ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

Διδακτορική διατριβή

Το φοιτητικό κίνημα στην Ελλάδα
Πολιτική ριζοσπαστικοποίηση
και συλλογική δράση (1956-1964)

ΜΙΧΑΛΗΣ ΜΩΡΑΪΤΙΔΗΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:
ΠΟΛΥΜΕΡΗΣ ΒΟΓΛΗΣ

ΜΕΛΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ:
ΑΝΤΩΝΗΣ ΛΙΑΚΟΣ, ΝΙΚΟΣ ΣΕΡΝΤΕΔΑΚΙΣ, ΕΦΗ ΑΒΔΕΛΑ, ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΚΟΥΛΟΥΡΗ, ΔΗΜΗΤΡΑ ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ, ΙΩΑΝΝΑ ΛΑΛΙΩΤΟΥ

ΒΟΛΟΣ, ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2015

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Στις αρχές του 2011 όταν άρχισα να αναζητώ σχετικό υλικό σε αρχειακούς φορείς για το φοιτητικό κίνημα της προδικτατορικής περιόδου, δεν ήταν σαφές ποια θα ήταν τα χρονικά όρια της διατριβής, ούτε το εύρος των ζητημάτων που θα κάλυπτε. Πρόθεση μου ήταν να ερευνήσω όχι μόνο τη διαδικασία πολιτικής ριζοσπαστικοποίησης της φοιτητικής νεολαίας μέσα από τη διεξαγωγή συλλογικών αμφισβητήσεων αλλά και τις πολιτισμικές πρακτικές που υιοθέτησε η νεολαία κατά τη διάρκεια των ετών 1950 - 1967. Όμως αυτό δεν κατέστη δυνατό λόγω του μεγάλου όγκου αρχειακού υλικού και φοιτητικών περιοδικών που αφορούσαν τόσο την πολιτική αμφισβήτηση όσο και την αμφισβήτηση της καθημερινότητας της νεολαίας.

Η συνεχής ενασχόληση του αναπληρωτή καθηγητή και κύριου επιβλέποντα της διατριβής μου, Πολυμέρη Βόγλη, πριν αρχίσω να του παραδίδω κείμενα, οι υποδείξεις του και οι προβληματισμοί που έθεσε συνέβαλαν σημαντικά στην επιτυχή ολοκλήρωση της διατριβής. Οι συζητήσεις μας για το υλικό που θα αξιοποιούνταν, το εύρος και το περιεχόμενο του, αναμφισβήτητα βοήθησαν στο σχεδιασμό της διατριβής. Οι πολλαπλές αναγνώσεις του κειμένου και τα εξαντλητικά αλλά πολύ εύστοχα σχόλια δημιουργούσαν προβληματισμό και πάντοτε προσέθεταν νέες πτυχές στο εξεταζόμενο θέμα που δεν είχαν ληφθεί αρχικά υπόψη. Κυρίως όμως ευχαριστώ τον κ. Βόγλη για την ηθική συμπαράσταση που μου πρόσφερε καθ όλη τη διάρκεια των ετών, από την έναρξη μέχρι και την ολοκλήρωση της διατριβής. Στον καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών Αντώνη Λιάκο οφείλω ευχαριστίες για την ανάγνωση της διατριβής και τη συζήτηση που κάναμε για τη δεκαετία του 1960, όταν μου αποκάλυψε ότι ως μαθητής γυμνασίου συμμετείχε στις κινητοποιήσεις της φοιτητικής νεολαίας για το 15%. Στον επίκουρο καθηγητή Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης Νίκο Σερντεδάκι για τις απαντήσεις που μου έδωσε μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου σχετικά με κοινωνιολογικές πτυχές του θέματος. Τον ευχαριστώ ιδιαίτερα διότι αν και ιστορικός άρχισα να ασχολούμαι και με θέματα που ομολογώ ότι δεν γνώριζα καθόλου. Στα υπόλοιπα μέλη της επιτροπής επειδή δέχτηκαν να αξιολογήσουν την παρούσα διατριβή.

Ευχαριστώ από καρδιάς τον Στέφανο Στεφάνου που με έφερε σε επαφή για πρώτη φορά με τον κόσμο της ΕΜΙΑΝ και τον πλούτο άγνωστων τεκμηρίων που υπάρχουν στις συλλογές της. Δεν ξεχνώ ότι ο Στέφανος ήταν ο πρώτος που μου πρόσφερε βιβλία σχετικά με τη φοιτητική νεολαία της προδικτατορικής περιόδου που

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

έδωσαν το έναυσμα για να προχωρήσει ο σχεδιασμός της παρούσας διατριβής. Στον ομότιμο καθηγητή του πανεπιστήμιου και πρόεδρο της ΕΜΙΑΝ Θανάση Καλαφάτη οφείλω ευγνωμοσύνη όχι μόνο γιατί ενέκρινε χωρίς δισταγμούς την αίτηση μου για τη μελέτη και αξιοποίηση του αρχειακού υλικού της Εταιρείας αλλά και γιατί μέσα από την καθημερινή προσωπική επαφή σφυρηλατήθηκε μια πολύ στενή και φιλική σχέση, μια σχέση που βασίζεται στην αμοιβαία εκτίμηση. Δεν θα μπορούσα να παραλείψω την πολύτιμη βοήθεια της βιβλιοθηκονόμου της ΕΜΙΑΝ Ξένιας Φλάμπουρα με την οποία περάσαμε ατέλειωτες ώρες στο αναγνωστήριο της Εταιρείας για πολλά χρόνια. Η Ξένια μου έδινε οποιοδήποτε φάκελο αρχειακού υλικού της ζητούσα χωρίς να δυσανασχετεί. Την ευχαριστώ γιατί παρά τον φόρτο εργασίας της για ζητήματα που αφορούσαν την Εταιρεία ανταποκρίθηκε με τον καλύτερο τρόπο στις απαιτήσεις μου. Επίσης ευχαριστώ τον υπεύθυνο του ιστορικού αρχείου του ΕΛΙΑ Δημήτρη Μπαχάρα που μου επέτρεψε να εργαστώ στο αναγνωστήριο του ιδρύματος, μελετώντας τα αρχεία του προέδρου της ΕΦΕΕ Περικλή Πάγκαλου, του Μιχαήλ Νικητιάδη, του Κωνσταντίνου Γρανιτσιώτη και του Τρύφωνος Τριανταφυλλάκου. Οφείλω ευχαριστίες στο προσωπικό της βιβλιοθήκης του ΕΛΙΑ που με βοήθησε να εντοπίσω σημαντικό υλικό για την περίοδο. Επίσης ευχαριστώ από καρδιάς τον Γιώργο Χατζόπουλο γιατί μου εμπιστεύθηκε υλικό από το προσωπικό του αρχείο, υλικό που δεν έχει παραδώσει στην ΕΜΙΑΝ. Επιπλέον για την πρωτοβουλία του να μεταγράψει σε ψηφιακό δίσκο - τον οποίο και μου παρέδωσε - όλα τα τεύχη της *Ηχώς των Σπουδαστών* και της *Πανσπουδαστικής*. Κυρίως όμως τον ευχαριστώ για τις διεισδυτικές συζητήσεις που είχαμε για τα γεγονότα των δεκαετιών 1950 και 1960 και την ανάμειξη της νεολαίας σε αυτά και τις συναντήσεις μας τις ζεστές μέρες του καλοκαιριού του 2013.

Θα ήθελα να επισημάνω ότι επωμίζομαι πλήρως ενδεχόμενες παραλείψεις και αβλεψίες.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ……...……1

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΦΟΙΤΗΤΙΚΕΣ ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΕΙΣ ΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ 1950……..……12

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Α. ΦΟΙΤΗΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΚΑΙ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΖΗΤΗΜΑ (1950-1959)……...…13

Β. ΝΕΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΥΠΡΟ…….46

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Α. ΦΟΙΤΗΤΙΚΕΣ ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΕΙΣ (1956 - 1961)…….……52

Β. ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΔΟΙ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΡΑ…….……57

Γ. ΠΡΩΤΕΣ ΕΝΔΕΙΞΕΙΣ ΚΡΙΣΗΣ (ΜΑΙΟΣ 1957-ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1959)…..…..75

Δ. ΤΟ ΕΚΡΗΚΤΙΚΟ ΤΕΤΡΑΜΗΝΟ ΤΟΥ 1959……..….80

Ε. Γ ΠΑΝΣΠΟΥΔΑΣΤΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ: ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ…....91

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΕΝΑ ΠΟΛΙΤΙΚΟΠΟΙΗΜΕΝΟ ΦΟΙΤΗΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ……...102

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Α. Η ΠΟΛΙΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΦΟΙΤΗΤΙΚΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ……..103

Β. ΠΡΟΜΗΝΥΜΑΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΕΩΝ…….110

Γ. Η ΦΟΙΤΗΤΙΚΗ ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑ ΣΤΟ ΑΠΟΓΕΙΟ……..……..130

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Α. ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΜΑΖΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ…...153

Β. ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΕΦΕΕ ΣΤΗΝ ΗΤΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕ……...….184

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ……...…..206

ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΙΣ ΠΗΓΕΣ……...……217

ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΕΙΣ ΠΗΓΕΣ……...……220

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ…….….221

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα διδακτορική διατριβή αφορά τη δραστηριοποίηση της φοιτητικής νεολαίας σε επίπεδο συλλογικών διεκδικήσεων μετά το τέλος του Εμφυλίου Πολέμου. Έμφαση θα δοθεί στην πορεία προς την πολιτική ριζοσπαστικοποίηση των φοιτητών, διαδικασία που κορυφώθηκε το έτος 1962 - 1963. Θα διερευνηθούν οι τρόποι με τους οποίους οι φοιτητές κατάφεραν να αποκτήσουν πολιτική συνείδηση και να κινητοποιηθούν με άξονες ευρύτερα πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα. Η προσπάθεια θα επικεντρωθεί στην ερμηνεία της εξέλιξης της συλλογικής δράσης του φοιτητικού κινήματος μέσω της συνδρομής κοινωνιολογικών εργαλείων που εμπίπτουν στο πεδίο των θεωριών των κοινωνικών κινημάτων. Θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι η διατριβή αυτή αποτελεί ιστορική μελέτη που επιχειρεί να αξιοποιήσει εργαλεία από τις κοινωνικές και πολιτικές επιστήμες. Εξάλλου ο συγκερασμός μεταξύ των επιστημονικών πεδίων της κοινωνιολογίας, της πολιτικής επιστήμης και της ιστορίας για το συγκεκριμένο ζήτημα μπορεί να συνεισφέρει θετικά στη συζήτηση που έχει ανοίξει για τα κοινωνικά κινήματα και τη συμβολή τους στην ερμηνεία παραμέτρων που δεν λαμβάνονταν μέχρι πρόσφατα υπόψη. Η μελέτη συλλογικών υποκειμένων και η εξέλιξη της παρουσίας τους σε συνάρτηση με το πολιτικό πλαίσιο της περιόδου μπορούν να οδηγήσουν στην εκ νέου θεώρηση των ιστορικών περιόδων βάσει καινούργιων παραμέτρων.

Στην προκειμένη περίπτωση επιχειρείται η ανάγνωση της δεκαετίας του 1960 μέσα από τις εξελίξεις που σημειώνονται στη φοιτητική νεολαία. Επιχειρείται να μελετηθούν οι κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις της δεκαετίας μέσα από τη συλλογική διαμαρτυρία της φοιτητικής νεολαίας. Οι νέοι και οι νέες που φοιτούσαν στα πανεπιστημιακά ιδρύματα της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης επιδίωξαν να λειτουργήσουν ως συγκροτημένα συλλογικά υποκείμενα μέσα από τη διεξαγωγή κινητοποιήσεων με αιτήματα που συνδέθηκαν με τη βελτίωση της ποιότητας των σπουδών και το Κυπριακό. Από τις αρχές της πρώτης μεταπολεμικής δεκαετίας, μετά από περίοδο έντονης αδράνειας εξαιτίας του Εμφυλίου Πολέμου, η φοιτητική νεολαία άρχισε να εμφανίζει αξιόλογη συλλογική δράση και σταδιακά κατάφερε να ριζοσπαστικοποιηθεί και να "ωριμάσει πολιτικά" μέσα από τις σφοδρές συγκρούσεις με την αστυνομία και τους φορείς της κυβερνητικής πολιτικής στα πανεπιστήμια τη δεκαετία του 1960 κατά τη διάρκεια των απαγορευμένων μαζικών φοιτητικών διαδηλώσεων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Όμως τα κοινωνικά κινήματα δεν συνιστούσαν διαχρονικά αντικείμενο των ιστορικών σπουδών και των κοινωνικών επιστημών, ούτε αντιμετωπίζονταν πάντοτε με θετικό πρόσημο. Η μελέτη τους ήταν αντικείμενο των στοχαστών της πολιτικής φιλοσοφίας[1] και των εκπροσώπων της κοινωνικής ψυχολογίας. Η θεωρητική συζήτηση για τα κοινωνικά κινήματα ανάγεται στον 19ο αιώνα και συγκεκριμένα στο τελευταίο τέταρτο όταν αυτά ερμηνεύονταν ως χαρακτηριστικά δείγματα της κοινωνικής παθολογίας και του ανορθολογισμού των μαζών. Επρόκειτο για ερμηνευτικές προσεγγίσεις που διεξάγονταν με διαφορετικούς όρους και οι οποίες μεταβάλλονταν ανάλογα με την εποχή και τις κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες που επικρατούσαν. Χαρακτηριστική υπήρξε η περίπτωση του γιατρού και στοχαστή, εκπροσώπου της αστικής τάξης Gustave Lebon, ο οποίος βίωσε σε νεαρή ηλικία τα γεγονότα της Παρισινής Κομμούνας. Ο Le Bon με το σύγγραμμα του για την *Ψυχολογία του Πλήθους* εισήγαγε το 1895 την έννοια της μάζας στην οποία απέδωσε αρνητικές ιδιότητες. Η θεωρία του πλήθους που διατύπωσε ο Le Bon συμπύκνωνε τους φόβους της γαλλικής αστικής τάξης που απέρρεαν από την αυξανόμενη επαναστατική προδιάθεση των μαζών. Η πρωτόγνωρη εμπειρία της "εισβολής" των μαζών στην πολιτική αποτέλεσε ένα κοινωνικό και πολιτισμικό σοκ για όλους όσους είχαν διαμορφώσει μια προσωπικότητα ή μια κοινωνική ταυτότητα προσηλωμένη στην "παλαιά τάξη πραγμάτων", των αυστηρά οριοθετημένων τάξεων ή πλήττονταν από τέτοιους μετασχηματισμούς, χάνοντας εισόδημα, προστασία, προνόμια, κοινωνική θέση και κοινωνικό κύρος. Σύμφωνα με τον Le Bon, το πλήθος αποκτούσε "συλλογική ψυχή" και κάθε άτομο της ομάδας κυριευόταν από σκέψεις και συναισθήματα τέτοια που το ωθούσαν σε τελείως διαφορετικές πράξεις από εκείνες που θα μπορούσε να διαπράξει κατά μόνας. Στην πραγματικότητα, η μάζα μετασχηματιζόταν σε όχλο και αναζητούνταν οι τρόποι με τους οποίους η εξουσία θα μπορούσε να τιθασεύσει τη δύναμη της μάζας.[2] Η "ανορθολογική θεωρία του όχλου", όπως αλλιώς ονομάστηκε η συμβολή του Le Bon, αναζητούσε τις αιτίες για την εκδήλωση της συλλογικής δράσης στην ψυχολογική διάθεση των συμμετεχόντων.

---

[1] Βλ. Στέλιος Αλεξανδρόπουλος, *Θεωρίες για τη συλλογική δράση και τα κοινωνικά κινήματα*, Κριτική, Αθήνα 2001, τ. Α′, σελ. 41 - 68. Με την πρώιμη μορφή των κοινωνικών κινημάτων ασχολήθηκαν οι David Hume, John Stuart Mill, Thomas Hobbes, Emile Durkheim, Karl Marx.

[2] Βλ. Στάμος Παπαστάμου, Με τη συνεργασία των Σ. Αντωνίου, Ι.Δ. Κατερέλου, Α. Μαντόγλου, Γ. Προδρομίτη, Α. - Β. Ρήγα, Μ Σακαλάκη, *Εισαγωγή στην κοινωνική ψυχολογία. Επιστημολογικοί προβληματισμοί και μεθοδολογικές κατευθύνσεις*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2001, τ. Α′, σελ. 132.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Στις αρχές του 20ου αιώνα εμφανίστηκαν οι θεωρίες της συλλογικής συμπεριφοράς. Ο όρος "συλλογική συμπεριφορά" κάλυπτε ένα ευρύ και ανομοιογενές πεδίο. Στο πλαίσιο της εξετάζονταν αδιαφοροποίητα αποκλίνουσες ως προς την αξιολόγηση τους συμπεριφορές: από τον πανικό, τη συμπεριφορά μετά από καταστροφές, τη μόδα, τα βίαια επεισόδια, τη φημολογία έως τα πολιτικά και κοινωνικά μεταρρυθμιστικά και επαναστατικά κινήματα. Εμφανιζόταν μετά από περίοδο κοινωνικής αναταραχής, όταν τα αισθήματα δυσαρέσκειας και αγανάκτησης ήταν έντονα και η ανάγκη έκφρασης τους επιτακτική, χωρίς όμως αυτό το κλίμα να μεταφέρεται και στις πολιτικές διαδικασίες. Πάντως στις θεωρίες της συλλογικής συμπεριφοράς ασκήθηκε έντονη κριτική, καθώς παρά την έμφαση που δινόταν στις διεργασίες της κοινωνικής αλλαγής και στις καταστάσεις της κοινωνικής κρίσης υπερτονιζόταν η αρνητική οπτική της συλλογικής δράσης και εξακολουθούσε να κυριαρχεί ο ανορθολογισμός των μαζών.[3] Άλλωστε οι συγκεκριμένες θεωρίες απέδιδαν πολύ μεγάλη σημασία στον παράγοντα της συσσωρευμένης δυσαρέσκειας που έπαιζε καταλυτικό ρόλο στην εκδήλωση της συλλογικής συμπεριφοράς και δράσης.[4] Εντούτοις θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι η ύπαρξη συναισθημάτων δυσαρέσκειας σε μια κοινωνία δεν σημαίνει αυτόματα και εκδήλωση συλλογικής δράσης. Παρόμοια ήταν και η θεωρία της σχετικής αποστέρησης με βάση την οποία αναλυόταν μια υποκειμενικά βιωμένη κατάσταση μειονεξίας, στο πλαίσιο της οποίας το άτομο, συγκρινόμενο με προηγούμενη κατάσταση του ή ακόμη και με την κατάσταση άλλων ατόμων, θεωρούσε ότι στερούνταν κάτι που ωστόσο εύλογα και δίκαια θα έπρεπε να κατέχει.[5]

Αλλά και η θεωρία των ταξικών συμφερόντων που πρέσβευε ο μαρξισμός, δεν μπόρεσε να απαντήσει ικανοποιητικά στα ερωτήματα που τέθηκαν στο δεύτερο μισό του 20ου αιώνα. Ο μαρξισμός παρέμεινε για πολλά χρόνια το κυρίαρχο ερμηνευτικό μοντέλο της θεωρίας των κινημάτων εξαιτίας της σημαντικής επίδρασης που άσκησε στις κοινωνικές επιστήμες και επειδή ήταν μια θεωρία που βασίστηκε στη μελέτη του εργατικού κινήματος. Η διαδικασία συγκρότησης της εργατικής τάξης στη Δύση, η κυριαρχία των καπιταλιστικών σχέσεων στην παραγωγή και η έλευση της μαζικής

[3] Βλ. Στέλιος Αλεξανδρόπουλος, *Θεωρίες για τη συλλογική δράση και τα κοινωνικά κινήματα*, οπ.π., σελ. 115 - 117.
[4] Βλ. Νίκος Σερντεδάκις, "Ζητήματα μεθόδου στη μελέτη των κοινωνικών κινημάτων και της συλλογικής δράσης" στο Σκεύος Παπαϊωάννου (επιμ.), *Ζητήματα θεωρίας και μεθόδου των κοινωνικών επιστημών*, Επίκεντρο, Αθήνα 2007, σελ. 384 - 387.
[5] Βλ. Μιχάλης Ψημίτης, *Εισαγωγή στα σύγχρονα κοινωνικά κινήματα*, Διάδραση, Αθήνα 2011, σελ. 49 - 56.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

δημοκρατίας στο γύρισμα του 20ου αιώνα, συμπορεύονταν με τη βαθμιαία κατίσχυση του μαρξισμού ως εκείνης της καθολικής θεωρητικής στάσης μέσα από την οποία μπορούσε να ερμηνευτεί τόσο η κοινωνική πραγματικότητα στην ολότητα της, όσο και η συλλογική δράση στη μερικότητα της.[6] Ωστόσο το ταξικό σχήμα ανάλυσης, που ερμήνευε τη συλλογική δράση υπό το πρίσμα της ταξικής συνείδησης και πάλης εμφάνισε τα πρώτα σημάδια αδυναμίας, κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, τη στιγμή δηλαδή της ανόδου των φασιστικών και ολοκληρωτικών καθεστώτων στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Με την επιβολή αυτών των καθεστώτων αναβίωσαν οι θεωρήσεις για τη συλλογική δράση ως παράγωγο της ανομίας και της σχετικής στέρησης.[7] Η επαναβεβαίωση του μαρξιστικού μοντέλου ανάλυσης κατά τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες αποδείχτηκε μάλλον πρόσκαιρη και σύντομα οδήγησε στον οριστικό παραμερισμό του, όχι τόσο λόγω της ανάδειξης κάποιου πειστικότερου θεωρητικού σχήματος, αλλά μάλλον εξαιτίας του ριζικού μετασχηματισμού των κοινωνιών που ερμήνευε μέχρι τότε.

Τη δεκαετία του 1960 τα κλασσικά θεωρητικά μοντέλα εξάντλησαν τα όρια τους και φάνηκε ότι δεν ήταν πλέον σε θέση να ερμηνεύσουν τις ραγδαίες εξελίξεις που θα συνέβαιναν. Η δεκαετία του 1960 δεν ήταν μονο η δεκαετία της ανάδυσης νέων συλλογικών υποκειμένων που μέχρι τότε παρέμεναν ανενεργά. Δεν ήταν μόνο η δεκαετία των νεολαιίστικων κινημάτων αμφισβήτησης σε παγκόσμιο επίπεδο, ήταν και η δεκαετία της ρήξης με τις κλασσικές θεωρητικές παραδοχές στο επίπεδο των κοινωνικών επιστημών. Η κινητοποίηση νέων κοινωνικών υποκειμένων, η ανάδειξη νέων θεματικών στον χώρο της έρευνας έθεσαν επιτακτικά το αίτημα για θεωρητικές προσεγγίσεις, οι οποίες δεν θα εκλαμβάνανε πλέον τη συλλογική δράση ως παράγωγο παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς, αλλά αντίθετα θα προσέδιδαν σημασία στην πολιτική διάσταση των κινημάτων. Η ταυτόχρονη εκδήλωση μαζικών φοιτητικών κινημάτων όχι μόνο άλλαξε τις θεωρήσεις για τα κοινωνικά κινήματα αλλά και μετέτρεψε τη μελέτη τους σε αναπτυσσόμενο πεδίο για τις κοινωνικές επιστήμες. Ερευνητές κοινωνικών και πολιτικών επιστημών που κατείχαν πανεπιστημιακές έδρες, αρκετοί από τους οποίους είχαν συμμετάσχει ενεργά στα κοινωνικά κινήματα της δεκαετίας του 1960 επιχείρησαν να ερμηνεύσουν τη δυναμική τους, θέτοντας στο επίκεντρο

[6] *Οπ.π.*, σελ. 56 - 69.
[7] Βλ. Στέλιος Αλεξανδρόπουλος, *Θεωρίες για τη συλλογική δράση και τα κοινωνικά κινήματα*, οπ.π., σελ. 279 - 306.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

καινούργια ερωτήματα.[8] Επρόκειτο για προσεγγίσεις που διατυπώθηκαν τόσο από Αμερικανούς όσο και από Ευρωπαίους μελετητές.

Ιδιαίτερη σημασία αποδόθηκε σε δυο θεωρητικά μοντέλα που αναπτύχθηκαν στις ΗΠΑ. Πράγματι, οι θεωρητικές προσεγγίσεις της κινητοποίησης πόρων και των πολιτικών διαδικασιών έθεσαν νέες παραμέτρους που είχαν αγνοηθεί από τα προηγούμενα θεωρητικά μοντέλα. Οι παράμετροι αυτοί αφορούσαν τη σημασία που προσλάμβανε η διαχείριση των υλικών και συμβολικών πόρων από τους κινητοποιούμενους στην εμφάνιση της συλλογικής δράσης καθώς και τις εξελίξεις που σημειώνονταν σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο που επηρέαζαν την εξέλιξη της. Έχει επισημανθεί ότι η θεωρία της κινητοποίησης πόρων δεν ασχολείται με το ερώτημα γιατί τα άτομα συμμετέχουν σε κοινωνικά κινήματα, αλλά με τον τρόπο που τα κινήματα οργανώνουν και κινητοποιούν πόρους και ανθρώπους για να επιτύχουν συγκεκριμένους στρατηγικούς στόχους. Απορρίπτεται έτσι η έμφαση στα συναισθήματα και αντιθέτως προβάλλονται "αντικειμενικές" μεταβλητές όπως οργάνωση, συμφέροντα, ευκαιρίες, στρατηγικές προκειμένου να προσεγγιστεί το φαινόμενο των μαζικών κινητοποιήσεων. Η συγκεκριμένη θεωρία εστιάζει δηλαδή την προσοχή της στο ερώτημα πώς, αγνοώντας το γιατί.[9] Όπως όμως εκτιμά ο Νίκος Σερντεδάκις, η κυριαρχία του παραδείγματος της κινητοποίησης πόρων τη δεκαετία του 1970, παρά τον εμπλουτισμό που επέφερε μέσα από τη γόνιμη επικοινωνία κοινωνιολόγων και πολιτικών επιστημόνων, οδήγησε γρήγορα σε θεωρητικό και ερευνητικό κορεσμό. Επρόκειτο για μια μερική θεωρία καθώς η έρευνα περιοριζόταν στη μελέτη της οργανωτικής διάστασης και στο είδος των πόρων που συσσωρεύονταν και αξιοποιούνταν για τη συλλογική δράση και διαμαρτυρία.[10]

Η απόπειρα διεύρυνσης της προσέγγισης στην περιοχή του πολιτικού συστήματος προσέφερε νέα διάσταση στη μελέτη των κοινωνικών κινημάτων. Η θεωρία των πολιτικών διαδικασιών που κυριάρχησε τις δεκαετίες 1980 και 1990 ανέδειξε νέες πτυχές και εμπλούτισε το διάλογο μεταξύ κοινωνιολογίας, πολιτικής επιστήμης και ιστορίας. Το ενδιαφέρον των ιστορικών επικεντρώθηκε στην ερμηνεία των κοινωνικών κινημάτων που εκδηλώθηκαν τις δεκαετίες 1960 και 1970. Η ιστορική επιστήμη από μόνη της δεν μπορούσε να εξηγήσει τις μεταβολές της

[8] Βλ. Sidney Tarrow, *Power in Movement. Social Movements, Collective Action and Politics*, Cambridge Studies in Comparative Politics, Cambridge University Press 1994, Κέμπριτζ, σελ. 13 - 14.
[9] *Οπ.π*, σελ. 83. Ο Alberto Melucci αναφέρθηκε στο πως των κοινωνικών κινημάτων.
[10] John McCarthy, Mayer Zald, "Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory", *American Journal of Sociology* 82 (1977), σελ. 1212 -1241. Για μια κριτική στη θεωρία κινητοποίησης πόρων Νίκος Σερντεδάκις, *Θεωρίες κοινωνικών κινημάτων*, σελ. 85.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

συλλογικής δράσης των κοινωνικών υποκειμένων. Χρειαζόταν τη συνδρομή της κοινωνιολογίας για να απαντήσει στα νέα ερωτήματα. Ειδικότερα, η ιστορία δεν μπορούσε να προσφέρει ικανοποιητικές απαντήσεις σε θεμελιώδη ερωτήματα που αφορούσαν τους λόγους για τους οποίους αποφάσιζαν τα συλλογικά υποκείμενα να κινητοποιηθούν, ούτε ήταν σε θέση να αναδείξει τους παράγοντες που θα έπρεπε να μελετηθούν προκειμένου να γίνουν κατανοητές οι διακυμάνσεις και οι καμπές της συλλογικής δράσης. Διατυπώθηκε η άποψη από τους εκπροσώπους της θεωρίας πολιτικών διαδικασιών ότι η σημασία των χαρακτηριστικών του πολιτικού και θεσμικού περιβάλλοντος όπου εκδηλωνόταν η συλλογική δράση ήταν καίρια. Για την εκδήλωση συλλογικής δράσης απαιτούνταν συνεπώς μια θετική δομή πολιτικών ευκαιριών που για να θεωρηθεί επιτυχής θα έπρεπε να εκληφθεί ως τέτοια από τα συλλογικά υποκείμενα. Αν η κινητοποίηση πόρων συνέβαλε αποφασιστικά στην αλλαγή των πρώτων μεταπολεμικών προσλήψεων του κινηματικού φαινομένου και απέρριψε τις θεωρίες του "αποκλίνοντος ψυχολογισμού", το μοντέλο της πολιτικής διαδικασίας αποτέλεσε ορόσημο στην ανασυγκρότηση του πεδίου καθώς το κοινωνικό κίνημα μελετούνταν και αναλύονταν πλέον ως πολιτικό και όχι ως ψυχολογικό φαινόμενο.

Η θεωρία των πολιτικών διαδικασιών απέδιδε σημασία στις πρακτικές που υιοθετούσαν τα υποκείμενα και αποπειρώνταν να ερμηνεύσει την αιτιότητα τους, προσπαθώντας να απαντήσει γιατί επιλέγονταν σε μια δεδομένη χρονική περίοδο συγκεκριμένες μορφές δράσης και απορρίπτονταν άλλες. Η νέα προσέγγιση απέδιδε σημασία και στις συμβολικές αναπαραστάσεις και στις νοηματικές πλαισιώσεις που συνόδευαν τη διαμαρτυρία. Η εισαγωγή της πολιτισμικής διάστασης στη μελέτη των κοινωνικών κινημάτων και της συλλογικής δράσης ενίσχυε την αξία της θεωρητικής προσέγγισης των πολιτικών διαδικασιών αφού η ανάλυση των νοημάτων "επιτρέπει στα υποκείμενα να εντοπίζουν, να αντιλαμβάνονται, να προσδιορίζουν και να ταξινομούν τα γεγονότα που λαμβάνουν χώρα στο περιβάλλον τους και στον κόσμο".[11] Με άλλα λόγια η σχέση ανάμεσα στην πολιτική ευκαιρία για δράση και στην πραγματική δράση διαμεσολαβείται από τους πολιτισμικούς τρόπους με τους οποίους τα κινήματα προσλαμβάνουν κάθε φορά την πολιτική ευκαιρία. Έτσι τα πλαίσια προσδίδουν νόημα στα γεγονότα και εξυπηρετούν την οργάνωση της εμπειρίας και την καθοδήγηση της συλλογικής και της ατομικής δράσης. Ενώ δηλαδή

[11] Βλ. Erving Goffman, *Les cadres de l' experience*, Παρίσι 1991, σελ. 46 - 52.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

οι λόγοι έκφρασης της διαμαρτυρίας για τις αδικίες που υφίστανται τα άτομα έχουν αντικειμενικά τις ρίζες τους στις δομές της κοινωνίας και της πολιτικής, δεν είναι σίγουρο ότι η διαμαρτυρία θα εκφραστεί συλλογικά αν δεν υπάρξει μια διαδικασία με την οποία οι συμμετέχοντες θα της αποδώσουν νόημα, αν με άλλα λόγια δεν συντελεστεί μια κοινωνική κατασκευή των λόγων έκφρασης της διαμαρτυρίας.

Οι έννοιες τόσο του κοινωνικού κινήματος όσο και της συλλογικής δράσης είναι μάλλον αφαιρετικές και έτσι δεν μπορεί να υπάρξει ένας καθολικά αποδεκτός και ολιστικός ορισμός που να μπορεί να εφαρμοστεί ομοιόμορφα. Έχουν διατυπωθεί διαφορετικοί ορισμοί για τα κοινωνικά κινήματα που μάλιστα σε μεγάλο βαθμό είναι αλληλοσυγκρουόμενοι. Ο κάθε ορισμός στοχεύει σε διαφορετικά χαρακτηριστικά των κοινωνικών κινημάτων, υποδεικνύοντας την πληθώρα των θεωρητικών προσεγγίσεων που έχουν διατυπωθεί για το ζήτημα.[12] Το ίδιο ισχύει και για τη συλλογική δράση. Πιο συγκεκριμένα, η έννοια "συλλογική δράση" συχνά χρησιμοποιείται για την κατανόηση εκείνων των καταστάσεων, όποτε οι άνθρωποι συμπράττουν, αποβλέποντας σε κάποιο προδιαγεγραμμένο στόχο που μετασχηματίζει την υφιστάμενη πραγματικότητα. Η συλλογική δράση είναι λοιπόν μια εξαιρετικά συνθετική και διαμφισβητούμενη έννοια και δεν μπορεί να μελετηθεί ανεξάρτητα από το ιστορικό και πολιτικό πλαίσιο.[13] Για να αποκτήσει ιδιαίτερο νόημα, απαιτούνται να ληφθούν υπόψη μια σειρά από παράγοντες που την πλαισιώνουν και που καθορίζουν κάθε φορά την πορεία της. Αναφερόμαστε στις πολιτικές ευκαιρίες, στις δομές κινητοποίησης, στις μορφές δράσης και στις νοηματικές πλαισιώσεις που εκφέρονται για να νομιμοποιηθεί η συλλογική δράση, να οριοθετηθούν οι αντίπαλοι και να πειστούν να κινητοποιηθούν ολοένα και περισσότερα άτομα.

Μετά το τέλος του Εμφυλίου Πολέμου το φοιτητικό κίνημα προέβη στην ανασυγκρότηση των δομών εκπροσώπησης του και με αφορμή διάφορα ζητήματα επιδίωξε να παίξει καταλυτικό ρόλο στην πορεία μετασχηματισμού της ελληνικής κοινωνίας. Όπως επισημαίνει εύστοχα ο Κωστής Κορνέτης η νεολαία διεκδίκησε για τον εαυτό της ρόλο "πρωτοπορίας" που θα απαιτούσε ριζικές μεταρρυθμίσεις τόσο σε πολιτικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο. Η νεολαία πλαισίωσε τη διαμαρτυρία της με συνθήματα και σύμβολα που ήταν οικεία και κατανοητά σε σημαντικά τμήματα της ελληνικής κοινωνίας, κατορθώνοντας έτσι να γεφυρώσει τις απόψεις του φοιτητικού

[12] Για τους διαφορετικούς ορισμούς των κοινωνικών κινημάτων βλ. Μιχάλης Ψημίτης, *Εισαγωγή στα σύγχρονα κοινωνικά κινήματα*, οπ.π., σελ. 383 - 398.
[13] Βλ. Στέλιος Αλεξανδρόπουλος, *Θεωρίες για τη συλλογική δράση και τα κοινωνικά κινήματα*, οπ.π., σελ. 17 - 19.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

κινήματος και του κοινωνικού συνόλου. Συνεισέφερε έτσι στη δημιουργία ενός κύκλου διαμαρτυρίας που είχε στο κέντρο του το αίτημα για τον εκδημοκρατισμό της ελληνικής κοινωνίας σε όλα τα επίπεδα. Η φοιτητική διαμαρτυρία κορυφώθηκε το 1962, επηρεάστηκε από τις ραγδαίες πολιτικές εξελίξεις της περιόδου και ακολούθησε πορεία ύφεσης στις αρχές του 1963, απόρροια προφανώς του κλίματος που διαμορφώθηκε την επομένη της δολοφονίας του βουλευτή Γρηγόρη Λαμπράκη στη Θεσσαλονίκη.

Σχετικά με τη διαθέσιμη βιβλιογραφία που αφορά το φοιτητικό κίνημα της περιόδου 1950 - 1967 μπορεί να υποστηριχθεί ότι είναι μάλλον περιορισμένη και σε μεγάλο βαθμό προβληματική. Κυριαρχούν θεωρήσεις δημοσιογραφικού χαρακτήρα που δεν βασίζονται στην αξιοποίηση αρχειακών τεκμηρίων και δεν ακολουθούν την επιστημονική μεθοδολογία που απαιτείται έτσι ώστε να υπάρξει μια ικανοποιητική και αξιόπιστη προσέγγιση στο θέμα.[14] Επιπλέον στις μεταγενέστερες δημοσιογραφικές έρευνες υπήρξε ένα ακόμη πρόβλημα που ήγειρε ερωτηματικά για την αξιοπιστία των δεδομένων που προέκυψαν. Οι πληροφορίες βασίζονταν σε προφορικές μαρτυρίες στελεχών του φοιτητικού κινήματος που πρόσκεινταν κυρίως στην Αριστερά και στο Κέντρο. Οι πρωταγωνιστές αφηγούνταν μια "ηρωική και εξιδανικευμένη ιστορία" για τη νεολαία και παρέλειπαν να αναφερθούν στο ρόλο των προσκείμενων στη δεξιά παράταξη φοιτητών και στις μεταξύ τους αντιπαραθέσεις που θα πρέπει οπωσδήποτε να ληφθούν υπόψη αν θέλουμε να σχηματίσουμε μια ολοκληρωμένη αντίληψη για το προδικτατορικό φοιτητικό κίνημα. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι οι συνεντεύξεις λήφθηκαν τη δεκαετία του 1980 και ενώ είχε σημειωθεί στην Ελλάδα σοβαρή πολιτική αλλαγή με την άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία. Γινόταν προσπάθεια η παράταξη των ηττημένων του Εμφυλίου να επιβάλλει την ιδεολογική της ηγεμονία, αμφισβητώντας το δόγμα ότι η ιστορία γράφεται αποκλειστικά από τους νικητές.

Η μόνη αξιόλογη επιστημονική μελέτη που εκδόθηκε πρόσφατα είναι αυτή του ιστορικού Κωστή Κορνέτη, ο οποίος ασχολείται με τη νεολαία της αντιδικτατορικής περιόδου. Ο Κορνέτης αποδίδοντας ρόλο πολιτικής αλλά και κοινωνικής πρωτοπορίας στη νεολαία (φορέα πολιτισμικών αλλαγών) προσπαθεί να τοποθετήσει σε ένα χρονικό συνεχές την πορεία της από τις αρχές της δεκαετίας του

[14] Βλ. Γιώργος Γιάνναρης, *Φοιτητικά κινήματα και Ελληνική παιδεία*, Ποντίκι, τ. Β′, Αθήνα 1993. Χρήστος Λάζος, *Ελληνικό φοιτητικό κίνημα, 1821 - 1973. Κοινωνικοί και πολιτικοί αγώνες*, Γνώση, Αθήνα 1987. Σύλλας Ζήλιας, Αλέκος Ιερεμίας, Χρήστος Καρατζάς, *Ιστορία του φοιτητικού μας κινήματος*, "Νέο Φοιτητικό Κίνημα" 1975.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

1960 μέχρι και την αποκατάσταση της Δημοκρατίας το 1974.[15] Εκτός όμως από αμιγώς ιστορικές μελέτες για τη νεολαία, απουσιάζουν εντελώς μελέτες που εξετάζουν το φοιτητικό κίνημα υπό το πρίσμα της θεωρίας των κοινωνικών κινημάτων. Εξαίρεση σε αυτή τη διαπίστωση αποτελούν οι σύντομες αλλά περιεκτικές και πολύ χρήσιμες αναλύσεις του Νίκου Σερντεδάκι, ο οποίος αξιοποιώντας τα εργαλεία της κοινωνιολογικής επιστήμης προσπαθεί να αποδείξει ότι το φοιτητικό κίνημα της προδικτατορικής περιόδου θα πρέπει να θεωρηθεί ως το εναρκτήριο κίνημα ενός ευρύτερου κύκλου διαμαρτυρίας που ξεκινά στα μέσα της δεκαετίας του 1950 και ολοκληρώνεται δυο δεκαετίες αργότερα.[16] Πάντως θα πρέπει να επισημανθεί ότι η πρώτη επιστημονική έρευνα που εγκαινίασε ουσιαστικά τη συζήτηση γύρω από τη συλλογική δράση και τον πολιτικό ρόλο των κινημάτων στη μεταπολεμική Ελλάδα ήταν η μελέτη της Δήμητρας Λαμπροπούλου για το κίνημα των οικοδόμων της δεκαετίας του 1960. Όπως επισημαίνεται εύστοχα στο σχετικό με τη συλλογική δράση κεφάλαιο του βιβλίου της, "οι εκδηλώσεις του οικοδομικού κινήματος αποτέλεσαν για τους συγκαιρινούς το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα για τις δυνατότητες που είχαν τα κοινωνικά κινήματα της εποχής να συγκρουστούν με τις αυταρχικές πρακτικές του ελληνικού μεταπολεμικού κράτους".[17]

Η παρούσα διδακτορική διατριβή αποσκοπεί να καλύψει το κενό που υπάρχει στο επίπεδο της επιστημονικής παραγωγής για το φοιτητικό κίνημα της προδικτατορικής περιόδου. Προσπαθεί να ιχνηλατήσει την πορεία του φοιτητικού κινήματος και να την εντάξει στην κοινωνική διαμαρτυρία που εκδηλώθηκε τη δεκαετία του 1960. Μελετώντας αναλυτικά την εξέλιξη της συλλογικής δράσης του φοιτητικού κινήματος από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 μέχρι και το 1964, έτος που ανέρχεται στην εξουσία η κυβέρνηση της ΕΚ, καταβάλλεται προσπάθεια να αναδειχθούν οι παράγοντες που ευνοούν ή αποθαρρύνουν κάθε φορά την εκδήλωση συλλογικής δράσης, σχολιάζονται οι μορφές δράσης που επιλέγουν οι φοιτητές και οι

---

[15] Βλ. Kostis Kornetis, *Children of the Dictatorship. Student Resistance, Cultural Politics and the Long 1960s in Greece*, Berghahn Books, Νέα Υόρκη 2013. Για τη νεολαία της δεκαετίας του 1960 σελ. 10 - 36.

[16] Βλ. Νίκος Σερντεδάκις, "Συλλογική δράση και φοιτητικό κίνημα την περίοδο 1959 - 1964: Δομικές προϋποθέσεις, πολιτικές ευκαιρίες και ερμηνευτικά σχήματα" στο Άλκης Ρήγος, Σεραφείμ Σεφεριάδης, Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η "σύντομη" δεκαετία του 60. Θεσμικό πλαίσιο, κομματικές στρατηγικές, κοινωνικές συγκρούσεις, πολιτισμικές διεργασίες*, Καστανιώτης, Αθήνα 2008, σελ. 241 - 263. Νίκος Σερντεδάκις, "Η διαδρομή του φοιτητικού κινήματος στη μετεμφυλιακή Ελλάδα" στο Βαγγέλης Καραμανωλακης, Εύη Ολυμπίτου, Ιωάννα Παπαθανασίου (επιμ.), *Η ελληνική νεολαία στον 20ο αιώνα. Πολιτικές διαδρομές, κοινωνικές πρακτικές και πολιτιστικές εκφράσεις*, Θεμέλιο, Αθήνα 2010, σελ. 160 - 182.

[17] Βλ. Δήμητρα Λαμπροπούλου, *Οικοδόμοι. Οι άνθρωποι που έχτισαν την Αθήνα 1950 - 1967*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009, σελ. 279 - 300.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

νοηματικές πλαισιώσεις που ενδυναμώνουν κάθε φορά τη διαμαρτυρία. Επιπλέον αναζητούνται οι συσχετισμοί με άλλα συλλογικά υποκείμενα που κινητοποιούνται την ίδια περίοδο. Η συστράτευση σε κοινούς αγώνες είναι εμφανής στις κινητοποιήσεις που διοργανώθηκαν στα τέλη του 1962 με αίτημα τη μαζικοποίηση της εκπαίδευσης. Φοιτητές και μαθητές νυχτερινών και ημερήσιων γυμνασίων ανέδειξαν την κεντρικότητα του θέματος της παιδείας στην πολιτική σκηνή και προχώρησαν στη σύσταση "επιτροπών αγώνα" που συντονίστηκαν με απώτερο σκοπό την πραγμάτωση της διεκδίκησης. Η διαπίστωση αυτή αποδεικνύει ότι δεν θα πρέπει να μελετούμε ξεχωριστά το κάθε συλλογικό υποκείμενο αλλά να προσπαθούμε να λειτουργούμε συνδυαστικά ακριβώς για να αναδείξουμε τις συνέργειες σε επίπεδο συλλογικής δράσης και κοινωνικής διαμαρτυρίας που συνέβησαν το ίδιο χρονικό διάστημα.

Η διατριβή αξιοποιώντας εξαιρετικά σπάνιο αδημοσίευτο αρχειακό υλικό που υπάρχει σε ιδιωτικά ερευνητικά ιδρύματα (ΕΜΙΑΝ, ΑΣΚΙ) αλλά και εντοπίζοντας φοιτητικά περιοδικά και εφημερίδες επιχειρεί τη μελέτη και εξέταση της μετεμφυλιοπολεμικής περιόδου με επίκεντρο το φοιτητικό κίνημα και την παρουσία του στη δημόσια σφαίρα. Το υλικό που χρησιμοποιείται είναι πολύ σημαντικό και για ένα επιπρόσθετο λόγο. Πρόκειται για ποικίλα τεκμήρια που έχουν παραχωρήσει οι ίδιοι οι πρωταγωνιστές της διαμαρτυρίας. Φοιτητές που κατείχαν θέσεις - κλειδιά στα συνδικαλιστικά όργανα και που ως εκ τούτου είχαν καθοριστική συμβολή στην προβολή των διεκδικήσεων του φοιτητικού κινήματος. Ο όγκος του αρχειακού υλικού μας επιτρέπει να υποστηρίξουμε ότι πρόκειται για την αξιοποίηση ενός μη συγκροτημένου ακόμη αρχείου των συντονιστικών οργάνων του προδικτατορικού φοιτητικού κινήματος, της ΔΕΣΠΑ και της ΕΦΕΕ. Μέρος του υλικού προέρχεται από το κατασχεμένο από την ασφάλεια αρχείο της ΕΔΑ, το οποίο έχει ταξινομηθεί και υπάρχει πλέον στα ΑΣΚΙ, ενώ αξίζει να σχολιαστεί ο εντοπισμός και η αξιοποίηση τεκμηρίων που αφορούν την ΕΚΟΦ. Η συστηματική μελέτη των εντύπων της οργάνωσης έδωσε τη δυνατότητα να ανιχνευθούν οι ιδεολογικές αντιπαραθέσεις και συγκρούσεις εντός του φοιτητικού κινήματος και παράλληλα απέτρεψε από την έκθεση τετριμμένων και εν πολλοίς λανθασμένων ερμηνευτικών σχημάτων σχετικά με τη φυσιογνωμία της οργάνωσης. Με βάση αυτά τα ερμηνευτικά σχήματα δημιουργούνταν στερεοτυπικές θεωρήσεις για την ΕΚΟΦ που θεωρούνταν από τις δημοσιογραφικές μελέτες "οργάνωση τραμπούκων που επιδιδόταν σε ανηλεείς ξυλοδαρμούς κατά αντιφρονούντων φοιτητών",[17] χωρίς όμως να λαμβάνεται υπόψη ο

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

αντικομμουνιστικός και εθνικιστικός λόγος της. Στον αντίποδα, μέσω της μελέτης των ίδιων των κειμένων της οργάνωσης επιδιώκεται όχι μόνο να ανατραπούν οι στερεοτυπικές αντιλήψεις που εξυπηρετούσαν συγκεκριμένες πολιτικές σκοπιμότητες και παρεμπόδιζαν την επιστημονική τεκμηρίωση αλλά και να σκιαγραφηθούν τα κύρια χαρακτηριστικά που διέπουν τον πολιτικό λόγο της ΕΚΟΦ.

Η συγκεκριμένη διατριβή φιλοδοξεί να αποτελέσει την αφετηριακή προσπάθεια μιας επιστημονικής συζήτησης που άνοιξε πολύ πρόσφατα. Στο πλαίσιο μιας διαλεκτικής σχέσης μεταξύ πολιτικών και κοινωνικών φαινομένων, η διατριβή στοχεύει να αναδείξει τον θεμελιώδη ρόλο του φοιτητικού κινήματος τόσο στις πολιτικές εξελίξεις της προδικτατορικής περιόδου όσο και στην ωρίμανση της νεολαίας που άρθρωσε προωθημένο πολιτικό λόγο για μια σειρά θεσμικών ζητημάτων που σημάδεψαν τις δυο πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΦΟΙΤΗΤΙΚΕΣ ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΕΙΣ ΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ 1950

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Α. ΦΟΙΤΗΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΚΑΙ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΖΗΤΗΜΑ (1950 - 1959)

Στο πρώτο κεφάλαιο του πρώτου μέρους της διατριβής θα εξεταστεί η συμμετοχή του φοιτητικού κινήματος στις εκδηλώσεις που διοργανώθηκαν τη δεκαετία του 1950 στην Ελλάδα με στόχο να τερματιστεί η βρετανική κυριαρχία στην Κύπρο. Οι εκδηλώσεις πραγματοποιούνταν κυρίως σε ένδειξη αλληλεγγύης προς τους Ελληνοκύπριους, οι οποίοι αποτελούσαν την πλειοψηφία του πληθυσμού.[1] Επιπλέον οι μαζικές συγκεντρώσεις για την Κύπρο εξελίχθηκαν σε εκδηλώσεις διαμαρτυρίας για τη σκλήρυνση της πολιτικής της τοπικής βρετανικής διοίκησης μετά την τοποθέτηση στις 3 Οκτώβριου 1955 ως κυβερνήτη της Κύπρου του στρατάρχη Alan Francis John Harding. Σε αυτόν ανατέθηκε από τη βρετανική κυβέρνηση να καταστείλει την ένοπλη δράση της "Εθνικής Οργάνωσης Κυπρίων Αγωνιστών" (ΕΟΚΑ) και να αποκαταστήσει την τάξη στο νησί.[2]

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο θα διερευνηθεί ο αντίκτυπος των μαζικών συγκεντρώσεων για την Αυτοδιάθεση - "Ένωση" της Κύπρου τόσο προς την πορεία ανασυγκρότησης του προδικτατορικού φοιτητικού κινήματος όσο και στο επίπεδο διαμόρφωσης αποκρυσταλλωμένης πολιτικής συνείδησης ατόμων που δεν είχαν δικτύωση και δεν ανήκαν κατά βάση σε οργανωμένες πολιτικές νεολαίες. Θα εξεταστεί ο τρόπος με τον οποίο η παλλαϊκή κινητοποίηση για την Κύπρο συνέβαλε στην ανασυγκρότηση των φοιτητικών συνδικαλιστικών οργάνων μετά το τέλος του Εμφυλίου Πολέμου, εγκαινιάζοντας ουσιαστικά τη διαδικασία πολιτικής ριζοσπαστικοποίησης της φοιτητικής νεολαίας. Επιπλέον θα αναζητηθούν οι αιτίες που ωθούν τα συλλογικά υποκείμενα να προχωρήσουν στην εκδήλωση συλλογικής δράσης. Στο πλαίσιο αυτό θα εξετασθούν οι υλικοί και συμβολικοί πόροι που αποκτούν ή διαχειρίζονται οι κινητοποιούμενοι προκειμένου να διατυπώσουν ευκρινέστερα τα αιτήματα τους όπως επίσης και η διαδικασία στρατολόγησης νέων ατόμων.[3] Θα σχολιαστεί ο ρόλος των λεγόμενων "κοινωνικών δικτύων" ή των

---

[1] Βλ. Αλέξης Ηρακλείδης, *Κυπριακό πρόβλημα* (*1947 - 2004*). *Από την Ένωση στη διχοτόμηση*; Σιδέρης, Αθήνα 2006. Οι Ελληνοκύπριοι ανέρχονταν στο 78% και οι Τουρκοκύπριοι στο 22% του πληθυσμού.

[2] Βλ. Francois Crouzet, *Η Κυπριακή διένεξη (1946 - 1959)*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2011, τ. Β′, μετάφραση Αριστοτέλης Φρυδάς, σελ. 709 - 710.

[3] Βλ. Μιχάλης Ψημίτης, *Εισαγωγή στα σύγχρονα κοινωνικά κινήματα*, οπ.π., σελ. 97 - 99. Υλικοί πόροι θεωρούνται η προσφερόμενη εργασία, το χρήμα, οι υποδομές οργάνωσης και τα διαθέσιμα μέσα επικοινωνίας, ενώ μη υλικοί η αφοσίωση των μελών, η ηθική δέσμευση, η προσφερόμενη αλληλεγγύη και η νομιμοποίηση της δράσης.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

"πλαισίων μικρο-κινητοποίησης" κατά τη χαρακτηριστική έκφραση του θεωρητικού των κοινωνικών κινημάτων Doug McAdam (οικογενειακό, σχολικό, φιλικό περιβάλλον και Τύπος) στην απόφαση για ανάληψη συλλογικής δράσης.[4] Τέλος θα μελετηθούν οι προϋποθέσεις που θεωρούνται αναγκαίες προκειμένου τα άτομα να διατυπώσουν κοινά αιτήματα, να διαμορφώσουν συλλογική ταυτότητα και να αποκτήσουν δεσμούς αλληλεγγύης. Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στις δομές κινητοποίησης (οργανωτικές δομές) του προδικτατορικού φοιτητικού κινήματος, στις νοηματικές (αξιακές) πλαισιώσεις που εκφέρονται και στις μορφές συλλογικής δράσης που επιλέγονται και υιοθετούνται κάθε φορά από τους φοιτητές, παράμετροι που σχετίζονται με τη μελέτη των θεωριών των κοινωνικών κινημάτων και της συλλογικής δράσης.

Στην περίπτωση των συγκεντρώσεων για το Κυπριακό θα εστιάσουμε στον τρόπο με τον οποίο συγκεντρώσεις εθνικού χαρακτήρα επιδιώχθηκαν να μετατραπούν σε γενικευμένες αντικυβερνητικές διαδηλώσεις. Η ανάδειξη του Κυπριακού ζητήματος ως κεντρικού στην πολιτική σκηνή της χώρας αποτέλεσε το έδαφος πάνω στο οποίο διαμορφώθηκε ένα ρεύμα έντονης συσσωρευμένης λαϊκής δυσαρέσκειας που ανέλαβε να εκφράσει κατεξοχήν η νεολαία με αποδέκτες τις κεντρώες και δεξιές κυβερνήσεις. Όμως όπως υποστηρίζει ο James Coleman "συναισθήματα απογοήτευσης, στέρησης και κοινωνικής κρίσης δεν δημιουργούν αυτόματα και απροϋπόθετα συλλογική δράση".[5] Αντίθετα το βάρος θα πρέπει να εστιαστεί στην επισήμανση και την ανάλυση όλων των μηχανισμών που αναδεικνύουν, οργανώνουν και κατευθύνουν τη δυσαρέσκεια και την αγανάκτηση που έχουν συσσωρευτεί στη νεολαία. Όπως άλλωστε εκτιμούν οι εκπρόσωποι της "θεωρίας κινητοποίησης πόρων",[6] ο μετασχηματισμός των συγκεκριμένων συναισθημάτων σε συλλογική δράση εξαρτάται κατά βάση από την περίσταση και κυρίως από την εκτίμηση ότι οι συνθήκες ευνοούν την εκδήλωση κινητοποιήσεων σε μια δεδομένη χρονική στιγμή

[4] Βλ. Mario Diani, "Networks and Participation" στο David Snow, Sarah Soule, Hanspeter Kriesi (επιμ.), *Blackwell Companion to Social Movements*, Οξφόρδη 2004, σελ. 341 - 359. Donatella Della Porta, Mario Diani, *Κοινωνικά κινήματα*: *Μια εισαγωγή*, Κριτική, Αθήνα 2010, μετάφραση Ξενοφώντας Γιαταγάνας, σελ. 212 - 243. Doug McAdam, *Freedom Summer*, Oxford University Press, Οξφόρδη και Νέα Υόρκη 1988.

[5] Βλ. James Coleman, *Foundations of Social Theory*, Belknap, Κέμπριτζ 1990.

[6] Βλ. Doug McAdam, Sidney Tarrow, Charles Tilly, *Dynamics of Contention*, Cambridge University Press, Κέμπριτζ 2001, σελ. 15. John McCarthy, Mayer Zald, *The Trend of Social Movements in America. Professionalization and Resource Mobilization*, Morristown, Νιού Τζέρσι 1973. Ο όρος "κινητοποίηση πόρων" διατυπώθηκε το 1973 από τους θεωρητικούς John McCarthy και Mayer Zald που μελέτησαν τα αμερικανικά κοινωνικά κινήματα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

αποδεικνύοντας ότι η συλλογική δράση είναι όχι μόνο εφικτή αλλά και επιβεβλημένη.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1950 στο πλαίσιο ενός "κλειστού πολιτικού συστήματος",[7] από το οποίο αποκλείονταν ή είχαν περιορισμένη συμμετοχή υποκείμενα που βρίσκονταν μακριά από τα κέντρα λήψης των αποφάσεων, οι ευκαιρίες για συλλογική δράση υπόκειντα σε περιορισμούς. Οι περιορισμοί αυτοί απέρρεαν τόσο από το σύνταγμα του 1952 που διεπόταν από συντηρητικό πνεύμα[8] όσο και από ένα σύνθετο πλέγμα έκτακτων μέτρων και νόμων, το οποίο είχε κληροδοτηθεί από την εποχή του Εμφυλίου και συνιστούσε το λεγόμενο "παρασύνταγμα". Το σύνταγμα που υπερψηφίστηκε την 21η Δεκεμβρίου 1951 από την κυβερνητική πλειοψηφία ΕΠΕΚ - Κόμματος Φιλελευθέρων και τέθηκε σε ισχύ την 1η Ιανουαρίου 1952 απεικόνιζε πλήρως την ιδεολογία των νικητών του Εμφυλίου Πολέμου με ομολογημένους στόχους την κατοχύρωση και την εδραίωση του καθεστώτος που είχε επιβληθεί νωρίτερα στο πεδίο της μάχης με τη δύναμη των όπλων.[9] Πράγματι με τη λήξη του Εμφυλίου Πολέμου άρχισε να οικοδομείται προοδευτικά ένα κράτος που τα κυρίαρχα συνεκτικά του στοιχεία αποτέλεσαν ο αντικομμουνισμός και η εθνικοφροσύνη, το θεσμικό πλαίσιο του οποίου προέβλεπε την αστυνόμευση του αριστερού φρονήματος και επέβαλε την πολιτική δίωξη μιας κατηγορίας πολιτών που κατηγορούνταν και αντιμετωπίζονταν από τους ιθύνοντες ως "αντεθνικώς δρώντες". Στην ίδια κατεύθυνση αποσκοπούσε άλλωστε και η υιοθέτηση ενός σκληρού κανονιστικού λόγου σε κάθε έκφανση της καθημερινότητας με στόχους την επιτήρηση και την πειθάρχηση της νεολαίας και την αποτελεσματική αντιμετώπιση της αποδιδόμενης στους νέους "αντικοινωνικής συμπεριφοράς".[10]

---

[7] Βλ. Sidney Tarrow, "States and Opportunities" στο Doug McAdam, John McCarthy, Mayer Zald (επιμ.), *Comparative Perspectives on Social Movements. Political opportunities, mobilizing structures and cultural framings*, Cambridge University Press, Νέα Υόρκη 1996, σελ. 54. Κλειστό χαρακτηρίζεται το πολιτικό και κομματικό σύστημα όπου οι ευκαιρίες για συλλογική δράση είναι περιορισμένες ή μηδενικές. Ο όρος χρησιμοποιείται από τους ερευνητές των κοινωνικών κινημάτων και συνιστά βασική παράμετρο της "θεωρίας πολιτικών διαδικασιών".

[8] *Τα 1-1-4 Άρθρα του Συντάγματος*, χ.χ. (βιβλιοθήκη Μίτσης Πικραμένου), ΕΛΙΑ. Στο άρθρο 10 του Συντάγματος του 1952 αναφέρεται: "Αι εν υπαίθρω συναθροίσεις δύνανται ν' απαγορευθώσιν αν ως εκ τούτων επίκειται κίνδυνος εις την δημοσίαν ασφαλείαν".

[9] Βλ. Θανάσης Ξηρός, *Κηδεμονευόμενος και προκρούστειος κοινοβουλευτισμός. Από το Σύνταγμα του 1952 στη δικτατορία των συνταγματαρχών*, Σαββάλας, Αθήνα 2008, σελ. 61.

[10] Βλ. Νόμος 4000/1959 "Περί καταστολής αξιοποίνων τινών πράξεων και συμπληρώσεως του άρθρου 6 του Κώδικος Ποινικής Δικονομίας", ΦΕΚ 233Α, 31 Οκτωβρίου 1959. Έφη Αβδελά, "*Νέοι εν κινδύνω*": *Επιτήρηση, αναμόρφωση και δικαιοσύνη ανηλίκων μετά τον πόλεμο*, Πόλις, Αθήνα 2013, σελ. 154 - 179. Για ένα προβληματισμό της εποχής Δημήτριος Καρανίκας (πρόεδρος Εταιρείας Προστασίας Ανηλίκων Θεσσαλονίκης, καθηγητής Ποινικού Δικαίου Νομικής ΑΠΘ), "Αι Εταιρείαι Προστασίας Ανηλίκων και η συμβολή των εις την διαπίστωσιν εγκλημάτων κατά ανηλίκων", *Τα Φοιτητικά Γράμματα της Θεσσαλονίκης*, τχ. 2 (Απρίλιος 1955), σελ. 3 - 6.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Ο φοιτητικός χώρος δεν διαφοροποιήθηκε από το γενικότερο ασφυκτικό θεσμικό πλαίσιο. Στο επίπεδο τόσο της ύπαρξης όσο και της λειτουργίας οργανωτικών δομών, η φοιτητική νεολαία βρισκόταν σε μεταβατική φάση, υφιστάμενη τις δραματικές συνέπειες του Εμφυλίου Πολέμου. Σύμφωνα με εκτιμήσεις φοιτητών, στις αρχές της δεκαετίας του 1950 η κατάσταση σε επίπεδο οργανωμένης φοιτητικής συνδικαλιστικής εκπροσώπησης στις σχολές ήταν αδιαμόρφωτη και ρευστή. Οι ίδιες πηγές επισημαίνουν ότι χρειάστηκαν επίπονες προσπάθειες για να επιτευχθεί μερική μεταβολή μετά το 1955 και να αποκτήσει η φοιτητική διαμαρτυρία ουσιώδη υπόσταση κάτω όμως από εξαιρετικά αντίξοες συνθήκες.[11] Όπως υπογραμμίζει ο γενικός γραμματέας του διοικητικού συμβουλίου του Συλλόγου Φοιτητών Νομικής του Πανεπιστημίου Αθηνών "η Θέμις", Γιώργος Κατηφόρης, τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1950 η έννοια του συνδικαλισμού αποτελούσε "αντικείμενο χλευασμού από τους φοιτητές που υποδέχονταν με ομηρικούς καγχασμούς όποιον τολμούσε να σηκωθεί στα αμφιθέατρα να προτείνει συνδικαλιστική δράση. Ο κίνδυνος της γελοιοποίησης ήταν ο μεγαλύτερος φραγμός στο ξεκίνημα του φοιτητικού κινήματος".[12] Επιπλέον μέχρι και το 1955 οι φοιτητικοί σύλλογοι λειτουργούσαν χωρίς καταστατικά και οι απαγορεύσεις σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο ήταν παραπάνω από εμφανείς στον χώρο των πανεπιστημίων. Τα έτη 1956 και 1957 μάλιστα σε ορισμένα καταστατικά φοιτητικών συλλόγων των σχολών του πανεπιστήμιου Αθηνών υπήρχαν διατάξεις που απαγόρευαν ρητά το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι σε κομμουνιστές και "αντεθνικώς δρώντες".[13]

Επίσης μέχρι την ανάδειξη του πρώτου αιρετού αντικυβερνητικού προεδρείου στη "Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών" (ΔΕΣΠΑ) που προέκυψε μετά από τη συντονισμένη συνεργασία κεντρώων και αριστερών φοιτητών,[14] η συνδικαλιστική δραστηριότητα στις σχολές δεν ευνοούνταν κυρίως

[11] Συνέντευξη Απόστολου Κακλαμάνη στον Πέτρο Μακρή, "η γενιά του 114", *Ελευθεροτυπία*, συνέχεια 3η. Ο Κακλαμάνης υποστηρίζει ότι ο απερχόμενος πρόεδρος της ΔΕΣΠΑ, φοιτητής Ιατρικής, Ευάγγελος Κωστόπουλος παρακρατούσε τη σφραγίδα και τα πρακτικά της ομοσπονδίας και χρειάστηκε προσπάθεια μέχρι να πειστεί και να τα παραδώσει τελικά στο νέο πρόεδρο.

[12] Γιώργος Κατηφόρης, "Το ιδιότυπο ξεκίνημα του φοιτητικού κινήματος", *Βήμα Ιδεών*, Νοέμβριος 2007.

[13] Στα καταστατικά του "Συλλόγου Φοιτητών Ιατρικής Αθηνών" (ΣΦΙΑ) και του "Συλλόγου Φοιτητών Οδοντιατρικής Αθηνών" (ΣΦΟΑ) σχετικές διατάξεις απαγόρευαν ρητά τη συμμετοχή "κομμουνιστών και αντεθνικώς δρώντων φοιτητών" στην ανάδειξη των διοικητικών συμβουλίων των συλλόγων. Στο καταστατικό της "Θέμιδας" γινόταν λόγος για την "εντός των νομίμων ορίων συμμετοχή του φοιτητικού κόσμου εις τας εθνικάς εκδηλώσεις και τους εθνικούς αγώνας κατά των εξωτερικών και εσωτερικών εχθρών της πατρίδος" (υπονοώντας τους κομμουνιστές).

[14] Βλ. Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 1, φάκελος 6: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), Βιβλίο Πρακτικών Διοικητικού Συμβουλίου 28.1.1956 -

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

εξαιτίας της έντονης και συστηματικής αστυνόμευσης των φοιτητών. Σύμφωνα με καταγγελίες, αρκετά μέλη της ΔΕΣΠΑ διατηρούσαν απροκάλυπτες επαφές με την ασφάλεια και με την Κεντρική Υπηρεσία Πληροφοριών (ΚΥΠ) που είχε ιδρυθεί το 1953 και υπαγόταν στο Υπουργείο Προεδρίας της Κυβερνήσεως.[15] Η λειτουργία του σπουδαστικού τμήματος της ασφάλειας τουλάχιστον από το 1955, η καθιέρωση και η ενδυνάμωση του ιδιαίτερα μετά τις βουλευτικές εκλογές του 1958 και η ενίσχυση των κατασταλτικών κρατικών και παρακρατικών μηχανισμών την ίδια περίοδο λειτούργησαν αποτρεπτικά προς την ανάληψη συλλογικής δράσης και την προβολή φοιτητικών αιτημάτων και διεκδικήσεων.[16] Οι συνεδριάσεις της ΔΕΣΠΑ αστυνομεύονταν από όργανα της ασφάλειας που με πολιτική περιβολή υποδύονταν τους φοιτητές και είχαν επιφορτιστεί με τη καθημερινή παρακολούθηση και καταγραφή των πιο ζωηρών, ήδη πολιτικοποιημένων και χαρακτηριζόμενων ως "εθνικά ύποπτων" φοιτητών. Όπως επισημαίνεται σε μαρτυρία ηγετικού στελέχους του προδικτατορικού φοιτητικού κινήματος, οι αξιωματικοί και οι αστυφύλακες του σπουδαστικού τμήματος είχαν χρεωθεί ο καθένας τους από μια πανεπιστημιακή σχολή.[17] Οι μηχανισμοί παρακολούθησης λειτουργούσαν εμφανώς εντός και εκτός των πανεπιστημίων[18] και απέβλεπαν στον χαρακτηρισμό των φοιτητών και τον έλεγχο των πολιτικών τους φρονημάτων.[19]

17.12.1957, ΕΜΙΑΝ. Στις αρχαιρεσίες της 23ης Μαρτίου 1957 για την ανάδειξη νέου διοικητικού συμβουλίου πρόεδρος εκλέχτηκε ο Απόστολος Κακλαμάνης της Νομικής, αντιπρόεδρος ο Άγγελος Μπρατάκος της Φυσικομαθηματικής, γενικός γραμματέας ο Βασίλης Κρεμμυδάς της Φιλοσοφικής, ειδικός γραμματέας ο Π. Βαλκανιώτης της Ιατρικής και ταμίας ο Γιάννης Καλεώδης της Νομικής.

[15] Βλ. Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 1, φάκελος 5: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστήμιου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), Πρόχειρα Πρακτικά Διοικητικού Συμβουλίου, 26.11.1955 - 17.12.1955, ΕΜΙΑΝ. Χαρακτηριστική περίπτωση αστυνόμευσης συνεδρίασης της ΔΕΣΠΑ συνιστά η καταγγελία του μέλους της, Ελληνοκύπριου φοιτητή του ΣΦΟΑ Τάκη Χατζηδημητρίου ότι μέλη του προεδρείου μετά το τέλος της συνεδρίασης ενημέρωσαν τον προϊστάμενο της Ασφάλειας Θεόδωρο Ρακιντζή.

[16] Βλ. Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 2, φάκελος 11: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), εξερχόμενα, 1949 - 1951, 1957 - 1963 και αχρονολόγητα, υποφάκελος 1: 1949, υποφάκελος 2: 1950, ΕΜΙΑΝ. Τα αιτήματα αφορούσαν την ποσοτική και ποιοτική βελτίωση του φοιτητικού συσσιτίου, την ολική επανίσχυση της αναβολής στράτευσης λόγω σπουδών που είχε διακοπεί λόγω του Εμφυλίου και της επιστράτευσης, τη διάθεση συγγραμμάτων στους φοιτητές και τη διευθέτηση ζητημάτων αποστρατευμένων και φοιτητών παρελθόντων ετών (Ν. 132/1946).

[17] Γιάννης Τζανετάκος, "Στη Νομική του 1960", *Εδώ Πανεπιστήμιο. Το Καποδιστριακό*, 175 (3 Μαΐου 2011). "Οι ακαδημαϊκές ελευθερίες Στόχος της "Αντίδρασης" και αφετηρία νέων αγώνων", Έκδοση Γραφείου Δημοκρατικής Επαγρύπνησης ΕΦΕΕ, 22 - 23 Ιανουαρίου 1966, Αρχείο Περικλή Πάγκαλου, κουτί 1, ΕΛΙΑ.

[18] Ο φοιτητής της Νομικής Αθηνών και μέλος της παράνομης ΕΠΟΝ σπουδαστών, Γιώργος Χατζόπουλος θυμάται ότι τον παρακολουθούσε καθημερινά στο φροντιστήριο ο αστυφύλακας του σπουδαστικού τμήματος της ασφάλειας Βασιλάκης.

[19] "Έτσι ξεκίνησε το Κίνημα του 114", *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 50 (Φεβρουάριος 1966), σελ. 9. "Είναι όλοι αυτοί που τους γνωρίζουμε με τα μικρά τους ονόματα που μπαινοβγαίνουν στις γραμματείες, στ' αναγνωστήρια, στη φοιτητική λέσχη, στα προαύλια. Εκεί που κυριολεκτικά

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Οι κινητοποιήσεις με αιχμή το Κυπριακό ζήτημα ξεκίνησαν στις αρχές του 1950 και συνεχίστηκαν με αμείωτη ένταση με τον ίδιο διακηρυγμένο σκοπό (την "Ένωση" με την Ελλάδα) μέχρι και τα τέλη Νοέμβριου 1958 (οπότε θα συζητούνταν στην Πολιτική Επιτροπή του ΟΗΕ η πέμπτη διαδοχική προσφυγή για τη διεθνοποίηση του ζητήματος).[20] Η διεξαγωγή των εκδηλώσεων ετεροπροσδιορίστηκε από τη συγκυρία στην Ελλάδα αλλά και από τις εξελίξεις που σημειώθηκαν στην Κύπρο (κυρίως την έναρξη του ένοπλου αγώνα της ΕΟΚΑ την 1η Απριλίου 1955 και τις εκτελέσεις μαχητών του από τους Βρετανούς). Τέλος, η διεξαγωγή των εκδηλώσεων θα πρέπει να συσχετιστεί με τις πρωτοβουλίες που λήφθηκαν σε πολιτικό επίπεδο για το ζήτημα από το καλοκαίρι του 1954. Οι πρωτοβουλίες συνδέονταν με την προσπάθεια διεθνοποίησης του ζητήματος και την κατάθεση αλλεπάλληλων προσφυγών στον ΟΗΕ.

Η μαζική συμμετοχή στις κινητοποιήσεις για την "Ένωση" της Κύπρου με την Ελλάδα μετέβαλλε αισθητά την κατάσταση αφού για πρώτη φορά δινόταν η δυνατότητα στους φοιτητές να αμφισβητήσουν ανοιχτά τις κατασταλτικές πρακτικές του μετεμφυλιακού κράτους. Όπως επισημαίνει ο Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, "η νέα μετεμφυλιακή γενεά αρνούμενη να υποκύψει στους αμετακίνητους κληρονομημένους όρους ενός φιμωμένου και κίβδηλου παιχνιδιού, φαίνεται να επιχείρησε από τα κάτω τη συλλήβδην υπέρβαση τραυμάτων που πάνε πιο πίσω από τον Εμφύλιο Πόλεμο".[21] Για πρώτη φορά μετά το τέλος του Εμφυλίου η ελληνική κοινωνία στο σύνολο της με καταλύτες τη μαθητική και κυρίως τη φοιτητική νεολαία και με τη νομιμοποίηση και την καθοδήγηση της Εκκλησίας της Ελλάδος, που τέθηκε επικεφαλής του εγχειρήματος, συσπειρώθηκε γύρω από το Κυπριακό, απαιτώντας να αναγνωριστεί από τη Μεγάλη Βρετανία η θετική συμβολή των Κυπρίων κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου.[22] Η φοιτητική συλλογική δράση οργανώθηκε

οργιάζουν στις επεμβάσεις είναι στον τομέα του φοιτητικού συνδικαλισμού, τόσο στις αρχαιρεσίες όσο και στις συνεδριάσεις".

[20] Βλ. Ανακοίνωση Γραφείου Τύπου ΔΕΣΠΑ, 24 Νοεμβρίου 1958, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 2, φάκελος 11: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), εξερχόμενα, 1949 - 1951, 1957 - 1963 και αχρονολόγητα, υποφάκελος 5: 1958, ΕΜΙΑΝ.

[21] Βλ. Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, "Η ελληνική δεκαετία του 60: 'Σύντομη ή μακρά'"; στο Άλκης Ρήγος, Σεραφείμ Σεφεριάδης, Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η 'σύντομη' δεκαετία του 60*, οπ.π., σελ. 41 - 46.

[22] Βλ. "Ομιλία Πρύτανη Πανεπιστημίου Αθηνών Παναγιώτη Μπρατσιώτη στον εορτασμό της 6ης Επετείου του Κυπριακού Ενωτικού Δημοψηφίσματος", *Φοιτητική Επιθεώρησις*, τχ. 2 (Ιανουάριος - Φεβρουάριος 1956), σελ. 3 - 4. Ο ομιλητής επικαλούνταν τις "διακηρύξεις των Μεγάλων περί της αναγνωρίσεως της σημασίας των ελληνικών θυσιών εις τον κοινό αγώνα υπέρ της ελευθερίας του κόσμου". Επιπλέον ο Μπρατσιώτης συνέδεε το Κυπριακό με το "ελληνικό αίμα που έρεε εκεί κάτω εις την Κορέα". Ωστόσο θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι δεν υπήρξε ρητή δέσμευση από τους Βρετανούς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

σχεδόν αποκλειστικά γύρω από αυτό το ζήτημα καθ' όλη τη δεκαετία του 1950. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι δεν υπήρξαν και άλλα σημαντικά θέματα που απασχόλησαν τους φοιτητές την επίμαχη δεκαετία (κυρίως το φθινόπωρο του 1956 με την απόφαση για την αύξηση των τελών εγγραφής στη μέση και των διδάκτρων στην ανώτατη εκπαίδευση), τα οποία θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως περιορισμένης εμβέλειας.[23]

Η νεολαία πλαισίωσε τις εκδηλώσεις για την Κύπρο και προσέδωσε σε αυτές διαφορετικό - μαχητικό και συγκρουσιακό - χαρακτήρα. Κάθε κοινωνία διαθέτει ένα απόθεμα καθιερωμένων στον χρόνο πρακτικών με το οποίο είναι εξοικειωμένοι τόσο οι διαμαρτυρόμενοι όσο και οι αντίπαλοι τους. Από τη διαπίστωση αυτή συνάγεται ότι οι μορφές συλλογικής δράσης κληροδοτούνται αναπαραγόμενες μέσα στο χρόνο, διότι είναι αυτό που οι άνθρωποι ξέρουν να κάνουν όταν θέλουν να διαμαρτυρηθούν.[24] Έτσι οι μορφές συλλογικής δράσης που θεωρούνται από τα συλλογικά υποκείμενα επιτυχημένες τείνουν να ανακυκλώνονται σε επόμενες κινητοποιήσεις. Οι διαδηλώσεις για την Κύπρο δεν συνιστούσαν καινοφανή πρακτική καθώς τόσο την περίοδο του Μεσοπολέμου όσο και τη δεκαετία του 1940 η νεολαία είχε επιλέξει τη συγκεκριμένη μορφή συλλογικής δράσης, αντιδρώντας κυρίως στην πολιτική επιστράτευση που είχαν κηρύξει οι Αρχές Κατοχής. Στην προκειμένη όμως περίπτωση η συλλογική δράση ανατροφοδοτούνταν μέσω των διαδηλώσεων με άλλες προσλαμβάνουσες, σε τελείως διαφορετικές συνθήκες. Έτσι θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι οι διαδηλώσεις για την "Ένωση" της Κύπρου με την Ελλάδα επανέφεραν δυναμικά στο προσκήνιο οικείες πρακτικές συλλογικής δράσης, μετά μάλιστα από μακρά περίοδο αδράνειας και απραξίας λόγω του Εμφυλίου Πολέμου, παρέχοντας καινούργια κίνητρα στα συλλογικά υποκείμενα για να κινητοποιηθούν.

Πάντως η πρωτοβουλία για τη διεξαγωγή των συγκεντρώσεων με αιχμή το Κυπριακό ανήκε στην Εκκλησία της Ελλάδος. Ο κατεστημένος αυτός θεσμός που διέθετε ισχυρά ερείσματα και απήχηση στην ελληνική κοινωνία με τη συνδρομή και συμβολή κοινωνικών φορέων και επαγγελματικών ενώσεων σύστησε τον Ιούνιο του 1950 την "Πανελλήνια Επιτροπή Ενώσεως Κύπρου" (ΠΕΕΚ), επικεφαλής της οποίας

για αναγνώριση του δικαιώματος αυτοδιάθεσης των Κύπριων. Βλ. Francois Crouzet, *Η Κυπριακή διένεξη*, οπ.π., σελ. 138 - 139.

[23] Τέτοια ήταν η διατήρηση του συστήματος των τεσσάρων εξεταστικών περιόδων, η μείωση των διδάκτρων, ασκήστρων και εξέταστρων, η επαναφορά των ατελών εγγραφών για ειδικές κατηγορίες δικαιούχων, η θέσπιση μειωμένου κατά 50% φοιτητικού εισιτηρίου στις συγκοινωνίες, η καθιέρωση της μεταφοράς μαθημάτων στο επόμενο έτος και η κατοχύρωση της βαθμολογίας.

[24] Βλ. Sidney Tarrow, *Power in Movement*, οπ.π., σελ. 19.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

τέθηκε συμβολικά ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών.[25] Αποστολή των εκπροσώπων της ΠΕΕΚ ήταν να λειτουργήσουν κυρίως ως "ομάδες πίεσης"[26] τόσο στις κεντρώες και δεξιές ελληνικές κυβερνήσεις όσο βέβαια και απέναντι στη βρετανική κυβέρνηση και να αναδειχθούν ως οι κατεξοχήν εκφραστές της κοινής γνώμης για το ζήτημα.

Οι εκπρόσωποι του φοιτητικού κινήματος εκτιμούσαν ότι ο ευρύτερος δυνατός συντονισμός μεταξύ της νεολαίας και των φορέων (που εκτείνονταν από την εκκλησία μέχρι τους λογοτέχνες, τους θεατρικούς συγγραφείς, τα εργατικά σωματεία, τους επιστημονικούς συλλόγους και τις επαγγελματικές ενώσεις) συνιστούσε απαραίτητη προϋπόθεση για την καλύτερη προβολή του ζητήματος.[27] Η φοιτητική νεολαία διεκδικούσε να αναλάβει ευρύτερο και πιο ενεργό ρόλο επιδιώκοντας την ανάθεση σε αυτήν οργανωτικών καθηκόντων.[28] Η ΔΕΣΠΑ μέσω της "Πανσπουδαστικής Επιτροπής Κυπριακού Αγώνος" (ΠΕΚΑ) συνεργαζόταν στενά με την ΠΕΕΚ τόσο στην προετοιμασία όσο και στη διεξαγωγή των εκδηλώσεων.[29] Βέβαια δεν έλειπαν και περιπτώσεις που η ΠΕΚΑ σε συνεννόηση με την "Εθνική Φοιτητική Ένωση Κυπρίων" (ΕΦΕΚ) διοργάνωνε πανσπουδαστικά συλλαλητήρια διαμαρτυρίας και αλληλεγγύης για την Κύπρο που συνήθως απαγορεύονταν από την αστυνομία για λόγους δημόσιας τάξης και εκτροπής από τον σκοπό τους.

Με αφορμή τη διεξαγωγή άτυπου δημοψηφίσματος (που έλαβε τη μορφή συλλογής υπογραφών) μέσω του οποίου οι Ελληνοκύπριοι θα αποφάσιζαν αν επιθυμούσαν την "Ένωση" τους με την Ελλάδα ή όχι, πραγματοποιήθηκαν στην ελληνική επικράτεια στις 12 Ιανουαρίου 1950 οι πρώτες μαζικές εκδηλώσεις συμπαράστασης από τους φοιτητικούς συλλόγους των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης. Στην Αθήνα, την προετοιμασία των συγκεντρώσεων στο κεντρικό προαύλιο (Προπύλαια) του Πανεπιστημίου ανέλαβε η

---

[25] Η ΠΕΕΚ ιδρύθηκε στις 12 Ιουνίου 1950. Συμμετείχαν η ΑΔΕΔΥ, η ΓΣΕΕ, το Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο Αθηνών και άλλοι φορείς. Πρώτος πρόεδρος ανέλαβε ο Σπυρίδων Βλάχος, μετά το θάνατο του τον Μάρτιο του 1956 τον διαδέχτηκε ο Δωρόθεος Κοτταράς και τελευταίος ο Θεόκλητος Παναγιωτόπουλος.

[26] Ioannis D. Stefanidis, "Pressure groups and Greek foreign policy 1945 - 1967", *Discussion Paper 6* (Δεκέμβριος 2001), The Hellenic Observatory, The European Institute, London School of Economics and Political Science, σελ. 7 - 45.

[27] "Ο αγώνας των Κυπρίων και το χρέος των φοιτητών", *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 14 (26 Νοεμβρίου 1958), οπ.π., σελ 1.

[28] Νίκος Κόνσολας, "Να χρησιμοποιηθούν οι φοιτηταί δια το Κυπριακόν. Η ελληνική Σπουδάζουσα Νεολαία δια την διαφώτισιν της Παγκοσμίου Κοινής Γνώμης. Ανοιχτή επιστολή προς Υπουργούς Εξωτερικών, Παιδείας και Προεδρίας της Κυβερνήσεως", *Φοιτητική Επιθεώρησις*, τχ. 6 (Αύγουστος - Σεπτέμβριος 1956), οπ.π., σελ. 10 - 13.

[29] Βλ. Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 1, φάκελος 6: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), Βιβλίο Πρακτικών Διοικητικού Συμβουλίου, 28.1.1956 - 17.12.1957, ΕΜΙΑΝ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

ΔΕΣΠΑ μαζί με τους πρωτοβάθμιους φοιτητικούς συλλόγους των "εξωπανεπιστημιακών σχολών".[30] Ύστερα από τις προγραμματισμένες ομιλίες του μέλους του αιρετού διοικητικού συμβουλίου του Πανιατρικού Φοιτητικού Συλλόγου Πανεπιστημίου Αθηνών "ο Ιπποκράτης"[31] και προέδρου της ΔΕΣΠΑ, Ευάγγελου Κιουρκτσή, του αντιπροέδρου του Συλλόγου Φοιτητών Φιλοσοφικής Πανεπιστημίου Αθηνών[32] και γενικού γραμματέα της ΔΕΣΠΑ, Τάσου Λιγνάδη και του προέδρου του Εθνικού Συλλόγου Σπουδαστών της ΠΑΣΠΕ, Πράσσου εγκρίθηκε ψήφισμα διαμαρτυρίας, το οποίο θα επιδίδονταν στην ελληνική κυβέρνηση και στη βρετανική πρεσβεία στην Αθήνα.[33] Η πρόσληψη της διαμαρτυρίας με όρους δικαίου και αδίκου και η αναγόρευση της συμμετοχής σε ηθικό καθήκον αποτέλεσαν τους δυο σταθερούς άξονες που επικαλούνταν οι φοιτητές κάθε φορά που διοργανωνόταν εκδήλωση σχετική με το ζήτημα.

Η διαμαρτυρία για την Κύπρο συνέβαλε στην ταχύτερη ανασυγκρότηση των οργανωτικών δομών του φοιτητικού συνδικαλισμού που είχαν αποδιαρθρωθεί εξαιτίας των ιδιόμορφων έκτακτων συνθηκών της περιόδου της Κατοχής και του Εμφυλίου Πολέμου. Μέχρι την περίοδο του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου οι φοιτητές δραστηριοποιούνταν αυτόνομα στα πλαίσια των πρωτοβάθμιων συλλόγων τους. Στην περίοδο της Κατοχής τα φοιτητικά ζητήματα χειριζόταν η "Κεντρική Πανσπουδαστική Επιτροπή Ανωτάτων Σχολών" (ΚΠΕΑΣ), ενώ η οικονομική εξαθλίωση, αποτέλεσμα της πείνας και των κακουχιών της περιόδου, είχαν καταστήσει δραματική την κατάσταση σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Μετά το τέλος της Κατοχής εμφανίστηκαν επώνυμοι σύλλογοι ("Εθνικός Παμφοιτητικός

[30] "Εξωπανεπιστημιακές" αποκαλούνται οι ανώτατες και ανώτερες σχολές της Αθήνας, πλην του πανεπιστημίου Αθηνών. Δηλαδή το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ), η Ανωτάτη Σχολή Οικονομικών και Εμπορικών Επιστημών (ΑΣΟΕΕ), η Ανωτάτη Βιομηχανική Σχολή Πειραιώς (ΑΒΣΠ), η Ανωτέρα Γεωπονική Σχολή Αθηνών (ΑΓΣΑ) η Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών (ΑΣΚΤ), οι Παιδαγωγικές Ακαδημίες, η Εθνική Ακαδημία Σωματικής Αγωγής και η Πάντειος Ανωτάτη Σχολή Πολιτικών Επιστημών (ΠΑΣΠΕ).

[31] Βλ. Καταστατικό ΣΦΙΑ, 1956, Πρωτοδικείο Αθηνών. Με την απόκτηση καταστατικού που εγκρίθηκε με την υπ. αριθμ. 8420/24.10.1956 απόφαση του Πρωτοδικείου Αθηνών, ο Πανιατρικός Φοιτητικός Σύλλογος Πανεπιστημίου Αθηνών "ο Ιπποκράτης" μετονομάστηκε σε Σύλλογο Φοιτητών Ιατρικής Αθηνών (ΣΦΙΑ) "ο Ιπποκράτης".

[32] Βλ. Χειρόγραφο με ονόματα μελών ιδρυτικής επιτροπής "Πλάτωνα", Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 6, φάκελος 36: Παμφιλοσοφικός Φοιτητικός Σύλλογος "ο Πλάτων", 1956 - 1957, 1960 - 1963, υποφάκελος 1: Ανακοινώσεις, αιτήματα φοιτητών, αλληλογραφία, χαιρετισμοί στο Α΄ Πανσπουδαστικό Συνέδριο, 1956 - 1957, 1960 - 1963, ΕΜΙΑΝ. Η επωνυμία του συλλόγου με βάση το καταστατικό ήταν Σύλλογος Φοιτητών Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών "ο Πλάτων".

[33] *Εμπρός,* 13 Ιανουαρίου 1950, σελ. 1, 5.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Σύλλογος",[34] "Εθνική Παμφοιτητική Ένωση"). Η σύνθεση τους όμως δεν ήταν αντιπροσωπευτική του συνόλου των σχολών του πανεπιστημίου Αθηνών.[35] Οι αντιπρόσωποι των σχολών ήταν διορισμένα μέλη των συγκεκριμένων οργανώσεων που δεν προέτασσαν τις ιδιαίτερες φοιτητικές διεκδικήσεις, ενώ δεν προβλέπονταν ανάδειξη τους μετά από καθολικές και αδιάβλητες φοιτητικές εκλογές.[36] Επιπροσθέτως σύμφωνα με τις εκτιμήσεις φοιτητών, τα έτη 1944 - 1946 υπήρξαν "νεκρά από σπουδαστική ζωή εξαιτίας κυρίως των Δεκεμβριανών γεγονότων και της μερικής στράτευσης των νέων".[37] Το 1946 με το Νομοθετικό Διάταγμα (Ν.Δ. 132) οι τμηματικές εξετάσεις στις σχολές διακόπηκαν, ενώ με την έναρξη του Εμφυλίου οι φοιτητές αναγκάστηκαν να αναστείλουν τις σπουδές τους και να στρατευτούν συμβάλλοντας έτσι - όπως αναφερόταν με σαφήνεια - στην "εθνική προσπάθεια και στην τελική μάχη εναντίον των καταστροφέων του πολιτισμού".[38] Η αποστράτευση τους πραγματοποιήθηκε σταδιακά στις αρχές της δεκαετίας του 1950 και ενώ ο Εμφύλιος Πόλεμος είχε λήξει.

Ο θεσμός των μεμονωμένων και ασύνδετων μεταξύ τους φοιτητικών συλλόγων με διάφορες επωνυμίες και η περιστασιακή σύσταση επιτροπών για την προώθηση των φοιτητικών διεκδικήσεων άρχισε να υποχωρεί προς το τέλος της δεκαετίας του 1940. Από τις αρχές του 1949 και ενώ μαίνονταν οι εμφύλιες συγκρούσεις, το φοιτητικό κίνημα προσανατολίστηκε στη δημιουργία μόνιμων ενιαίων συνδικαλιστικών οργάνων. Η απόφαση για τη συγκρότηση της ΔΕΣΠΑ σηματοδοτούσε αντικειμενικά την απαρχή μιας άλλης εποχής για το φοιτητικό κίνημα και συνδέθηκε με την εκ βάθρων αλλαγή του τρόπου ανάδειξης των εκπροσώπων των

[34] Βλ. Ανακοίνωση "Εθνικού Παμφοιτητικού Συλλόγου" για αποχή για τα δίδακτρα, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 2, φάκελος 10: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), εισερχόμενα, 1950 - 1951, 1957 - 1962, υποφάκελος 1: 1950, ΕΜΙΑΝ.

[35] "Το νόημα των εκλογών", *Φοιτητικός Αγών*, Αρ. φυλλ. 5 (23 Μαρτίου 1951). "Προτού ιδρυθή η ΔΕΣΠΑ, η λέξις εκλογή ισοδυναμούσε προς ασύλληπτον και φαντασιώδην ιδέαν, προς ουτοπίαν και χίμαιραν. Τα παντοίας προέλευσης σκάνδαλα εκαλύπτοντο υπό εύηχους τίτλους εθνικών, πανελλαδικών και παμφοιτητικών συλλόγων". "….Με τις εκλογές αυτές, το κακό παρελθόν της κομματικής κραιπάλης, του φοιτητοπατερισμού και των ισόβιων καπήλων προέδρων των ποικιλώνυμων μαφιών εξαφανίζεται ενώπιον της ελευθέρας ετυμηγορίας των αμφιθεάτρων".

[36] Βλ. Ανακοίνωση ΔΕΣΠΑ, 14 Φεβρουαρίου 1950, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 2, φάκελος 11: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), εξερχόμενα, 1949 - 1951, 1957 - 1963 και αχρονολόγητα, υποφάκελος 2: 1950, ΕΜΙΑΝ. "…εξακολουθούν να υπεισέρχονται εις την φοιτητικήν ζωήν Σύλλογοι ουδέποτε εκλεγέντες, επιδιώκοντες κομματικούς σκοπούς, εμφανιζόμενοι μόνο εις τελετάς και πολιτικάς εκδηλώσεις θεωρούντες αυτούς ως αντιπροσωπεύοντες τον φοιτητικό κόσμο, εκμεταλλευόμενοι την φοιτητικήν ιδιότηταν ήν ουδέποτε έσχον".

[37] "Φοιτηταί Παρελθόντων Ετών", *Φοιτητικός Αγών*, Αρ. φυλλ. 1 (6 Νοεμβρίου 1950), οπ.π.

[38] *Οπ.π.* Κατά τη διάρκεια προεδρίας της Φυσικομαθηματικής στη ΔΕΣΠΑ (15 Αυγούστου - 15 Οκτωβρίου 1949) απεστάλη συγχαρητήριο τηλεγράφημα στον Εθνικό Στρατό για τη μάχη του Βίτσι.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

πρωτοβάθμιων φοιτητικών διοικήσεων και τη βελτίωση της λειτουργίας των συλλογικών οργάνων του φοιτητικού συνδικαλισμού. Η μετάβαση στο νέο καθεστώς ανάδειξης των φοιτητικών διοικήσεων έγινε με προσεκτικά βήματα.

Στις αρχές του 1949 και με την "ευγενή φροντίδα" - όπως επισημαίνεται - του πρύτανη του Πανεπιστημίου Αθηνών, καθηγητή Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής και ιδρυτικού μέλους της Ακαδημίας Αθηνών Γεώργιου Οικονόμου προκηρύχθηκαν για πρώτη φορά εκλογές με καθολική ψηφοφορία στους φοιτητικούς συλλόγους της Φιλοσοφικής, της Ιατρικής και της Φυσικομαθηματικής του Πανεπιστημίου Αθηνών για την ανάδειξη πενταμελών αντιπροσωπευτικών επιτροπών για κάθε έτος.[39] Οι πρόεδροι των επιτροπών των ετών συστήνανε εφορευτική επιτροπή, η οποία θα αναλάμβανε να περατώσει την εκλογική διαδικασία για κάθε έτος. Υποψηφιότητα για την ανάδειξη αντιπροσώπων στα έτη μπορούσε να θέσει οποιοδήποτε φοιτητής το επιθυμούσε. Τα ονόματα των υποψηφίων αναγράφονταν κατ' αλφαβητική σειρά σε κοινό ενιαίο κατάλογο ή στον πίνακα. Οι εκλογείς μπορούσαν να επιλέξουν από τρεις μέχρι πέντε υποψηφίους. Μετά την ολοκλήρωση της εκλογικής διαδικασίας, η εφορευτική επιτροπή προχωρούσε στη διαλογή των ψήφων και σύντασσε πρακτικό με τα τελικά αποτελέσματα, το οποίο αφού επικύρωνε, το παρέδιδε μαζί με τον κατάλογο των υποψηφιοτήτων στον εκλεγμένο ως πλειοψηφούντα πρόεδρο. Τα διοικητικά συμβούλια των πρωτοβάθμιων φοιτητικών συλλόγων των σχολών αποτελούνταν από τους δύο πρώτους κατά σειράν επιτυχίας αιρετούς αντιπροσώπους κάθε έτους. Στη συνέχεια οι εκπρόσωποι των ετών όλων των σχολών εξέλεγαν, "δι' εσωτερικής" (μεταξύ τους) και μυστικής ψηφοφορίας τον πρόεδρο και τον γενικό γραμματέα της σχολής που θα τους εκπροσωπούσε στη ΔΕΣΠΑ.[40]

Μετά από επαφές των εκπροσώπων των φοιτητικών συλλόγων της Φιλοσοφικής, της Ιατρικής και της Φυσικομαθηματικής και με τη συμμετοχή και του συλλόγου της Θεολογικής - που προϋπήρχε - διαπιστώθηκε η ανάγκη δημιουργίας ενός δευτεροβάθμιου αντιπροσωπευτικού συνδικαλιστικού οργάνου που θα συντόνιζε τη δράση των φοιτητικών συλλόγων των σχολών του Πανεπιστημίου Αθηνών. Σε

[39] *Οπ.π.* Κατά τη διάρκεια προεδρίας της Φυσικομαθηματικής υποβλήθηκε στο Υπουργείο Παιδείας από τον Πρύτανη του Πανεπιστημίου Γεώργιο Οικονόμο σχέδιο αναγνώρισης της ΔΕΣΠΑ.

[40] "Εγκύκλιος", *οπ.π.*, Αρ. φυλλ. 3 (19 Δεκεμβρίου 1950) και άρθρο Παναγιώτη Τσάχαλου, *οπ.π.* Ο τρόπος εκλογής των διοικητικών συμβουλίων των φοιτητικών συλλόγων των σχολών δεν άλλαξε παρά το γεγονός ότι επήλθαν μερικές τροποποιήσεις στη διαδικασία. Σύμφωνα με τις διατάξεις των καταστατικών των φοιτητικών συλλόγων τις εκλογές για την ανάδειξη εκπροσώπων των ετών αναλάμβαναν τα απερχόμενα διοικητικά συμβούλια με τη βοήθεια εφορευτικών επιτροπών.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

σύσκεψη που πραγματοποιήθηκε, η Θεολογική σχολή αντιπροσωπεύτηκε από τους φοιτητές (πρόεδρο και γενικό γραμματέα) Τσιλιμιδό και Παναγιώτη Σιμωτά, η Φιλοσοφική από τους Παναγιώτη Κόλλια και Τάσο Λιγνάδη, η Ιατρική από τους Ευάγγελο Κιουρκτσή, Παναγιώτη Τσάχαλο και Ιωάννη Καραντάνη και η Φυσικομαθηματική από τους Δημήτρη Γεωργόπουλο, Φώτη Ηλιόπουλο και Παναγιώτη Παπαγεωργίου.[41] Από τη συνάντηση απουσίαζαν οι εκπρόσωποι της "Θέμιδας" που προτίμησαν να διατηρήσουν το καθεστώς των διορισμένων αντιπροσώπων[42] όπως επίσης και οι εκπρόσωποι του Οδοντιατρικού τμήματος που μέχρι τον Ιανουάριο του 1950 εκπροσωπούνταν από τους φοιτητές της Ιατρικής σχολής αφού δεν υφίστατο αυτόνομη λειτουργία του ΣΦΟΑ.[43] Στη σύσκεψη συμφωνήθηκε η προεδρία στη ΔΕΣΠΑ να προκύπτει κάθε φορά κατόπιν κλήρωσης και να ασκείται εναλλάξ για ένα δίμηνο κάθε έτος από τους φοιτητικούς συλλόγους ώστε μέσα στο έτος και οι έξι σχολές του Πανεπιστημίου Αθηνών να αναλάβουν την ηγεσία της ανώτατης φοιτητικής διοίκησης. Ο πρόεδρος και ο γενικός γραμματέας της ΔΕΣΠΑ δεν μπορούσαν να προέρχονται ταυτόχρονα από την ίδια σχολή. Μετά από κλήρωση, την πρώτη προεδρία ανέλαβε η Φιλοσοφική δια του προέδρου της Παναγιώτη Κόλλια και τη γενική γραμματεία η Φυσικομαθηματική δια του μέλους του διοικητικού συμβουλίου του Συλλόγου Φοιτητών Φυσικομαθηματικής Αθηνών "ο Αριστοτέλης", Παναγιώτη Παπαγεωργίου.[44] Πάντως από το 1955 η κλήρωση μεταξύ των σχολών έπαψε να εφαρμόζεται και η ανάδειξη της διοίκησης της ΔΕΣΠΑ γινόταν μόνο με εσωτερική ψηφοφορία μεταξύ των καθορισμένων αντιπροσώπων των πρωτοβάθμιων φοιτητικών συλλόγων των έξι σχολών του Πανεπιστημίου Αθηνών. Παρά τα νομικά κωλύματα και τα πολιτικά προσκόμματα που συνάντησε μέχρι την τροποποίηση του καταστατικού της και την οριστική κατοχύρωση του στις 31 Μαΐου 1960,[45] η ΔΕΣΠΑ αναδείχθηκε σε άτυπο, de facto φορέα προβολής και

[41] *Οπ.π.*

[42] "Διευκρινήσεις", *οπ.π.* Από 28 Μαρτίου μέχρι 7 Ιουλίου 1950 που προήδρευε η Φυσικομαθηματική (πρόεδρος ο Φώτης Ηλιόπουλος) οι εκπρόσωποι της Νομικής εισήλθαν στην αιρετή ΔΕΣΠΑ ανατρέποντας τις διορισμένες διοικήσεις. Η Νομική ανέλαβε την προεδρία της ΔΕΣΠΑ το επόμενο χρονικό διάστημα, από τις 7 Ιουλίου - 1 Νοεμβρίου 1950 (Χρήστος Φατούρος, πρόεδρος Β' έτους Νομικής).

[43] "Αγώνας Οδοντιατρικής Σχολής για την αναγνώριση του Οδοντιατρικού Σχολείου σε αυτοτελή και ισότιμο προς τις άλλες σχολές του Πανεπιστημίου Αθηνών", *οπ.π.* "Ακατανόητο το Πανεπιστήμιο να έχη εις τους κόλπους του εκπαιδευτικόν ίδρυμα εξηρτημένον από άλλην Σχολήν, ενώ η επιστήμη του είναι αυτοτελής και ανεξάρτητος κάθε άλλης".

[44] "Απολογισμός της ΔΕΣΠΑ: Από την ίδρυση της μέχρι σήμερον", *οπ.π.*

[45] Βλ. Παν. Δ. Μπέης, "Αντί προλόγου", Καταστατικό ΔΕΣΠΑ, 20 Ιουνίου 1959, Αρχείο ΕΔΑ, Αρχεία Νεολαίας, Φοιτητικό κίνημα, τεκμήρια φοιτητικού κινήματος, κουτί 290: Πανσπουδαστικά Συνέδρια -

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

διαχείρισης των φοιτητικών αιτημάτων μέχρι την ίδρυση της "Εθνικής Φοιτητικής Ένωσης Ελλάδος" (ΕΦΕΕ) τον Απρίλιο του 1963.

Τον Οκτώβριο του 1951 η ΔΕΣΠΑ μετονομάστηκε προσωρινά σε "Ένωση Φοιτητών Πανεπιστήμιου Αθηνών" (ΕΦΠΑ). Στις 20 Οκτωβρίου 1951 με απόφαση των αντιπροσώπων των πέντε φοιτητικών συλλόγων του πανεπιστημίου Αθηνών - καθώς απουσίαζαν για άγνωστο λόγο οι εκπρόσωποι του Φοιτητικού Θεολογικού Συνδέσμου - συγκροτήθηκε η ΕΦΠΑ και στις 20 Μαΐου 1952 υποβλήθηκε προς έγκριση στο πρωτοδικείο Αθηνών το πρακτικό ίδρυσης. Σύμφωνα με το καταστατικό της οργάνωσης που ακολούθησε, ως σκοποί της ΕΦΠΑ καθορίζονταν "η προάσπισις των φοιτητικών συμφερόντων και η ρύθμισις των σπουδαστικών ζητημάτων εντός των ορίων του νόμου, η μεθοδική και άνευ προκλήσεων αντίδρασις του φοιτητικού κόσμου κατά των πάσης φύσεως υπονομευτών της Πατρίδος, της Θρησκείας, της Οικογένειας και της Εθνικής Παιδείας, η ένθερμος υποστήριξις κάθε εθνικού αγώνος και η υποβοήθησις των πανεπιστημιακών αρχών εις την επίλυσιν των φοιτητικών ζητημάτων".[46] Από τις αρχές του καταστατικού και από τον τρόπο με τον οποίο αυτές ήταν διατυπωμένες, προκύπτει ότι η ΕΦΠΑ αποτελούσε κλασσική περίπτωση οργάνωσης "κυβερνητικού φοιτητικού συνδικαλισμού". Στη διαπίστωση αυτή συνηγορεί - εκτός από τη στάση που κρατούσε κάθε φορά απέναντι στις διεκδικήσεις - και το γεγονός ότι από τις τάξεις της ΕΦΠΑ, αποκλείονταν μη εθνικόφρονες φοιτητές. Η ΕΦΠΑ διατηρούσε στενές επαφές με υπηρεσίες της γενικής ασφάλειας και της ΚΥΠ.

Τον Μάιο του 1954 η ΔΕΣΠΑ ανέκτησε την αρχική της ονομασία.[47] Μετά την εκ νέου ενεργοποίηση της ΔΕΣΠΑ, η ΕΦΠΑ φαίνεται ότι εξακολούθησε να λειτουργεί παράλληλα με το επίσημο δευτεροβάθμιο συνδικαλιστικό όργανο των σχολών του πανεπιστημίου, λειτουργώντας εν πολλοίς ανταγωνιστικά προς αυτό, με

Συνδιασκέψεις, σελ 1, ΑΣΚΙ. Το αρχικό καταστατικό της ΔΕΣΠΑ εγκρίθηκε με την υπ' αριθμ. 13276/7.7.1959 απόφαση του πρωτοδικείου Αθηνών.

[46] Βλ. Πρακτικό ίδρυσης ΕΦΠΑ (αποδέκτης: Πρωτοδικείο Αθηνών), 20 Μαΐου 1952, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, Αταξινόμητο υλικό, ΕΜΙΑΝ. Το πρακτικό υπέγραφαν εκ μέρους της Φιλοσοφικής οι φοιτητές Παναγιώτης Κόλλιας, Τάσος Λιγνάδης, Στέφανος Κεφαλλονίτης, Παρασκευή Λαούρδα, Ρήγας Μπέρτος, της Νομικής Χρήστος Φατούρος, Δημήτριος Μπέης, Νικόλαος Βιγέλης, Μαρίνος Μαρκατάς, Ιερώνυμος Δελένδας, Κωνσταντίνος Ευθυμιόπουλος, της Ιατρικής Παναγιώτης Τσάχαλος, Ιωάννης Καραντάνης, Ευάγγελος Κιουρκτσής, Νικόλαος Σγούρας, Αθανάσιος Παναγιωτακόπουλος, της Φυσικομαθηματικής Φώτης Ηλιόπουλος, Παναγιώτης Παπαγεωργίου, Άγγελος Καρτελιάς, Μαίρη Παπαδοπούλου, Βασίλειος Χασάπης και της Οδοντιατρικής Λεωνίδας Δήμας.

[47] Βλ. Παν. Δ. Μπέης, "Αντί προλόγου", Καταστατικό ΔΕΣΠΑ, 20 Ιουνίου 1959, Αρχείο ΕΔΑ, Αρχεία Νεολαίας, Φοιτητικό κίνημα, τεκμήρια φοιτητικού κινήματος, κουτί 290: Πανσπουδαστικά Συνέδρια - Συνδιασκέψεις, σελ. 2, ΑΣΚΙ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

κύριο στόχο την αδρανοποίηση της λειτουργίας των φοιτητικών συλλόγων.[48] Σύμφωνα με την εκτίμηση του μέλους του διοικητικού συμβουλίου της "Θέμιδας" Διονύση Μπουλούκου, η ΕΦΠΑ ήταν "ένα σωματείο που συγκέντρωνε στελέχη καθ' υπόδειξη με σκοπό τη διάλυση των φοιτητικών συγκεντρώσεων και κινητοποιήσεων".[49] Από τα ελάχιστα τεκμήρια που εντοπίστηκαν για τη συγκεκριμένη οργάνωση προκύπτει ότι η δράση της περιοριζόταν στην ανταλλαγή αλληλογραφίας και στην έκδοση ανακοινώσεων διαμαρτυρίας για το θέμα της Κύπρου. Ειδικότερα η ΕΦΠΑ απέβλεπε στην επιδίωξη ανταλλαγής εποικοδομητικών επαφών με τις εθνικές φοιτητικές ενώσεις των χωρών της Δυτικής Ευρώπης και με το συντονιστικό τους όργανο, τη "Διεθνή Φοιτητική Συνδιάσκεψη/Συντονιστική Γραμματεία" (ISC/COSEC).[50]

Με την εκδήλωση του Κυπριακού ζητήματος, οι φοιτητές προχώρησαν στη δημιουργία οργανωτικού σχήματος που θα ήταν επιφορτισμένο με την προβολή και τη διαχείριση του. Η δημιουργία της ΠΕΚΑ στις 23 Μαρτίου 1950, δυο μέρες πριν από τον εορτασμό της 25ης Μαρτίου και ενώ δεν είχε συσταθεί ακόμη η ΠΕΕΚ, μαρτυρά το αυξημένο ενδιαφέρον των φοιτητών για το ζήτημα και συνιστά δείκτη για να φανούν οι προτεραιότητες του μετεμφυλιακού φοιτητικού κινήματος. Η επιτροπή αυτή αποτελούσε το διευρυμένο συντονιστικό όργανο των πρωτοβάθμιων φοιτητικών συλλόγων που απάρτιζαν τη ΔΕΣΠΑ και των σπουδαστικών συλλόγων των "εξωπανεπιστημιακών σχολών".[51] Στην πρώτη συνεδρίαση της εκτελεστικής επιτροπής, πρόεδρος της ΠΕΚΑ ανέλαβε ύστερα από ομόφωνη απόφαση των εκπροσώπων όλων των σχολών ο Τάσος Λιγνάδης της Φιλοσοφικής και γενικός γραμματέας ο Στέφανος Κεφαλλονίτης της ίδιας σχολής.[52] Αντίστοιχη ΠΕΚΑ

[48] Για παράδειγμα η ανακοίνωση που εξέδωσε η ΕΦΠΑ υποστηρίζοντας - αντίθετα με τη ΔΕΣΠΑ - την αναστολή της αποχής για τα δίδακτρα στα τέλη Νοεμβρίου 1956 μετά από συνάντηση με τον υπουργό Συντονισμού Δημήτριο Χέλμη. *Ελευθερία*, 17 Νοεμβρίου 1956, σελ. 8.

[49] Συνέντευξη Διονύση Μπουλούκου στον Πέτρο Μακρή, "η γενιά του 114", *οπ.π.* Βλ. Συλλογή Μάκη Παπούλια - Σπύρου Βεντουράτου, κουτί 1, φάκελος 9: Γενικά θέματα παιδείας, 1960 - 1983, υποφάκελος 5, ΕΜΙΑΝ.

[50] Βλ. Επιστολή ΕΦΠΑ με αίτημα συνδρομής της Διεύθυνσης Πολιτικών Υποθέσεων του Υπουργείου Εξωτερικών για συμμετοχή στο Διεθνές Φοιτητικό Συνέδριο της COSEC στο San Remo με θέμα "Ελευθερία της Παιδείας", Συλλογή Ξενοφώντα Γιαταγάνα, κουτί 1, φάκελος 6: Ένωσις Φοιτητών Πανεπιστημίου Αθηνών (ΕΦΠΑ), 1950 - 1955, υποφάκελος 2, εξερχόμενα: 1953 - 1955, ΕΜΙΑΝ.

[51] Στην εκτελεστική επιτροπή της ΠΕΚΑ συμμετείχαν εκπρόσωποι από τους φοιτητικούς συλλόγους των σχολών του Πανεπιστημίου Αθηνών, του ΕΜΠ, της ΑΣΟΕΕ της ΑΓΣΑ, της ΠΑΣΠΕ, της Παιδαγωγικής Ακαδημίας και της Εθνικής Ακαδημίας Σωματικής Αγωγής.

[52] "Αλλαγή Προεδρείου στη ΠΕΚΑ", *Φοιτητικός Αγών*, Αρ. φυλλ. 1 (6 Νοεμβρίου 1950), 5 (23 Μαρτίου 1951), οπ.π., *Ελευθερία*, 16 Μαρτίου 1951, οπ.π. Τον Νοέμβριο του 1950 τον Λιγνάδη διαδέχτηκε στην προεδρία της ΠΕΚΑ ο πρόεδρος της "Ένωσης Σπουδαστών Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου" (ΕΣΕΜΠ) Αλεξίου. Επόμενος πρόεδρος ανέλαβε ο Φώτης Ηλιόπουλος, μέλος του Δ.Σ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

συγκροτήθηκε και στη Θεσσαλονίκη από τους φοιτητές των σχολών του ΑΠΘ και τους σπουδαστές της Παιδαγωγικής Ακαδημίας με αποστολή να αναλάβει τον συντονισμό της δραστηριότητας γύρω από το επίμαχο ζήτημα και να επιδιωχθεί συμπόρευση με το κλιμάκιο της Αθήνας, το οποίο είχε την κεντρική εποπτεία.

Αντικειμενικοί σκοποί της ΠΕΚΑ αποτέλεσαν η καθολική συσπείρωση της φοιτητικής νεολαίας, ανεξαρτήτως ιδεολογικών πεποιθήσεων και πολιτικών εντάξεων και η προτροπή μέσω ηθικών παραινέσεων για ουσιαστικότερη ενεργοποίηση και μεγαλύτερη συμμετοχή της κοινωνίας στην υπόθεση της "Ένωσης".[53] Τα μέλη της επιτροπής αντιμετώπιζαν το Κυπριακό ως εθνικό ζήτημα και αποδοκίμαζαν πιθανές κομματικές επεμβάσεις στα συλλαλητήρια. Κομβικό ρόλο στην απόφαση για τη συγκρότηση της ΠΕΚΑ φαίνεται ότι διαδραμάτισαν ελληνοκύπριοι φοιτητές που συνέχιζαν τις σπουδές τους (ελλείψει πανεπιστημίου στην Κύπρο) στα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης.[54]

Σε ειδική συνεδρίαση του διοικητικού συμβουλίου της ΔΕΣΠΑ στις 26 Νοεμβρίου 1955 αποφασίστηκε η μετονομασία της "Πανσπουδαστικής Επιτροπής Κυπριακού Αγώνος" (ΠΕΚΑ) σε Διεύθυνση ή "Επιτροπή Κυπριακού Αγώνος" (ΕΚΑ). Σε αντίθεση όμως με την ΠΕΚΑ, η ΕΚΑ αποτελούνταν μόνο από φοιτητές των σχολών του πανεπιστημίου Αθηνών. Ξεχωριστές "Επιτροπές Κυπριακού Αγώνος" είχαν συσταθεί και στις "εξωπανεπιστημιακές σχολές",[55] όπως επίσης και στο ΑΠΘ.[56] Η ΕΚΑ αποτελούνταν από τρία αιρετά μέλη του διοικητικού συμβουλίου της ΔΕΣΠΑ που ήταν επιφορτισμένα να παρακολουθούν την εξέλιξη του ζητήματος, να εκδίδουν σχετικές ανακοινώσεις, να συναντώνται με υπουργούς, αξιωματούχους και λοιπούς πολιτικούς και διπλωματικούς παράγοντες και να εισηγούνται προτάσεις στα συλλογικά όργανα. Η θητεία των μελών της ΕΚΑ συνέπιπτε με την αντίστοιχη θητεία τους στη ΔΕΣΠΑ και κάθε φορά που διεξάγονταν αρχαιρεσίες,

---

του Φοιτητικού Συλλόγου της Φυσικομαθηματικής "ο Αριστοτέλης" και τον διαδέχτηκε ο Λεωνίδας Δήμας, πρόεδρος του "Συλλόγου Σπουδαστών της Οδοντιατρικής Αθηνών".

[53] Βλ. Ανακοίνωση ΠΕΚΑ, χ.χ., Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 3, φάκελος 16: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ). Κυπριακό, 1954 - 1958, 1962 - 1963, ΕΜΙΑΝ.

[54] Συνέντευξη εκπροσώπου ΕΦΕΚΑ Κλεάνθους, *21ος Αιών*, τχ.3 (Απρίλιος 1961), σελ. 12. Στην Αγγλία είχε δημιουργηθεί η "Εθνική Φοιτητική Ένωση Κυπρίων Αγγλίας" (ΕΦΕΚΑ) με πρόεδρο τον φοιτητή Νομικής Σπύρο Κυπριανού. Με την έναρξη της δράσης της ΕΟΚΑ μέλη της ΕΦΕΚΑ πραγματοποίησαν επισκέψεις σε διπλωμάτες και πολιτικούς και προβήκανε σε αποστολή εντύπου ενημερωτικού υλικού σε πανεπιστήμια του εξωτερικού προκειμένου να πιέσουν για την αποτροπή των εκτελέσεων μελών της ΕΟΚΑ.

[55] Αναφέρουμε την "Επιτροπή Κυπριακού Αγώνος" του ΕΜΠ.

[56] Η ΕΦΕΠΘ είχε συστήσει "Επιτροπή Κυπριακού Αγώνος" από τον Μάρτιο του 1955. *Τα Φοιτητικά Γράμματα της Θεσσαλονίκης*, τχ. 2 (Απρίλιος 1955), οπ.π., σελ 4.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

πραγματοποιούνταν η ανανέωση της επιτροπής με την εκλογή καινούργιας τριμελούς γραμματείας.[57]

Οι εθνικές φοιτητικές ενώσεις Κυπρίων (ΕΦΕΚ) που λειτουργούσαν στις πόλεις όπου υπήρχαν πανεπιστημιακές σχολές (Αθήνα και Θεσσαλονίκη) αποτελούσαν τα πρωτοβάθμια σωματεία που συγκέντρωναν στις τάξεις τους φοιτητές κυπριακής καταγωγής. Τα συνεκτικά στοιχεία των μελών τους πέρα από την κοινή καταγωγή ήταν η προώθηση και η επίλυση των ιδιαίτερων προβλημάτων που αντιμετώπιζαν στα πλαίσια των σπουδών τους[58] και κυρίως ο πόθος για την υλοποίηση του σκοπού της "Ένωσης". Ειδικότερα, η ΕΦΕΚ Αθήνας συστάθηκε στις 7 Μαΐου 1949 από ολιγομελή ομάδα Ελληνοκύπριων σπουδαστών[59] και βασικός σκοπός - όπως προέβλεπε το άρθρο 2 του καταστατικού της - ήταν "η ακλόνητος επιδίωξις της Ενώσεως της Κύπρου μετά της μητρός Ελλάδος".[60] Στην ιδρυτική γενική συνέλευση που συγκλήθηκε στην αίθουσα τελετών "της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας" οι παριστάμενοι φοιτητές ενέκριναν διακήρυξη, εκφράζοντας την ανεπιφύλακτη στήριξη τους στο πλευρό της Εθναρχίας (δηλαδή της Εκκλησίας της Κύπρου) "εν τη επιδιώξει της Ενώσεως".[61]

Το ελλαδικό φοιτητικό κίνημα συμμετέχοντας στις δημόσιες συγκεντρώσεις για την Κύπρο υποδείκνυε στην κοινωνία - που εξερχόταν μουδιασμένη από τα δραματικά γεγονότα του Εμφυλίου Πολέμου - να εγκαταλείψει τους ενδοιασμούς και να ενωθεί διαρρηγνύοντας κομματικά στεγανά. Το κάλεσμα της φοιτητικής νεολαίας είχε πολύ μεγάλη αξία αν αναλογιστούμε ότι είχε μεσολαβήσει μια σκληρή περίοδος όπου κυρίαρχα στοιχεία αναδεικνύονταν ο διχασμός και η διαίρεση της ελληνικής κοινωνίας σε εθνικόφρονες και μη εθνικόφρονες πολίτες. Έτσι μόνο θα μπορούσε να ακυρωθεί στην πράξη ο διαχωρισμός ανάμεσα στις δυο κυρίαρχες αντίπαλες πολιτικές παρατάξεις της Δεξιάς και της Αριστεράς. Οι φοιτητές μέσω της προβολής

---

[57] Βλ. Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 1, φάκελος 5: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), Πρακτικά Διοικητικού Συμβουλίου, Πρόχειρα (τετράδιο), 26.11.1955 - 17.12.1955, ΕΜΙΑΝ.

[58] Στις 6 Μαΐου 1958 η ΕΦΕΚ απέστειλε επιστολή στον υπουργό Παιδείας με αίτημα την επαναφορά των ατελών εγγραφών για τους Ελληνοκύπριους φοιτητές. Επιστολή Θ. Στυλιανού, *Ελευθερία*, 6 Μαΐου 1958, οπ.π., σελ. 8.

[59] Βλ. Θάσος Σοφοκλέους, "Η δράση και η προσφορά των Κυπρίων Φοιτητών στον αγώνα της Κύπρου κατά την περίοδο 1948 - 1959" στο Συμβούλιο Ιστορικής Μνήμης Αγωνιστών ΕΟΚΑ 1955 - 1959, *Η νεολαία στον απελευθερωτικό αγώνα της ΕΟΚΑ 1955 - 1959* (*μελέτες - γενικές επισημάνσεις - προσωπικές μαρτυρίες*), Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού, Λευκωσία 2000, σελ. 30.

[60] Βλ. Καταστατικό ΕΦΕΚ, Συλλογή Ξενοφώντα Γιαταγάνα, κουτί 13, φάκελος 67: Εθνική Φοιτητική Ένωση Κυπρίων 1955, ΕΜΙΑΝ.

[61] Βλ. Καταστατικό ΕΦΕΚ, Συλλογή Ξενοφώντα Γιαταγάνα, κουτί 13, φάκελος 67: Εθνική Φοιτητική Ένωση Κυπρίων 1955, ΕΜΙΑΝ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

του Κυπριακού συνειδητοποιούσαν ότι "ήταν σύνολο ενιαίο, είχαν κοινότητα προβλημάτων και ήταν απαραίτητη η δημιουργία οργανώσεων - φορέων για την προώθηση τους".[62]

Φοιτητές που δεν είχαν προηγούμενη κινηματική εμπειρία λάμβαναν το βάπτισμα του πυρός και συνδέονταν με συμφοιτητές τους που είχαν κινητοποιηθεί στα χρόνια της Κατοχής.[63] Στις κινητοποιήσεις για το Κυπριακό και στις σφοδρές συγκρούσεις με τις αστυνομικές δυνάμεις οι φοιτητές θα αναγορεύονταν σε μια ιδιαίτερη κατηγορία, ήδη αναγνωρισμένη από το περιβάλλον τους που αποδείκνυε ότι ήξερε να κινητοποιείται για "εθνικούς σκοπούς" και για ευρύτερες, καθ' όλα "ευγενείς επιδιώξεις".[64] Εξάλλου μέσω των κοινωνικών δικτύων προωθούνταν η διαδικασία κοινωνικοποίησης και πολιτικής ριζοσπαστικοποίησης των νέων καθώς αρκετοί ήταν οι νέοι και οι νέες που αποφάσιζαν να ενεργοποιηθούν επειδή κάποιος γνωστός τους συμμετείχε στις εκδηλώσεις και επειδή η περιρρέουσα ατμόσφαιρα εντός των σχολείων και των πανεπιστημίων ήταν τέτοια που συμπαρέσυρε και τους πλέον διστακτικούς.[65] Όπως υποστηρίζει ο Βασίλης Παναγιωτόπουλος, "εμείς δεν αγωνιζόμασταν απλά, πατριωτικά, για την Κύπρο. Για μας το Κυπριακό λειτουργούσε ως ένας μηχανισμός συνολικότερης πολιτικοποίησης".[66]

Ωστόσο θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι η πολιτική ένταξη δεν συνιστούσε βασικό κριτήριο κινητοποίησης και συμμετοχής των φοιτητών στις συγκεκριμένες εκδηλώσεις. Με την εξαίρεση μιας μειοψηφίας που ήταν ενταγμένη είτε στην Αριστερά είτε στη Δεξιά, η πλειοψηφία των συμμετεχόντων δεν είχε προηγούμενη

---

[62] Δημήτρης Φωτεινός, "Οι τέσσερις ηλικίες του φοιτητικού μας κινήματος", *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 45 - 46 (Μάρτιος - Απρίλιος 1963), οπ.π., σελ. 4. Πρέπει να διευκρινιστεί ότι η ύπαρξη συνδικαλιστικών οργάνων δεν συνεπάγεται αυτόματα και ύπαρξη φοιτητικού κινήματος.

[63] Βλ. Αναστάσιος Πεπονής, *Προσωπική μαρτυρία*, Προσκήνιο, Αθήνα 2001, σελ. 200. Ο Τάσος Λιγνάδης συμμετείχε στην Αντίσταση μέσα από τις τάξεις του αντικομμουνιστικού "Εθνικού Συνδέσμου Ανωτάτων Σχολών" (ΕΣΑΣ). Με την Απελευθέρωση γράφτηκε στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και υπήρξε ιδρυτικό μέλος της αιρετής ΔΕΣΠΑ. Τον Σεπτέμβριο του 1951 υπήρξε ιδρυτικό μέλος της Ν.ΕΠΕΚ του Νικόλαου Πλαστήρα.

[64] Βλ. Νίκος Σερντεδάκις, "Η διαδρομή του φοιτητικού κινήματος στη μετεμφυλιακή Ελλάδα" στο Βαγγέλης Καραμανωλάκης, Εύη Ολυμπίτου, Ιωάννα Παπαθανασίου (επιμ.), *Η ελληνική νεολαία στον 20ο αιώνα*, οπ.π., σελ. 160 - 168.

[65] Βλ. Θανάσης Καλαφάτης, *Από το Λυκόφως στο Λυκαυγές 1944 - 1959. Κοινωνική ωρίμανση και πολιτική στράτευση*, Θεμέλιο, Αθήνα 2014, σελ. 176 - 177. Ο Θανάσης Καλαφάτης, μαθητής γυμνασίου στη Λευκάδα αφηγείται ότι "η συμμετοχή στα μέσα της δεκαετίας του ′50 στις διαδηλώσεις για την προώθηση του Κυπριακού ζητήματος και την ενίσχυση του αγώνα των κυπρίων αγωνιστών ήταν καθολική από την πλευρά των μαθητών του Γυμνασίου Λευκάδας. Στα πρώτα ιδιαίτερα ξεσπάσματα των πολιτών της Λευκάδας ήταν οι μαθητές που έδιναν τον τόνο". Οι μαθητές συνιστούσαν την πρώτη δύναμη κρούσης. Παρόμοια μαρτυρία καταθέτει ο Θόδωρος Μαλικιώσης. Βλ. Ντούνια Κουσίδου, Σταύρος Σταυρόπουλος, *Αριστερή νεολαία Ελλάδος* (*1950 - 1953*). *Απόπειρα ιστορικής καταγραφής*, Φιλιππότης, Αθήνα 1993, σελ. 491.

[66] Βασίλης Παναγιωτόπουλος, "Μιχάλης Παπαγιαννάκης: Ευρωπαϊστής, αριστερός και δημοκράτης", *Ενθέματα Αυγής*, 23 Μαΐου 2008.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

πολιτική δραστηριότητα ούτε ήταν οργανωμένη σε κάποια πολιτική νεολαία. Οι νέοι, μαθητές γυμνασίων και φοιτητές που συμμετείχαν στις κινητοποιήσεις για την Κύπρο δεν δικτυώνονταν μέσω πολιτικών συλλογικοτήτων και οργανώσεων. Ποιοι ήταν όμως οι παράγοντες που τους παρακινούσαν να κατέβουν μαζικά στους δρόμους των μεγάλων αστικών κέντρων, να διαδηλώσουν για την Κύπρο και να συγκρουστούν με την αστυνομία; Η πρώτη παρατήρηση που θα πρέπει να γίνει αφορά την έλλειψη ενός ομοιογενούς κριτηρίου που να χαρακτηρίζει το σύνολο των κινητοποιούμενων νέων.[67] Αντίθετα οι λόγοι που παρακινούσαν τους φοιτητές να συμμετάσχουν στις συγκεντρώσεις ποίκιλλαν. Ο χαρακτήρας του ίδιου του συνθήματος της "Ένωσης" αποτελούσε βασικό κίνητρο για την ενεργοποίηση της νεολαίας. Ήταν άλλωστε αναμφισβήτητο γεγονός ότι η επιδίωξη της "Ένωσης" διέθετε απήχηση σε όλο το εύρος του ελλαδικού πολιτικού φάσματος, ώστε να ενώνονται η Δεξιά και η Αριστερά, παρά τις νωπές μνήμες και τα τραύματα του Εμφυλίου Πολέμου.[68]

Η εθνικιστική ιδεολογία αναδεικνυόταν σε όχημα διαμόρφωσης ενός ενιαίου, "πανεθνικού" μετώπου. Αυτός ήταν ο λόγος για τον οποίο η αντιιμπεριαλιστική διάσταση του ζητήματος λειτούργησε μάλλον δευτερευόντως. Στις διαδηλώσεις για την Κύπρο τα συνθήματα και τα σύμβολα που υιοθετούνταν σχετίζονταν κυρίως με την προβολή και την ενίσχυση των εθνικών αισθημάτων, διανθισμένων όμως από αντιιμπεριαλιστικές αναφορές.[69] Βέβαια ο αντιιμπεριαλισμός ήταν δεδομένος στις συγκεντρώσεις αφού η δεκαετία του 1950 αναγορεύτηκε σε κατεξοχήν δεκαετία της απο-αποικιοποίησης σε διεθνές επίπεδο. Η ΕΔΑ, η οποία επιδίωκε την ένταξη του Κυπριακού ζητήματος σε ένα ευρύτερο αντιιμπεριαλιστικό (αντιδυτικό - αντινατοϊκό) πλαίσιο, αποδέχτηκε πρόθυμα το εθνικό περιεχόμενο του αιτήματος, εκτιμώντας ότι η ελληνική κοινωνία δεν είχε εξοικειωθεί με το αντιιμπεριαλιστικό αίσθημα και ότι ως εκ τούτου καθίστατο αντικειμενικά δύσκολο να το ενστερνιστούν οι εθνικόφρονες μάζες. Με αυτόν τον τρόπο η ΕΔΑ επιδίωκε να διευρύνει την επιρροή της, ενσωματώνοντας αξίες και πεποιθήσεις που εντόπιζε στους νέους και στις νέες που

[67] Τα άτομα κινητοποιούνται από αλληλεγγύη προς την ομάδα, από επιθυμία για προσωπική ωφέλεια, από επιθυμία να αποτελέσουν μέλη της ομάδας, από ηθική δέσμευση σε ένα σκοπό και από κοινές πεποιθήσεις.

[68] Βλ. Αλέξης Ηρακλείδης, *Κυπριακό πρόβλημα*, οπ.π. Όπως επισήμαινε ο πρόεδρος της ΠΕΑΚ, Αρχιεπίσκοπος Θεόκλητος, "υπεράνω των φιλιών, υπεράνω των συμμαχιών, υπεράνω παντός συμφέροντος υπάρχει η Κύπρος".

[69] Βλ. Ανακοίνωση ΕΚΑ της ΔΕΣΠΑ, Αύγουστος 1956, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 3, φάκελος 16: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), Κυπριακό, 1954 - 1958, 1962 - 1963, ΕΜΙΑΝ. Κυρίαρχο ήταν το σύνθημα της Ένωσης. Επιπλέον ακούγονταν "Η Κύπρος στην Ελλάδα - Οι Άγγλοι στην Αγγλία". Το σύνθημα αυτό είχε αντιιμπεριαλιστική χροιά.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

επιχειρούσε να στρατολογήσει. Μέσα από τις διαδηλώσεις για την Κύπρο η ΕΔΑ συναντιόταν με ευρείες μάζες αδιαμόρφωτων πολιτικά νέων που εκτιμώνταν ότι θα μπορούσαν να ενταχθούν μελλοντικά στις τάξεις της, εξαιτίας της ώσμωσης των ιδεών και της προβολής της εθνικιστικής διάστασης.

Εξάλλου η προβολή της εθνικιστικής διάστασης επιτείνονταν από τις ομιλίες των ηγετών της ΠΕΕΚ που ενίοτε υιοθετούσαν ακραία φρασεολογία,[70] η οποία προκαλούσε στο πλήθος συναισθηματική φόρτιση και καλλιεργούσε αντιδυτικά (αντιβρετανικά και αντιαμερικανικά), αντιτουρκικά και σοβινιστικά αισθήματα.[71] Παράλληλα ο αθηναϊκός Τύπος και τα φοιτητικά περιοδικά αναδεικνύονταν σε εναλλακτικούς διαύλους προώθησης της εθνικιστικής ιδεολογίας και τελικά σε δείκτες συμμετοχής της κοινωνίας στις εκδηλώσεις για την Κύπρο. Στον Τύπο δημοσιεύονταν τις παραμονές των συγκεντρώσεων οι προσκλήσεις της ΠΕΚΑ με τη μορφή προκηρύξεων που προέτρεπαν σε μαζική συμμετοχή.[72] Οι προκηρύξεις ήταν γεμάτες από έντονες συναισθηματικές αναφορές και λειτουργούσαν ως ανοιχτές προτροπές για συμμετοχή της νεολαίας στις εκδηλώσεις για την Κύπρο.[73] Παράλληλα υπαινικτικά μηνύματα σχετικά με το Κυπριακό δημοσιεύονταν σε φοιτητικά περιοδικά και συνιστούσαν επιπρόσθετο κίνητρο για την ανάληψη συλλογικής δράσης. Ενδεικτικό ήταν το σχόλιο του συντάκτη φοιτητικού περιοδικού της Θεσσαλονίκης που υπέγραφε με το προσωνύμιο "Φοιτητής": "Κάθε ελεύθερος πατριώτης έχη καθήκον να θέτη καθημερινά την ερώτησιν τι έκανες σήμερα για την Κύπρον εις τον εαυτόν του δια να φανή αν και σήμερα εκπλήρωσε τας υποχρεώσεις του ως Έλλην προς τον υπέροχα αγωνιζόμενον Κυπριακόν Λαόν".[74] Μέσω αυτών των σχολίων επιχειρούνταν να πεισθούν οι φοιτητές για τον μονόδρομο της συμμετοχής. Επιπλέον έτσι διακηρυσσόταν ότι η συλλογική δράση δεν ήταν μόνο

[70] *Φοιτητική Επιθεώρησις*, τχ 3 (Μάρτιος 1956), οπ.π., σελ. 5 - 7. Τον Μάρτιο του 1956 ο καθηγητής Απόστολος Δασκαλάκης θα προχωρούσε σε μια απαξιωτική και ακραία δήλωση για τους Βρετανούς. "Η σύλληψη Μακαρίου συνιστά την μεγαλυτέραν ατιμίαν του αιώνος. Ζητώ από τους φοιτητάς να μην επιτρέψουν την λειτουργίαν του Ινστιτούτου και των άλλων βρετανικών Ιδρυμάτων και να επιμείνουν όπως εκδιωχθή αμέσως εκ Ελλάδος ο πρεσβευτής ενός Κράτους Στερουμένου πολιτικής τιμής".

[71] Βλ. Ανακοίνωση ΔΕΣΠΑ, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 2, φάκελος 11: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), εξερχόμενα, 1949 - 1951, 1957 - 1963 και αχρονολόγητα, υποφάκελος 4: 1957, ΕΜΙΑΝ. Μετά την έκρηξη των Σεπτεμβριανών γεγονότων του 1955 στην Κωνσταντινούπολη, στις ανακοινώσεις της ΔΕΣΠΑ προβαλλόταν το στερεότυπο της φυλετικής ανωτερότητας των Ελλήνων έναντι των "βάρβαρων και απολίτιστων Τούρκων".

[72] *Εμπρός*, 4 Μαρτίου 1953, οπ.π., σελ. 1.

[73] Προκήρυξη ΠΕΚΑ, *οπ.π.*, 9 Απριλίου 1955. "….Το ηφαίστειο της Κυπριακής ψυχής εξερράγη για να καταποντίση τους απαίσιους Βρετανούς τυράννους. Όλοι πιστοί στον όρκο μας, ας απαιτήσωμεν 'παρών' στο προσκλητήριο των σκλάβων αδελφών μας".

[74] *Τα Φοιτητικά Γράμματα της Θεσσαλονίκης*, τχ. 8 (Απρίλιος - Ιούνιος 1956), οπ.π., σελ 1.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

μέσο για την προβολή του ζητήματος αλλά ότι αποτελούσε ταυτόχρονα έμπρακτη ένδειξη αλληλεγγύης προς τους Ελληνοκύπριους.

Η συχνότητα των συγκεντρώσεων για την Κύπρο επηρεαζόταν ταυτόχρονα από το θεσμικό και πολιτικό περιβάλλον μέσα στο οποίο εγγράφονταν οι κινητοποιήσεις. Επομένως η "θεωρία των πολιτικών διαδικασιών" συνιστά απαραίτητο εργαλείο προκειμένου να ερμηνευθεί η φοιτητική κινητοποίηση για την Κύπρο. Κύρια θέση σε αυτή τη θεωρητική προσέγγιση καταλαμβάνει η έννοια της δομής πολιτικών ευκαιριών. Ως πολιτικές ευκαιρίες ορίζονται οι σταθερές ενδείξεις στα συλλογικά υποκείμενα, που είτε τα αποθαρρύνουν είτε τα ενθαρρύνουν να κινητοποιηθούν".[75] Όμως πρέπει να διευκρινιστεί ότι τα συλλογικά υποκείμενα κινητοποιούνται μόνο εφόσον δοθούν τα 'κατάλληλα σήματα' ότι η δράση τους έχει σημαντικές πιθανότητες επιτυχίας ή τουλάχιστον ότι η συγκυρία και η περίσταση (timing) επιτρέπουν την ανάληψη συλλογικής δράσης.[76] Για να υπάρξει όμως ευνοϊκή (θετική) πολιτική ευκαιρία θα πρέπει τα συλλογικά υποκείμενα να πιστέψουν ότι είναι σε θέση να εκμεταλλευτούν μια σειρά από ενδείξεις στο πολιτικό τους περιβάλλον, οι οποίες καθιστούν εφικτή τη δοκιμασία του μετασχηματισμού των προσδοκιών και των στοχεύσεων τους σε συγκεκριμένη δράση.

Η δημόσια τοποθέτηση του πρωθυπουργού Αλέξανδρου Παπάγου - ο οποίος στις 9 Αυγούστου 1954 διατύπωσε την άποψη ότι η διοργάνωση εθνικών συλλαλητηρίων για την Κύπρο θα συνέβαλε στην προώθηση του ζητήματος στα Ηνωμένα Έθνη στις 20 Αυγούστου - λειτούργησε ως προτροπή και ενθάρρυνε τους διαδηλωτές να οργανώσουν καινούργιες μαζικές συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας.[77] Επρόκειτο για μια αξιοσημείωτη μεταστροφή της στάσης της ελληνικής κυβέρνησης γύρω από το ζήτημα καθώς ευνοούνταν πλέον ανοιχτά η κινητοποίηση για την Κύπρο. Έτσι τα συλλαλητήρια που τελούσαν υπό την αιγίδα της ΠΕΕΚ και στα οποία θα έδιναν μαζικά το παρόν μαθητές γυμνασίων προφανώς μετά από παρακίνηση των δασκάλων τους[78] όπως επίσης και φοιτητές πανεπιστημίων με τη σύμφωνη γνώμη

[75] Βλ. Sidney Tarrow, *Power in Movement*, οπ.π., σελ. 18.
[76] Βλ. Νίκος Σερντεδάκις, "Ζητήματα μεθόδου στη μελέτη των κοινωνικών κινημάτων και της συλλογικής δράσης" στο Σκεύος Παπαϊωάννου (επιμ.), *Ζητήματα θεωρίας και μεθόδου των κοινωνικών επιστημών*, οπ.π., σελ. 381 - 395.
[77] *Ελευθερία*, 9 Αυγούστου 1954, οπ.π., σελ. 1.
[78] Συνέντευξη Διονύση Σαββόπουλου στον Πέτρο Μακρή, "η γενιά του 114", *οπ.π.* Ο Σαββόπουλος αναφέρει ότι "καθηγητές του στο γυμνάσιο παρακινούσαν τους μαθητές να κατέβουν να διαδηλώσουν για την Κύπρο". Συνέντευξη με Γιώργο Χατζόπουλο, 16 Ιουνίου 2013. "Για να διευκολυνθεί η συμμετοχή μαθητών και φοιτητών στις διαδηλώσεις για την Κύπρο σχολεία και πανεπιστήμια

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

των πρυτανικών αρχών[79] αποκτούσαν κοινωνική νομιμοποίηση, στο μέτρο βέβαια που όπως διευκρινιζόταν δεν θα σημειώνονταν έκτροπα (βανδαλισμοί κατά κτηρίων βρετανικών και αμερικανικών συμφερόντων).

Η ευρύτατη υποστήριξη που απολάμβανε η κινητοποίηση για την Κύπρο με τη συμπόρευση ενός ισχυρού συμμάχου (της Εκκλησίας της Ελλάδος) μέχρι το αιματηρό συλλαλητήριο της 9ης Μαΐου 1956, που θεωρείται ορόσημο για τη μεταβολή της μορφής των κινητοποιήσεων, νομιμοποιούσε την αγωνιστική συμμετοχή των φοιτητών και επέτρεψε τη συνέχιση της διεξαγωγής καινούργιων εκδηλώσεων διαμαρτυρίας. Στις ανακοινώσεις οι εκπρόσωποι των φοιτητών καταφέρονταν ανοικτά κατά της πολιτικής ηγεσίας που προέβαινε σε "συνεχείς και απαράδεκτους συμβιβασμούς, υποχωρήσεις και συνθηκολογήσεις".[80] Το Κυπριακό ζήτημα θα αναδεικνυόταν ως ένα από τα κεντρικότερα προβλήματα των νικητών του Εμφυλίου Πολέμου καθώς θα αποδεικνυόταν εξαιρετικά δύσκολη η ισορροπία ανάμεσα στις δεσμεύσεις της Ελλάδας έναντι του "ξένου παράγοντα" και στην ιδεολογική νομιμοποίηση του πολιτικού συστήματος που οργανωνόταν γύρω από τους άξονες του αντικομμουνισμού και της εθνικοφροσύνης.

Αντίθετα για την ΕΔΑ η προβολή του Κυπριακού, η προτροπή για συμμετοχή στις συγκεντρώσεις και η προσπάθεια μετατροπής του χαρακτήρα τους,[81] λειτουργούσαν ως η κατεξοχήν ευκαιρία της Αριστεράς όχι μόνο για να αποδυναμωθεί, να ανατραπεί ή και να αντιστραφεί η κατηγορία των πολιτικών της αντιπάλων για "εθνοπροδοσία",[82] αλλά κυρίως για να ξεφύγει η ίδια από τον πολιτικό απομονωτισμό στον οποίο είχε περιέλθει μετά το τέλος του Εμφυλίου Πολέμου. Οι δισταγμοί των νικητών του Εμφυλίου Πολέμου να θέσουν με επιτακτικό τρόπο το ζήτημα της "Ένωσης", οι παλινωδίες της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής και οι πιέσεις που ασκούσαν τόσο η Μεγάλη Βρετανία όσο και οι ΗΠΑ για το ζήτημα

σταματούσαν τα μαθήματα τις ώρες διεξαγωγής των προγραμματισμένων συγκεντρώσεων για την Κύπρο".

[79] Συχνά επικεφαλής των συλλαλητηρίων για την Κύπρο τίθονταν ο πρύτανης με τα μέλη της συγκλήτου, ενώ πανεπιστημιακοί επιδοκίμαζαν τη συμμετοχή φοιτητών. *Τα Φοιτητικά Γράμματα της Θεσσαλονίκης*, τχ. 2 (Απρίλιος 1955), οπ.π., σελ. 1 - 2.

[80] "Οι φοιτηταί κατηγορούν την Κυβέρνησιν δια την πολιτικήν της έναντι του Κυπριακού θέματος", *Ελευθερία*, 19 Φεβρουαρίου 1957, οπ.π., σελ. 1.

[81] *Λεβεντιά*, όργανο της ΕΠΟΝ Αθήνας, Αρ. φυλλ. 3 (23 Ιουλίου 1950), σελ. 4. Τα μέλη της παράνομης ΕΠΟΝ Σπουδαστών προβαίνανε τις παραμονές των συγκεντρώσεων σε διανομή προκηρύξεων και προέτρεπαν τον λαό να μετάσχει στα συλλαλητήρια "για να βροντοφωνήσει το μίσος του για τους Άγγλους Κατακτητές".

[82] Βλ. Ιωάννα Παπαθανασίου, *Η Νεολαία Λαμπράκη τη δεκαετία του 1960*: *Αρχειακές τεκμηριώσεις και αυτοβιογραφικές καταθέσεις*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2008, σελ. 38.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

διαμόρφωναν τις προϋποθέσεις για την αντιστροφή της κυρίαρχης εθνικιστικής ρητορικής, ικανή να παράσχει κρίσιμη ηθική και πολιτική νομιμοποίηση στο πολύπλοκο εγχείρημα της ανασυγκρότησης του φοιτητικού κινήματος. Στην καθεστωτική εθνικοφροσύνη θα αντιπαρατίθονταν ο πατριωτισμός ως συνέχεια του αγώνα της Εθνικής Αντίστασης. Αντίπαλοι αυτή τη φορά ήταν οι ξένες δυνάμεις, οι Άγγλοι και οι Αμερικανοί, οι εγγυητές του εθνικόφρονος καθεστώτος.[83]

Σύμφωνα με τον Νίκο Σερντεδάκι, η "υποχωρητικότητα" της κυβέρνησης Καραμανλή στις έντονες πιέσεις των Βρετανών και οι αλλεπάλληλες αποτυχημένες απόπειρες εγγραφής του Κυπριακού ζητήματος στον ΟΗΕ κατέστησαν προνομιακό το έδαφος των εθνικών θεμάτων για να υπάρξουν εκδηλώσεις ευρύτερης κοινωνικής αντίδρασης και δυσαρέσκειας, θέτοντας εκ των πραγμάτων το ζήτημα της αποικιοκρατικής φύσης της Δύσης.[84] Οι νέοι που διαδήλωναν δυναμικά στους δρόμους των αστικών κέντρων δεν δίσταζαν να συγκρουστούν με τις αστυνομικές δυνάμεις. Βέβαια δεν επιδίωκαν a priori την ανατροπή της κυβέρνησης. Απλώς αμφισβητούσαν τους χειρισμούς της στην κυπριακή υπόθεση απαιτώντας παράλληλα "αξιοπρεπή" διαχείριση του ζητήματος που δεν θα έθιγε το "τρωθέν εθνικό φιλότιμο".[85]

Για να πραγματοποιηθεί συγκέντρωση σε ανοιχτό χώρο οι διοργανωτές όφειλαν να ζητήσουν και να λάβουν σχετική άδεια από την αστυνομία, η οποία και αποφαινόταν για το ζήτημα.[86] Μόνο ύστερα από τις διαβεβαιώσεις των διοργανωτών ότι δεν θα μετατρέπονταν οι ελεγχόμενες συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας σε ανεξέλεγκτες διαδηλώσεις και συγκρούσεις με τις αστυνομικές δυνάμεις, η αρμόδια αρχή επέτρεπε τη διεξαγωγή τους, κάτω πάντοτε από αυστηρή επιτήρηση,[87]

---

[83] Βλ. Νίκος Σερντεδάκις, "Η διαδρομή του φοιτητικού κινήματος στη μετεμφυλιακή Ελλάδα" στο Βαγγέλης Καραμανωλάκης, Εύη Ολυμπίτου, Ιωάννα Παπαθανασίου (επιμ.), *Η ελληνική νεολαία στον 20ο αιώνα*, οπ.π., σελ. 160 - 168.

[84] Βλ. Νίκος Σερντεδάκις, *Θεωρίες κοινωνικών κινημάτων*, οπ.π., σελ. 102 - 111.

[85] Βλ. Ανακοίνωση διαμαρτυρίας της ΔΕΣΠΑ για τα Σεπτεμβριανά, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 3, φάκελος 16: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), Κυπριακό, 1954 - 1958, 1962 - 1963, ΕΜΙΑΝ.

[86] Βλ. Νικόλαος Σαρίπολος, "Η συνταγματική κατοχύρωση του δικαιώματος του συνέρχεσθαι (1864)", εισαγωγή - ιστορικός σχολιασμός: Ήβη Μαυρομούστακου, *Τετράδια Κοινοβουλευτικού Λόγου ΙΙ* (2), Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία, σελ. 30 - 32. Ο Νικόλαος Σαρίπολος, καθηγητής Συνταγματικού Δικαίου, εισηγητής "της επιτροπής του πολιτεύματος" στη συνεδρίαση της 21ης Αυγούστου 1864 ανέφερε ότι "τας εν υπαίθρω συναθροίσεις ουδείς ημών διενοήθη να αφήση πάντη ελευθέρας. Τότε έχει πλήρες το δικαίωμα η εκτελεστική εξουσία ν' απαγορεύση αυτάς. Εις τας δημοσίας συναθροίσεις ελεύθερον έχει το παρίστασθαι η αστυνομία, η δ' αστυνομία παρίστασθαι εκεί δια να διατηρήση την τάξιν".

[87] Χαρακτηριστική της σύγχυσης για την έκδοση άδειας για τη διεξαγωγή του πανσπουδαστικού συλλαλητηρίου της 4ης Μαρτίου 1953 ήταν η απόφαση του υπουργού Εσωτερικών Παυσανία Λυκουρέζου να απαγορεύσει τη διεξαγωγή του. Μετά από διαμαρτυρία της ΠΕΚΑ, ο υπουργός

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

σχηματίζοντας κλοιό γύρω από τους συγκεντρωμένους και προστατεύοντας τόπους με συμβολική σημασία.[88] Η αστυνόμευση των συγκεντρώσεων, η επιβλητική παρουσία των αστυνομικών δυνάμεων σε συνδυασμό με την προδιάθεση της νεολαίας που, παρά τις συστάσεις της οργανωτικής επιτροπής για "πολιτισμένες διαμαρτυρίες", επιδίωκε να πραγματοποιηθεί μετά το τέλος των καθιερωμένων ομιλιών του Αρχιεπισκόπου και των εκπροσώπων της ΠΕΚΑ και της ΕΦΕΚ πορεία διαμαρτυρίας με κατεύθυνση προς τη βρετανική και από τον Δεκέμβριο του 1954 και προς την αμερικανική πρεσβεία αποτελούσαν αφορμές για μια εκ των πραγμάτων σκληρή και βίαιη διαχείριση της διαμαρτυρίας.

Μετά το τέλος των ομιλιών και ενώ η συγκέντρωση όδευε προς τη διάλυση της, ομάδες φοιτητών παρακινημένες από το σύνθημα "όλοι στην (βρετανική) πρεσβεία",[89] επιχειρούσαν να διασπάσουν την αστυνομική ζώνη που είχε δημιουργηθεί, ερχόμενες σε μετωπική σύγκρουση με την αστυνομία. Συνηθισμένη κατάληξη των φοιτητικών διαδηλώσεων αποτελούσαν οι σφοδρές συγκρούσεις που σημειώνονταν μεταξύ αστυνομίας και διαδηλωτών, οι συλλήψεις και οι τραυματισμοί πολιτών και αστυνομικών. Η άσκηση βίας επέφερε συνθήκες διπολικής αντιπαράθεσης με τις αστυνομικές δυνάμεις. Στις συγκρούσεις που ακολουθούσαν, οι λιγότερο μαχητικοί φυλλορροούσαν, ενώ παράλληλα δημιουργούνταν τα προσχήματα για κατασταλτική επίταση. Όπως υποστηρίζει χαρακτηριστικά η Donatella Della Porta, "η κατασταλτική αστυνόμευση των συλλογικών δράσεων εγκαθιδρύει και στη συνέχεια αναπαράγει ένα κύκλο βίας και από τη μεριά των διαδηλωτών" που απαντούν με ρίψη ξύλων, πετρών και νεραντζιών προς τους αστυνομικούς. Οι τελευταίοι χρησιμοποιούσαν πυροσβεστικές αντλίες νερού και γκλόμπς για να ανακόψουν την πορεία των διαδηλωτών.

Η αστυνομία απέδιδε τα επεισόδια στις διαδηλώσεις σε "κομμουνιστές" και γενικότερα σε αναρχικά στοιχεία που "παρεισφρύανε στο πλήθος, εκτόπιζαν την οργανωτική επιτροπή και επιτίθονταν κατά των οργάνων της τάξεως δια παντοίων

υπαναχώρησε, διευκρινίζοντας ότι θα επέτρεπε τη διεξαγωγή, αρκεί η συγκέντρωση να μην επεκτεινόταν εκτός του χώρου των Προπυλαίων. Ωστόσο η κατάληξη της συγκέντρωσης υπήρξε επεισοδιακή (τραυματισμοί φοιτητών και αστυνομικών και συλλήψεις διαδηλωτών). *Ελευθερία*, 5 Μαρτίου 1953, οπ.π., σελ. 3.

[88] Οι αστυνομικές δυνάμεις είχαν εντολή να προστατεύουν τις πρεσβείες της Μεγάλης Βρετανίας και των ΗΠΑ, τον Ελληνοβρετανικό Σύνδεσμο, το Βρετανικό Ινστιτούτο και άλλα κτήρια βρετανικών και αμερικανικών συμφερόντων.

[89] Βλ. Ντούνια Κουσίδου, Σταύρος Σταυρόπουλος, *Αριστερή Νεολαία Ελλάδος*, οπ.π. Ο Γιώργος Γκρινιάτσος υποστηρίζει ότι μέλη της νεολαίας του ΣΚ - ΕΛΔ και της ΕΔΝΕ, διασκορπισμένα στο πλήθος παρακινούσαν τον κόσμο να συγκροτήσει διαδήλωση ρίχνοντας το σύνθημα όλοι στην πρεσβεία.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

μέσων, καπηλευόμενοι πλήρως τα εθνικά αισθήματα του λαού".[90] Επρόκειτο ουσιαστικά για συντονισμένες απόπειρες δαιμονοποίησης και ενοχοποίησης της ετερότητας, του πολιτικού αντιπάλου. Σε ανάλογες εκτιμήσεις προβαίνανε έγκριτοι δημοσιογράφοι από τις στήλες εφημερίδων με ευρεία κυκλοφορία και απήχηση στο αναγνωστικό κοινό. Χαρακτηριστική ήταν η τοποθέτηση του δημοσιογράφου Δημήτρη Ψαθά στην καθημερινή στήλη "Εύθυμα και Σοβαρά" που διατηρούσε στα *Νέα*, ο οποίος προσπαθούσε να δικαιολογήσει τη στάση της αστυνομίας κατά τη διάρκεια των διαδηλώσεων για την Κύπρο. Ο Ψαθάς απέδιδε τα έκτροπα που σημειώνονταν στις διαδηλώσεις στον εκνευρισμό από τον οποίο διακατέχονταν τα αστυνομικά όργανα. Τα πάντα οφείλονταν σύμφωνα με τον Ψαθά στην έλλειψη ψυχραιμίας εκ μέρους των αστυνομικών και στη φοβία του κομμουνισμού. Όμως ο Ψαθάς υποστήριζε ότι οι πρακτικές της χρήσης βίας και της καταστολής δεν αφορούσαν το σύνολο της αστυνομίας, αλλά ελάχιστους "άξεστους" αστυφύλακες - ‘οι εξαιρέσεις’ - που όπως έλεγε χαρακτηριστικά "κάθε φορά δυσφημίζουν το σώμα". Ο γνωστός δημοσιογράφος έκανε λόγο για ατομική και όχι για συλλογική ευθύνη και διευκρίνιζε ότι αναφερόταν σε μεμονωμένες περιπτώσεις κατώτερων αστυνομικών που δεν πειθαρχούσαν στις εντολές των ανωτέρων τους. Διαχώριζε ουσιαστικά "το σύνολο της αστυνομίας που έκανε πολύ καλά τη δουλεία της από τους ελάχιστους που όφειλαν να ελεγχθούν για παράβαση καθήκοντος και να τιμωρηθούν παραδειγματικά". Οι απόψεις του Ψαθά προκάλεσαν την έντονη αντίδραση των εκπροσώπων του φοιτητικού κινήματος που τον κατηγόρησαν για "ιδεολογικό εκλεκτισμό και πολιτικό καιροσκοπισμό".[91] Πάντως η τοποθέτηση Ψαθά ήταν ενδεικτική της αμηχανίας που ένιωθαν οι εθνικόφρονες πολίτες όσον αφορά τη στάση που τηρούσε η αστυνομία κατά τη διάρκεια των εθνικών συλλαλητηρίων για την Κύπρο και για τις συγκρούσεις με τους νέους που διαδήλωναν υπέρ εθνικών οραμάτων και επιδιώξεων.

Στα φοιτητικά περιοδικά και στον ημερήσιο Τύπο, διατυπώνονταν παράπονα για "την στάσιν μερικών αστυφυλάκων εις τας εθνικάς εκδηλώσεις δια την Κύπρον, οίτινες ενώ είχον αναλάβη την τήρησιν της τάξεως φαίνεται ότι δεν το κατάλαβαν καθόλου αυτό και ετήρησαν μιαν στάσιν που δεν τιμά ούτε αυτούς ούτε το ένδοξο

[90] Χαρακτηριστική ήταν η ανακοίνωση της Αστυνομικής Διεύθυνσης Αττικής για τα επεισόδια στο συλλαλητήριο της ΠΕΕΚ τον Μάιο του 1952. Τα επεισόδια αποδίδονταν "εις κομμουνιστάς - μέλη της παρανόμου ΕΠΟΝ, οι οποίοι εισχωρήσαντες μεταξύ των διαδηλωτών, επεδίωξαν να προκαλέσουν μεγαλυτέρας εκτάσεως γεγονότα". *Ελευθερία*, 9 Μαΐου 1952, οπ.π., σελ. 8.
[91] Γ.Μ.Κ., "Συζητώντας με τον Τύπο. Ο κ. Δημ. Ψαθάς και οι φοιτητές", *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 39 - 40 (Μάιος 1962), οπ.π., σελ. 10 - 11.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

σώμα εις το οποίο ανήκουν". Ο συντάκτης του παραπάνω σχολίου προχωρούσε ένα βήμα παραπέρα, παρατηρώντας ότι "θα ήταν ίσως ωφέλιμο να υπενθυμίση εις τα όργανα της τάξεως ότι όφειλαν να επιδεικνύουν την γενναιότηταν και την δύναμιν των αλλού και οπωσδήποτε όχι επάνω εις φοιτητάς και φοιτήτριας που με την τελευταία διαδήλωση των εξετέλεσαν ένα εθνικό καθήκον".[92]

Η κοινωνική κατακραυγή για τον "υπερβάλλοντα ζήλο" των αστυνομικών δυνάμεων κατά τη διάρκεια των συλλαλητηρίων για την Κύπρο διευκόλυνε εκ των πραγμάτων την πολιτική ριζοσπαστικοποίηση της νεολαίας και δυσχέραινε τη δημόσια εικόνα των ελληνικών κυβερνήσεων, συμβάλλοντας στη σταδιακή από-νομιμοποίηση τους. Όπως έχουν υποστηρίξει οι Mario Diani και Donatella Della Porta, ο βαθμός και η μορφή αντίδρασης που θα χρησιμοποιήσει το κράτος για να καταστείλει ή να αμβλύνει την κοινωνική διαμαρτυρία εξαρτάται ουσιαστικά από παράγοντες που συνδέονται με την ιστορία του πολιτικού συστήματος και τις εμπεδωμένες μορφές αστυνόμευσης της κοινωνικής διαμαρτυρίας.[93] Εντούτοις, ενώ οι σκληρότερες μορφές καταστολής στοχεύουν να εμποδίσουν τα κοινωνικά κινήματα ανεβάζοντας κατακόρυφα το κόστος της συλλογικής δράσης, συχνά προκαλούν το αντίθετο αποτέλεσμα, ριζοσπαστικοποιούν δηλαδή τις ομάδες που εκτίθενται περισσότερο στην αστυνομική βία, ενώ συγχρόνως την αντιλαμβάνονται ως αδικαιολόγητη. Γενικότερα, αν και η σχέση μεταξύ καταστολής και διαμαρτυρίας θεωρείται αρκετά σύνθετη, έχει γίνει αποδεκτό ότι η κατασταλτική, γενικευμένη και σκληρή αστυνόμευση αποθαρρύνει τη μαζική και ειρηνική διαμαρτυρία, ενώ ταυτόχρονα ενισχύει τις πιο ριζοσπαστικές ομάδες, καθιστώντας έτσι αναπόφευκτη τη σύγκρουση με τις αστυνομικές δυνάμεις. Αντίθετα πιο ανεκτικοί, εκλεκτικοί και ήπιοι τρόποι αστυνόμευσης της διαμαρτυρίας διευκολύνουν τις επιλογές των κινημάτων προς πιο θεσμικές πρακτικές διαπραγμάτευσης.

Μετά την εκδήλωση των επεισοδίων ύστερα από το τέλος των συγκεντρώσεων τόσο η ΠΕΚΑ όσο και η ΠΕΕΚ έσπευδαν να αποποιηθούν ενδεχόμενων ευθυνών τους. Εκδίδανε ανακοινώσεις με τις οποίες καταδίκαζαν απερίφραστα τα έκτροπα που απέδιδαν σε "ξένα θερμόαιμα στοιχεία που παραβήκαν κατάφορα τις οδηγίες της οργανωτικής επιτροπής". Οι εκπρόσωποι της ΠΕΚΑ και της ΠΕΕΚ εκφράζανε τη συμπάθεια τους προς τους τραυματισμένους αστυνομικούς, ωστόσο διαμαρτύρονταν για τον υπερβάλλοντα ζήλο που επιδείκνυαν οι τελευταίοι

[92] "Ενα παράπονο", *Φοιτητικός Αγών*, Αρ. φυλλ. 5 (23 Μαρτίου 1951), οπ.π.
[93] Βλ. Donatella Della Porta, Mario Diani, *Κοινωνικά κινήματα*, οπ.π., σελ. 347 - 348.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

κατά τη διάρκεια των διαδηλώσεων αξιώνοντας την τιμωρία τους.[94] Οι διοργανωτές δεν θα μπορούσαν άλλωστε να επιδοκιμάσουν τις πράξεις βίας αφού κάτι τέτοιο θα δυσχέραινε την προσπάθεια που κατέβαλαν προκειμένου να εξασφαλίσουν την υποστήριξη ευρέων τμημάτων της ελληνικής κοινωνίας που δεν αποδέχονταν ή που απλώς δεν είχαν εξοικειωθεί με τα κρούσματα βίας και δεν επιδίωκαν τη μετωπική σύγκρουση με τις αστυνομικές δυνάμεις.

Ο θάνατος τριών νέων στη διαδήλωση της 9ης Μαΐου 1956, την παραμονή της εκτέλεσης δια "απαγχονισμού" από τις βρετανικές δυνάμεις στην Κύπρο των δυο συλληφθέντων μαχητών της ΕΟΚΑ Μιχαήλ Καραολή και Ανδρέα Δημητρίου, όξυνε το τεταμένο κλίμα. Τα γεγονότα παρείχαν το έδαφος για να εκδηλωθεί γενικευμένη δυσαρέσκεια κατά της κυβέρνησης Καραμανλή και να αποδοθεί αντικυβερνητικός και αντισυμμαχικός τόνος στα μαζικά συλλαλητήρια διαμαρτυρίας που διοργανώθηκαν σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη.[95] Η έλλειψη ψυχραιμίας που επέδειξαν οι αστυνομικές δυνάμεις και κυρίως η γενικευμένη χρήση πυροβόλων όπλων μετά την επίθεση ομάδας διαδηλωτών στα γραφεία της Αμερικανικής Υπηρεσίας Πληροφοριών, παρά τις επίσημες περί του αντιθέτου διαβεβαιώσεις, έδωσαν το έναυσμα έτσι ώστε να πραγματοποιηθούν τις επόμενες μέρες νέες διαδηλώσεις διαμαρτυρίας.[96] Στο επίκεντρο της διαμαρτυρίας δεν βρίσκονταν πλέον οι εκτελέσεις των μαχητών της ΕΟΚΑ αλλά η καταγγελία της δολοφονίας των διαδηλωτών του συλλαλητηρίου της 9ης Μαΐου.[97] Οι φοιτητές κατηγορούσαν τις αστυνομικές αρχές ότι με τη στάση τους κατά τη διάρκεια των συγκεντρώσεων είχαν ξεπεράσει σε αγριότητα ακόμη και τις βρετανικές δυνάμεις που μάχονταν στο νησί εναντίον της ΕΟΚΑ. Επιπλέον η καταδίκη συνολικά έξι διαδηλωτών με τις κατηγορίες της εξύβρισης, της απείθειας, της θρασύτητας και της αντίστασης κατά της Αρχής ως υπαίτιων για τα αιματηρά γεγονότα της 9ης Μαΐου 1956 από το πρώτο τριμελές

[94] *Ελευθερία*, 5 Μαρτίου 1953, οπ.π., σελ. 8.
[95] *Φοιτητική Επιθεώρησις*, τχ. 3 (Μάρτιος 1956), οπ.π., σελ. 4 - 5.
[96] Βλ. Donatella Della Porta, "Social Movements and the State" στο Doug McAdam, John McCarthy, Mayer Zald (επιμ.), *Comparative Perspectives on Social Movements*, οπ.π., σελ. 67. Τη δεκαετία του 1950 η αστυνόμευση της διαμαρτυρίας στην Ιταλία χαρακτηριζόταν από σκληρή καταστολή διαφόρων πολιτικών ομάδων. Επιτρεπόταν η χρήση πυροβόλων όπλων εναντίον διαδηλωτών. Είχαν καταγραφεί 100 περίπου θάνατοι από πυροβόλα όπλα τις δεκαετίες 1940 και 1950. Στην Ελλάδα στο συλλαλητήριο της 9ης Μαΐου 1956 έγινε χρήση όπλων από τους αστυνομικούς παρά τις κυβερνητικές αιτιάσεις ότι υπήρχε διαταγή να μην γίνει χρήση. Επιπλέον με απόφαση του αντιεισαγγελέα σε περίπτωση άρνησης των διαδηλωτών να διαλυθούν επιτρεπόταν η χρήση άσφαιρων πυρών στον αέρα για εκφοβισμό.
[97] Βλ. Donatella Della Porta, Mario Diani, *Κοινωνικά κινήματα*, οπ.π., σελ. 349. "Η επέμβαση της αστυνομίας επηρεάζει τους ίδιους τους στόχους των υποκειμένων, των οποίων το κέντρο βάρους μετατίθεται από συγκεκριμένα προβλήματα και πολιτικά αιτήματα στο ‘μετα - πρόβλημα’ της ίδιας της διαμαρτυρίας".

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

πλημμελειοδικείο έδωσαν την αφορμή σε αρθρογράφο του περιοδικού *Πανσπουδαστική* να σχολιάσει σκωπτικά ότι "ο πολύς πατριωτισμός έβλαπτε".[98]

Για ακόμα μια φορά σημαντικό ρόλο στην εκδήλωση αυξημένης συλλογικής δράσης διαδραμάτισε μια σειρά ραγδαίων πολιτικών εξελίξεων που ενίσχυσαν την εκδήλωση των αντιδυτικών αισθημάτων μεγάλων τμημάτων της ελληνικής κοινωνίας και ενδυνάμωσαν το εθνικό φρόνημα. Η εκδήλωση των Σεπτεμβριανών γεγονότων του 1955 με το πογκρόμ κατά της ελληνορθόδοξης μειονότητας της Κωνσταντινούπολης και η επίθεση που δέχτηκε η ελληνική στρατιωτική δύναμη στο στρατηγείο της Σμύρνης σε συνδυασμό και με την "ατυχή" δήλωση του Αμερικανού υπουργού Εξωτερικών John Foster Dulles που επέρριπτε την ευθύνη για τα επεισόδια και στις δύο πλευρές, αναδείχθηκαν σε κομβικές εξελίξεις για το Κυπριακό. Τέλος ο εκτοπισμός του Μακαρίου για ένα χρόνο στις Σεϋχέλλες και η βρετανική αντίδραση στην Κύπρο (με τους διαδοχικούς απαγχονισμούς μελών της ΕΟΚΑ) είχαν οπωσδήποτε αρνητικό αντίκτυπο στην Ελλάδα. Η περίοδος από τον Μάρτιο μέχρι τον Σεπτέμβριο του 1956 συνέβαλε στην έξαρση της φοιτητικής διαμαρτυρίας και στην έκδοση ανακοινώσεων αποτροπιασμού για τις εκτελέσεις μελών της ΕΟΚΑ.[99]

Μετά τη δραματική κατάληξη του συλλαλητηρίου της 9ης Μαΐου 1956, η κυβέρνηση Καραμανλή επέβαλε την απαγόρευση όλων των ανοιχτών συγκεντρώσεων. Η κυβέρνηση της ΕΡΕ προχώρησε σε αυτή την ενέργεια επειδή κατανόησε ότι δεν μπορούσε πλέον να ελέγξει την κατάσταση. Ο ίδιος ο πρωθυπουργός από το βήμα της βουλής διατύπωσε τη θέση ότι "αναρχικά στοιχεία επιδίωκαν να εκμεταλλευτούν τα εθνικά συναισθήματα για να εξυπηρετήσουν αλλότριους σκοπούς".[100] Η απόφαση της κυβέρνησης για καθολική απαγόρευση των συγκεντρώσεων φαίνεται ότι λειτούργησε ταυτόχρονα ανακουφιστικά και για την εθνικόφρονα ηγεσία της κινητοποίησης, η οποία δεν επιθυμούσε να θέσει σε αμφισβήτηση ή σε κίνδυνο τον δυτικό προσανατολισμό της χώρας. Όπως εξάλλου επισημαίνουν οι Piven και Cloward που μελέτησαν τα κοινωνικά κινήματα

[98] "Όπου ο πολύς πατριωτισμός βλάπτει", *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 6 (4 Απριλίου 1957), οπ.π., σελ 4.

[99] Βλ. Ανακοίνωση - έκκληση για τη ματαίωση απαγχονισμών των Κουτσόφτα, Μαυρομμάτη και Παναγίδη, Αρχείο ΕΔΑ, Αρχεία Νεολαίας, κουτί 289: Πολιτικές νεολαίες και κινήσεις νέων (1955 - 1967), κοινές διακηρύξεις πολιτικών νεολαιών για το Κυπριακό (1955 - 1961), ΑΣΚΙ.

[100] *Ελευθερία*, 10 Μαΐου 1956, οπ.π., σελ. 3. Τις πρωινές ώρες η κυβέρνηση αποφάσισε να απαγορεύσει τη διαδήλωση για τα δυο συλληφθέντα μέλη της ΕΟΚΑ. Όμως η πίεση που άσκησε ο Αρχιεπίσκοπος Δωρόθεος στον υφυπουργό Εσωτερικών Μακρή μετέβαλε τα δεδομένα. Η κυβέρνηση επέτρεψε τη διεξαγωγή της συγκέντρωσης προχωρώντας σε συστάσεις μέσω του Δωρόθεου προς τους συγκεντρωμένους να "διαλυθούν ησύχως" μετά το τέλος των προγραμματισμένων ομιλιών.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

διαμαρτυρίας στην Αμερική του 20ου αιώνα (τα 'κινήματα των φτωχών' όπως εύστοχα αποκλήθηκαν), "πασχίζοντας να πράξουν αυτό που δεν μπορούν, οι οργανωτές αποτυγχάνουν να πράξουν αυτό που μπορούν…., εκείνοι που αυτοαποκαλούνται ηγέτες συνήθως δεν κλιμακώνουν την ορμή των διαμαρτυρομένων".[101] Έτσι οι οργανωτές με τη στάση τους επιδίωκαν την άμβλυνση της διαμαρτυρίας. Πράγματι, ο αυξανόμενος βαθμός έντασης της καταστολής της διαμαρτυρίας οδήγησε στην υιοθέτηση από την Εκκλησία της Ελλάδος συμβατικών μορφών έκφρασης των αιτημάτων.[102] Ωστόσο για πρώτη φορά καθίστατο ορατό το ρήγμα στην κίνηση υπέρ της "Ένωσης",[103] αφού μια βασική συνιστώσα των κινητοποιούμενων, η Εκκλησία της Ελλάδος, εξέφραζε ανοιχτά επιφυλάξεις για τη συνέχιση των εκδηλώσεων μέσω συλλαλητηρίων και προσανατολίστηκε σε μορφές διαμαρτυρίας με συμβολική διάσταση.[104]

Στον αντίποδα, οι φοιτητικοί σύλλογοι παρέμειναν σταθερά προσανατολισμένοι στη γραμμή των συλλαλητηρίων. Έτσι παρά την απαγόρευση τους από τις αρχές και την άρνηση συμμετοχής σε αυτά εκπροσώπων της ΠΕΑΚ, συλλαλητήρια με επίκεντρο την Κύπρο εξακολούθησαν να πραγματοποιούνται αν και με μικρότερη συχνότητα και επιτυχία από ότι πριν.[105] Εντούτοις, η απόπειρα και μόνο συγκρότησης διαδήλωσης από τους φοιτητές συνιστούσε επαρκή αιτιολογία για τις αρχές και τις διευκόλυνε να ασκήσουν βία χωρίς αυτή τη φορά να κινδυνεύσουν να τραυματίσουν ιερείς και μέλη εθνικών οργανώσεων και σωματείων, να προχωρήσουν σε αθρόες προληπτικές συλλήψεις, σε παραβίαση του άτυπου θεσμού του

[101] Βλ. Frances Fox Piven, Richard Cloward, *Poor People's Movements. Why they Succeed, How they Fail*, Vintage Books, Νέα Υόρκη 1977.

[102] Βλ. Sidney Tarrow, *Democracy and Disorder*: *Protest and Politics in Italy 1965 - 1974*, Oxford University Press, Οξφόρδη 1989. Στην Ιταλία κατά τον κύκλο διαμαρτυρίας των ετών 1965 - 1974, η καταστολή οδήγησε τους μετριοπαθείς να υιοθετήσουν συμβατικές μορφές πολιτικής έκφρασης και τους ριζοσπάστες στην υιοθέτηση βίαιων μορφών δράσης και τη συγκρότηση ένοπλων ομάδων και οργανώσεων.

[103] *Δελτίο Τύπου και Πληροφοριών*, Όργανο Συλλόγου Σπουδαστών ΠΑΣΠΕ, τχ. 1 (Νοέμβριος 1958), σελ 1. Ο Σύλλογος Σπουδαστών διαμαρτυρήθηκε στην "Πανελλήνιο Επιτροπή Αυτοδιαθέσεως Κύπρου" (ΠΕΑΚ) ότι αρνήθηκε να διαθέσει φωτογραφίες που θα χρησιμοποιούνταν σε έκθεση για την Κύπρο στο πλαίσιο της φοιτητικής εβδομάδας.

[104] Μια ημέρα μετά τον απαγχονισμό των Πατάτσου, Ζάκου και Μιχαήλ, η ΠΕΑΚ αποφάσισε να ηχήσουν για μια ώρα πένθιμα οι καμπάνες των εκκλησιών και να αναρτηθούν μεσίστιες οι σημαίες για τρείς μέρες. Τα έτη 1957 και 1958 η ΠΕΑΚ προκήρυξε σιωπηλές διαμαρτυρίες, διοργάνωσε εράνους και απέστειλε υπομνήματα σε αξιωματούχους του ΟΗΕ αναδεικνύοντας την ανθρωπιστική διάσταση του ζητήματος.

[105] Το καλοκαίρι του 1958 με πρωτοβουλία της ΔΕΣΠΑ διοργανώθηκαν πολύμορφες εκδηλώσεις συμπαράστασης διαρκείας ενός δεκαημέρου. Περιλαμβάνονταν επιμνημόσυνες δεήσεις σε ναούς, σιωπηλή διαμαρτυρία και ολιγόωρη στάση εργασίας, συγκέντρωση σε κλειστό χώρο, φωτογραφική έκθεση, αφιέρωση θεατρικής παράστασης υπέρ οικονομικής ενίσχυσης των οικογενειών των θυμάτων αγωνιστών της ΕΟΚΑ, αποστολή ψηφίσματος των πολιτικών νεολαιών προς εθνικές φοιτητικές ενώσεις εξωτερικού, κυκλοφορία φέϊγ - βολάν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

πανεπιστημιακού ασύλου[106] και να προβούν στη διάλυση των συλλαλητηρίων πριν αυτά να προλάβουν να συγκροτηθούν. Από τη στιγμή που η εκκλησία δεν συνέδραμε τις μαζικές συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας στα Προπύλαια του Πανεπιστημίου Αθηνών παρεχόταν η ευχέρεια στις αστυνομικές δυνάμεις να επιδείξουν μεγαλύτερη καταστολή. Ενδεικτική της αντίδρασης των φοιτητών υπήρξε η ανακοίνωση διαμαρτυρίας που εξέδωσε η ΔΕΣΠΑ, η οποία απαιτούσε από τον πρύτανη του Πανεπιστημίου Αθηνών, τακτικό καθηγητή της Παιδιατρικής στην Ιατρική, Κωνσταντίνο Χωρέμη, να μεσολαβήσει για την απελευθέρωση των "αδίκως συλληφθέντων" φοιτητών, ενώ ταυτόχρονα καταδικαζόταν η "ωμή παραβίαση του πανεπιστημιακού ασύλου από τις αστυνομικές δυνάμεις".[107]

Η απαγόρευση από τις αστυνομικές αρχές συγκρότησης συλλαλητηρίου διαμαρτυρίας για τους βανδαλισμούς περιουσιών Ελληνοκύπριων από Τουρκοκύπριους, οι εμπρησμοί χριστιανικών ναών και εμπορικών καταστημάτων σε Λευκωσία και Λεμεσό, οι δολοφονίες Ελληνοκυπρίων και η αδυναμία του νέου βρετανού κυβερνήτη Sir Hugh Foot να ελέγξει τη διακοινοτική βία[108] στις 7 Ιούνιου 1958 προκάλεσαν την οργισμένη αντίδραση των φοιτητών. Ο γενικός γραμματέας της ΔΕΣΠΑ, βορειοηπειρώτης στην καταγωγή, φοιτητής της Ιατρικής Γιώργος Παπάς με υπόμνημα που απέστειλε στη *Βραδυνή* χαρακτήρισε την απαγόρευση της συγκέντρωσης ως "άστοχη και αψυχολόγητη ενέργεια". Ο γενικός γραμματέας της ΔΕΣΠΑ επέκρινε τη στάση του υφυπουργού Εσωτερικών Ευάγγελου Καλαντζή και την αντιπαρέβαλε με την αντίστοιχη του Τούρκου Υπουργού Εξωτερικών, επισημαίνοντας ότι ο τελευταίος σε πλήρη αντιδιαστολή με τον εκπρόσωπο της ελληνικής κυβέρνησης "υιοθετούσε εις το ακέραιον τας βαρβαρότητας του τουρκικού όχλου έναντι του ελληνοκυπριακού λαού".[109]

---

[106] Για το θεσμό του ακαδημαϊκού ασύλου Αντώνης Π. Αργυρός, "Το πανεπιστημιακό άσυλο", *Εδώ Πανεπιστήμιο*. *Το Καποδιστριακό* 180 (8 Δεκεμβρίου 2011), οπ.π. Βλ. Π. Γ. Μαντζούφας, "Ακαδημαϊκή ελευθερία: Από το δημοσιοϋπαλληλικό εναγκαλισμό στην οργανωτικό - διαδικαστική διάσταση και στο πανεπιστήμιο - επιχείρηση" στο Μιχάλης Τσαπόγας - Δημήτρης Χριστόπουλος (επιμ.), *Τα δικαιώματα στην Ελλάδα 1953 - 2003*: *Από το τέλος του Εμφυλίου στο τέλος της Μεταπολίτευσης*, Καστανιώτης, Αθήνα 2004, σελ. 339 - 351.

[107] Βλ. Ανακοίνωση διαμαρτυρίας για τη στάση της αστυνομίας στο φοιτητικό συλλαλητήριο του Φεβρουαρίου του 1957, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 3, φάκελος 16: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), Κυπριακό, 1954 - 1958, 1962 - 1963, ΕΜΙΑΝ.

[108] *Ο Παλμός του Γένους*, Αρ. φυλλ. 61 (Αύγουστος - Σεπτέμβριος 1958). Οι βανδαλισμοί Τουρκοκυπρίων κατά ιδιοκτησιών και εμπορικών καταστημάτων Ελληνοκυπρίων σε Λευκωσία και Λεμεσό ξεκίνησαν στις 7 Ιουνίου 1958 και διήρκεσαν μια εβδομάδα.

[109] Βλ. Υπόμνημα διαμαρτυρίας, υπογεγραμμένο από τους προέδρους της ΔΕΣΠΑ και της ΕΦΕΚ Βασίλειο Καραγιάννη και Φρίξο Κολώτα προς τον Υφυπουργό Εσωτερικών για απαγόρευση διεξαγωγής συλλαλητηρίου, 14 Ιουνίου 1958, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 3, φάκελος 16:

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Ενδεικτικές της επίτασης και της προβολής των εθνικιστικών συναισθημάτων και της τεταμένης ατμόσφαιρας υπήρξαν οι συνεδριάσεις του διοικητικού συμβουλίου της ΔΕΣΠΑ και οι προτάσεις που κατατέθηκαν από μέλη του. Από αυτές προκάλεσε αίσθηση η επίσημη πρόταση του τέως αντιπροέδρου της ΔΕΣΠΑ, εκπροσώπου του Συλλόγου Σπουδαστών της Φυσικομαθηματικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών "ο Αριστοτέλης" και γενικού γραμματέα της "Εθνικής Παμφοιτητικής Ενώσεως" (ΕΠΕ) Άγγελου Μπρατάκου. Ο τελευταίος πρότεινε να συγκροτηθεί εθελοντικό σώμα από τους φοιτητές του Πανεπιστημίου Αθηνών που "έχουν υποχρέωσιν να πάρουν τα όπλα και να συνδράμουν εις τον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα της ΕΟΚΑ στην Κύπρο".[110]

Με τη δημοσιοποίηση των αλλεπάλληλων βρετανικών σχεδίων διπλωματικής διευθέτησης του Κυπριακού και την απόρριψη τους από την ελληνοκυπριακή πλευρά, οι διαδηλώσεις για την Κύπρο αναθερμάνθηκαν. Τον Οκτώβριο του 1958 η πρόταση των Βρετανών για μονομερή εφαρμογή του σχεδίου Macmillan από τους Τουρκοκύπριους - που προέβλεπε διχοτόμηση της Κύπρου - προκάλεσε την αντίδραση της φοιτητικής νεολαίας, η οποία συγκρότησε συλλαλητήρια διαμαρτυρίας. Σε αυτά εκτός από τα αντιβρετανικά και τα αντιτουρκικά αισθήματα,[111] κυριάρχησε ο αντινατοϊκός τόνος.[112] Την ίδια περίοδο οι φοιτητές δοκίμασαν να χρησιμοποιήσουν επικουρικά μια μορφή συλλογικής δράσης που υιοθετούνταν συνήθως ως έσχατο μέσο πίεσης και είχε συμβολικό χαρακτήρα.[113] Επρόκειτο για την εικοσιτετράωρη απεργία πείνας που προκήρυξε η ΕΦΕΚ στα εντευκτήρια των γραφείων της στην οδό Αμερικής σε ένδειξη διαμαρτυρίας για την εφαρμογή του σχεδίου Macmillan.[114] Η τελευταία εκδήλωση, σχετική με το

Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), Κυπριακό, 1954 - 1958, 1962 - 1963, ΕΜΙΑΝ.

[110] Βλ. Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 1, φάκελος 7: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), Βιβλίο Πρακτικών Διοικητικού Συμβουλίου 11.1.1958 - 18.8.1959, ΕΜΙΑΝ.

[111] Βλ. Προκήρυξη ΔΕΣΠΑ και ΕΦΕΚ για τους βανδαλισμούς στην Κύπρο, Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 3, φάκελος 7: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), 1958 - 1964: Ανακοινώσεις, προκηρύξεις, υπομνήματα για το Κυπριακό, ΕΜΙΑΝ. "Μπορούμεν εις τους εμπρησμούς τους να απαντήσωμεν με εμπρησμούς. Στα μαχαίρια τους με τις αθάνατες Ελληνικές ξιφολόγχες".

[112] Βλ. Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 3, φάκελος 16: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), Κυπριακό, 1954 - 1958, 1962 - 1963, ΕΜΙΑΝ. Σε φέϊγ - βολάν των σπουδαστικών οργανώσεων επισημαίνονταν: "Κάτω οι Αποικιοκράτες Ντάλλες και Μακμίλλαν. Κάτω το εγκληματικό σχέδιο της διχοτόμησης της Κύπρου μας. Έξω από το ΝΑΤΟ. Αν το ΝΑΤΟ δεν αναγνωρίση το δίκαιο μας δεν έχωμεν θέσιν εις τους κόλπους του".

[113] "Απεργία πείνας για τα δίδακτρα", *Ελευθερία*, 18 Νοεμβρίου 1956, οπ.π., σελ. 8.

[114] *Οπ.π.*, 3 Οκτωβρίου 1958, σελ. 1.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Κυπριακό ζήτημα, πραγματοποιήθηκε στις 26 Νοεμβρίου 1958 και αφορούσε τη δολοφονία από τους Βρετανούς του τέως πρόεδρου της "Φοιτητικής Ένωσης Κυπρίων" (ΦΕΚ) Θεσσαλονίκης, απόφοιτου του ΑΠΘ, μέλους της "Μορφωτικής Ένωσης Εθνικοφρόνων Φοιτητών" (ΜΕΕΦ) και ηγετικού στελέχους της ΕΟΚΑ Κυριάκου Μάτση.[115] Στα τέλη του 1958 η κατάσταση άρχισε να βαίνει προς εκτόνωση αφού βρίσκονταν σε πλήρη εξέλιξη οι διεργασίες για την εξεύρεση αμοιβαία αποδεκτής λύσης μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών σε ανώτατο πολιτικό επίπεδο και τερματισμού ενός φαύλου κύκλου αλλεπάλληλης σκληρής διακοινοτικής βίας.[116]

Τον Φεβρουάριο του 1959 υπογράφτηκαν οι Συμφωνίες Ζυρίχης - Λονδίνου, με τις οποίες αναγνωριζόταν η ύπαρξη της Ανεξάρτητης Κυπριακής Δημοκρατίας. Επρόκειτο για σημαντική εξέλιξη αφού για πρώτη φορά όλες οι πλευρές συμφωνούσαν στην ύπαρξη κοινού βιώσιμου πλαισίου που θα μπορούσε να επιλύσει οριστικά το πρόβλημα, εγκαταλείποντας τους επιμέρους εθνικισμούς και σηματοδοτώντας την ειρηνική συμβίωση μεταξύ Ελληνοκύπριων και Τουρκοκύπριων. Η υπογραφή των συμφωνιών οδήγησε στην πρόσκαιρη εκτόνωση της διαμαρτυρίας. Παρόλα αυτά το φοιτητικό κίνημα μέσω των πρωτοβάθμιων συλλόγων και των δευτεροβάθμιων συνδικαλιστικών του οργάνων σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη έσπευσε να αντιταχθεί με κατηγορηματικό τρόπο στην υπογραφή των συμφωνιών, οι οποίες όπως επισημαινόταν με νόημα σε σχετικό διάβημα της ΔΕΣΠΑ "έθαπταν τα εθνικά δίκαια" και αποτελούσαν "οριστική ταφόπλακα της Ενώσεως". Οι φοιτητές στη συντριπτική τους πλειοψηφία,[117] προειδοποιούσαν ρητά ότι "αδέσμευτοι από κάθε πολιτικόν ή κομματικόν προσδιορισμόν και πιστοί πάντοτε εις τον όρκον που έδωσαν προ του Μνημείου του Αγνώστου Στρατιώτου υπέρ της οπωσδήποτε Αυτοδιαθέσεως - Ενώσεως διαδηλώνουν την θέλησιν των να συνεχίσουν τον αγώνα μέχρι τελικής νίκης".[118]

---

[115] *Μακεδονία*, 25 Νοεμβρίου 1958, σελ. 5. Οι φοιτητές συγκεντρώθηκαν στο προαύλιο του ΑΠΘ και κατευθύνθηκαν εν πομπή δια των οδών Εγνατίας και Πλάτωνος στο ναό του Αγίου Δημητρίου όπου θα τελούνταν το μνημόσυνο του Μάτση.

[116] Αναφερόμαστε στις συνομιλίες μεταξύ των Υπουργών Εξωτερικών Ελλάδας και Τουρκίας και στην αναβάθμιση των διμερών επαφών σε επίπεδο πρωθυπουργών.

[117] "Επιστολαί προς *Πανσπουδαστική*. Το Κυπριακόν και οι φοιτηταί", *Πανσπουδαστική*, Αρ. φύλλ. 19 (21 Απριλίου 1959), οπ.π., σελ 3. Οι φοιτητές Ζουμάς της Χημείας και Καραγεωργόπουλος της Βιομηχανικής Αθηνών επιδοκίμαζαν τις Συμφωνίες Ζυρίχης - Λονδίνου.

[118] Βλ. Διάβημα διαμαρτυρίας ΔΕΣΠΑ, 1959, Αρχείο ΕΔΑ, Αρχεία Νεολαίας, Φοιτητικό κίνημα, τεκμήρια φοιτητικού κινήματος, κουτί 291: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), ΑΣΚΙ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Τα αισθήματα αγανάκτησης για την επικύρωση των συμφωνιών και απογοήτευσης της φοιτητικής νεολαίας για τις εξελίξεις μπορούν να εξηγήσουν την αποθεωτική υποδοχή που επιφυλάχθηκε στον αρχηγό της ΕΟΚΑ Γεώργιο Γρίβα, όταν έφτασε στην Ελλάδα. Χαρακτηριστική άλλωστε ήταν η περιγραφή της άφιξης των φοιτητών μελών της ΕΟΚΑ που επέστρεφαν στη Θεσσαλονίκη για να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους στο ΑΠΘ.[119] Τέλος ως αποτέλεσμα της φοιτητικής αγανάκτησης συγκροτήθηκε στην Αθήνα από φοιτητές - τέως μέλη της ΕΟΚΑ, ο "Πανσπουδαστικός Σύνδεσμος Αγωνιστών Κύπρου" (ΠΣΑΚ). Η οργάνωση εξέφραζε την αδιάλλακτη γραμμή της "Ένωσης και μόνον της Ένωσης",[120] απέρριπτε κατηγορηματικά τις συμφωνίες Ζυρίχης - Λονδίνου και εξαπέλυε επίθεση εναντίον του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, υποδεικνύοντας τον ως το μοιραίο άνθρωπο "που πρόδωσε τους πόθους των Ελληνοκυπρίων".[121] Ο ΠΣΑΚ διατηρούσε επαφές τόσο με τον Γρίβα, ο οποίος επίσης δεν αποδεχόταν τις συμφωνίες και έστρεφε ευθέως τα βέλη του εναντίον του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου όσο όμως και με τον μητροπολίτη Κυρήνειας Κυπριανό, που θεωρούνταν ο κατεξοχήν εκφραστής της αδιάλλακτης γραμμής της Εθναρχίας και συνιστούσε ένα είδος εσωκομματικής αντιπολίτευσης στον Ελληνοκύπριο ηγέτη και υποψήφιο πλέον πρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας.[122]

Το Κυπριακό κατείχε πάντοτε περίοπτη θέση και εγγραφόταν ως βασικό θέμα στις ημερήσιες διατάξεις των πανσπουδαστικών συνεδρίων και συνδιασκέψεων που διεξήχθησαν από το 1957 μέχρι και το 1966.[123] Σε περιπτώσεις μάλιστα που δεν γινόταν ρητή αναφορά στο ζήτημα, οι εργασίες των συνεδρίων κινδύνευαν να

---

[119] "Οι Κύπριοι Αγωνιστές εις Θεσσαλονίκην", *Φοιτητικά Γράμματα*, τχ. 14 (Δεκέμβριος 1959), οπ.π., σελ. 5.

[120] Βλ. Έκκληση Πανσπουδαστικού Συνδέσμου Αγωνιστών Κύπρου (ΠΣΑΚ), Αρχείο ΕΔΑ, Διεθνείς Σχέσεις της ΕΔΑ, Κύπρος - Μέση Ανατολή, κουτί 693: Κύπρος, ΑΣΚΙ.

[121] Βλ. Ανακοινώσεις ΠΣΑΚ, 1962 - 1963, Αρχείο ΕΔΑ, Διεθνείς Σχέσεις της ΕΔΑ, Κύπρος - Μέση Ανατολή, κουτί 693: Κύπρος, ΑΣΚΙ. "Καλούμεν τον Μακάριον να παραιτηθή και αποσυρθή της πολιτικής, διότι η σημερινή διάσπασις του Κυπριακού Λαού οφείλεται εις αυτόν ως πρωτεργάτην του τερατουργήματος της Ζυρίχης".

[122] Γιάννης Τζανετάκος, "Κύπρος 0003", *Δημοκράτης*, Αρ. φυλλ. 5 (Φεβρουάριος 1963), σελ. 4 - 5. Ο Τζανετάκος αναφέρει για τον ΠΣΑΚ: "Κυπριακή Οργάνωση Νέων που συνεχίζει τον σφοδρό αντι - Ζυριχικό και αντι - Μακαριακό Αγώνα. Τα στελέχη του αδιάλλακτοι ενωτικοί θεωρούν χωρίς δεύτερη συζήτηση τη λύση που δόθηκε σαν προδοτική".

[123] Ενδεικτικά Λάμπης Ντόλκας (φοιτητής Δ' έτους Σχολής Μηχανολόγων - Ηλεκτρολόγων ΕΜΠ, μέλος κεντρικού συμβουλίου ΕΦΕΕ), "Εισήγηση Κ.Σ. ΕΦΕΕ στην ΣΤ' Πανελλήνια Φοιτητική Συνδιάσκεψη. Κυπριακό, Θεσσαλονίκη 22 - 23 Ιανουαρίου 1966, *Ο Σπουδαστής*, επίσημο όργανο ΣΣΕΜΠ, Αρ. φυλλ. 12 - 13 (Απρίλιος - Μάιος 1966), σελ. 3.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

τιναχτούν στον αέρα.[124] Εντούτοις, είναι προφανές ότι οι αντεγκλήσεις και οι κατηγορίες μεταξύ των φοιτητών που πυροδοτούσε η μη ανακίνηση του Κυπριακού ζητήματος εντάσσονταν αποκλειστικά στο πεδίο της αντιπαράθεσης μεταξύ των φοιτητικών παρατάξεων και συνδέονταν με τις προσπάθειες που κατέβαλαν οι εκπρόσωποι τους για την επικράτηση της ιδεολογικής ηγεμονίας στους φοιτητές μέσω της πλειοδοσίας στο πεδίο του πατριωτισμού[125] όπως επίσης και για καλλιέργεια εντυπώσεων.

[124] Στο Γ' Πανσπουδαστικό Συνέδριο σημειώθηκε ένταση. Αιτία ήταν η γενικόλογη αναφορά στο Κυπριακό ("πνευματικές σχέσεις με την Κύπρο"), γεγονός που κατήγγειλαν οι αντικυβερνητικοί σύνεδροι, οι οποίοι αποχώρησαν συντεταγμένα από το συνέδριο.

[125] Σε λογική αντιπερισπασμού η ΕΚΟΦ έθετε Βορειοηπειρωτικό ζήτημα, το οποίο παρά τις περιορισμένες, σποραδικές και μη μαζικές διαδηλώσεις της Κεντρικής Επιτροπής Βορειοηπειρωτικού Αγώνα δεν απέκτησε αξία. Ούτε η δημιουργία την άνοιξη του 1960 της "Πανσπουδαστικής Επιτροπής Βορειοηπειρωτικού Αγώνα" (ΠΕΒΑ), με πρωτοβουλία της Βορειοηπειρωτικής Φοιτητικής Νεολαίας - ανάλογης της ΠΕΚΑ - συνιστά ιδιαίτερη εξέλιξη. "Η φοιτητική διαδήλωσις δια το Βορειοηπειρωτικόν", *Η Ηχώ των Σπουδαστών*, Αρ. φυλλ. 12 (Ιούλιος 1960), σελ. 3.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Β. ΝΕΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

Οι κινητοποιήσεις του φοιτητικού κινήματος με επίκεντρο το Κυπριακό αναζωπυρώθηκαν με τα γεγονότα που σημειώθηκαν το έτος 1963 - 1964. Η επανέναρξη των διακοινοτικών συγκρούσεων που κορυφώθηκαν τον Αύγουστο του 1964 με τους βομβαρδισμούς της περιοχής της Τυλληρίας από την τουρκική αεροπορία και η καχυποψία που κυριαρχούσε μεταξύ Ελληνοκύπριων που εκτιμούσαν ότι προετοιμαζόταν τουρκική στρατιωτική επέμβαση και Τουρκοκύπριων που φοβόνταν ότι αργά ή γρήγορα θα πραγματοποιούνταν η εθνοκάθαρση τους, αναζωπύρωσαν τον "εθνικό λόγο περί της Ένωσης". Σε σχέση όμως με τη δεκαετία του 1950, η κινητοποίηση για την Κύπρο υπήρξε πιο διάχυτη και ο ρόλος της εκκλησίας ήταν επικουρικός. Επιπλέον τη δεκαετία του 1960 δεν συγκροτήθηκε οργανωτικό σχήμα στο φοιτητικό χώρο, αντίστοιχο με αυτό της προηγούμενης δεκαετίας που θα επιφορτιζόταν με τη διαχείριση και την προβολή του Κυπριακού ζητήματος. Τον ρόλο αυτό κλήθηκαν να διαδραματίσουν οι πρωτοβάθμιοι φοιτητικοί σύλλογοι και η ΕΦΕΕ.

Το αντιαμερικανικό αίσθημα εξακολουθούσε να υφίσταται στα συλλαλητήρια, ιδιαίτερα μετά την πρόταση για αποστολή ειρηνευτικής δύναμης του ΝΑΤΟ στην Κύπρο και την παρέμβαση του προέδρου των ΗΠΑ Lyndon Johnson έτσι ώστε να εκτονωθεί η ένταση (σχέδιο Acheson). Το καινούργιο στοιχείο που αναδεικνυόταν ήταν η δημόσια έκφραση φιλοσοβιετικών αισθημάτων μέχρι την πρόταση του υπουργού Εξωτερικών Andrei Gromyko τον Ιανουάριο του 1965 για ομοσπονδοποίηση και διχοτόμηση του νησιού.[126] Το φιλοσοβιετικό αίσθημα τροφοδοτούνταν από την απροθυμία των δυτικών συμμάχων να ικανοποιήσουν τις ελληνικές αξιώσεις στην Κύπρο, γεγονός που εξόργιζε την κοινή γνώμη στην Ελλάδα. Δίπλα πάντως στον εθνικό χαρακτήρα του ζητήματος, αναδεικνυόταν μια ευρύτερη αντιιμπεριαλιστική διάσταση καθώς καταβάλλονταν προσπάθειες να συνδεθούν οι εξελίξεις στην Κύπρο με τα γεγονότα στο Κονγκό[127] και το Βιετνάμ. Όπως χαρακτηριστικά τονιζόταν σε λόγο εκπροσώπου της ΕΦΕΕ "υπήρχε ενότητα στον αγώνα του ελληνικού και του κυπριακού λαού με τον αγώνα του λαού του

[126] *Φοιτητικές Σκέψεις*, δίμηνο όργανο σπουδαστών ΑΣΟΕΕ, τχ. 1 (Δεκέμβριος 1964), σελ. 2. "Αλλά και οι εξοργιστικές δηλώσεις Γκρομύκο που αφήνουν ακάλυπτη την εθνική μας γραμμή, καταδικάστηκαν από τον σπουδαστικό κόσμο και από όλους μας".

[127] Βλ. Ομιλία εκπροσώπου ΕΦΕΕ σε συγκέντρωση για το Κονγκό, 1964, Αρχείο ΕΔΑ, Αρχεία Νεολαίας, Φοιτητικό κίνημα, τεκμήρια φοιτητικού κινήματος, κουτί 292: Εθνική Φοιτητική Ένωση Ελλάδος (ΕΦΕΕ), ΑΣΚΙ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Νοτίου Βιετνάμ καθώς οι ενέργειες του αμερικανικού ιμπεριαλισμού στο Βιετνάμ δημιουργούν τις προϋποθέσεις για την επέκταση και διεθνοποίηση της σύγκρουσης και συνεπώς βάζουν σε σοβαρό κίνδυνο την παγκόσμια ειρήνη. Η αδίστακτη πολιτική του ιμπεριαλισμού αφορά όλους τους λαούς της γης. Απ' αυτό πηγάζει η ανάγκη για την αλληλοβοήθεια των λαών".[128]

Αντίθετα με τις συντηρητικές κυβερνήσεις της δεκαετίας του 1950, η κυβέρνηση της ΕΚ ενθάρρυνε τη συγκρότηση διαδηλώσεων για την Κύπρο. Ο ίδιος ο πρωθυπουργός φάνηκε ανοιχτά να υποθάλπει και να επιδοκιμάζει την εκδήλωση του δημόσιου αισθήματος. Όπως δήλωνε, η κυβέρνηση του βρισκόταν σε "πλήρη ψυχική αρμονία" με τις εκδηλώσεις του λαού και της νεολαίας για την Κύπρο, αρκεί αυτές να εκδηλώνονταν "εντός των ορίων του ελληνικού πολιτισμού" και να κινούνταν σε πλαίσια ευπρέπειας.[129] Ο πρωθυπουργός διευκρίνιζε ότι οι λαϊκές εκδηλώσεις για την Κύπρο δεν θα έπρεπε να καταλήγουν "εις ασχημίας εις βάρος των ξένων πρεσβειών και προξενείων και εις επιθέσεις εναντίον των αστυνομικών, διότι τούτο δεν είναι ούτε πατριωτισμός, ούτε πολιτισμός, αλλά όχλος και χυδαιότης, αναξία της ελληνικής νεότητος". Παρόμοιες ήταν οι τοποθετήσεις και άλλων κυβερνητικών αξιωματούχων. Σύμφωνα με τον υφυπουργό Παιδείας Λουκή Ακρίτα - ο οποίος καταγόταν από την Κύπρο και είχε διατελέσει εθναρχικός σύμβουλος - η μαζική συμμετοχή φοιτητών και μαθητών στις αλλεπάλληλες διαδηλώσεις αποτελούσε "μάθημα υψηλού εθνικού και ηθικού φρονηματισμού προς πάσαν κατεύθυνσιν".[130]

Ύστερα από διαβήματα διαμαρτυρίας των ΗΠΑ που είχαν ως αποδέκτη την κυβέρνηση Παπανδρέου και την εκδήλωση δυσφορίας για τον βίαιο αντιαμερικανικό τόνο των διαδηλώσεων, οι κυβερνητικοί έπαινοι παραχώρησαν τη θέση τους σε συστάσεις προς τη φοιτητική νεολαία να επιστρέψει άμεσα στις αίθουσες διδασκαλίας και στα αμφιθέατρα. Επιπλέον και οι φοιτητές δεν κατηγορούσαν την κυβέρνηση της ΕΚ για "ενδοτισμό και εθνική μειοδοσία", όπως συνέβαινε την προηγούμενη δεκαετία. Αντίθετα εξέφραζαν τη στήριξη τους στις πρωτοβουλίες της κυβέρνησης. Ενδεικτική ήταν η ανακοίνωση που εξέδωσε η ΕΦΕΕ τον Μάρτιο του

[128] Βλ. Λόγος στη συγκέντρωση διαμαρτυρίας της ΕΦΕΕ για την παραβίαση του πανεπιστημιακού ασύλου (Κύπρος, Βιετνάμ), 1964 - 1965, Αρχείο ΕΔΑ, Αρχεία Νεολαίας, Φοιτητικό κίνημα, τεκμήρια φοιτητικού κινήματος, κουτί 292: Εθνική Φοιτητική Ένωση Ελλάδος (ΕΦΕΕ), ΑΣΚΙ.

[129] "Ελεύθεραι είναι αι λαϊκαί εκδηλώσεις δια την Κύπρον λέγει ο κ. Παπανδρέου", *Ελευθερία*, 4 Μαρτίου 1964, οπ.π., σελ. 1. "...αι πατριωτικαί εκδηλώσεις δεν επιτρέπεται να καταλήγουν εις ασχημίας, αι οποίαι εκθέτουν την Ελλάδα ως βάρβαρον όχλον".

[130] Βλ. Ιωάννης Δ. Στεφανίδης, *Εν ονόματι του έθνους*: *Πολιτική κουλτούρα, αλυτρωτισμός και αντιαμερικανισμός στη μεταπολεμική Ελλάδα, 1945 - 1967*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2010, σελ. 254.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

1964 στην οποία ανέφερε ότι "υιοθετή την στάσιν της νεοεκλεγόμενης Κυβερνήσεως εις την αντιμετώπισιν των Τουρκικών απειλών αποβάσεως εις την Κύπρον και βεβαιώνη ότι ο σπουδαστικός κόσμος θα την συνδράμη εις κάθε ενέργεια της που θα συντελή εις την προώθησιν των δικαίων του Ελληνικού Κυπριακού Λαού".[131]

Τη δεκαετία του 1960 οι διαδηλώσεις για την Κύπρο ήταν χρονικά εντοπισμένες και σίγουρα δεν ήταν εκείνες που έδιναν τον τόνο. Οι προτεραιότητες είχαν αλλάξει. Οι κινητοποιήσεις για εκδημοκρατισμό της κοινωνίας και για ποιοτική αναβάθμιση του επιπέδου της εκπαίδευσης μέσω του διπλασιασμού του ποσοστού που προβλεπόταν να παραχωρηθεί από τον κρατικό προϋπολογισμό αποτέλεσαν τους άξονες γύρω από τους οποίους οργανώθηκε η συλλογική δράση του φοιτητικού κινήματος. Επιπλέον η σχετική χαλάρωση των κατασταλτικών πρακτικών το 1964[132] και η δημόσια θέση του πρωθυπουργού Γεώργιου Παπανδρέου ότι "το φρόνημα είναι ελεύθερο και ότι διώκεται μόνο η παράνομος πράξη", όπως επίσης και η ανοχή των αστυνομικών αρχών εν γένει κατά τη διάρκεια των φοιτητικών διαδηλώσεων για το Κυπριακό οδήγησαν στην αποκλιμάκωση της έντασης και συνέβαλαν στην εκτόνωση της συλλογικής δράσης.

Όμως στις 2 Απριλίου 1965 η κυβέρνηση της ΕΚ σκλήρυνε τη στάση της απέναντι στους διαδηλωτές και επανέφερε τις πρακτικές καταστολής που εφάρμοζε η κυβέρνηση της ΕΡΕ.[133] Η αστυνομία προχώρησε σε διάλυση του προγραμματισμένου από την ΕΦΕΕ συλλαλητηρίου διαμαρτυρίας που διοργανώθηκε ενάντια "στην Αμερικανική ιμπεριαλιστική επέμβαση στο Βιετνάμ και την Κύπρο" και το οποίο είχε ως προορισμό την πρεσβεία των ΗΠΑ. Κατά τη διάρκεια της επιχειρούμενης φοιτητικής διαδήλωσης κακοποιήθηκε από αστυνομικούς και τραυματίστηκε ελαφρά έξω από το θέατρο *Γκλόρια*, ο πρόεδρος της "Δημοκρατικής Νεολαίας Λαμπράκη"

[131] Βλ. Ανακοίνωση ΕΦΕΕ για το Κυπριακό, 19 Μαρτίου 1964, Αρχείο ΕΔΑ, Αρχεία Νεολαίας, Φοιτητικό κίνημα, τεκμήρια φοιτητικού κινήματος, κουτί 292: Εθνική Φοιτητική Ένωση Ελλάδος (ΕΦΕΕ), ΑΣΚΙ.

[132] Στο σπουδαστικό τμήμα της ασφάλειας που μετονομάστηκε επί κυβέρνησης ΕΚ σε "τμήμα πνευματικής κινήσεως" μετατέθηκαν αστυφύλακες που χαρακτηρίζονταν για ήπια αντιμετώπιση των διαμαρτυρομένων και απομακρύνθηκαν στελέχη που είχαν επιδείξει βάναυση συμπεριφορά κατά των φοιτητών. Ο Παπανδρέου όμως δεν προχώρησε στην κατάργηση του σπουδαστικού τμήματος της ασφάλειας. Επήλθε απλά αδρανοποίηση του. Βλ. Συλλογή Μάκη Παπούλια - Σπύρου Βεντουράτου, κουτί 2, φάκελος 14: Πανσπουδαστική Δημοκρατική Κίνηση (ΠΑΝΔΗΚ) "Σωτήρης Πέτρουλας", υποφάκελος 6: Χειρόγραφα, ΕΜΙΑΝ.

[133] Είχε προηγηθεί η αποστολή της εγκυκλίου 1010/11-3-1965, με την οποία προβλέπονταν ότι οι γυμνασιάρχες όφειλαν να αποβάλλουν τους Λαμπράκηδες μαθητές. Η εγκύκλιος που είχε αναδρομική ισχύ, ρύθμιζε τις ιδεολογικές πεποιθήσεις των μαθητών γυμνασίων και στάλθηκε από τον υπουργό Παιδείας Γεώργιο Παπανδρέου προς τους γενικούς επιθεωρητές μέσης εκπαίδευσης. Απέβλεπε στο δραστικό περιορισμό της απήχησης της ΔΝΛ στο μαθητικό χώρο.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

(ΔΝΛ) Μίκης Θεοδωράκης,[134] ενώ συνελήφθησαν και παραπέμφθηκαν σε δίκη μέλη του κεντρικού συμβουλίου της ΕΦΕΕ, φοιτητές και πολίτες.[135] Για να δικαιολογήσει τα έκτροπα που συνέβησαν στο συλλαλητήριο η κυβέρνηση υποστήριξε ότι η συγκέντρωση πραγματοποιήθηκε από την "κομμουνιστική ΔΝΛ", παρά τις σχετικές συστάσεις και την εκπεφρασμένη αποφασιστικότητα του αστυνομικού διευθυντή Εμμανουήλ Αρχοντουλάκη να μην επιτρέψει να πραγματοποιηθεί πορεία προς την πρεσβεία των ΗΠΑ.[136] Ο αστυνομικός διευθυντής υποστήριξε ότι δεν υπήρξε παραβίαση του ασύλου αφού το πανεπιστήμιο είχε κλείσει με εντολή του πρύτανη του Πανεπιστημίου πριν από τη διεξαγωγή της συγκέντρωσης και αρνήθηκε ότι ο ίδιος είχε δώσει τέτοια εντολή. Ωστόσο οι ισχυρισμοί Αρχοντουλάκη διαψεύστηκαν από τη συμπεριφορά μεμονωμένων αστυνομικών που παραβίασαν τις ρητές εντολές της ηγεσίας της αστυνομίας και επέδειξαν υπερβάλλοντα ζήλο.[137] Στην ανακοίνωση διαμαρτυρίας της ΔΕΣΠΑ επισημαίνονταν "οι βαρύτατες ευθύνες της Κυβέρνησης για την απαγόρευση της συγκέντρωσης, εκφραζόταν η αγανάκτηση της ΔΕΣΠΑ για το αψυχολόγητο κλείσιμο της πανεπιστημιακής λέσχης από τον Πρύτανη, μετά από υπόδειξη της Αστυνομίας, ενώ καταγγέλλονταν οι τραυματισμοί φοιτητών και άλλων πολιτών, η αλόγιστη χρησιμοποίηση κλόμπς, ακόμα και μέσα στα φοιτητικά αναγνωστήρια καθώς και οι ομαδικές συλλήψεις φοιτητών και η προσαγωγή τους σε δίκη".[138] Η περιφερειακή επιτροπή Αθηνών της "Ελληνικής Δημοκρατικής Νεολαίας" (ΕΔΗΝ), της νεολαίας της ΕΚ, επισκέφθηκε τον υπουργό Δημοσίας Τάξης Πολυχρόνη Πολυχρονίδη και κατήγγειλε την παραβίαση του πανεπιστημιακού ασύλου και την καταπάτηση των ακαδημαϊκών ελευθεριών από αστυνομικούς,

[134] Μετά το περιστατικό ο Θεοδωράκης, πλαισιωμένος από επιτροπή βουλευτών της ΕΔΑ επισκέφθηκε τον πρόεδρο της Βουλής Γεώργιο Αθανασιάδη - Νόβα για να διαμαρτυρηθεί.

[135] *Ελευθερία*, 3 Απριλίου 1965, οπ.π., σελ. 1. Ο πρόεδρος της ΕΦΕΕ Γιάννης Γιανουλόπουλος, ο γενικός γραμματέας Λευτέρης Τσίλογλου (στους οποίους αποδόθηκε και η κατηγορία της ηθικής αυτουργίας), φοιτητές και πολίτες, συνολικά 12 άτομα (από τα 51 που συνελήφθησαν) παραπέμφθηκαν σε δίκη "δι' εξύβριση, σωματικές βλάβες εις βάρος αστυνομικών οργάνων, παρακώλυση συγκοινωνίας και συμμετοχή σε παράνομη συγκέντρωση". Για μια εξιστόρηση των γεγονότων βλ. Λευτέρης Τσίλογλου, *Κι όμως ήταν όμορφα*, μαρτυρίες, Κέδρος, Αθήνα 2010, σελ. 96.

[136] *Μακεδονία*, 3 Απριλίου 1965, οπ.π., σελ. 1. "Η απόφαση γνωστοποιήθηκε στον Αρχοντουλάκη που υποστήριξε ότι οι διοργανωτές έπρεπε να υποβάλλουν αίτηση για τη χορήγηση σχετικής άδειας αφού η συγκέντρωση θα πραγματοποιούνταν σε ανοιχτό χώρο και για ζήτημα μη πανεπιστημιακής φύσης. Οι εκπρόσωποι των φοιτητών αντέτειναν ότι δεν χρειαζόταν άδεια αφού τα Προπύλαια θεωρούνταν πανεπιστημιακός χώρος με αποτέλεσμα να εκδοθεί αστυνομική απαγόρευση".

[137] "Η Αστυνομία", *Ελευθερία*, 18 Μαρτίου 1964, οπ.π., σελ. 1. "Αλλ' θα πρέπει να παραμερίσουν αδιστάκτως τα ελάχιστα, ευτυχώς, στοιχεία που υπέπεσαν εις βαρείας παρεκκλίσεις από το υπηρεσιακό καθήκον, όπως το προβλέπουν οι νόμοι και οι κανονισμοί του Σώματος".

[138] Βλ. Ανακοίνωση ΔΕΣΠΑ, 2 Απριλίου 1965, Αρχείο ΕΔΑ, Αρχεία Νεολαίας, Φοιτητικό κίνημα, τεκμήρια φοιτητικού κινήματος, κουτί 291: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), ΑΣΚΙ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

θέτοντας υπ' όψη του αρμόδιου υπουργού συγκεκριμένα στοιχεία και ζητώντας την παραδειγματική τιμωρία των εμπλεκομένων.[139]

Τον Μάιο του 1966 δημιουργήθηκε ως αποτέλεσμα ζυμώσεων, έντονων επικρίσεων, κριτικής και διαφοροποιήσεων εντός της ΔΝΛ πρωτίστως στο ΕΜΠ και δευτερευόντως σε σχολές των πανεπιστημίων Αθηνών και Θεσσαλονίκης ένας ολιγομελής αλλά ταυτόχρονα ιδιαίτερα δυναμικός, δραστήριος και πολιτικά ανήσυχος πυρήνας ριζοσπαστικοποιημένων αριστερών φοιτητών που υποστήριζε την "οικοδόμηση ενός ευρύτατου αντιιμπεριαλιστικού, αντινατοϊκού, αντιαμερικανικού, αντιφασιστικού, δημοκρατικού μετώπου".[140] Οι φοιτητές αυτοί που κινούνταν στο ιδεολογικό - πολιτικό φάσμα της Αναγέννησης και διακρίνονταν για φιλομαοϊκές απόψεις, εκδίδανε στη Θεσσαλονίκη το περιοδικό *Σπουδαστικός Κόσμος*.[141] Εκκινώντας από την καθαίρεση του Νίκου Ζαχαριάδη από την κεντρική επιτροπή και την εσωκομματική αλλαγή στην ηγεσία του ΚΚΕ το 1956 - 1957, ένα τμήμα στελεχών που είχε αποκοπεί από τις οργανώσεις της επίσημης Αριστεράς, ασκώντας σφοδρή κριτική στις επιλογές της, διεκδίκησε την ανασυγκρότηση του κόμματος σχηματίζοντας "μαρξιστικές - λενιστικές ομάδες", επηρεασμένες από τις ιδεολογικοπολιτικές κατευθύνσεις του Κομμουνιστικού Κόμματος Κίνας. Η Αναγέννηση τασσόταν εναντίον της "αποσταλινοποίησης" και των μεταρρυθμιστικών αλλαγών που είχε εξαγγείλει ο ηγέτης της ΕΣΣΔ Nikita Khrushchev.

Για την "Προοδευτική Πανσπουδαστική Συνδικαλιστική Παράταξη" (ΠΠΣΠ) όπως αποκαλούνταν η φοιτητική οργάνωση της Αναγέννησης, η κατάσταση στην Κύπρο υπήρξε "αποτέλεσμα της ιμπεριαλιστικής επίθεσης ενάντια στα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα των λαών και της υποδούλωσης της χώρας μας στο ζυγό του ΝΑΤΟ" (η άποψη που εκφραζόταν ήταν ότι η Κύπρος κινδύνευε να

---

[139] "Η ΕΔΗΝ διεμαρτυρήθη εις τον κ. Πολυχρονίδην δια την παραβίασιν του πανεπιστημιακού ασύλου και εζήτησε τιμωρίαν των υπευθύνων", *Ελευθερία*, 4 Απριλίου 1965, οπ.π., σελ. 16. "Τα Προπύλαια είναι ιερά και απαραβίαστα και οιαδήποτε ενέργεια της Αστυνομίας εις τους χώρους αυτούς ευρίσκει αντιθέτους όλους τους σπουδαστάς και τους νέους, οι οποίοι ηγωνίσθησαν εις το παρελθόν δια την υπεράσπισιν των".

[140] Στο χρονικό ίδρυσης της ΠΠΣΠ αναφερόταν χαρακτηριστικά ότι "παρόμοιοι φορείς γεννήθηκαν στην Πολυτεχνική Θεσσαλονίκης, στην Αρχιτεκτονική Αθήνας, στην Ιατρική Αθήνας και Θεσσαλονίκης, στη Φυσικομαθηματική Αθήνας και Θεσσαλονίκης, στη Νομική και Φιλοσοφική Αθήνας και Θεσσαλονίκης. Απ' την πρώτη στιγμή δημιουργίας των φορέων προέκυψε η ανάγκη δημιουργίας γενικού συντονιστικού οργάνου που θα καθοδηγούσε το κίνημα. Δημιουργήθηκε η πανσπουδαστική προοδευτική συνδικαλιστική παράταξη".

[141] Βλ. Χρίστος Ζαφείρης, *Εμείς του '60 οι εκδρομείς*, Εξάντας, Αθήνα 2000, σελ. 150 - 153. Ο *Σπουδαστικός Κόσμος* κυκλοφόρησε το 1963 από μέλη της Ν.ΕΔΑ Θεσσαλονίκης. Μετά από διακοπή, λόγω ιδεολογικών αντιθέσεων, το περιοδικό επανακυκλοφόρησε το 1966 αυτή τη φορά όμως ως όργανο που εξέφραζε τις απόψεις της ΠΠΣΠ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

μετατραπεί σε "αεροπλανοφόρο του Έκτου Αμερικανικού Στόλου"[142]). Για τα στελέχη της ΠΠΣΠ το ΝΑΤΟ ήταν "εκτελεστικό όργανο του αμερικανικού ιμπεριαλισμού" και ο ΟΗΕ θα έπρεπε να αποχωρήσει από το νησί καθώς η παρουσία του κατέλυε την κυριαρχία του Κυπριακού λαού. Η απόρριψη του ρόλου του ΟΗΕ από την ΠΠΣΠ οφειλόταν στο γεγονός ότι αυτός αναμενόταν να διαδραματίσει διαιτητικό χαρακτήρα ανάμεσα στις δύο κοινότητες και όχι χαρακτήρα υπεράσπισης της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Η διολίσθηση της χώρας προς τη δικτατορία ανέστειλε την πολιτική δραστηριότητα και διέκοψε τη συνέχιση της συλλογικής δράσης και τη συντήρηση της κοινωνικής διαμαρτυρίας. Το καθεστώς της 21ης Απριλίου 1967 με εγκύκλιο του αρχηγού του "Γενικού Επιτελείου Στρατού" (ΓΕΣ), Οδυσσέα Αγγελή προχώρησε άμεσα στη διάλυση όλων των συλλόγων και των νεολαιίστικών οργανώσεων, φοβούμενο προφανώς τις "ανεξέλεγκτες διαθέσεις" της νεολαίας.[143]

[142] *Σπουδαστικός Κόσμος*, τχ. 10 (Νοέμβριος 1966), Θεσσαλονίκη, σελ. 2. "Έξω το ΝΑΤΟ από την Κύπρο. Έξω η Ελλάδα από το ΝΑΤΟ. Αδέσμευτη Ανεξαρτησία - Αυτοδιάθεση - Ένωση χωρίς Βάσεις και Ανταλλάγματα".

[143] "Προκήρυξις Αρχηγού ΓΕΣ Οδυσσέως Αγγελή", *Το Βήμα*, 5 Μαΐου 1967. Για ένα σχολιασμό της σχετικής διαταγής Στέφανος Στεφάνου, "Ο Οδυσσέας Αγγελής και η νεολαία τον Μάιο του 1967. Το Σταυράκι και η Μεραρχία Ηπείρου", *Αρχειοτάξιο*, 8 (Μάιος 2006), σελ. 105 - 108. Το καθεστώς σύστησε "Διεύθυνση Νεότητος" (Α.Ν. 551/20.9.1968). Ειδικός Σύμβουλος σε θέματα νεότητας ανέλαβε ο Σωτήρης Πανουσάκης, απόφοιτος της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, έμπειρο στέλεχος του φοιτητικού συνδικαλισμού και ιδρυτικό μέλος της ΕΚΟΦ (διετέλεσε γενικός γραμματέας του πρώτου πενταμελούς διοικητικού συμβουλίου της οργάνωσης).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Α. ΦΟΙΤΗΤΙΚΕΣ ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΕΙΣ (1956 - 1961)

Στα μέσα της δεκαετίας του 1950 οι διαδηλώσεις για την "Ένωση" της Κύπρου με την Ελλάδα στις οποίες συμμετείχε μαζικά η φοιτητική νεολαία, άρχισαν να παραχωρούν σταδιακά τη θέση τους σε σποραδικές κινητοποιήσεις γύρω από τα επιμέρους προβλήματα που αντιμετώπιζε η τελευταία στο πλαίσιο των σπουδών της. Η συλλογική δράση που αναπτύχθηκε στο χώρο των πανεπιστημίων από τις αρχές του 1956 μέχρι τα τέλη Αυγούστου 1961 περιστράφηκε γύρω από την προβολή και την επίλυση των οξυμένων φοιτητικών προβλημάτων. Ως βασικοί στόχοι των φοιτητικών κινητοποιήσεων της περιόδου αναδείχθηκαν η "ποιοτική αναβάθμιση του επιπέδου της ανώτατης παιδείας", η διεύρυνση του δικαιώματος πρόσβασης στη μέση και την ανώτατη εκπαίδευση, η υπεράσπιση κεκτημένων δικαιωμάτων που κινδύνευαν να καταργηθούν (όπως οι ατελείς εγγραφές για συγκεκριμένες κατηγορίες δικαιούχων φοιτητών) και η παραχώρηση σημαντικών κοινωνικών παροχών (όπως η θέσπιση ειδικού μειωμένου κατά 50% φοιτητικού εισιτηρίου στις αστικές συγκοινωνίες της Αθήνας και η καθιέρωση της μεταφοράς μαθημάτων από το ένα έτος στο επόμενο). Οι ανεπάρκειες του εκπαιδευτικού συστήματος που συνδέονταν με το χρόνιο πρόβλημα υποχρηματοδότησης της παιδείας τόσο στο επίπεδο των υλικών υποδομών όσο και στο αντίστοιχο των εποπτικών μέσων διδασκαλίας καθιστούσαν δραματική την κατάσταση που επικρατούσε στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Στις ανεπάρκειες περιλαμβάνονταν η αδυναμία αποπεράτωσης ημιτελών πανεπιστημιακών κτηρίων ελλείψει απαιτούμενων χρηματικών πόρων,[1] η ύπαρξη κενών (βασικών) εδρών διδασκαλίας,[2] ελλείψεις οργάνων στα εργαστήρια των σχολών "θετικών και τεχνολογικών επιστημών" (Φυσικομαθηματική, ΕΜΠ, Γεωπονική) και των "επιστημών υγείας" (Ιατρική σχολή, Οδοντιατρικό Τμήμα),

[1] Βλ. "Υπόμνημα Συλλόγου Φοιτητών Φυσικομαθηματικής Αθηνών προς τον Υπουργό Εθνικής Παιδείας κ. Στράτο", 16 Σεπτεμβρίου 1963, Συλλογή Ξενοφώντα Γιαταγάνα, κουτί 3, φάκελος 11: Πανεπιστήμιο Αθηνών. Σύλλογοι Ιατρικής, Νομικής, Φυσικομαθηματικής, Φυσικού, 1952 - 1964, υποφάκελος 3: Σύλλογος Φοιτητών Φυσικομαθηματικής Σχολής Αθηνών "ο Αριστοτέλης", ΕΜΙΑΝ. Αλέξανδρος Ξενούλης, "Χημείο ή Σταύλος. Χορτάσαμε υποσχέσεις", *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 26 (7 Φεβρουαρίου 1961), οπ.π., σελ. 3. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ημιτελούς πανεπιστημιακού κτηρίου συνιστούσε το Χημείο, η ανέγερση του οποίου αν και ξεκίνησε το 1953, ολοκληρώθηκε μετά από πολλά χρόνια λόγω έλλειψης κονδυλίων.

[2] "Το Πανεπιστήμιο: Φιλοσοφική Σχολή. Ελλείψεις και Ατέλειες", *οπ.π.*, Αρ. φυλλ. 1 (31 Μαΐου 1956), σελ. 1 - 2. "Αντιφατικές οι απόψεις Πανεπιστημίου και Υπουργού Παιδείας για τις κενές έδρες", *οπ.π.*, Αρ. φυλλ. 15 (17 Δεκεμβρίου 1958), σελ. 1.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

ανυπαρξία διδακτικών συγγραμμάτων,[3] έλλειψη ενιαίου ωρολογίου προγράμματος διδασκαλίας και καθυστέρηση στην αναγγελία της εξεταστικής περιόδου.[4] Όπως επισήμαινε η *Πανσπουδαστική* "το πρόβλημα ήταν καθαρά οικονομικό τόσο από την πλευρά του σπουδαστή όσο και από την πλευρά της οργάνωσης της εκπαίδευσης και της συνακόλουθης κρατικής πρόνοιας".[5]

Εντούτοις μέχρι την υπογραφή των Συμφωνιών Ζυρίχης - Λονδίνου τον Φεβρουάριο του 1959 οι κινητοποιήσεις για την Κύπρο εναλλάσσονταν με τις στενές συνδικαλιστικές διεκδικήσεις του φοιτητικού κινήματος. Βέβαια στις πρώτες αποδόθηκε εκ των πραγμάτων ρητός πολιτικός χαρακτήρας και η μαζικότητα τους ήταν αναμφισβήτητη. Στον αντίποδα στις κινητοποιήσεις για τα προβλήματα που αφορούσαν τη βελτίωση των όρων σπουδών και διαβίωσης και την κατοχύρωση επαγγελματικών δικαιωμάτων των φοιτητών ορισμένων σχολών[6] η πολιτική διάσταση δεν ήταν καθόλου δεδομένη. Μόνο προς το τέλος της δεκαετίας του 1950 με την ενίσχυση των μηχανισμών καταστολής, τη συγκρότηση της "Εθνικής Κοινωνικής Οργάνωσης Φοιτητών" (ΕΚΟΦ) και την καλλιέργεια κλίματος πόλωσης ανάμεσα σε εθνικόφρονες και μη εθνικόφρονες, οι φοιτητικές κινητοποιήσεις κατόρθωσαν να αποκτήσουν λανθάνουσα πολιτική διάσταση.

Στο δεύτερο κεφάλαιο του πρώτου μέρους θα μελετηθούν οι ενδογενείς και οι εξωγενείς παράγοντες που διευκολύνουν ή παρεμποδίζουν κάθε φορά τη συλλογική δράση και θα διερευνηθεί ο ρόλος των υπαρχόντων και των νέων οργανωτικών δομών που σύστησαν οι φοιτητές. Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στα ερμηνευτικά σχήματα που επιλέγονται από τις φοιτητικές οργανώσεις, προκειμένου να νοηματοδοτηθεί η πραγματικότητα (συνθήματα, σύμβολα, πολιτικός λόγος).[7] Τα νοήματα αυτά καταγράφονται στα φοιτητικά περιοδικά, στις διάφορες προκηρύξεις και ανακοινώσεις των συνδικαλιστικών οργάνων (πρωτοβάθμιοι φοιτητικοί σύλλογοι,

[3] Βλ. Επιστολή φοιτητή Ιατρικής στα *Νέα*, Συλλογή Ξενοφώντα Γιαταγάνα, κουτί 3, φάκελος 11: Πανεπιστήμιο Αθηνών. Σύλλογοι Ιατρικής, Νομικής, Φυσικομαθηματικής, Φυσικού, 1952 - 1964, υποφάκελος 1: Σύλλογος Φοιτητών Ιατρικής Αθηνών. Ανακοινώσεις, επιστολές, υπομνήματα, 1958 - 1964, ΕΜΙΑΝ. Τα συγγράμματα της Ιατρικής ήταν ακριβά και οι φοιτητές αδυνατούσαν να τα αγοράσουν. Για παράδειγμα η Δερματολογία - Αφροδισιολογία Φωτεινού κόστιζε 1.700 δραχμές, η Φαρμακολογία Κλεισιούνη 1.300 δραχμές, η Νοσολογία Τσαμπούζα 1.650 δραχμές και η Παθολογία Φωκά 1.600. Σε πολλά μαθήματα δεν διατίθονταν συγγράμματα.

[4] "Ζητήματα: "Το Πρόγραμμα" και "Το Πρόγραμμα Εξετάσεων", *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 1 (31 Μαΐου 1956), οπ.π., σελ. 1.

[5] "Ξεκίνημα", *οπ.π.*, σελ. 1.

[6] "Η Σχολή Τραπεζιτικών Υπαλλήλων. Η Ανωτάτη Εμπορική απαντά στον κ. Ζολώτα. Ο Γεν. Γραμματεύς του Συλλόγου εκθέτει τις απόψεις των φοιτητών της σχολής του", *οπ.π.*, Αρ. φυλλ. 11 (5 Μαρτίου 1958), σελ. 1, 2. "Η Πάντειος απαντά στον κ. Ζολώτα. Το επίμαχο θέμα της Σχολής Τραπεζιτικών Υπαλλήλων", *οπ.π.*, Αρ. φυλλ. 13 (6 Μαΐου 1958), σελ. 3.

[7] Βλ. Erving Goffman, *Frame Analysis*, Harper Colphon, Νέα Υόρκη 1974, σελ. 21.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

"εθνο-τοπικοί" σπουδαστικοί σύλλογοι, δευτεροβάθμια συνδικαλιστικά όργανα) και στον ημερήσιο Τύπο. Οι ιδέες, τα νοήματα και οι αξίες στο επίπεδο της κουλτούρας συνδέονται αναπόσπαστα με τα κίνητρα συμμετοχής, τους στόχους και τις μορφές συλλογικής δράσης. Γενικότερα ο ρόλος που διαδραματίζουν οι αξίες, οι ιδεολογίες και η κουλτούρα των ατόμων στην επεξεργασία του κοινωνικού τους κόσμου νομιμοποιεί και προωθεί την ανάληψη συλλογικής δράσης, προσεταιρίζεται παριστάμενα κοινωνικά υποκείμενα και αδρανοποιεί τους αντιπάλους. Η πιο ενδιαφέρουσα παρατήρηση συνδέεται με τον τρόπο διαχείρισης και πρόσληψης των διαφόρων νοημάτων από τους άμεσα ενδιαφερόμενους και την εκπομπή αντίστοιχων μηνυμάτων. Ως αντικειμενικοί στόχοι του συγκεκριμένου κεφαλαίου αναδεικνύονται η επισήμανση και η ανάδειξη των αλλαγών που σημειώθηκαν στο επίπεδο της διαμαρτυρίας στο φοιτητικό χώρο τα έτη 1956 - 1961 σε σχέση με την προγενέστερη περίοδο (1950 - 1955) αλλά και η μελέτη της διαμόρφωσης των συνθηκών που οδήγησαν στην εκτίναξη της συλλογικής δράσης και στην ποιοτική της μεταβολή το επόμενο διάστημα (1962 - 1963) με την ανάδειξη από τους φοιτητές ρητών πολιτικών ("1-1-4") και κοινωνικών - εκπαιδευτικών ζητημάτων ("15% για την παιδεία").

Η επιλογή των χρονικών ορίων μόνο τυχαία δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί. Ειδικότερα το 1956 χαρακτηρίζεται ως έτος - ορόσημο αφού κατά τη διάρκεια του θα σημειώνονταν πολλαπλές εξελίξεις σε οργανωτικό επίπεδο που συνδέονταν έμμεσα ή άμεσα με το φοιτητικό χώρο, τον οποίο επικαθόρισαν, διαμορφώνοντας εν πολλοίς τα βασικά χαρακτηριστικά του προδικτατορικού φοιτητικού κινήματος. Η φυσιογνωμία του τελευταίου με εφαλτήριο τον φοιτητικό συνδικαλισμό αποκρυσταλλώθηκε την αμέσως επόμενη χρονική περίοδο. Τα έτη 1962 και 1963 οι φοιτητές θα αποκτούσαν μέσω των κινητοποιήσεων τους ευδιάκριτη ριζοσπαστική πολιτική συνείδηση και θα συγκροτούσαν ένα μαζικό κίνημα με αισθητές τις κοινωνικές προεκτάσεις.

Από την άλλη πλευρά, οι αρχές Σεπτεμβρίου 1961 συνιστούν το όριο της περιόδου καθώς ο χώρος των πανεπιστημίων άρχισε να λειτουργεί ως υπόδειγμα - καλούπι για την εκδήλωση κινητοποιήσεων με ευρύτερο χαρακτήρα, ενώ εμφανίστηκαν συμμαχίες που ευνοούσαν τις βασικές πολιτικές επιλογές των παρατάξεων του Κέντρου και της Αριστεράς. Στο πλαίσιο αυτό ο αρχηγός της ΕΚ Γεώργιος Παπανδρέου κήρυξε τον "Ανένδοτο αγώνα", ο οποίος θεωρείται επιτυχημένος, επειδή ο αρχηγός της ΕΚ κατάφερε να εγκολπωθεί την κοινωνική διαμαρτυρία και να αξιοποιήσει το συσσωρευμένο αντικυβερνητικό κλίμα που έγινε ορατό στα πανεπιστήμια στα τέλη του 1960 μετά τη διεξαγωγή του επεισοδιακού Γ'

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Πανσπουδαστικού Συνεδρίου στη Θεσσαλονίκη. Το φθινόπωρο του 1961 νέα συλλογικά υποκείμενα, όπως οι οικοδόμοι, οι αγρότες και οι μαθητές των νυχτερινών γυμνασίων θα κινητοποιούνταν για ζητήματα που τους έπληττων, επιτείνοντας και διογκώνοντας έτσι την κοινωνική διαμαρτυρία.

Στο σημείο αυτό καθίσταται επιβεβλημένη μια προκαταρκτική διαπίστωση που αφορά γενικότερα τα κοινωνικά κινήματα: Τα κινήματα κατά κανόνα δεν ακολουθούν γραμμική και αέναη πορεία. Αντίθετα η εξέλιξη τους μέσα στο χρόνο είναι ασυνεχής και δεν παραμένει σταθερή και αναλλοίωτη. Το φοιτητικό κίνημα της μετεμφυλιοπολεμικής περιόδου δεν αποτελεί εξαίρεση στο κανόνα και επιβεβαιώνει απόλυτα την παραπάνω διαπίστωση. Η συλλογική δράση του προδικτατορικού φοιτητικού κινήματος είναι διακεκομμένη και η πορεία του χαρακτηρίζεται τόσο από εντάσεις όσο και από υφέσεις. Δεν μπορεί να εξεταστεί ανεξάρτητα από το πολιτικό και κοινωνικό πλαίσιο της εποχής καθώς επηρεάζεται από αυτό. Στην προκειμένη περίπτωση όμως προκύπτει μια παράδοξη διαπίστωση. Στα μέσα της δεκαετίας του 1950 είχαν καλλιεργηθεί αυξημένες προσδοκίες λόγω της απήχησης που προσλάμβανε το Κυπριακό ζήτημα σε ευρεία στρώματα της ελληνικής κοινωνίας. Επιπλέον η εκλογική συνεργασία του "Δημοκρατικού Κέντρου" και της ΕΔΑ με τη δημιουργία της Δημοκρατικής Ένωσης (Δ.Ε.) στις βουλευτικές εκλογές της 19ης Φεβρουαρίου 1956 μπορούσε να λειτουργήσει θετικά και να ευνοήσει την εκδήλωση συλλογικής δράσης. Παρόλα αυτά οι εξελίξεις στο φοιτητικό χώρο δεν ευθυγραμμίστηκαν με τις ενυπάρχουσες δυναμικές και δεν επιβεβαίωσαν το θετικό κλίμα. Αντίθετα παρουσιάστηκαν σοβαρές μεταπτώσεις στο επίπεδο της συλλογικής δράσης της φοιτητικής νεολαίας. Η διαπίστωση αυτή ενδεχομένως να επιβεβαιώνει την αυτονομία των κοινωνικών χώρων από τις πολιτικές εξελίξεις. Όμως υπάρχει και άλλη εξήγηση που φαίνεται περισσότερο πειστική και η οποία στηρίζεται στη θεωρία των κοινωνικών κινημάτων. Δεν θα πρέπει να ξεχνούμε ότι δεν αρκεί να εμφανιστούν θετικές πολιτικές ευκαιρίες σε μια δεδομένη χρονική περίοδο για να σημειωθεί εκδήλωση συλλογικής δράσης. Αν τα συλλογικά υποκείμενα δεν αντιληφθούν ότι πράγματι πρόκειται για ευνοϊκές ευκαιρίες, τις οποίες πρέπει να εκμεταλλευτούν, η διαμαρτυρία δεν πρόκειται να αποκτήσει δυναμική. Οι ευκαιρίες έχουν βέβαια αντικειμενική υπόσταση, όμως, μέχρις ότου νοηματοδοτηθούν και επενδυθούν με το κατάλληλο αξιακό - συναισθηματικό φορτίο, παραμένουν απλώς λανθάνουσες δυνατότητες. Για να γίνουν πραγματικές κινητήριες δυνάμεις συλλογικής δράσης, οι ευκαιρίες πρέπει να αναγνωριστούν και να αναγνωσθούν ως τέτοιες από πολιτικούς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

δρώντες που, παρεμβαίνοντας στη συγκυρία, αναλαμβάνουν να συνδέσουν την ερμηνευμένη εμπειρία με τους διεκδικητές.[8] Προφανώς αυτό συνέβη την επίμαχη περίοδο. Οι φοιτητές παρά την ύπαρξη ευνοϊκών πολιτικών προϋποθέσεων, δεν άδραξαν τελικά τις ευκαιρίες τη συγκεκριμένη περίοδο για να αναπτύξουν συλλογική δράση.

Μετά από μια ανοδική πορεία που αφορά την περίοδο από τον Μάιο του 1955 μέχρι τον Απρίλιο του 1957, η συλλογική δράση του φοιτητικού κινήματος παρουσίασε απότομη κάμψη για την επόμενη διετία (Μάιος 1957 - Αύγουστος 1959). Στη συνέχεια υπήρξε ένα σύντομο ξέσπασμα που διήρκησε μέχρι τον Δεκέμβριο του 1959. Όμως η ανοδική δυναμική εξατμίστηκε στις αρχές του 1960 εξαιτίας των αποτελεσμάτων στις αρχαιρεσίες για την ανάδειξη νέων συνδικαλιστικών οργάνων των φοιτητών. Η εκλογική επικράτηση της ΕΚΟΦ στο σύνολο σχεδόν των ανωτάτων σχολών έθεσε προσκόμματα στην ανάπτυξη του φοιτητικού κινήματος. Εντούτοις εξαιτίας των βίαιων πρακτικών που θα εφάρμοζε η ΕΚΟΦ και εναντίον εθνικοφρόνων φοιτητών υπήρξε συσπείρωση των πολιτικών αντιπάλων της και συνειδητοποίηση για την ανάγκη ενιαίου συντονισμένου αγώνα έτσι ώστε να αποτραπεί η υπαγωγή του φοιτητικού κινήματος στις κυβερνητικές επιδιώξεις. Πράγματι μετά τη διεξαγωγή των βουλευτικών εκλογών της 29ης Οκτωβρίου 1961 η συλλογική δράση του φοιτητικού κινήματος ακολούθησε ανοδική πορεία μέχρι τα μέσα του πρώτου διμήνου του 1963. Με τη δολοφονία όμως του συνεργαζόμενου με την ΕΔΑ βουλευτή Πειραιώς και Νήσων Γρηγόρη Λαμπράκη τον Μάιο του 1963 και τις ραγδαίες πολιτικές εξελίξεις που θα ακολουθούσαν θα σημειωνόταν περιστολή της διαμαρτυρίας που θα διατηρούνταν ουσιαστικά και κατά την περίοδο διακυβέρνησης της χώρας από την ΕΚ.

[8] Βλ. William Gamson, David Meyer, "Framing Political Oppurtunity" στο Doug McAdam, John D. McCarthy, Mayer N. Zald (επιμ.) *Comparative Perspectives on Social Movements*, οπ.π.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Β. ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΔΟΙ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΡΑ

Στα μέσα της δεκαετίας του 1950 οι κινητοποιήσεις για την "Ένωση" της Κύπρου με την Ελλάδα άρχισαν να διαπλέκονται με τις κινητοποιήσεις για τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι φοιτητές στο πλαίσιο των σπουδών τους. Έτσι πραγματοποιούνταν η σταδιακή μετατόπιση του ενδιαφέροντος των φοιτητικών κινητοποιήσεων από ένα κεντρικό πολιτικό πρόβλημα, όπως ήταν το Κυπριακό ζήτημα, σε θέματα με κοινωνικό χαρακτήρα, τα οποία εκδηλώθηκαν με ενάργεια στο πεδίο της εκπαίδευσης. Η προσπάθεια για άρση των ταξικών προϋποθέσεων και φραγμών στην εκπαίδευση αποτέλεσε τον δεύτερο άξονα (μετά το Κυπριακό) γύρω από τον οποίο περιστράφηκε η συλλογική δράση του φοιτητικού κινήματος τη δεκαετία του 1950.

Η ψήφιση του Νόμου 3234 τον Μάιο του 1955 που προέβλεπε τη μείωση των εξεταστικών περιόδων από τέσσερις σε δύο για τους φοιτητές που θα εισάγονταν στις ανώτατες σχολές τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους εγκαινίασε την καινούργια περίοδο της φοιτητικής διαμαρτυρίας.[9] Το ζήτημα είχε απασχολήσει και κατά την περίοδο συγκρότησης της νεοσύστατης ΔΕΣΠΑ το 1949 - 1950, η οποία αντέδρασε στην απόφαση του τότε υπουργού Παιδείας Κωνσταντίνου Τσάτσου να μειωθούν οι εξεταστικές περίοδοι σε δυο και έτσι ο υπουργός ύστερα από επανεξέταση του θέματος, δεν προχώρησε στην κατάρτιση και στην επικύρωση του σχετικού νομοσχεδίου από τη βουλή.[10] Το ζήτημα όμως ανακινήθηκε το 1955. Τον Νοέμβριο συγκροτήθηκε "παμφοιτητική επιτροπή πρωτοετών" που απαρτιζόταν από εκπροσώπους των σχολών του πανεπιστημίου Αθηνών, της ΑΣΟΕΕ και της ΠΑΣΠΕ.[11] Η συγκεκριμένη επιτροπή που ανέλαβε συντονιστικό ρόλο στην κινητοποίηση διεκδίκησε τη διατήρηση του υπάρχοντος συστήματος των τεσσάρων μεταθετών (κινητών) εξεταστικών περιόδων ή εναλλακτικά την τροποποίηση του

[9] Βλ. Έκκληση προς την κοινή γνώμη, τον θρησκευτικό, πνευματικό, πολιτικό κόσμο και τον τύπο, Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 6, φάκελος 19: Παιδεία, γενικά, υποφάκελος 2: Εξεταστικές Περίοδοι, 1957, ΕΜΙΑΝ.

[10] "Απολογισμός της ΔΕΣΠΑ: Από την ίδρυση της μέχρι σήμερον", *Φοιτητικός Αγών*, Αρ. φυλλ. 1 (6 Νοεμβρίου 1950), οπ.π. Βλ. Ανακοίνωση για το Νομοσχέδιο περί φοιτητών που περιέχει τη διάταξη περί ελαττώσεως των τεσσάρων περιόδων σε δυο μη κινητές, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 2, φάκελος 11: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), εξερχόμενα, 1949 - 1951, 1957 - 1963 και αχρονολόγητα, υποφάκελος 1: 1949, ΕΜΙΑΝ.

[11] Του νόμου εξαιρούνταν το ΕΜΠ, η Ανωτέρα Γεωπονική και η Ανωτέρα Σχολή Βιομηχανικών Σπουδών Πειραιώς που υπαγόταν στο Υπουργείο Βιομηχανίας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

άρθρου 5 του καινούργιου νόμου με την παράλληλη προσθήκη τρίτης μεταθετής εξεταστικής περιόδου.[12]

Ο νέος νόμος που απέβλεπε στην εντατικοποίηση των σπουδών και στην αυστηροποίηση του συστήματος προαγωγής των φοιτητών έπληττε καίρια τους εργαζόμενους και τους μη προνομιούχους οικονομικά φοιτητές και δυσχέραινε σημαντικά τις προσπάθειες για την επιτυχή περάτωση των σπουδών τους. Οι φοιτητές εκτιμούσαν ότι η εφαρμογή του συστήματος των δυο περιόδων θα οδηγούσε εκ των πραγμάτων στη διακοπή των σπουδών χιλιάδων νέων, οι οποίοι "κινδύνευαν να καταστραφούν μόνο και μόνο επειδή ήταν πτωχοί", υποστηρίζοντας ότι "ήτο εγκληματική η τοιαύτη μεταχείρισις του Έλληνος φοιτητού που ξεκινά από το φτωχό ρημαγμένο του χωριό δια να γίνη επιστήμων".[13] Με το νόμο 3234 δημιουργούνταν ουσιαστικά φοιτητές ‘δυο ταχυτήτων’, εκείνοι που είχαν εισαχθεί από το 1940 μέχρι το 1955 για τους οποίους θα ίσχυε το σύστημα των τεσσάρων περιόδων και εκείνοι που θα εισάγονταν από το 1955 και εφεξής, για τους οποίους θα εφαρμοζόταν ο νόμος των δύο περιόδων. Με την πλήρη εφαρμογή του Νόμου 3234 τα ποσοστά των απορριπτόμενων ή των παραπεμπόμενων σε επιτροπή φοιτητών προβλέπονταν ότι θα αυξάνονταν δραματικά.[14]

Μετά τα σχετικά υπομνήματα διαμαρτυρίας που συνέταξε η "παμφοιτητική επιτροπή πρωτοετών" και τις άκαρπες συναντήσεις με τον υπουργό Παιδείας Αχιλλέα Γεροκωστόπουλο,[15] οι πρωτοετείς φοιτητές προχώρησαν στις 27 Ιανουαρίου 1956 σε εικοσιτετράωρη συμβολική αποχή από τα μαθήματα και σε παράλληλη συγκέντρωση στα Προπύλαια του Πανεπιστημίου Αθηνών με σκοπό την πραγματοποίηση μαζικής πορείας διαμαρτυρίας προς το Υπουργείο Παιδείας. Η αποφασιστική στάση που επέδειξαν όμως οι αστυνομικές δυνάμεις, οι οποίες περιφρουρούσαν τους δρόμους γύρω από τα πανεπιστημιακά κτήρια κατ’ εντολή των πρυτανικών αρχών του Πανεπιστημίου Αθηνών, δυσχέραινε αισθητά τους σχεδιασμούς των φοιτητών. Οι αστυνομικές δυνάμεις που είχαν εντολή να μην επιτρέψουν τη διεξαγωγή της πορείας έτσι ώστε να μη διασαλευτεί η δημόσια τάξη διέλυσαν το συγκεντρωμένο πλήθος και

[12] Υπόμνημα παμφοιτητικής επιτροπής πρωτοετών, *Φοιτητική Επιθεώρησις*, τχ. 4 (Μάιος 1956), οπ.π., σελ. 3.
[13] "Δια τον νέο Υπουργό", *οπ.π.*, τχ. 3 (Μάρτιος 1956), σελ. 1.
[14] *Η Φωνή μας*, Δελτίο Συλλόγου Φοιτητών Ιατρικής Αθηνών, τχ. 2 (Μάρτιος 1959), σελ. 1. "Στο Β' έτος του 1957 - 1958 οι 2 στους 5 επανεγγράφησαν, πλείστοι εξ αυτών λόγω της αποτυχίας των σε ένα μάθημα. Οι συνάδελφοι αυτοί είναι υποχρεωμένοι να δώσουν εκ νέου εξετάσεις σε όλα τα μαθήματα ακόμη και σε όσα είχαν επιτύχει". Τον πρώτο χρόνο εφαρμογής του νόμου στην Ιατρική Σχολή Αθηνών επί 280 εγγεγραμμένων φοιτητών προήχθησαν 25 (ποσοστό αποτυχίας 92,1%).
[15] *Φοιτητική Επιθεώρησις*, τχ. 2 (Ιανουάριος - Φεβρουάριος 1956), οπ.π., σελ. 2.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

συνέλαβαν συνολικά δέκα φοιτητές, οι οποίοι πάντως το απόγευμα της ίδιας μέρας αφέθηκαν ελεύθεροι.[16] Οι προγραμματισμένες βουλευτικές εκλογές του Φεβρουαρίου του 1956 ανέστειλαν προσωρινά τις φοιτητικές κινητοποιήσεις καθώς μετά τη διάλυση της βουλής και την προκήρυξη εκλογών, το συγκεκριμένο ζήτημα δεν ήταν δυνατό να επανεξετασθεί για να επέλθει τροποποίηση του ψηφισμένου νόμου.

Παράλληλα η απροθυμία τόσο του υπουργού Παιδείας όσο και της Συγκλήτου του Πανεπιστημίου Αθηνών να παραχωρηθεί επιπλέον εξεταστική περίοδος στους θιγόμενους πρωτοετείς φοιτητές φαίνεται ότι δεν άφηνε ιδιαίτερα περιθώρια ελιγμών στους τελευταίους. Ο υπουργός Παιδείας απέρριπτε την προσθήκη τρίτης εξεταστικής περιόδου κατηγορώντας συλλήβδην τους φοιτητές ότι ήταν "αμελείς και καφενόβιοι" και ότι επιδίωκαν με αυτόν τον τρόπο να καταστήσουν εύκολη και σκανδαλώδη την φοίτηση τους στο πανεπιστήμιο.[17] Οι καθηγητές με τη σειρά τους δεν ασπάζονταν τη φοιτητική διεκδίκηση, παρατηρώντας ότι "ο ρόλος τους δεν θα έπρεπε να περιορίζεται αποκλειστικά στα εξεταστικά καθήκοντα καθώς πάνω από όλα ήταν διδάσκαλοι και συνεπώς ήταν αδύνατο να εξετάζουν πάνω από δύο συνολικά φορές τον χρόνο".[18] Εξάλλου οι πρυτανικές αρχές του πανεπιστημίου Αθηνών θεωρούσαν ασυμβίβαστη την ιδιότητα του φοιτητή και του εργαζόμενου, ενώ ανάλογη άποψη είχε διατυπώσει ο υπουργός Παιδείας.[19]

Το πρόβλημα καθίσταται πιο περίπλοκο αν αναλογιστούμε ότι οι πρωτοετείς φοιτητές των σχολών του πανεπιστημίου Αθηνών δεν εκπροσωπούνταν ουσιαστικά στο δευτεροβάθμιο συνδικαλιστικό φοιτητικό όργανο. Η πλειοψηφία των μελών της ΔΕΣΠΑ αποτελούνταν από φοιτητές που ήδη διένυαν το δεύτερο έτος σπουδών, οι οποίοι είχαν αναπτύξει επαφές εντός του πανεπιστημίου και είχαν αρχίσει να

---

[16] *Ελευθερία*, 28 Ιανουαρίου 1956, οπ.π., σελ. 8.

[17] *Φοιτητική Επιθεώρησις*, τχ. 2 (Ιανουάριος - Φεβρουάριος 1956), οπ.π., σελ. 2. "Ο Υπουργός Παιδείας δήλωνε: η εποχή που οι φοιτηταί εγγράφωνταν εις το Πανεπιστήμιον και επέστρεφον εις τας εστίας των δια να επανέλθουν μετά από έτη ίνα λάβουν το πτυχίον των παρήλθε. Δεν είναι δυνατόν να έχωμεν τρείς περιόδους και αποτυγχάνοντες να την μεταφέρωμεν εις το επόμενον έτος και να έχωμεν κατ' ουσίαν τέσσερις".

[18] "Το Πανεπιστήμιο δεν δέχεται τροποποίηση του Νόμου περί εξεταστικών περιόδων", *Ελευθερία,* 20 Μαρτίου 1957, οπ.π., σελ. 6. Επίσης βλ. Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 1, φάκελος 1, Α Πανσπουδαστικό Συνέδριο 28 - 30.11.1957 και Φοιτητική Εβδομάδα 24.11 - 1.12.1957, υποφάκελος 4: Εισηγήσεις, ΕΜΙΑΝ. Ο εκπρόσωπος της "Θέμιδας" στο Α' Πανσπουδαστικό Συνέδριο Γ. Κατηφόρης απέρριπτε την κατηγορία περί αμελών και καφενόβιων φοιτητών. Διευκρίνιζε ότι "η σπουδάζουσα νεολαία θα ήτο η πρώτη η οποία θα απήτει την κατάργηση του συστήματος των τεσσάρων και την καθιέρωση και μιας ακόμη περιόδου εάν υπήρχεν ευρύ σύστημα υποτροφιών, εάν υπήρχον Πανεπιστημιουπόλεις, εάν η σπουδή ήτο μόνον σπουδή και όχι αγών βιοπορισμού, όπως είναι δια πολλούς".

[19] *Ελευθερία*, 26 Νοεμβρίου 1955, οπ.π., σελ 5. Ο υπουργός Παιδείας είπε σε επιτροπή πρωτοετών φοιτητών της ΠΑΣΠΕ: "αν δεν δύνανται να συνεχίσουν τας σπουδάς των διότι εργάζωνται εξ ανάγκης, καλύτερον να τας διακόψουν".

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

δικτυώνονται πολιτικά. Οι εκπρόσωποι των φοιτητών μεγαλυτέρων ετών κυριαρχούσαν στις θέσεις ευθύνης των οργάνων και έλεγχαν τις συνδικαλιστικές διαδικασίες.[20] Η ΔΕΣΠΑ περιορίστηκε να εκδώσει για το συγκεκριμένο ζήτημα ψήφισμα συμπαράστασης στους πρωτοετείς με το οποίο υπογραμμιζόταν "το ανεφάρμοστο του συστήματος των δυο περιόδων αφού η κατάσταση στις ανώτατες σχολές δεν επέτρεπε μεταβολές στο σύστημα εξετάσεων".[21]

Μετά τις βουλευτικές εκλογές του 1956 οι φοιτητές ανακίνησαν το ζήτημα. Όμως οι επαφές της παμφοιτητικής επιτροπής πρωτοετών με τον νέο υπουργό Παιδείας Πέτρο Λεβαντή απέβησαν και πάλι άκαρπες.[22] Η αδιάλλακτη στάση της κυβέρνησης ανάγκασε τους φοιτητές να επανέλθουν τον Μάρτιο του 1957. Διαπιστώνοντας ότι τα αλλεπάλληλα υπομνήματα διαμαρτυρίας και οι συναντήσεις με τις αρμόδιες αρχές δεν έφερναν ουσιαστικό αποτέλεσμα, η επιτροπή πρωτοετών - δευτεροετών φοιτητών του πανεπιστημίου Αθηνών προκήρυξε πολυήμερη αποχή από τα μαθήματα και τα εργαστήρια από τις 7 μέχρι τις 30 Μαρτίου 1957.[23] Η αποχή συνοδεύτηκε από συγκεντρώσεις στα Προπύλαια του πανεπιστημίου όχι όμως και από διαδηλώσεις αφού η έντονη παρουσία της αστυνομίας καθιστούσε απαγορευτική οποιαδήποτε τέτοια σκέψη. Τελικά η κινητοποίηση τερματίστηκε στις 30 Μαρτίου 1957 χωρίς την επίτευξη ουσιαστικού αποτελέσματος αφού δεν υπήρξε απόσυρση ή τροποποίηση του άρθρου 5 του επίμαχου νόμου.

Σημαντικότερη υπήρξε η φοιτητική κινητοποίηση για την αποτροπή του διπλασιασμού των διδάκτρων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση[24] και του τριπλασιασμού των τελών στη δευτεροβάθμια τον Αύγουστο του 1956. Οι φοιτητές εντάσσανε την καθιέρωση του συστήματος των δύο εξεταστικών περιόδων και την αύξηση των

---

[20] Βλ. Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 1, φάκελος 5: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), Πρακτικά Διοικητικού Συμβουλίου (τετράδιο), 26.11.1955 - 17.12.1955, φάκελος 6: Βιβλίο Πρακτικών 28.1.1956 - 17.12.1957, ΕΜΙΑΝ.

[21] Βλ. Ψήφισμα ΔΕΣΠΑ για τις διατάξεις του Νόμου 3234/1955, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 2, φάκελος 11: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), εξερχόμενα 1949 - 1951, 1957 - 1963, υποφάκελος 4: 1957, ΕΜΙΑΝ.

[22] "Απαίτηση των πρωτοετών να καταργηθεί ο Ν. 3234/1955 των δύο εξεταστικών περιόδων. Είναι αντισπουδαστικός και πλήττει εργαζόμενους φοιτητές", *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 1 (31 Μαΐου 1956), οπ.π., σελ. 1. Ο Λεβαντής απέρριψε το αίτημα υποστηρίζοντας ότι "μόνο 5 στους 100 από τους σπουδαστές σήμερον εργάζονται και δεύτερον ότι η ελληνική φοιτητική νεολαία ευπορεί. Προσέθεσε δε ότι σήμερον οι νέοι τρέφονται με κρέας και βούτυρο, ενώ στην εποχή του μελετούσαν με το λυχνάρι".

[23] "Μια επιτυχία", *οπ.π.*, Αρ. φυλλ. 4 (2 Φεβρουαρίου 1957), σελ. 2.

[24] Βλ. Επιστολές και ψηφίσματα ΔΕΣΠΑ προς αρμόδιους πολιτικούς παράγοντες, Οκτώβριος - Δεκέμβριος 1950, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 2, φάκελος 11: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), εξερχόμενα, 1949 - 1951, 1957 - 1963, υποφάκελος 2: 1950, ΕΜΙΑΝ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

πανεπιστημιακών διδάκτρων σε ένα ευρύτερο πλαίσιο που έθετε προσκόμματα στην υλοποίηση του προσδοκώμενου "εκδημοκρατισμού της παιδείας".[25] Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1950 το αίτημα για διεύρυνση της πρόσβασης στη μέση και την ανώτατη εκπαίδευση ήταν διάχυτο σε σημαντικό τμήμα της μεταπολεμικής κοινωνίας το οποίο ήταν αποκλεισμένο από την πρόσβαση στην εκπαίδευση και επιδίωκε να βελτιώσει την κοινωνική του θέση, να αναβαθμίσει το μορφωτικό του επίπεδο, να ενισχύσει το εισόδημα του συμβάλλοντας στον οικογενειακό προϋπολογισμό και να επιτύχει καλύτερους όρους επαγγελματικής αποκατάστασης.

Η απαίτηση της μετεμφυλιακής κοινωνίας (κυρίως του πληθυσμού της αγροτικής υπαίθρου και των μικροαστικών στρωμάτων) για μαζικοποίηση της εκπαίδευσης συμπυκνώθηκε εύγλωττα στο σύνθημα που κυριάρχησε στις φοιτητικές συγκεντρώσεις της πρώτης μετεμφυλιοπολεμικής δεκαετίας "Να σπουδάσουν και οι φτωχοί".[26] Όπως αναφερόταν στην *Πανσπουδαστική,* βασικό αίτημα της φοιτητικής νεολαίας θα έπρεπε να είναι "η εξασφάλιση του δικαιώματος μόρφωσης για όλους, ανεξαρτήτως οικονομικής κατάστασης με μοναδικά και ασφαλή κριτήρια την ικανότητα και την επιμέλεια".[27] Η άρση των ταξικών φραγμών στην εκπαίδευση θα επέτρεπε στα παιδιά των μη προνομιούχων κοινωνικών τάξεων να διεκδικήσουν ισότιμα με εκείνα που προέρχονταν από τα πιο εύρωστα οικονομικά στρώματα το αναφαίρετο δικαίωμα στη μόρφωση. Έτσι το δικαίωμα αυτό νοηματοδοτούνταν με όρους αποκατάστασης κοινωνικής δικαιοσύνης και αξιοκρατίας καθώς μέχρι τότε είχαν τη δυνατότητα να σπουδάσουν μόνο οι εύποροι αποκλείοντας οικονομικά ασθενέστερους αλλά όπως επισημαινόταν "ικανούς και φιλότιμους νέους".[28] Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά η Ιωάννα Λαμπίρη - Δημάκη, η παιδεία κατά τη διάρκεια της μετεμφυλιοπολεμικής περιόδου, ιδιαίτερα η ανώτατη άρχισε να αντιμετωπίζεται

[25] Βλ. "Σχέδιο Εισήγησης στο κεντρικό θέμα "Εκδημοκρατισμός και Ανώτατη Παιδεία", Συλλογή Ξενοφώντα Γιαταγάνα, κουτί 1, φάκελος 4: Ε' Πανσπουδαστικό Συνέδριο (Α' Συνέδριο ΕΦΕΕ), Μάιος 1964, ΕΜΙΑΝ. Σύμφωνα με την εισήγηση, το νόημα του "Εκδημοκρατισμού της Ανωτάτης Παιδείας" συμπυκνωνόταν στα εξής σημεία: "α) ίσες ευκαιρίες σπουδών για όλους, β) εκδημοκρατισμός περιεχομένου σπουδών, γ) εκδημοκρατισμός στη λειτουργία και στη διοίκηση των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων".

[26] Βλ. Σταύρος Καλφιώτης, "Μερικές σκέψεις για τη μεταρρύθμιση της Ανωτάτης Παιδείας", Συλλογή Ξενοφώντα Γιαταγάνα, κουτί 3, φάκελος 15: Ανωτάτη Σχολή Οικονομικών και Εμπορικών Επιστημών (ΑΣΟΕΕ), 1962 - 1966, ΕΜΙΑΝ. Ο αντιπρόεδρος του Συνδέσμου Διπλωματούχων ΑΣΟΕΕ διατύπωνε την άποψη ότι "η παιδεία πρέπει να παρέχεται δωρεάν σε όλες τις βαθμίδες ή τουλάχιστον στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, να μειωθούν στο ελάχιστο οι δαπάνες ώστε η Ανώτατη Εκπαίδευση να είναι προσιτή και στα πτωχότερα στρώματα".

[27] *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 2 (12 Νοεμβρίου 1956), οπ.π., σελ. 1.

[28] "Το Πρόγραμμα του Κόμματος Φιλελευθέρων", *οπ.π.*, Αρ. φυλλ. 4 (2 Απριλίου 1957), σελ. 3. Ο Γεώργιος Παπανδρέου τόνιζε ότι "η παιδεία πρέπει να παύσει να είναι προνόμιο του πλούτου και να γίνει προνόμιο του Λαού για να αξιοποιούνται τα τάλαντα της φυλής".

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

από ολοένα και περισσότερα μέλη της κατώτερης μεσαίας τάξης, των εργατικών στρωμάτων των πόλεων και κυρίως των αγροτικών στρωμάτων της επαρχίας σαν το "μαγικό κλειδί" που άνοιγε διάπλατα τις πόρτες των ελεύθερων και των δημοσιοϋπαλληλικών επαγγελμάτων, εξασφαλίζοντας έτσι στους μη προνομιούχους νέους υψηλότερες κοινωνικές θέσεις και καλύτερη ποιότητα ζωής από αυτή των γονέων τους. Με άλλα λόγια, η απόκτηση ενός πτυχίου ανώτατης πανεπιστημιακής σχολής δεν ταυτιζόταν μόνο με τη μορφωτική άνοδο αλλά γενικότερα διευκόλυνε την κοινωνική κινητικότητα των οικονομικά ασθενέστερων τάξεων.[29] Άλλωστε δεν επρόκειτο για κάποια ελληνική ιδιαιτερότητα. Η μαζικοποίηση των πανεπιστημίων και η δυνατότητα πρόσβασης κοινωνικών τάξεων που μέχρι τότε ήταν αποκλεισμένες από την εκπαίδευση και τη γνώση αναδεικνύονταν την ίδια περίοδο σε παγκόσμιες επιδιώξεις και τάσεις. Όπως επισημαίνει ο Eric Hobsbawm "στο διάστημα 1960 - 1980 ο αριθμός των φοιτητών τριπλασιάστηκε ή τετραπλασιάστηκε στη μέση τυπική ευρωπαϊκή χώρα, εκτός από τις περιπτώσεις όπου αυξήθηκε κατά τέσσερις με πέντε φορές, όπως στην Ομοσπονδιακή Γερμανία, την Ιρλανδία και την Ελλάδα, κατά πέντε με επτά φορές, όπως στη Φινλανδία, την Ισλανδία, τη Σουηδία και την Ιταλία, κατά επτά με εννέα φορές, όπως στην Ισπανία και τη Νορβηγία".[30]

Ενώ θεωρητικά δεν αποκλείονταν καμία κοινωνική τάξη από τη μόρφωση και τις σπουδές, τα πράγματα διέφεραν σε πρακτικό επίπεδο. Ειδικότερα, οι ολοένα αυξανόμενες πολλαπλές οικονομικές επιβαρύνσεις που επιβάλλονταν σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες καθιστούσαν δυσπρόσιτη την πρόσβαση για τη συντριπτική πλειοψηφία των νέων. Οι περισσότεροι φοιτητές αδυνατούσαν να ανταπεξέλθουν στην καταβολή των "εκπαιδευτικών τελών" και είτε εξαναγκάζονταν να εγκαταλείψουν πρόωρα τις σπουδές τους και μαζί και τις προσδοκίες για κοινωνική και οικονομική ανέλιξη είτε αναγκάζονταν να εργαστούν παράλληλα με τις σπουδές τους για να ανταπεξέλθουν στις αυξημένες καθημερινές τους υποχρεώσεις.[31] Επιπλέον μεγάλος αριθμός μαθητών της μέσης εκπαίδευσης παρακολουθούσε μαθήματα σε νυχτερινά γυμνάσια και το πρωί εργαζόταν σκληρά έτσι ώστε να

[29] Βλ. Ιωάννα Λαμπίρη - Δημάκη, *Προς μιαν ελληνική κοινωνιολογία της παιδείας*, ΕΚΚΕ, Αθήνα 1974, τ. 2ος, σελ. 135 - 158.

[30] Βλ. Eric Hobsbawm, *Η εποχή των άκρων. Ο σύντομος εικοστός αιώνας 1914 - 1991* (β' έκδοση αναθεωρημένη, στ' ανατύπωση), Θεμέλιο, Αθήνα 2003, μετάφραση Βασίλης Καπετανγιάννης, σελ. 377 - 386.

[31] *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 2 (12 Νοεμβρίου 1956), οπ.π., σελ. 1. Ένας φοιτητής Νομικής χρειαζόταν να καταβάλλει 2.600 δραχμές για δίδακτρα, 210 δραχμές (7Χ30) για εξέταστρα, 1.500 δραχμές για συγγράμματα, ενώ για μικροέξοδα (τροφή, ενοίκιο και λοιπά) απαιτούνταν περίπου 18.000 δραχμές. Το άθροισμα των υποχρεώσεων ανερχόταν σε 4.311 δραχμές.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

προσφέρει εισόδημα στην οικογένεια του και να καλύπτει τις στοιχειώδεις βιοποριστικές ανάγκες του. Υπήρχαν περιπτώσεις που ο εργαζόμενος σπουδαστής ήταν "προστάτης" οικογένειας καθώς ο πατέρας είχε αποβιώσει και ως εκ τούτου ο σπουδαστής συνιστούσε τη μοναδική πηγή εισοδήματος.[32]

Τα παιδιά που προέρχονταν από τα μεσοαστικά και τα μεγαλοαστικά στρώματα και που το επάγγελμα του πατέρα τους ήταν γιατρός ή δικηγόρος και το επίπεδο της μόρφωσης των γονιών τους ήταν υψηλό, μπορούσαν να σπουδάσουν ευκολότερα σε σύγκριση με εκείνα που προέρχονταν από τα φτωχά αγροτικά νοικοκυριά της επαρχίας και τα αντίστοιχα μικροαστικά στρώματα, όπου ο μορφωτικός δείκτης ήταν απελπιστικά χαμηλός. Η αυξημένη διαρροή που παρατηρούνταν τόσο στη στοιχειώδη όσο και στη μέση εκπαίδευση και τα υψηλά ποσοστά αναλφαβητισμού στην αγροτική ύπαιθρο και για τα δύο φύλα καθιστούσαν ακόμη πιο δραματική την κατάσταση. Ανάλογη ήταν η κατάσταση που επικρατούσε στην ανώτατη εκπαίδευση με το ελάχιστο καταγεγραμμένο ποσοστό κατόχων πανεπιστημιακού πτυχίου. Με βάση την απογραφή του 1951 οι αναλφάβητοι στον αγροτικό και ημι-αγροτικό πληθυσμό άνω των δέκα χρονών ήταν 33%, δηλαδή το 1/3 του πληθυσμού - στις γυναίκες το ποσοστό υπερέβαινε το 55%. Στην ύπαιθρο μόνο 5 απόφοιτοι Δημοτικού στους 100 συνέχιζαν στο Γυμνάσιο. Από τα 95 παιδιά που φοιτούσαν στο Δημοτικό, το 60% διέρρεε ήδη από τη Γ' και Δ' Τάξη και μόνο το 40% κατόρθωνε να πάρει απολυτήριο. Το 1961 οι αναλφάβητοι άγγιζαν το 18,4%, οι μη απόφοιτοι Δημοτικού το 28,9%, οι απόφοιτοι Δημοτικού το 43,5%, οι κάτοχοι απολυτηρίου μέσης εκπαίδευσης μόλις το 7,4% και οι πτυχιούχοι ανώτατης εκπαίδευσης το 1,8%.[33] Σύμφωνα με τη στατιστική έρευνα της Ιωάννας Λαμπίρη - Δημάκη που αφορά την επίδραση της κοινωνικής τάξης στις πιθανότητες εισαγωγής των φοιτητών στις ανώτατες σχολές κατά το ακαδημαϊκό έτος 1963 - 1964 "όσο κατεβαίνουμε την ελληνική κοινωνική ιεραρχία τόσο μειώνονται οι στατιστικές ή αντικειμενικές πιθανότητες των νέων να αποκτήσουν μόρφωση ανωτάτου επιπέδου. Οι πιθανότητες εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση για τους νέους που προέρχονταν από την ανώτερη τάξη (ελεύθερα - επιστημονικά επαγγέλματα και επαγγέλματα διεύθυνσης - διοίκησης) ήταν 685/1.000, τη μεσαία τάξη (υπάλληλοι

[32] "Οι Εργαζόμενοι Σπουδαστές", *οπ.π.*, Αρ. φυλλ. 3 (4 Δεκεμβρίου 1956), σελ. 4.
[33] Βασίλειος Βαλαώρας (καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών, διευθυντής κέντρου δημογραφικών ερευνών), "Η Ανατομία της Παιδείας μας", *Σπουδαστική Σκέψη*, τχ. 2 (Δεκέμβριος 1966), σελ. 10.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

γραφείου και έμποροι - πωλητές) 254/1.000 και την κατώτερη τάξη (γεωργοί, τεχνίτες - εργάτες) μόλις 83/1.000".[34]

Η αξίωση για μαζικοποίηση της εκπαίδευσης θα πρέπει να συνδεθεί με μια ακόμη παράμετρο που σχετιζόταν άμεσα με τις ραγδαίες αλλαγές που άρχισαν να γίνονται ορατές στην ελληνική κοινωνία της δεκαετίας του 1960. Η εκροή του μεγαλύτερου μέρους του αγροτικού πληθυσμού της κατεστραμμένης από τον Δεύτερο Παγκόσμιο και τον Εμφύλιο επαρχίας προς τα αστικά κέντρα της χώρας σφράγισε την εξέλιξη της μεταπολεμικής ελληνικής κοινωνίας και ώθησε σε ριζικές αλλαγές σε κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο.[35] Προκάλεσε σύμφωνα με τον Πάνο Καζάκο τη βαθμιαία μετάβαση από μια έντονα αγροτική οικονομία σε μια οικονομία εντεινόμενης αστικοποίησης και συγκέντρωσης πληθυσμού, η οποία προοδευτικά άλλαξε τον χαρακτήρα, τη δομή και τη λειτουργία της αγοράς εργασίας.[36] Η εσωτερική μετακίνηση προς την περιφέρεια της πρωτεύουσας συντέλεσε έτσι στην αναλογική αύξηση του μαθητικού και του φοιτητικού πληθυσμού. Για να πραγματοποιηθεί η σταδιακή στροφή της ελληνικής οικονομίας στο δευτερογενή τομέα ανάπτυξης, στη βιομηχανική παραγωγή, χρειαζόταν εξειδικευμένο παραγωγικό εργατικό δυναμικό, το οποίο θα έπρεπε να διαθέτει υψηλό δείκτη μορφωτικού επιπέδου.

Η κινητοποίηση για τα δίδακτρα συνέπεσε με τις ραγδαίες εξελίξεις στο πολιτικό επίπεδο και επηρεάστηκε από αυτές. Με τη δημιουργία της Δημοκρατικής Ένωσης (Δ.Ε.) οι βουλευτικές εκλογές της 19ης Φεβρουαρίου 1956 απέκτησαν τη μορφή πολωτικής και μετωπικής αναμέτρησης ανάμεσα στην παράταξη της ΕΡΕ και στο σύνολο των κομμάτων της αντιπολίτευσης.[37] Η συγκρότηση της Δ.Ε. συνιστούσε έμπρακτη υπέρβαση των εμφυλιοπολεμικών διαιρέσεων, ενώ αντίθετα η παράταξη των εθνικοφρόνων για πρώτη φορά εκπροσωπούνταν από ένα μόνο κόμμα, την ΕΡΕ, γεγονός που περιόριζε για πρώτη φορά δραστικά το εύρος της και υπονόμευε τα θεμέλια της πολιτικής της κυριαρχίας. Η εκλογική σύμπραξη των δυνάμεων του Κέντρου και της Αριστεράς για πρώτη φορά και κυρίως το κλίμα ευφορίας που

[34] Βλ. Ιωάννα Λαμπίρη - Δημάκη, *Προς μιαν ελληνική κοινωνιολογία της παιδείας*, οπ.π.
[35] Βλ. Πάνος Καζάκος, *Ανάμεσα σε κράτος και αγορά*, Πατάκης, Αθήνα 2001. Οι λόγοι της αγροτικής εξόδου μπορούν να συνοψιστούν στο χαμηλό ύψος των εισοδημάτων, στην υποαπασχόληση και στην εκμετάλλευση μικρού γεωργικού κλήρου, στην εκμηχάνιση της γεωργίας και στην αναζήτηση καλύτερων οικονομικών συνθηκών στις πόλεις.
[36] Οπ.π., σελ. 186 - 187.
[37] Βλ. Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία. Κόμματα και εκλογές 1946 - 1967*, Πατάκης, Αθήνα 2000, σελ. 201 - 202.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

διαμορφώθηκε από αυτή τη συνεργασία, προφανώς σε συνάρτηση και με άλλους παράγοντες, είχαν θετικό αντίκτυπο στη συλλογική δράση του φοιτητικού κινήματος.

Εξελίξεις όμως σημειώθηκαν και εντός του φοιτητικού χώρου. Πιο συγκεκριμένα, το 1956 αναδείχθηκε σε έτος θεσμικής κατοχύρωσης των περισσότερων φοιτητικών συλλόγων - που λειτουργούσαν μέχρι τότε άτυπα. Με την απόκτηση εγκεκριμένων από το πρωτοδικείο Αθηνών καταστατικών, οι φοιτητικοί σύλλογοι νομιμοποιήθηκαν και απέκτησαν κύρος απέναντι στις πανεπιστημιακές αρχές και το γεγονός αυτό είχε ασφαλώς θετικό αντίκτυπο στους ίδιους τους φοιτητές. Η διαδικασία ξεκίνησε στις αρχές του 1956 και ολοκληρώθηκε τον Απρίλιο του 1957 για την πλειοψηφία των φοιτητικών και σπουδαστικών συλλόγων πανεπιστημιακών και "εξωπανεπιστημιακών σχολών".[38]

Τον Απρίλιο του 1956 δημιουργήθηκε η ΕΦΕΕ με πρωτοβουλία μελών της ΔΕΣΠΑ και της "Επιμορφωτικής Φοιτητικής Ένωσης Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης" (ΕΦΕΠΘ). Η ΕΦΕΕ αποτέλεσε το συνδικαλιστικό όργανο στο οποίο κλήθηκαν να συμμετάσχουν εκπρόσωποι από τις σχολές των πανεπιστημίων Αθηνών και Θεσσαλονίκης.[39] Ωστόσο η προσπάθεια δημιουργίας της ΕΦΕΕ το 1956 κρίνεται μάλλον ότι ήταν πρόχειρη και αποτυχημένη λόγω των σοβαρών διχογνωμιών που σημειώθηκαν και της διάστασης απόψεων μεταξύ των μελών της.[40] Ως απόρροια του νοσηρού αυτού κλίματος, η ΕΦΕΕ διαλυόταν και συστηνόταν εκ νέου κάθε χρόνο.[41] Ο πρώτος πρόεδρος της, φοιτητής της Ιατρικής Αθηνών Δημήτριος Γρίβας παραδεχόταν ότι επρόκειτο περισσότερο για προσωρινή επιτροπή που έθετε ως στόχο

---

[38] "Κατόπιν επιμόνων προσπαθειών ιδρύθηκε Σύλλογος Σπουδαστών Πολυτεχνείου υπό την επωνυμία Σ.Σ.Ε.Μ.Π. Συνέντευξη του Δ. Συμβουλίου προς τον συντάκτη μας", *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 13 (6 Μαΐου 1958), οπ.π., σελ. 1, 2. Το καταστατικό του Σ.Σ.Ε.Μ.Π. επικυρώθηκε με την υπ. αριθμ. 3683/13/3/1958 απόφαση του πρωτοδικείου Αθηνών. Η καθυστέρηση στην επικύρωση οφειλόταν σε διάταξη που προέβλεπε ότι ο Σύλλογος έπρεπε να υποβάλλει αίτημα στην πρυτανεία. Ο Σύλλογος Σπουδαστών της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών (Α.Σ.Κ.Τ.) αναγνωρίστηκε με την υπ. αριθμ. 2/12/1959 απόφαση του πρωτοδικείου Αθηνών. *Η Συναδελφική*, Αρ. φυλλ. 2 (18 Ιανουαρίου 1960), σελ. 1. Τέλος, ο Σύλλογος Σπουδαστών της Ανωτάτης Γεωπονικής Σχολής Αθηνών (ΑΓΣΑ) απέκτησε καταστατικό με την υπ. αριθμ. 4258/11/3/1959 απόφαση του πρωτοδικείου Αθηνών.

[39] *Τα Φοιτητικά Γράμματα της Θεσσαλονίκης*, τχ. 8 (Απρίλιος - Ιούνιος 1956), οπ.π., σελ. 4.

[40] *Φοιτητικά Γράμματα*, τχ. 13 (Μάιος - Ιούνιος 1959), σελ. 4 - 6. "…..Αν εσείς εκεί κάτω στην Αθήνα έχετε αναγάγει τον φοιτητικό συνδικαλισμό σε πολιτική, αν έχετε τάξει σκοπούς της ζωής σας προεδρεία, δημαγωγίες και απεργίες, αν δεν συναισθάνεσθε την σημασία των υπογραφών σας, μάθετε πως εδώ στον Ελληνικό Βορρά δεν ανεχώμεθα κάτι παρόμοια. Αν αυτή την ΕΦΕΕ που με τόσους κόπους ιδρύσαμε και αγωνιστήκαμε να την αναγνωρίσουμε διεθνώς αποφασίσατε να τινάξετε στον αέρα με μια απόφαση ενός συνεδρίου ακατατόπιστων ανθρώπων, εμείς εδώ θα την κρατήσουμε".

[41] Βλ. Επιστολές Εκτελεστικής Επιτροπής Β' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου προς τον Σύλλογο φοιτητών ΑΓΣΑ, τον ΣΦΙΑ, την ΦΕΑΠΘ για αποστολή αντιπροσώπων για την εκλογή προεδρείου της ΕΦΕΕ, 30 Μαρτίου 1960, Συλλογή Ξενοφώντα Γιαταγάνα, κουτί 1, φάκελος 1: Β' Πανσπουδαστικό Συνέδριο, 1959, Εκτελεστική Επιτροπή Β' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου, υποφάκελος 2: Εξερχόμενη αλληλογραφία - ανακοινώσεις 18.3.1960 - 14.7.1960, ΕΜΙΑΝ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

μελλοντικά να δημιουργήσει τη νομική υπόσταση ενός πανελληνίου συνδικαλιστικού φοιτητικού οργάνου και να προβεί σύντομα στη σύνταξη σχετικού καταστατικού.[42] Σκοπός της ΕΦΕΕ, όπως καθοριζόταν στο προσωρινό πρακτικό της, ήταν ο "συντονισμός των φοιτητικών ενεργειών στο εσωτερικό και το εξωτερικό με γνώμονα πάντοτε το εθνικό και φοιτητικό συμφέρον".[43]

Η σύγκληση των αντιπροσωπειών της ΔΕΣΠΑ και της ΕΦΕΠΘ για την κατάρτιση του πρακτικού της ΕΦΕΕ πραγματοποιήθηκε στις αρχές Απριλίου 1956. Ένα χρόνο αργότερα, στις 6 Απριλίου 1957 υπογράφτηκε η ανανέωση του πρακτικού της από τους φοιτητές Απόστολο Κακλαμάνη, Βασίλη Κρεμμυδά, Ανδρέα Λεντάκη, εκ μέρους της ΔΕΣΠΑ και Χαράλαμπο Παπαδόπουλο και Κοζύρη εκ μέρους της ΕΦΕΠΘ.[44] Εντούτοις θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι η προσπάθεια αυτή δεν πρέπει να συγχέεται με τις συντονισμένες προπαρασκευαστικές ενέργειες που οδήγησαν στη συγκρότηση του κατεξοχήν τριτοβάθμιου συντονιστικού συνδικαλιστικού φοιτητικού οργάνου, της ΕΦΕΕ, την επόμενη δεκαετία. Ωστόσο όπως εκτιμούν οι Ζήσιμος Συνοδινός και Στέφανος Στεφάνου, η λειτουργία της πρώτης ΕΦΕΕ του 1956 μπορεί να αποτιμηθεί ως θετική αφού έδωσε το έναυσμα προκειμένου να ξεκινήσουν οι συζητήσεις για την ανάγκη συγκρότησης ενός διευρυμένου τριτοβάθμιου φορέα που θα έδινε την αναγκαία ώθηση στο φοιτητικό κίνημα και θα διατύπωνε τις διεκδικήσεις του σε συνεκτική βάση την επόμενη δεκαετία.[45]

Τέλος, τον Μάιο του 1956[46] κυκλοφόρησε η *Πανσπουδαστική*, το κύριο φοιτητικό περιοδικό της προδικτατορικής περιόδου με υπερδεκαετή κυκλοφορία. Ο χαρακτήρας του περιοδικού ήταν ειδησεογραφικός και ταυτόχρονα διεκδικητικός. Κυριαρχούσε η προβολή των φοιτητικών διεκδικήσεων.[47] Σύμφωνα με τον αρχισυντάκτη της, Γιώργο Χατζόπουλο, η *Πανσπουδαστική* δημιουργήθηκε μετά από πρωτοβουλία στελεχών της παράνομης ΕΠΟΝ αλλά όλα τα προβλήματα της (από τα

[42] Βλ. Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 1, φάκελος 6: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ). Πρακτικά Διοικητικού Συμβουλίου, Βιβλίο Πρακτικών 28.1.1956 - 17.12.1957, ΕΜΙΑΝ.

[43] Βλ. Προσωρινό Πρακτικό ΕΦΕΕ, 1956, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, Αταξινόμητο Υλικό, ΕΜΙΑΝ.

[44] Βλ. Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 1, φάκελος 6: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ). Πρακτικά Διοικητικού Συμβουλίου, Βιβλίο Πρακτικών 28.1.1956 - 17.12.1957, ΕΜΙΑΝ.

[45] Βλ. Εταιρεία Μελέτης της Ιστορίας της Αριστερής Νεολαίας (ΕΜΙΑΝ), *Τα Αρχεία της ΕΜΙΑΝ. Γενικό Ευρετήριο*, Στέφανος Στεφάνου, Ζήσιμος Συνοδινός (επιμ.), Αθήνα 2010, σελ. 22.

[46] Βλ. Απόφαση Γενικής Διεύθυνσης Τύπου της Προεδρίας της Κυβερνήσεως για χορήγηση άδειας έκδοσης της εφημερίδας *Πανσπουδαστική* στον Βασίλειο Μαντέλη, 12 Μαΐου 1956, Συλλογή Γιώργου Χατζόπουλου, κουτί 1, φάκελος 3: Εφημερίδα *Πανσπουδαστική*, υποφάκελος 1, ΕΜΙΑΝ.

[47] Βλ. Γιάννης Γιανουλόπουλος, Λήμμα *Πανσπουδαστική* στο Λουκία Δρούλια, Γιούλα Κουτσοπανάγου (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια Ελληνικού Τύπου 1770 - 2000*, σελ. 424 - 426.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

οικονομικά ως τα ιδεολογικά) αντιμετωπίζονταν από ενεργούς φοιτητές και σπουδαστές των πανεπιστημίων και των άλλων ανωτάτων σχολών, δηλαδή από νέους με στενούς, ζωντανούς δεσμούς, πρώτα και κύρια με τις ίδιες τις πραγματικότητες της εποχής, παρά με τους κομματικούς μηχανισμούς της ΕΔΑ και του ΚΚΕ, με τους οποίους κατά το μεγαλύτερο διάστημα της ζωής της, είχε αμφίδρομες σχέσεις.[48]

Όμως το 1956 μπορεί να θεωρηθεί και ως έτος καταστατικής συγκρότησης των πολιτικών νεολαιών, τουλάχιστον των δυο κυρίαρχων αντίπαλων παρατάξεων της Δεξιάς και της Αριστεράς. Η εξέλιξη αυτή αναμφισβήτητα ενδυνάμωσε το υπό ανασυγκρότηση φοιτητικό κίνημα αφού τα περισσότερα στελέχη των πολιτικών νεολαιών προέρχονταν από αυτό.[49] Πράγματι, η "θετική" δραστηριότητα των ολιγομελών, αλλά εξαιρετικά ενεργών και δραστήριων πυρήνων της παράνομης ΕΠΟΝ στις σχολές, - ειδικά του πανεπιστημίου Αθηνών - η αναδιάρθρωση και η θεσμική κατοχύρωση της Ν.ΕΔΑ τον Ιούλιο του 1956 που λειτουργούσε άτυπα υπό στενή κομματική κηδεμονία και οι πρωτοβουλίες που άρχισε αυτή να αναπτύσσει, σηματοδότησαν εξελίξεις και για τον χώρο της αντίπαλης παράταξης. Η συγκρότηση της "Εθνικής Ριζοσπαστικής Ένωσης Νέων" (ΕΡΕΝ) ως αντίβαρο στη Ν.ΕΔΑ και η ύπαρξη διάσπαρτων νεολαιίστικων πυρήνων στο χώρο του Κέντρου συμπλήρωναν το τοπίο. Η αντιμετώπιση των αυξημένων αναγκών της προεκλογικής περιόδου, οι εξελίξεις στο Κυπριακό με την εξορία του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου και η έκβαση του συλλαλητηρίου της 9ης Μαΐου 1956 ενίσχυσαν την ανάγκη άμεσης και ουσιαστικής ενεργοποίησης των πολιτικών νεολαιών.

Η απόφαση του υπουργού Οικονομικών Χρήστου Θηβαίου να καταθέσει στην Επιτροπή Εξουσιοδοτήσεως Σχέδιο Νόμου[50] που προέβλεπε διπλασιασμό των προβλεπόμενων οικονομικών επιβαρύνσεων για τους φοιτητές[51] και τριπλασιασμό

---

[48] Απομαγνητοφωνημένη μαρτυρία Γιώργου Χατζόπουλου στην Καίτη Τοπάλη, 24 Ιουνίου 2008, σελ. 3.

[49] Βλ. Σπύρος Ζουρνατζής, *Εναντίον του ρεύματος*, Λόγχη, Αθήνα 2012, σελ. 12. Στις 21 Νοεμβρίου 1955 δημιουργήθηκε η "Προοδευτική Ένωση Νέων" (ΠΕΝ) με στόχο την προώθηση της προεκλογικής εκστρατείας του Κόμματος Προοδευτικών στις εκλογές Φεβρουαρίου του 1956. Βλ. Ιωάννα Παπαθανασίου, *Η Νεολαία Λαμπράκη τη δεκαετία του 1960*, οπ.π., σελ. 49. Με απόφαση της Α' Πανελλαδικής Συνδιάσκεψης της ΕΔΑ τον Ιούλιο του 1956 πραγματοποιήθηκε η θεσμική κατοχύρωση της Ν.ΕΔΑ και εκλέχτηκαν όργανα διοίκησης. Η ενδυνάμωση της παρουσίας της Ν.ΕΔΑ θα πρέπει να συσχετιστεί και με τις αλλαγές στο χώρο της Αριστεράς τον Μάρτιο του 1956 και την καθαίρεση του Νίκου Ζαχαριάδη από την κεντρική επιτροπή του ΚΚΕ.

[50] Βλ. Σχέδιο Νόμου "περί ενοποιήσεως των υπό των διατάξεων του Α.Ν. 1556/1950 και του Ν.Δ. 2663/1953 προβλεπομένων τελών", 22 Αυγούστου 1956.

[51] Βλ. "Υπόμνημα για τη μελετώμενη επιβολή νέων υποχρεωτικών εισφορών στους μαθητές των σχολείων Μ. Εκπαίδευσης και την αύξηση των διδάκτρων των Ανωτάτων Σχολών", Αύγουστος 1956, Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 6, φάκελος 19: Παιδεία, γενικά, υποφάκελος 2: Σπουδαστικά προβλήματα 1956 - 1964, ΕΜΙΑΝ. Στις επιβαρύνσεις συγκαταλέγονταν τέλη εγγραφής, δίδακτρα,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

των "εκπαιδευτικών τελών" για τους μαθητές των δημοσίων ημερήσιων[52] και νυχτερινών γυμνασίων[53] προκειμένου να καλυφθεί το έλλειμμα του κρατικού προϋπολογισμού αποτέλεσε πρώτης τάξεως ευκαιρία για τις πολιτικές νεολαίες να εκδηλώσουν την ομόθυμη αντίδραση τους. Έτσι με πρωτοβουλία των νεολαιών της ΕΔΑ, του Κόμματος Φιλελευθέρων και της Φιλελεύθερης Δημοκρατικής Ένωσης δημιουργήθηκε κοινή διακομματική επιτροπή, αρμόδια για το ζήτημα των "εκπαιδευτικών τελών". Επιπροσθέτως καθιερώθηκε επίσημη αλληλογραφία μεταξύ των εκπροσώπων των πολιτικών νεολαιών με σκοπούς την ανταλλαγή απόψεων για το ζήτημα των διδάκτρων και τη σύμπηξη κοινού πανσπουδαστικού μετώπου, ενώ συντάχθηκαν και σχετικά υπομνήματα διαμαρτυρίας.[54] Το συγκεκριμένο θέμα έπληττε τους νέους, ανεξαρτήτως πολιτικής τοποθέτησης. Όπως επισήμαινε χαρακτηριστικά η *Φοιτητική Επιθεώρηση*, "ο επικείμενος αγών αποβλέπη εις την επιθυμία των φοιτητών να συνεχίσουν τας σπουδάς των". Συνεπώς η πρωτοβουλία των κινήσεων θα έπρεπε να έχει "ως αφετηρία τους σπουδαστικούς συλλόγους και οι φοιτητικές οργανώσεις να διευθύνονται από πρόσωπα αναμφισβητήτου εθνικής κατευθύνσεως έτσι ώστε να διαγραφεί κάθε υπόνοια περί εκμεταλλεύσεως του αγώνος από πολιτικές παρατάξεις".[55]

Η άνιση κατανομή των φορολογικών βαρών με τη δυσανάλογη επιβάρυνση των ασθενέστερων οικονομικά τάξεων, η αδυναμία αντιμετώπισης υποθέσεων εκτεταμένης, σκανδαλώδους φοροδιαφυγής και η τραγική κατάσταση που επικρατούσε στις δημόσιες δαπάνες του προϋπολογισμού, ο οποίος έπρεπε να ισοσκελιστεί, συνθέτανε τον καμβά της ελληνικής οικονομίας. Η κυβέρνηση Καραμανλή κατηγορήθηκε (μάλλον άδικα και με δόση υπερβολής) από τους

τέλη για φοιτητική λέσχη, εργαστήρια και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, τέλη για ανανέωση εγγραφής, τέλη αποφοίτησης, τέλη αναγνώρισης πτυχίων πανεπιστημίων εξωτερικού, τέλη αναγνώρισης μεταπτυχιακών - διδακτορικών τίτλων, τέλη για άδεια ασκήσεως επαγγέλματος. Οι αρχικές αυξήσεις υπολογίζονταν από 80% ως 100%. Μετά τις αντιδράσεις των φοιτητών οι αυξήσεις μετριάσθηκαν και οι επιβαρύνσεις άγγιξαν το 50%.

[52] Για τους μαθητές μέσης εκπαίδευσης προβλέπονταν υποχρεωτικές εισφορές σχολικού ταμείου, τελών, πρόνοιας και οι αυξήσεις κατανέμονταν ως εξής: Για την Α' Τάξη από 208 σε 468 δραχμές. Για τη Β' Τάξη από 208 σε 468 δραχμές. Για τη Γ' Τάξη από 208 σε 468 δραχμές. Για τη Δ' Τάξη από 268 σε 648 δραχμές. Για την Ε' Τάξη από 268 σε 648 και για την ΣΤ' Τάξη από 288 σε 688 δραχμές. Στα ανωτέρω ποσά δεν συμπεριλαμβάνονται τέλη ενδεικτικών και απολυτηρίων. Επιπλέον επιβλήθηκε σε κάθε μαθητή ιδιωτικού γυμνασίου υποχρεωτική εισφορά 500 δραχμές. Για την αποχή των μαθητών των γυμνασίων "Η Μέση Εκπαίδευση εν διωγμώ", *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 7 (14 Μαΐου 1957), οπ.π., σελ. 1 - 3.

[53] *Ελευθερία*, 14 Νοεμβρίου 1956, οπ.π., σελ. 8.

[54] Βλ. Υπομνήματα Οργάνωσης Νεολαίας Ενιαίας Δημοκρατικής Αριστεράς, 11 Αυγούστου, 28 Αυγούστου, 31 Δεκεμβρίου 1956, Αρχείο ΕΔΑ, Αρχεία Νεολαίας, κουτί 269: Διακηρύξεις - Προσυνεδριακές Συνδιασκέψεις Ν.ΕΔΑ, ΑΣΚΙ.

[55] *Φοιτητική Επιθεώρησις*, τχ. 6 (Αύγουστος - Σεπτέμβριος 1956), οπ.π., σελ. 5.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

πολιτικούς της αντιπάλους ότι ευνοούσε τη δημιουργία παιδείας μόνο για τους έχοντες.[56] Ο Θηβαίος επιχείρησε να υποβαθμίσει το ύψος των προβλεπόμενων επιβαρύνσεων και από το βήμα της βουλής υποστήριξε ότι "δια του κατατεθέντος νομοσχεδίου επερχόταν μικρή επιβάρυνση κατά μαθητή από 40 μέχρι 50 δραχμές μηνιαίως".[57] Πάντως η πολιτική που ακολούθησε η κυβέρνηση στο ζήτημα παρείχε τη δυνατότητα στους αντιπάλους της να αναγορεύσουν την αύξηση των διδάκτρων σε προνομιακό πεδίο άσκησης της αντιπολιτευτικής τους στρατηγικής. Οι εκπρόσωποι των κομμάτων εκμεταλλευόμενοι δηλώσεις κυβερνητικών στελεχών περί "κινδύνου πληθωρισμού της μέσης και της ανωτάτης εκπαιδεύσεως" [58] ισχυρίστηκαν ότι ήταν υπαρκτός ο κίνδυνος δημιουργίας ανεπιθύμητου "πνευματικού προλεταριάτου".[59] Πάντως θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι ο συγκεκριμένος όρος δεν απαντάται στους λόγους του πρωθυπουργού ή των υπουργών της κυβέρνησης. Επρόκειτο για όρο που επινοήθηκε ουσιαστικά και χρησιμοποιήθηκε κατά κόρον από την κεντρώα αντιπολίτευση που αντανακλούσε περισσότερο τους φόβους της πολιτικής εξουσίας απέναντι σε ενδεχόμενη ριζοσπαστικοποίηση της νεολαίας εξαιτίας της απόκτησης πανεπιστημιακής μόρφωσης. Επιπλέον μέσω της άσκησης κριτικής στην κυβέρνηση τα κόμματα της αντιπολίτευσης προσπαθούσαν να εκμεταλλευτούν πολιτικά το ζήτημα, δίνοντας έμφαση στο γεγονός ότι διαψεύδονταν οι προσδοκίες κοινωνικής ανόδου για την πλειοψηφία της νεολαίας. Αποδεικνυόταν ότι ο αποκλεισμός από το θεμελιώδες δικαίωμα της πρόσβασης στην εκπαίδευση μπορούσε να αποτελέσει σοβαρή αιτία αντιπαράθεσης των φοιτητών με την πολιτική εξουσία.[60]

---

[56] Βλ. Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 1, φάκελος 1: Α΄ Πανσπουδαστικό Συνέδριο, 28 - 30.11.1957 και Φοιτητική Εβδομάδα 24.11 - 1.12.1957, υποφάκελος 3: Ημερήσια διάταξη, εισηγήσεις, αποφάσεις, ΕΜΙΑΝ. Εν όψει των βουλευτικών εκλογών του 1958 η ΔΕΣΠΑ διένειμε προκήρυξη με την οποία καταφερόταν κατά της υποψηφιότητας Θηβαίου. Η προκήρυξη με τίτλο "Όχι Σταυρό εις τον κ. Θηβαίο" προέτρεπε τους "φοιτητάς, τους γονείς των και όλον τον αθηναϊκόν λαόν να καταψηφίσουν τον κ Θηβαίο, όστις δεν εδίστασε να φορολογήση την παιδεία".

[57] *Ελευθερία*, 3 Αυγούστου 1956, οπ.π., σελ. 6.

[58] *Οπ.π.*, 2 Αυγούστου 1956, σελ. 6. Ο Λεβαντής επισήμανε τον κίνδυνο πληθωρισμού της μέσης και της ανώτατης εκπαίδευσης αποσυνδέοντας τον όμως από την αύξηση των τελών. Ο Θηβαίος σε συνάντηση του με αντιπροσωπεία της ΔΕΣΠΑ απάντησε: "Δεν με ενδιαφέρει. Ας γεννιόσαστε πλούσιοι". *Οπ.π.*, 3 Νοεμβρίου 1956.

[59] *Οπ.π.*, 31 Ιουλίου 1956, σελ. 6. Ο αρχηγός του ΚΦ Γ. Παπανδρέου υποστήριζε ότι "ο πληθωρισμός στη Μέση και στην Ανώτατη Παιδεία είναι επικίνδυνος διότι οδηγεί εις την εγκατάλειψιν της υπαίθρου και την δημιουργίαν πνευματικού προλεταριάτου". Ο αρχηγός της Φιλελεύθερης Δημοκρατικής Νεολαίας Ελ. Βενιζέλος επαναλάμβανε τον ισχυρισμό Παπανδρέου. *Οπ.π.*, 17 Αυγούστου 1956, σελ. 1.

[60] Γεώργιος Αλ. Μυλωνάς, "Ο τελικός σκοπός της Δημοκρατίας. Ελευθερία και Ευημερία", *οπ.π.*, 28 Οκτωβρίου 1961, σελ. 5. "Κατηγορούμεν την ΕΡΕ ότι η εγκατάλειψις της Παιδείας δεν ήτο τυχαία: ήτο ηθελημένη, διότι οι άνθρωποι αυτοί που τόσον ολίγη σχέσιν έχουν με το πνεύμα και την μόρφωσιν, επιθυμούν να διατηρούν τον λαό σε χαμηλό πνευματικό επίπεδο δια να εξασφαλίσουν μελλοντικές γενεές ψηφοφόρων". Ο νέος που αποκτά πανεπιστημιακή εκπαίδευση είναι σκεπτόμενος

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Ο υπουργός Προεδρίας και πανεπιστημιακός, Κωνσταντίνος Τσάτσος εξέφραζε την άποψη ότι "η παιδεία δεν μπορούσε να αποτελεί προνόμιο του πλούτου αλλά του πνεύματος" και απέδιδε την αύξηση των διδάκτρων σε εισπρακτικούς λόγους.[61] Γενικότερα οι απόψεις που εξέφραζαν για το ζήτημα οι εκπρόσωποι των κομμάτων της αντιπολίτευσης και οι ισχυρές ενστάσεις που διατύπωναν στελέχη της ΕΡΕ που είχαν χρηματίσει στο παρελθόν υπουργοί Παιδείας[62] ή ήταν πανεπιστημιακοί καθηγητές[63] όπως επίσης και οι εκκλήσεις διαμαρτυρίας επαγγελματικών σωματείων, επιστημονικών συλλόγων, λογοτεχνικών ενώσεων και της εκκλησίας συνιστούσαν πολύτιμους σύμμαχους για τη φοιτητική νεολαία.[64]

Σχολιάζοντας τις μορφές συλλογικής δράσης που υιοθετήθηκαν για το θέμα των διδάκτρων διαπιστώνουμε ότι κυριαρχούν η μηνιαία αποχή των φοιτητών των σχολών του πανεπιστημίου Αθηνών, της ΑΣΟΕΕ, της ΠΑΣΠΕ και της Ανωτέρας Βιομηχανικής Σχολής Πειραιά από τα μαθήματα (από τις 25 Οκτωβρίου - 25 Νοεμβρίου 1956) και οι συγκεντρώσεις σε κλειστούς χώρους (θέατρα, δημοτικά κτήρια), ενώ οι συγκεντρώσεις σε ανοιχτούς χώρους ήταν πολύ περιορισμένες. [65] Η προτίμηση στις συγκεντρώσεις σε κλειστούς χώρους προφανώς σχετιζόταν με τις απαγορεύσεις στις οποίες υπόκειντο οι ανοιχτές συγκεντρώσεις. Άλλωστε για τις συγκεντρώσεις σε κλειστούς χώρους δεν απαιτούνταν αστυνομική άδεια. Η εξέλιξη των ανοιχτών συγκεντρώσεων δεν θα μπορούσε να προβλεφθεί από τους διοργανωτές καθώς οι τελευταίοι δεν ήταν σε θέση να εγγυηθούν την άψογη διεξαγωγή τους. Ο φόβος ότι οι συγκεντρώσεις θα μετατρέπονταν σε ανεξέλεγκτες διαδηλώσεις ήταν

πολίτης και δεν μπορεί εύκολα να χειραγωγηθεί από την εξουσία, η οποία θεωρούσε μέχρι τότε την παροχή της εκπαίδευσης προνόμιο των οικονομικά και κοινωνικά ανώτερων τάξεων και των πολιτικών ελίτ, εξέλιξη που αναπαρήγαγε τις κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες. "Λόγος Παραινετικός Προς τους Πρωτοετείς. Μη εκφωνηθείς κατά την ορκωμοσία τους", *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 9 (20 Ιανουαρίου 1958), οπ.π., σελ. 1.

[61] *Ελευθερία*, 23 Αυγούστου 1956, οπ.π., σελ. 6.

[62] Οι τέως υπουργοί Παιδείας, βουλευτές της ΕΡΕ Λάμπρος Ευταξίας και Κωνσταντίνος Καλλίας κράτησαν αποστάσεις από την κυβέρνηση. *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 3 (4 Δεκεμβρίου 1956), οπ.π., σελ. 1.

[63] Ο πανεπιστημιακός καθηγητής, συνεργαζόμενος με την ΕΡΕ βουλευτής Π. Κανελλόπουλος και ο βουλευτής της ΕΡΕ Δ. Στεφάνου εξέφρασαν την αντίθεση τους στην αύξηση των "εκπαιδευτικών τελών", διευκρινίζοντας ότι ήταν αναγκασμένοι να την υπερψηφίσουν. *Ελευθερία*, 22 Αυγούστου 1956, οπ.π., σελ. 8.

[64] "Η Εκκλησία και οι πνευματικοί και πολιτικοί παράγοντες υπέρ των φοιτητικών διεκδικήσεων", *οπ.π.*, 15 Νοεμβρίου 1956, σελ. 8.

[65] Διαδηλώσεις για το θέμα των διδάκτρων πραγματοποιήθηκαν στις 1 και 20 Νοεμβρίου 1956. Η απεργία πείνας έγινε μετά την παρεμπόδιση από την αστυνομία της εκδήλωσης που διοργάνωναν δέκα "εθνο-τοπικοί" σπουδαστικοί σύλλογοι στο κινηματοθέατρο *Νεάπολη*. Οι φοιτητές κατέφυγαν στην Πανεπιστημιακή Λέσχη και πραγματοποίησαν απεργία πείνας. Η αστυνομία με εντολή του πρύτανη εισέβαλε στη Λέσχη τερματίζοντας βίαια την κινητοποίηση. *Οπ.π.*, 2 Νοεμβρίου, 18 Νοεμβρίου και 21 Νοεμβρίου 1956.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

διάχυτος. Επιπλέον στις διαδηλώσεις για τα στενά φοιτητικά θέματα δεν υπήρχε κάλυψη, όπως αντίθετα συνέβαινε με τις διαδηλώσεις για το Κυπριακό καθώς στις τελευταίες συμμετείχε το σύνολο σχεδόν της κοινωνίας και συνεπώς ήταν πολύ δύσκολο να επισημανθούν από τα αστυνομικά όργανα οι φοιτητές. Τέλος θα πρέπει να λαμβάνεται πάντοτε υπόψη ότι η επιλογή των μορφών συλλογική δράσης έχει να κάνει κάθε φορά με τις προθέσεις των ίδιων των διοργανωτών, τη φύση, τον χαρακτήρα των αιτημάτων και τον βαθμό ανταπόκρισης στις κινητοποιήσεις. Άλλωστε οι διεκδικήσεις αφορούσαν αποκλειστικά τη φοιτητική νεολαία και δεν μπορούσαν εκ των πραγμάτων να συσπειρώσουν ευρύτερα κοινωνικά στρώματα.

Στη Θεσσαλονίκη, η παράλληλη ύπαρξη της "Φοιτητικής Ένωσης Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης" (ΦΕΠΘ) και της ΕΦΕΠΘ μέχρι τον Απρίλιο του 1959 και την ίδρυση της "Φοιτητικής Ένωσης Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης" (ΦΕΑΠΘ),[66] που λειτουργούσαν χωρίς σύνδεση μεταξύ τους συνέβαλε στην ύφεση της συλλογικής δράσης.[67] Η ΕΦΕΠΘ περιορίστηκε στη διεξαγωγή εκδηλώσεων και διαλέξεων "επιμορφωτικού και πνευματικού περιεχομένου" με βασικότερες "τις θερινές εξορμήσεις μελών της στη μακεδονική και θρακική ύπαιθρο"[68] και την άσκηση "εθελοντικής κοινωφελούς εργασίας από τους φοιτητές σε βασικά έργα υποδομής στις κοινότητες".[69] Η ανάληψη τέτοιων πρωτοβουλιών από την ΕΦΕΠΘ προσλάμβανε έντονο κοινωνικό χαρακτήρα. Μέσω της κοινωφελούς εργασίας οι φοιτητές δημιουργούσαν τις προϋποθέσεις απόκτησης ομαδικού πνεύματος αντιμετώπισης των αναγκών των κατοίκων της υπαίθρου. Παράλληλα οι επισκέψεις τους στα κατεστραμμένα από τον Δεύτερο Παγκόσμιο και τον Εμφύλιο Πόλεμο χωριά της Μακεδονίας και η ανάληψη κοινωφελούς εργασίας συνέβαλαν στο κυβερνητικό πρόγραμμα της ανοικοδόμησης και ανασυγκρότησης της αγροτικής υπαίθρου. Τέλος, οι φοιτητές λειτουργούσαν παραδειγματικά για τους

[66] Η γενική συνέλευση που επικύρωσε την απόφαση για την ανάδειξη Δ.Σ. της ΦΕΑΠΘ έγινε στις 12 Απριλίου 1959. Στις αρχαιρεσίες που διεξήχθησαν εννιά μέρες αργότερα, πρόεδρος εκλέχτηκε ο Νίκος Γαλανός (Ιατρική), Α' αντιπρόεδρος ο Βίκτωρ Νέτας (ΟΠΕ), Β' αντιπρόεδρος ο Ιωάννης Χριστάκης (Ιατρική), γενικός γραμματέας ο Στ. Σταυρακάκης (Γεωπονία), ταμίας ο Εμμ. Κωβαίος (Θεολογία), ειδικός γραμματέας ο Συμεών Συμεωνίδης (Νομική) και σύμβουλοι οι Νίκος Δεβλέτογλου (Φιλοσοφική), Γεώργιος Λαβασάς (Φυσικομαθηματική), Ν. Μπαλτατζής (Πολυτεχνική), Στ. Μωραΐτης (ΟΠΕ) και Ιω. Τσαμήτας (Κτηνιατρική). *Φοιτητικά Γράμματα*, τχ. 13 (Μάιος - Ιούνιος 1959), οπ.π., σελ. 14 - 15.

[67] Στη Θεσσαλονίκη η αποχή των φοιτητών ξεκίνησε μετά το πρώτο δεκαήμερο του Νοεμβρίου και έληξε μετά από δέκα μέρες. "Το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης", *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 3 (4 Δεκεμβρίου 1956), οπ.π., σελ. 4.

[68] *Τα Φοιτητικά Γράμματα της Θεσσαλονίκης*, τχ. 8 (Απρίλιος - Ιούνιος 1956), οπ.π., σελ. 12.

[69] Γ. Δατσέρης, "Αναγκαιότητα δημιουργίας κοινοτικών λουτρών", *οπ.π.*, σελ. 13 - 16. "Δεν θα μπορούσε κάθε φοιτητής που ήρθε από το χωριό του να σπουδάσει στην πόλη, να προσφέρει τη δραστηριότητα του για τη δημιουργία ενός τέτοιου έργου στην ιδιαίτερη του πατρίδα;"

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

κατοίκους των χωριών που όφειλαν να συνειδητοποιήσουν ότι "έπρεπε να προσφέρουν και οι ίδιοι την προσωπική τους εργασία για την ικανοποίηση κοινών βασικών αναγκών".[70] Στους καταστατικούς σκοπούς της ΕΦΕΠΘ άλλωστε δεν υπήρχε πρόβλεψη για συγκεντρώσεις, διαδηλώσεις ή αποχές από τα μαθήματα.

Κομβικό ρόλο μαζί με τη ΔΕΣΠΑ (και την ΕΦΠΑ μέχρι τις 17 Νοεμβρίου)[71] στην κινητοποίηση κατά της αύξησης των "εκπαιδευτικών τελών" διαδραμάτισε μια νεοσύστατη οργάνωση που δημιουργήθηκε στις 20 Ιουλίου 1956.[72] Επρόκειτο για τον "Σύλλογο Εργαζομένων Φοιτητών - Σπουδαστών" (ΣΕΦΣ), το πρώτο νεολαιίστικο σωματείο που αποκτούσε καταστατικό και επίσημη αναγνώριση από τις δικαστικές αρχές μετά το τέλος του Εμφυλίου Πολέμου. Ο ΣΕΦΣ και η ΟΤΣΣΕ - για την οποία θα γίνει λόγος παρακάτω - υπήρξαν συλλογικότητες που ευρίσκονταν πέρα και εκτός των συλλόγων των σχολών και έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στις φοιτητικές κινητοποιήσεις. Στην επιτυχία των κινητοποιήσεων συνέβαλε η αυξημένη εκπροσώπηση αριστερών δυνάμεων στις γραμμές των δύο οργανώσεων.[73] Τη διοίκηση του ΣΕΦΣ ασκούσε εννεαμελές συμβούλιο που ανανεωνόταν με την πραγματοποίηση ετήσιων αρχαιρεσιών από τη γενική συνέλευση του συλλόγου. Βασικοί σκοποί του όπως καθορίζονταν στο καταστατικό ήταν "η προάσπιση των συμφερόντων των εργαζόμενων φοιτητών και η συνεργασία με φοιτητικές ενώσεις που ενεργούσαν για τα σπουδαστικά ζητήματα".[74]

Παράλληλα με τον ΣΕΦΣ συντονιστικό ρόλο στην κινητοποίηση για τα δίδακτρα διαδραμάτισαν οι "Συνεργαζόμενοι Επαρχιακοί Σπουδαστικοί Σύλλογοι",[75] που ένα χρόνο αργότερα συγκρότησαν το αντιπροσωπευτικό δευτεροβάθμιο τους

---

[70] *Οπ.π.*, σελ. 12. "Ο τομέας των ομιλιών θα αποτελέση τον πυρήνα για μεγαλύτερη και μόνιμη προσπάθεια των φοιτητών Θεσσαλονίκης να καθιερωθή ένα είδος λαϊκού πανεπιστημίου για τους αγρότες, ικανού να τους διαφωτίση απλά και γόνιμα για όλα τα ζητήματα που τους απασχολούν".

[71] *Ελευθερία*, 18 Νοεμβρίου 1956, οπ.π., σελ. 8.

[72] *Φοιτητική Επιθεώρησις*, τχ. 7 (Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1956), οπ.π., σελ. 5. Βλ. Υπόμνημα ΣΕΦΣ προς τον υπουργό Εθνικής Παιδείας, 1956, Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 5, φάκελος 16: Σύλλογος Εργαζόμενων Φοιτητών - Σπουδαστών (ΣΕΦΣ), ΕΜΙΑΝ. Στις 13 Αυγούστου 1956 με πρωτοβουλία του ΣΕΦΣ πραγματοποιήθηκε στο δημαρχείο Αθηνών συγκέντρωση στην οποία παρευρέθηκαν εκπρόσωποι της ΔΕΣΠΑ και φοιτητικών συλλόγων, ο Δήμαρχος, δημοτικοί σύμβουλοι και βουλευτές.

[73] Βλ. Εταιρεία Μελέτης της Ιστορίας της Αριστερής Νεολαίας (ΕΜΙΑΝ), *Τα Αρχεία της ΕΜΙΑΝ. Γενικό Ευρετήριο*, οπ.π., σελ. 22.

[74] Βλ. Καταστατικό Συλλόγου Εργαζομένων Φοιτητών - Σπουδαστών (ΣΕΦΣ), 1956, Αρχείο ΕΔΑ, Αρχεία Νεολαίας, Εργαζόμενη Νεολαία, κουτί 300, ΑΣΚΙ. Το καταστατικό εγκρίθηκε με την υπ' αριθμ. 10582/56 απόφαση του πρωτοδικείου Αθηνών.

[75] Βλ. Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 1, φάκελος 1: Α' Πανσπουδαστικό Συνέδριο 28 - 30.11.1957 και Φοιτητική Εβδομάδα 24.11 - 1.12.1957, υποφάκελος 3: Ημερήσια διάταξη, εισηγήσεις, αποφάσεις, ΕΜΙΑΝ. Ο όρος "Συνεργαζόμενοι Επαρχιακοί Σπουδαστικοί Σύλλογοι" αναφέρεται σε επίσημη ανακοίνωση της ΟΤΣΣΕ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

όργανο, την "Ομοσπονδία Τοπικών Σπουδαστικών Συλλόγων Ελλάδος" (ΟΤΣΣΕ). Η ίδρυση της ΟΤΣΣΕ αποφασίστηκε με πρωτοβουλία των Συλλόγων Κρητών, Χίων, Στερεο-ελλαδιτών, Δωδεκανησίων, Κερκυραίων, Μεσσήνιων, Πειραιωτών και Λευκάδιων Σπουδαστών.[76] Έκτοτε ο κατάλογος των μελών που συμμετείχαν στην ΟΤΣΣΕ συνεχώς ανανεωνόταν και διευρυνόταν. Σύμφωνα με το καταστατικό της Ομοσπονδίας που εγκρίθηκε από το πρωτοδικείο Αθηνών στις 17 Απριλίου 1957, κύριος σκοπός της ΟΤΣΣΕ καθίστατο "η συνένωση των προσπαθειών επιμέρους τοπικών σπουδαστικών συλλόγων για την προάσπιση και προαγωγή των σπουδαστικών ζητημάτων".[77] Εκτός από τα γενικά φοιτητικά θέματα η ΟΤΣΣΕ ανέδειξε και ειδικά (τοπικά) ζητήματα που έθετε ο κάθε πρωτοβάθμιος "εθνο-τοπικός" σπουδαστικός σύλλογος.[78]

Με την εκ νέου ενεργοποίηση προϋπαρχόντων "εθνο-τοπικών" σπουδαστικών συλλόγων ή με τη συγκρότηση νέων, αντιπροσωπευτικών των γεωγραφικών διαμερισμάτων της χώρας, καινούργιοι χώροι επαφών και ζυμώσεων ενεργοποιήθηκαν με κριτήριο τον τόπο καταγωγής των φοιτητών.[79] Το αίτημα της ικανοποίησης των βασικών αναγκών των επαρχιωτών σπουδαστών, της προώθησης των διεκδικήσεων τους αλλά και οι περισσότερες ευκαιρίες που οι σύλλογοι αυτοί παρείχαν εκ των πραγμάτων στους επαρχιώτες σπουδαστές να λειτουργήσουν πολιτικά και συνδικαλιστικά, σε σχέση με τους πρωτοβάθμιους φοιτητικούς συλλόγους επέβαλαν την ύπαρξη τους. Ο τοπικός σπουδαστικός σύλλογος γινόταν έτσι απαραίτητο "μεσοστάδιο" και εξελίσσονταν συχνά σε εφαλτήριο για παραπέρα συνδικαλιστική δραστηριότητα. Χωρίς να αποκλείεται κάθετα η παράλληλη ένταξη στο φοιτητικό και στον τοπικό σπουδαστικό σύλλογο ή ακόμη και η προηγούμενη - σε σχέση με τον τοπικό - συμμετοχή στον σύλλογο της σχολής, η συνήθης οδός συνδικαλιστικής παρουσίας για έναν επαρχιώτη φοιτητή ήταν αυτή του τοπικού

[76] "Η ΟΤΣΣΕ", *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 11 (5 Μαρτίου 1958), οπ.π., σελ. 3.
[77] *Οπ.π.*, Αρ. φυλλ. 3 (4 Δεκεμβρίου 1956), σελ. 2. Ενδεικτικά αναφέρεται η εκδήλωση που διοργάνωσε στις 12 Οκτωβρίου 1956 ο Φοιτητικός Σύλλογος Πειραιώς (ΦΣΠ) στο φουαγιέ του δημοτικού θεάτρου παρουσία του Δημάρχου και δημοτικών συμβούλων.
[78] Ένα ζήτημα που απασχόλησε τον Σύλλογο Κρητών Σπουδαστών ήταν η απαλλαγή των πληττόμενων φοιτητών από περονόσπορο και δάκο από τα τέλη. Η κινητοποίηση είχε ξεκινήσει τον Αύγουστο του 1960 και κορύφωση της αποτέλεσε η διαδήλωση 150 περίπου Κρητών φοιτητών που συνοδεύτηκε από διήμερη απεργία πείνας (17 και 18 Μαΐου 1961) στα εντευκτήρια της Παγκρητίου Ένωσης (Γ. Γενναδίου 7). Βλ. Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 5, φάκελος 15: Τοπικοί φοιτητικοί σύλλογοι, 1958 - 1962, υποφάκελος 2: Σύλλογος Κρητών Σπουδαστών (Αθήνας). Ανακοινώσεις Επιτροπής Αγώνος για την απεργία (Μάιος 1961), ΕΜΙΑΝ.
[79] Βλ. Ιωάννα Παπαθανασίου, *Η Νεολαία Λαμπράκη τη δεκαετία του 1960*, οπ.π., σελ. 56.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

συλλόγου.[80]

Η πρωτοβουλία για τη δημιουργία "εθνο-τοπικών" σπουδαστικών συλλόγων ανήκε συνήθως σε αριστερούς φοιτητές. Επιπλέον υπήρχαν σύλλογοι στους οποίους η παρουσία των φοιτητών με αριστερή και γενικότερα αντικυβερνητική τοποθέτηση ήταν πλειοψηφική.[81] Η Αριστερά μπορούσε λοιπόν να παρεμβαίνει έμμεσα και να διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στις κινητοποιήσεις μέσα από την παρουσία μελών της σε τοπικούς συλλόγους. Σύμφωνα με το μέλος του Συλλόγου Επτανήσιων Σπουδαστών, Σπύρο Καλούδη "αγόρια και κορίτσια είχαν αναγάγει σε τρόπο ζωής τη συνάντηση στο σωματείο, όπου πραγματοποιούνταν ιδεολογικές ζυμώσεις, γινόταν αποκρυστάλλωση πολιτικών θέσεων και καταστρωνόταν το σχέδιο δουλειάς".[82]

Συμπερασματικά οι κινητοποιήσεις των φοιτητών για τις εξεταστικές περιόδους και τα δίδακτρα μπορεί να μην πέτυχαν τους ρητούς στόχους τους, είχαν όμως δευτερεύοντα οφέλη.[83] Αξιοποιώντας την πείρα των σχετικών αγώνων αρκετοί φοιτητές έλαβαν το βάπτισμα του πυρός και απέκτησαν πολιτικό αισθητήριο και ικανότητα μεθοδικής οργάνωσης, εργαλεία που χρησιμοποίησαν σε ευρεία κλίμακα στους μαζικούς και δυναμικούς φοιτητικούς αγώνες των ετών 1962 και 1963.

---

[80] Θανάσης Καλαφάτης, "Ο τοπικός φοιτητικός συνδικαλισμός κάτω από το πρίσμα του Δ' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου", *Ξαστεριά*, τχ. 2 (Ιούνιος - Ιούλιος 1963), περίοδος β′, σελ 4 - 6.

[81] *Οπ.π.*, τχ. 1 (Απρίλιος - Μάιος 1965), περίοδος γ′, σελ. 3. "Προς αντιμετώπιση των υπό των αριστερών ελεγχομένων συλλόγων (ΔΑΣ, Εργαζόμενων Φοιτητών, Κρητών Φοιτητών) προέβημεν στην ίδρυση των Συλλόγων Φοιτητών Καστοριάς, Θεσσαλονίκης, Κοζάνης, Ημαθίας και Πιερίας". Τα μέλη της ΕΚΟΦ επιδίωκαν "να ιδρυθεί νέα Εθνική Ομοσπονδία Τοπικών Σπουδαστικών Συλλόγων Ελλάδος (ΕΟΤΣΣΕ)". "Η 'Δημοκρατική' Συνέλευση της ΟΤΣΣΕ και η δήθεν 'Ισχυρά' δύναμη της Αριστεράς", *Φοιτητικοί Αντίλαλοι* της ΕΚΟΦ, Έτος Α', τχ. 4 (Νοέμβριος 1962), σελ. 4 - 5.

[82] Συνέντευξη Σπύρου Καλούδη στον Πέτρο Μακρή, "η γενιά του 114", *οπ.π.*, συνέχεια 3η.

[83] Μετά την ψήφιση του Ν.Δ. για τα τέλη, οι αυξήσεις καθορίσθηκαν ως εξής: η εγγραφή στο Πανεπιστήμιο Αθηνών κόστιζε 1.800 δραχμές έναντι 1.450 και η αναγνώριση διδακτορικών διπλωμάτων 3.000 έναντι 1.760 δραχμών. Η εγγραφή στο ΑΠΘ κόστιζε 1.400 έναντι 1.100 δραχμών και η αναγνώριση διδακτορικών διπλωμάτων 3.000 έναντι 1.500 δραχμών. Για τους αριστούχους η εγγραφή στο ΕΜΠ και η ανανέωση αυτής 1.500 έναντι 1.350 δραχμών, για τους καλώς ή σχεδόν καλώς η εγγραφή και η ανανέωση αυτής 2.650 έναντι 2.650 δραχμών (παρέμεινε αμετάβλητος), η αναγνώριση διδακτορικών διπλωμάτων 1.500 έναντι 700 δραχμών. Τέλος η εγγραφή στην ΑΣΟΕΕ και η ανανέωση αυτής 1.350 έναντι 900 δραχμών και η εγγραφή στην ΠΑΣΠΕ 1.400 έναντι 1.150 δραχμών.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Γ. ΠΡΩΤΕΣ ΕΝΔΕΙΞΕΙΣ ΚΡΙΣΗΣ
(ΜΑΙΟΣ 1957 - ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1959)

Τον Μάιο του 1957 η έκθεση του αρχηγού Χωροφυλακής, αντιστράτηγου Μακρυνιώτη που πρότεινε "την απαγόρευση ένταξης των νέων κάτω των 21 ετών στις πολιτικές οργανώσεις προς αποφυγήν διαφθοράς των", προκάλεσε την αντίδραση των εκπροσώπων του φοιτητικού κινήματος και των πολιτικών νεολαιών.[84] Όπως αναφερόταν στην ανακοίνωση των νεολαιών, η κυβέρνηση της ΕΡΕ - που κατηγορούνταν ότι υπήρξε ο εμπνευστής της έκθεσης - επιδίωκε την "παρεμπόδισιν της αναπτύξεως των πολιτικών οργανώσεων της νεολαίας". Οι υπογράφοντες την ανακοίνωση διαμαρτυρίας επιδίωκαν τη συνδρομή των αρχηγών των πολιτικών κομμάτων προκειμένου να "συμβάλλουν δι' όλων των δυνάμεων των εις την αποτροπή της πραγματοποιήσεως των εν τη εκθέσει διαλαμβανομένων".[85] Επιπλέον βασικό θέμα που απασχόλησε τους φοιτητές υπήρξε η προετοιμασία διεξαγωγής της Φοιτητικής Εβδομάδας και του Α' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου. Έτσι από τις 28 Αυγούστου μέχρι τις 23 Νοέμβριου 1957 οι φοιτητές προχώρησαν στη σύσταση επιτροπής που ανέλαβε να προετοιμάσει τις εκδηλώσεις που είχαν προγραμματιστεί να πραγματοποιηθούν από τις 24 Νοεμβρίου μέχρι τις 3 Δεκεμβρίου του ίδιου έτους.

Από τον Φεβρουάριο μέχρι τον Μάρτιο του 1958 διεξήχθησαν αρχαιρεσίες για την ανανέωση των αντιπροσώπων των πρωτοβάθμιων φοιτητικών συλλόγων και της ΔΕΣΠΑ. Σε όλες σχεδόν τις σχολές επικράτησαν φίλα προσκείμενοι στην κυβέρνηση της ΕΡΕ υποψήφιοι, επιβεβαιώνοντας πλήρως την ηγεμονία της συντηρητικής παράταξης όχι μόνο σε κεντρικό επίπεδο αλλά και στο χώρο των πανεπιστημίων.[86] Οι συνεδριάσεις του διοικητικού συμβουλίου της ΔΕΣΠΑ πραγματοποιούνταν σε αραιά χρονικά διαστήματα και οι συζητήσεις διεξάγονταν σε

---

[84] Η αποφυγή διαφθοράς των νέων που αναφερόταν στην έκθεση είχε πολιτική διάσταση αφού υπήρχε ανησυχία από την αυξημένη παρουσία των φοιτητών στις συγκεντρώσεις για την Κύπρο. Όμως η ανησυχία του κράτους επεκτεινόταν και στη διαφαινόμενη "ηθική παρέκκλιση" που ήταν απόρροια της εμφάνισης νέων πολιτισμικών πρακτικών που προέρχονταν από τη Δύση.

[85] "Εντονη αντίδραση του σπουδαστικού κόσμου κατά της εκθέσεως Μακρυνιώτη", *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 7 (22 Μαΐου 1957), οπ.π., σελ. 4. Βλ. Κοινή ανακοίνωση πολιτικών νεολαιών για την έκθεση Μακρυνιώτη, 21 Μαΐου 1957, Αρχείο ΕΔΑ, Αρχεία Νεολαίας, κουτί 289: Πολιτικές Νεολαίες και κινήσεις νέων (1955 - 1967), κοινές διακηρύξεις πολιτικών νεολαιών (1955 - 1961), ΑΣΚΙ.

[86] Η διεξαγωγή αρχαιρεσιών στον Παμφιλοσοφικό Φοιτητικό Σύλλογο του Πανεπιστημίου Αθηνών "ο Πλάτων" πραγματοποιήθηκε υπό την επίβλεψη του κοσμήτορα της σχολής Γεώργιου Κουρμούλη, ο οποίος κάλεσε μέλη του Δ.Σ. και τους ανέθεσε την έκδοση ανακοίνωσης για την ημέρα και ώρα διεξαγωγής των εκλογών. Όρισε τους υποψηφίους και υπέδειξε στους φοιτητές να τους ψηφίσουν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

υποτονικό κλίμα.[87] Η ενεργότερη συμμετοχή των φοιτητών και η μαζικοποίηση του φοιτητικού συνδικαλισμού ήταν ακόμη ζητούμενα. Σύμφωνα με τον νεοεκλεγμένο γενικό γραμματέα της ΔΕΣΠΑ, μέλος του διοικητικού συμβουλίου του ΣΦΟΑ, Ανδρέα Παρισινό, δεν υπήρξε "συντονισμός ούτε και σοβαρότητα στις εργασίες του οργάνου". Ο Παρισινός απέδιδε την καθυστέρηση για τη συζήτηση των προτάσεων και την έγκριση του σχεδίου εργασιών της ΔΕΣΠΑ στις "εκδηλώσεις που διοργανώθηκαν υπέρ της 'Ενωσης' της Κύπρου".[88] Αν και προεκλογικό έτος το 1958 δεν αναδείχθηκε σε έτος εξελίξεων για το φοιτητικό συνδικαλισμό. Η ηγεμονία της ΕΡΕ ήταν απόλυτη, εξέλιξη που αντικατοπτρίστηκε πλήρως και στις σχολές. Επιπλέον η παραίτηση της κυβέρνησης Καραμανλή και η αντικατάσταση της από την εξωκοινοβουλευτική κυβέρνηση Γεωργακόπουλου που θα προετοίμαζε τη διεξαγωγή των βουλευτικών εκλογών της 11ης Μαΐου, εξηγεί εν πολλοίς την απουσία εκδήλωσης συλλογικής δράσης εκ μέρους των φοιτητών.

Η ανάδειξη της ΕΔΑ σε δεύτερη πολιτική δύναμη με σημαντική αύξηση των ποσοστών της στις βουλευτικές εκλογές του 1958 και η παράλληλη ενδυνάμωση των κατασταλτικών κρατικών και παρακρατικών μηχανισμών που επιστρατεύθηκαν προκειμένου να εξουδετερώσει την επιρροή των απόψεων της Αριστεράς στα πανεπιστήμια, φαίνεται ότι συσπείρωσαν τις κυρίαρχες πολιτικές δυνάμεις που παρέμειναν σταθερά προσανατολισμένες στην υπεράσπιση της μετεμφυλιακής τάξης πραγμάτων και στην καταπολέμηση "πάση θυσία του κομμουνιστικού κινδύνου". Η βούληση της κυβέρνησης να συρρικνώσει την επιρροή της ΕΔΑ εκδηλώθηκε σχεδόν αμέσως μετά τις εκλογές και υλοποιήθηκε με ένα συνδυασμό βίαιης καταστολής, παρακολούθησης και συλλογής πληροφοριών, ψυχολογικής πίεσης, ελεγχόμενης ενημέρωσης και προπαγάνδας. Στο πεδίο της καταστολής εντάθηκαν οι συλλήψεις και οι εκτοπίσεις οπαδών και στελεχών της ΕΔΑ, ιδιαίτερα της νεολαίας της,[89] ενώ δεν έλειψαν και τα κρούσματα βίας και τρομοκρατίας κατά τοπικών γραφείων και οργανώσεων του κόμματος. Η πυροδότηση αυτοσχέδιων εκρηκτικών μηχανισμών κατά κομματικών γραφείων της ΕΔΑ στην επαρχία και η έξαρση της βίας και της

[87] *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 12 (19 Μαρτίου 1958), οπ.π., σελ. 1.
[88] "Ανάγκη εξυγίανσης του φοιτητικού συνδικαλισμού. Οι προτάσεις και το νέο σχέδιο εργασιών της ΔΕΣΠΑ. Συνέντευξη με τον Γραμματέα της ΔΕΣΠΑ, Παρισινό", *οπ.π.*, Αρ. φυλλ. 14 (26 Νοεμβρίου 1958), σελ. 3.
[89] Βλ. Ανακοίνωση διαμαρτυρίας Νεολαιών Φιλελευθέρων, ΦΔΕ, Ριζοσπαστικού, ΕΔΑ, ΠΕΝ, Δημοκρατικής Νεολαίας, Αγροτικής Νεολαίας για τη σύλληψη του στελέχους της Ν.ΕΔΑ και μέλους της διοικούσας επιτροπής του κόμματος Νίκου Σολωμού, Αρχείο ΕΔΑ, Αρχεία Νεολαίας, κουτί 289: Πολιτικές νεολαίες και κινήσεις νέων (1955 - 1967), κοινές διακηρύξεις πολιτικών νεολαιών για ζητήματα τρομοκρατίας, 1958, ΑΣΚΙ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

τρομοκρατίας από το φθινόπωρο του 1958 μέχρι τις παραμονές των δημοτικών εκλογών της 5ης Απριλίου 1959 δεν θα μπορούσαν να μην επηρεάσουν αρνητικά την κοινωνική διαμαρτυρία και τη συλλογική δράση του φοιτητικού κινήματος.

Λίγες μέρες μετά την αναγόρευση της ΕΔΑ σε αξιωματική αντιπολίτευση και την πολυδιάσπαση των δυνάμεων του Κέντρου, ο Καραμανλής ανησυχώντας από την εντυπωσιακή άνοδο των ποσοστών της Αριστεράς, προχώρησε στη σύσταση Ειδικής Συμβουλευτικής Επιτροπής με σκοπό την αποτελεσματική αντιμετώπιση του κομμουνισμού τόσο σε ιδεολογικό όσο και σε πολιτικό επίπεδο.[90] Σε εμπιστευτικές συσκέψεις που πραγματοποιήθηκαν στη θερινή κατοικία του πρωθυπουργού στην Κηφισιά, συμμετείχαν "διακεκριμένοι διανοούμενοι", γνωστοί για την αντικομμουνιστική τους ιδεολογία καθώς και ανώτατα στελέχη της ΚΥΠ. Παρόντες ήταν οι γνωστοί δημοσιογράφοι Σάββας Κωνσταντόπουλος και Νικόλαος Βέρρος,[91] οι θεωρητικοί "σοβιετολόγοι", πρώην κομμουνιστές Γεώργιος Γεωργαλάς[92] και Ελευθέριος Σταυρίδης, ο Δημήτριος Πουλάκος,[93] ο δικηγόρος Άρης Σεραφετινίδης, ο πρόεδρος της Εταιρείας Ελλήνων Θεατρικών Συγγραφέων Γεώργιος Ασημακόπουλος, ο δικηγόρος, διευθυντής προγράμματος του Εθνικού Ιδρύματος Ραδιοφωνίας (ΕΙΡ), καθηγητής Ιστορίας της Τέχνης στη σχολή Αρχιτεκτόνων του

[90] Ιωάννης Στεφανίδης, "Η Δημοκρατία δυσχερής; Η ανάπτυξη των μηχανισμών του αντικομουνιστικού αγώνος 1958 - 1961", *Μνήμων*, τχ. 29 (2008), σελ. 199 - 239. Η Ειδική Συμβουλευτική Επιτροπή συγκροτήθηκε με εντολή Καραμανλή και ασχολήθηκε με οργανωτικά θέματα, όρισε "συμβούλους" στα κρατικά μέσα ενημέρωσης και δραστηριοποιήθηκε στον τομέα της "εθνικής διαφωτίσεως". Το έργο της υπήρξε υποβοηθητικό της Επιτροπής εξ Υπουργών που είχε συσταθεί για την αντιμετώπιση της "κομμουνιστικής δραστηριότητας και προπαγάνδας", στην οποία συμμετείχαν οι υπουργοί Εξωτερικών Ευάγγελος Αβέρωφ, Προεδρίας Κωνσταντίνος Τσάτσος, Εργασίας Αριστείδης Δημητράτος, ο υφυπουργός Εσωτερικών Ευάγγελος Καλαντζής, ο διοικητής της ΚΥΠ Αλέξανδρος Νάτσινας και ο Σάββας Κωνσταντόπουλος.

[91] Ο Νικόλαος Βέρρος υπήρξε αρχισυντάκτης και υπεύθυνος της εφημερίδας *Εθνική* στη Θεσσαλονίκη. Βλ. Γιώργος Αναστασιάδης, 1912 - 2012. Ο Τύπος της πόλης ως κιβωτός της μνήμης. Θεσσαλονίκη. Με τα σημάδια της ιστορίας στις παλιές εφημερίδες της" στο *Θεσσαλονίκη 1912 - 2012*: *Μεγάλα γεγονότα στον καθρέπτη του τύπου*, Μορφωτικό ίδρυμα Ένωσης Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Μακεδονίας - Θράκης, 2012.

[92] Ο Γεώργιος Γεωργαλάς είχε συστήσει τον "Σύλλογο Επαναπατρισθέντων εκ του Παραπετάσματος" και ήταν εκδότης του εντύπου του, *Ελληνικόν Χώμα*, το οποίο λάμβανε κρατική επιχορήγηση. Το 1958 ο Γεωργαλάς προσλαμβάνεται ως ειδικός συνεργάτης στο Γενικό Επιτελείο Στρατού, ενώ διατηρεί στενές σχέσεις με την Υπηρεσία Πληροφοριών του υπουργείου Προεδρίας ως ειδικός στην αντικομμουνιστική προπαγάνδα. Από το 1960 έως το 1964 εξέδιδε το περιοδικό *Σοβιετολογία* που χρηματοδοτούνταν από την Υπηρεσία Πληροφοριών του Υπουργείου Προεδρίας, το οποίο διανεμόταν στον στρατό με σκοπό την αντικομμουνιστική διαφώτιση των ενόπλων δυνάμεων και το 1961 συμμετείχε ενεργά στην επεξεργασία του σχεδίου "Περικλής", μαζί με τον Παπαδόπουλο, καθώς και στη διοργάνωση "αντισυγκεντρώσεων" εναντίον της ΕΔΑ.

[93] Χαρ. Καράογλου, "Προλεγόμενα. Από την αλληλογραφία Ρόδη Ρούφου και Θ.Δ. Φραγκόπουλου", *Νέα Εστία*, 1856. Ο Πουλάκος διετέλεσε σύμβουλος του Κωνσταντίνου Τσαλδάρη (1947 - 1950) και του Κωνσταντίνου Καραμανλή (1955 - 1963). Το 1958 τοποθετήθηκε γενικός γραμματέας του Υπουργείου Προεδρίας. Μελέτης Μελετόπουλος, "Ο έσχατος της γενιάς του τριάντα. In Memoriam, Δήμης Πουλάκος (1922 - 2006)", *Νέα Κοινωνιολογία*, 43 (Χειμώνας 2006 - 2007), σελ. 18 - 19.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

ΕΜΠ και πολιτικός καθοδηγητής της ΕΚΟΦ, Άγγελος Προκοπίου και εκ μέρους της ΚΥΠ, ο διοικητής της και ανώτατος αξιωματικός του ΙΔΕΑ, υποστράτηγος Αλέξανδρος Νάτσινας, ο επικεφαλής της Υπηρεσίας Ειδικών Μελετών της ΚΥΠ και στέλεχος του ΙΔΕΑ, αντισυνταγματάρχης Κωνσταντίνος Μητρέλης και ο ταγματάρχης πυροβολικού Γεώργιος Παπαδόπουλος που τον διαδέχτηκε στη διεύθυνση της εν λόγω υπηρεσίας το 1959.[94]

Μετά από πρόταση του Σάββα Κωνσταντόπουλου και εισήγηση του στελέχους της ΕΡΕ και στενού συνεργάτη του Κωνσταντίνου Καραμανλή, Νίκου Φαρμάκη - ο οποίος ήταν επίσης παρών στις συναντήσεις[95] - ξεκίνησαν συντονισμένες ενέργειες ανασύνταξης του εθνικόφρονος φοιτητικού χώρου. Ο τελευταίος είχε υποστεί σημαντικά πλήγματα λόγω της όξυνσης του Κυπριακού ζητήματος αλλά και λόγω της άβουλης στάσης της κυβέρνησης στην επίλυση φοιτητικών αιτημάτων. Στο σχέδιο Φαρμάκη βασικό ρόλο θα διαδραμάτιζαν αντιφρονούντες φοιτητές που ανέλαβαν να αντιμετωπίσουν με δυναμικές μεθόδους την κομμουνιστική ιδεολογία και προπαγάνδα στα πανεπιστήμια.[96] Ενδεικτικό του πανικού που είχε καταλάβει τον κρατικό μηχανισμό από τη ραγδαία αύξηση της επιρροής της Αριστεράς στη νεολαία ήταν το απόρρητο έγγραφο της υπηρεσίας πληροφοριών της υποδιεύθυνσης γενικής ασφαλείας, το οποίο είχε αποδέκτη τον γενικό διευθυντή του πολιτικού γραφείου του πρωθυπουργού, Πασχάλη Κόντα. Στο έγγραφο αυτό ο διοικητής της γενικής ασφάλειας Αθηνών Ιωάννης Καραχάλιος αναφερόταν σε αλλεπάλληλες συσκέψεις κρατικών υπηρεσιών με τα προεδρεία των "Εθνικών Αντικομμουνιστικών Οργανώσεων" με αντικείμενο την ευρύτερη ηθική και οικονομική ενίσχυση τους και με σκοπό την αποτελεσματική αντιμετώπιση της κομμουνιστικής δραστηριότητας. Με προφητικό τόνο ο Καραχάλιος προειδοποιούσε για "διάβρωση των φοιτητικών οργανώσεων από τους κομμουνιστές φοιτητές με την ανοχή και συνεργασία των κεντρώων και προοδευτικών φοιτητών". Σύμφωνα με τον

[94] Βλ. Απολογισμός εργασίας Ειδικής Συμβουλευτικής Επιτροπής, Δεκέμβριος 1958, Αρχείο Τρύφωνος Τριανταφυλλάκου, ΕΛΙΑ. Στις αρχές του 1959 η εποπτεία των πολιτικών φορέων που συμμετείχαν στον αντικομμουνιστικό αγώνα ανατέθηκε στον αρμόδιο για θέματα Τύπου Υφυπουργό Προεδρίας Τρύφωνα Τριανταφυλλάκο. Κεντρικός υπηρεσιακός φορέας για τη διεξαγωγή της αντικομμουνιστικής προπαγάνδας αναδείχθηκε η Γενική Διεύθυνση Τύπου και Πληροφοριών (ΓΔΤΠ).

[95] Βλ. "Τα δικά μας 60ς. Μια χώρα που θέλει να ζήσει", *Ρεπορτάζ χωρίς σύνορα,* 19 Απριλίου 2007. Ο Φαρμάκης πρότεινε στον Καραμανλή "το αριστερό φοιτητικό κίνημα να ελεγχθεί όχι από αστυνομικές δυνάμεις αλλά από αντιφρονούντες".

[96] Βλ. Διακήρυξη ΕΚΟΦ, 9 Δεκεμβρίου 1959, Συλλογή Γιώργου Χατζόπουλου, κουτί 1, φάκελος 1: Σπουδαστικά 1959 - 1961, υποφάκελος 3: Εθνική Κοινωνική Οργάνωση Φοιτητών (ΕΚΟΦ) και δεξιές οργανώσεις νεολαίας, 1960 - 1961, ΕΜΙΑΝ. Το σχέδιο Φαρμάκη κατέληξε στην ίδρυση της ΕΚΟΦ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

διοικητή της ασφάλειας, επιβαλλόταν να ληφθούν "σύντονα μέτρα προς διαφώτισιν των φοιτητών δια την κατά θετικόν τρόπον αντιμετώπισιν των προβλημάτων των".[97]

Στις αρχές του επόμενου έτους πραγματοποιήθηκε μόνο μια διαμαρτυρία, σχετική με φοιτητικά ζητήματα.[98] Το γεγονός όμως που σφράγισε την περίοδο ήταν η διεξαγωγή του Β' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου τον Απρίλιο του 1959, κατά τη διάρκεια του οποίου τέθηκαν με συστηματικό τρόπο τα "οικονομικά, μορφωτικά, εκπολιτιστικά και οργανωτικά προβλήματα του σπουδαστικού κόσμου, του συνδικαλιστικού του κινήματος και της ανώτατης παιδείας". Η διατύπωση των φλεγόντων προβλημάτων των φοιτητών και η προβολή τους κατά τη διάρκεια των εργασιών του συνεδρίου έθεσε ουσιαστικά τους όρους της διαπάλης των φοιτητών με την κυβέρνηση της ΕΡΕ και την πολιτική που αυτή χάραζε συνολικότερα στο χώρο της παιδείας. Τα αιτήματα που διατυπώθηκαν κατά τη διάρκεια των εργασιών του συνεδρίου αποτέλεσαν τη βάση των προσεχών φοιτητικών διεκδικήσεων.[99]

[97] Βλ. Έγγραφο Υποδιεύθυνσης Γενικής Ασφάλειας, Υπηρεσία Πληροφοριών, 20 Ιουλίου 1961, Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 7, φάκελος 28: Καταστολή, 1961 - 1964, υποφάκελος 1: Αντικομμουνιστικά (Ασφάλεια), ΕΜΙΑΝ.

[98] Στις 13 και 14 Ιανουαρίου 1959 η ΔΕΣΠΑ προκήρυξε αποχή, διαμαρτυρόμενη για την άρση των ατελών εγγραφών. Η Σύγκλητος επανέφερε τις εγγραφές με απόφαση του πρύτανη Σπ. Μαρινάτου. *Ελευθερία*, 13 Ιανουαρίου, 14 Ιανουαρίου 1959, οπ.π., σελ. 8.

[99] Βλ. Γενικές και Βασικές Αποφάσεις Β' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου, 19 - 25 Απριλίου 1959.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Δ. ΤΟ ΕΚΡΗΚΤΙΚΟ ΤΕΤΡΑΜΗΝΟ ΤΟΥ 1959

Ο επόμενος άξονας γύρω από τον οποίο περιστράφηκε η συλλογική δράση του φοιτητικού κινήματος στα τέλη της δεκαετίας του 1950 αφορούσε την προώθηση και επίλυση των επιμέρους φοιτητικών, "ενδοπανεπιστημιακών" αιτημάτων. Οι κινητοποιήσεις που εκδηλώθηκαν για τα θέματα αυτά μπορεί να μην ήταν ιδιαίτερα μαζικές,[100] αναμφισβήτητα όμως η διεξαγωγή τους προετοίμασε και τροφοδότησε τη συλλογική δράση της "σύντομης" και εκρηκτικής δεκαετίας του 1960. Ειδικότερα, οι φοιτητές μέσα από τις κινητοποιήσεις για το φοιτητικό εισιτήριο, τις ατελείς εγγραφές και τη μεταφορά μαθημάτων, τις μορφές δράσης που επέλεγαν και την έκβαση τους (σύγκρουση με την αστυνομία), δοκίμαζαν τα όρια της παρέμβασης τους στη δημόσια σφαίρα και έθεταν τις βάσεις για να αρθρώσουν συγκροτημένο λόγο για πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα που ξεπερνούσαν τα στενά πλαίσια του φοιτητικού συνδικαλισμού.

Στα τέλη της δεκαετίας του 1950 οι συγκρούσεις των φοιτητών με τις αστυνομικές δυνάμεις κατά τη διάρκεια των απαγορευμένων διαδηλώσεων και οι σφοδρές αντιπαραθέσεις με μέλη της νεοσύστατης ΕΚΟΦ στις γενικές συνελεύσεις των φοιτητικών συλλόγων και στις συνεδριάσεις της ΔΕΣΠΑ, ενίσχυσαν τις τάσεις πολιτικοποίησης του φοιτητικού κινήματος. Η διαδικασία αυτή όμως φαίνεται ότι δεν έγινε αμέσως αποδεκτή και αντιληπτή από την Αριστερά. Όπως επισημαίνει χαρακτηριστικά ο Γιώργος Χατζόπουλος, όταν οι συντάκτες της *Πανσπουδαστικής* έβαλαν ως εξώφυλλο ολοσέλιδη φωτογραφία από τη φοιτητική διαδήλωση που έγινε για την εφαρμογή του θεσμού της μεταφοράς τον Νοέμβριο του 1960,[101] στελέχη της καθοδήγησης της ΕΔΑ άσκησαν κριτική, αναφέροντας ότι οι συντάκτες "μετέτρεψαν την *Πανσπουδαστική* σε φλάμπουρο αγώνων".[102] Η αξιοσημείωτη άνοδος της ΕΔΑ στις προηγούμενες βουλευτικές εκλογές του 1958 και η αναγόρευση της σε αξιωματική αντιπολίτευση δεν συνδυάστηκαν με παράλληλη άνοδο των φοιτητικών κινητοποιήσεων και ένταση της συλλογικής δράσης. Αντίθετα η ΕΔΑ προτίμησε να

[100] Μανώλης Μυλωνάκης, "Με αγώνες απαντήσαμε στη βία και τη νοθεία του 61, η γενιά του 114", *οπ.π*. Όπως θυμάται ο Μανώλης Μυλωνάκης, φοιτητής Ιατρικής και μέλος του διοικητικού συμβουλίου της ΔΕΣΠΑ "στη συγκέντρωση στα Προπύλαια το φθινόπωρο του 1959 για το φοιτητικό εισιτήριο, η συμμετοχή δεν ξεπέρασε τα 300 άτομα".

[101] Η συγκέντρωση προσέγγισε τους 2.000 φοιτητές.

[102] Απομαγνητοφωνημένη μαρτυρία Γιώργου Χατζόπουλου στην Καίτη Τοπάλη, 24 Ιουνίου 2008, οπ.π., σελ. 5. *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ 25 (8 Δεκεμβρίου 1960), οπ.π. Στο εξώφυλλο οι φοιτητές έβαλαν στιγμιότυπο από τη διαδήλωση της 16ης Νοεμβρίου 1960 για τη μεταφορά.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

ακολουθήσει γραμμή "σύνεσης", συνεννόησης και όχι μετωπικής σύγκρουσης με την ενισχυμένη μετά το εκλογικό αποτέλεσμα κυβέρνηση Καραμανλή. Η ΕΔΑ, φοβούμενη προφανώς το κατασταλτικό θεσμικό πλαίσιο και την εμφάνιση και την ενεργοποίηση παρακρατικών μηχανισμών επέλεξε να ακολουθήσει μια συμβιβαστική γραμμή και έτσι δεν επιδίωξε να μετατραπούν οι επιμέρους φοιτητικές διεκδικήσεις σε αμιγώς πολιτικές. Άλλωστε οι διεκδικήσεις αυτές είχαν πολύ στενή διάσταση και δεν θα μπορούσαν αντικειμενικά να μετεξελιχθούν σε μεγάλα πολιτικά ζητούμενα. Επομένως τόσο η τακτική και οι προθέσεις της ΕΔΑ όσο και η στενή διάσταση των ίδιων των φοιτητικών διεκδικήσεων μπορούν να εξηγήσουν σε ικανοποιητικό βαθμό τους λόγους για τους οποίους η εντυπωσιακή άνοδος της Αριστεράς στις βουλευτικές εκλογές της 11ης Μαΐου 1958 δεν συνεπάγεται ταυτόχρονα και έξαρση των φοιτητικών κινητοποιήσεων.

Το καλοκαίρι του 1959 η κυβέρνηση Καραμανλή ψήφισε δυο νομοθετικά διατάγματα, το 3971 "Περί Τεχνικής και Επαγγελματικής Εκπαιδεύσεως, Οργανώσεως της Μέσης Εκπαιδεύσεως και Διοικήσεως της Παιδείας" και το 3973 "Περί Ενοποιήσεως και Συντονισμού της Επαγγελματικής Εκπαιδεύσεως". Με τη ψήφιση των συγκεκριμένων νομοθετημάτων επιχειρούνταν να τακτοποιηθεί το αόριστο και άναρχο τοπίο που επικρατούσε στην τεχνική επαγγελματική εκπαίδευση και να ρυθμιστούν ορισμένα διοικητικά ζητήματα. Πάντως, σύμφωνα με τον Αλέξη Δημαρά, το συγκεκριμένο νομοθετικό έργο παρέμεινε ουσιαστικά "άνευ αποτελέσματος, δεδομένου ότι προσέκρουσε κυρίως στην έλλειψη επαρκούς προσωπικού όπως και στην πλημμελή προετοιμασία για τις απαιτούμενες μεταβολές".[103] Μέσα σε αυτό το πλαίσιο και με αφορμή την αύξηση κατά 20% στα κόμιστρα των αστικών συγκοινωνιών Αθηνών - Πειραιώς από τις 16 Αυγούστου 1959 εκδηλώθηκε η επόμενη φοιτητική κινητοποίηση.[104] Επρόκειτο για τη διεκδίκηση της καθιέρωσης μειωμένου φοιτητικού εισιτηρίου (κατά 50%) στις αστικές συγκοινωνίες.[105]

[103] Βλ. Αλέξης Δημαράς, "Η Εκπαίδευση στο Νέο Ελληνικό Κράτος", 1964, Συλλογή Ξενοφώντα Γιαταγάνα, κουτί 5, φάκελος 23: Δημοσιευμένες μελέτες και άρθρα για την παιδεία στην Ελλάδα, ΕΜΙΑΝ.

[104] "Οι αυξημένες τιμές των εισιτηρίων των ιδιωτικών λεωφορείων Αθηνών - Πειραιώς. Πως δικαιολογεί ο Θεμ. Κονίτσας τις αυξήσεις", *Ελευθερία*, 14 Αυγούστου 1959, οπ.π., σελ. 7.

[105] Οι φοιτητές ζητούσαν "θέσπιση φοιτητικού εισιτηρίου σε όλες τις συγκοινωνίες (αστικές, υπεραστικές, χερσαίες, θαλάσσιες, εναέριες) με έκπτωση 50% επί της συνήθους τιμής αυτών" (Απόφαση Β' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου 19 - 25 Απριλίου 1959).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Ο αρμόδιος υφυπουργός Συγκοινωνιών και Δημοσίων Έργων Θεμιστοκλής Κονίτσας καθώς και υπηρεσιακά στελέχη του Υπουργείου Παιδείας (μεταξύ αυτών ο γενικός γραμματέας Νικόλαος Καρμίρης) αναγνώριζαν ότι το αίτημα ήταν βάσιμο, δίκαιο και εφικτό.[106] Ο υφυπουργός Συγκοινωνιών όμως δίσταζε να υλοποιήσει το αίτημα επειδή εκτιμούσε ότι η θέσπιση μειωμένου φοιτητικού εισιτηρίου στις αστικές συγκοινωνίες θα δημιουργούσε προηγούμενο διεκδίκησης και για άλλες κοινωνικές τάξεις, κάτι που θα συνεπαγόταν ακόμη μεγαλύτερη επιβάρυνση των πολιτών στα κόμιστρα.[107] Ο υφυπουργός απέφυγε να λάβει τελεσίδικη απόφαση για το ζήτημα και παρέπεμψε το θέμα σε γνωμοδοτικό όργανο που πρότεινε φοιτητικό εισιτήριο μόνο για τους αποδεδειγμένα άπορους φοιτητές και για εξαιρετικά περιορισμένο αριθμό διαδρομών.[108] Η διστακτικότητα του Κονίτσα προφανώς δεν ήταν άσχετη με τα συμφέροντα των ιδιωτών λεωφορειούχων που διαχειρίζονταν τις αστικές συγκοινωνίες της πρωτεύουσας και οι οποίοι δεν επιθυμούσαν την παροχή διευκολύνσεων για συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες διότι θεωρούσαν ότι κατ' αυτό τον τρόπο πλήττονταν τα έσοδα τους.

Το πρόβλημα έπληττε κατά κύριο λόγο τους επαρχιώτες σπουδαστές και τους άπορους φοιτητές καθώς η καθημερινή μετακίνηση με τις αστικές συγκοινωνίες ήταν εξαιρετικά πολυδάπανη και επιβάρυνε δυσανάλογα το φοιτητικό βαλάντιο.[109] Η διαμονή των φοιτητών σε σπίτια που βρίσκονταν εκτός του κεντρικού ιστού της πόλης και ως εκ τούτου μακριά από τις σχολές εξαιτίας των υπέρογκων ενοικίων των σπιτιών που βρίσκονταν στο κέντρο, η ύπαρξη και λειτουργία των περισσοτέρων σχολών σε απομακρυσμένα σημεία της πόλης, η έλλειψη φοιτητικής εστίας, η συχνή αναγκαστική μετάβαση στις βιβλιοθήκες που βρίσκονταν στο κέντρο ελλείψει επαρκών διδακτικών συγγραμμάτων και η ανυπαρξία συντονισμένου ωρολογίου προγράμματος διδασκαλίας καθιστούσαν το ζήτημα της μετακίνησης των φοιτητών

[106] *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 20 (2 Νοεμβρίου 1959), οπ.π., σελ. 1. Στη Γερμανία το φοιτητικό εισιτήριο ήταν ελαττωμένο κατά 40 - 50%, στη Βενεζουέλα ελαττωμένο κατά 40%, στην Ιαπωνία ελαττωμένο κατά 70% (ίσχυε και για μαθητές), στην Τουρκία κατά 50%, στην Ολλανδία και στο Βέλγιο κατά 40%.

[107] "Φαρισαϊκή Επιχειρηματολογία", *οπ.π.,* σελ 4.

[108] Η λύση δεν έγινε αποδεκτή από τους φοιτητές, οι οποίοι διαμαρτυρήθηκαν λέγοντας ότι δεν ζητούν ελεημοσύνη και εμμένουν στην καθιέρωση μειωμένου κατά 50% φοιτητικού εισιτηρίου για όλους χωρίς διακρίσεις.

[109] Βλ. Επερώτηση Νίκου Κιτσίκη, Μαρίας Σβώλου, Χρήστου Παγώνη και Ιωάννη Κοντουδάκη για το θέμα του φοιτητικού εισιτήριου, Δια τους Αξιότιμους Υπουργούς επί της Εθν. Παιδείας και των Συγκοινωνιών - Δημοσίων Έργων, 27 Νοεμβρίου 1958, Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 7, φάκελος 26: Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά (ΕΔΑ), 1957 - 1963, υποφάκελος 1: Κοινοβουλευτική ομάδα ΕΔΑ (κοινοβουλευτικά έγγραφα). Σπουδαστικά, ΕΜΙΑΝ. "….η επιβάρυνση για τα εισιτήρια των συγκοινωνιών κυμαινομένη από 5 - 15 δραχμές ημερησίως υπερβαίνει κατά μέσο όρο τας 3.000 δραχμάς ετησίως και οδηγεί σε περαιτέρω αύξηση του ήδη αρκετά υψηλού κόστους σπουδών".

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

με τις συγκοινωνίες ακόμη πιο δραματικό.[110] Αντίθετα το πρόβλημα δεν ήταν τόσο έντονο στο ΑΠΘ καθώς ο Οργανισμός Αστικών Συγκοινωνιών Θεσσαλονίκης (ΟΑΣΘ) είχε καθιερώσει διαφορετικό σύστημα στις μετακινήσεις των φοιτητών.[111]

Η κινητοποίηση για το φοιτητικό εισιτήριο στα μέσα μεταφοράς κορυφώθηκε με την απόπειρα διεξαγωγής στις 22 Σεπτεμβρίου 1959 σιωπηλής πορείας διαμαρτυρίας από τα Προπύλαια του Πανεπιστημίου Αθηνών προς το Υπουργείο Συγκοινωνιών.[112] Η προέλευση της συγκεκριμένης μορφής δράσης φαίνεται ότι αντλούσε από τις σιωπηλές πορείες διαμαρτυρίας που διεξάγονταν για το Κυπριακό ζήτημα τη δεκαετία του 1950. Η συγκεκριμένη μορφή δράσης - που ήταν αρκετά πρωτότυπη - είχε αποφασιστεί στα πλαίσια διεξαγωγής του "δεκαημέρου φοιτητικού αγώνος για το εισιτήριο"[113] και ήταν σύστοιχη με τα συναισθήματα πικρίας που ένιωθαν οι φοιτητές από τις παλινωδίες και τις συνεχείς υπαναχωρήσεις του υφυπουργού Συγκοινωνιών στο ζήτημα καθιέρωσης του φοιτητικού εισιτηρίου. Συντονιστικό ρόλο στην κινητοποίηση ανέλαβε η Εκτελεστική Επιτροπή του Β' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου.[114] Η απόφαση για ματαίωση διεξαγωγής της σιωπηλής πορείας διαμαρτυρίας ελήφθη μετά την κατ' ίδιαν συνάντηση μελών της επιτροπής με τον Κονίτσα, ο οποίος ζήτησε πίστωση χρόνου για να ανακοινώσει την τελική του απόφαση.[115] Μετά τη συνάντηση με τον υφυπουργό, η πλειοψηφία των μελών της

---

[110] Βλ. Έκκληση προς την κυβέρνηση και τους κοινωνικούς φορείς περί άμεσης καθιέρωσης στις συγκοινωνίες φοιτητικού εισιτηρίου ελαττωμένου κατά 50%, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 1, φάκελος 1: Εκτελεστική Επιτροπή Β' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου, 1959, ΕΜΙΑΝ.

[111] *Φοιτητικοί Αντίλαλοι* (Θεσσαλονίκης), Αρ. φυλλ. 1 (15 Οκτωβρίου 1959), σελ. 4. Για το ίδιο θέμα *Ο Φοιτητής*, εκδίδεται από τη ΦΕΑΠΘ, Αρ. φυλλ. 2 (Οκτώβριος 1960), σελ 4. "Χορηγήθησαν 1.500 πάσα από ΟΑΣΘ και ΥΒΕ. Συμπαρίσταται συνεχώς ο ΥΒΕ και ο Γενικός Γραμματεύς κ. Γεώργιος Παπαγεωργίου".

[112] Βλ. Ανακοίνωση Εκτελεστικής Επιτροπής Β' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου προς τις Διοικήσεις των Φοιτητικών Συλλόγων, 16 Σεπτεμβρίου 1959, Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 1, φάκελος 2: Β' Πανσπουδαστικό Συνέδριο, 18 - 23.4.1959, υποφάκελος 6: Εκτελεστική Επιτροπή Β' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου, ΕΜΙΑΝ.

[113] Βλ. Ανακοίνωση Εκτελεστικής Επιτροπής Β' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου προς τις Διοικήσεις των Φοιτητικών Συλλόγων, 16 Σεπτεμβρίου 1959, Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 1, φάκελος 2: Β' Πανσπουδαστικό Συνέδριο, 18 - 23.4.1959, υποφάκελος 6: Εκτελεστική Επιτροπή Β' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου, ΕΜΙΑΝ.

[114] Βλ. Ανακοίνωση ΔΕΣΠΑ προς τα Διοικητικά Συμβούλια των συμμετασχόντων στο Β' Πανσπουδαστικό Φοιτητικών Συλλόγων, 23 Μαΐου 1959, Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 1, φάκελος 2: Β' Πανσπουδαστικό Συνέδριο, 18 - 23.4.1959, υποφάκελος 6: Εκτελεστική Επιτροπή Β' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου, ΕΜΙΑΝ. Η Εκτελεστική Επιτροπή είχε συσταθεί από την ολομέλεια των συμμετεχόντων στο φοιτητικό συνέδριο αντιπροσώπων με σκοπό την προώθηση των αιτημάτων που είχαν τεθεί κατά τη διάρκεια των εργασιών του.

[115] Βλ. Απάντηση υφυπουργού Συγκοινωνιών στην επίκαιρη ερώτηση Βρανόπουλου (υπ. αριθμ. 8735/1/10/1959), Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 2, φάκελος 10: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), εισερχόμενα, 1950 - 1951, 1957 - 1962 και αχρονολόγητα, υποφάκελος 4:1959, ΕΜΙΑΝ. "Με την υπ' αριθμ. 143/59 πράξη του υπουργικού συμβουλίου εγκρίθηκε η καθιέρωση εισιτηρίου για τους σπουδαστές των Ανωτάτων Σχολών περιοχής πρωτευούσης, μειωμένου κατά 50% του εκάστοτε ισχύοντος τιμολογίου εισιτηρίων. Το φοιτητικό

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

επιτροπής κατευθύνθηκε στον χώρο της συγκέντρωσης και ανήγγειλε τη ματαίωση απευθύνοντας συστάσεις στους παριστάμενους να διαλυθούν. Η αναγγελία της ματαίωσης προκάλεσε την αντίδραση τριακοσίων περίπου συγκεντρωμένων που αποδοκίμασαν τους διοργανωτές και επέμειναν εμφατικά στη διεξαγωγή της πορείας.[116] Ισχυρές αστυνομικές δυνάμεις με επικεφαλής τον υποδιοικητή ασφάλειας Αθηνών Κωνσταντίνο Τασιγιώργο κατευθύνθηκαν προς τα Προπύλαια του Πανεπιστημίου Αθηνών και σχημάτισαν κλοιό μπροστά από τους συγκεντρωμένους. Ο Τασιγιώργος συνέστησε στους διαδηλωτές να μην πραγματοποιήσουν πορεία, προειδοποιώντας ότι τα όργανα της τάξης είχαν εντολή να διαλύσουν κάθε απόπειρα διαδήλωσης. Οι συγκεντρωμένοι όμως δεν πειθάρχησαν στις υποδείξεις του Τασιγιώργου, με συνέπεια τα αστυνομικά όργανα να στριμώξουν τους φοιτητές στο δεξιό περιστύλιο και να προβούν σε ανηλεή ξυλοδαρμό τους.[117] Το απόγευμα της ίδιας μέρας φοιτητικοί σύλλογοι, όπως επίσης η ΕΦΕΚ και η ΟΤΣΣΕ με ανακοινώσεις τους εξέφρασαν τη συμπαράσταση τους στους τραυματίες και κατήγγειλαν τη στάση των αστυνομικών δυνάμεων έναντι των φοιτητών. Οι τελευταίοι προσπάθησαν να αποτρέψουν την αστυνομική επέμβαση επαναλαμβάνοντας το σύνθημα "έξω από το σπίτι μας". Η αξίωση για την επίλυση των επιμέρους φοιτητικών αιτημάτων άρχισε πλέον να σχηματοποιείται σε απαίτηση περιφρούρησης του ακαδημαϊκού ασύλου και αποχώρηση των οργάνων του σπουδαστικού τμήματος της ασφάλειας από τους πανεπιστημιακούς χώρους.

Πέρα από τη φιλοκυβερνητική τοποθέτηση της πλειοψηφίας των μελών της Εκτελεστικής Επιτροπής του Β' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου - αρκετά εκ των οποίων στη συνέχεια συμμετείχαν στην ίδρυση της ΕΚΟΦ - η στάση της εξηγείται από τη διαφορετική αντίληψη των συνδικαλιστών μελών της σχετικά με τον χαρακτήρα των φοιτητικών κινητοποιήσεων. Όπως επισημαινόταν χαρακτηριστικά στην *Ξαστεριά*, "υπήρχον εκπρόσωποι οι οποίοι συνεβούλευον πολιτισμένην αντιμετώπισιν του θέματος του φοιτητικού εισιτηρίου, διπλωματικότητα, φρόνησιν, όχι διαδηλώσεις,

---

εισιτήριο θα ισχύει από 1ης Οκτωβρίου μέχρι 30ης Ιουνίου εκάστου έτους και δι' εξήκοντα απλάς διαδρομάς μηνιαίως δι' έκαστον σπουδαστή".

[116] Οι φοιτητές αποδοκίμασαν την Εκτελεστική Επιτροπή με τα συνθήματα "Κάτω οι διασπαστές", "Να γίνει η Πορεία", "Μας πουλήσατε". *Μακεδονία*, 23 Σεπτεμβρίου 1959, οπ.π., σελ. 5.

[117] Η φοιτήτρια Β' έτους της Νομικής Αθηνών Ανθή Μάντζαρη τραυματίστηκε σοβαρά, δεχόμενη χτυπήματα στο υπογάστριο. *Ελευθερία*, 23 Σεπτεμβρίου 1959, οπ.π., σελ. 1. Παρά το γεγονός ότι το ακαδημαϊκό άσυλο δεν ήταν νομοθετικά κατοχυρωμένο, οι πανεπιστημιακοί χώροι θεωρούνταν χώροι ελεύθερης διακίνησης ιδεών, διδασκαλίας και έρευνας. Το άσυλο παραβιαζόταν συστηματικά από την παρουσία του σπουδαστικού τμήματος της ασφάλειας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

συγκεντρώσεις και οχλοκρατίας".[118] Οι φιλοκυβερνητικοί συνδικαλιστές επιδίωκαν να ελέγξουν και να απο-πολιτικοποιήσουν τις διεκδικήσεις της φοιτητικής νεολαίας έτσι ώστε αυτές να μην πάρουν τη μορφή συλλογικής διαμαρτυρίας που θα στρεφόταν εναντίον της κυβέρνησης της ΕΡΕ. Οι φίλα προσκείμενοι στην κυβέρνηση συνδικαλιστές εκτιμούσαν ότι ήταν ορατός ο κίνδυνος εκμετάλλευσης από την Αριστερά, εξέλιξη που αφενός θα εδραίωνε την ηγεμονική της θέση στον φοιτητικό χώρο και αφετέρου θα δημιουργούσε προϋποθέσεις ανατροπής της κυβέρνησης με την επικράτηση γενικευμένου κλίματος αναρχίας.[119]

Με την αναβίωση των εμφυλιοπολεμικών κηρυγμάτων στον φοιτητικό χώρο,[120] η ΕΚΟΦ, αφού δεν μπορούσε να αμφισβητήσει τα ίδια τα αιτήματα, προσπαθούσε να πετύχει τον αποπροσανατολισμό των φοιτητών και να ενισχύσει την πόλωση μεταξύ τους επισείοντας σταθερά τον "κομμουνιστικό κίνδυνο". Τα μέλη της που προέρχονταν κυρίως από την επαρχία και τα μικροαστικά στρώματα, "ντοπάρονταν ιδεολογικά και ψυχολογικά ότι μάχονταν για το Έθνος και για την προστασία της κοινωνίας από τον κομμουνισμό".[121] Η ΕΚΟΦ πίστευε ότι η φοιτητική νεολαία θα έπρεπε να διεκδικεί μόνο μέσω των εκλεγμένων εκπροσώπων της, μέσω των συντεταγμένων φοιτητικών οργάνων με κόσμιο τρόπο και απέρριπτε τις μαζικές διαδηλώσεις από τον φόβο αδυναμίας ελέγχου τους και μετατροπής τους σε γενικευμένες αντικυβερνητικές εκδηλώσεις. Για τα στελέχη της ΕΚΟΦ τα όρια αποδοχής της φοιτητικής διαμαρτυρίας εξαντλούνταν στο μέτρο που η τελευταία δεν θα εξελίσσονταν σε πρόβλημα για την κυβέρνηση της ΕΡΕ. Προς επίρρωση αυτής της άποψης, ενδεικτική ήταν η τοποθέτηση του τελειόφοιτου της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, μέλους του διοικητικού συμβουλίου της ΔΕΣΠΑ και διευθυντή του περιοδικού *21ος Αιών*,[122] Αλέξανδρου Παναγόπουλου. Ο

[118] "Η Νίκη που θα ολοκληρωθεί. Το φοιτητικό εισιτήριο". *Ξαστεριά*, τχ.1, οπ.π., σελ. 4.

[119] Αλέξανδρος Παναγόπουλος, "Φοιτητικός Συνδικαλισμός. Η τακτική και πολιτική των Αριστερών συναδέλφων", *21ος Αιών*, τχ. 5 - 6 (Ιούνιος - Ιούλιος 1961), οπ.π., σελ. 10.

[120] Βλ. Προκήρυξη Εκτελεστικής Επιτροπής Β' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου, ΕΦΕΕ, ΔΕΣΠΑ για τα Δεκεμβριανά, Συλλογή Γιώργου Χατζόπουλου, κουτί 1, φάκελος 1: Σπουδαστικά, 1959 - 1961, υποφάκελος 1: Β' Πανσπουδαστικό Συνέδριο, Εκτελεστική Επιτροπή, 1959 - 1960, ΕΜΙΑΝ. "Και ήρξατο ο Κομμουνισμός χειρών αδίκων δημιουργήσας τον Δεκέμβριον του 1944, Δεκέμβριον πλήρην ταλαιπωριών και κακουχιών ΕΓΚΛΗΜΑΤΩΝ - ΚΑΚΟΥΡΓΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΙΟΤΗΤΩΝ. ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΝ ΠΕΝΘΟΥΣ - ΟΔΥΝΗΣ και ΟΡΦΑΝΙΑΣ".

[121] Βλ. Συνέντευξη Λάκη Ιωαννίδη, "Τα δικά μας 60ς", *Ρεπορτάζ χωρίς Σύνορα*, οπ.π. Τα περισσότερα στελέχη της ΕΚΟΦ κατάγονταν από χωριά. Πολλοί είχαν μεγαλώσει με τις διηγήσεις συγγενών τους από τα χρόνια του Εμφυλίου. Μέλη της οργάνωσης κατάγονταν από τη Μακεδονία και την Πελοπόννησο, περιοχές με αντικομμουνιστική και φιλοβασιλική παρουσία.

[122] Στον *21ο Αιώνα* αρθρογραφούσαν τελειόφοιτοι και απόφοιτοι πανεπιστημιακών σχολών, μέλη της ΕΚΟΦ, συμπαθούντες πανεπιστημιακοί (Πλάτων Σταματιάδης, Ιωάννης Κιτσαράς, Γεώργιος Κουρνούτος, Ιωάννης Θεοδωρακόπουλος), φοιτητές που εργάζονταν παράλληλα στην ΚΥΠ, ειδικοί

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Παναγόπουλος ισχυριζόταν ότι "οι κομμουνισταί φοιτηταί δεν θέλουν αγνόν και τίμιον συνδικαλισμόν, αλλά επιδιώκουν την παραποίησιν και πλαστογραφίαν του πραγματικού συνδικαλισμού. Επιθυμούν να μεταχειρισθούν τον φοιτητικόν συνδικαλισμόν σαν όργανον δια την δημιουργίαν συλλαλητηρίων, συγκρούσεων με την αστυνομία και γενικά να δημιουργούν ατμόσφαιραν επαναστατικήν προς τον σκοπόν της εκμεταλλεύσεως". Και κατέληγε ότι "δια τους κομμουνιστάς αι παραστάσεις εις τους αρμοδίους, αι συγκεντρώσεις, τα συλλαλητήρια δεν είναι μέσα δια την επίλυσιν των φοιτητικών ζητημάτων, πράγμα που ουσιαστικά δεν τους ενδιαφέρη, αλλά μέσα δια να υποτάσσουν τους συλλόγους εις την πραγματικήν διοίκησιν του κόμματος των".[123]

Μετά τη διευθέτηση του θέματος του φοιτητικού εισιτήριου ανέκυψαν δυο ζητήματα που μονοπώλησαν τη συλλογική δράση από τα τέλη Νοεμβρίου 1959 μέχρι και τις παραμονές των Χριστουγέννων του ίδιου έτους. Τα ζητήματα αυτά ενείχαν κάποια ιδιαιτερότητα αφού μπορούσε να τα διευθετήσει πρακτικά μόνο η Σύγκλητος. Ο υπουργός Παιδείας δεν είχε ουσιαστική αρμοδιότητα και περιοριζόταν μόνο να μεσολαβήσει στη Σύγκλητο ζητώντας να εφαρμοσθεί απαρέγκλιτα ο νόμος. Η απόφαση του πρύτανη του Πανεπιστημίου Αθηνών, καθηγητή της έδρας της Μετεωρολογίας της Φυσικομαθηματικής Σχολής Ηλία Μαριολόπουλου να αναστείλει τις ατελείς εγγραφές για τους δικαιούχους φοιτητές εξαιτίας ανεπαρκούς χρηματοδότησης από την κυβέρνηση και η καταστρατήγηση του ψηφισμένου ήδη από το καλοκαίρι από την Επιτροπή Εξουσιοδοτήσεως Νομοθετικού Διατάγματος 3974/1959 από τη Σύγκλητο του Πανεπιστήμιου Αθηνών προκάλεσαν την αντίδραση της ΔΕΣΠΑ. Το δευτεροβάθμιο συνδικαλιστικό όργανο των φοιτητικών συλλόγων των σχολών του Πανεπιστημίου Αθηνών προκήρυξε σαρανταοκτάωρη προειδοποιητική αποχή από τα μαθήματα και τα εργαστήρια στις 27 και 28 Νοεμβρίου 1959, ζητώντας άμεσα την επαναφορά των ατελών εγγραφών και τη ριζική αναδιαμόρφωση του μέτρου.[124] Η απροθυμία της Συγκλήτου του

'σύμβουλοι' της ΓΔΤΠ (ξεχωρίζουν ο Γεώργιος Γεωργαλάς, ο λογοτέχνης Αλκιβιάδης Γιαννόπουλος, ο ποιητής Κρίτων Αθανασούλης, ο Δανιήλ Κατσαρδέλλος, ο Γεώργιος Ζωτιάδης, ο Ιωάννης Ξυδιάς, ο Νίκος Δρουβιώτης). Η αντιπαράθεση γινόταν σε ιδεολογικό και δευτερευόντως σε συνδικαλιστικό επίπεδο. Τον τελευταίο ρόλο ανέλαβε *Η Ηχώ των Σπουδαστών*, στην οποία αρθρογραφούσαν ενεργοί φοιτητές, προσκείμενοι στην κυβερνητική παράταξη, μέλη της ΕΚΟΦ και λιγότερο απόφοιτοι πανεπιστημιακών σχολών.

[123] Αλέξανδρος Παναγόπουλος, "Φοιτητικός Συνδικαλισμός. Η τακτική και πολιτική των Αριστερών συναδέλφων", *21ος Αιών*, τχ. 5 - 6 (Ιούνιος - Ιούλιος 1961), οπ.π., σελ 10.

[124] Με το άρθρο 6 του Ν.Δ. 283/1947 παράγραφος 2 "δύνανται να απαλλάσσωνται εξ' ολοκλήρου ή μέρους των καταβλητέων διδάκτρων, εξέταστρων και παντός είδους τελών ορισμέναι κατηγορίαι

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Πανεπιστημίου Αθηνών να εφαρμόσει κατά γράμμα τη διάταξη της μεταφοράς μαθημάτων, όπως αντίθετα είχαν πράξει άλλα εκπαιδευτικά ιδρύματα,[125] επειδή κατά την κρίση της έτσι γινόταν πιο εύκολη η προαγωγή των φοιτητών από έτος σε έτος, οδήγησε στην κήρυξη αποχής από τις 3 μέχρι και τις 24 Δεκεμβρίου 1959 με αιτήματα την επαναφορά και την κατοχύρωση του θεσμού των ατελών εγγραφών και την πλήρη εφαρμογή του Νομοθετικού Διατάγματος που ρύθμιζε το ζήτημα της μεταφοράς μαθημάτων.

Η αποχή συνοδεύτηκε από την κήρυξη απεργίας πείνας για περίπου σαράντα ώρες και τη διεξαγωγή διαδοχικών συγκεντρώσεων στις 5, 9 και 16 Δεκεμβρίου 1959. Παρά το γεγονός ότι η αστυνομία απαγόρευσε τις συγκεντρώσεις οι φοιτητές δεν πτοήθηκαν. Η κατάληξη των συγκεντρώσεων ήταν η αναμενόμενη καθώς η αστυνομία προχώρησε σε καταστολή. Πολλοί φοιτητές συνελήφθησαν, μεταξύ των οποίων ο πρόεδρος της ΔΕΣΠΑ Άγγελος Αγγελόπουλος και ο αντιπρόεδρος της, Παναγιώτης Μπέης, ενώ αρκετοί τραυματίστηκαν από τα γκλόμπς των αστυφυλάκων, που άφησαν μεταξύ άλλων, "ημιαναίσθητο κατόπιν λακτίσματος, τον γενικό γραμματέα της ΔΕΣΠΑ, φοιτητή της Ιατρικής, Θάνο Θεοδωρόπουλο".[126] Στις συγκεντρώσεις κυριάρχησαν συνθήματα ενάντια στην καταστολή και την παραβίαση του ακαδημαϊκού ασύλου, καθιστώντας για πολλοστή φορά την αστυνόμευση της διαμαρτυρίας καθοριστικό θέμα που υπερκέραζε τα επιμέρους φοιτητικά αιτήματα.[127] Είναι χαρακτηριστική η λιτή, αλλά σαφής αιχμή που διατύπωσε η φιλοκυβερνητική *Ηχώ των Σπουδαστών* για τη στάση της αστυνομίας, εκφράζοντας την εκτίμηση ότι "παρά το πνεύμα πολιτισμού και αξιοπρέπειας που επιδείχθηκε από την πλευρά των φοιτητών, οι αστυνομικοί δεν λησμόνησαν ούτε στιγμή την Ιαβερικήν συμπεριφοράν".[128]

φοιτητών", ο καθορισμός των οποίων αφήνονταν στην ευχέρεια των συγκλήτων. Οι φοιτητές επιδίωκαν την αναδιάρθρωση του μέτρου έτσι ώστε να συμπεριληφθούν περισσότερες κατηγορίες δικαιούχων, όπως τα παιδιά των αγροτικών και των εργατικών οικογενειών που αποκλείονταν.

[125] Βλ. Απάντηση Πρύτανη ΑΠΘ Δημητρίου Ι. Καρανίκα για το Νόμο περί Μεταφοράς Μαθημάτων όπως εφαρμοζόταν στο ΑΠΘ, 22 Οκτωβρίου 1959, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 2, φάκελος 10: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), εισερχόμενα, 1950 - 1951, 1957 - 1962 και αχρονολόγητα, υποφάκελος 4: 1959, ΕΜΙΑΝ.

[126] *Ελευθερία,* 10 Δεκεμβρίου 1959, οπ.π., σελ. 8.

[127] Βλ. Ανακοίνωση ΔΕΣΠΑ, 13 Δεκεμβρίου 1959, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 2, φάκελος 11: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), εξερχόμενα, 1949 - 1951, 1957 - 1963 και αχρονολόγητα, υποφάκελος 6: 1959, ΕΜΙΑΝ.

[128] "Δραματική Απεργία Πείνης πραγματοποίησαν οι φοιτηταί. Διαδηλώσεις εις τους αθηναϊκούς δρόμους - Αναστάτωση εις τους σπουδαστικούς κύκλους. Και η τελευταία προσπάθεια: 150 φοιτηταί κλεισμένοι εις τα γραφεία της ΕΦΕΚ", *Η Ηχώ των Σπουδαστών*, Αρ. φυλλ. 8 (Δεκέμβριος - Ιανουάριος 1960), οπ.π., σελ. 4.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Η απεργία πείνας πραγματοποιήθηκε στις 10 και 11 Δεκεμβρίου 1959 στο εντευκτήριο της ΕΦΕΚ και όχι στην φοιτητική λέσχη όπως είχε αρχικά ανακοινωθεί. Η αλλαγή του χώρου οφειλόταν στο γεγονός ότι η αστυνομία κατ' εντολή της πρυτανείας του Πανεπιστημίου Αθηνών είχε αποκλείσει την είσοδο της λέσχης, εμποδίζοντας τους φοιτητές να εισέλθουν στο κτήριο. Γύρω στους 150 με 200 φοιτητές (μεταξύ αυτών και ηγετικά στελέχη της ΕΚΟΦ)[129] κινήθηκαν με μυστικότητα για να μη γίνουν αντιληπτοί από τις αρχές, προς τα γραφεία της ΕΦΕΚ, τα οποία κατέλαβαν και προχώρησαν σε συμβολική απεργία πείνας με στόχο την επίλυση των εκκρεμών ζητημάτων. Η απεργία πείνας απέδωσε καρπούς αφού ο πρύτανης στις 10 Δεκεμβρίου 1959 ανακοίνωσε την επαναφορά των ατελών εγγραφών, συστήνοντας παράλληλα στους φοιτητές να επανέλθουν στα μαθήματα τους. Προς άρση του αδιεξόδου υποσχέθηκε ότι θα εισηγούνταν θετικά και για το θέμα της μεταφοράς στη Σύγκλητο, επιφυλασσόμενος όμως για την τελική απόφαση του οργάνου.[130] Ο πρόεδρος της Εκτελεστικής Επιτροπής του Β' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου, Σωτήρης Πανουσάκης σε συνέντευξη που παραχώρησε στην *Ηχώ των Σπουδαστών* υπεραμυνόταν της απεργίας πείνας, σημειώνοντας εντούτοις τη διαφωνία του για τη συνέχιση των κινητοποιήσεων μετά τις σχετικές διαβεβαιώσεις του πρύτανη. Ο Πανουσάκης έστρεφε τα βέλη του προς τη ΔΕΣΠΑ, η οποία "δυστυχώς παρασυρθείσα από 'ωρισμένους' συνέχισε την απεργία πείνης χωρίς να έχη ουδέν θετικό αποτέλεσμα, εξαναγκασθείσα μετά πενθήμερον να τη διακόψη, αφού προηγουμένως είχεν απωλέση μια κάποια ευκαιρία".[131]

Στο σημείο αυτό είναι απαραίτητο ένα σχόλιο για την επιλογή της απεργίας πείνας ως μορφής συλλογικής δράσης από τους φοιτητές. Οι φοιτητές είχαν δανειστεί

---

[129] Στην απεργία πείνας συμμετείχαν μεταξύ άλλων ο πρόεδρος της ΕΚΟΦ Παύλος Μανωλόπουλος και ο γενικός γραμματέας της, Σωτήρης Πανουσάκης. Η μη ύπαρξη ανακοίνωσης από την ΕΚΟΦ που να εξηγεί τα κίνητρα της συμμετοχής και να προτρέπει τα μέλη της στη διεξαγωγή της απεργίας πείνας, μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι όσοι συμμετείχαν από τις τάξεις της λειτούργησαν μεμονωμένα. Βέβαια το γεγονός ότι η ΕΚΟΦ εκπροσωπήθηκε στην απεργία από την ηγεσία της, σε ανώτατο επίπεδο, προφανώς υποδηλώνει κάτι, αφού οι συμμετέχοντες κατείχαν παράλληλα σημαντικές θέσεις στα συνδικαλιστικά όργανα και λειτουργούσαν περισσότερο ως εκπρόσωποι του φοιτητικού συνδικαλισμού και όχι τόσο ως στελέχη της ΕΚΟΦ.

[130] *Ελευθερία*, 11 Δεκεμβρίου 1959, οπ.π., σελ. 8.

[131] Ο πρόεδρος της Εκτελεστικής Επιτροπής του Β' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου καταγγέλλει: "Απουσιάζουν πάντοτε από τας εθνικάς φοιτητικάς εκδηλώσεις οι 'ωρισμένοι' συνδικαλισταί", *Η Ηχώ των Σπουδαστών*, Αρ. φυλλ. 10 (Απρίλιος 1960), οπ.π. Ο Πανουσάκης χρησιμοποιώντας τον όρο "ωρισμένοι" υπονοούσε την ανάμειξη συνδικαλιστών που υποκινούνταν από πολιτικά κόμματα. "Λύθηκε το θέμα της μεταφοράς" *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 26 (7 Φεβρουαρίου 1961), οπ.π., σελ. 13. Η νομοθετική κατοχύρωση της μεταφοράς επικυρώθηκε στις 18 Ιανουαρίου 1961 (παράγραφος 1 άρθρου 17 Ν.Δ. 3974/1959: "το μεταφερόμενο μάθημα θα εξετάζεται Ιούνιο, Οκτώβριο, ενώπιον τριμελούς επιτροπής, ομού μετά των μαθημάτων του επόμενου έτους").

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

την απεργία πείνας από τους βιομηχανικούς εργάτες, τους εργάτες εργοστασίων, αλλά και από τους πολιτικούς εξόριστους και κρατούμενους των φυλακών και των σανατορίων.[132] Η απεργία πείνας χρησιμοποιούνταν για συμβολικούς λόγους και για λόγους πίεσης και πάντοτε συνδυαστικά με άλλες πιο οικείες μορφές όπως ήταν οι αποχές από τα μαθήματα και οι συγκεντρώσεις. Μέσω της υποβολής του σώματος τους σε μια σκληρή δοκιμασία, όπως ήταν η απεργία πείνας, οι φοιτητές αποδείκνυαν ότι ήταν αποφασισμένοι να φτάσουν στο όριο της ζωής μέχρι να επιτύχουν τα αιτήματα τους. Έτσι η πίεση μεταφερόταν αντικειμενικά στους αρμόδιους που όφειλαν να συνειδητοποιήσουν ότι τα αιτήματα ήταν δίκαια και ότι θα έπρεπε να μεριμνήσουν άμεσα για την επίλυση τους. Παράλληλα ενισχύονταν η συναισθηματική διάσταση καθώς οι φοιτητές κέρδιζαν τη συμπάθεια και τη συμπαράσταση της ελληνικής κοινωνίας.

Όμως η αποτελεσματικότητα και η σκοπιμότητα της απεργίας πείνας αμφισβητούνταν και από τους ίδιους τους φοιτητές. Ενδεικτική ήταν η άποψη του συνδικαλιστή της "Θέμιδας" και μέλους του διοικητικού συμβουλίου της ΔΕΣΠΑ Γιάννη Καλεώδη στην *Πανσπουδαστική*, ο οποίος χαρακτήριζε την απεργία πείνας ως "εσφαλμένη πράξη δια λόγους τακτικής" και ως "επώδυνο και σκληρό τρόπο αντιστάσεως". Στο άρθρο γινόταν εκτενής ανάλυση των επιπτώσεων της συγκεκριμένης μορφής δράσης. Η απεργία πείνας "εξαντλούσεν τον οργανισμό, εξασθένιζεν τα νεύρα, συχνά δημιουργούσεν ρήγματα εις το ηθικόν και ψυχολογικάς καθιζήσεις, γενικότερον κατέστρεφεν δια αρκετόν διάστημα την ισορροπίαν των νευροψυχικών και σωματικών δυνάμεων - δύναται να επιφέρη βαθύτερον κλονισμόν της υγείας".[133] Ο Καλεώδης υποστήριζε ότι η χρήση της απεργίας πείνας ήταν δικαιολογημένη μόνο όταν "εκ των πραγμάτων καθίστατο αδύνατος η κατ' άλλον τρόπον διεξαγωγή ενός αγώνος". Άλλωστε η επιλογή της συγκεκριμένης μορφής δράσης προϋπέθετε περιορισμένο αριθμό συμμετεχόντων, οι οποίοι ήταν οι πιο ώριμοι και οι περισσότερο αποφασισμένοι καθώς και "επάρκεια σε ανθρώπινο

[132] Η απεργία πείνας δεν ήταν μορφή δράσης που επιλεγόταν συχνά. Απεργία πείνας προκήρυσσαν οι βιομηχανικοί εργάτες (εργατοτεχνίτες ΣΕΚ, εργάτες εργοστασίων υφαντουργίας, χαλυβουργίας, μεταλλωρύχοι, λιμενεργάτες, καπνεργάτες). Για την απεργία πείνας των πολιτικών κρατουμένων βλ. Πολυμέρης Βόγλης, *Η εμπειρία της φυλακής και της εξορίας. Οι πολιτικοί κρατούμενοι στον εμφύλιο πόλεμο*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004, σελ. 284 - 289.

[133] Όπως θυμάται το μέλος του διοικητικού συμβουλίου της "Θέμιδας" Κώστας Βαλέτας που συμμετείχε στην απεργία, οι απεργοί είχαν μαζί τους λεμόνια. Το λεμόνι έχει βιταμίνη C (ασκορβικό οξύ). Με τα λεμόνια μπορούσαν να προφυλαχθούν από λοιμώξεις και σκορβούτο (το λεμόνι βοηθά στην άμυνα του οργανισμού και προφυλάσσει από πιθανή αβιταμίνωση). Η εμφάνιση λοιμώξεων ή άλλων συμπτωμάτων μπορούσε να οδηγήσει ακόμη και στο θάνατο έναν εξασθενημένο οργανισμό. Συχνές ήταν άλλωστε οι λιποθυμίες των απεργών πείνας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

αγωνιστικό δυναμικό ώστε να αξιοποιούνται παραλλήλως και οι άλλοι θερμοί αγωνιστικοί τρόποι". Αντίθετα ο Καλεώδης τασσόταν ανεπιφύλακτα υπέρ της δυναμικής, ενεργητικής, αγωνιστικής και επιθετικής διεξαγωγής των φοιτητικών κινητοποιήσεων.[134]

[134] Γ.Μ.Κ., "Συζητώντας με τον Τύπο. Απάντηση εις όσα έγραψαν οι κ.κ. Π. Παπανούτσος και Π. Παλαιολόγος δια την απεργίαν πείνας", *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 37 - 38 (16 Απριλίου 1962), οπ.π., σελ. 20 - 21. Ο Παύλος Παλαιολόγος υποστήριζε ότι "τέτοια μορφή απεργίας δεν τον βρίσκει σύμφωνο γιατί τον φοιτητή τον προτιμά εκρηκτικό, μαχητικό, οργίλο, σε αγώνες πεζοδρομίου".

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Ε. Γ΄ ΠΑΝΣΠΟΥΔΑΣΤΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ: ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ

Το 1960 υπήρξε υποτονική χρονιά για τη συλλογική δράση του φοιτητικού κινήματος και εξελίχθηκε σε έτος τελμάτωσης του φοιτητικού συνδικαλισμού.[135] Οι προσδοκίες που είχαν καλλιεργηθεί για ένταση των κινητοποιήσεων δεν επιβεβαιώθηκαν παρά το γεγονός ότι το προηγούμενο έτος σημειώθηκαν εξελίξεις που αντικειμενικά μπορούσαν να δώσουν ώθηση στο φοιτητικό κίνημα τόσο σε οργανωτικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο διεκδικήσεων. Το αποτέλεσμα των αρχαιρεσιών του Φεβρουαρίου - Μαρτίου 1960 στους πρωτοβάθμιους φοιτητικούς συλλόγους, η αυξημένη εκπροσώπηση στελεχών της ΕΚΟΦ σε θέσεις ευθύνης των συνδικαλιστικών οργάνων και η οριακή επικράτηση των μη κυβερνητικών δυνάμεων στις εκλογές για την ανάδειξη νέου διοικητικού συμβουλίου της ΔΕΣΠΑ συνέβαλαν καθοριστικά στη βραχυκύκλωση της φοιτητικής δραστηριότητας και στην καθήλωση της συλλογικής δράσης.[136]

Το μόνο θέμα που τέθηκε ήταν η διαμαρτυρία των φοιτητών των Ιατρικών σχολών των πανεπιστημίων Αθηνών και Θεσσαλονίκης για την ψήφιση από την βουλή του άρθρου 14 του Νόμου 4053/60 "περί οργανώσεως του αντιφυματικού αγώνος".[137] Οι φοιτητές Ιατρικής που είχαν στο πλευρό τους, τους καθηγητές τους,[138] προκήρυξαν εικοσιτετράωρη αποχή από τα μαθήματα, τα εργαστήρια και τις κλινικές, απέστειλαν υπομνήματα διαμαρτυρίας στον υπουργό Κοινωνικής Πρόνοιας ζητώντας

---

[135] Το 1960 χαρακτηρίστηκε από την *Πανσπουδαστική* ως μαύρη χρονιά για το φοιτητικό συνδικαλισμό. "1961. Μια Αντίθεση. Συμπεράσματα από τις εκλογές. Προοπτικές για το μέλλον", *οπ.π.*, Αρ. φυλλ. 28 (15 Απριλίου 1961), σελ. 3. "Χρονιά Μαύρη. Όχι μόνον δεν ανεκινήθησαν τα πάγια, οξύτατα και ώριμα προς λύση φοιτητικά προβλήματα αλλά και εγκατελείφθησαν όσες προσπάθειες είχαν αρχίσει για την προώθηση άλλων ή την κατοχύρωση των κεκτημένων".

[136] Στις εκλογές της 26ης Μαρτίου 1960 πρόεδρος της ΔΕΣΠΑ αναδείχθηκε το μέλος του διοικητικού συμβουλίου του ΣΦΟΑ Παναγιώτης Μπέης με οριακή πλειοψηφία 10 ψήφων έναντι 8 που έλαβε ο υποστηριζόμενος από την ΕΚΟΦ, φοιτητής Φυσικομαθηματικής Άγγελος Μπρατάκος. Η πλειοψηφία των μελών της νεοεκλεγμένης ΔΕΣΠΑ ανήκε στην ΕΚΟΦ.

[137] Τον Απρίλιο του 1960 η απόφαση του υφυπουργού Κοινωνικής Πρόνοιας Ψαρρέα να προσθέσει διάταξη στο νομοσχέδιο που προέβλεπε "τριετή υποχρεωτική υπηρεσία ή άσκηση των αποφοίτων Ιατρικής στην επαρχία επί εν έτος τουλάχιστον στα σανατόρια ή λοιπά νοσηλευτικά ιδρύματα λειτουργούντα εκτός των περιφερειών της τέως διοικήσεως πρωτευούσης και της Θεσσαλονίκης και επί διετία τουλάχιστον εις την ύπαιθρο ελευθέρως ή υφ' οιανδήποτε υπαλληλική σχέση" για να αποκτήσουν δικαίωμα εγγραφής σε έναν από τους τρεις μεγαλύτερους ιατρικούς συλλόγους προκάλεσε τη διαμαρτυρία των φοιτητών Ιατρικής.

[138] Βλ. Φυλλάδιο ΣΦΙΑ, Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 4, φάκελος 10: Πανεπιστήμιο Αθηνών, Σχολές 1958 - 1967, υποφάκελος 2: Ιατρική Αθηνών, 1960, τεκμήρια ΣΦΙΑ, ΕΜΙΑΝ. "Με το νόμο 4053 διαπράττεται αδίκημα κατά του αγροτικού πληθυσμού που καλείται να εμπιστευθεί τη ζωή του στα χέρια απροετοίμαστων για τέτοια αποστολή ανθρώπων" υφηγητής Λουκόπουλος. "Τους αφήνει ελεύθερους να σταδιοδρομήσουν μετά τα τριανταπέντε τους χρόνια" καθηγητής Λούρος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

την απόσυρση της επίμαχης διάταξης[139] και πραγματοποίησαν συγκέντρωση στο προαύλιο του κτηρίου της Ιατρικής Αθηνών στο Γουδή. Η αντίδραση τους έγκειτο στο γεγονός ότι με την ψήφιση της συγκεκριμένης διάταξης οι απόφοιτοι των ιατρικών σχολών θα σταδιοδρομούσαν στα τριανταπέντε τους χρόνια καθώς απαιτούνταν συνολικά δεκατέσσερα έως δεκαπέντε έτη για την άσκηση του επαγγέλματος. Οι φοιτητές Ιατρικής αντιδρούσαν επιπλέον στην "αφαίρεση του δικαιώματος ελευθέρας εκλογής ιατρικής ειδικότητος αφού ο Υπουργός Προνοίας θα καθόριζε εφεξής ποία ειδικότητα θα ακολουθήσει τις".[140]

Στις 12 Δεκεμβρίου 1960, λίγο πριν από τη διεξαγωγή του Γ' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου της Θεσσαλονίκης πραγματοποιήθηκε αποχή των σπουδαστών του ΕΜΠ που διήρκεσε μέχρι τις 9 Ιανουαρίου 1961. Οι σπουδαστές των πολυτεχνικών σχολών Αθήνας και Θεσσαλονίκης αντιδρούσαν έντονα στο ενδεχόμενο εξίσωσης των πτυχίων τους με αυτά των αποφοίτων των δημοσίων μέσων τεχνικών σχολών υπομηχανικών. Ο Σύλλογος Σπουδαστών του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου (Σ.Σ.Ε.Μ.Π.), συνεπικουρούμενος από τις πρυτανείες των πολυτεχνικών σχολών, τη σύγκλητο του πανεπιστημίου Αθηνών, το Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος (ΤΕΕ), επιστημονικούς συλλόγους και επαγγελματικές οργανώσεις έκανε λόγο για "νόθευση της επιστήμης και για παραγωγή ημιεπιστημόνων" σε περίπτωση καθιέρωσης της ‘ανωτέρας’ βαθμίδας στην οποία θα υπάγονταν σύμφωνα με τις κυβερνητικές εξαγγελίες οι σχολές υπομηχανικών.[141] Στον αντίποδα οι σπουδαστές των σχολών υπομηχανικών Αθηνών και Θεσσαλονίκης απαιτούσαν την εξίσωση των πτυχίων τους με αυτά των αποφοίτων των

---

[139] Βλ. Υπόμνημα ΣΦΙΑ "περί εγκατάλειψης του σχεδίου νομοθετικής ρυθμίσεως, δια του Νομοσχεδίου περί οργανώσεως αντιφυματικού αγώνος, της υποχρεωτικής επί τριετία αποστολής εις την ύπαιθρο των εξερχομένων των Ιατρικών Σχολών", 12 Απριλίου 1960, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 6, φάκελος 39: Σύλλογοι Φοιτητών, 1960 - 1962, υποφάκελος 1: Σύλλογος Φοιτητών Ιατρικής Σχολής Αθηνών: Ανακοινώσεις, ΕΜΙΑΝ.

[140] "Απαραίτητος η διαφώτιση του αγροτικού πληθυσμού. Θα εντείνουν τον αγώνα οι φοιτητές της Ιατρικής για την αποτροπή της εφαρμογής του νόμου", *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 24 (23 Μαΐου 1960), οπ.π., σελ. 1.

[141] Βλ. "Απόψεις των συγκλητικών, των επιστημονικών οργανώσεων και του Συντονιστικού Συμβουλίου επί του θέματος της Ανωτέρας", 10 Ιανουαρίου 1961, Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 5, φάκελος 13: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, 1960 - 1964, υποφάκελος 1, ΕΜΙΑΝ. Ψήφισμα Γ' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου "δια την επιχειρούμενην νόθευσιν της έννοιας της Επιστήμης δια της παραδοχής βαθμίδος Ανωτέρας Εκπαιδεύσεως", Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 3, φάκελος 3: Γ' Πανσπουδαστικό Συνέδριο, 17 - 23.12.1960, υποφάκελος 2: Ο τύπος για το Συνέδριο, ΕΜΙΑΝ. Ο Καραμανλής είχε δηλώσει: "Ανώτερα τεχνικά στελέχη θα καταρτίζουν οι δυο ιδρυόμενες Τεχνικές Σχολές Ανωτέρας Βαθμίδος". Σε ανάλογο ύφος ο Κανελλόπουλος υποστήριζε ότι "πρέπει να κάμωμεν την διάκρισιν μεταξύ πρώτον, των γυμνασίων, δεύτερον, των μέσων τεχνικών σχολών και τρίτον των δύο αυτών ανώτερων τεχνικών σχολών. Πρόκειται για σχολές ανωτέρας στάθμης. Πρόκειται περί μικρών Πολυτεχνείων που αντιστοιχούν εις την Ανωτέρα και όχι εις την Ανωτάτην Εκπαίδευσιν".

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

πολυτεχνείων.[142] Η απόπειρα κατοχύρωσης επαγγελματικών δικαιωμάτων έφερνε τους φοιτητές αντιμέτωπους μεταξύ τους. Οι εσωτερικές διενέξεις στο φοιτητικό κίνημα υπονόμευαν τον ενιαίο διεκδικητικό και αγωνιστικό χαρακτήρα των κινητοποιήσεων. Το κλίμα αντιπαράθεσης και οι διαξιφισμοί μεταξύ των φοιτητών του ΕΜΠ και των σπουδαστών των σχολών υπομηχανικών αποτυπώνονταν με σαφήνεια στα εκατέρωθεν υπομνήματα.

Η *Πανσπουδαστική* αφιέρωνε δύο άρθρα για το επίμαχο ζήτημα των υπομηχανικών. Στο πρώτο ο αρθρογράφος απέφευγε να πάρει θέση υπέρ ή κατά του αιτήματος των υπομηχανικών περί επαγγελματικής εξομοίωσης τους με τους σπουδαστές του ΕΜΠ και περιοριζόταν στην επισήμανση του κινδύνου που προέκυπτε από τη διαμάχη μεταξύ των τεχνικών στελεχών στους οποίους κατά κύριο λόγο βασιζόταν η βιομηχανική ανάπτυξη της χώρας. Όπως υποστήριζε ο αρθρογράφος, αντί από κοινού υπομηχανικοί και σπουδαστές του ΕΜΠ να θέσουν αποφασιστικά το αίτημα ανασυγκρότησης της χώρας, το ζήτημα επικεντρωνόταν σε ένα θέμα που αποπροσανατόλιζε, απο-συσπείρωνε τη φοιτητική νεολαία και καλλιεργούσε διασπαστικές τάσεις εντός της.[143] Στο δεύτερο άρθρο όμως ο συντάκτης του ήταν κατηγορηματικός: Η αξίωση των υπομηχανικών για πλήρη εξομοίωση τους με τους αποφοίτους του πολυτεχνείου ήταν άδικη και παράλογη. Ο αρθρογράφος πρότεινε να αναγνωριστούν οι σχολές Υπομηχανικών ως "σχολές ανώτερων επαγγελματικών τεχνικών στελεχών Μέσης και όχι Ανωτέρας Παιδείας". Μεγαλύτερη έμφαση θα έπρεπε να δοθεί στις ανεπαρκείς συνθήκες σπουδών και διδασκαλίας και στον πρόχειρο κυβερνητικό σχεδιασμό των σχολών.[144] Αντίθετα ο *21ος Αιών* τασσόταν ανεπιφύλακτα υπέρ του αιτήματος των σχολών Υπομηχανικών.

Για να επιτύχουν την κατοχύρωση των επαγγελματικών τους δικαιωμάτων οι σπουδαστές των σχολών υπομηχανικών επέλεξαν να προχωρήσουν σε μια πρωτότυπη, αλλά εξαιρετικά επίπονη - εξαιτίας των καιρικών συνθηκών, της πρόκλησης οιδημάτων, του πρηξίματος των ποδιών και άλλων κακουχιών - διαμαρτυρία. Επρόκειτο για την πολυήμερη πεζοπορία μήκους τριάντα - τριανταπέντε

[142] Βλ. "Απάντηση στους ισχυρισμούς των αντιτιθέμενων στην καθιέρωση Ανωτέρας Τεχνικής Παιδείας", Σύλλογος Σπουδαστών Υπομηχανικών Αθηνών, Συλλογή Ξενοφώντα Γιατάγανα, κουτί 3, φάκελος 19: Εργαζόμενοι μαθητές, σπουδαστές. Αγώνας υπομηχανικών, 1959 - 1964, υποφάκελος 2: Αγώνας Σπουδαστών Υπομηχανικών. Αποκόμματα τύπου, ανακοινώσεις, ψηφίσματα, υπομνήματα, 1959 - 1964, ΕΜΙΑΝ.

[143] Γιώργος Νικολάου, "Τα μέτρα για την τεχνική παιδεία στην εφαρμογή τους. 23 μέρες δραματική πορεία καταχείμωνα. Να σταματήσει ο εμπαιγμός", *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 26 (7 Φεβρουαρίου 1961), οπ.π., σελ. 5, 15.

[144] Στ. Δημητρίου, "Οι Υπομηχανικοί", *οπ.π.*, Αρ. φυλλ. 27 (27 Μαρτίου 1961), σελ. 16.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

χιλιομέτρων την ημέρα (καθημερινό οκτάωρο περπάτημα, ξεκούραση και φαγητό το μεσημέρι 1 - 2 ώρες) που πραγματοποίησαν 94 σπουδαστές της σχολής Υπομηχανικών (αρχικά κινητοποιήθηκαν 70 και θέλησαν να πάρουν μέρος και σπουδάστριες, ύστερα όμως από παράκληση των σπουδαστών αποσύρθηκαν) ξεκινώντας από τη Θεσσαλονίκη με προορισμό την Αθήνα (από τις 16 Δεκεμβρίου 1960 - 7 Ιανουαρίου 1961).[145] Η κινητοποίηση των σπουδαστών των σχολών υπομηχανικών διήρκεσε 22 μέρες. Οι κάτοικοι των πόλεων και των χωριών στα οποία διανυκτέρευαν οι πεζοπόροι υπομηχανικοί εξέφρασαν αλληλεγγύη στον αγώνα τους.[146] Η κατάληξη της κινητοποίησης υπήρξε δραματική αφού οι πεζοπόροι σπουδαστές φτάνοντας στην Ελευσίνα, αντίκρισαν μεγάλη αστυνομική δύναμη υπό τον ανώτερο αστυνομικό διοικητή πρωτευούσης Τομαρά που είχε λάβει εντολή από τον υφυπουργό Εσωτερικών Ευάγγελο Καλαντζή να ανακόψει την πορεία τους. Οι πεζοπόροι μετά από συμπλοκές με τις αστυνομικές δυνάμεις, κατέφυγαν στα παγωμένα νερά του Σκαραμαγκά για να αποφύγουν τις συλλήψεις και τους ξυλοδαρμούς από την αστυνομία. Αρκετοί υπέστησαν κρυοπαγήματα και μουδιάσματα από την πολύωρη παραμονή τους στο νερό.[147] Μετά την επίθεση που δέχτηκαν στο Σκαραμαγκά από τις αστυνομικές δυνάμεις, οι υπομηχανικοί επιβιβάστηκαν σε λεωφορεία και οι τραυματίες διακομίστηκαν σε νοσοκομεία της Αθήνας. Το θέμα των υπομηχανικών παρέμεινε εκκρεμές και τέθηκε εκ νέου τον Μάιο του 1962 με την εκδήλωση απεργίας πείνας των σπουδαστών της σχολής υπομηχανικών Αθηνών. Το θέμα επανήλθε την άνοιξη του 1964 όταν ο υφυπουργός Παιδείας Λουκής Ακρίτας γνωστοποίησε δημόσια την πρόθεση του να προβεί στην καθιέρωση "ανωτέρας βαθμίδος" στην οποία προβλέπονταν ότι θα υπάγονταν οι δύο δημόσιες σχολές υπομηχανικών Αθηνών και Θεσσαλονίκης, προκαλώντας την άμεση αντίδραση των φοιτητών του ΕΜΠ. Μετά τις αντιδράσεις των φοιτητών των

[145] Αναδημοσίευση από *Το Βήμα* άρθρου του Νικ. Καμπάνη, "Με τους σπουδαστές υπομηχανικούς από τη Θεσσαλονίκη στην Αθήνα. Σιωπηλή πορεία. Στιγμιότυπα - Εντυπώσεις". *Η Ηχώ των Σπουδαστών*, Αρ. φυλλ. 14 - 15 (Ιανουάριος 1961), οπ.π., σελ. 7. "Τα μέτρα για την τεχνική παιδεία στην εφαρμογή τους. 23 μέρες δραματική πορεία καταχείμωνα. Να σταματήσει ο εμπαιγμός", *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 26 (7 Φεβρουαρίου 1961), οπ.π., σελ 5, 15.

[146] "Με τους σπουδαστές υπομηχανικούς από τη Θεσσαλονίκη στην Αθήνα. Σιωπηλή πορεία. Στιγμιότυπα - Εντυπώσεις", *οπ.π.*, σελ. 7. Οι κάτοικοι πρόσφεραν γλυκίσματα, κουλούρια, ύπνο στα σπίτια τους ή στις σχολικές μονάδες των χωριών στους ταλαιπωρημένους πεζοπόρους. Γιατροί προσφέρονταν να τους εξετάσουν, βιομηχανίες έστελναν σοκολάτες, κρύα φαγητά και ειδικά παπούτσια πεζοπορίας. Στην Κατερίνη ο ηθοποιός Κώστας Χατζηχρήστος προσκάλεσε τους σπουδαστές να παρακολουθήσουν την παράσταση του θιάσου του. Αυτοσχεδιάζοντας και αλλάζοντας τα λόγια του κειμένου ο Χατζηχρήστος είπε "Τίποντας, μη μου λέτε τίποντας. Η σχολή των Υπομηχανικών πρέπει να γίνη Ανωτέρα".

[147] *Ελευθερία*, 8 Ιανουαρίου 1961, οπ.π., σελ. 1.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

πολυτεχνικών σχολών και θεσμικών φορέων όπως το ΤΕΕ, η εξαγγελία του Υφυπουργού πάγωσε. Πάντως η διένεξη μεταξύ υπομηχανικών και αποφοίτων μηχανικών των πολυτεχνικών σχολών κράτησε μέχρι τη δικτατορία, όταν τον Μάρτιο του 1972 οι υπομηχανικοί ξεκίνησαν αποχή, διαμαρτυρόμενοι για την απόφαση της Χούντας να υποβαθμίσει τα πτυχία τους.

Από τις 17 μέχρι τις 23 Δεκεμβρίου 1960 τα επεισόδια στη Θεσσαλονίκη κατά τη διάρκεια των εργασιών του Γ' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου μεταξύ μελών της ΕΚΟΦ και ελάχιστων παρισταμένων αντικυβερνητικών φοιτητών,[148] οι αντεγκλήσεις, οι καταγγελίες για τον μη σύννομο τρόπο διεξαγωγής του συνεδρίου και για αποφάσεις που σχετίζονταν με τα εθνικά θέματα,[149] η επίθεση στα γραφεία της εφημερίδας *Μακεδονία* από μέλη της ΕΚΟΦ - πράξη που στιγμάτισε την οργάνωση στα μάτια των φοιτητών - υπήρξαν τα βασικά γεγονότα που χαρακτήρισαν το έτος.[150] Κορυφαία στελέχη της ΕΚΟΦ πήγαν στα γραφεία της εφημερίδας *Μακεδονία* για να διαμαρτυρηθούν για την κριτική που ασκούσε η εφημερίδα και για τα όσα αποκάλυπτε ότι διαδραματίζονταν καθημερινά κατά τη διάρκεια αλλά και στο περιθώριο των εργασιών του συνεδρίου. Προξένησαν επεισόδια, σπάζοντας υαλοπίνακες, κινήθηκαν απειλητικά προς τους συντάκτες και αποχώρησαν ανενόχλητοι. Οι συγκρούσεις κατά τη διάρκεια των εργασιών του πανσπουδαστικού συνεδρίου της Θεσσαλονίκης ήταν αποτέλεσμα της μετατροπής του σε συνέδριο πολιτικού χαρακτήρα, μέσω του οποίου τα στελέχη της ΕΚΟΦ θα υποστήριζαν την κυβερνητική πολιτική στα πανεπιστήμια. Με την εξαίρεση της ΕΡΕΝ, οι πολιτικές

---

[148] *Πανσπουδαστική*, Έκτακτη Έκδοση, "Φοιτητικό Αίμα έβαψε την αίθουσα των εργασιών του Γ' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου. Με αυθαιρεσίες, τρομοκρατία και τραμπουκισμούς το μετέτρεψαν σε πραγματική παρασυναγωγή", σελ. 1 - 2. Για μια εκ διαμέτρου αντίθετη άποψη για τα γεγονότα της Θεσσαλονίκης, *Η Ηχώ των Σπουδαστών*, Αρ. φυλλ. 14 - 15 (Ιανουάριος 1961), οπ.π., σελ. 5 - 6 και *Ο Φοιτητής* (Θεσσαλονίκης), Έκτακτη Έκδοση, (Δεκέμβριος 1960), οπ.π. Για να εισέλθει φοιτητής στην αίθουσα διεξαγωγής του συνεδρίου, έπρεπε να είναι εφοδιασμένος με ταυτότητα της ΕΡΕΝ. Όσοι κατάφεραν να μπουν χωρίς ταυτότητα κατήγγειλαν τη διαδικασία και αποχώρησαν. Μεταξύ των αποχωρούντων ήταν ο πρόεδρος της ΔΕΣΠΑ Παναγιώτης Μπέης. Ο παρατηρητής του ΣΕΦΣ, σύνεδρος Ανδρέας Λεντάκης υπέστη ομαδικό ξυλοδαρμό από μέλη της ΕΚΟΦ. Την ίδια τύχη είχε και ο Αλέκος Γρίμπας που έσπευσε να βοηθήσει τον αιμόφυρτο Λεντάκη.

[149] Το προεδρείο του Γ′ Πανσπουδαστικού Συνεδρίου αποτελούσαν οι Λουκάς Παπαγγελής (ΠΑΣΠΕ) πρόεδρος, Κωνσταντίνος Βαλαβάνης (Ιατρική Θεσσαλονίκης) αντιπρόεδρος, Χρήστος Φύσσας (Νομική Αθηνών) γενικός γραμματέας, Σπύρος Κοντομάρης (ΕΜΠ) ειδικός γραμματέας.

[150] Στην επίθεση κατά της *Μακεδονίας* έλαβαν μέρος οι Παύλος Μανωλόπουλος, Άγγελος Μπρατάκος, Φώτης Παπαγεωργίου, Δημήτρης Κορέλλας, Χάρης Καρατζάς, Ιωάννης Χριστάκης, Κωνσταντίνος Βαλαβάνης, Γεώργιος Κράγκαρης. Οι πρωταίτιοι συνελήφθησαν, πέρασαν τα Χριστούγεννα στα κελιά μεταγωγών, αργότερα όμως απαλλάχθηκαν αφού ζήτησαν συγγνώμη από τον εκδότη της *Μακεδονίας*, Ιωάννη Βελλίδη, ο οποίος απέσυρε τη μήνυση.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

νεολαίες κατήγγειλαν με δριμύτητα την επίθεση στη *Μακεδονία.*[151] Ο πρόεδρος της ΔΕΣΠΑ, Παναγιώτης Μπέης καταδίκασε απερίφραστα "την παραφοιτητική οργάνωσιν ΕΚΟΦ ήτις επιδόθηκε εις επεισόδια, φατριασμόν, τρομοκρατίαν και επίθεσιν κατά της ελευθεροτυπίας".[152]

Τα γεγονότα της Θεσσαλονίκης επαναλήφθηκαν πέντε μήνες αργότερα, αυτή τη φορά στην Αθήνα στο περιθώριο του εορτασμού της εργατικής πρωτομαγιάς. Σε εκδήλωση που διοργάνωσαν στο *Νέο Θέατρο* ο ΣΕΦΣ και ο Σύλλογος Μαθητών Αποφοίτων Τεχνικών Σχολών "Ο Δημόκριτος" στις 29 Απρίλιου 1961 σημειώθηκαν εκτεταμένα επεισόδια μεταξύ αριστερών φοιτητών, εργαζόμενων φοιτητών, νυχτερινών μαθητών, οικοδόμων και μελών της ΕΚΟΦ.[153] Τις επόμενες μέρες το κλίμα παρέμεινε εξαιρετικά τεταμένο καθώς ομάδες εκοφιτών επιτίθονταν απροκάλυπτα σε μεμονωμένους φοιτητές και φοιτήτριες και επιδίδονταν σε ξυλοδαρμούς.[154] Οι αποκαλύψεις του βουλευτή του Δημοκρατικού Κέντρου Νικόλαου Ζορμπά για τη δράση της ΕΚΟΦ σε συνεδρίαση της βουλής,[155] όπως επίσης και η λεκτική επίθεση που δέχτηκε ο ίδιος στους διαδρόμους του κοινοβουλίου από πολυπληθή ομάδα μελών της οργάνωσης με επικεφαλής τον τριτοετή φοιτητή της Νομικής Αθηνών Χρήστο Φύσσα[156] όξυναν επικίνδυνα τα

---

[151] Ανακοίνωση Νεολαίας "Κίνησης Εθνικής Αναδημιουργίας" (ΚΕΑ), *Μακεδονία*, 30 Δεκεμβρίου 1960, οπ.π., σελ. 8. *Πυρσός της Νεολαίας*, Γραφείο Τύπου Σπουδαζούσης Νεολαίας ΚΕΑ, Αρ. φυλλ. 7 (16 Ιανουαρίου 1961), σελ. 1.

[152] Βλ. Παναγιώτης Μπέης, "Συμπεράσματα από το Συνέδριο", Αρχές 1961, Συλλογή Ξενοφώντα Γιαταγάνα, κουτί 1, φάκελος 2: Γ' Πανσπουδαστικό Συνέδριο, 1960, ΕΜΙΑΝ.

[153] Βλ. Καταγγελία ΣΕΦΣ και Συλλόγου Μαθητών Αποφοίτων Τεχνικών Σχολών "Ο Δημόκριτος" για την επίθεση της ΕΚΟΦ στη συγκέντρωση του *Νέου Θεάτρου* στις 29 Απριλίου 1961, 1 Μαΐου 1961, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 6, φάκελος 44: Εργαζόμενοι μαθητές, σπουδαστές και φοιτητές, 1960 - 1964, υποφάκελος 1: ΣΕΦΣ, ΕΜΙΑΝ. Για μια άλλη εκδοχή των γεγονότων "Οι δολοφόνοι του ΚΚΕ έβαψαν τα πεζοδρόμια της Αθήνας με άλικο φοιτητικό αίμα. Λυσσαλέα επίθεση εναντίον του Διευθυντού της εφημερίδος μας, συναδ. Κ. Παπαπαναγιώτου", *Η Ηχώ των Σπουδαστών*, Έκτακτη Έκδοση, Αρ. φυλλ. 20 (4 Μαΐου 1961), οπ.π., σελ. 1 - 2.

[154] Βλ. Σημείωμα ΣΕΦΣ με αναλυτική αναφορά και καταγραφή περιστατικών επιθέσεων μελών της ΕΚΟΦ κατά φοιτητών και φοιτητριών προ του εορτασμού της εκδήλωσης για την πρωτομαγιά, την ημέρα της εκδήλωσης και μετά από αυτή, 5 Μαΐου 1961, Αρχείο ΕΔΑ, Αρχεία Νεολαίας, κουτί 268: Κεντρικό Συμβούλιο Νεολαίας ΕΔΑ (1956 - 1964), ΑΣΚΙ.

[155] *Ελευθερία,* 13 Μαΐου 1961, οπ.π., σελ. 7. "Από το *Νέο Θέατρο* στη Βουλή", *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 29 (15 Μαΐου 1961), οπ.π., σελ. 3. Η επιστολή Ζορμπά προς τον πρόεδρο της Βουλής Κωνσταντίνο Ροδόπουλο ανέφερε: "Χθες τη νύκτα προ της λήξεως της συνεδριάσεως και μετ' αυτής εδέχθην αυθάδην επίθεσιν εικοσάδας φοιτητών της ΕΚΟΦ με επικεφαλής έναν 30τούτην φερόμενον ως Πρόεδρον, οι οποίοι ήθελον δια της βίας να με σταματήσουν εις το καφενείον της Βουλής δια να διαμαρτυρηθούν δι' όσα περί της ΕΚΟΦ είπον κατά την προχθεσινήν συνεδρίασιν της Βουλής".

[156] Βλ. Αίτηση μελών ΔΕΣΠΑ για διαγραφή Φύσσα, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 2, φάκελος 10: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), εισερχόμενα, 1950 - 1951, 1957 - 1962 και αχρονολόγητα, υποφάκελος 5: 1960, ΕΜΙΑΝ. Σύμφωνα με την *Ακρόπολις* ο Φύσσας είχε κατηγορηθεί ότι υπήρξε μέλος σπείρας που προέβαινε σε διαρρήξεις σπιτιών. *Ακρόπολις*, 11 Απριλίου 1957.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

πολιτικά πάθη.[157] Η μεταφορά του θέματος της ΕΚΟΦ στη βουλή καθιστούσε το ζήτημα κεντρικό πολιτικό και εξέθετε ανεπανόρθωτα την κυβέρνηση της ΕΡΕ. Με ανακοίνωση του το διοικητικό συμβούλιο της ΕΚΟΦ κράτησε σαφείς αποστάσεις από το περιστατικό με τον βουλευτή και διευκρίνισε ότι οι νέοι που προέβησαν στην ενέργεια αυτή δεν εκτελούσαν εντολές της ΕΚΟΦ, δεν ήταν μέλη της οργάνωσης αλλά ότι αντίθετα επρόκειτο για ενέργειες αγνώστων ατόμων που έδρασαν παρορμητικά και με τρόπο που οπωσδήποτε δεν συνάδει με τις αρχές και το ήθος που διακήρυσσε η οργάνωση.[158] Κορυφαίοι υπουργοί και βουλευτές της ΕΡΕ λειτουργώντας προφανώς κατ' εντολή του ίδιου του πρωθυπουργού ανέλαβαν το έργο υπεράσπισης της ΕΚΟΦ κερδίζοντας τον θαυμασμό των αρθρογράφων του *21ου Αιώνα* και επιβεβαιώνοντας τους στενούς δεσμούς της οργάνωσης με την κυβέρνηση Καραμανλή.[159] Αποδεικνυόταν με τον πλέον κατηγορηματικό τρόπο ότι η ΕΚΟΦ δεν δρούσε μόνη της αλλά ότι υπήρχε ανοιχτός δίαυλος επικοινωνίας και συνεννόησης με κυβερνητικούς παράγοντες και κρατικές υπηρεσίες (ιδιαίτερα την ΚΥΠ), οι οποίες καθοδηγούσαν και ενίσχυαν ποικιλότροπα την οργάνωση. Στην ίδια κοινοβουλευτική συνεδρίαση ενδιαφέρουσα ήταν η τοποθέτηση του αρχηγού του Δημοκρατικού Κέντρου Γεώργιου Παπανδρέου που αν και κατήγγειλε την ΕΚΟΦ και τις πρακτικές της, εκτίμησε ότι η επιδοκιμασία των πράξεων μελών της από κυβερνητικά στελέχη ενίσχυε αντικειμενικά τον κομμουνισμό, ο οποίος θα έπρεπε να αντιμετωπιστεί με διαφορετικό τρόπο. Από το βήμα της βουλής ο Παπανδρέου επέστησε την προσοχή στην κυβερνητική πλειοψηφία ότι "προς αποτελεσματικήν καταπολέμησην του

---

[157] "Από το *Νέο Θέατρο* στη Βουλή", *Πανσπουδαστική,* Αρ. φυλλ. 29 (15 Μαΐου 1961), οπ.π., σελ. 3. Είχε προηγηθεί η σοβαρή καταγγελία του βουλευτή Κυκλάδων Αντώνιου Μπαρότση για τη δράση της ΕΚΟΦ. "Εκάς οι βέβηλοι", *οπ.π.*, Αρ. φυλλ. 26 (7 Φεβρουαρίου 1961), σελ. 10. Τα στελέχη της ΕΚΟΦ επιβεβαίωσαν τις καταγγελίες και υποστήριξαν ότι "κατόπιν αιτήσεως της οργανώσεως, το ΓΕΣ ενίσχυσε περιοδεία μελών της ΕΚΟΦ στις ορεινές ακριτικές περιοχές με ομιλίες πατριωτικού περιεχομένου".

[158] *Ελευθερία*, 13 Μαΐου 1961, οπ.π., σελ. 7. Σε συνέντευξη που παραχώρησαν τα στελέχη της ΕΚΟΦ θέλησαν να απαντήσουν στις κατηγορίες των αντιπάλων τους. Σχετικά με την επίθεση στη *Μακεδονία*, απέδωσαν τα επεισόδια "εις την αχαρακτήριστον στάσιν της εφημερίδος έναντι του συνεδρίου, την δημιουργηθείσα σύγχυσιν και τον εκνευρισμόν κατά την επίσκεψιν των φοιτητών εις τα γραφεία της ένεκα της προκλητικής στάσεως του προσωπικού της εφημερίδος". Αρίστος (Αριστόδημος) Μπουλούκος, "Μια θαρραλέα διακήρυξη εντίμων μαχητών. Καθαρώς Δημοκρατικά Ιδεώδη εμπνέουν την δραστηριότητα της ΕΚΟΦ". *Η Ηχώ των Σπουδαστών*, Αρ. φυλλ. 14 - 15 (Ιανουάριος 1961), οπ.π., σελ. 3, 8.

[159] "Από τη συζήτηση της Βουλής της 12ης Μαΐου 1961", *21ος Αιών*, τχ. 5 - 6 (Ιούνιος - Ιούλιος 1961), οπ.π., σελ. 5. Ο αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης Π. Κανελλόπουλος, ο υπουργός Προεδρίας Κωνσταντίνος Τσάτσος και ο υπουργός Παιδείας Γεώργιος Βογιατζής ανέλαβαν το έργο υπεράσπισης της ΕΚΟΦ. Ο Κανελλόπουλος απευθυνόμενος στην κεντρώα αντιπολίτευση παρατήρησε ότι "δεν πρέπη να αποθαρρύνωμεν την εθνικήν νεολαίαν της Ελλάδος εις τον αγώναν της δια την προάσπισιν δι' όλων των ηθικών, πνευματικών και πολιτικών μέσων της Δημοκρατίας και της Ελλάδος", ενώ ο Βογιατζής έκανε λόγο δια 'μαχόμενην δημοκρατίαν' και 'δεδικαιολογημένως ζωηρούς εθνικόφρονας νέους'.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

κομμουνισμού δεν επιτρέπεται αντίπαλαι να εμφανίζωνται τρομοκρατικαί οργανώσεις, δυνάμεναι να ονομαστούν φασιστικαί. Διότι δια συγκεκριμένων τρομοκρατικών εκδηλώσεων, ο κομμουνισμός επιδιώκει την ενότηταν όλων των άλλων εναντίον της φασιστικής αυτής οργανώσεως".[160] Με άλλα λόγια αν και κατήγγειλε τη λειτουργία των παρακρατικών οργανώσεων και κυρίως των πρακτικών τους, ο αρχηγός του Δημοκρατικού Κέντρου πρότασσε την καταπολέμηση του κομμουνισμού σε ιδεολογικό επίπεδο. Η διαφορά συνίστατο στη μέθοδο που θα έπρεπε να υιοθετηθεί προκειμένου να αντιμετωπιστεί η εξάπλωση της επιρροής της κομμουνιστικής ιδεολογίας στη νεολαία και κατ' επέκταση στην κοινωνία. Σύμφωνα με τον Γεώργιο Παπανδρέου "για την αντιμετώπιση του Κομμουνισμού ως ιδέας αρκεί η ιδέα της Δημοκρατίας. Για την αντιμετώπιση του Κομμουνισμού ως παράνομου οργανισμού υπάρχουν οι νόμοι της Δημοκρατίας, οι οποίοι διώκουν αμειλίκτως την παράνομον πράξιν".[161]

Η υιοθέτηση του βιαίου ακτιβισμού εκ μέρους της ΕΚΟΦ όπως και η εκφορά του αντικομμουνιστικού λόγου από την οργάνωση εξυπηρετούσαν την πολιτική στρατηγική της. Τα μέλη της ΕΚΟΦ εντάσσανε την αντικομμουνιστική ρητορική τους στο εγχείρημα ισχυροποίησης και μαζικοποίησης της οργάνωσης. Άλλωστε δεν επρόκειτο για μεμονωμένα περιστατικά όπως ισχυριζόταν η ηγεσία της οργάνωσης προκειμένου να δικαιολογήσει τις πράξεις της αλλά για οργανωμένες και προσχεδιασμένες ενέργειες. Οι ενέργειες αυτές υπαγορεύονταν από την ηγεσία της ΕΚΟΦ, η οποία λειτουργούσε προφανώς κατ' εντολή της κυβέρνησης και διαφόρων κρατικών υπηρεσιών. Η φωτογραφία που δημοσιεύτηκε ως πρωτοσέλιδο στη *Μακεδονία* λίγες μέρες μετά την επίθεση των μελών της οργάνωσης στα γραφεία της εφημερίδας, η οποία απαθανάτιζε τον ίδιο τον πρωθυπουργό να περιστοιχίζεται από κορυφαία στελέχη της ΕΚΟΦ, μερικά εκ των οποίων μάλιστα είχαν πρωτοστατήσει στα επεισόδια, επιβεβαίωνε τις επαφές της ΕΚΟΦ με την κυβέρνηση Καραμανλή και

[160] *Ελευθερία*, 13 Μαΐου 1961, οπ.π., σελ. 7.

[161] Η άποψη Παπανδρέου ήταν αντίστοιχη με αυτή που εξέφραζε ο δημοσιογράφος, μετέπειτα ειδικός σύμβουλος του Υπουργείου Προεδρίας, ο οποίος τον Μάρτιο του 1964 αποκάλυψε το σκάνδαλο με τη χρηματοδότηση παρακρατικών οργανώσεων από τα μυστικά κονδύλια του υπουργείου Προεδρίας επί διακυβέρνησης της ΕΡΕ, Γιώργος Μπέρτσος. Ο Μπέρτσος υποστήριζε ότι "Στην Αμερική τον Κομμουνισμό τον μάχονται με κοινωνική πολιτική, τον απογυμνώνουν ιδεολογικά και δεν του επιτρέπουν να δημιουργεί ήρωες. Εισάγουν στα σχολεία φυλλάδια με τον τίτλο 'Διδασκαλία για τον Κομμουνισμό' και επιδιώκουν με την κατανόηση της θεωρίας του Μαρξιστικού συστήματος και με παράλληλη γνώση της ιστορίας της Ρωσίας να εκριζώσουν το κομμουνιστικό μικρόβιο από τη νεολαία". Γιώργος Μπέρτσος, "Ο Τύπος υπό διωγμόν", *Δημοκράτης*, Αρ. φυλλ. 5 (Φεβρουάριος 1963), οπ.π., σελ. 3 - 4. Ομιλία Γεωργίου Παπανδρέου, *Το Βήμα*, 10 Οκτωβρίου 1961.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

έφερνε σε δυσχερή θέση τον πρωθυπουργό, ο οποίος εμφανιζόταν να υποθάλπει ανοιχτά τα φαινόμενα βίας και τρομοκρατίας της ΕΚΟΦ.

Ωστόσο θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι η υιοθέτηση βίαιων πρακτικών δεν συμβάδισε με την ίδρυση της ΕΚΟΦ. Αν συνέβαινε κάτι τέτοιο εξαρχής, η ΕΚΟΦ δεν θα πετύχαινε το ευνοϊκό για αυτήν αποτέλεσμα στις φοιτητικές εκλογές του 1960.[162] Η προβολή του στόχου της φοιτητικής ενότητας και της προώθησης των αιτημάτων που αφορούσαν την καθημερινότητα, μακριά από κομματικές επιρροές, έπεισαν τους πρωτοετείς και δευτεροετείς φοιτητές να υποστηρίξουν την ΕΚΟΦ και το καινούργιο που η ίδια ισχυριζόταν ότι έφερνε. Όπως επισημαινόταν στην *Πανσπουδαστική*, "αρκετοί φοιτητές των δύο πρώτων ετών είδαν τους εκοφίτες ως ανανεωτές και μεσσίες του φοιτητικού κινήματος".[163] Σύμφωνα με τον Ανδρέα Λεντάκη, "η ΕΚΟΦ λανσαρίστηκε σαν μια απολιτική, ακομμάτιστη οργάνωση που κύριος στόχος της θα ήταν η διαγραφή των πλαισίων δράσης ενός 'καθαρού' φοιτητικού κινήματος, έξω από κάθε είδους κομματική εκμετάλλευση, αντιπολιτευτική ή συμπολιτευόμενη".[164] Εξάλλου σε έκδοση της οργάνωσης υποστηριζόταν ότι "η ΕΚΟΦ εξετάζει αντικειμενικά και απροκατάληπτα τα φοιτητικά ζητήματα αποβλέποντας αποκλειστικά στην προώθηση τους. Δεν διαπνέεται ούτε από φιλοκυβερνητικά ούτε από αντικυβερνητικά αισθήματα αλλά από καλή πίστη και από πρόθεση να βοηθήσει τους αρμοδίους να αντιληφθούν και να κατανοήσουν την φοιτητική άποψη".[165] Είναι όμως προφανές ότι η ΕΚΟΦ δεν κατάφερε να αποδείξει ότι ενδιαφερόταν ειλικρινά και ανιδιοτελώς για τα φοιτητικά ζητήματα και ότι δεν είχε καμία σχέση με την κυβέρνηση. Μέσω της αποκήρυξης της πολιτικής η ίδια ασκούσε πολιτική, τέτοια που υπαγορευόταν από τις αρχές και την ιδεολογία της. Σε αυτό το πλαίσιο θα πρέπει να εντάξουμε και τη χρήση βίαιων πρακτικών εκ μέρους της. Η άσκηση βίαιων πρακτικών όπως και οι απόπειρες

[162] Στην *Πανσπουδαστική* υποστηρίζεται ότι οι βίαιες πρακτικές της ΕΚΟΦ εξηγούν την ήττα των αντικυβερνητικών συνδυασμών στις φοιτητικές εκλογές του 1960. Όμως βίαια περιστατικά από μέλη της ΕΚΟΦ καταγράφονται επίσημα από τον Νοέμβριο του 1960. Τον Μάρτιο του 1960 που διεξήχθησαν οι αρχαιρεσίες στις σχολές δεν καταγράφεται κάποιο βίαιο περιστατικό. Συνεπώς επρόκειτο για βολική ερμηνεία των αριστερών φοιτητών για την ήττα που υπέστησαν στις φοιτητικές εκλογές.

[163] "1961. Μια αντίθεση. Συμπεράσματα από τις εκλογές. Προοπτικές για το μέλλον". *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 28 (27 Μαρτίου 1961), οπ.π., σελ. 3.

[164] Βλ. Ανδρέας Λεντάκης, *Παρακρατικές Οργανώσεις και 21η Απριλίου*, Καστανιώτης, Αθήνα 1975, σελ. 178.

[165] *Τι είναι, τι πιστεύει, τι επιδιώκει η ΕΚΟΦ*, 1961, σελ. 14.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

εξαγοράς συνειδήσεων με την παροχή ανταλλαγμάτων[166] και η αέναη χρήση τους από τον Δεκέμβριο του 1960 μέχρι τα τέλη του επόμενου έτους αποσκοπούσαν στην εδραίωση της ηγεμονίας και της επιρροής των ιδεών της ΕΚΟΦ στους φοιτητές. Επιπλέον η υιοθέτηση τέτοιων πρακτικών απέβλεπε στον εκφοβισμό των πολιτικών της αντιπάλων και στην ευρύτερη συσπείρωση του εθνικόφρονος αντικομμουνιστικού φοιτητικού χώρου (κάτι το οποίο επιτεύχθηκε μόνο βραχυπρόθεσμα).

Η περίοδος 1960 - 1961 ολοκληρώθηκε με την αποχή των φοιτητών της Φιλοσοφικής, της Νομικής και της Φυσικομαθηματικής Αθηνών που διήρκεσε από τα τέλη Μαρτίου μέχρι τις 24 Μαΐου 1961. Οι φοιτητές διαμαρτύρονταν έντονα για την απόφαση του υπουργού Παιδείας Γεώργιου Βογιατζή να εισαχθούν επιλαχόντες φοιτητές που συγκέντρωσαν σε τέσσερα μαθήματα στις εισιτήριες εξετάσεις συνολικά κάτω από 19,5 μονάδες. Οι φοιτητές διευκρίνιζαν ότι δεν διαφωνούσαν με τη διεύρυνση του αριθμού των εισακτέων και την εισαγωγή επιλαχόντων στις σχολές καθώς "η φοιτητική νεολαία αγωνίζεται για να γίνει η Ανώτατη Παιδεία οικονομικώς προσιτή και ποιοτικώς εκσυγχρονισμένη". Ζητούσαν όμως "την καλλιτέρευση των όρων σπουδής" και "τον διπλασιασμό των παρεχόμενων κονδυλίων για την Παιδεία", εξέλιξη που εμποδιζόταν "από τη λήψη ορισμένων εμβαλωματικών και επιφανειακών μέτρων", τα οποία - όπως εκτιμούσαν - θα δημιουργούσαν σοβαρά προβλήματα στην "παραγωγική απορρόφηση και αποκατάσταση των εξερχομένων των ανωτάτων σχολών".[167]

Τον Ιούλιο και Αύγουστο του 1961 οι συνεδριάσεις του διοικητικού συμβουλίου της ΔΕΣΠΑ ήταν επεισοδιακές[168] και προλείαναν το έδαφος για την

---

[166] Βλ. Καταγγελία Δ.Σ. ΣΦΙΑ προς την Βουλήν, τα Κόμματα, τας Πανεπιστημιακάς Αρχάς και τα Πνευματικά Ιδρύματα, τον Πνευματικόν και Καλλιτεχνικόν Κόσμον, τας Συνδικαλιστικάς Οργανώσεις, τον Τύπον και την Κοινήν Γνώμην, τον Φοιτητικόν Κόσμον και τας οργανώσεις του, 17 Ιουνίου 1961. "….μόνον εις την Ιατρικήν Σχολήν εντός του τελευταίου τριμήνου έγινε απόπειρα εξαγοράς, δια χρημάτων και ποικίλλων άλλων ανταλλαγμάτων, τριών μελών του συνδικαλιστών εκπροσώπων του πρώτου έτους υπό της γνωστής ΕΚΟΦ. ……με την πλέον ύπουλον και φθοροποιόν μέθοδον της εξαγοράς συνειδήσεων να επανέλθη. …ότι εκτός από την προσπάθεια εξαγοράς δια χρημάτων, υποσχέσεων διορισμού εις διαφόρους κρατικάς υπηρεσίας ή οργανισμούς, υποσχέσεων περί άριστης επαγγελματικής αποκαταστάσεως εμφανίζουν και διάφορα κρατικά ιδρύματα ως συνεργαζόμενα μετ' αυτών, όπως π.χ. το Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών. Συγκεκριμένως υπεσχέθησαν την παροχήν υποτροφίας εις ένα εκ των μελών μας αν δεχθή να παραιτηθή από το διοικητικόν συμβούλιον".

[167] Βλ. Ανακοίνωση Συλλόγου φοιτητών Νομικής "η Θέμις", 12 Μαΐου 1961, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 6, φάκελος 37: Σύλλογος Φοιτητών Νομικής Σχολής, "Η Θέμις", 1960 - 1964, υποφάκελος 1: Διακηρύξεις, ανακοινώσεις, εξερχόμενη αλληλογραφία, 1960 - 1963, ΕΜΙΑΝ.

[168] Αφορμή για τις διαφωνίες μεταξύ των μελών της ΔΕΣΠΑ αποτέλεσε η σύνθεση της αντιπροσωπείας στο Β' Παγκύπριο Σπουδαστικό Συνέδριο της 4ης Αυγούστου 1961. Βλ. Καταγγελία μελών Δ.Σ. ΔΕΣΠΑ προς τους Φοιτητικούς Συλλόγους, τον Τύπο, την Κοινή Γνώμη Ελλάδος και

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

οριστική μεταβολή του συσχετισμού δυνάμεων εντός του φοιτητικού κινήματος. Την αφορμή έδωσε η ανάκληση δυο εκ των τριών συνολικά οριζόμενων αντιπροσώπων του συλλόγου φοιτητών Νομικής "η Θέμις" στη ΔΕΣΠΑ. Επρόκειτο για τους δευτεροετείς φοιτητές Τάκη Παπασπυρόπουλο, αντιπρόεδρο της ΔΕΣΠΑ και Γεώργιο Βερβενιώτη, γενικό γραμματέα αντίστοιχα, οι οποίοι κατηγορούνταν από τον σύλλογο τους για "ανεπαρκή ανταπόκριση στις υποχρεώσεις τους".[169] Η αντικατάσταση τους από τους κεντρώους συνδικαλιστές Θωμά Χούτα και Νίκο Καραμανλή μετέβαλε τους συσχετισμούς στη ΔΕΣΠΑ καθώς σε έκτακτες αρχαιρεσίες που πραγματοποιήθηκαν με σχετική πλειοψηφία τον Αύγουστο του ίδιου έτους εκλέχτηκαν στις θέσεις του αντιπροέδρου και του γενικού γραμματέα αντικυβερνητικά στελέχη, ανατρέποντας τους υπάρχοντες συσχετισμούς δυνάμεων στην ομοσπονδία.[170]

Μετά τη διεξαγωγή των βουλευτικών εκλογών του 1961 θα αναπτύσσονταν ένα δυναμικό μαζικό νεολαιίστικο κίνημα με έντονη πολιτική και κοινωνική διάσταση. Ένα φοιτητικό κίνημα που δεν θα περιοριζόταν στα στενά φοιτητικά αιτήματα αλλά θα απαιτούσε ριζοσπαστικές αλλαγές, οι οποίες συμπυκνώνονταν στα αιτήματα του πολιτικού εκδημοκρατισμού και του εκδημοκρατισμού της ελληνικής κοινωνίας γενικότερα.

Κύπρου, Συλλογή Γιώργου Χατζόπουλου, κουτί 1, φάκελος 1: Σπουδαστικά, 1959 - 1961, υποφάκελος 1: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), 1961, ΕΜΙΑΝ.

[169] *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 31 (19 Οκτωβρίου 1961), οπ.π., σελ 3. *Πυρσός της Νεολαίας*, Αρ. φυλλ. 8 (11 Μαρτίου 1961), οπ.π., σελ. 4. Για το ίδιο θέμα "Κάτι τρέχει στη ΔΕΣΠΑ" *Η Ηχώ των Σπουδαστών*, Αρ. φυλλ. 27 - 28 (Οκτώβριος 1961), οπ.π., σελ. 5, 8. Ο Γιανουλόπουλος σε επεξηγηματικό σημείωμα υποστηρίζει ότι οι φοιτητές Βερβενιώτης και Παπασπυρόπουλος ανακλήθηκαν από τη ΔΕΣΠΑ επειδή διαπιστώθηκε ότι συνεργάζονταν με την ασφάλεια και την ΕΚΟΦ, ενώ είχαν εκλεγεί ως κεντρώοι στις αρχαιρεσίες για το διοικητικό συμβούλιο της "Θέμιδας".

[170] Βλ. Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 2, φάκελος 9: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), Πρακτικά Διοικητικού Συμβουλίου, Βιβλίο Πρακτικών, 19.8.1961 - 3.9.1961, ΕΜΙΑΝ. Στη συνεδρίαση της 19ης Αυγούστου 1961 επικυρώθηκε (ερήμην) η απόφαση ανάκλησης των Βερβενιώτη και Παπασπυρόπουλου από τη ΔΕΣΠΑ και διεξήχθησαν εκλογές στις οποίες επικράτησαν ο Δημήτρης Καραφίλης της Φιλοσοφικής για τη θέση του αντιπροέδρου (χωρίς αντίπαλο, με 7 ψήφους και 1 λευκό) και ο Γιάννης Γιανουλόπουλος της ίδιας σχολής για τη θέση του γενικού γραμματέα (λαμβάνοντας 5 ψήφους έναντι 2 που έλαβε ο συνυποψήφιος του, Θωμάς Χούτας της Νομικής και 1 λευκού).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΕΝΑ ΠΟΛΙΤΙΚΟΠΟΙΗΜΕΝΟ ΦΟΙΤΗΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Α. Η ΠΟΛΙΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΦΟΙΤΗΤΙΚΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ

Στο δεύτερο μέρος της διατριβής θα διερευνηθεί η συμβολή του φοιτητικού κινήματος στις κινητοποιήσεις που πραγματοποιήθηκαν την περίοδο 1962 - 1963. Οι φοιτητικές κινητοποιήσεις που ξέσπασαν τον Απρίλιο του 1962 και επαναλήφθηκαν στα τέλη του έτους με την κοινωνική δυναμική που απέκτησαν, συνέβαλαν στην ήττα της ΕΡΕ στις βουλευτικές εκλογές της 3ης Νοεμβρίου 1963 και στην ανάληψη της διακυβέρνησης από την ΕΚ. Στις κινητοποιήσεις των ετών 1962 και 1963 οι φοιτητές συμπράττοντας με άλλα συλλογικά υποκείμενα (αγρότες και μαθητές γυμνασίων) που ήταν δυσαρεστημένα από την ασκούμενη κυβερνητική πολιτική, παρενέβη με δημιουργικό τρόπο στη μετεξέλιξη του χαρακτήρα της κοινωνικής διαμαρτυρίας. Οι κινητοποιήσεις του "1-1-4" και του "15% για την παιδεία" αναδείχθηκαν σε κορυφαίες στιγμές του προδικτατορικού φοιτητικού κινήματος, το οποίο πρόταξε σειρά πολιτικών - θεσμικών αλλαγών και αιτημάτων που αποτελούσαν προϋποθέσεις έτσι ώστε να επιτευχθούν ο εκδημοκρατισμός και ο εκσυγχρονισμός της μετεμφυλιακής κοινωνίας.

Οι δυο θεμελιώδεις παράμετροι που θα διαφοροποιούσαν τα έτη 1962 και 1963 από τα προηγούμενα έτη ήταν η συγκρότηση ενός ευρύτατου κοινωνικού μετώπου και η παρακίνηση σε ανάληψη συλλογικής δράσης ατόμων, οι απόψεις των οποίων συγκλίνανε αναδεικνύοντας ως κυρίαρχες και αλληλένδετες συνισταμένες την υπεράσπιση της δημοκρατίας και τη ριζική αναδιάρθρωση της παιδείας.[1] Επιπροσθέτως στις συγκεντρώσεις για το 15% καταλυτική υπήρξε η συμμετοχή των μαθητών γυμνασίων που παρακινήθηκαν σε δράση αφενός από τα συνδικαλιστικά όργανα τους που συστάθηκαν ακριβώς εκείνη την περίοδο για την πραγματοποίηση της διεκδίκησης[2] και αφετέρου από την ηγεσία της ΔΕΣΠΑ. Επιπλέον η περιρρέουσα ατμόσφαιρα καθώς και η αντίληψη που διαπερνούσε την ελληνική κοινωνία ότι ο διπλασιασμός των δαπανών για τη δημόσια εκπαίδευση αποτελούσε δίκαιο αίτημα του εκπαιδευτικού κινήματος, συμπαρέσυραν και τους πλέον διστακτικούς νέους και συνέβαλαν στην επιτυχία των φοιτητικών κινητοποιήσεων.

---

[1] *Στόχοι*, μηνιαία επιθεώρηση της Σοσιαλιστικής Κίνησης Νέων, τχ. 1 (Ιανουάριος 1964). "Αλλά για να νικήσει η Παιδεία χρειάζεται να προηγηθεί η νίκη της Δημοκρατίας. Πράγμα που αποδεικνύει ότι ήταν αναπόφευκτη η ταύτιση των δυο αγώνων και εντελώς αδιάβλητη. Γιατί Δημοκρατία και Παιδεία είναι δυο ιδανικά παράλληλα που το καθένα μόνο του είναι χωρίς υπερβολή ανεδαφικό".

[2] Καταλυτική υπήρξε η λειτουργία του "Συλλόγου Εργαζόμενων Μαθητών Μέσης Εκπαίδευσης" (ΣΕΜΜΕ).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Έμφαση θα δοθεί στη μετεξέλιξη του χαρακτήρα της φοιτητικής διαμαρτυρίας και στις μορφές συλλογικής δράσης που επιλέχθηκαν, στους οργανωτικούς φορείς που διαδραμάτισαν κομβικό ρόλο στην ενεργοποίηση φοιτητών και μαθητών και στις νοηματικές πλαισιώσεις που συνέβαλαν στην προώθηση των αιτημάτων κατά τη διάρκεια των κινητοποιήσεων του "114" και του "15% για την Παιδεία". Θα διερευνηθεί πώς το φοιτητικό κίνημα διαχειρίστηκε επιμέρους νοήματα και συνθήματα προκειμένου να προβάλλει και να προωθήσει τα αιτήματα του, θα εξεταστεί το περιεχόμενο των συνθημάτων και θα σχολιασθεί ο χαρακτήρας τους. Τέλος, έμφαση θα δοθεί στην προσπάθεια να εξηγηθεί η μετάβαση από την "άμπωτη" στην "παλίρροια" της συλλογικής δράσης[3] και θα εξεταστούν οι παράγοντες που επηρεάζουν θετικά και αρνητικά την εξέλιξη της διαμαρτυρίας. Με άλλα λόγια θα καταβληθεί προσπάθεια να ερμηνευθεί γιατί οι φοιτητές αντιλαμβάνονται ότι συντρέχουν οι προϋποθέσεις σε συγκεκριμένες χρονικές στιγμές για την εκδήλωση και για την επιτυχή έκβαση της συλλογικής δράσης και γιατί παρατηρείται κάμψη της διαμαρτυρίας σε άλλες χρονικές στιγμές. Θα δοθεί δηλαδή έμφαση στην χρονικότητα της εκδήλωσης (timing), στην κατάλληλη χρονική στιγμή που αξιοποίησε ο Γεώργιος Παπανδρέου για να κηρύξει τον "Ανένδοτο αγώνα" εναντίον της κυβέρνησης Καραμανλή. Επίσης θα ερευνηθεί ο τρόπος με τον οποίο οι φοιτητές εμπλούτισαν το συγκεκριμένο εγχείρημα και ενίσχυσαν την αποκαλούμενη "πορεία του αρχηγού της ΕΚ προς το λαό" έτσι ώστε να δημιουργηθούν οι όροι για την εμφάνιση ενός κοινωνικού κινήματος που θα απαιτούσε τον τερματισμό των πρακτικών και των "εκτάκτων μέτρων" του Εμφυλίου Πολέμου που εφάρμοσε απαρέγκλιτα η δεξιά παράταξη.

Το καινούργιο στοιχείο σε σχέση με την περίοδο 1956 - 1959 είναι ότι οι φοιτητικές διεκδικήσεις των ετών 1962 - 1963 δεν περιορίστηκαν σε ζητήματα που αφορούσαν τη βελτίωση των όρων σπουδών και διαβίωσης της φοιτητικής νεολαίας αλλά ότι αυτές διευρύνθηκαν και απέκτησαν ρητό πολιτικό και εκπαιδευτικό - κοινωνικό πρόσημο. Ειδικότερα, με τις κινητοποιήσεις του "114" και του "15%", η νεολαία εμφανίστηκε στο προσκήνιο ως συνεκτικό και ενεργό, δυναμικό πολιτικό υποκείμενο. Ωστόσο θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι η πολιτικοποίηση της φοιτητικής

[3] Δανείζομαι τον όρο από τη μελέτη του Γιώργου Γιάνναρη. Ως περίοδο "άμπωτης" χαρακτηρίζω την περίοδο 1960 - 1961 όπου η επικράτηση της ΕΚΟΦ στα συνδικαλιστικά όργανα δεν επέτρεψε στο φοιτητικό κίνημα να κινητοποιηθεί. Ως περίοδο "παλίρροιας" αντιλαμβάνομαι το ‘ξέσπασμα’ των φοιτητών που εκδηλώθηκε το 1962 - 1963, περίοδος που συμπίπτει με την εκλογική καθίζηση και την πολιτική παρακμή της ΕΚΟΦ. Βλ. Γιώργος Γιάνναρης, *Φοιτητικά κινήματα και Ελληνική παιδεία*, οπ.π.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

νεολαίας δεν ήταν μονόπλευρη, δηλαδή μόνο εναντίον της κυβέρνησης Καραμανλή αλλά ότι παράλληλα με την εμφάνιση και κυρίως τη δράση της ΕΚΟΦ υπήρξε και μια βαθμιαία πολιτικοποίηση της συντηρητικής νεολαίας, η οποία καθόρισε ουσιαστικά την αντιπαράθεση μεταξύ των αντίπαλων πολιτικών δυνάμεων μέσα στα πανεπιστήμια το επόμενο διάστημα.

Έτσι από το φθινόπωρο του 1961, ιδιαίτερα μετά τη διεξαγωγή των βουλευτικών εκλογών της 29ης Οκτωβρίου - που χαρακτηρίστηκαν από τα κόμματα της αντιπολίτευσης ως "εκλογές βίας και νοθείας" - και καθ' όλη τη διάρκεια του 1962 παρατηρείται άνοδος του φοιτητικού κινήματος, διεύρυνσης των στόχων του και ανανέωσης επί το μαχητικότερο των τρόπων διεκδίκησης των φοιτητικών αιτημάτων. Οι μορφές συλλογικής δράσης που επιλέχθηκαν παρέμειναν σταθερές και οι φοιτητικές κινητοποιήσεις για ένα περίπου χρόνο (19 Φεβρουαρίου 1962 - 15 Φεβρουαρίου 1963) με τις διακυμάνσεις τους πύκνωσαν.[4] Οι συγκεντρώσεις σε κλειστούς χώρους (θέατρα, κινηματογράφους και πανεπιστημιακά αμφιθέατρα), οι απαγορευμένες από την αστυνομία ανοιχτές συγκεντρώσεις[5] που εξελίσσονταν σε αυθόρμητες, μαζικές, συγκρουσιακές διαδηλώσεις και οι πολυήμερες αποχές των φοιτητών και των μαθητών των γυμνασίων πολλαπλασιάστηκαν. Δίπλα στις γνωστές μορφές συλλογικής δράσης προστέθηκαν καινούργιες, μερικές εκ των οποίων θεωρήθηκαν πρωτοποριακές για την εποχή τους (όπως η διεξαγωγή του άτυπου 'εθνικού δημοψηφίσματος' για το διπλασιασμό του κρατικού κονδυλίου που προβλεπόταν για την παιδεία).[6] Η ιδέα του δημοψηφίσματος στόχευε να αναδείξει την κεντρικότητα της παιδείας στην πολιτική ατζέντα και να επικεντρώσει τη δράση των φοιτητικών οργανώσεων στο ζήτημα.

---

[4] *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 37 - 38 (16 Απριλίου 1962), οπ.π., σελ. 3. "Και δεν ξέρεις τι να πρωτοδιαλέξης. Να γράψης για τους Φυσικούς; Να γράψης για τις εκλογές; Να γράψης για το πανεπιστημιακό άσυλο και τις ακαδημαϊκές ελευθερίες;".

[5] Τη δεκαετία του 1960 στην Ελλάδα οι συγκεντρώσεις σε ανοικτό χώρο ανήκαν κατά βάση στις παρεμποδιστικές ή βίαιες μορφές διαμαρτυρίας, αφού (συνήθως) απαγορεύονταν από τις αρχές (δεν δίνονταν άδεια διεξαγωγής) και συνοδεύονταν από πρόκληση υλικών φθορών σε δημόσια ή ιδιωτική περιουσία, ενώ τίθονταν σε διακινδύνευση η σωματική ακεραιότητα διαδηλωτών και αστυνομικών. Στον αντίποδα θα πρέπει να τοποθετηθεί η περίπτωση της Ιταλίας, όπου με την εμφάνιση του τοπικού φοιτητικού κινήματος η καταστολή εκ μέρους των αρχών δεν ήταν ιδιαίτερα έντονη, αλλά μάλλον χαλαρή εξαιτίας της ανάληψης της διακυβέρνησης από κεντροαριστερή κυβέρνηση συνασπισμού το 1962. Βλ. Donatella Della Porta, "Social Movements and the State" στο Doug McAdam, John McCarthy, Mayer Zald (επιμ.), *Comparative Perspectives on Social Movements*, οπ.π., σελ.68.

[6] Βλ. Τρικ "15% Εθνικόν Δημοψήφισμα δια την Αναγέννησιν της Παιδείας, Ψηφίζω την αύξησιν του κονδυλίου δια την Παιδεία εις 15% επί του Κρατικού Προϋπολογισμού", 1962, Αρχείο ΕΔΑ, Αρχεία Νεολαίας, Φοιτητικό κίνημα, τεκμήρια φοιτητικού κινήματος, κουτί 291: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), ΑΣΚΙ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Στην πραγματικότητα εκείνα που άλλαξαν σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο ήταν η ένταση, ο χαρακτήρας της διαμαρτυρίας και ο βαθμός συμμετοχής στις κινητοποιήσεις. Οι φοιτητικές κινητοποιήσεις των ετών 1962 και 1963 απέκτησαν μεγαλύτερη μαζικότητα, προσδόθηκε σε αυτές ρητό πολιτικό περιεχόμενο, ενώ η κλιμάκωση και η ένταση της διαμαρτυρίας είχαν ως φυσικό επακόλουθο τη γενίκευση της κρατικής καταστολής και τη σχετική υποχώρηση από τον Μάρτιο του 1963 της συλλογικής δράσης του φοιτητικού κινήματος. Αντίθετα με την προηγούμενη περίοδο όπου συνδικαλιζόταν μια 'θαρραλέα' (με την έννοια ότι αψηφούσε τις βίαιες πρακτικές της ΕΚΟΦ) και ήδη πολιτικοποιημένη μειοψηφία φοιτητών[7] για ζητήματα που άπτονταν του φοιτητικού χώρου, στην εξεταζόμενη περίοδο προέκυψε η δημιουργία μαζικού πολιτικού κινήματος. Πραγματοποιούνταν έτσι η ποιοτική μεταβολή από τις στενές φοιτητικές διεκδικήσεις στην προβολή θεσμικών, πολιτικών και κοινωνικών αλλαγών που είχε ανάγκη η χώρα για να αφήσει πίσω το τραυματικό παρελθόν της Κατοχής και του Εμφυλίου και να πορευτεί το δρόμο της ανασυγκρότησης. Οι αλλαγές κωδικοποιούνταν σε αιτήματα για την αποκατάσταση και τη βελτίωση της λειτουργίας των δημοκρατικών θεσμών, την εδραίωση τους, την υπεράσπιση των ατομικών και των συνταγματικών ελευθεριών των πολιτών καθώς επίσης και την αναβάθμιση του επιπέδου της παρεχόμενης εκπαίδευσης με ριζική μεταρρύθμιση και των τριών βαθμίδων της.

Οι φοιτητές με τις κινητοποιήσεις του "114" υποδείκνυαν ουσιαστικά στους πολίτες ότι όφειλαν να υπερασπίζονται σθεναρά τις εκ του Συντάγματος απορρέουσες ατομικές και πολιτικές ελευθερίες και ζητούσαν να παύσει η αστυνόμευση της φοιτητικής ζωής που παρατηρούνταν εντός και εκτός των πανεπιστημιακών χώρων και αιθουσών με παράλληλη προστασία των ακαδημαϊκών ελευθεριών και νομοθετική κατοχύρωση του θεσμού του πανεπιστημιακού ασύλου. Τα δύο κυρίαρχα ζητήματα που οριοθετούν την περίοδο 1962 - 1963 είναι το πολιτικό κλίμα έντονης αμφισβήτησης που καλλιεργήθηκε για την κυβέρνηση της ΕΡΕ μετά το αποτέλεσμα των βουλευτικών εκλογών του 1961 με τα γεγονότα του Απριλίου 1962 σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη και η συγκρότηση του ανώτατου τριτοβάθμιου συνδικαλιστικού συντονιστικού οργάνου των φοιτητικών συλλόγων όλων των σχολών του εσωτερικού

[7] Συνέντευξη Κώστα Βαλέτα στον Πέτρο Μακρή, "η γενιά του 114", *οπ.π.* "Οι φοιτητές που συμμετείχαν στους αγώνες για την καθιέρωση μειωμένου εισιτηρίου στις συγκοινωνίες και για τη μεταφορά μαθημάτων ήταν οργανωμένοι στη Ν.ΕΔΑ και την ΠΕΝ. Η πλειοψηφία των φοιτητών ήταν πολιτικά αδιάφορη και φρόντιζε να παίρνει τα μέτρα της εξαιτίας του κλίματος τρομοκρατίας της ΕΚΟΦ".

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

(Αθήνα, Θεσσαλονίκη) και του εξωτερικού,[8] της "Εθνικής Φοιτητικής Ένωσης Ελλάδος" (ΕΦΕΕ) στις 28 Απριλίου 1963 κατά τη διάρκεια των εργασιών του Δ' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου.

Τα κόμματα της αντιπολίτευσης με τη σειρά τους επιχείρησαν να αξιοποιήσουν τη φοιτητική διαμαρτυρία για να διευκολύνουν την πολιτική τους στρατηγική και να διευρύνουν την επιρροή τους στην κοινωνία. Ο αρχηγός της ΕΚ Γεώργιος Παπανδρέου μετά την ανακοίνωση του αποτελέσματος των βουλευτικών εκλογών του 1961 επένδυσε πολιτικά στις κινητοποιήσεις της φοιτητικής νεολαίας, προσπάθησε να τις κεφαλαιοποιήσει κηρύσσοντας τον λεγόμενο "Ανένδοτο αγώνα" κατά της κυβέρνησης Καραμανλή και πέτυχε να αποκομίσει πολιτικά οφέλη που διευκόλυναν αντικειμενικά την άνοδο της ΕΚ στην εξουσία. Η ΕΔΑ επιχείρησε με τη σειρά της να εντάξει τις κινητοποιήσεις της νεολαίας στη δική της πολιτική στρατηγική. Μέσα από τις κινητοποιήσεις του "114" και του "15% για την Παιδεία" ενδυναμώθηκε η ρητορική της Αριστεράς για την ανάγκη συγκρότησης ενός καθολικού ισχυρού μετώπου των αντιδεξιών δυνάμεων και διαμόρφωσης ενός μαζικού λαϊκού κινήματος αμφισβήτησης και ανατροπής του καταγγελλόμενου "αστυνομικού κράτους της ΕΡΕ".[9] Με την εκδήλωση των γεγονότων του "114" δίπλα στα γνωστά οργανωτικά σχήματα του φοιτητικού κινήματος, προστέθηκαν καινούργιες πολιτικές οργανώσεις[10] που ανέλαβαν να πραγματώσουν το σύνθετο εγχείρημα της πολιτικοποίησης των νέων, μέσω του αγώνα για τη λεγόμενη "αποκατάσταση της δημοκρατίας" στα πανεπιστήμια.[11]

Μετά από μια περίοδο ύφεσης της συλλογικής δράσης στις αρχές της δεκαετίας του 1960 που λίγο έλειψε να θέσει σε κίνδυνο τις κατακτήσεις της προηγούμενης περιόδου, η φοιτητική νεολαία ήταν η πρώτη που κατήγγειλε τους

[8] Βλ. Εγκύκλιος προς όλους τους φοιτητικούς συλλόγους, Γραφείο Ελλήνων Φοιτητών Εξωτερικού, Θέμα: Α' Συνέδριο ΕΦΕΕ, Συλλογή Ξενοφώντα Γιαταγάνα, κουτί 1, φάκελος 4: Ε' Πανσπουδαστικό Συνέδριο, 1964, ΕΜΙΑΝ.

[9] Η έκφραση χρησιμοποιούνταν από τον Παπανδρέου στις προεκλογικές συγκεντρώσεις της ΕΚ και επαναλήφθηκε σε αυτές της άνοιξης του 1962 με την κήρυξη του "Ανένδοτου αγώνα" σε μια προσπάθεια να γίνει ορατή η γραμμή που διαχώριζε την ΕΚ από την ΕΡΕ. *Ελευθερία*, 4 Απριλίου 1962, οπ.π., σελ. 1. Ο Παπανδρέου εξακολούθησε να χρησιμοποιεί την έκφραση και όταν η ΕΚ ανήλθε στην εξουσία. "Συζήτηση επί των προγραμματικών δηλώσεων της κυβέρνησης", *οπ.π.*, 2 Ιουνίου 1964, σελ. 1, 7.

[10] Τέτοιες πολιτικές επιτροπές για την υπεράσπιση της δημοκρατίας, στις οποίες συμμετείχαν αποκλειστικά φοιτητές, ήταν ο "Σύνδεσμος Δημοκρατικών Νέων Ελλάδος" (ΣΥΔΝΕ) και η "Δημοκρατική Αντίσταση Σπουδαστών" (ΔΑΣ - 114).

[11] Πρέπει να διευκρινιστεί ότι το δημοκρατικό πολίτευμα λειτουργούσε με περιορισμούς που ήταν ευκρινείς στο πεδίο των συνταγματικών ελευθεριών και των ατομικών δικαιωμάτων των πολιτών. Οδυσσέας Τσουκόπουλος, "Ατομικές Ελευθερίες", *Τα Τετράδια της Δημοκρατίας*, κεντρικό όργανο των Λαμπράκηδων, τχ. 1 (Οκτώβριος 1963), σελ. 39 - 41.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

κρατικούς και παρακρατικούς μηχανισμούς παρακολούθησης που λειτουργούσαν σε καθημερινή βάση στους φοιτητικούς χώρους και παρεμπόδιζαν τη συνδικαλιστική δραστηριότητα. Οι φοιτητές θα αναμετρούνταν με τους μηχανισμούς αυτούς, οι οποίοι είχαν διακηρυγμένο στόχο την εξάλειψη της εξάπλωσης της κομμουνιστικής επιρροής στα πανεπιστήμια. Άλλωστε λίγο πριν από την έναρξη του "Ανενδότου αγώνα" στις αρχές Μαρτίου 1962, οι φοιτητές είχαν ξεκινήσει το δικό τους ανένδοτο εντός των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, κατήγγειλαν τις κυβερνητικές μεθοδεύσεις και παρεμβάσεις στη συνδικαλιστική δραστηριότητα και αναμετρήθηκαν με την ΕΚΟΦ, τους κατεξοχήν εκφραστές και υπερασπιστές του κυβερνητικού έργου στα πανεπιστήμια.

Το φοιτητικό κίνημα με την παρουσία του εμπλούτισε το πολιτικό εγχείρημα του "Ανενδότου", παρέχοντας του καινούργιες κατευθύνσεις και ανανεώνοντας το περιεχόμενο του. Από τα τέλη του 1961 τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης άρχισαν να εξελίσσονται σε χώρους αντιπαράθεσης μεταξύ των μελών της ΕΚΟΦ και των οργάνων της ασφάλειας και των πολιτικών νεολαιών των κομμάτων της αντιπολίτευσης. Κυρίαρχες επιδιώξεις τόσο των προσκείμενων στην ΕΚΟΦ φοιτητών όσο και των αντιπάλων της ήταν η κατάκτηση της ιδεολογικής και πολιτικής ηγεμονίας στο φοιτητικό χώρο. Η πόλωση που κυριαρχούσε σε πολιτικό επίπεδο μεταξύ Δεξιάς και Αριστεράς και το διχαστικό κλίμα που καλλιεργούνταν με οξείες αναφορές στην περίοδο των Δεκεμβριανών γεγονότων και του Εμφυλίου Πολέμου από τα τέλη της δεκαετίας του 1950 μεταφέρθηκαν αυτούσια στις φοιτητικές αίθουσες.[12]

Το Δ' Πανσπουδαστικό Συνέδριο που συγκλήθηκε από τις 22 μέχρι τις 28 Απριλίου 1963 με κεντρικό ζήτημα την "Αναγέννηση της Παιδείας" συνιστούσε την οργανωτική και ιδεολογική αποκρυστάλλωση των φοιτητικών κινητοποιήσεων των ετών 1962 και 1963. Ο Γιάννης Γιανουλόπουλος που συμμετείχε στις εργασίες του Δ' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου εκτιμούσε από τις στήλες της *Πανσπουδαστικής* ότι αυτό συνιστούσε "μια ποιοτική αλλαγή στην εξελικτική πορεία του φοιτητικού κινήματος".[13] Λίγες μέρες μετά τον θάνατο του βουλευτή Γρηγόρη Λαμπράκη, σημαίνουσες προσωπικότητες των γραμμάτων και των τεχνών που ανήκαν στον

[12] Παναγιώτης Μιχαλολιάκος (Πρόεδρος Συλλόγου Μαθητών Μέσης Εκπαίδευσης Αθηνών), Σκέψεις Μαθητών, "Κτήνη και Κτηνάνθρωποι", *Φοιτητικοί Αντίλαλοι* της ΕΚΟΦ, Έτος Γ', τχ. 3 (19), (Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1964). Ο Μιχαλολιάκος χαρακτήριζε τους κομμουνιστές 'ανθρωπόμορφα κτήνη' και προέβαινε σε διχαστικές αναφορές για τα χρόνια των Δεκεμβριανών και του Εμφυλίου.
[13] Γιάννης Γιανουλόπουλος, "Παρακολουθώντας την επικαιρότητα", *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 47 (Ιανουάριος 1964), οπ.π., σελ. 3.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

ευρύτερο χώρο της Αριστεράς[14] και εκπρόσωποι νεολαιίστικων μετωπικών σχημάτων[15] προχώρησαν στην ίδρυση μιας πολιτικής κίνησης νέων. Η "Δημοκρατική Κίνηση Νέων Γρηγόρης Λαμπράκης" (ΔΚΝΓΛ) - που ένα χρόνο αργότερα μετονομάστηκε σε "Δημοκρατική Νεολαία Λαμπράκη" (ΔΝΛ) - συνιστούσε μια νέα δυναμική πολιτική οργάνωση νεολαίας που με κύριο όχημα το λόγο και την τέχνη, το βιβλίο και τη μουσική - ειδικά τη μουσική του Μίκη Θεοδωράκη που ενθουσίαζε τους νέους και όχι μόνο - τον αθλητισμό και την ανάπτυξη πρωτοβουλιών που αφορούσαν άμεσα τις τοπικές κοινωνίες, κατάφερε να πολιτικοποιήσει, κυρίως μέσω του πολιτισμού, την καθημερινότητα και έθεσε με άλλους όρους το κυρίαρχο ζήτημα της λειτουργίας των κανόνων της δημοκρατίας σε μια Ελλάδα όπου εξακολουθούσαν να ισχύουν σε μεγάλο βαθμό οι απαγορεύσεις και τα έκτακτα μέτρα του Εμφυλίου.[16]

[14] Η ιδρυτική διακήρυξη της ΔΚΝΓΛ υπογράφτηκε από το μουσικοσυνθέτη Μίκη Θεοδωράκη, τον υφηγητή Αντώνη Ποντικάκη, τους ζωγράφους Μίνο Αργυράκη, Μέντη Μποσταντζόγλου, Βάσω Κατράκη, τους βαλκανιονίκες Νίκο Γεωργόπουλο και Γιώργο Θάνο, τους δικηγόρους Οδυσσέα Τσουκόπουλο, Δημήτρη Δρούζα, Δημήτρη Καραχάλιο και Γιώργο Κατηφόρη, τους ηθοποιούς Αλέκο Αλεξανδράκη, Δάφνη Σκούρα, Γιώργο Χαραλαμπίδη, τους σκηνοθέτες Νίκο Κούνδουρο και Μήτσο Λυγίζο, τους συγγραφείς Νίκο Τσεκούρα, Γιώργο Μανιάτη, Φαίδρο Μπαρλά και Νότη Περγιάλη, τον δημοσιογράφο Βασ. Ροδόπουλο.

[15] Επίσης τη διακήρυξη υπέγραφαν ο Μιχάλης Περιστεράκης, πρόεδρος του "Συνδέσμου Νέων για τον Πυρηνικό Αφοπλισμό Bertrand Russell", οι εκπρόσωποι της ΔΑΣ - 114, Θεόδωρος Πάγκαλος και Ίων Μπούζεμπεργκ, ο διευθυντής της *Πανσπουδαστικής* Μανώλης Μυλωνάκης, ο οικονομολόγος Γρηγόρης Γιάνναρος, ο τελειόφοιτος Φιλολογίας Ανδρέας Λεντάκης και ο πρόεδρος της "Συντονιστικής Επιτροπής Εργαζόμενων Νέων Ελλάδος" (Σ.Ε.Ε.Ν.Ε.) Θανάσης Τσουκνίδας.

[16] Γιάννης Γιανουλόπουλος, "Ενθουσίαζε τους νέους και όχι μόνο. Λαμπράκηδες", *Ελευθεροτυπία*, 12 Φεβρουαρίου 2005.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Β. ΠΡΟΜΗΝΥΜΑΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΕΩΝ

Οι διεργασίες που βρίσκονταν σε εξέλιξη στον κατακερματισμένο κεντρώο χώρο ήδη από τα τέλη του 1960 και οι πρωτοβουλίες που αναλήφθηκαν με στόχο την ανασύνθεση του και τη συγκρότηση ενός ισχυρού εναλλακτικού εθνικόφρονος πόλου επηρέασαν τις εξελίξεις στο φοιτητικό συνδικαλισμό. Η καθολική ενοποίηση των δυνάμεων του Κέντρου που πραγματοποιήθηκε στις 20 Σεπτεμβρίου 1961 και η εκλογική συνεργασία της Ένωσης Κέντρου (ΕΚ) με το Κόμμα Προοδευτικών (ΚΠ) του Σπύρου Μαρκεζίνη επτά μέρες αργότερα, δημιούργησαν τις προϋποθέσεις μεταβολής των ισχυόντων πολιτικών συσχετισμών.[17] Είχε αρχίσει να εδραιώνεται η πεποίθηση ότι μια ισχυρή ΕΚ θα μπορούσε να εκτοπίσει την ΕΔΑ από τη θέση της αξιωματικής αντιπολίτευσης στις προσεχείς βουλευτικές εκλογές, η διεξαγωγή των οποίων προγραμματίστηκε για τα τέλη Οκτωβρίου 1961. Ο νεότευκτος πολιτικός σχηματισμός θα μπορούσε να αμφισβητήσει υπό προϋποθέσεις την αυτοδυναμία της ΕΡΕ και να αναδειχθεί σε διάδοχο κυβερνητικό σχήμα.

Επιπλέον η δημόσια και μαχητική αμφισβήτηση της εγκυρότητας του αποτελέσματος των βουλευτικών εκλογών του 1961 όπως επίσης και η έναρξη του "Ανένδοτου αγώνα" τον Μάρτιο του 1962 από την ηγεσία της ΕΚ μετέβαλαν το πολιτικό τοπίο καθώς η κυρίαρχη διαχωριστική γραμμή μετατοπιζόταν πλέον μεταξύ δεξιών και αντιδεξιών δυνάμεων.[18] Η ανασυγκρότηση του Κέντρου και η κρίση νομιμοποίησης της κυβέρνησης της ΕΡΕ που εκδηλώθηκε (αρχικά εντός του κοινοβουλίου και στη συνέχεια με τις συγκεντρώσεις της ΕΚ στα αστικά κέντρα), συνιστούσαν εκ των πραγμάτων ευνοϊκές προϋποθέσεις για την επανεκκίνηση της συλλογικής δράσης της φοιτητικής νεολαίας και την προοδευτική ποιοτική αναβάθμιση της κοινωνικής διαμαρτυρίας.[19] Η έκρηξη της φοιτητικής διαμαρτυρίας φαίνεται ότι τροφοδότησε αλλά και τροφοδοτήθηκε από τη σοβαρή πολιτική κρίση

[17] Η ΕΚ προέκυψε από τη συνένωση οκτώ πολιτικών κομμάτων (Κόμμα Φιλελευθέρων, Λαϊκό Κοινωνικό Κόμμα, Εθνική Προοδευτική Ένωση Κέντρου, Προοδευτικό Εργατο - αγροτικό Κόμμα, Φιλελεύθερο Δημοκρατικό Κόμμα, Κόμμα Αγροτών - Εργαζομένων, Νέα Πολιτική Κίνηση, Δημοκρατική Ένωση, Κόμμα Εθνικοφρόνων).

[18] Μέχρι τη συγκρότηση της ΕΚ η διαχωριστική γραμμή τοποθετούνταν μεταξύ εθνικοφρόνων και μη εθνικοφρόνων. Βλ. Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία. Κόμματα και εκλογές 1946 - 1967*, οπ.π., σελ. 270 - 272.

[19] Η πρώτη κοινωνική ομάδα που κινητοποιήθηκε αμέσως μετά τις εκλογές του 1961 (από το Σεπτέμβριο μέχρι και το Δεκέμβριο) ήταν οι μαθητές νυχτερινών γυμνασίων. Διαμαρτύρονταν για την επιβολή επτάωρης φοίτησης. "Μαθήματα και μαθητές τη Νύχτα. Ένα ρεπορτάζ για τον κόσμο των νυκτερινών Γυμνασίων", *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 27 (27 Μαρτίου 1961), οπ.π., σελ. 7. "Νέοι φραγμοί στη μόρφωση των Εργαζόμενων Νέων. ΩΔΥΝΕΝ ΟΡΟΣ ΚΑΙ ΕΤΕΚΕ ΜΥΝ", *οπ.π.*, Αρ. φυλλ. 31 (19 Οκτωβρίου 1961), σελ. 6.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

που εκδηλώθηκε με τις βουλευτικές εκλογές του 1961, σηματοδοτώντας με αυτόν τον τρόπο την απαρχή της ρήξης στο εσωτερικό της παράταξης των νικητών του Εμφυλίου Πολέμου. Στη νέα φάση διαμαρτυρίας, το φοιτητικό κίνημα μπορούσε να υπολογίζει στην πολιτική, κοινωνική και ηθική νομιμοποίηση της δράσης του και στην αμέριστη υποστήριξη της από την ΕΚ.[20] Έτσι οι φοιτητικές κινητοποιήσεις που εκδηλώθηκαν την άνοιξη του 1962 θα εντάσσονταν στο πλαίσιο του "Ανένδοτου αγώνα" και θα αποκτούσαν πολιτικό χαρακτήρα, εξυπηρετώντας τη στρατηγική που είχε χαράξει η ΕΚ απέναντι στην κυβέρνηση της ΕΡΕ. Άλλωστε ο ίδιος ο Παπανδρέου ήταν εκείνος που σε διάγγελμα του προέτρεπε τους νέους να "εμπνευστούν από τα ιδεώδη της Δημοκρατίας και να τεθούν στην πρωτοπορία του αγώνα, εντασσόμενοι μαζικά και ανεπιφύλακτα στις τάξεις της νεολαίας της Ένωσης Κέντρου".[21] Ο "Ανένδοτος αγώνας" δημιουργούσε έτσι ευνοϊκές πολιτικές ευκαιρίες, τις οποίες κλήθηκε να αξιοποιήσει το φοιτητικό κίνημα. Επιπλέον η σταδιακή συνειδητοποίηση των φοιτητών με κεντρώα πολιτική ταυτότητα ότι θα έπρεπε να αποκτήσουν διακριτή, ισχυρή και αυτοδύναμη παρουσία στον φοιτητικό χώρο συντέλεσε στην ενδυνάμωση της μέχρι τότε υποτυπώδους και κατακερματισμένης νεολαίας του Κέντρου.[22]

Η νεολαία της ΕΚ αξιοποίησε την κοινωνική δυναμική που είχε αρχίσει να διαμορφώνεται ως αποτέλεσμα της υποφώσκουσας δυσαρέσκειας για την κυβερνητική πολιτική. Έτσι με την έναρξη του ακαδημαϊκού έτους 1961 - 1962 συγκροτήθηκε στα πανεπιστήμια ένα συμπαγές μέτωπο αντικυβερνητικών δυνάμεων που δεν θα αμφισβητούσε απλώς την πολιτική της ΕΡΕ στον φοιτητικό χώρο ή το εκλογικό αποτέλεσμα όπως αυτό θα διαμορφωνόταν την επομένη των εκλογών, αλλά θα κατήγγειλε συνολικά τον τρόπο διακυβέρνησης από τη συντηρητική παράταξη.[23] Επιπροσθέτως, οι προσωπικοί και φιλικοί δεσμοί που ενδυναμώθηκαν μεταξύ των αριστερών και κεντρώων φοιτητών ιδιαίτερα μετά την εκδήλωση των γεγονότων του

[20] Βλ. Νίκος Σερντεδάκις, *Θεωρίες κοινωνικών κινημάτων*, οπ.π. σελ. 136 - 137. Όπως επισημαίνει ο Νίκος Σερντεδάκις "οι αγώνες για τη δημοκρατία, για την ελευθερία της έκφρασης, για οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα μπορούν να εκφραστούν τη δεδομένη περίοδο ακριβώς γιατί διαμορφώνεται μια δομή θετικών πολιτικών ευκαιριών, η οποία αποτυπώνεται στην ενοποίηση του κεντρώου χώρου, την εκλογική αστάθεια και τη ρήξη στο εσωτερικό της παράταξης των νικητών του εμφυλίου για τη δομή και τους προσανατολισμούς του πολιτικού συστήματος".

[21] "Μήνυμα Αρχηγού στους Νέους", *Δημοκράτης*, Αρ. φυλλ. 3 (Δεκέμβριος - Ιανουάριος 1963), οπ.π., σελ. 1.

[22] Βλ. Κατάλογος με ονόματα Κεντρικού Συμβουλίου Πανελληνίου Φιλελευθέρας Νεολαίας, χ.χ. Αρχείο ΕΔΑ, Αρχεία Νεολαίας, Πολιτικές Κινήσεις Νέων, κουτί 278, ΑΣΚΙ.

[23] Ο συνασπισμός κεντρώων, αριστερών και μαρκεζινικών φοιτητών επιδίωκε την πραγματοποίηση μεταρρυθμίσεων που θα οδηγούσαν σε πολιτικό εκδημοκρατισμό και σε κοινωνικό εκσυγχρονισμό.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Γ' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου και του *Νέου Θεάτρου* διευκόλυναν αντικειμενικά τη μεταξύ τους προσέγγιση. Οι κεντρώοι και αριστεροί φοιτητές αντιλήφθηκαν ότι η ΕΚΟΦ ήταν ο κοινός τους αντίπαλος, ο οποίος θα έπρεπε να εξουδετερωθεί προκειμένου να ανακτηθεί η χαμένη αλλά προσδοκώμενη ηγεμονία στο φοιτητικό χώρο.

Την επομένη της ίδρυσης της ΕΚ και της προκήρυξης βουλευτικών εκλογών, η "Οργάνωση Νέων Ενώσεως Κέντρου" (ΟΝΕΚ) εμφανίστηκε στα πανεπιστήμια, επηρεάζοντας το τοπίο των πολιτικών νεολαιών. Ωστόσο η παρουσία της ήταν ακόμη περιορισμένη και τοπικά εντοπισμένη σε λίγες σχολές του πανεπιστημίου Αθηνών.[24] Σύμφωνα με τον φοιτητή της Νομικής Σχολής, Γιάννη Τζανετάκο "την πρώτη περίοδο στην ΟΝΕΚ κάτι προσπαθούσαμε να τραυλίσουμε, αλλά κυρίως κατ' ιδίαν, ορισμένα άτομα χωρίς όμως συνέπεια και συνέχεια. Μάλλον ως ακτιβιστές εναντίον του επαρκώς αυταρχίζοντος καραμανλισμού κινούμασταν. Λειτουργούσαμε πρωτίστως ως στελέχη εκλογικών μηχανισμών προκειμένου να επεκτείνουμε την ασήμαντη ακόμη επιρροή μας στους φοιτητικούς χώρους που κυριαρχούνταν τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1960 από την ΕΚΟΦ".[25] Εντούτοις, η ίδρυση της ΕΚ και ακολούθως της νεολαίας της οδήγησε στη δημιουργία του απαραίτητου 'τρίτου πόλου' στο φοιτητικό κίνημα. Ο τελευταίος θα παρεμβαλλόταν στις δύο κυρίαρχες παρατάξεις της Ν.ΕΔΑ και της ΕΚΟΦ και θα κατέβαλε συντονισμένες προσπάθειες ώστε να αποκλιμακωθεί το πολωμένο κλίμα στα πανεπιστήμια. Μετά τα έκτροπα του *Νέου Θεάτρου* στις 29 Απριλίου 1961 και τις συμπλοκές μεταξύ φοιτητών της Ν.ΕΔΑ και μελών της ΕΚΟΦ, τις επεισοδιακές συνεδριάσεις των φοιτητικών συλλόγων για το ζήτημα[26] και την κρίση που ανέκυψε στη ΔΕΣΠΑ με τις καθαιρέσεις μελών της,

[24] Συνέντευξη Μανώλη Μυλωνάκη στον Πέτρο Μακρή, "η γενιά του 114", συνέχεια 12η, *οπ.π.* "Ένα εξάμηνο πριν τον Απρίλη του 1962 δεν υπήρχαν παρά μόνο δύο νεολαίες κομμάτων της αντιπολίτευσης: Η Ν.ΕΔΑ με φοιτητές και εργαζόμενους και η φοιτητική στελεχικά αξιόλογη μαρκεζινική νεολαία. Σε επίπεδο πάντα σπουδαστικού συνδικαλισμού υπήρχε ένας σχετικά ολιγάριθμος, αλλά πολιτικά ιδιαίτερα σημαντικός πυρήνας Κρητικών φιλο - βενιζελικών φοιτητών με αρχηγό τον Γιάννη Αλεξανδράκη, Πρόεδρο του Σπουδαστικού Συλλόγου της Ιατρικής Αθηνών. Λίγο πριν από την συνένωση των κομμάτων του Κέντρου, το Δημοκρατικό Κόμμα - Αγροτική Φιλελευθέρα Ένωσις (ΔΚ - ΑΦΕ) του Παπανδρέου δεν διέθετε σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη ούτε ένα στέλεχος σε επίπεδο διοικητικών συμβουλίων σπουδαστικών συλλόγων".

[25] Γιάννης Τζανετάκος, Η παρουσία της ΟΝΕΚ τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1960, Ιστολόγιο Χάρη Μακρυγιώργου, 4 Σεπτεμβρίου 2012 (toxamenotmhma.blogspot.gr/2012/09/3.html).

[26] Βλ. Ανακοίνωση καταδίκης γεγονότων *Νέου Θεάτρου* Συλλόγου Φοιτητών Νομικής, 4 Μαΐου 1961, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 6, φάκελος 37: Σύλλογος Φοιτητών Νομικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών "η Θέμις", υποφάκελος 1: Ανακοινώσεις, διακηρύξεις, εξερχόμενη αλληλογραφία, 1960 - 1964, ΕΜΙΑΝ. Στο Σύλλογο Φοιτητών Νομικής η Θέμις ξέσπασαν επεισόδια όταν το προσκείμενο στο Κέντρο προεδρείο ενέκρινε ψήφισμα καταδίκης των επεισοδίων που συνέβησαν στο *Νέο Θέατρο*.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

τη διεξαγωγή αρχαιρεσιών για τη συμπλήρωση των κενών θέσεων και την μη αναγνώριση της διαδικασίας από την πλειοψηφία του οργάνου που πρόσκεινταν στην ΕΚΟΦ, άρχισε να διαφαίνεται η προοπτική δημιουργίας ευνοϊκών συσχετισμών υπέρ των αντικυβερνητικών δυνάμεων. Ελλείψει συγκροτημένου οργανωτικού φορέα, κεντρώοι νέοι που είχαν σημειώσει σποραδικές εκλογικές επιτυχίες σε φοιτητικούς συλλόγους του πανεπιστημίου Αθηνών,[27] αναζήτησαν πολιτική στέγη στην "Προοδευτική Ένωση Νέων" (ΠΕΝ) του Μαρκεζίνη. Επίσης αρκετοί φοιτητές παρακολουθούσαν αμέτοχοι την αντιπαράθεση που σημειωνόταν στις σχολές μεταξύ της Ν.ΕΔΑ και της ΕΚΟΦ.[28] Η επιλογή ένταξης στην ΠΕΝ δεν ήταν τυχαία καθώς σε αυτή είχαν βρει καταφύγιο φοιτητές που δεν ήθελαν να χρωματιστούν πολιτικά ως αριστεροί και να υποστούν διώξεις από τις αρχές αλλά και άτομα που καθ' υπόδειξη της ΕΔΑ εντάσσονταν εκεί (οι αποκαλούμενοι "εισοδιστές") με σκοπό τη διαμόρφωση των βασικών αξόνων πολιτικής της ΠΕΝ.

Στις 13 Αυγούστου 1961 οι απαξιωτικές και προκλητικές δηλώσεις του ηγέτη της ΕΣΣΔ Nikita Khrushchev για την Ακρόπολη αναζωπύρωσαν τις αντικομμουνιστικές και αντισοβιετικές διαθέσεις της νεολαίας.[29] Ως συνέπεια των δηλώσεων Khrushchev, διοργανώθηκε εκδήλωση στο θέατρο *Κεντρικόν* από εθνικόφρονα σωματεία, εφεδροπολεμικές ομοσπονδίες, παρακρατικές οργανώσεις και την ΕΚΟΦ με ομιλητή τον καθηγητή της έδρας της Λαογραφίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Γεώργιο Μέγα.[30] Ραγδαίες εξελίξεις θα δρομολογούνταν στο χώρο των πανεπιστήμιων από τον Σεπτέμβριο του 1961. Όπως επισημαίνει ο γενικός γραμματέας της ΔΕΣΠΑ και μέλος του διοικητικού συμβουλίου του Παμφιλοσοφικού Φοιτητικού Συλλόγου "ο Πλάτων", Γιάννης Γιανουλόπουλος, η σύγκρουση του φοιτητικού κινήματος με την κυβέρνηση Καραμανλή είχε αρχίσει να διαφαίνεται πριν από τις βουλευτικές εκλογές του Οκτωβρίου και αφορούσε τα εκκρεμή θέματα της πανεπιστημιούπολης και της

[27] Σε Νομική και Ιατρική κυριάρχησαν κεντρώοι υποψήφιοι. Οι Αλέξανδρος Μπέτσης, Θωμάς Χούτας, Γιάννης Τζανετάκος, Αντώνης Κωβαίος, Παναγιώτης Καλογεράτος και Νίκος Καραμανλής στη Νομική και οι Γιάννης Αλεξανδράκης, Γιάννης Βαράκης και Γεώργιος Πολίτης στην Ιατρική.

[28] Χαρακτηριστική ήταν η περίπτωση Τζανετάκου, ο οποίος παρακολουθούσε αμέτοχος τη διαπάλη μεταξύ εκοφιτών και αριστερών φοιτητών.

[29] Ο Khrushchev απείλησε ότι θα βομβάρδιζε την Ακρόπολη αν η ελληνική κυβέρνηση επέτρεπε την εγκατάσταση αμερικανικών πυραύλων στο έδαφος της. Δημήτρης Ψαθάς, Επιστολή του "Κυρ - Θόδωρα", *Τα Νέα*, 16 Αυγούστου 1961, Αρχείο Κωνσταντίνου Γρανιτσιώτη, ΕΛΙΑ. "Η σπουδάζουσα νεολαία έδωσε επιβλητικό παρόν στον πανεθνικό συναγερμό εναντίον των απειλών του Χρουστσόφ", *Η Ηχώ των Σπουδαστών*, Αρ. φυλλ. 27 - 28 (Οκτώβριος 1961), οπ.π., σελ. 3.

[30] Είχε συγκροτηθεί "Πανελλήνιος Επιτροπή δια την προάσπισιν των Ελευθεριών των Λαών" στην οποία συμμετείχαν αντιπρόσωποι από πενήντα επαγγελματικές, εξωραϊστικές, εφεδροπολεμικές και άλλες οργανώσεις. Βλ. Αρχείο Κωνσταντίνου Γρανιτσιώτη (αταξινόμητο), φάκελος 1, ΕΛΙΑ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

νομοθετικής κατοχύρωσης του φοιτητικού εισιτηρίου στις αστικές συγκοινωνίες.[31]

Η διένεξη μεταξύ των αντιπροσώπων της ΔΕΣΠΑ για τη στάση που θα έπρεπε να κρατήσει το δευτεροβάθμιο συνδικαλιστικό όργανο των φοιτητικών συλλόγων των σχολών του Πανεπιστημίου Αθηνών στο ζήτημα της θεμελίωσης της πανεπιστημιούπολης στη θέση Κουπόνια και της συμμετοχής ή της αποχής από την τελετή επηρέασε τις εξελίξεις. Η επιλογή της κυβέρνησης να πραγματοποιηθεί η τελετή θεμελίωσης εν μέσω προεκλογικής περιόδου ήταν σκόπιμη αφού η κυβέρνηση επιδίωκε να προσποριστεί εκλογικά οφέλη από το γεγονός. Στην πραγματικότητα επρόκειτο για επικοινωνιακό τέχνασμα. Η αντίδραση των φοιτητών υπήρξε άμεση. Ενδεικτική της σύμπνοιας που επικρατούσε μεταξύ αριστερών και κεντρώων φοιτητών ήταν η δημόσια τοποθέτηση του εκπροσώπου της ΟΝΕΚ στο θέμα της πανεπιστημιούπολης. Εξαπολύοντας επίθεση στον πρύτανη του Πανεπιστημίου, Ευγένιο Φωκά, ο οποίος είχε εκφράσει την ευαρέσκεια της συγκλήτου για τις κυβερνητικές εξαγγελίες, ο εκπρόσωπος της ΟΝΕΚ χαρακτήρισε την τοποθέτηση του θεμέλιου λίθου της πανεπιστημιούπολης ως ανύπαρκτο έργο και αξίωσε την παραίτηση του πρύτανη. Σύμφωνα με τον συντάκτη του άρθρου, η τελετή ήταν ένα προεκλογικό πυροτέχνημα που είχε επινοήσει ο ίδιος ο πρωθυπουργός σε μια ύστατη απόπειρα να παραπλανήσει την κοινή γνώμη και να διατηρηθεί στην εξουσία.[32] Στο ίδιο μήκος κύματος η *Πανσπουδαστική* με πρωτοσέλιδο της χαρακτήριζε την τελετή θεμελίωσης προεκλογική φενάκη και αποκάλυπτε το παρασκήνιο της υπόθεσης. Ο Καραμανλής, χαμογελαστός και υπερήφανος απεικονιζόταν με το μυστρί στο χέρι να θέτει μια πέτρα σε μια χέρσα τοποθεσία, ενώ σε μικρότερη φωτογραφία φαινόταν η πινακίδα που ανέγραφε προς Πανεπιστημιούπολη. Στην εκδήλωση παραβρέθηκαν ο πρωθυπουργός και μέλη της κυβέρνησης, ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και μέλη της Ιεράς Συνόδου, οι πρυτανικές αρχές του Πανεπιστημίου Αθηνών, ελάχιστοι φοιτητές που πρόσκεινταν στην κυβερνητική παράταξη και στους οποίους είχαν επιδοθεί ονομαστικές προσκλήσεις, αλλά και κάτοικοι που ενδιαφέρονταν για την οικοδομική αξιοποίηση και την οικιστική ανάπλαση της περιοχής.

[31] Οι λεωφορειούχοι είχαν προσφύγει στο ΣτΕ για την ακύρωση της απόφασης του Υφυπουργού Συγκοινωνιών βάσει της οποίας καθιερωνόταν το μειωμένο φοιτητικό εισιτήριο στις αστικές συγκοινωνίες και έτσι η νομοθετική κατοχύρωση του τελούσε υπό αναίρεση.

[32] Α.Μ. (συντάκτης του άρθρου ήταν ο πρόεδρος της "Θέμιδας", Αλέξανδρος Μπέτσης), "Προπαγανδιστής", *Δημοκρατική Φωνή*, Δελτίο Οργανώσεως Νέων Ενώσεως Κέντρου, φυλλ. 3 (1 Οκτωβρίου 1961), σελ. 4. "Όταν έχει κανείς την ιδεολογία του Φωκά όλα είναι δυνατά. Ας τα βλέπουν εκείνοι που τον εξέλεξαν πρύτανη, δικαιώνοντας εκείνους που πιστεύουν ότι για να πάη μπροστά αυτός ο τόπος πρέπει η κάθαρση να είναι καθολική, όχι μόνο στην πολιτική ηγεσία".

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Παράλληλα το καλοκαίρι του 1961 προετοιμαζόταν η εκπόνηση του σχεδίου που έφερε την κωδική ονομασία "Περικλής". Το σχέδιο αυτό προέβλεπε την κινητοποίηση του κρατικού και παρακρατικού μηχανισμού - κυρίως των ΤΕΑ, αλλά και των δυνάμεων του στρατού και της χωροφυλακής - για την άσκηση πρωτίστως "ψυχολογικής βίας" εναντίον των ψηφοφόρων της Αριστεράς στην ύπαιθρο στις επερχόμενες βουλευτικές εκλογές του Οκτωβρίου. Σύμφωνα με τους σχεδιασμούς, οι ψηφοφόροι της ΕΔΑ θα αναγκάζονταν να ψηφίσουν ΕΡΕ ή ΕΚ κάτω από την πίεση της τρομοκρατίας. Αξιοσημείωτο πάντως είναι το γεγονός ότι ο Παπανδρέου καθυστέρησε να καταγγείλει την ασκούμενη βία και τρομοκρατία, παρά το γεγονός ότι η ΕΔΑ ήδη από τις 16 Σεπτεμβρίου είχε προβεί σε αποκαλύψεις για όσα θα καταγγέλλονταν ένα μήνα αργότερα από τον φίλα προσκείμενο στην ΕΚ Τύπο. Όπως υποστηρίζει το μέλος του διοικητικού συμβουλίου της ΔΕΣΠΑ, Μανώλης Μυλωνάκης, ο αρχηγός της ΕΚ δεν φαίνεται να ανησυχούσε εκείνη τη στιγμή για το σχέδιο που εξυφαινόταν από διάφορους κύκλους και αρνήθηκε να το καταγγείλει, εκτιμώντας πως η εφαρμογή του θα περιοριζόταν στους ψηφοφόρους της Αριστεράς και ότι ως αποτέλεσμα θα προέκυπταν σημαντικά εκλογικά οφέλη για την παράταξη της οποίας ο ίδιος ηγούνταν.[33] Έτσι πολλοί "Διαμαρτυρόμενοι Δημοκρατικοί" ψηφοφόροι θα αποδεσμεύονταν από τον "θανάσιμο εναγκαλισμό" με την ΕΔΑ και θα υπερψήφιζαν μαζικά την ΕΚ στις βουλευτικές εκλογές του Οκτωβρίου.[34] Όμως η εκτεταμένη εφαρμογή του σχεδίου "Περικλής" στην ύπαιθρο και τα κρούσματα βίας που έλαβαν χώρα όχι μόνο κατά υποψηφίων της Αριστεράς, αλλά που επεκτάθηκαν και κατά υποψηφίων βουλευτών του Κέντρου (που μάλιστα πύκνωσαν τις τελευταίες είκοσι ημέρες πριν τη διεξαγωγή των εκλογών) απέδειξαν ότι η ΕΚ δεν μπορούσε να λειτουργήσει στην πράξη ως εναλλακτικό εθνικόφρον κόμμα αφού ένα τμήμα των δυνάμει ψηφοφόρων της, ως κατά τεκμήριο μη εθνικόφρονες, συνιστούσαν εξ ορισμού, στόχο της ασκούμενης με το σχέδιο "Περικλής" βίας.[35]

[33] Συνέντευξη Μανώλη Μυλωνάκη στον Πέτρο Μακρή, "η γενιά του 114", συνέχεια 12η, *οπ.π.* Ο Παπανδρέου πίστευε ότι θα εκτόπιζε την ΕΔΑ από τη θέση της αξιωματικής αντιπολίτευσης χρησιμοποιώντας "το πιστόλι και τον χωροφύλακα".

[34] Οι "Διαμαρτυρόμενοι Δημοκρατικοί" ψηφοφόροι ήταν εκείνοι που σύμφωνα με τον Παπανδρέου είχαν αναγκαστεί να ακολουθήσουν την ΕΔΑ μόνο από βαθιά αντίθεση προς την ΕΡΕ ελλείψει αξιόπιστου κεντρώου φορέα και οι οποίοι με την ίδρυση της ΕΚ θα απεγκλωβίζονταν και θα αναζητούσαν έκφραση μέσω της ΕΚ.

[35] Βλ. Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία. Κόμματα και εκλογές 1946 - 1967*, οπ.π., σελ. 271.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Παρά το γεγονός ότι η ίδρυση της ΟΝΕΚ πραγματοποιήθηκε βιαστικά, καθώς δεν συστάθηκε καταστατικό ή κανονισμός λειτουργίας της νεολαίας,[36] η οργάνωση άρχισε να εμφανίζει αξιοσημείωτη παρουσία στον φοιτητικό χώρο στις αρχές Μαρτίου 1962. Από τον Νοέμβριο του 1961 μέχρι τον Φεβρουάριο του 1962 η ΟΝΕΚ βρισκόταν σε στάδιο οργανωτικής ανάπτυξης με τη σταδιακή ένταξη νέων στις τάξεις της. Στη μαζικοποίηση της φαίνεται ότι συνέβαλε η αποστασιοποίηση αρκετών εθνικοφρόνων φοιτητών από τις βίαιες πρακτικές που θέλησε να εφαρμόσει η ΕΚΟΦ κατά των αντιπάλων της.[37] Οι φοιτητές που πρόσκεινταν στην παράταξη του Κέντρου αποδέχθηκαν σε πρώτη φάση το εγχείρημα συγκρότησης της ΕΚΟΦ ως μια συντονισμένη απόπειρα της αντικομμουνιστικής παράταξης να ανακοπεί η αύξηση της επιρροής της Αριστεράς στα πανεπιστήμια. Εκτίμησαν όμως ότι θα έπρεπε να διαχωρίσουν πλήρως την θέση τους από τις βίαιες πρακτικές της ΕΚΟΦ που εντάθηκαν μετά το Γ' Πανσπουδαστικό Συνέδριο της Θεσσαλονίκης και αντιπρότειναν την πολιτική αντιπαράθεση με τους αριστερούς φοιτητές.

Ωστόσο η ανάπτυξη της ΟΝΕΚ υποβοηθήθηκε αναμφισβήτητα και από τη διεξαγωγή του "Ανένδοτου αγώνα". Όπως εκτιμούσε χαρακτηριστικά ο υπεύθυνος του γραφείου κινητοποίησης της ΟΝΕΚ, Σπύρος Δωροβίνης, οι νέοι "από της ενάρξεως του Ανενδότου αθρόως άρχισαν να εγγράφωνται και συνεχίζουν να πυκνώνουν τις τάξεις της οργανώσεως. Στην Αθήνα η ΟΝΕΚ έχει προσλάβει τεράστιες διαστάσεις, ενώ σε όλες τις πόλεις δημιουργούνται οργανώσεις νέων της ΕΚ".[38] Με τη μαζική συγκέντρωση στο θέατρο *Χατζηχρήστου* στις 5 Μαρτίου 1962, παρουσία της ηγεσίας του κόμματος και της νεολαίας, εγκαινιάστηκε το επιχειρούμενο άνοιγμα της κεντρώας παράταξης στην κοινωνία με την καθιέρωση της διεξαγωγής ανοικτών συγκεντρώσεων στην ελληνική επικράτεια.[39] Ο αρχηγός της

[36] Σύμφωνα με τη μαρτυρία του τελευταίου προέδρου της ΟΝΕΚ, Ελευθέριου Βερυβάκη, εκείνος ήταν που από το Γενικό Επιτελείο Αεροπορίας (ΓΕΑ) τύπωνε κρυφά τις πρώτες αιτήσεις ένταξης στην οργάνωση. Κάποια στιγμή όμως τον αντιλήφθηκαν και του έκαναν αυστηρές συστάσεις.

[37] Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του αντιπροέδρου του διοικητικού συμβουλίου του φοιτητικού συλλόγου της "Θέμιδας", Θωμά Χούτα, ο οποίος είχε ενταχθεί στην ΕΚΟΦ και μετά από δύο περίπου μήνες αποχώρησε από την οργάνωση. "Ο περιβόητος Θωμάς Χούτας πάλι στο προσκήνιο. Επετέθη εναντίον συνδικαλιστού", *Η Ηχώ των Σπουδαστών*, Αρ. φυλλ. 30 - 31 (Φεβρουάριος 1962), οπ.π., σελ. 5.

[38] "Οι Νέοι οργανώνονται δια την αποκατάστασιν της Δημοκρατίας", *Δημοκράτης*, Αρ. φυλλ. 2 (Νοέμβριος 1962), οπ.π., σελ 5. Την άνοιξη του 1963 η ΟΝΕΚ Βορείου Ελλάδος διοργάνωσε το πρώτο τοπικό συνέδριο οργανώσεων της στη Θεσσαλονίκη.

[39] *Ελευθερία*, 6 Μαρτίου 1962, οπ.π., σελ. 8. Στη συγκέντρωση στο θέατρο *Χατζηχρήστου* ομιλητές ήταν ο αρχηγός της ΕΚ Γεώργιος Παπανδρέου, ο σύνδεσμος της ηγεσίας της ΕΚ με τη νεολαία, δικηγόρος και πολιτευτής του κόμματος, Γεώργιος Μυλωνάς και ο διορισμένος από την ηγεσία πρόεδρος της ΟΝΕΚ, δικηγόρος, Αλέκος Χρυσικόπουλος. Για την προετοιμασία και το αποκαλυπτικό παρασκήνιο που προηγήθηκε της συγκέντρωσης βλ. Ζήσης Θέος στο Ίδρυμα Πολιτισμού και

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

ΕΚ μετά την καταγγελία του αποτελέσματος των εκλογών εντός του κοινοβουλίου, προσέφυγε στο λαό, επιδιώκοντας η αντιπολιτευτική τακτική του και το εγχείρημα του "Ανένδοτου αγώνα" να βρουν ερείσματα στην κοινωνία.

Η πολιτική αντιπαράθεση ξέφευγε πια από το κτήριο της Βουλής για να συμπεριλάβει ενεργά την κοινή γνώμη. Αυτή η νέα μορφή πολιτικοποίησης, σύμφωνα με την Ελένη Πασχαλούδη, προσέδωσε νέα σημασία στην έννοια του πολίτη. Ιδιαίτερα με την επιτυχία του "Ανένδοτου" άνθρωποι που είτε είχαν αποσυρθεί από τα κοινά, είτε δεν είχαν ασχοληθεί ποτέ με αυτά, ενδιαφέρθηκαν για τις πολιτικές εξελίξεις και αισθάνθηκαν ότι με τη συμμετοχή και με τη δράση τους μπορούσαν να συμβάλλουν στη διαμόρφωση της κεντρικής πολιτικής σκηνής. Με την κινητοποίηση των πολιτών η αμφισβήτηση του εκλογικού αποτελέσματος γινόταν αντικείμενο οργανωμένης πολιτικής εκστρατείας, γεγονός πρωτοφανές για τη μετεμφυλιακή Ελλάδα. Επιπλέον μετά από χρόνια κινητοποιήθηκε η νεολαία, ήρθε στο προσκήνιο και αναδείχθηκε ως πρωταγωνιστικός παράγοντας στην επιτυχία του εγχειρήματος της ΕΚ.[40] Η προσφυγή στην κοινωνία και η προσπάθεια κινητοποίησης της σε κοινό αγώνα για την "αποκατάσταση της Δημοκρατίας" αναδείχθηκαν σε βασικούς στόχους της ηγεσίας της ΕΚ.[41] Στον χαιρετισμό του προς τους συγκεντρωμένους στο θέατρο *Χατζηχρήστου*, ο Γεώργιος Μυλωνάς προχώρησε για πρώτη φορά σε επίκληση διαφύλαξης του λεγόμενου "συνταγματικού πατριωτισμού": "Οι νέοι καλούνται να προασπίσουν τα δικαιώματα που τους παρέχει το Σύνταγμα ως εις ελευθέρους πολίτας και αληθινούς άνδρας και να ξεχυθούν εις αγώνα διαφωτίσεως δια την Δημοκρατίαν".[42]

Στην πρώτη φάση λειτουργίας της, η ΟΝΕΚ αποτελούνταν από ομάδες ανθρώπων που ανήκαν κυρίως στο στενό περιβάλλον του βουλευτή, χωρίς

Εκπαίδευσης Ανδρέας Λεντάκης, *Δρόμοι της Νεολαίας. Από τη δεκαετία του '60 ως τη μεταπολίτευση*, Πρακτικά Β' Συνεδρίου, Αθήνα 2009, σελ. 143 - 145.

[40] Βλ. Ελένη Πασχαλούδη, *Ένας πόλεμος χωρίς τέλος. Η δεκαετία του 1940 στον πολιτικό λόγο 1950 - 1967*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2010, σελ. 160.

[41] *Ελευθερία*, 4 Φεβρουαρίου 1962, οπ.π., σελ. 1. Η μετεκλογική επικοινωνία της ΕΚ με το λαό εγκαινιάστηκε από την Κρήτη, γενέτειρα του Ελευθέριου Βενιζέλου και προπύργιο της ΕΚ, με την πραγματοποίηση ανοιχτής συγκέντρωσης στις 18 Μαρτίου 1962 στο Ηράκλειο. *Οπ.π.*, 19 Μαρτίου 1962, σελ. 1.

[42] *Οπ.π.*, 6 Μαρτίου 1962, σελ. 7. Βλ. Γιώργος Μυλωνάς, *Απόδραση από την Αμοργό*, Ποταμός, Αθήνα 2015, σελ. 149 - 150. "Κατά τη διάρκεια εκείνης της περιόδου, δραστηριοποιήθηκα ως εκπρόσωπος του Παπανδρέου και σύνδεσμος με τη νεολαία της Ένωσης Κέντρου, η οποία είχε ενεργό συμμετοχή στον αγώνα. Εγώ ήμουν που καθιέρωσα το περίφημο δημοκρατικό σύνθημα της δεκαετίας του 1960, το 1-1-4, όταν το χρησιμοποίησα για πρώτη φορά απευθυνόμενος προς τη νεολαία, σε μια διαδήλωση στην Αθήνα τον Απρίλιο του 1962".

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

μαζικότητα και με χαλαρή σύνδεση.[43] Σε αυτή συμμετείχαν στελέχη από την Πανελλήνια Φιλελεύθερη Νεολαία που αποτέλεσαν και το βασικό πυρήνα της,[44] τη Νεολαία της ΕΠΕΚ, τη Νεολαία του Φιλελεύθερου Δημοκρατικού Κόμματος του Γεωργίου Παπανδρέου, τη Νεολαία του Δημοκρατικού Κόμματος Εργαζόμενου Λαού[45] και τη Νεολαία του Κόμματος Αγροτών και Εργαζομένων του Αλέξανδρου Μπαλτατζή. Δίπλα τους προστέθηκε ένας ολιγομελής, όμως δραστήριος πυρήνας νέων που διατηρούσε επαφές με τον πρόεδρο της Δημοκρατικής Ένωσης, Ηλία Τσιριμώκο. Οι συγκεκριμένοι νέοι είχαν έρθει σε επαφή με τον Τσιριμώκο μέσα από τις διαλέξεις που διοργάνωνε ο τελευταίος σε αίθουσες της Αθήνας, από την παράλληλη ενασχόληση του με ζητήματα που αφορούσαν τη μαχητική υπεράσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων[46] και από την εκδοτική του δραστηριότητα που επικεντρωνόταν μεταξύ άλλων σε θέματα που απασχολούσαν σοβαρά τη νεολαία.[47] Επιπλέον η Οργάνωση Νέων της Δημοκρατικής Ένωσης διοργάνωνε διαλέξεις με ομιλητές βουλευτές και στελέχη του κόμματος.[48] Με την εξαίρεση της Πανελλήνιας Φιλελεύθερης Νεολαίας που ενεργοποιούνταν κάθε φορά που προκηρύσσονταν βουλευτικές εκλογές και που είχε ήδη επιδείξει αξιόλογη παρουσία για τα θέματα του διπλασιασμού των διδάκτρων στα πανεπιστήμια και της καθιέρωσης του φοιτητικού εισιτηρίου,[49] οι υπόλοιπες νεολαίες που συμμετείχαν στην ΟΝΕΚ, λειτουργούσαν περισσότερο ως οργανώσεις - σφραγίδες.

---

[43] Από το 1956 μέχρι το 1959 το Λαϊκό Κοινωνικό Κόμμα του Στέφανου Στεφανόπουλου διέθετε οργάνωση νέων, τη Λαϊκή Κοινωνική Νεολαία με παρουσία στον φοιτητικό χώρο (Ίκαρος Σκλήρης, γενικός γραμματέας νεολαίας Λαϊκού Κοινωνικού Κόμματος και πρόεδρος Συλλόγου Σπουδαστών ΑΣΟΕΕ). Το 1961 το Λαϊκό Κοινωνικό Κόμμα προσχώρησε στην ΕΚ και τα στελέχη της νεολαίας του στην ΟΝΕΚ.

[44] Από τη νεολαία του ΚΦ προέρχονταν ο Απόστολος Κακλαμάνης, ο Γεώργιος Γκιουλμπαξιώτης, ο Ορφέας Γουβίτσης, ο Δημήτρης Αετουδάκης, ο Λευτέρης Βερυβάκης, ο Μανώλης Καρουζάκης, ο Στυλιανός Αποστολάκης, ο Γιάννης Μάρακας και ο Γιάννης Μεϊντάνης.

[45] Η Νεολαία Δημοκρατικού Κόμματος Εργαζόμενου Λαού (ΔΚΕΛ) υπήρξε η νεολαία του κόμματος που ίδρυσαν το 1953 οι Αλέξανδρος Σβώλος, Γεώργιος Καρτάλης και Στέλιος Αλλαμανής. Ο τελευταίος ανέλαβε μετά τον θάνατο των Σβώλου και Καρτάλη την ηγεσία του ΔΚΕΛ.

[46] Ο Ηλίας Τσιριμώκος υπήρξε ιδρυτικό μέλος και Αντιπρόεδρος της "Ελληνικής Ένωσης υπέρ των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτου" (ΕΕΥΔΑΠ) και παράλληλα διετέλεσε Αντιπρόεδρος της Διεθνούς Ομοσπονδίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου που η έδρα της ήταν στο Παρίσι.

[47] Βλ. Ηλίας Τσιριμώκος, *Λόγος προς τους νέους για τη δημοκρατία, τις αρρώστιες και τις ελπίδες της*, Αθήνα 1962.

[48] Βλ. Πρόσκληση Δημοκρατικής Νεολαίας σε ομιλία του βουλευτή Αλ. Καλλιδόπουλου, Συλλογή Μάκη Παπούλια - Σπύρου Βεντουράτου, κουτί 3, φάκελος 21: Λοιπά κόμματα και πολιτικές κινήσεις, 1960 - 1965, υποφάκελος 3: Δημοκρατική Ένωσις, ΕΜΙΑΝ.

[49] Η Πανελλήνια Φιλελεύθερη Νεολαία ανέλαβε τον Σεπτέμβριο του 1956 πρωτοβουλία για τη σύσταση διακομματικής επιτροπής των νεολαιών για το ζήτημα των διδάκτρων, ενώ με πρωτοβουλία της έγιναν συσκέψεις εκπροσώπων των νεολαιών των κομμάτων της αντιπολίτευσης με θέμα την καθιέρωση μαθητικού και φοιτητικού εισιτηρίου στις αστικές συγκοινωνίες το φθινόπωρο του 1959.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Στις 15 Οκτωβρίου 1961 δημοσιεύτηκε προκήρυξη του κεντρικού συμβουλίου της ΟΝΕΚ με την οποία καταγγέλλονταν η υπηρεσιακή κυβέρνηση του αντιστράτηγου, αξιωματικού του ΙΔΕΑ, Κωνσταντίνου Δόβα ως υπεύθυνη για τα περιστατικά "βίας και νοθείας".[50] Στην προκήρυξη επιφυλάσσονταν επίθεση με πολύ σκληρούς και ασυνήθιστους χαρακτηρισμούς και στην απερχόμενη κυβέρνηση της ΕΡΕ. Η απερχόμενη κυβέρνηση κατηγορούνταν ότι παρενέβαινε στον προεκλογικό αγώνα με αθέμιτα μέσα και ασκούσε πίεση στην υπηρεσιακή κυβέρνηση Δόβα, καλύπτοντας με αυτόν τον τρόπο τις "συντονισμένες επιθέσεις τραμπούκων οπαδών της και φατριαζόντων οργάνων της διοίκησης".[51] Μπορεί η υπηρεσιακή κυβέρνηση να κατηγορούνταν ορθά γιατί - παρά τις διαβεβαιώσεις του πρωθυπουργού και του υπουργού Εσωτερικών Νικόλαου Λιανόπουλου - δεν είχε κατορθώσει να ελέγξει επαρκώς τις παρακρατικές οργανώσεις και τα Τάγματα Εθνοφυλακής Αμύνης (ΤΕΑ) που δρούσαν ανεξέλεγκτα στην επαρχία, υπερβαίνοντας τον ρόλο τους,[52] ωστόσο δεν είναι δυνατόν να αποδοθεί στην απερχόμενη κυβέρνηση της ΕΡΕ έγκριση ή συμμετοχή σε αυτές τις ενέργειες. Δεν θα πρέπει να παραβλέπεται άλλωστε το γεγονός ότι η προκήρυξη του κεντρικού συμβουλίου της ΟΝΕΚ δημοσιεύτηκε κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου, δηλαδή σε περίοδο μεγάλης πολιτικής οξύτητας, εξυπηρετώντας την εκλογική τακτική που είχε αποφασίσει να χαράξει η ΕΚ.

Δύο μέρες μετά τη δημοσίευση της προκήρυξης, ο Παπανδρέου πληροφορούμενος από τηλεγραφήματα και επιστολές βουλευτών για επιθέσεις που δέχονταν πολιτευτές και στελέχη της ΕΚ στην επαρχία προέτρεψε τους οπαδούς του να "ασκήσουν νόμιμη άμυνα εναντίον πάσης εκδήλωσης βίας και τρομοκρατίας εκ μέρους οργάνων του κράτους ή παρακρατικών οργανώσεων ώστε να κατοχυρώσουν την ελευθέρα εκδήλωση του φρονήματος του λαού".[53] Ο αρχηγός της ΕΚ υπονοούσε την ανάγκη προάσπισης των πολιτικών δικαιωμάτων και ζητούσε από τους πολίτες να

[50] *Ελευθερία*, 15 Οκτωβρίου 1961, οπ.π.
[51] Στα επεισόδια κυρίαρχος ήταν ο ρόλος των ΤΕΑ και των ανδρών της χωροφυλακής. Οι τελευταίοι συμμετείχαν στις επιθέσεις ή ανέχονταν τη δράση των "αγανακτισμένων πολιτών".
[52] Τα Τάγματα Εθνοφυλακής Αμύνης (ΤΕΑ) ήταν παραστρατιωτικά τάγματα με πολιτική δραστηριότητα, στα πλαίσια της αποστολής των οποίων συμπεριλαμβάνονταν η άσκηση πολλαπλών καθημερινών πιέσεων, ο επηρεασμός των εκλογέων υπέρ των συντηρητικών κυβερνήσεων και η παρακολούθηση των μη εθνικοφρόνων πολιτών. Λειτουργούσαν και ως δίκτυα συλλογής πληροφοριών, έχοντας πληροφοριοδότες σε κάθε χωριό και διατηρώντας αναλυτικούς φακέλους για τους αντιφρονούντες.
[53] "Εγκύκλιος Παπανδρέου. Καλεί σε άμυνα κατά της βίας", *Ελευθερία*, 20 Οκτωβρίου 1961, οπ.π., σελ. 1.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

αναμετρηθούν με τους παρακρατικούς μηχανισμούς που κυριαρχούσαν στην ύπαιθρο.[54]

Όσο πλησίαζαν οι βουλευτικές εκλογές της 29ης Οκτωβρίου 1961 τόσο στα πανεπιστήμια κλιμακώνονταν οι επιθέσεις μελών της ΕΚΟΦ κατά αντιφρονούντων φοιτητών, κυρίως εναντίον εθνικοφρόνων μελών της ΠΕΝ και της ΟΝΕΚ αλλά και κατά υποψηφίων βουλευτών του "Πανδημοκρατικού Αγροτικού Μετώπου Ελλάδος" (ΠΑΜΕ).[55] Οι επιθέσεις της ΕΚΟΦ δεν περιορίζονταν μόνο εντός των φοιτητικών χώρων και πλαισίων. Επεκτείνονταν και εκτός αυτών και διαχέονταν στην κοινωνία, μεταφέροντας το κλίμα πόλωσης που επικρατούσε στις σχολές. Οι συνεδριάσεις των διοικητικών συμβουλίων της ΔΕΣΠΑ και οι γενικές συνελεύσεις των πρωτοβάθμιων φοιτητικών συλλόγων που συγκλήθηκαν από τον Σεπτέμβριο μέχρι τον Νοέμβριο του 1961 χαρακτηρίζονταν από αντεγκλήσεις και επεισόδια μεταξύ συνδικαλιστών φοιτητών με βαρείς τραυματισμούς.[56] Ως απόρροια του τεταμένου κλίματος δεν μπορούσαν να παρθούν αποφάσεις σε επίπεδο συλλογικών οργάνων αφού οι συνεδριάσεις είτε διακόπτονταν για να εξομαλυνθούν τα πνεύματα είτε διεξάγονταν σε αραιά χρονικά διαστήματα και με σχετική πλειοψηφία.[57]

Η διαπλοκή κράτους και παρακράτους και η λειτουργία του τελευταίου ως "παράλληλου κράτους" είχαν ως αποτέλεσμα την εκδήλωση δύο σοβαρών περιστατικών που δυναμίτισαν το προεκλογικό κλίμα. Επρόκειτο για τη δολοφονία του στελέχους της Ν.ΕΔΑ Θεσσαλονίκης, Στέφανου Βελδεμίρη την προπαραμονή των εκλογών, στις 26 Οκτωβρίου 1961 από τον χωροφύλακα Σπύρο Φιλίππου στη

[54] Ο Αλέξανδρος Σβώλος χαρακτηρίζει το άρθρο 114 ως "το κοινωνικό αντίρροπο της εξουσίας των κυβερνώντων" (Συνταγματικό Δίκαιο 1934, σελ. 106 - 107). "114 Νομικές απόψεις", *Διάλογος*, Αρ. φυλλ. 4 (Ιανουάριος 1966), σελ. 14. Το 1-1-4 λειτούργησε ως σύνθημα άμυνας αλλά και ως σύνθημα διεκδίκησης της ελλείπουσας δημοκρατικής νομιμότητας. Βλ. και Γιώργος Κατηφόρης, *Η νομοθεσία των βαρβάρων*, Θεμέλιο, Αθήνα 1975, σελ. 144 - 145.

[55] Στις 14 Οκτωβρίου 1961 το μέλος της ΕΚΟΦ, φοιτητής της ΑΣΟΕΕ, Τζίφας μαζί με άλλους εκοφίτες τραυμάτισαν τον υποψήφιο βουλευτή Α' Περιφέρειας Αθηνών του ΠΑΜΕ, ιδρυτικό μέλος του Συλλόγου Φοιτητών Νομικής "η Θέμις", Γιώργο Κατηφόρη. Έξι μέρες πριν από τις εκλογές του 1961, αστυνομικοί του Ζ' Αστυνομικού τμήματος και μέλη της ΕΚΟΦ προπηλάκισαν φοιτητές - μέλη της ΠΕΝ, αποκαλώντας τους χλευαστικά "Βούλγαρους - Κομμουνιστές". Βλ. Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 7, φάκελος 50: Πολιτικές Νεολαίες, κινήσεις και οργανώσεις νεολαίας, 1960 - 1966, υποφάκελος 1: Προοδευτική Ένωσις Νέων (ΠΕΝ), 1961 - 1962, ΕΜΙΑΝ.

[56] Την 9η Σεπτεμβρίου 1961 στη γενική συνέλευση της "Θέμιδας" υπήρξαν σοβαροί τραυματισμοί (τραυματισμός στο κεφάλι του γραμματέα της Ν.ΕΔΑ Νομικής Δήμου Μαυρομμάτη από τον "Περίπτερο"). Ο "Περίπτερος" δεν ήταν φοιτητής, σύχναζε σε μπαρ και συνεπικουρούσε, βοηθούμενος από τη σωματική του διάπλαση, τα μέλη της ΕΚΟΦ στις συμπλοκές με τους αντιπάλους τους.

[57] Βλ. άρθρο 15 καταστατικού της ΔΕΣΠΑ. "Παν μέλος του Δ.Σ. απουσιάζον αδικαιολογήτως επί δυο συνεχείς ή τέσσαρας μη συνεχείς συνεδριάσεις αυτού διαγράφεται από το Δ.Σ. Η δικαιολόγησις έκαστης απουσίας δέον να τελείται εντός δεκαημέρου από της πραγματοποιήσεως αυτής δι' εγγράφου απευθυνομένου προς τον γενικό γραμματέα του Δ.Σ. εις την πρώτην συνεδρίασιν αυτού από της λήψεως".

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

συνοικία Επτάλοφος κατά τη διάρκεια διανομής προεκλογικού υλικού του ΠΑΜΕ[58] και τον θάνατο κάτω από αδιευκρίνιστες συνθήκες του στρατιώτη και στελέχους της Ν.ΕΔΑ Πατρών Διονύση Κερπινιώτη στο Δεμίρι Αρκαδίας την ημέρα διεξαγωγής των εκλογών.[59] Τα δύο περιστατικά καταγγέλθηκαν με δριμύτητα από τις νεολαίες των κομμάτων της αντιπολίτευσης.[60]

Στο πλαίσιο του "διμέτωπου αγώνα" της ηγεσίας της ΕΚ τον Νοέμβριο του 1961 συγκροτήθηκε ο "Σύνδεσμος Δημοκρατικών Νέων Ελλάδος" (ΣΥΔΝΕ). Επρόκειτο για πολιτική οργάνωση που συγκέντρωσε στις τάξεις της "νέους επιστήμονες, συνδικαλιστές φοιτητές όλων των σχολών και εργαζόμενους νέους" που τάσσονταν ανεπιφύλακτα υπέρ του "διμέτωπου αγώνα".[61] Στη διακήρυξη του, ο ΣΥΔΝΕ τηρούσε ίσες αποστάσεις ανάμεσα στη Δεξιά και την Αριστερά, ενώ παράλληλα εμφανής ήταν ο αντικομμουνιστικός τόνος της.[62] Ενδιαφέρουσα ήταν η θέση που διατύπωναν τα στελέχη του ΣΥΔΝΕ για τον ρόλο που καλούνταν να παίξει ο βασιλιάς. Σύμφωνα με τον Αλέξανδρο Μπέτση, "ο ρυθμιστής του πολιτεύματος όφειλε να μην ποτίση με την πίκρα της απογοητεύσεως τις πρώτες πολιτικές του εμπειρίες και να καταδείξη ότι ο βασιλικός θεσμός εναρμονίζεται και συμβιβάζεται με το πνεύμα του 20ου αιώνος, που διακήρυσσε ότι ο βασιλεύς δεν είναι βασιλεύς

[58] Βλ. Συλλογή Στέφανου Στεφάνου - Αλέκου Γρίμπα, κουτί 2, φάκελος 7: Διώξεις εναντίον οργάνων της Ασφάλειας, 1962, υποφάκελος 1: Δίκη χωροφύλακα κατηγορούμενου για τη δολοφονία, στις 26.10.1961, του Στέφανου Βελδεμίρη, Θεσσαλονίκη, 18.3.1962, ΕΜΙΑΝ. *Μακεδονία*, 18 Μαρτίου 1962, οπ.π., σελ. 16. "Ποινή φυλακίσεως τεσσάρων ετών και ενός μηνός επέβαλε το κακουργιοδικείο Θεσσαλονίκης εις τον χωροφύλακα του 13ου τμήματος Σπ. Φιλίππου ετών 31, ο οποίος την 26η Οκτωβρίου 1961 εις τον συνοικισμόν Επταλόφου επυροβόλησε και ετραυμάτισε θανασίμως τον εικοσιτετραετή οπαδό της ΕΔΑ Στεφ. Βελδεμίρη καθ' ον χρόνον ούτος επιβαίνων ταξί, διένειμε προκηρύξεις του ΠΑΜΕ".

[59] Το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας εξέδωσε ανακοινωθέν για το περιστατικό, προσπαθώντας να υποβαθμίσει τη σημασία του και παρουσιάζοντας τον Κερπινιώτη ως αυτόχειρα. Εντούτοις, το ανακοινωθέν περιείχε αντιφάσεις αφού φαίνεται ότι είχε προηγηθεί επίπληξη του λοχία Καραγιαννίδη διότι ο Κερπινιώτης "σύστηνε στους κατοίκους του χωριού να υπερψηφίσουν το ΠΑΜΕ". *Η Αυγή* μιλούσε για εν ψυχρώ δολοφονία. *Ελευθερία*, 30 Οκτωβρίου, 31 Οκτωβρίου 1961, οπ.π., σελ. 1, 8, "Όργιο αίματος και αδιάντροπη νοθεία αλλοίωσαν το αποτέλεσμα των εκλογών των ΕΡΕΔΩΝ", *Η Αυγή*, 30 Οκτωβρίου 1961.

[60] Ανακοίνωση ΟΝΕΚ - Νεολαίας Προοδευτικών Θεσσαλονίκης, *Δημοκράτης*, Αρ. φυλλ. 2 (Νοέμβριος 1962), οπ.π., σελ. 2. Το Κ.Σ. της Ν.ΕΔΑ απέστειλε επιστολή στην "Παγκόσμια Ομοσπονδία Δημοκρατικής Νεολαίας" (ΠΟΔΝ) ζητώντας παρέμβαση. Βλ. Επιστολή Κεντρικού Συμβουλίου Ν.ΕΔΑ προς WFDY, Αρχείο ΕΔΑ, Αρχεία Νεολαίας, κουτί 272: Ν.ΕΔΑ, ΑΣΚΙ.

[61] "Η Νεολαία κινητοποιείται δια αποκατάστασιν της Δημοκρατίας εν Ελλάδι", *Ελευθερία*, 25 Φεβρουαρίου 1962, οπ.π., σελ. 1. Βλ. Παναγιώτης Κεφαλέας, "Αχ, αυτές οι αναμνήσεις, δεν σ' αφήνουν να ξεχάσεις" στο Ίδρυμα Πολιτισμού και Εκπαίδευσης Ανδρέας Λεντάκης, *Δρόμοι της νεολαίας. Από τη δεκαετία του '60 ως τη μεταπολίτευση*, οπ.π., σελ. 154.

[62] Βλ. Ιδρυτική διακήρυξη, Νοέμβριος 1961, Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 7, φάκελος 23: Σύνδεσμος Δημοκρατικών Νέων Ελλάδος (ΣΥΔΝΕ), υποφάκελος 1, ΕΜΙΑΝ. Στη διακήρυξη παρά το γεγονός ότι επιφυλασσόταν μεγαλύτερη σε έκταση επίθεση στη Δεξιά, δεν έλειπε η αντικομμουνιστική αιχμή: "…….η τρομερή αφαίμαξη που προκάλεσε η Άκρα Αριστερά στις τάξεις της Ελληνικής Νεολαίας αχρηστεύοντας αναρίθμητους νέους που θα μπορούσαν να ήταν χρήσιμα μέλη της Ελληνικής Κοινωνίας αποτέλεσαν και αποτελούν φοβερές δοκιμασίες για τα Ελληνικά Νιάτα".

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

μιας παρατάξεως, αλλά ολόκληρου του Ελληνικού Λαού".[63] Όπως επισημαινόταν στον κανονισμό λειτουργίας και οργάνωσης του ΣΥΔΝΕ που κυκλοφόρησε στις 20 Δεκεμβρίου 1961, σκοποί του Συνδέσμου ήταν "η προάσπιση των δημοκρατικών θεσμών και η καλλιέργεια, ανάπτυξη και διάδοση της δημοκρατικής ιδεολογίας με ενεργητική προβολή αυτής έναντι των ιδεολογιών των δύο άκρων και η μελέτη από τη σκοπιά της πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής δημοκρατίας των πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων προς ευρείαν λαϊκήν διαφώτισιν και συμβολήν δι' εν επιστημονικό και ρεαλιστικό πρόγραμμα κοινωνικής ανορθώσεως της Ελλάδος".[64]

Στον αντίποδα η Ν.ΕΔΑ απεύθυνε ανοιχτή πρόσκληση συνεργασίας στις πολιτικές νεολαίες της αντιπολίτευσης, στρεφόμενη κατά του "διμέτωπου αγώνα" της ηγεσίας της ΕΚ. Σχολιάζοντας τη διακήρυξη του ΣΥΔΝΕ και κυρίως την αντικομμουνιστική αποστροφή που αυτή περιείχε, το Κεντρικό Συμβούλιο της Ν.ΕΔΑ εκτιμούσε ότι η τακτική του "διμέτωπου" ήταν ολέθριο σφάλμα που οδηγούσε στην επικάθιση της καραμανλικής ευνοιοκρατίας. Δεν μπορούσε να υπάρξει καμία δικαιολογία για τη νεώτερη γενιά που υποτίθεται ότι είναι νέοι άνθρωποι απαλλαγμένοι από τα λάθη, τις προκαταλήψεις και τη νοοτροπία των μεγάλων, για τη γενιά που δεν μπορεί, δεν πρέπει να παρασυρθή στην απώλεια του στόχου, στην επανάληψη του τραγικού λάθους". Σύμφωνα με την ανακοίνωση "δεν χρειαζόταν αυτή τη στιγμή μια επιπλέον κεντρώα οργάνωση νεολαίας ή μάλλον μια μεταμόρφωση της νεολαίας της ΕΚ. Και μάλιστα στην ολισθηρή βάση του "διμέτωπου" αλλά μια πραγματικά ενιαία δημοκρατική δράση και συμπαράταξη των δυνάμεων της δημοκρατικής νεολαίας". Στο πλαίσιο αυτό η Ν.ΕΔΑ "έτεινε αδελφικά το χέρι προς όλες τις οργανώσεις και τις καλούσε σαλπίζοντας και από την πλευρά τους το σάλπισμα της εθνοσωτηρίου ενότητας της νεολαίας να την οδηγήσουν ενωμένες στον ευγενικό αγώνα της για τη δημοκρατία και την προκοπή της Ελλάδος".[65] Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η Ν.ΕΔΑ καλούσε σε συμπαράταξη με την ΕΚ με εθνικούς όρους, επιβεβαιώνοντας για μια ακόμη φορά τη μετατόπιση

[63] Βλ. Συλλογή Γιώργου Χατζόπουλου, κουτί 1, φάκελος 7: Σύνδεσμος Δημοκρατικών Νέων Ελλάδας (ΣΥΔΝΕ), υποφάκελος 1: Οι νέοι επιστήμονες στον αγώνα για τη Δημοκρατία, ομιλία Αλ. Μπέτση, Αθήνα 1962, ΕΜΙΑΝ.

[64] Βλ. Κανονισμός Οργανώσεως και Λειτουργίας του Συνδέσμου Δημοκρατικών Νέων Ελλάδος (ΣΥΔΝΕ), Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 7, φάκελος 23: Σύνδεσμος Δημοκρατικών Νέων Ελλάδος (ΣΥΔΝΕ), υποφάκελος 1, ΕΜΙΑΝ.

[65] Βλ. Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 7, φάκελος 23: Σύνδεσμος Δημοκρατικών Νέων Ελλάδος (ΣΥΔΝΕ), υποφάκελος 1: Δημοσιεύματα Τύπου (Κ.Σ Ν.ΕΔΑ), ΕΜΙΑΝ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

της διαχωριστικής γραμμής μεταξύ Δεξιάς και Αντιδεξιάς. Η ΕΔΑ απευθυνόταν σε ένα εθνικόφρον κόμμα και πρότεινε συνεργασία, επιχειρώντας να αξιοποιήσει το ευνοϊκό κλίμα που είχε αρχίσει να καλλιεργεί η δυναμική του "Ανένδοτου αγώνα" στην κοινωνία. Επιπλέον με αυτόν τον τρόπο η ΕΔΑ επέλεγε να απαντήσει στο "διμέτωπο αγώνα" που επαγγελόταν η ηγεσία της ΕΚ και επιχειρούσε να αξιοποιήσει προς όφελος της τη σοβαρή διάσταση απόψεων που υπήρχε μεταξύ της βάσης της ΟΝΕΚ και της ηγεσίας του κόμματος για την αναγκαιότητα δημιουργίας ενός συμπαγούς αντιπολιτευτικού μετώπου απέναντι στην ΕΡΕ που δεν θα απέκλειε από τους κόλπους του και την ΕΔΑ.

Πράγματι η δημιουργία του ΣΥΔΝΕ συνιστούσε τη θεαματική απάντηση του αρχηγού της ΕΚ στις πιέσεις που θα δεχόταν βαθμιαία από τη βάση της σπουδαστικής οργάνωσης της ΟΝΕΚ για την αναγκαιότητα ενότητας όλων των αντιδεξιών νεολαιίστικων σχημάτων.[66] Ωστόσο στον ΣΥΔΝΕ εντάχθηκαν μέλη της ΠΕΝ και ελάχιστοι νέοι που ανήκαν πολιτικά στην Αριστερά, η οποία καθυστέρησε να συγκροτήσει αντίστοιχη, διακριτή αλλά εμφανώς μαζικότερη πολιτική κίνηση.[67] Πάντως η ένταξη αριστερών νέων στον ΣΥΔΝΕ δεν φαίνεται να μπορεί να αποδοθεί σε οργανωμένο σχέδιο "εισοδισμού" που θα χρεωνόταν η ηγεσία της Ν.ΕΔΑ. Τουλάχιστον αυτό προκύπτει από τον πολύ μικρό αριθμό αριστερών νέων που επέλεξαν να ενταχθούν στην οργάνωση και από τα άτομα που συμμετείχαν συνειδητά, αποδεχόμενα τις ιδεολογικές προγραμματικές θέσεις του ΣΥΔΝΕ.[68] Με την ένταξη αριστερών νέων στον ΣΥΔΝΕ ακυρωνόταν στην πράξη η πολιτική του ‘διμέτωπου αγώνα’, υπενθυμίζοντας ότι ο αγώνας της νεολαίας ήταν μονόπλευρος, δηλαδή εναντίον της Δεξιάς.[69]

---

[66] Η πίεση προερχόταν από τη βάση της ΟΝΕΚ και όχι από την ηγεσία που ταυτισμένη με την άποψη Παπανδρέου επένδυε στον "διμέτωπο αγώνα".

[67] Η Αριστερά ίδρυσε τον Μάιο του 1962 τη "Δημοκρατική Αντίσταση Σπουδαστών" (ΔΑΣ - 114). Για την εγγραφή στη ΔΑΣ απαιτούνταν εισήγηση δύο ήδη εγγεγραμμένων μελών. Ιδρυτικά μέλη υπήρξαν οι Νίκος Καραμανλής, Γιάννης Γιανουλόπουλος, Ίων Μπούζενμπεργκ, Μανώλης Μυλωνάκης, Θεόδωρος Πάγκαλος, Στέλιος Ράμφος, Βασίλης Κωστόπουλος, Κώστας Λάλος και στη Θεσσαλονίκη οι Δημήτριος Βουνάτσος, Κώστας Κουκουβός, Νίκος Παπαμίχος, Φιντίας Βελίκης, Ξενοφών Μαυραγάνης, Κυπριανός Πέρδιος, Κωστής Μοσκώφ, Κώστας Ζουράρις, Πυθαγόρας Ιερόπουλος και Μιχάλης Φωτιάδης.

[68] Μέλη του ΣΥΔΝΕ υπήρξαν οι Γιάννης Τζανετάκος, Θωμάς Χούτας, Αλέξανδρος Μπέτσης, Γιάννης Αλεξανδράκης, Δώρος Θεοδώρου, Δημήτρης Παφίλης, Παναγιώτης Κεφαλέας, Γιάννης Στρατής. Τα γραφεία του βρίσκονταν στην οδό Σόλωνος 94. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η καταγγελία του αποχωρήσαντος πρωτοετή φοιτητή της Νομικής Αθηνών, Τάκη Τσαριώτη. "Το μέτωπο εν δράσει. Στον ΣΔΝΕ καταρτίστηκαν οι συνδυασμοί του", *Η Ηχώ των Σπουδαστών*, Αρ. φυλλ. 30 - 31 (Φεβρουάριος 1962), οπ.π., σελ. 1.

[69] *Ελευθερία*, 14 Ιουλίου 1962, οπ.π., σελ. 7. Στα μέσα Ιουλίου 1962 ο ΣΥΔΝΕ, η ΔΑΣ - 114 και άλλα σωματεία διοργάνωσαν συγκέντρωση διαμαρτυρίας στο θέατρο *Σαμαρτζή* για το νομοσχέδιο "Περί Μέτρων Ασφαλείας". Αντικείμενο σφοδρών επικρίσεων υπήρξε το άρθρο 7 του νομοσχεδίου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Στον φοιτητικό χώρο το 1961 ολοκληρώθηκε με τη διενέργεια μηνιαίας αποχής των φοιτητών της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών από τα μαθήματα και τις φροντιστηριακές ασκήσεις. Βασικά αιτήματα που τέθηκαν, ήταν η επαναφορά σε ισχύ των φροντιστηριακών εξετάσεων του Σεπτεμβρίου που καταργούνταν με απόφαση της Συγκλήτου στις 4 Οκτωβρίου 1961 και η μείωση του γενικού ορίου βαθμολογίας που αφορούσε τον χαρακτηρισμό "λίαν καλώς" και κατοχύρωνε την ατελή εγγραφή των απόρων φοιτητών από τους 7 στους 6,5 βαθμούς.[70] Σύμφωνα με την επίμαχη απόφαση της Συγκλήτου, αν οι φοιτητές δεν είχαν πλέον δύο υπογραφές κατά τη διάρκεια των παραδόσεων, έχαναν το έτος τους.[71] Τα αιτήματα που έθεταν οι φοιτητές ήταν καίρια καθώς πιθανή εφαρμογή τους θα οδηγούσε σε αύξηση του ποσοστού οριστικής διακοπής των σπουδών ή σε απώλεια του έτους για την πλειοψηφία, η οποία υποβάλλονταν σε ανυπέρβλητες οικονομικές θυσίες προκειμένου να μπορέσει να ολοκληρώσει απρόσκοπτα τις σπουδές της. Δίπλα στα αιτήματα αυτά προστέθηκαν και τα ζητήματα της καλύτερης λειτουργίας των γραμματειών και των ταμείων των σχολών και της εξυπηρέτησης των φοιτητών από αυτές.[72]

Στις 19 Φεβρουαρίου 1962 120 περίπου πρωτοετείς φοιτητές της Νομικής, της Φυσικομαθηματικής, της Ιατρικής και της Οδοντιατρικής του Πανεπιστημίου Αθηνών πραγματοποίησαν απεργία πείνας που διήρκεσε συνολικά πέντε μέρες, από τις 19 μέχρι τις 23 Φεβρουαρίου, στα γραφεία της ΕΦΕΚ, θέτοντας ένα επιπλέον καίριο ζήτημα: τη δυνατότητα μεταφοράς μαθήματος στο επόμενο έτος χωρίς την προϋπόθεση της γενικής βαθμολογίας του 6,5 και ανεξαρτήτως αριθμού μαθημάτων. Αν δεν συγκέντρωναν τον οριζόμενο μέσο όρο δεν μπορούσαν να μεταφέρουν το μάθημα στο οποίο είχαν αποτύχει και έχαναν το έτος τους.[73] Η ΔΕΣΠΑ προκήρυξε τριήμερη αποχή από τα μαθήματα προκειμένου να συμπαρασταθεί στους απεργούς

[70] Βλ. Ανακοίνωση Συλλόγου Φοιτητών Φυσικομαθηματικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, 6 Δεκεμβρίου 1961, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 6, φάκελος 40: Σύλλογος Φοιτητών Φυσικομαθηματικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών (ΣΦΦΑ) "ο Αριστοτέλης", υποφάκελος 1: Ανακοινώσεις, διορισμός, φυλλάδια, 1960 - 1963, ΕΜΙΑΝ.

[71] Βλ. Ανακοίνωση Συλλόγου Φοιτητών Νομικής "η Θέμις", 11 Δεκεμβρίου 1961, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 6, φάκελος 37: Σύλλογος Φοιτητών Νομικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών, υποφάκελος 1: Διακηρύξεις, ανακοινώσεις, εξερχόμενη αλληλογραφία, ΕΜΙΑΝ.

[72] "Ένας μήνας απεργία για τις υπογραφές, τις ατέλειες, τη γραμματεία (Νομική)", *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 34 (25 Ιανουαρίου 1962), οπ.π., σελ. 7.

[73] "128 ώρες απεργία πείνας. Με αίτημα τη μεταφορά ενός μαθήματος στο επόμενο έτος χωρίς την προϋπόθεση του 6 ½ 120 πρωτοετείς φοιτητές, πέντε ολόκληρες μέρες κλεισμένοι στα γραφεία της ΕΦΕΚ αποδύθηκαν σε μια δραματική προσπάθεια δια τη δικαίωσιν τους", *οπ.π.*, Αρ. φυλλ. 36 (19 Μαρτίου 1962), σελ. 11 - 12 και "Δια το θέμα της μεταφοράς. Η δραματική ιστορία μιας φοιτητικής απεργίας. Η απήχησις μεταξύ του σπουδαστικού κόσμου", *Η Ηχώ των Σπουδαστών*, Αρ. φυλλ. 30 - 31 (Φεβρουάριος 1962), οπ.π., σελ. 1, 4.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

πείνας ζητώντας παράλληλα την επίλυση επιμέρους προβλημάτων. Η ανταπόκριση των φοιτητών των μεγαλύτερων ετών στην πρόσκληση της ΔΕΣΠΑ υπήρξε άμεση και εντυπωσιακή.[74]

Η απεργία πείνας λύθηκε με πρωτοβουλία των οργανωτών της κινητοποίησης ύστερα από τις αλλεπάλληλες αρνήσεις του υπουργού Παιδείας Γρηγόρη Κασιμάτη να συναντήσει επιτροπή φοιτητών για να του εκθέσει το πρόβλημα, αλλά και ως ένδειξη καλής θέλησης εκ μέρους των για να αποδειχθεί ότι το "ύστατο μέσο της απεργίας πείνας επ' ουδενί λόγω θα έδει να εκληφθεί ως μέσο εκβίασης, όπως τους κατηγορούσε ο υπουργός. Αντίθετα επρόκειτο για ύστατη έκφραση απόγνωσης των πληττομένων".[75] Ο Υπουργός Παιδείας προχώρησε ένα βήμα παραπάνω, επισημαίνοντας αργότερα από το βήμα της βουλής ότι δεν ήταν δυνατό να επέμβει για να ρυθμίσει το ζήτημα αφού αυτό ανήκε αποκλειστικά στη δικαιοδοσία της συγκλήτου. Ο Κασιμάτης υποστήριξε ότι το αίτημα "μπορούσε να λυθεί από μια πανεπιστημιακή πρόνοια, διότι στο τόπο αυτό, κατήντησε, όταν το πανεπιστήμιο δεν κάμνει κάτι, να έρχονται στον Υπουργό και να ζητούν να κάμνει εκείνος ότι αρνείται το Πανεπιστήμιο". Και κατέληγε υπενθυμίζοντας με έμφαση ότι "καθήκον των σχολών είναι να διευκολύνουν τις σπουδές των φοιτητών και όχι να τους παραπέμπουν στα Υπουργεία ή να οχυρώνονται ενίοτε σε πείσμονα άρνηση".[76]

Είχε προηγηθεί επίσκεψη του διευθυντή της πανεπιστημιακής λέσχης Μιλτιάδη Λάμπρου, ο οποίος συνέστησε στους φοιτητές τη λήξη της απεργίας πείνας.[77] Στην απόφαση για λήξη της κινητοποίησης συνέβαλε και η θετική απάντηση του πρύτανη του πανεπιστημίου Αθηνών Ευγένιου Φωκά, ο οποίος σε συνάντηση του με επιτροπή πρωτοετών υποσχέθηκε ότι θα επιλαμβανόταν του ζητήματος. Τοπικοί σπουδαστικοί σύλλογοι και οργανώσεις τάχθηκαν στο πλευρό των απεργών πείνας.[78] Τα κόμματα της αντιπολίτευσης έφεραν το θέμα στη βουλή

[74] Βλ. Ανακοίνωση ΔΕΣΠΑ, 19 Φεβρουαρίου 1962, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 2, φάκελος 11: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), εξερχόμενα, 1949 - 1951, 1957 - 1963 και αχρονολόγητα, υποφάκελος 9: 1962, ΕΜΙΑΝ.
[75] Βλ. Ανακοίνωση ΔΕΣΠΑ, 24 Φεβρουαρίου 1962, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 2, φάκελος 11: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), εξερχόμενα, 1949 - 1951, 1957 - 1963 και αχρονολόγητα, υποφάκελος 9: 1962, ΕΜΙΑΝ.
[76] Ομιλία Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων Γρηγόρη Κασιμάτη στη Βουλή την επομένη των διαδηλώσεων των θεολόγων, "Τα φοιτητικά. Η συζήτηση για τους θεολόγους", *Το Παρόν*, Αρ. φυλλ. 113 (Μάιος 1962), σελ. 15.
[77] "Δια το θέμα της μεταφοράς. Η δραματική ιστορία μιας φοιτητικής απεργίας", *Η Ηχώ των Σπουδαστών*, Αρ. φυλλ. 30 - 31 (Φεβρουάριος 1962), οπ.π., σελ. 1, 4.
[78] "128 ώρες απεργία πείνας. Με αίτημα τη μεταφορά ενός μαθήματος στο επόμενο έτος χωρίς την προϋπόθεση του 6 ½", *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 36 (19 Μαρτίου 1962), οπ.π., σελ. 11 - 12.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

αλλά η κυβέρνηση δε δέχτηκε τελικά να το συζητήσει.[79] Αξιοσημείωτη όμως υπήρξε η στάση των φιλοκυβερνητικών φοιτητικών εντύπων στο συγκεκριμένο ζήτημα. *Η Ηχώ των Σπουδαστών* εκτιμούσε ότι το αίτημα των φοιτητών ήταν δίκαιο. Όμως οι συντάκτες του άρθρου προεξοφλούσαν ότι "οι αρμόδιοι κρατικοί και πανεπιστημιακοί παράγοντες είχαν καταστήσει σαφές ότι δεν θα πρέπει οι απεργοί να ελπίζουν στην αποτελεσματικότητα της απεργίας πείνας".[80] Την ίδια περίοδο σε ανάλογη πενθήμερη απεργία προχώρησαν οι φοιτητές της Γεωπονοδασολογικής σχολής του ΑΠΘ, διαμαρτυρόμενοι για το πρόγραμμα σπουδών, παρακολούθησης των μαθημάτων και διεξαγωγής των εξετάσεων.[81]

Από τα τέλη Φεβρουαρίου μέχρι και τα τέλη Μαρτίου 1962 διεξήχθησαν οι προγραμματισμένες φοιτητικές εκλογές. Τα αποτελέσματα των αρχαιρεσιών για την ανανέωση των διοικήσεων των πρωτοβάθμιων φοιτητικών συλλόγων επιβεβαίωσαν ότι η μεταστροφή των φοιτητών στις προηγούμενες εκλογές δεν ήταν καθόλου συγκυριακή. Αντίθετα αυτή προσέλαβε μόνιμο χαρακτήρα καθώς παγιώθηκε η επικράτηση των αντιεκοφίτικων δυνάμεων. Ειδικότερα, σε τέσσερις από τις έξι συνολικά σχολές του Πανεπιστημίου Αθηνών τα ψηφοδέλτια της λεγόμενης "Φοιτητικής Ενότητας" κατέλαβαν την πρώτη θέση ενώ ανάλογα αποτελέσματα σημειώθηκαν και σε ορισμένες "εξωπανεπιστημιακές σχολές".[82] Έτσι η συνεργασία κεντρώων, μαρκεζινικών, αριστερών και ανεξάρτητων μεμονωμένων υποψηφίων φοιτητών απέδωσε και η ΕΚΟΦ υπέστη συντριπτική ήττα στις φοιτητικές αρχαιρεσίες του 1962.[83]

Γενικότερα, οι φοιτητικές εκλογές του 1962 διεξήχθησαν σε κλίμα βίας, τρομοκρατίας και σκληρής σύγκρουσης. Σε αρκετές σχολές σημειώθηκαν ξυλοδαρμοί

---

[79] *Ελευθερία*, 23 Φεβρουαρίου 1962, οπ.π., σελ. 8.

[80] Κώστας Αλεξόπουλος (φοιτητής Νομικής), Σπύρος Μπέκας (φοιτητής Οδοντιατρικής), "Δια το θέμα της μεταφοράς. Η δραματική ιστορία μιας φοιτητικής απεργίας", *Η Ηχώ των Σπουδαστών*, Αρ. φυλλ. 30 - 31 (Φεβρουάριος 1962), οπ.π., σελ. 1, 4.

[81] "Απεργία πείνας στη Θεσσαλονίκη", *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 34 (25 Ιανουαρίου 1962), οπ.π., σελ. 7. Οι φοιτητές της Γεωπονοδασολογικής Σχολής του ΑΠΘ ζητούσαν: "Συμμετοχή στην ημιπερίοδο με δύο κύρια και οσαδήποτε φροντιστηριακά μαθήματα, εφαρμογή άρθρου 17 Ν. 3974/59 περί μεταφοράς μαθημάτων στο προτελευταίο έτος σπουδών και συνεξέτασης μετά των πτυχιακών, συμμετοχή των φοιτητών Ε' έτους στις προφορικές πτυχιακές εξετάσεις του Ιουνίου μετά το πέρας των ασκήσεων, φροντιστηρίων, πρακτικών εξετάσεων και στις γραπτές πτυχιακές εξετάσεις εντός του Μάη".

[82] Σημαντική θεωρήθηκε η νίκη του αντι-εκοφίτικου ψηφοδελτίου στην ΑΣΟΕΕ με την εκλογή των κεντρώων Βία Λειβαδά, Αθανάσιου Γεραρή, Μανώλη Βυρουράκη και των μαρκεζινικών Ευστράτιου Αγγελόπουλου και Γιώργου Κασίμη. Αντίθετα στην ΑΒΣΠ (στις αρχαιρεσίες που έγιναν τον Απρίλιο του 1962 εκλέχτηκε αντι-εκοφίτικο προεδρείο, το οποίο ανατράπηκε ύστερα από προσφυγή της ΕΚΟΦ στη δικαιοσύνη).

[83] Σε τέσσερις σχολές του Πανεπιστημίου Αθηνών σημειώθηκε ήττα της ΕΚΟΦ (Νομική, Φιλοσοφική, Ιατρική, Φυσικομαθηματική).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

φοιτητών από όργανα του σπουδαστικού τμήματος της ασφάλειας με προφανείς σκοπούς την τρομοκράτηση των φοιτητών και τον επηρεασμό του τελικού εκλογικού αποτελέσματος.[84] Οι φοιτητικοί σύλλογοι καταδίκασαν απερίφραστα τα περιστατικά βίας. Ενδεικτικά είναι τα όσα συνέβησαν στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών τις παραμονές των εκλογών για την ανάδειξη εκπροσώπων των ετών που θα έπαιρναν μέρος στη διαδικασία για την εκλογή νέου διοικητικού συμβουλίου της "Θέμιδας". Ύστερα από πρόσκληση του κοσμήτορα της Νομικής, καθηγητή της έδρας του Εμπορικού Δικαίου, Κωνσταντίνου Ρόκα, ο υπουργός Παιδείας Γρηγόρης Κασιμάτης επισκέφτηκε τη σχολή και παρέστη στην παράδοση του μαθήματος Εφαρμοσμένη Οικονομία του καθηγητή Δημοσθένη Στεφανίδη. Η επιλογή όμως του Υπουργού να συνοδεύεται από στελέχη της ΕΡΕΝ και από τους υποψηφίους της κυβερνητικής φοιτητικής παράταξης στο Β' έτος της Νομικής, λίγες μέρες μάλιστα πριν από τη διεξαγωγή των φοιτητικών αρχαιρεσιών στο σύλλογο προκάλεσε αντιδράσεις.[85] Οι συστάσεις Κασιμάτη προς τους φοιτητές με σκοπό την καλλιέργεια ευνοϊκού κλίματος υπέρ των κυβερνητικών υποψηφίων καταγγέλθηκαν από τις υπόλοιπες παρατάξεις που κατηγόρησαν ανοιχτά τον υπουργό ότι λειτουργούσε "ως κομματικός προπαγανδιστής, κηρύσσων προς τους σπουδαστάς του Δικαίου την υποταγή του αισθήματος της δικαιοσύνης εις την εκάστοτε πολιτική σκοπιμότητα".[86]

Οι φοιτητές κατηγόρησαν τον υπουργό Παιδείας ότι ενδιαφερόταν μόνο για την πολιτική ενίσχυση του κόμματος του. Οι αντικυβερνητικές δυνάμεις ζήτησαν από τον υπουργό να μην αναμιγνύεται στον φοιτητικό συνδικαλισμό, "να εξαρθεί υπεράνω κομμάτων, να καταδικάσει την τρομοκρατική και παράνομη δράση της ΕΚΟΦ και επιπλέον δια του κύρους του ως πανεπιστημιακού διδασκάλου να συμβάλλει από κοινού μετά των νομίμων εκπροσώπων των φοιτητών στην επίλυση των φλεγόντων φοιτητικών προβλημάτων που χρονίζουν".[87] Επίσης ο Υπουργός

[84] Ενδεικτικά αναφέρεται ο ξυλοδαρμός του πρωτοετή φοιτητή της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών Δημήτριου Αδαμόπουλου από το όργανο του σπουδαστικού τμήματος ασφάλειας Κωνσταντίνο Χρηστάκη. Βλ. "Καταγγελία Συλλόγου Φοιτητών Ιατρικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών "ο Ιπποκράτης", προς την Σύγκλητον, Καθηγητάς Πανεπιστημίου, Φοιτητάς, Πολιτικόν και Πνευματικόν Κόσμον Ελλάδος", *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 36 (19 Μαρτίου 1962), οπ.π., σελ. 7.

[85] Ο Υπουργός Παιδείας συνοδεύονταν από τους αποφοίτους της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών και της ΑΣΟΕΕ, εφέδρους πλέον αξιωματικούς και στελέχη της ΕΡΕΝ, Γεώργιο Αλφαντάκη και Γεώργιο Βλάχο, τον τελειόφοιτο της σχολής Χρήστο Φύσσα και δύο υποψηφίους της ΕΡΕΝ στο Β' έτος της σχολής (Χρήστο Κοφίτσα και Κωνσταντίνο Κακογιαννάκο).

[86] Βλ. Ανακοίνωση μελών ΠΕΝ - φοιτητών Νομικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα 5 Μαρτίου 1962, Φοιτητικό κίνημα, τεκμήρια φοιτητικού κινήματος, κουτί 295: Φοιτητικοί Σύλλογοι Πανεπιστημίου Αθηνών, ΑΣΚΙ. *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 36 (19 Μαρτίου 1962), οπ.π., σελ. 3.

[87] Το χρονικό του Δημήτρη Φωτεινού, "Κάθε Δεκαπέντε", *οπ.π.*, σελ. 3.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Παιδείας κατηγορούνταν ότι προτιμούσε να παραχωρεί συνεντεύξεις για θέματα της αρμοδιότητος του μόνο σε φιλοκυβερνητικά φοιτητικά έντυπα.[88] Ωστόσο εκ διαμέτρου αντίθετη άποψη διατυπωνόταν σε σχόλιο του *21ου Αιώνα*. Το περιοδικό επιδοκιμάζοντας απόλυτα την επίσκεψη του Υπουργού Παιδείας στη Νομική Σχολή και υποβαθμίζοντας τη σημασία της, εκτιμούσε ότι ο Κασιμάτης ως "γνωστός ακαδημαϊκός διδάσκαλος, γνώστης όσον κανείς άλλος της ψυχολογίας των φοιτητών δεν θα ήτο δυνατό να προβή εις ενέργειας δια τας οποίας κατηγορείται" και αντέτεινε ότι "το ενδιαφέρον του και μόνο δια τα προβλήματα των σπουδαστών και δια να αποκτήση ιδίαν αντίληψιν τον έφεραν εις τον πανεπιστημιακόν χώρον".[89]

Τα επεισόδια που συνέβησαν την ημέρα των αρχαιρεσιών για την ανάδειξη των εκπροσώπων του Α' έτους της Νομικής, οι συμπλοκές μεταξύ φοιτητών, οι τραυματισμοί που υπέστησαν μέλη του απερχόμενου διοικητικού συμβουλίου (μεταξύ αυτών ο πρόεδρος και ο γενικός γραμματέας της "Θέμιδας") από μέλη της ΕΚΟΦ, η ματαίωση της εκλογικής διαδικασίας και η στάση των αστυνομικών οργάνων που παραβίασαν το ακαδημαϊκό άσυλο και προχώρησαν στη σύλληψη των θυμάτων της επίθεσης όξυναν επικίνδυνα τα πνεύματα και λειτούργησαν ως αφορμή για να αλλάξει ο χαρακτήρας της φοιτητικής διαμαρτυρίας και να πολιτικοποιηθούν άμεσα οι φοιτητές.[90] Ο Σύλλογος φοιτητών Νομικής "η Θέμις" με τηλεγράφημα ζήτησε την παρέμβαση των καθηγητών της σχολής και των πνευματικών ανθρώπων προκειμένου να προστατευθεί ο άτυπος θεσμός του ασύλου από τις κατάφωρες επεμβάσεις της αστυνομίας.[91] Αποτέλεσμα των επεμβάσεων του σπουδαστικού τμήματος της ασφάλειας και των βίαιων πρακτικών της ΕΚΟΦ ήταν η συγκρότηση ενός κεντρώου στη συντριπτική του πλειοψηφία διοικητικού συμβουλίου και η ηχηρή

---

[88] Συνέντευξη Γρηγόρη Κασιμάτη στον Κώστα Παπαπαναγιώτου, *Η Ηχώ των Σπουδαστών*, Αρ. φυλλ. 29 - 30 (Ιανουάριος 1962), οπ.π., σελ. 5.

[89] "Ο Υπουργός Παιδείας εις το Πανεπιστήμιον", *21ος Αιών*, τχ. 13 - 14 (Φεβρουάριος - Μάρτιος 1962), οπ.π., σελ. 2.

[90] "Έξω από το Άσυλο μας. Ενώ το Πανεπιστημιακό Άσυλο παραβιάζεται οι φοιτητές της Νομικής διώχνουν τους αστυνομικούς από τη Σχολή τους και μπαίνουν μπροστά στον αγώνα για τις ακαδημαϊκές ελευθερίες", *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 36 (19 Μαρτίου 1962), οπ.π., σελ. 6. Βλ. Ανακοίνωση Συλλόγου Φοιτητών Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών "η Θέμις", 7 Μαρτίου 1962, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 6, φάκελος 37: Σύλλογος Φοιτητών Νομικής Σχολής "η Θέμις", 1960 - 1964, υποφάκελος 1: Διακηρύξεις, ανακοινώσεις, εξερχόμενη αλληλογραφία, 1960 - 1963, ΕΜΙΑΝ.

[91] Τηλεγράφημα Συλλόγου Φοιτητών Νομικής "η Θέμις", *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 36 (19 Μαρτίου 1962), οπ.π. Στα επεισόδια τραυματίστηκαν οι Αλέξανδρος Μπέτσης, πρόεδρος της "Θέμιδας" και Νίκος Καραμανλής, γενικός γραμματέας. Για μια εκ διαμέτρου αντίθετη εκδοχή των γεγονότων, βλ. Επιστολή Χρήστου Φύσσα, Αθήνα 14 Μαρτίου 1962, Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 4, φάκελος 10: Πανεπιστήμιο Αθηνών, υποφάκελος 3: Νομική Σχολή, 1959 - 1965, τεκμήρια συλλόγου, ΕΜΙΑΝ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

αποδοκιμασία της κυβερνητικής παράταξης στη "Θέμιδα".[92] Ενδεικτικό της ενόχλησης των στελεχών της ΕΚΟΦ για το αποτέλεσμα στη Νομική ήταν το περιστατικό της σύλληψης - μετά από καταγγελία - εξήντα τεταρτοετών φοιτητών της σχολής, πολλοί εκ των οποίων ήταν ενεργά μέλη της ΟΝΕΚ, οι οποίοι θέλησαν να πανηγυρίσουν σε ταβέρνα για το θετικό αποτέλεσμα. Οι φοιτητές συνελήφθησαν με την κατηγορία της διατάραξης της κοινής ησυχίας. Άμεση ήταν η αντίδραση του γενικού γραμματέα της ΟΝΕΚ, Δημήτριου Θεοδωράκου, ο οποίος διαμαρτυρήθηκε έντονα για την κράτηση των φοιτητών και ζήτησε την αποφυλάκιση τους.[93] Παράλληλα η Σύγκλητος του Πανεπιστημίου Αθηνών παρέπεμψε το απερχόμενο προεδρείο του Συλλόγου Φοιτητών Νομικής "η Θέμις" στο πειθαρχικό συμβούλιο των καθηγητών του ιδρύματος ως υπαίτιο των ταραχών. Την επόμενη χρονιά τα μέλη του προεδρείου του συλλόγου της "Θέμιδας" απαλλάχθηκαν πανηγυρικά των κατηγοριών.[94]

[92] Βλ. Ανακοίνωση συγκρότησης Δ.Σ. Συλλόγου Φοιτητών Νομικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών η "Θέμις", Μάρτιος 1962. Στο διοικητικό συμβούλιο υπήρχαν τρείς φιλοκυβερνητικοί συνδικαλιστές (Βερβενιώτης, Καραμητσάνης, Κοφίτσας). *Ο Φοιτητής της Νομικής*, τχ. 1 (19 Απριλίου 1962), σελ. 2.

[93] "Η Οργάνωσις Νέων του Κέντρου διαμαρτύρεται δια την σύλληψιν των 60 φοιτητών της Νομικής", *Ελευθερία*, 17 Μαρτίου 1962, οπ.π., σελ. 8. "Οι φοιτηταί εώρταζαν ησύχως εις το κέντρον Λεύκα (Μαυρομιχάλη 121) την νίκην των κατά τας αρχαιρεσίας. Μέχρι έξωθι του κέντρου οι φοιτηταί παρηκολουθούντο υπό μελών της ΕΚΟΦ. Μετ' ολίγον κατέφθασε ο αστυνόμος Κυρίλος με 6 - 7 αστυνομικούς εν πολιτική περιβολή, οι οποίοι οργίλως εζήτουν τα στοιχεία των φοιτητών".

[94] *Ο Φοιτητής της Νομικής*, Έκτακτη Έκδοση, 17 Μαΐου 1962, οπ.π., σελ. 3. "Το πειθαρχικό συμβούλιο του Πανεπιστημίου Αθηνών απάλλαξε της κατηγορίας το παλαιό προεδρείο της "Θέμιδος". Οι συν. Μπέτσης Αλ. (πρόεδρος), Χούτας Θ. (αντιπρόεδρος), Καραμανλής Ν. (γεν. γραμματέας) και Φωτόπουλος Παν. (ταμίας) είχαν παραπεμφθεί στο πειθαρχικό ως υπαίτιοι για τα επεισόδια τα προκληθέντα υπό της γνωστής ΕΚΟΦ κατά τη διάρκεια των αρχαιρεσιών του Α' έτους Νομικής".

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Γ. Η ΦΟΙΤΗΤΙΚΗ ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑ ΣΤΟ ΑΠΟΓΕΙΟ

Το δίμηνο Μάρτιος - Απρίλιος 1962 σημειώθηκε ένταση της συλλογικής δράσης του φοιτητικού κινήματος. Πιο συγκεκριμένα, στις 14 Φεβρουαρίου η εισήγηση του Ανωτάτου Συμβουλίου Εκπαιδευτικού Προγράμματος (ΑΣΕΠ) να μετατραπούν σε μονόωρα τα θρησκευτικά με δώδεκα ακόμη μαθήματα[95] στις τέσσερις τάξεις των Εσπερινών Οικονομικών Γυμνασίων[96] προκάλεσε αντιδράσεις στις τάξεις των φοιτητών θεολογίας, της Πανελλήνιας Ένωσης Θεολόγων, της Ένωσης αδιόριστων θεολόγων αλλά και των παραεκκλησιαστικών κύκλων. Όπως εξηγούσε ο Υπουργός Παιδείας "όταν ιδρύθηκαν τα οικονομικά γυμνάσια στα οποία δεν διδάσκονταν ποτέ θρησκευτικά αποφασίσθηκε να διδάσκονται θρησκευτικά μια ώρα κατά δεκαπενθήμερο υπό μορφή κηρύγματος σε όλες τις τάξεις συγχρόνως. Τον περσινό χρόνο το Υπουργείο Παιδείας προχώρησε στον περιορισμό των ωρών διδασκαλίας του μαθήματος".[97] Αλλά και η απόφαση του διοικητικού συμβουλίου του ΟΤΕ να μην προσλαμβάνονται πλέον απόφοιτοι του Φυσικού τμήματος της Φυσικομαθηματικής Σχολής του Πανεπιστήμιου Αθηνών με μεταπτυχιακή ειδίκευση (ενδεικτικό ραδιοηλεκτρολογίας) στη ραδιοηλεκτρική υπηρεσία του οργανισμού προς όφελος των αποφοίτων της σχολής Μηχανολόγων - Ηλεκτρολόγων του ΕΜΠ συνάντησε αντιδράσεις από τους φοιτητές των δύο φυσικομαθηματικών σχολών, την Ένωση Ελλήνων Φυσικών και από πολιτικές νεολαίες.[98]

Παρά τις διαβεβαιώσεις Κασιμάτη ότι δεν θα γινόταν τελικά αποδεκτή η εισήγηση - υπόδειξη του ΑΣΕΠ για μείωση των ωρών διδασκαλίας του μαθήματος των θρησκευτικών στα πρακτικά και στα νυκτερινά γυμνάσια (και ότι αντίθετα θα εξεταζόταν σοβαρά το ενδεχόμενο αύξησης τους), οι φοιτητές των θεολογικών σχολών αποφάσισαν να προχωρήσουν σε αποχή διαρκείας από τα μαθήματα, αξιώνοντας την επαναφορά του δίωρου σε όλους τους τύπους των σχολείων μέσης εκπαίδευσης.[99] Τα αιτήματα των φοιτητών θεολογίας όπως και τα αντίστοιχα των φοιτητών φυσικομαθηματικής ήταν στενά επαγγελματικά, τα οποία εκφραζόμενα ως

---

[95] "Το Μάθημα των Θρησκευτικών", *Το Παρόν*, τχ. 113 (Μάιος 1962), οπ.π., σελ. 6 - 7.
[96] Οι Εμπορικές Σχολές μετονομάστηκαν σε Οικονομικά Γυμνάσια.
[97] "Ο λόγος του κ. Υπουργού Παιδείας", *21ος Αιών*, τχ. 15 (Απρίλιος 1962), οπ.π., σελ. 39. Βλ. την εισήγηση - πρόταση του ΑΣΕΠ που δημοσιεύεται αναλυτικά στο *Παρόν*, οπ.π., σελ. 6 - 8.
[98] Βλ. Απόφαση Δ.Σ. ΟΤΕ, 13 Φεβρουαρίου 1962. "Το Διοικητικό Συμβούλιο του ΟΤΕ κατά την συνεδρίασιν αυτού υπ' αριθμόν 736 της 13 - 2 - 1962 απεφάσισε όπως εφόσον υπάρχει προσφορά Διπλωματούχων Μηχανικών του ΕΜΠ παύση η πρόσληψη Φυσικών Ραδιοηλεκτρολόγων". Ανακοίνωση διαμαρτυρίας της ΟΝΕΚ, *Ελευθερία*, 22 Μαρτίου 1962, οπ.π., σελ. 7.
[99] *Οπ.π.*, 27 Φεβρουαρίου 1962, σελ. 8.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

τέτοια δεν ήταν δυνατόν παρά να κινητοποιήσουν μόνο τους άμεσα πληττόμενους και όχι την πλειοψηφία του φοιτητικού πληθυσμού. Εντούτοις, η "Χριστιανική Φοιτητική Ένωση" (ΧΦΕ) έσπευσε να εκφράσει τη συμπαράσταση της στους διαμαρτυρόμενους φοιτητές της θεολογίας, απαιτώντας την "υπεράσπιση των ελληνοχριστιανικών ιδανικών που συνιστούσαν τα θεμέλια της ελληνικής κοινωνίας".[100]

Επιπλέον, εκτός από το θέμα των ωρών διδασκαλίας, οι φοιτητές θεολογίας απαιτούσαν από την πολιτεία να επιλύσει το πρόβλημα της κοινωνικής απορρόφησης για να αντιμετωπιστούν τα σημαντικά ποσοστά ανεργίας - αδιοριστίας που παρατηρούνταν στον κλάδο. Οι φοιτητικές διοικήσεις τόσο στη Θεολογική όσο και στη Φυσικομαθηματική με ήπια μέσα (υπομνήματα και επιστολές διαμαρτυρίας) και με συναντήσεις με τον υπουργό επιχείρησαν να πείσουν για την ορθότητα των θέσεων τους.[101] Στο θέμα του αποκλεισμού των αποφοίτων του Φυσικού τμήματος από τον ΟΤΕ, ο Κασιμάτης απέφυγε να πάρει θέση, τονίζοντας ότι το θέμα δεν ενέπιπτε στην αρμοδιότητα του και παρέπεμπε στον υπουργό Συγκοινωνιών. Με έγγραφο όμως που απέστειλε προς το διοικητικό συμβούλιο του ΟΤΕ, ο Κασιμάτης ζήτησε την επανεξέταση της απόφασης που φαίνεται ότι πάρθηκε κάτω από τις αφόρητες πιέσεις που ασκούσαν το ΤΕΕ και το ΕΜΠ.[102] Στα υπομνήματα και τις ανακοινώσεις που αντάλλασαν μεταξύ τους οι φοιτητές της Φυσικής και του ΕΜΠ εξαπολύονταν πρωτοφανείς ύβρεις και η μια πλευρά κατηγορούσε την άλλη για την εξέλιξη της υπόθεσης. Το φοιτητικό κίνημα, εγκλωβισμένο σε στενές επαγγελματικές διεκδικήσεις, κινδύνευε για μια άλλη φορά να διασπασθεί και η ενότητα του να διαρραγεί εξαιτίας της κατοχύρωσης αντικρουόμενων επαγγελματικών δικαιωμάτων και συμφερόντων.[103]

Ο Υπουργός Παιδείας εξέφρασε την άποψη ότι οι κινητοποιήσεις των φοιτητών της Φυσικομαθηματικής και της Θεολογίας ήταν αδικαιολόγητες αφού

---

[100] Βλ. Απόφαση Δ.Σ. ΧΦΕ, 9 Μαρτίου 1962, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 2, φάκελος 10: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), εισερχόμενα, 1950 - 1951, 1957 - 1962 και αχρονολόγητα, υποφάκελος 7: 1962, ΕΜΙΑΝ.

[101] Βλ. Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 2, φάκελος 10: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), εισερχόμενα, 1950 - 1951, 1957 - 1962 και αχρονολόγητα, υποφάκελος 7: 1962, ΕΜΙΑΝ.

[102] Η Γενική Συνέλευση φοιτητών Φυσικής Αθηνών - Θεσσαλονίκης εξέφρασε ευχαριστίες προς τον Υπουργό Παιδείας για την παρέμβαση του και ανέστειλε την κατάθεση των βιβλιαρίων για μια εβδομάδα, χωρίς να διακόψει την αποχή από τα μαθήματα και τα εργαστήρια.

[103] Βλ. Υπομνήματα Φοιτητών Φυσικής των Πανεπιστημίων Αθηνών και Θεσσαλονίκης και ΣΕΕΜΠ για το ζήτημα με τον ΟΤΕ, Μάρτιος 1962, Συλλογή Ξενοφώντα Γιαταγάνα, κουτί 3, φάκελος 11: Πανεπιστήμιο Αθηνών, υποφάκελος 3: Σύλλογος Φοιτητών Φυσικομαθηματικής Σχολής Αθηνών "ο Αριστοτέλης" και φάκελος 13: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ), υποφάκελος 1: Υπομνήματα, ανακοινώσεις, ψηφίσματα, επιστολές, 1961 - 1966, ΕΜΙΑΝ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

"ουδέν πραγματικό φοιτητικό αίτημα υφίσταται".[104] Προχωρώντας ένα βήμα παραπέρα, έκανε λόγο για "κομμουνιστική υποδαύλιση και για αδικαιολόγητο συνδικαλιστικό, ιδεολογικό ή επαγγελματικό φανατισμό που εκπορεύθηκε από μερίδα φοιτητών που πιστεύουν ότι μπορούν να ανατραπούν κυβερνήσεις από φοιτητικές απεργίες, όπως συνέβη σε άλλες χώρες".[105] Ειδικά για τους θεολόγους, ο Κασιμάτης δεν απέκλειε το ενδεχόμενο να υπήρχαν και άλλοι λόγοι που τους ώθησαν να κινητοποιηθούν.[106] Οι δηλώσεις Κασιμάτη που θεωρήθηκαν ότι απαξίωναν τη σημασία της διδασκαλίας του μαθήματος των θρησκευτικών,[107] οι υπαινιγμοί για "έξωθεν υποκινήσεις" και η ουδέτερη και επιφυλακτική στάση που κράτησε η Ιεραρχία στην κινητοποίηση των φοιτητών συνέβαλαν στην υιοθέτηση διαφορετικών, πιο δυναμικών μορφών συλλογικής δράσης. Στους συλλόγους των θεολογικών σχολών, τα διοικητικά συμβούλια που έλεγχαν φοιτητές προσκείμενοι στην ΕΚΟΦ αντικαταστάθηκαν από δεκαπενταμελή Επιτροπή Αγώνα που ανέλαβε το συντονισμό της κινητοποίησης.[108] Οι πρωτοβουλίες της επιτροπής συνάντησαν αντιδράσεις καθώς η Πανελλήνια Ένωση Θεολόγων απείχε των κινητοποιήσεων.[109]

Ειδικότερα, τα καθαιρεμένα διοικητικά συμβούλια των φοιτητικών συλλόγων των δύο θεολογικών σχολών και η Πανελλήνια Ένωση Θεολόγων τάσσονταν κατά της διεξαγωγής συγκεντρώσεων διότι αυτές "κατέληγαν να γίνουν οχλοκρατικές" και τέτοιες πράξεις δεν ταίριαζαν στους φοιτητές θεολογίας που είχαν επιδείξει

---

[104] Η ΔΕΣΠΑ σχολίασε ότι "ο Υπουργός διακρίνεται δια ολοκληρωτικήν άγνοιαν και αδιαφορίαν των προβλημάτων μας". Μέλη της "Θέμιδας" σχολίασαν αρνητικά την τοποθέτηση Κασιμάτη.

[105] "Τα φοιτητικά", *Το Παρόν*, τχ. 113, οπ.π., σελ. 12. Ο Κασιμάτης υπαινισσόταν την περίπτωση της Τουρκίας όπου ανατράπηκε ο πρωθυπουργός Adnan Menderes από στρατιωτικό πραξικόπημα. Διευκρίνιζε ότι ο Menderes ανατράπηκε από το στρατό και όχι από τους φοιτητές.

[106] *Οπ.π.*, σελ 10. "Ημπορεί να ηθέλησαν να προβληθούν οι ίδιοι οι πρόεδροι και οι παραπρόεδροι ή να ηθέλησαν άλλοι παράγοντες να υπηρετήσουν πολιτικούς σκοπούς και εξηρέθησαν αυτούς τους χριστιανούς, προστεθέντες εις αυτούς και κινητοποιήσαντες μιαν κακώς νοουμένην φοιτητικήν αλληλεγγύην". Βλ. φέϊγ - βολάν, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 4, φάκελος 21: Εθνική Κοινωνική Οργάνωσις Φοιτητών (ΕΚΟΦ), υποφάκελος 2: Ανακοινώσεις και φέϊγ - βολάν αντικομμουνιστικά και κατά της ΔΕΣΠΑ, 1961 - 1962, ΕΜΙΑΝ. Είχαν προηγηθεί τα γεγονότα με την καθαίρεση του Αρχιεπισκόπου Ιακώβου.

[107] Βλ. Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 6, φάκελος 38: Θεολογικές Σχολές Πανεπιστημίου Αθηνών - Θεσσαλονίκης, Προκήρυξη "Επιτροπής Αγώνος", ΕΜΙΑΝ. Λόγος του Υπουργού Παιδείας στη Βουλή την επομένη των διαδηλώσεων των θεολόγων, "Η εκμετάλλευσις των φοιτητών", *Το Παρόν*, τχ. 113, οπ.π., σελ. 10.

[108] Βασίλειος Τσούπρας, "Οι φοιτητικοί θεολογικοί αγώνες 1962", *Επάλξεις*, 1987 (ανάτυπο, σελ 5 - 23). "Ο αγώνας άρχισε με συγκεντρώσεις στο Πανεπιστήμιο, επαφές και υπομνήματα. Διαπιστώθηκε όμως απροθυμία της διοικήσεως των φοιτητών να προχωρήσει σε εντονότερες μορφές πάλης. Τότε σε μια μεγάλη συνέλευση στην οποία παρευρίσκονταν και εκπρόσωποι από τον Θεολογικό Φοιτητικό Σύνδεσμο Θεσσαλονίκης, παραμερίστηκε η διοίκηση και ορίστηκε μετά από πρόταση του τεταρτοετούς φοιτητή Βασίλειου Τσούπρα, δεκαπενταμελής Επιτροπή Αγώνα".

[109] Οπ.π. "Στην αρχή συμμετείχε η Πανελλήνια Ένωση Θεολόγων αλλά γρήγορα εγκατέλειψε πιεσμένη από τα δεξιά της στοιχεία".

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

"αξιοθαύμαστο πνεύμα σύνεσης και υποδειγματικής συμπεριφοράς".[110] Τα υπομνήματα και οι επαφές με τον υπουργό Παιδείας έδωσαν τη θέση τους σε συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας και σε ολιγόωρες συμβολικές καθιστικές διαμαρτυρίες έξω από τον περίβολο του αρχιεπισκοπικού μεγάρου. Οι φοιτητές αξίωσαν από τον αρχιεπίσκοπο Χρυσόστομο να πάρει θέση στο ζήτημα και ζήτησαν την υποστήριξη των καθηγητών τους, ακολουθώντας το προηγούμενο των φοιτητών του Φυσικού τμήματος που πέτυχαν τη συμπαράσταση των καθηγητών τους.[111]

Παρόμοια εξέλιξη σημειώθηκε και στις φυσικομαθηματικές σχολές. Σε αυτές συστάθηκε Επιτροπή Αγώνα στην οποία εκπροσωπούνταν φοιτητές όλων των ετών που είχαν επιλέξει την κατεύθυνση της φυσικής.[112] Η δημιουργία της επιτροπής αγώνα υπαγορεύτηκε για καθαρά πρακτικούς λόγους. Το ζήτημα του αποκλεισμού από τον ΟΤΕ αφορούσε μόνο τους αποφοίτους του Φυσικού τμήματος. Το διοικητικό συμβούλιο του "Αριστοτέλη" ήταν όργανο που αποτελούνταν από εκπροσώπους και των άλλων τμημάτων της σχολής. Επίσης οι εκπρόσωποι του Φυσικού τμήματος του ΑΠΘ είχαν εκδηλώσει την πρόθεση τους να συγκροτηθεί Επιτροπή Αγώνα που θα αποτελούνταν και από εκπροσώπους του Φυσικού τμήματος της Θεσσαλονίκης με σκοπό να καταστεί πιο λειτουργικός ο συντονισμός, να ενδυναμωθούν οι επαφές και να διευκολυνθεί περισσότερο η συνεννόηση μεταξύ των φοιτητών των δύο σχολών.[113] Η επιτροπή αγώνα συνιστούσε έναν νέο, διαφορετικό τρόπο εκπροσώπησης και οργάνωσης των κινητοποιήσεων σε σχέση με την πάγια, γνωστή οργανωτική δομή των διοικητικών συμβουλίων και χαρακτηριζόταν για τον αμεσο - δημοκρατικό χαρακτήρα της. Επρόκειτο για εναλλακτική, κινηματική οργανωτική μορφή που στηριζόταν στις γενικές συνελεύσεις και σχηματιζόταν για να παρακάμψει στην ουσία τα διοικητικά συμβούλια που διοικούνταν από φίλα προσκείμενους στην κυβέρνηση φοιτητές.

Το τελευταίο δεκαήμερο του Μαρτίου η συλλογική δράση εντάθηκε. Οι φοιτητές τόσο της θεολογίας όσο και της φυσικής πραγματοποίησαν μαζικές συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας στα Προπύλαια του Πανεπιστημίου Αθηνών και του Χημείου αντίστοιχα έχοντας εξασφαλίσει τη συμπαράσταση της ΔΕΣΠΑ που

[110] "Συνεχίζεται η απεργία των θεολόγων με συμμετοχή των σπουδαστών μας. Υπουργικές Δηλώσεις δια τα αιτήματα των", *Η Ηχώ των Σπουδαστών*, Αρ. φυλλ. 33 - 34 (Μάρτιος - Απρίλιος 1962), οπ.π., σελ. 8.
[111] Βλ. Επιστολή συμπαράστασης καθηγητών Φυσικού τμήματος Πανεπιστημίων Αθηνών - Θεσσαλονίκης, 31 Μαρτίου 1962.
[112] *Ελευθερία*, 27 Μαρτίου 1962, οπ.π., σελ. 4.
[113] *Μακεδονία*, 13 Μαρτίου 1962, οπ.π., σελ 3.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

προκήρυξε διήμερη αποχή από τα μαθήματα και τα εργαστήρια των πανεπιστημιακών σχολών.[114] Στην καθολική αποχή συμμετείχαν και οι φοιτητές της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών που διαμαρτύρονταν για την άρνηση της διοίκησης του Νοσοκομείου Παίδων "Αγία Σοφία" να επιτρέψει τη μεταφορά και την εγκατάσταση της πανεπιστημιακής Παιδιατρικής Κλινικής στο νεόδμητο κτήριο. Η άρνηση της διοίκησης του Νοσοκομείου Παίδων - που ήταν Νομικό Ίδρυμα Δημοσίου Δικαίου και τελούσε υπό την εποπτεία της βασιλικής οικογένειας - είχε ως αποτέλεσμα την μη άσκηση των φοιτητών του Ε' έτους στο μάθημα της Παιδιατρικής, γεγονός που ισοδυναμούσε με απώλεια του έτους.[115] Παράλληλα η πρόθεση του Υπουργείου Παιδείας να διορίσει στη μέση εκπαίδευση αποφοίτους ξενόγλωσσων μη πανεπιστημιακών ιδιωτικών κέντρων ή ινστιτούτων μειωμένου επαγγελματικού κύρους, εξισώνοντας τους επαγγελματικά με τους πτυχιούχους του Αγγλικού και Γαλλικού τμημάτων της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών ήρθε να προστεθεί στην φοιτητική διαμαρτυρία και προκάλεσε θύελλα αντιδράσεων από τους φοιτητές της σχολής.[116]

Στις 31 Μαρτίου 1962 η συγκέντρωση στα Προπύλαια, η ολιγόλεπτη καθιστική διαμαρτυρία επί του οδοστρώματος της οδού Ακαδημίας και η επιχειρούμενη πορεία των φοιτητών Φυσικής των δύο σχολών της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης προς το κεντρικό κτήριο του ΟΤΕ έλαβαν απρόσμενη τροπή. Η αστυνομία που δεν είχε απαγορεύσει τη συγκέντρωση, επενέβη όταν οι συγκεντρωμένοι επιχείρησαν εν διαδηλώσει να μεταβούν στον ΟΤΕ για να διαμαρτυρηθούν, κάνοντας χρήση των κλόμπ.[117] Από τις συμπλοκές τραυματίστηκαν αρκετοί φοιτητές Φυσικής, αλλά και μέλη του διοικητικού συμβουλίου της ΔΕΣΠΑ και φοιτητές άλλων σχολών που συμμετείχαν στη διαμαρτυρία σε ένδειξη

---

[114] Βλ. Ανακοίνωση ΔΕΣΠΑ, Αθήνα 21 Μαρτίου 1962, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 2, φάκελος 11: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), εξερχόμενα, 1949 - 1951, 1957 - 1963 και αχρονολόγητα, υποφάκελος 9: 1962, ΕΜΙΑΝ.

[115] "Η Παιδιατρική Κλινική του Πανεπιστημίου ευρίσκεται υπό διωγμόν", *Ελευθερία*, 8 Φεβρουαρίου 1962, οπ.π., σελ. 1, 8. "Εκκαθάρισιν του θέματος της Παιδιατρικής Κλινικής θα επιδιώξη το Πανεπιστήμιον", *οπ.π.*, 23 Φεβρουαρίου 1962, σελ. 8. Καθηγητής της Παιδιατρικής ήταν ο Κωνσταντίνος Χωρέμης.

[116] Βλ. Ανακοίνωση ΔΕΣΠΑ για την προκήρυξη διήμερης αποχής των φοιτητών του Αγγλικού και Γαλλικού τμημάτων της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Άνοιξη 1962, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 2, φάκελος 11: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), εξερχόμενα, 1949 - 1951, 1957 - 1963 και αχρονολόγητα, υποφάκελος 11: Αχρονολόγητα, ΕΜΙΑΝ. *Μακεδονία*, 21 Απριλίου 1962, οπ.π., σελ. 7.

[117] *Ελευθερία*, 1 Απριλίου 1962, οπ.π., σελ. 8. "Οι φοιτηταί επιχείρησαν να πραγματοποιήσουν πορεία διαμαρτυρίας προς τα κεντρικά γραφεία του ΟΤΕ. Εμποδίσθηκαν υπό των αστυνομικών. Οι φοιτηταί προσπάθησαν τότε να φθάσουν εις τα γραφεία του ΟΤΕ δια της οδού Ακαδημίας, αλλά δυνάμεις αστυνομικών τέθηκαν σε καταδίωξη των επιδιώκουσαι τη βιαία διάλυση τους".

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

συμπαράστασης.[118] Λίγες μέρες αργότερα, στις 11 Απριλίου, ανάλογη αντιμετώπιση επιφυλάχθηκε στους φοιτητές Θεολογίας σε συγκέντρωση και πορεία διαμαρτυρίας που επιχείρησαν προς την Αρχιεπισκοπή.[119] Στη συγκέντρωση ο πρόεδρος της επιτροπής αγώνα των Θεολόγων Χρήστος Βασιλειάδης εκφώνησε αντικομμουνιστικό λόγο. Ο Βασιλειάδης διακήρυξε ότι "η θρησκεία είναι φυσικός αντίπαλος του κομμουνισμού" και υπενθύμισε ότι "τα μέλη των οικογενειών των θεολόγων σφάχτηκαν από τους κομμουνιστές". Σύμφωνα με τον πρόεδρο της επιτροπής αγώνα, "το τροπάριο του υπουργού περί του κομμουνισμού είχε πλέον παλιώσει". Ο Βασιλειάδης προέτρεψε τον υπουργό "να υποδείξει έστω και έναν κομμουνιστή στη συγκέντρωση των φοιτητών θεολογίας και τότε οι ίδιοι οι διοργανωτές θα τον εκδιώξουν αμέσως".

Μια ώρα μετά τη διάλυση της συγκέντρωσης πραγματοποιήθηκε έκτακτη συνεδρίαση του διοικητικού συμβουλίου του Συλλόγου Φοιτητών της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών με αποκλειστικό θέμα τα όσα είχαν συμβεί στη συγκέντρωση των φοιτητών Θεολογίας. Σε εξαιρετικά τεταμένη ατμόσφαιρα, παρουσία πλήθους φοιτητών, τα μέλη του διοικητικού συμβουλίου που δέχθηκαν την απρόκλητη επίθεση των αστυνομικών δυνάμεων στη συγκέντρωση της 11ης Απριλίου περιέγραφαν τα γεγονότα.[120] Αίσθηση προκάλεσε η τοποθέτηση του μέλους της "Θέμιδας", τριτοετούς φοιτητή, Βασίλη Κωστόπουλου, ο οποίος προέβη σε ρητή αναφορά του "συνταγματικού πατριωτισμού": "Τώρα πια το μόνο που μας απομένει είναι να εφαρμόσουμε το άρθρο 114 του Συντάγματος και να αμυνθούμε ενεργητικά".[121] Η καταστολή των συγκεντρώσεων των φοιτητών Φυσικής και

[118] Βλ. Καταγγελία ΔΕΣΠΑ προς τη Βουλή των Ελλήνων, τα Πολιτικά Κόμματα, τον Τύπον και τους φοιτητάς, 31 Μαρτίου 1962, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 2, φάκελος 11: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), εξερχόμενα, 1949 - 1951, 1957 - 1963 και αχρονολόγητα, υποφάκελος 9: 1962, ΕΜΙΑΝ.

[119] Βλ. Ανακοίνωση ΔΕΣΠΑ για την επεισοδιακή διαδήλωση των φοιτητών Θεολογίας, 11 Απριλίου 1962, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 2, φάκελος 11: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), εξερχόμενα, 1949 - 1951, 1957 - 1963 και αχρονολόγητα, υποφάκελος 9: 1962, ΕΜΙΑΝ. Οι φοιτητές θεολογίας για να αποφύγουν τη σύγκρουση με τους αστυνομικούς, αναχωρούσαν από την αίθουσα των Τριών Ιεραρχών στην οδό Μενάνδρου σε ομάδες των 20 - 30 ατόμων και κατευθύνονταν στην Αρχιεπισκοπή. Από τις συμπλοκές που δεν αποφεύχθηκαν, τραυματίστηκαν πάνω από τριάντα φοιτητές.

[120] Στην ανακοίνωση του Συλλόγου Φοιτητών Νομικής "η Θέμις" αναφερόταν ότι χτυπήθηκαν από την αστυνομία μέλη του διοικητικού συμβουλίου. Σύμφωνα με καταγγελίες "άλλο ένα δείγμα της ανανδρίας των αστυνομικών ήτο το σκέπασμα ή το ξήλωμα των διακριτικών τους γραμμάτων. Μέσα στην ανωνυμία έγιναν ακόμη πιο έξαλλοι. Οι αστυνομικοί αφήνιασαν και δεν περιορίστηκαν στο να διαλύσουν απλώς τη συγκέντρωση, αλλά σαν μανιασμένοι εισέβαλαν στο Πανεπιστήμιο. Και δεν σεβάστηκαν ούτε και αυτή την αίθουσα τελετών, όπου ετραυμάτισαν αμυνόμενους φοιτητές".

[121] Ο πρόεδρος της "Θέμιδας" Δημοσθένης Παπαδήμας προειδοποίησε ότι "οι φοιτητές θα ανοίξουν ανοιχτά τον πόλεμο στην αστυνομία". Ενδεικτική για τα αισθήματα των φοιτητών ήταν η τοποθέτηση

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Θεολογίας από τις αστυνομικές δυνάμεις, ο γενικότερος τρόπος αντιμετώπισης τους από την πολιτεία που αντί να επιλύει τα οξυμένα υπαρκτά προβλήματα επέλεγε να τους αντιμετωπίσει με τη βία, η αθρόα εισβολή αστυνομικών στα Προπύλαια του Πανεπιστημίου, η καταδίωξη φοιτητών και οι ξυλοδαρμοί ακόμη και εντός της επίσημης αίθουσας τελετών του Πανεπιστημίου Αθηνών καλλιέργησαν γενικευμένο αντικυβερνητικό κλίμα.

Η αστυνομία βαλλόταν για τον τρόπο αντιμετώπισης των διαμαρτυρόμενων φοιτητών. Η ΔΕΣΠΑ επέκρινε τη στάση των αστυνομικών οργάνων που "κατόπιν διαταγής των παρισταμένων αξιωματικών των επετέθησαν δίκην αγρίων κατά των φοιτητών και των φοιτητριών τραυματίσαντες πολλούς και κακοποιήσαντες δεκάδας εξ αυτών". Επρόκειτο για ένα "σχέδιο οργανωμένης επίθεσης, τέλεια στρατηγική ανάπτυξης, συνεργασία κλόμπς και αντλίας, μίσους και φανατισμού".[122] Η ανακοίνωση της ΔΕΣΠΑ κατέληγε με τη διαπίστωση ότι "δια μια εισέτι φορά ανέκυπτε όχι μόνο για τους φοιτητές αλλά και για όλους τους Έλληνες πολίτες οξύτατο το θέμα της κατασφάλισης και της εφαρμογής του συνταγματικού δικαιώματος του "συνέρχεσθαι" καθώς και της τήρησης του πανεπιστημιακού ασύλου, το οποίο παραβιάζεται συστηματικώς υπό της Αστυνομίας τον τελευταίο καιρόν".[123]

Οι φοιτητικές κινητοποιήσεις του Μαρτίου - Απριλίου 1962 εγκαινίαζαν τον κύκλο της δυναμικής εισόδου των φοιτητών και της νεολαίας στο πολιτικό προσκήνιο με στόχο, σε τελευταία ανάλυση, την αμφισβήτηση του τρόπου λειτουργίας - μέσω "εκτάκτων μέτρων" και εξουσιών - του μετεμφυλιακού κράτους. Το πιο ενδιαφέρον όμως ήταν ότι από τα ζητήματα τυπικής επαγγελματικής αποκατάστασης και υπεράσπισης της αξίας των πανεπιστημιακών διπλωμάτων πραγματοποιούνταν η μετάβαση σε ζητήματα με πολιτικό υπόβαθρο, που αφορούσαν τη διαφύλαξη του θεσμού του πανεπιστημιακού ασύλου, την απαίτηση για την τήρηση των ατομικών

του Βασίλη Κούση: "είπαν οι αστυνομικοί ότι είμαστε επαναστάτες, αλλά όποιος στα είκοσι χρόνια του δεν είναι επαναστάτης, είναι ηλίθιος και οι φοιτητές δεν είναι ηλίθιοι".

[122] *Ο Φοιτητής της Νομικής*, τχ. 1 (19 Απριλίου 1962), οπ.π., σελ. 1.

[123] Βλ. Καταγγελία ΔΕΣΠΑ, 31 Μαρτίου 1962, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 2, φάκελος 11: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), εξερχόμενα, 1949 - 1951, 1957 - 1963 και αχρονολόγητα, υποφάκελος 9: 1962, ΕΜΙΑΝ. Σύμφωνα με την ανακοίνωση της ΔΕΣΠΑ στη συγκέντρωση διαμαρτυρίας των φοιτητών Φυσικής "παρίσταντο οι κ.κ. Καραχάλιος, Διοικητής Ασφαλείας, Καραμπέτσος, Τασιγιώργος, Μπιτούνης, Παπασπυρόπουλος, ανώτεροι αξιωματικοί".

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

ελευθεριών,[124] των συνταγματικών δικαιωμάτων των πολιτών και τον εκδημοκρατισμό της κοινωνίας. Όπως ανέφερε ο τελειόφοιτος της Νομικής Αθηνών Θωμάς Χούτας στον *Δημοκράτη* "οι φοιτητές και οι σπουδαστές προέβαλαν τα ιδιαίτερα αιτήματα των και κατέληξαν εις το Εθνικό, το Μεγάλο, το φλέγον θέμα: την Δημοκρατία στους πανεπιστημιακούς χώρους και γενικά σε όλη την Ελλάδα".[125] Η απαίτηση για εκδημοκρατισμό της κοινωνίας εκλαμβανόταν από τους φοιτητές ως μέγιστο εθνικό καθήκον. Το αίτημα του εκδημοκρατισμού αναγορευόταν σε θεμελιακή νοηματική πλαισίωση του προδικτατορικού φοιτητικού κινήματος.[126] Η διάχυση και η διαπεραστικότητα του ερμηνευτικού πλαισίου για την επείγουσα ανάγκη έναρξης των διαδικασιών του εκδημοκρατισμού συνέβαλαν στην οικειοποίηση του από διάφορα συλλογικά υποκείμενα, οδηγώντας στη διαμόρφωση του επανορισμού της κοινωνικο-πολιτικής πραγματικότητας με όρους δικαίου και αδίκου, στον εντοπισμό των υπευθύνων για τη συσσωρευμένη κοινωνική δυσαρέσκεια και στη νομιμοποίηση της δράσης ως επείγουσας και ηθικά επιβεβλημένης.[127] Η λύση των σπουδαστικών προβλημάτων ήταν συναρτημένη με το γενικότερο πολιτικό εκδημοκρατισμό της χώρας. Όπως εξηγούσε το μέλος της εκτελεστικής επιτροπής της ΔΑΣ - 114, Μανώλης Μυλωνάκης σε ομιλία του στο θέατρο *Παπαϊωάννου*, "οι φοιτητές είναι τμήμα του λαού και κατά συνέπεια η Δημοκρατία ή οι συνέπειες του περιορισμού της αφορούν όχι μόνο μέσα στις σχολές, αλλά και έξω από αυτές όπου ζουν".[128] Η ύπαρξη ελεύθερων και δημοκρατικών συνθηκών αποτελούσε απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάπτυξη των ακαδημαϊκών ελευθεριών, του φοιτητικού συνδικαλισμού και τη λύση των σπουδαστικών προβλημάτων. Τα συνθήματα στις συγκεντρώσεις τόσο των φυσικών όσο και των θεολόγων αφορούσαν αποκλειστικά την προώθηση των συνδικαλιστικών τους αιτημάτων. Αντίθετα στην παμφοιτητική συγκέντρωση της 13ης Απριλίου 1962 τα

[124] Ο Γιώργος Μπέρτσος σχολίαζε ότι "υφίστανται νόμοι που καταργούν στην ουσία τις εγγυήσεις των ατομικών ελευθεριών". Γιώργος Μπέρτσος, "Η Ελλάς αστυνομοκρατούμενη. Η αληθής φυσιογνωμία του Καραμανλικού Καθεστώτος", *Δημοκράτης*, Αρ. φυλλ. 2 (Νοέμβριος 1962), οπ.π., σελ. 5.
[125] Θωμάς Χούτας, "Στόχος οι Φοιτηταί", *οπ.π.*, Αρ. φυλλ. 1 (Οκτώβριος 1962), σελ. 6 - 8.
[126] Βλ. Sidney Tarrow, *Power in Movement*, οπ.π., σελ. 131.
[127] Βλ. Ανακοινώσεις, τηλεγραφήματα και χαιρετισμοί εκπροσώπων επιστημονικών οργανώσεων, επαγγελματικών συλλόγων, τοπικών σπουδαστικών συλλόγων που εκφράζουν συμπαράσταση στις φοιτητικές κινητοποιήσεις του Απριλίου του 1962, Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 6, φάκελος 19: Παιδεία, γενικά. Σπουδαστικά προβλήματα. Προτάσεις προγραμματισμού, υποφάκελος 3: Τηλεγραφήματα, ψηφίσματα, χαιρετισμοί συμπαράστασης προς ΔΕΣΠΑ από σπουδαστικούς, εργατικούς, επιστημονικούς και πνευματικούς φορείς, ΕΜΙΑΝ.
[128] Βλ. Ομιλία Μανώλη Μυλωνάκη στο θέατρο *Παπαϊωάννου* με αφορμή την επέτειο της 28ης Οκτωβρίου 1962, Συλλογή Ξενοφώντα Γιαταγάνα, κουτί 5, φάκελος 28: Δημοκρατική Αντίσταση Σπουδαστών (ΔΑΣ - 114), 1962, ΕΜΙΑΝ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

συνθήματα ήταν καθαρά πολιτικά.[129] Αφορούσαν την υπεράσπιση του χαρακτήρα του δημοκρατικού πολιτεύματος με την ενεργοποίηση του ακροτελεύτιου άρθρου του συντάγματος, ενώ άλλα συνδύαζαν την περιφρούρηση του ακαδημαϊκού ασύλου με το συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα του "συνέρχεσθαι" και της ελευθερίας της έκφρασης, διατυπώνοντας αναλογίες με τις κινητοποιήσεις των φοιτητών σε Νότιο Κορέα, Τουρκία, Ισπανία και Βενεζουέλα.[130]

Κυρίαρχη επιδίωξη των φοιτητών καθίστατο πλέον "η αποκατάσταση της Δημοκρατίας ως προϋπόθεση πάσης δυνατότητος διεκδίκησης και επίλυσης οιουδήποτε ζωτικού θέματος της σπουδαζούσης νεολαίας".[131] Όπως εκτιμούσε το μέλος του διοικητικού συμβουλίου του ΣΣΕΜΠ, φοιτητής της Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών και στέλεχος της Ν.ΕΔΑ, Ίων Μπούζενμπεργκ, οι φοιτητικές κινητοποιήσεις εκκινούσαν από τη στάση που επιδείκνυε η κυβέρνηση απέναντι στους φοιτητές. Σύμφωνα με τον ίδιο, η κυβέρνηση έδειχνε αρχικά "αδιαφορία απέναντι στα δίκαια αιτήματα τους, ύστερα απαντούσε με παρελκυστικές ενέργειες και κατέληγε να στείλει για την οριστική ρύθμιση των αιτημάτων την αγίαν ράβδον, αυτήν που κακοτύχως ονομάζεται αστυνομικό κλόμπ".[132] Έτσι η καταστολή εναντίον της φοιτητικής νεολαίας οδηγούσε αντικειμενικά στη συσπείρωση και στην περαιτέρω πολιτικοποίηση της.

Στις ανακοινώσεις της αστυνομίας επαναλαμβανόταν η συνήθης κατηγορία. Γινόταν λόγος για αριστερίζοντα στοιχεία που παρεισφρύαν στις φοιτητικές συγκεντρώσεις. Τα στοιχεία αυτά παρέσυραν τους διαδηλωτές σε έκνομες ενέργειες που επιτίθονταν κατά των παρατεταγμένων αστυνομικών δυνάμεων με πέτρες, ξύλα και με τα χέρια τους επιδιώκοντας την επικράτηση κλίματος αναρχίας. Η αστυνομία απέδιδε στους φοιτητές την ιδιότητα του αναρχικού ή του κομμουνιστή για να νομιμοποιήσει τη σκληρή στάση που επιδείκνυε η ίδια κατά τη διάρκεια των

[129] Η πορεία που επιχείρησαν οι θεολόγοι στις 11 Απριλίου 1962 πραγματοποιήθηκε μετά από προτροπή του τελειόφοιτου φοιτητή θεολογίας, Βασίλειου Τσούπρα, ο οποίος ζήτησε από τους συγκεντρωμένους "να μεταβούν στο Υπουργείο Παιδείας και να μην υποχωρήσουν μπροστά στην παρουσία τόσον μεγάλης αστυνομικής δυνάμεως". Τα συνθήματα που κυριάρχησαν στην πανσπουδαστική συγκέντρωση της 13ης Απριλίου ήταν αμιγώς πολιτικά. "Δημοκρατία", "Κάτω οι Μεντερέδες", "Ζητάμε λύσεις και κάνουν δεξιώσεις", "Δεν μας πτοεί η Βία", "Έξω από το Άσυλο μας", "Κάτω η Τρομοκρατία", "Σεβασμός στο Σύνταγμα", "114", "Το Πανεπιστήμιο προπύργιο της Δημοκρατίας", "Δεν περνά ο φασισμός".

[130] Στη συγκέντρωση της 6ης Απριλίου 1962 έγινε αναφορά από τον Γιανουλόπουλο στο δικτάτορα της Βενεζουέλας Χιμένεθ που έκλεισε το πανεπιστήμιο του Καράκας. *Ελευθερία*, 7 Απριλίου 1962, οπ.π., σελ. 6.

[131] *Οπ.π.*, 16 Απριλίου 1962, σελ. 5.

[132] Ίων Μπούζενμπεργκ, "Το Νομοσχέδιο για την Παιδεία", *Επιθεώρηση Τέχνης*, Αύγουστος 1962, σελ. 210, Συλλογή Ξενοφώντα Γιαταγάνα, κουτί 5, φάκελος 23: Δημοσιευμένες μελέτες και άρθρα για την παιδεία στην Ελλάδα, 1962 - 1967, ΕΜΙΑΝ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

συγκεντρώσεων. Σύμμαχος στην τακτική της αστυνομίας κατά τη διάρκεια των φοιτητικών διαδηλώσεων αναδεικνυόταν ο *21ος Αιών*. Ειδικότερα, το περιοδικό της ΕΚΟΦ αρνούνταν την πολιτική διάσταση των φοιτητικών κινητοποιήσεων των θεολόγων και των φυσικών εκφράζοντας τη θέση ότι τα αιτήματα ήταν και θα έπρεπε να παραμείνουν αυστηρά και μόνο φοιτητικά. Παράλληλα οι αρθρογράφοι του περιοδικού επιτίθονταν ανοιχτά "κατά των κομμουνιστών φοιτητών που προέβαιναν σε ασεβή εκμετάλλευση του άρθρου 1-1-4 του Συντάγματος και που επιδίωκαν την εκτροπή των κινητοποιήσεων και τη διολίσθηση σε θέσεις που δεν αφορούσαν τη νεολαία". Σύμφωνα με το περιοδικό, η στάση της αστυνομίας κατά τη διάρκεια των διαδηλώσεων δικαιολογούνταν διότι "αν το κράτος άφηνε εαυτό ανυπεράσπιστο, αν δεν αντιδρούσε αποφασιστικά μέσα πάντοτε στα πλαίσια του Συντάγματος και των νόμων, η εξουσία που πηγάζει από τη θέληση του λαού θα κατελύετο".[133]

Πλήρη κάλυψη όμως στις ενέργειες των αστυνομικών οργάνων παρείχε ο υπουργός Παιδείας από το βήμα της βουλής, επικαλούμενος τη μαρτυρία του αντιεισαγγελέα που παρίστατο καθ' όλη τη διάρκεια της κινητοποίησης. Σύμφωνα με τον Υπουργό, η κινητοποίηση είχε εκτραπεί από τα συνήθη φοιτητικά πλαίσια και συνιστούσε "προσπάθεια διασάλευσης της τάξης και εκτροπής από τις πανεπιστημιακές ατραπούς". Εξαιρετικά ενδιαφέρουσα ήταν η ερμηνεία που έδινε ο υπουργός για τους θεωρούμενους κατά τον ίδιο ως υπαίτιους των ταραχών. Ο Κασιμάτης απέδιδε τα έκτροπα "στην ιδιότυπη ψυχολογία των νέων", προσεγγίζοντας το πρόβλημα με ψυχολογικούς όρους. Ο λόγος του Κασιμάτη, χαρακτηριστικό δείγμα του κυρίαρχου πατερναλιστικού λόγου της εποχής, κατασκεύαζε μια πολιτικά ανώριμη νεολαία που μπορούσε να παρασυρθεί από τον κομμουνισμό.[134] Ο υπουργός Παιδείας χαρακτήριζε "την απεργία των θεολόγων έξωθεν υποκινούμενη και διευθυνόμενη" και προέτρεπε τους φοιτητές θεολογίας να σταματήσουν την αποχή, "διότι δι' αυτής δίνουν κακόν παράδειγμα εις τον λαόν, τον οποίον έχουν αποστολήν να διαπαιδαγωγήσουν".[135] Στον αντίποδα, οι ηγεσίες των θεολόγων και των φυσικών

[133] "Το άρθρο 114", *21ος Αιών*, τχ. 18 - 20 (Ιούλιος - Σεπτέμβριος 1962), οπ.π., σελ. 1.

[134] Ενδεικτική ήταν η θέση του καθηγητή Εκκλησιαστικής Ιστορίας της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών Γεράσιμου Κονιδάρη: "Αι μαχητικαί εκδηλώσεις και ζωηρότηται, αι οποίαι πολλάκις λαμβάνουν χώρα δικαιολογούνται καθ' όσον ευρίσκωνται μέσα εις την φύσιν των νέων, εφ' όσον όμως αυταί σκοπούν εις την διεκδίκησιν φοιτητικών αιτημάτων ή αιτημάτων της παιδείας γενικότερον και υπό την προϋπόθεσιν ότι αυταί διεξάγονται ευπρεπώς και μέσα εις τα πλαίσια της φοιτητικής αξιοπρέπειας ώστε να μην παρεκκλίνουν του σκοπού των". Συνέντευξη Γεράσιμου Κονιδάρη στον Ιωάννη Χρυσικόπουλο, *οπ.π.*, τχ. 25 (Μάρτιος 1963), σελ. 5.

[135] *Μακεδονία*, 10 Απριλίου 1962, οπ.π., σελ. 7. Χαρακτηριστική υπήρξε η αντίδραση της επιτροπής αγώνα των θεολόγων σε συνέντευξη τύπου στις 18 Απριλίου 1962: "εχρησιμοποίησαν τον ιερόν ημών

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

απαλλάσσονταν των ευθυνών τους. Σε αυτές καταλογιζόταν το γεγονός ότι δεν θέλησαν να σταματήσουν τη φανατισμένη μερίδα εκείνων που κινούνταν από ξένα προς τις φοιτητικές επιδιώξεις ελατήρια.[136] Παρόμοια ήταν η τοποθέτηση των φιλοκυβερνητικών φοιτητικών εντύπων. Στον *21ο Αιώνα* διευκρινιζόταν ότι "η Δημοκρατία δεν κινδυνεύει ούτε από τους θεολόγους, ούτε από τους φυσικούς, ούτε από τους ιατρούς, ούτε από τους σπουδαστές όλων των άλλων σχολών αλλά από τα στοιχεία που παρεισφρύουν στις τάξεις των και προκαλούν την αναταραχή". Το περιοδικό κατέληγε με τη διαπίστωση ότι "τις διαδηλώσεις των φοιτητών τις εκμεταλλεύεται η Άκρα Αριστερά που υποδαυλίζει τους ενθουσιασμούς και τους φανατισμούς της φοιτητικής νεολαίας και καραδοκεί για να προετοιμάσει την ανατροπή της Δημοκρατίας".[137]

Ενδιαφέρουσα όμως ήταν η προσέγγιση του Υπουργού Παιδείας στο θέμα του ακαδημαϊκού ασύλου. Ο Κασιμάτης διευκρίνιζε ότι τασσόταν υπέρ του θεσμού, προχωρώντας μάλιστα σε ιστορική αναδρομή, αρκεί αυτό να μην καθίσταται "ορμητήριο και άντρο ταραξιών". Η θέση αυτή αποκτά ιδιαίτερη αξία αν συνυπολογιστεί ότι ο υπουργός Παιδείας είχε διατελέσει επί σειρά ετών καθηγητής σε διάφορες πανεπιστημιακές σχολές και προφανώς γνώριζε πολύ καλά την κατάσταση που επικρατούσε στα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Ωστόσο αυτό που πρέπει να επισημανθεί είναι το γεγονός ότι ως ταραξίες ο υπουργός αποκαλούσε τους φοιτητές, οι οποίοι απλώς αναζητούσαν καταφύγιο προκειμένου να προστατευτούν από τη βάναυση αντιμετώπιση τους από την αστυνομία. Έτσι ο Κασιμάτης αμφισβητούσε στην ουσία ότι τα πανεπιστήμια ήταν χώροι διδασκαλίας, ελεύθερης έρευνας και διακίνησης των ιδεών. Ο ίδιος διευκρίνιζε ότι το Κράτος δεν ζήτησε από τις πρυτανικές αρχές του Πανεπιστημίου Αθηνών να προχωρήσουν στην αναστολή λειτουργίας του ιδρύματος και ότι κατά τη γνώμη του "θα έπρεπε να κλείσει μόνο η Θεολογική Σχολή, η οποία άλλωστε δεν λειτουργούσε εξαιτίας της αποχής διαρκείας που είχαν κηρύξει οι φοιτητές της". Παράλληλα όμως ο υπουργός δικαιολογούσε την

αγώνα, δια να ομιλήσουν περί δημοκρατίας, βίας και νοθείας". Παρατίθεται στη συμβολή του Γ. Μεταλληνού, "Ο αγώνας των φοιτητών της θεολογίας το 1962 και το φοιτητικό κίνημα" στο *Πανεπιστήμιο, ιδεολογία και παιδεία*: *Ιστορική διάσταση και προοπτικές*, ΙΑΕΝ, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα 1989, σελ. 294 - 295. Στη συζήτηση στη βουλή για το ζήτημα των θεολόγων, ο Κασιμάτης απέρριψε τα πολιτικά κίνητρα της κινητοποίησης. "Οι θεολόγοι δεν εύρισκον παράνομον την κυβέρνησιν. Ζητούν μόνον να αυξηθή η διδασκαλία των Θρησκευτικών και να διορισθούν οι 1.225 πτυχιούχοι της Θεολογίας".

[136] "Τα φοιτητικά", *Το Παρόν*, τχ. 113 (Μάιος 1962), οπ.π., σελ 12.

[137] "Διαδηλώσεις φοιτητών για δήθεν καταπατούμενες δημοκρατικές ελευθερίες. Ο Σπουδαστικός Κόσμος σε αναταραχή. Αντικειμενική Ανάλυση των Πρόσφατων Φοιτητικών Γεγονότων", *21ος Αιών*, τχ. 15 (Απρίλιος 1962), οπ.π., σελ. 8 - 10.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

απόφαση της Συγκλήτου του Πανεπιστημίου Αθηνών να προβεί σε δεκαήμερη αναστολή λειτουργίας του ιδρύματος εκτιμώντας ότι δεν μπορούσε να πράξει διαφορετικά.[138]

Ο Κασιμάτης απέρριπτε τις καταγγελίες Μαρκεζίνη ότι υπήρξε παραβίαση του πανεπιστημιακού ασύλου από τις αστυνομικές δυνάμεις και κατηγορούσε ανοιχτά τον Αρχηγό του ΚΠ ότι "δικοί του οπαδοί, εκλεκτοί νέοι συνείργησαν εις τας ύβρεις και εις τας ταραχάς και συνειργάσθησαν με την υπερβολήν και καθ' υπερβολήν".[139] Καταλόγιζε στην αντιπολίτευση πολιτική εκμετάλλευση της φοιτητικής διαμαρτυρίας και συνέστησε στους βουλευτές της ΕΚ να εγκαταλείψουν κάθε απόπειρα να εντάξουν τις φοιτητικές κινητοποιήσεις στα πλαίσια του "Ανένδοτου αγώνα".[140] Απαντώντας τόσο ο Παπανδρέου όσο και ο Μαρκεζίνης στις αιτιάσεις του Κασιμάτη, απέρριψαν κατηγορηματικά την κατηγορία περί πολιτικής εκμετάλλευσης των φοιτητικών κινητοποιήσεων. Ο Μαρκεζίνης στην ομιλία του προσπάθησε να αποσυνδέσει τις κινητοποιήσεις των φοιτητών από την πολιτική τους διάσταση και απέκλεισε οποιαδήποτε συσχέτιση του θέματος με πολιτικά και κομματικά κίνητρα. Παράλληλα καταδίκασε τις ενέργειες της αστυνομίας και επέμεινε στις καταγγελίες για κατάλυση του ακαδημαϊκού ασύλου.[141] Στο ίδιο μήκος κύματος κινήθηκε και ο Γεώργιος Παπανδρέου διευκρινίζοντας ότι η ΕΚ "δεν επιδίωξε ποτέ κομματική εκμετάλλευση των φοιτητικών κινητοποιήσεων".[142] Δεν έπρεπε να φανεί ότι η ΕΚ υποστήριζε δημόσια τις φοιτητικές κινητοποιήσεις για να μην παρασχεθεί η δυνατότητα στην κυβέρνηση της ΕΡΕ να κατηγορήσει την παράταξη για πολιτική εκμετάλλευση της φοιτητικής διαμαρτυρίας.[143] Τέλος, ο αρχηγός της ΕΚ εξέφρασε τη συμπάθεια του στους τραυματισμένους φοιτητές και αστυνομικούς και υποστήριξε

---

[138] "Η Σύγκλητος παρακολουθεί από εβδομάδων διάθεση ωρισμένων φοιτητικών κύκλων προς δημιουργία ανωμαλιών και διαταραχής της τάξης και της εύρυθμης λειτουργίας του Ιδρύματος. Υπό διαφόρων επιτροπών προβάλλονται αλληλοδιαδόχως νέα αιτήματα εν πολλοίς αβάσιμα. Κατά τας τελευταίας μέρας και δη την 11η τρεχ. μηνός, οι εκδηλώσεις οξύνθηκαν σε σημείο δυσάρεστο. Ομάδες φοιτητών συγκεντρώθησαν προ των Προπυλαίων μετά πινακίδων υβριστικού περιεχομένου και τη βοήθεια μεγαφώνων παρασύρθηκαν σε εκδηλώσεις υβριστικάς και προσβλητικάς κατά των Αρχών του Πανεπιστημίου και του Κράτους".

[139] "Τα περί παραβιάσεως του ακαδημαϊκού ασύλου", *Το Παρόν*, τχ. 113 (Μάιος 1962), οπ.π., σελ. 15. Ο Κασιμάτης απαντώντας στον αρχηγό του ΚΠ υποστήριξε ότι "το άσυλον ήτο το καταφύγιον της αιρέσεως, της διαφωνίας προς την εξουσίαν. Πάντοτε όμως ήτο άσυλον και ποτέ ορμητήριον".

[140] "Να παύση η αμφισβήτησις των πάντων", *οπ.π.*, σελ. 14.

[141] *Μακεδονία*, 14 Απριλίου 1962, οπ.π., σελ. 8.

[142] "Η εκμετάλλευσις των φοιτητών", *Το Παρόν*, τχ. 113 (Μάιος 1962), οπ.π., σελ. 10 - 12. Ο Παπανδρέου έβλεπε τις φοιτητικές κινητοποιήσεις υπό το πρίσμα του "Ανένδοτου αγώνα" και της προσπάθειας από-νομιμοποίησης της νεοεκλεγμένης κυβέρνησης.

[143] Ο υπουργός Παιδείας για να στοιχειοθετήσει την κατηγορία περί πολιτικής υποκίνησης των φοιτητικών κινητοποιήσεων από την ΕΚ επικαλέστηκε ανακοίνωση της ΕΚ Θεσσαλονίκης. *Οπ.π.*, σελ. 12.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

ότι η απαγόρευση των ανοιχτών συγκεντρώσεων από τις αρχές αποτελούσε ευθεία παραβίαση του συντάγματος.[144]

Ωστόσο παρά τις περί του αντιθέτου διαβεβαιώσεις του Παπανδρέου εντός του κοινοβουλίου για τον μη πολιτικό χαρακτήρα των φοιτητικών κινητοποιήσεων, τις μεταμεσονύχτιες ώρες της 1ης Απριλίου 1962 (ημέρας της επετείου της έναρξης του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα της ΕΟΚΑ στην Κύπρο) ομάδα φοιτητών ανέγραψε συνθήματα σε τοίχους κεντρικών πανεπιστημιακών και κυβερνητικών κτηρίων με πολιτικό περιεχόμενο.[145] Το "114" ως σύνθημα καθιερώθηκε από αυτή την ομάδα, που όπως εκτιμά εύστοχα ο Στέφανος Στεφάνου, "μετέτρεψε - ίσως χωρίς να το συνειδητοποιεί προσώρας - ένα διεκδικητικό αίτημα όσων υφίστανται τις αλγεινές συνέπειες της δράσης του παρακράτους, στο ύψιστο καθήκον όλων των Ελλήνων πολιτών, στους οποίους αφιερώνει την τήρηση του Συντάγματος το ακροτελεύτιο άρθρο του".[146] Όπως επισημαίνει ο Νίκος Καραμανλής που συμμετείχε σε αυτή την εντυπωσιακή και παράτολμη ακτιβιστική ενέργεια και ο οποίος συνελήφθη στις 4 το ξημέρωμα, καταδιωκόμενος από αστυνομικούς, το 114 μέχρι τότε το γνώριζαν μόνο οι συνταγματολόγοι και ορισμένοι φοιτητές Νομικής.[147] Ωστόσο από την επομένη της αναγραφής του συνθήματος στα κτήρια, το 114 αναγορεύτηκε σε πρωταρχική επιδίωξη της φοιτητικής νεολαίας που υποδείκνυε έτσι στους πολίτες το συνταγματικό καθήκον διαφύλαξης των ελευθεριών και των

---

[144] *Μακεδονία*, 14 Απριλίου 1962, οπ.π., σελ. 1.

[145] Βλ. Νίκος Καραμανλής, "Πρόσωπα και αναμνήσεις από το Κίνημα του 114" στο Ίδρυμα Πολιτισμού και Εκπαίδευσης Ανδρέας Λεντάκης *Δρόμοι της νεολαίας στη δεκαετία του 60*: *Πολιτικές δράσεις και πολιτισμικές παρεμβάσεις*, οπ.π., σελ. 138 - 142. "Ο πολιτικός χαρακτήρας των συνθημάτων προκύπτει από το περιεχόμενο τους. Εξέφραζαν το αίτημα της δημοκρατίας, με όλη τη δυναμική σε βάθος και πλάτος που το αίτημα περιείχε για τον καθένα κι ακόμη το αίτημα για τη Λευτεριά της Κύπρου". Την ομάδα αποτελούσαν εννέα φοιτητές: Επτά από τη Νομική (Αλέκος Μπέτσης, Θεόδωρος Πάγκαλος, Μιχάλης Παπαγιαννάκης, Κώστας Βεργόπουλος, Κώστας Καλαντζόπουλος, Μιχάλης Περιστεράκης και Νίκος Καραμανλής) μαζί με τους Μανώλη Μυλωνάκη και Γιάννη Γιανουλόπουλο που ήσαν αντίστοιχα ο πρώτος φοιτητής Ιατρικής και ο δεύτερος Φιλοσοφικής. Υπήρχε και μια υποστηρικτική ομάδα (Ηλίας Παπαγιαννόπουλος, Νίκος Αρχανιώτης, Βασίλης Κωστόπουλος), που είχε επιφορτιστεί με το κράτημα τσίλιας".

[146] Βλ. Στέφανος Στεφάνου, *Ένας από τους πολλούς της ελληνικής Αριστεράς 1941 - 1971*, καταγραφή και σχόλια: Χριστίνα Αλεξοπούλου, Θεμέλιο, Αθήνα 2013, σελ. 421. Το άρθρο 114 του Συντάγματος του 1952 όριζε ότι "η τήρησις του Συντάγματος αφιερούται εις τον πατριωτισμόν των Ελλήνων".

[147] Βλ. Νίκος Καραμανλής, "Πρόσωπα και αναμνήσεις από το Κίνημα του 114" στο Ίδρυμα Πολιτισμού και Εκπαίδευσης Ανδρέας Λεντάκης *Δρόμοι της νεολαίας. Από τη δεκαετία του 60 ως τη μεταπολίτευση*, οπ.π. "Ομολογώ ότι αν και φοιτητής της Νομικής αγνοούσα το βαθύτερο νόημα της φράσης, ότι η τήρηση του παρόντος Συντάγματος αφιερούται εις τον πατριωτισμό των Ελλήνων". Αντίθετη άποψη παραθέτει ο Μπέτσης. "Ο υποφαινόμενος διάβαζε τότε συνταγματικό δίκαιο. Την πρόταση μου να βγούμε στους δρόμους και να γράψουμε 114. Τα παιδιά της Αριστεράς το αρνήθηκαν με τα επιχειρήματα του δύσκολου, του δυσανάγνωστου, του κρυπτικού. Εξήγησα ότι θα ήταν οι πρώτοι που θα έπρεπε να το διεκδικήσουν". Βλ. Ιστορικό - Πολιτικό Συμπόσιο *ΟΝΕΚ - ΕΔΗΝ. Γεώργιος Παπανδρέου και νεολαία. 35 χρόνια ΟΝΕΚ - 30 χρόνια ΕΔΗΝ*, Πιτσιλός, Αθήνα 1997, σελ. 176 - 177.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

δικαιωμάτων τους, τα οποία κινδύνευαν από το ασφυκτικό καταπιεστικό και κατασταλτικό πλαίσιο που είχε επιβάλλει το μετεμφυλιακό πλέγμα εξουσίας. Η επίκληση στον "συνταγματικό πατριωτισμό" έδινε τη δυνατότητα να υπερκεραστούν οι πολιτικές διαφορές και να διαμορφωθεί ένα ευρύ πεδίο συνεννόησης μεταξύ των αντιδεξιών δυνάμεων. Μέσω της επίκλησης του "114" η κυβέρνηση Καραμανλή επιχειρούνταν να αναδειχθεί ως μη συνταγματική, άρα μη νόμιμη και τελικά μη νομιμοποιημένη από την ίδια την κοινωνία. Η διαφύλαξη του "συνταγματικού πατριωτισμού" εξυπηρετούσε απόλυτα τις επιδιώξεις του στρατηγικού εγχειρήματος του "Ανενδότου αγώνα" αφού κινούνταν στην ίδια γραμμή, αυτή της νομιμότητας. Η προβολή του "συνταγματικού πατριωτισμού" προσέδιδε στην κουλτούρα και στον προσανατολισμό της φοιτητικής νεολαίας πολιτικοποίηση. Πραγματοποιούνταν έτσι η ανανοηματοδότηση και η διεύρυνση του πολιτικού στην κοινωνία. Το πολιτικό δεν συνιστούσε πλέον το μόνο πεδίο αντιπαράθεσης μεταξύ των πολιτικών κομμάτων αλλά διαχεόταν στην ελληνική κοινωνία που επιδίωκε να μεταρρυθμιστεί σε όλα τα επίπεδα.

Η ανακοίνωση της αστυνομίας σχετικά με την αναγραφή των συνθημάτων τα μεσάνυχτα της 1ης Απριλίου 1962 δεν διαφώτιζε την κατάσταση και ήταν ενδεικτική της σύγχυσης και του μουδιάσματος που επικρατούσε στις αρχές. Η αστυνομία απέδιδε με αφέλεια την πράξη σε κομμουνιστές που επιχείρησαν να γράψουν "ανατρεπτικά" συνθήματα. Ωστόσο η απόδοση της αναγραφής των συνθημάτων σε οπαδούς της ΕΔΑ προκάλεσε την έντονη και αναμενόμενη αντίδραση των στελεχών της νεολαίας του Κέντρου. Με ανοιχτή επιστολή προς την αστυνομία ο ΣΥΔΝΕ υποστήριζε εμφατικά ότι "ξέρουν να αγωνίζονται και όσοι δεν είναι κομμουνιστές για τα δίκαια των. Ξέρουν να πρωτοστατούν και να κατευθύνουν χωρίς τη συνδρομή των αριστερών στοιχείων". Υιοθετώντας οξύ αντικομμουνιστικό ύφος, ο ΣΥΔΝΕ δεν έκρυβε την ενόχληση του και σύστηνε στην αστυνομία να είναι πιο προσεκτική στις διαπιστώσεις της αφού "είναι εγκληματικό να αποδίδωμεν πάσα δυναμική εκδήλωση της νεολαίας μας, υποστηριζούσης τα αιτήματα της, σε πρωτοβουλίες της Άκρας Αριστεράς".[148] Σε πιο ήπιο τόνο, η ΟΝΕΚ σχολιάζοντας την ανακοίνωση της αστυνομίας, εκτιμούσε ότι αυτή χαρακτηριζόταν από τη "γνωστή τακτική της υπεραπλούστευσης πάσης εκδηλώσεως δια του χαρακτηρισμού της ως

[148] Βλ. Ανοικτή επιστολή ΣΥΔΝΕ προς την αστυνομία, 3 Απριλίου 1962, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 7, φάκελος 50: Πολιτικές νεολαίες, κινήσεις και οργανώσεις νεολαίας, 1960 - 1966, υποφάκελος 2: ΣΥΔΝΕ, 1961 - 1962, ΕΜΙΑΝ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

κομμουνιστικής" και διαβεβαίωνε ότι "ο συλληφθείς φοιτητής Νίκος Καραμανλής δεν είναι γνωστός ως κομμουνιστής στη Νεολαία του Κέντρου". Τέλος εξέφραζε εύλογη απορία πως "ενώ η ταυτότητα των μη συλληφθέντων παρέμενε άγνωστη στις αρχές, εκείνες έσπευσαν να αποδώσουν την αναγραφή των συνθημάτων σε κομμουνιστές".[149]

Όπως διαβεβαιώνει ο Νίκος Καραμανλής, τα κόμματα τόσο της ΕΔΑ όσο και της ΕΚ δεν γνώριζαν για αυτή την ενέργεια και αιφνιδιάστηκαν. Επρόκειτο για αυθόρμητη απόφαση μιας μικρής ομάδας συνδικαλιστών φοιτητών που πάρθηκε το βράδυ σε μυστική συνάντηση στον όγδοο όροφο μιας πολυκατοικίας στην οποία πλέον δεν διέμενε κανείς, ιδιοκτησίας της μητέρας του Νίκου Καραμανλή στην οδό Βερανζέρου 4 μεταξύ της πλατείας Κάνιγγος και της οδού Πατησίων. Στην ομάδα συμμετείχαν γνωστά στελέχη του φοιτητικού συνδικαλισμού, φοιτητές που διατηρούσαν χαλαρή σύνδεση με τη Ν.ΕΔΑ και την ΟΝΕΚ, ενώ στην παράτολμη ενέργεια πήραν μέρος και μέλη της ΠΕΝ.[150] Ακόμη και μετά την εκδήλωση και την αποκάλυψη της πράξης, η ηγεσία της ΕΔΑ παρέμεινε αμήχανα επιφυλακτική καθώς ενδεχόμενη αποδοχή του συνθήματος του "114" σήμαινε ακύρωση της επίσημης κομματικής γραμμής. Η ΕΔΑ άλλωστε είχε καταψηφίσει το Σύνταγμα του 1952 και οι επιφυλάξεις που διατυπώνονταν από ηγετικά στελέχη του κόμματος ήταν εύλογες καθώς εμφανιζόταν να υποστηρίζει την ακροτελεύτια διάταξη ενός συντάγματος που εν συνόλω η ίδια στο παρελθόν είχε απορρίψει.[151]

Τα γεγονότα όμως φαίνεται ότι ξεπέρασαν τους στόχους που έθεταν τα πολιτικά κόμματα της αντιπολίτευσης και παραμέρισαν τους όποιους δισταγμούς. Ειδικά η Αριστερά, αντιλαμβανόμενη την απήχηση του συνθήματος στους νέους και την ταυτόχρονη πρωτοβουλία της ΔΕΣΠΑ να κηρύξει τον δικό της "Ανένδοτο" εντός των πανεπιστημίων, απαιτώντας διαφύλαξη του πανεπιστημιακού ασύλου,

[149] Ανακοίνωση ΟΝΕΚ για τη σύλληψη του Νίκου Καραμανλή, *Ελευθερία*, 3 Απριλίου 1962, οπ.π., σελ. 7.

[150] Βλ. Νίκος Καραμανλής, "Πρόσωπα και αναμνήσεις από το Κίνημα του 114" στο Ίδρυμα Πολιτισμού και Εκπαίδευσης Ανδρέας Λεντάκης *Δρόμοι της νεολαίας στη δεκαετία του 60*: *Πολιτικές δράσεις και πολιτισμικές παρεμβάσεις*, οπ.π., σελ. 139. "Η πρωτοβουλία για την αναγραφή των συνθημάτων ήταν αυθόρμητη και οργανωμένη μεταξύ προοδευτικών, μαχητικών φοιτητών, που πιθανότατα μάλιστα, αν ετίθετο υπόψη των υπευθύνων καθοδηγητικών φορέων της εποχής εκ των προτέρων, δεν θα είχε εγκριθεί. Εκ των υστέρων αποδείχθηκε ότι υπήρξε καλοδεχούμενη και από τις πολιτικές νεολαίες και ιδιαίτερα από την κοινή φοιτητική και ευρύτερη κοινή γνώμη. Άλλωστε και η πολιτική σύνθεση των μελών της πρωτοβουλίας είχε ποικιλία. Ο Κώστας Βεργόπουλος ανήκε στην προοδευτική τάση της νεολαίας του ΚΠ, που αλληθώριζε προς τ' αριστερά, ο Μιχάλης Παπαγιαννάκης ήταν οργανωμένος στη Ν.ΕΔΑ, ο Αλέκος Μπέτσης στην κεντρώα νεολαία, ενώ όλοι οι υπόλοιποι είμαστε ανεξάρτητοι αριστεροί και εκούσιοι ή ακούσιοι συνοδοιπόροι της τότε επίσημης αριστεράς".

[151] Η ΕΔΑ είχε καταψηφίσει το Σύνταγμα του 1952 στο σύνολο του. Επιφυλάξεις για το σύνθημα "114" διατύπωσε ο Αντώνης Μπριλλάκης.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

κατοχύρωση ακαδημαϊκών ελευθεριών και προστασία του συνταγματικού δικαιώματος του "συνέρχεσθαι", το εγκολπώθηκε. Σε συγκεντρώσεις που διοργανώθηκαν από τη ΔΕΣΠΑ στις 6 και 16 Απριλίου 1962 στον απόηχο των σφοδρών συγκρούσεων των φοιτητών της φυσικής και της θεολογίας με τις αστυνομικές δυνάμεις, οι φοιτητές που κατέκλυσαν τις αίθουσες των θεάτρων έδωσαν όρκο για τη διαφύλαξη των ακαδημαϊκών ελευθεριών και του πανεπιστημιακού ασύλου.[152] Ήταν η πρώτη μαζική συντονισμένη αντίδραση του φοιτητικού κινήματος απέναντι στο ασφυκτικό κλίμα καταπίεσης που επισφραγίζονταν από την καθημερινή παρουσία του σπουδαστικού τμήματος της ασφάλειας εντός και εκτός των πανεπιστημιακών χώρων και τις ποικιλότροπες κυβερνητικές επεμβάσεις στον φοιτητικό συνδικαλισμό. Συνιστούσε εντυπωσιακή απάντηση του φοιτητικού κινήματος στην πείσμονα "πολιτική της πυγμής"[153] που επιδείκνυε η κυβέρνηση απέναντι στη νεολαία.

Το κλίμα της συγκέντρωσης της 6ης Απριλίου στο θέατρο *Χατζηχρήστου* ήταν τεταμένο αλλά ταυτόχρονα ενθουσιώδες και πανηγυρικό. Ο τόνος των κύριων ομιλητών (του αντιπροέδρου της ΔΕΣΠΑ Δημήτρη Καραφίλη και του γενικού γραμματέα και υπεύθυνου του γραφείου διεθνών σχέσεων της, Γιάννη Γιανουλόπουλου) ήταν πολύ οξύς για τα δεδομένα της εποχής και ιδιαίτερα επιθετικός.[154] Στο σχετικό ψήφισμα που εγκρίθηκε παμψηφεί - το οποίο ανέγνωσε ο Μανώλης Μυλωνάκης - η κυβέρνηση καλούνταν "να καταργήσει το σπουδαστικό τμήμα της Ασφάλειας, να αποχωρήσουν εντός επταημέρου όλα τα αστυνομικά όργανα από τους πανεπιστημιακούς χώρους" και απευθυνόταν ρητή προειδοποίηση ότι "σε διαφορετική περίπτωση οι φοιτητές θα νομιμοποιούνταν να αντιτάξουν ενεργητική άμυνα κατ' εφαρμογή του άρθρου 114 του Συντάγματος". Παράλληλα η κυβέρνηση όφειλε να "σεβαστεί στο εξής το πανεπιστημιακό άσυλο και να άρει το απαράδεκτο καθεστώς των απειλών, πιέσεων επί συνδικαλιστών, εκβιασμών, δωροδοκιών, της τρομοκράτησης και παρακολούθησης των σπουδαστών υπό των οργάνων της Ασφαλείας, ακόμη και εντός των αιθουσών διδασκαλίας και εν γένει της

[152] Ο όρκος των σπουδαστών ανέφερε: "Ορκίζομαι να φυλάττω το Σύνταγμα και τη Δημοκρατία, πιστός στις παραδόσεις της Ελληνικής Νεολαίας και να προασπίζω τις Ακαδημαϊκές Ελευθερίες και το Ακαδημαϊκό Άσυλο. Ζήτω η Δημοκρατία". Δημοσιεύεται στην *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 37 - 38 (16 Απριλίου 1962), οπ.π., εξώφυλλο.
[153] Δανείζομαι τον όρο "πείσμονα πολιτική πυγμής" από το πρωτοσέλιδο της *Ελευθερίας*, 13 Απρίλιου 1962.
[154] Ομιλία Γ. Γιανουλόπουλου στη συγκέντρωση, *οπ.π.*, 7 Απριλίου 1962, σελ. 6.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

αστυνόμευσης του φρονήματος και των πράξεων των φοιτητών".[155] Στο ψήφισμα επισημαινόταν η "δημιουργία συντονιστικού οργάνου όλων των σπουδαστικών συλλόγων δια την από κοινού ανάληψιν δραστηριότητος προς αποκατάστασιν των τρωθεισών ακαδημαϊκών ελευθεριών και η δημιουργία φορέως του αγώνος αποτελεσθησομένου υπό σπουδαστάς όλων των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων".[156]

Επτά ημέρες αργότερα, στις 13 Απριλίου 1962, δύο μέρες μετά την επεισοδιακή συγκέντρωση των θεολόγων, ξέσπασαν μαχητικές διαδηλώσεις των φοιτητών στους δρόμους γύρω από τα Προπύλαια του πανεπιστημίου και γενικευμένες συγκρούσεις με την αστυνομία που γρήγορα επεκτάθηκαν σε όλο το κέντρο της Αθήνας. Η αστυνομία σε μια πράξη αυταρχισμού σφράγισε με λουκέτο τα γραφεία της ΔΕΣΠΑ. Η συγκέντρωση που είχε εξαγγελθεί, απαγορεύτηκε από τις αρχές για λόγους δημόσιας τάξης και ασφάλειας.[157] Η παρουσία της αστυνομίας στη συγκέντρωση ήταν επιβλητική. Οι φοιτητές αξίωσαν την παραίτηση του πρύτανη του πανεπιστημίου Αθηνών Φωκά επειδή ο τελευταίος συντάχθηκε με τις αρχές και αρνήθηκε ότι το ακαδημαϊκό άσυλο παραβιάστηκε επανειλημμένα από τις αστυνομικές δυνάμεις.[158] Η ενέργεια του πρύτανη να αναστείλει τη λειτουργία του ιδρύματος για δέκα μέρες, η επιδεικτική αδιαφορία της Συγκλήτου που τη στιγμή που οι φοιτητές διαδήλωναν και υφίσταντο την κρατική και παρακρατική βία,[159] εκείνη αποφάσιζε να παραθέσει δεξίωση προς τιμή του βασιλικού ζεύγους και η καθολική

[155] Βλ. Ψήφισμα εγκριθέν κατά την πανσπουδαστικήν συγκέντρωσιν της ΔΕΣΠΑ δια την αποκατάστασιν των ακαδημαϊκών ελευθεριών, 6 Απρίλιου 1962, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 2, φάκελος 11: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), εξερχόμενα, 1949 - 1951, 1957 - 1963 και αχρονολόγητα, υποφάκελος 9: 1962, ΕΜΙΑΝ.

[156] Βλ. Ιδρυτική διακήρυξη ΔΑΣ - 114, Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 7, φάκελος 24: Δημοκρατική Αντίστασις Σπουδαστών (ΔΑΣ), υποφάκελος 1, ΕΜΙΑΝ. "Έχει τίτλο Δημοκρατική Αντίστασις Σπουδαστών (ΔΑΣ) - 114. Διοικείται από προσωρινή εννεαμελή διοικούσα επιτροπή και πλαισιούται από επιτροπή 114 φοιτητών εκπροσωπούντων όλας τας ανωτάτας σχολάς των Αθηνών".

[157] Βλ. Διαταγή Αστυνομίας Πόλεων Αθηνών, Υποδιεύθυνσις Γενικής Ασφάλειας προς ΔΕΣΠΑ, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 2, φάκελος 10: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), εισερχόμενα, 1950 - 1951, 1957 - 1962 και αχρονολόγητα, υποφάκελος 7: 1962, ΕΜΙΑΝ.

[158] Ο πρύτανης διαβεβαίωνε: "Αι θύραι του Πανεπιστημίου είχον κλεισθή κατ' εντολή μου από της 10.30 πρωινής σήμερον. Επομένως ουδείς φοιτητής, πολλώ δε μάλλον και ουδείς αστυνομικός εισήλθε εις το Πανεπιστήμιον κατά τη διάρκεια των επεισοδίων". Η ΔΕΣΠΑ κήρυξε το πανεπιστημιακό άσυλο και τις ακαδημαϊκές ελευθερίες εν διωγμώ.

[159] *Ο Φοιτητής της Νομικής*, τχ. 1 (19 Απριλίου 1962), οπ.π., σελ. 1 - 2. Σε έκτακτη συνεδρίαση του διοικητικού συμβουλίου της "Θέμιδας" με θέμα τα αιματηρά επεισόδια, ο Μιχάλης Παπαγιαννάκης ζήτησε "να διαγραφούν από τον Σύλλογο οι φοιτητές που είναι όργανα της ασφάλειας" και ο Γιώργος Γιανουλόπουλος κατήγγειλε ότι "Συνάδελφοι συμφοιτητές της Νομικής έδειχναν στους αστυνομικούς συναδέλφους και τους παρότρυναν να τους κτυπήσουν". "Οι καταδότες", *οπ.π.* Το ψήφισμα της ΔΕΣΠΑ ανέφερε: "Καταγγέλλει και παραδίδει στην κοινή περιφρόνηση τους φοιτητές μέλη της ΕΚΟΦ, οι οποίοι κατά τη διαδήλωση της παρελθούσας Παρασκευής κατέδιδον τους συναδέλφους τους στην Αστυνομία".

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

απαγόρευση από τον υπουργό Εσωτερικών Γεώργιο Ράλλη των ανοιχτών συγκεντρώσεων για λόγους δημόσιας τάξης εντείνανε τη διαμαρτυρία.

Στις 14 Απριλίου 1962 ο Γιανουλόπουλος, εκπροσωπώντας τη ΔΕΣΠΑ, πήγε στη Θεσσαλονίκη για να παρακολουθήσει τις εκδηλώσεις στο πλαίσιο της καθιερωμένης φοιτητικής εβδομάδας. Συνοδευόταν από τον πρόεδρο του Συλλόγου Φοιτητών Νομικής "η Θέμις" Δημοσθένη Παπαδήμα. Στο περιθώριο της φοιτητικής εβδομάδας, στη συγκέντρωση που διοργάνωσε η ΦΕΑΠΘ στο χώρο του Πανεπιστημιακού Γυμναστηρίου[160] σε ένδειξη διαμαρτυρίας για τα γεγονότα που είχαν εκτυλιχθεί στο κέντρο της Αθήνας (δηλαδή τον άγριο ξυλοδαρμό των φοιτητών την προηγούμενη μέρα), σημειώθηκαν περιορισμένης έκτασης και έντασης επεισόδια, όταν μέλη της ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης άρπαξαν το μικρόφωνο από τον Παπαδήμα και δεν του επέτρεψαν να ολοκληρώσει την ομιλία του.[161] Παρά τις συστάσεις του πρύτανη του ΑΠΘ Ιωάννη Κορωναίου και του τέως πρύτανη (προπρύτανη) Γεώργιου Βάρβογλη για διατήρηση κόσμιου κλίματος, για την αποφυγή εκτρόπων και για αποχώρηση των συγκεντρωμένων μετά τις προγραμματισμένες ομιλίες, η κατάληξη υπήρξε τελείως διαφορετική.[162] Σε ανακοίνωση που δημοσιεύτηκε στο *Βήμα*, η ΕΚΟΦ καταλόγιζε την πλήρη ευθύνη για τα επεισόδια που συνέβησαν "στο κομματιζόμενο διοικητικό συμβούλιο της ΦΕΑΠΘ που έδρασε κάτω από την καθοδήγηση βουλευτών της αντιπολίτευσης".[163]

---

[160] Οι φοιτητές πρότειναν να χρησιμοποιηθεί χώρος εντός του ΑΠΘ για τη διεξαγωγή της συγκέντρωσης. Η πρυτανεία αρνήθηκε να παραχωρήσει αίθουσα και οι φοιτητές αναγκάστηκαν να πραγματοποιήσουν τη συγκέντρωση στο πανεπιστημιακό γυμναστήριο μετά από σχετική άδεια της χωροφυλακής.

[161] Ο Παπαδήμας υποστήριξε ότι το Πανεπιστήμιο Αθηνών εξαιτίας της αστυνόμευσης θύμιζε γερμανικό γκέτο, προκαλώντας την αντίδραση παριστάμενων μελών της ΕΚΟΦ. Σε συνοδευτικό σημείωμα του Γιανουλόπουλου αναφέρεται ότι "μετά τη συγκέντρωση στο θέατρο *Χατζηχρήστου* και τη συγκέντρωση στα Προπύλαια, πήγα στη Θεσσαλονίκη να μιλήσω σε συγκέντρωση και να παρακολουθήσω τη φοιτητική εβδομάδα 15 - 22/4/1962. Επιτέθηκαν (ήταν ανοιχτή συγκέντρωση) οι Εκοφίτες της Θεσσαλονίκης με επικεφαλής τον Λάκη Ιωαννίδη που επιχείρησε να μου πάρει το μικρόφωνο".

[162] *Μακεδονία*, 15 Απριλίου 1962, οπ.π., σελ. 5. Τα μέλη της ΕΚΟΦ Λάκης Ιωαννίδης (φοιτητής Νομικής και β' αντιπρόεδρος ΦΕΑΠΘ), Αθανάσιος Δεσλής (φοιτητής Γεωπονοδασολογικής, μέλος διοικητικού συμβουλίου ΦΕΑΠΘ) και Κώστας Κυριακόπουλος (φοιτητής Νομικής και τέως πρόεδρος ΕΚΟΦ Θεσσαλονίκης) επιτέθηκαν στον Παπαδήμα για να του αποσπάσουν το μικρόφωνο και ακολούθησαν συμπλοκές με φοιτητές. Σύμφωνα με καταγγελίες, ο Κώστας Κυριακόπουλος πέταξε το καλλιμαύχιον του φοιτητή θεολογίας Αρίσταρχου Τσαλπαρά.

[163] Ανακοίνωση ΕΚΟΦ αμέσως μετά τη συγκέντρωση της Θεσσαλονίκης, Το *Βήμα*, Απρίλιος 1962, οπ.π. "Το κομματιζόμενον Δ.Σ. της ΦΕΑΠΘ με στελέχη του Κέντρου, Τριαρίδην, Σπυρούδην, Παπαϊωάννου, Δημάδην, Νακρατζάν εν συνεργασία με τους αριστερούς Γρέβιαν, Τσουπριάν, Κεϋσογλου, Παπακωνσταντίνου, Τσαρουχά και Παπατσαρούχα, λαμβάνοντας οδηγίας από τους βουλευτάς των απεφάσισαν να εκτρέψουν την συγκέντρωσιν και να δημιουργήσουν επεισόδια, όμοια με τα των Αθηνών. Εκάλεσαν μυστικώς εξ Αθηνών τους γνωστούς ταραξίας Παπαδήμαν και Γιαννουλάκον". Για την εκδοχή της ΕΚΟΦ βλ. Λάκης Ιωαννίδης, *Το κίνημα της ελληνικής νεολαίας*, Θεσσαλονίκη 1973, σελ. 45 - 53.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Η αίτηση της ΕΚ για διεξαγωγή ανοιχτής συγκέντρωσης στις 20 Απριλίου 1962 απορρίφθηκε από την κυβέρνηση για λόγους ασφαλείας. Εμφανιζόταν για πρώτη φορά το εξής παράδοξο και αξιοσημείωτο: Ένα εθνικόφρον κόμμα αρνούνταν σε ένα άλλο εθνικόφρον την άδεια για διεξαγωγή συγκέντρωσης και παράλληλα με την πραγματοποίηση της εν λόγω συγκέντρωσης, ένα εθνικόφρον κόμμα εμφανιζόταν να αψηφά την επίσημη κυβερνητική απαγόρευση. Επιπλέον η αιτιολόγηση της απαγόρευσης ήταν προβληματική αφού απέδιδε την ενδεχόμενη διασάλευση της τάξης σ' ένα νομιμόφρον και εθνικόφρον κόμμα και όχι στους συνήθεις υπόπτους κομμουνιστές. Η ΕΚ θεώρησε ότι η απαγόρευση της συγκέντρωσης από τις αρχές αποτελούσε παραβίαση του συνταγματικά κατοχυρωμένου δικαιώματος του "συνέρχεσθαι", το οποίο ρυθμιζόταν με το άρθρο 14 του συντάγματος και συνδεόταν άρρηκτα με το δικαίωμα ελευθερίας της έκφρασης. Η ΕΚ επέμεινε στη διεξαγωγή της συγκέντρωσης. Η κατάληξη της ήταν αναμενόμενη και σημειώθηκαν επεισόδια. Η ηγεσία της ΕΚ παρά τις διαβεβαιώσεις που είχε παράσχει στην κυβέρνηση Καραμανλή για τον ειρηνικό χαρακτήρα της εκδήλωσης εμφανιζόταν να επιδιώκει την ανατροπή της κυβέρνησης. Επιπλέον στη συγκέντρωση, παρά τις επίμονες συστάσεις του Παπανδρέου προς τους οπαδούς της ΕΔΑ να μη συμμετάσχουν, η παρουσία των αριστερών υπήρξε μαζική.[164]

Τις επόμενες μέρες η ένταση στον φοιτητικό χώρο αποκλιμακώθηκε. Στην εκτόνωση της φοιτητικής διαμαρτυρίας συνέβαλε η δικαστική προσφυγή μελών του ΣΦΟΑ που ελεγχόταν από την ΕΚΟΦ για το διορισμό νέας προσωρινής διοίκησης στη ΔΕΣΠΑ.[165] Οι φοιτητές που προσέφυγαν στη δικαιοσύνη, για να δικαιολογήσουν την ενέργεια τους, υποστήριξαν ότι είχε σημειωθεί παραβίαση διατάξεων του καταστατικού της ομοσπονδίας από το απερχόμενο προεδρείο της ΔΕΣΠΑ και ότι το διοικητικό συμβούλιο είχε εκτραπεί από τους φοιτητικούς σε πολιτικούς σκοπούς. Η καινούργια διορισμένη διοίκηση θα προκήρυσσε εκλογές με το αιτιολογικό ότι είχαν καθυστερήσει να διεξαχθούν οι αρχαιρεσίες για την εκλογή νέου προεδρείου στο δευτεροβάθμιο συνδικαλιστικό όργανο των φοιτητικών συλλόγων των σχολών του

[164] Η ηγεσία της ΕΚ είχε παράσχει διαβεβαιώσεις ότι δεν θα γίνονταν επεισόδια. Όμως η απαγόρευση της συγκέντρωσης όξυνε το κλίμα και σημειώθηκαν συμπλοκές στην προσπάθεια των συγκεντρωμένων να φτάσουν στη Λέσχη του ΚΦ, από όπου θα εκφωνούσε την ομιλία του ο Παπανδρέου.

[165] Ο φοιτητής που έλαβε την αίτηση από τον δικαστικό κλητήρα Νίκωνα Χαραλαμπάκο ήταν ο σύμβουλος της ΔΕΣΠΑ και μέλος του ΣΦΟΑ (Ε' έτος) Αλέξανδρος Χατζηλίας που την απέκρυψε και δεν την κοινοποίησε στο προεδρείο.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Πανεπιστημίου Αθηνών.[166] Η συγκεκριμένη ενέργεια ενείχε προφανή σκοπιμότητα και θα πρέπει να ενταχθεί στις πρακτικές που επέλεγε να εφαρμόζει κάθε φορά η ΕΚΟΦ. Αντίστοιχες δικαστικές προσφυγές είχε καταθέσει η οργάνωση στο ΣΣΕΜΠ, στη ΦΕΑΠΘ,[167] στην ΑΒΣΠ και στη Νομική Αθηνών.[168] Η παραπομπή στη δικαιοσύνη και η δικαίωση της ΕΚΟΦ με τον καθορισμό προσωρινών διοικητικών συμβουλίων αποσκοπούσαν στην αδρανοποίηση των φοιτητικών συλλόγων και στη διακοπή της συνδικαλιστικής δραστηριότητας. Η ίδια η ΕΚΟΦ φαίνεται να αντιλαμβανόταν ότι στις επόμενες προγραμματισμένες εκλογές που θα διεξάγονταν για την ανανέωση του διοικητικού συμβουλίου της ΔΕΣΠΑ δεν θα επικρατούσε εξαιτίας της ήττας που είχε υποστεί στους συλλόγους τους προηγούμενους μήνες, αλλά και του μη αναστρέψιμου αντικυβερνητικού αντίκτυπου που είχε δημιουργηθεί από τα γεγονότα του Απριλίου και τις συγκρούσεις του φοιτητικού κινήματος με την αστυνομία.

Η μέθοδος της ανατροπής των αιρετών διοικητικών συμβουλίων των αντιπροσωπευτικών συνδικαλιστικών οργάνων του φοιτητικού κινήματος μέσω της προσφυγής στη δικαιοσύνη και η αίτηση υποβολής προσωρινών μέτρων από μέλη της ΕΚΟΦ ήταν συνηθισμένη πράξη. Η κοινοποίηση της δικαστικής αρχής γινόταν σε πρόσωπα της εμπιστοσύνης της ΕΚΟΦ που απέκρυπταν το έγγραφο από τα μέλη των συμβουλίων με αποτέλεσμα οι σύλλογοι να μην λαμβάνουν γνώση της δικαστικής

[166] Η προσωρινή διοίκηση της ΔΕΣΠΑ που συστηνόταν "επί τω σκοπώ της προκηρύξεως δια την εκλογήν τακτικού διοικητικού συμβουλίου", αποτελούνταν από τους Χρήστο Κοφίτσα και Κορνήλιο Καραμητσάνη της Νομικής, Βασίλειο Σωτηρόπουλο και Δημήτριο Χριστοφιλογιάννη της Ιατρικής, Αθανάσιο Αγγελόπουλο και Κωνσταντίνο Φραγκομίχαλο της Θεολογικής, Ιωάννη Πατσόγιαννη και Νικόλαο Ρηγόπουλο της Οδοντιατρικής, Γεώργιο Γραμματικάκη και Θεόδωρο Λύρα της Φυσικομαθηματικής και Γεώργιο Μπουραντά και Χαράλαμπο Κατωπόδη της Φιλοσοφικής. "Εκ των διορισθέντων ο φοιτητής της Φυσικομαθηματικής Σχολής Γεώργιος Γραμματικάκης κατήγγειλε την σκευωρίαν και παρητήθη". Βλ. Καταγγελία Συλλόγων Φοιτητών Νομικής "η Θέμις", Φοιτητών Ιατρικής "ο Ιπποκράτης", Φοιτητών Φιλοσοφικής "ο Πλάτων", Φοιτητών Φυσικομαθηματικής "ο Αριστοτέλης", 12 Μαΐου 1962, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 6, φάκελος 40, υποφάκελος 2: Κοινές ανακοινώσεις φοιτητικών συλλόγων, 1961 - 1962, ΕΜΙΑΝ.

[167] Οι εκλογές για την ανάδειξη νέου διοικητικού συμβουλίου της ΦΕΑΠΘ διεξήχθησαν στις 4 Απριλίου 1962. Το προεδρείο καταρτίστηκε σε σώμα έξι μέρες αργότερα και σε αυτό κυριάρχησαν 9 συνδικαλιστές από την ΟΝΕΚ και την ΠΕΝ και μόλις 2 μέλη της ΕΚΟΦ. Στις 9 Μαΐου το εκλεγμένο συμβούλιο παραμερίστηκε και διορίστηκε προσωρινή διοίκηση με απόφαση του πρωτοδικείου. *Μακεδονία*, 3 Απριλίου, 11 Απριλίου, 9 Μαΐου 1962, οπ.π.

[168] Το προσωρινό διοικητικό συμβούλιο της "Θέμιδας" συνήλθε σε σώμα στις 21 Μαΐου 1962 από τους Σωκράτη Τσαγκαδόπουλο πρόεδρο, Τάκη Τσαριώτη, αντιπρόεδρο, Κωνσταντίνο Κακογιαννάκο, γενικό γραμματέα, Κώστα Παπακώστα, ειδικό γραμματέα και Ηλία Μπαβαβέα, ταμία. Είχε προηγηθεί συγκέντρωση των μελών της προσωρινής διοικούσας επιτροπής που θα οδηγούσε το σύλλογο σε εκλογές μετά από απόφαση του προέδρου πρωτοδικών. *21ος Αιών*, τχ. 18 - 20 (Ιούλιος - Σεπτέμβριος 1962), οπ.π., σελ. 6.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

έγκλησης και να σημειώνεται ερημοδικία.[169] Οι εκπρόσωποι του απερχόμενου προεδρείου της ΔΕΣΠΑ και των φοιτητικών συλλόγων αντέδρασαν στη δικαστική απόφαση που προέβλεπε διορισμό προσωρινής διοίκησης στη ΔΕΣΠΑ και έκαναν λόγο για "άνωθεν οργανωμένο σχέδιο αποκεφαλισμού της φοιτητικής ηγεσίας και για προσπάθεια επαναφοράς της ΕΚΟΦ από την πίσω πόρτα με δόλια μέσα". Οι φοιτητικοί σύλλογοι της Νομικής, της Ιατρικής, της Φιλοσοφικής και της Φυσικομαθηματικής ζήτησαν την ανάκληση της δικαστικής απόφασης. Ο Φοιτητικός Θεολογικός Σύνδεσμος εξέφρασε την εμπιστοσύνη του στην αιρετή ΔΕΣΠΑ. Στις αρχαιρεσίες που διεξήχθησαν στις αρχές Ιουλίου 1962 σημειώθηκαν επεισόδια και το ρήγμα μεταξύ των παρατάξεων διογκώθηκε. Η επικράτηση των αντιπάλων της ΕΚΟΦ ήταν σαρωτική με αποτέλεσμα τα ελάχιστα εκλεγμένα προσκείμενα στην ΕΚΟΦ μέλη να αποχωρήσουν από τη συνεδρίαση και να αυτοανακηρυχθούν στις θέσεις ευθύνης του διοικητικού συμβουλίου, συστήνοντας παράλληλη φιλοκυβερνητική, "σκιώδη" ΔΕΣΠΑ, η οποία δεν είχε ουσιαστική νομιμοποίηση.[170]

Η πρόθεση της κυβέρνησης Καραμανλή να φέρει τον Αύγουστο του ίδιου έτους προς ψήφιση στην Επιτροπή Εξουσιοδοτήσεως δέσμη τριών νομοσχεδίων που αφορούσαν τον χώρο της παιδείας λειτούργησε ως θρυαλλίδα.[171] Η ψήφιση του "Νόμου περί οργανισμών των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων" συνάντησε τις μεγαλύτερες αντιδράσεις των φοιτητών. Με το επίμαχο νομοσχέδιο επιχειρούνταν η κατάργηση της αυτοτέλειας (αυτοδιοίκησης) των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων που προβλεπόταν από το άρθρο 16 του Συντάγματος και παρεχόταν η δυνατότητα στον Υπουργό Παιδείας να παρεμβαίνει στον τρόπο λειτουργίας και διοίκησης των σχολών μέσω της έκδοσης βασιλικών διαταγμάτων. Ο Υπουργός αποφάσιζε για την ίδρυση σχολών, για τον καθορισμό του αριθμού των εισακτέων, για το διορισμό διδακτικού και διοικητικού προσωπικού (κλητήρων, καθηγητών),

[169] Βλ. Ανακοίνωση - Καταγγελία Συλλόγων φοιτητών Νομικής Σχολής "η Θέμις", Ιατρικής Σχολής "ο Ιπποκράτης", Φιλοσοφικής Σχολής "ο Πλάτων", Φυσικομαθηματικής Σχολής "ο Αριστοτέλης", 12 Μαΐου 1962, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 6, φάκελος 40, υποφάκελος 2: Κοινές ανακοινώσεις φοιτητικών συλλόγων, 1961 - 1962, ΕΜΙΑΝ.

[170] Βλ. Καταγγελία ΔΕΣΠΑ Προς Τύπον, Πανεπιστημιακάς Αρχάς, Πολιτικά Κόμματα, Πνευματικά και Επιστημονικά Σωματεία, Ελληνική και Διεθνή Ένωση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ΣΥΔΝΕ, ΔΑΣ - 114, Ιούλιος 1962, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 2, φάκελος 11: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), εξερχόμενα, 1949 - 1951, 1957 - 1963 και αρχονολόγητα, υποφάκελος 9: 1962, ΕΜΙΑΝ. *Φοιτητικοί Αντίλαλοι* της ΕΚΟΦ, Έτος Α′, τχ. 4 (Νοέμβριος 1962), οπ.π.

[171] Το πρώτο νομοσχέδιο αφορούσε την ίδρυση του Οργανισμού Σχολικών Κτιρίων (ΟΣΚ) που θα φρόντιζε για την ολοκλήρωση της ανέγερσης των πανεπιστημιακών κτηριακών υποδομών, το δεύτερο αφορούσε τη συγγραφή, κρίση και έκδοση των διδακτικών βιβλίων και το τρίτο ρύθμιζε διοικητικά ζητήματα της Ανώτατης Εκπαίδευσης.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

ακόμη και για την κατάργηση ακαδημαϊκών εδρών, όλα δηλαδή ήταν προϊόν συναλλαγών. Το νομοσχέδιο όμως προέβλεπε επεμβάσεις και στον φοιτητικό συνδικαλισμό αφού ήταν πλέον στη διακριτική ευχέρεια του Υπουργού Παιδείας να προβεί στην απροσχημάτιστη κατάργηση φοιτητικών συλλόγων και συνδικαλιστικών οργάνων αν έκρινε ότι παρέκλιναν του σκοπού τους.[172] Εκ διαμέτρου αντίθετη άποψη για το νομοσχέδιο εξέφραζε ο *21ος Αιών*. Σύμφωνα με το περιοδικό, με το προβλεπόμενο νομοσχέδιο επιδιωκόταν η αναμόρφωση της νομοθεσίας που ίσχυε για τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα έτσι ώστε αυτή να καταστεί πιο λειτουργική, χωρίς να θίγεται καθόλου η αυτοδιοίκηση των πανεπιστημίων.[173] Το περιοδικό επαινούσε τη σχετική πρωτοβουλία της κυβέρνησης και υποστήριζε ότι οι αντιδράσεις προέρχονταν αποκλειστικά από μέλη πολιτικών νεολαιών που κινούνταν από πολιτική σκοπιμότητα και μόνο, χωρίς να εκφράζουν την φοιτητική νεολαία.

Με τις συγκεκριμένες παρεμβάσεις και την κατάθεση του νομοσχεδίου για τα πανεπιστήμια η κυβέρνηση Καραμανλή αναζητούσε αποτελεσματικούς τρόπους κηδεμόνευσης και διακοπής της φοιτητικής διαμαρτυρίας ύστερα από τις αλλεπάλληλες εκλογικές αποτυχίες της ΕΚΟΦ. Οι φοιτητές έκαναν λόγο για "δημιουργία εδάφους ωμής έξωθεν επέμβασης στα φοιτητικά σωματεία" και στον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας τους κατά παράβαση του Συντάγματος (δικαίωμα του "συνεταιρίζεσθαι"). Προειδοποιούσαν πως δεν θα γινόταν ανεκτή η προσπάθεια δημιουργίας προϋποθέσεων διάλυσης των φοιτητικών συλλόγων.[174] Στις 17 και 18 Αυγούστου 1962 με πρωτοβουλία του Συλλόγου Φοιτητών Ιατρικής Σχολής "ο Ιπποκράτης" (ΣΦΙΑ) πραγματοποιήθηκε στην αίθουσα "Ελευθέριος Βενιζέλος" της Λέσχης του ΚΦ και στα γραφεία της Παγκρητίου Ενώσεως, πανσπουδαστική συνδιάσκεψη με θέμα "τα προβλήματα της παιδείας και τα νέα νομοσχέδια". Οι προσκείμενοι στην κυβέρνηση συνδικαλιστές φοιτητές με ξεχωριστές ανακοινώσεις που εξέδωσαν, κατήγγειλαν τη συνδιάσκεψη και έκαναν λόγο για συγκέντρωση των

[172] Το μέλος του διοικητικού συμβουλίου του Παμφιλοσοφικού Φοιτητικού Συλλόγου "ο Πλάτων" Δαυίδ Αντωνίου εκτίμησε ότι ο Υπουργός Παιδείας επιδιώκει να "τροποποιήση ριζικώς το νομοσχέδιο διότι το προηγούμενο του Απριλίου πρέπει να τους ανησύχησε".

[173] "Τα νέα μέτρα δια την Παιδείαν", *21ος Αιών*, τχ. 18 - 20 (Ιούλιος - Σεπτέμβριος 1962), οπ.π.

[174] Τον Ιούλιο του 1962 μέλη της Ν.ΕΔΑ (Θανάσης Τσιώκος - ΠΑΣΠΕ και Αιμίλιος Ζαχαρέας - ΑΣΟΕΕ για τον λόφο της Ακρόπολης με τσιλιαδόρους την Άννα Τσιβάκου - ΑΣΟΕΕ και τον Στράτο και την Φωτεινή Σπυράτου, Τάκης Παππάς, Μίμης Μανωλάκος και Μπάμπης Λυκούδης - Νομική Αθηνών για το κτήριο του πανεπιστημίου, Μάκης Παπούλιας και Σωτήρης Πέτρουλας - ΑΣΟΕΕ για το Υπουργείο Βιομηχανίας) επιχείρησαν να τοποθετήσουν σημαίες με το 114. Συνέντευξη Μάκη Παπούλια στον Πέτρο Μακρή, "η γενιά του 114", συνέχεια 30η, *οπ.π.*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

πολιτικών νεολαιών των κομμάτων της αντιπολίτευσης που επιδίωκαν την ανατροπή "πάση θυσία" της κυβέρνησης.[175]

Παρά το γεγονός ότι τα νομοσχέδια ήλθαν προς ψήφιση στην Επιτροπή Νομοθετικής Εξουσιοδοτήσεως μέσα στο καλοκαίρι προκειμένου να αποφευχθούν ενδεχόμενες κινητοποιήσεις και να ελεγχθούν οι αντιδράσεις, η απάντηση των φοιτητών υπήρξε αρκούντως ικανοποιητική και εντυπωσιακή. Συστάθηκε άμεσα επιτροπή αγώνα που ανέλαβε να ηγηθεί της κινητοποίησης και εκδόθηκαν προκηρύξεις με παραινέσεις για να επιστρέψουν οι φοιτητές από τις επαρχίες τους και να αποτρέψουν την ψήφιση του νομοσχεδίου.[176] Για να εκτονώσει την αντίδραση των φοιτητών ο υπουργός Παιδείας αναγκάστηκε να αποσύρει το νομοσχέδιο που ρύθμιζε τα ζητήματα της ανώτατης εκπαίδευσης. Επρόκειτο για σημαντική νίκη που πετύχαινε - έστω και πρόσκαιρα όπως αποδείχθηκε - το φοιτητικό κίνημα. Η νέα νομοθετική πρωτοβουλία που θα αναλάμβανε ο υπουργός Παιδείας τον χειμώνα του 1962 θα αναζωπύρωνε τη φοιτητική διαμαρτυρία.

[175] Βλ. Ανακοίνωση ΔΕΣΠΑ (ΕΚΟΦ), 7 Οκτωβρίου 1962, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 1, φάκελος 3: Α' Πανσπουδαστική Συνδιάσκεψη, 17 - 18 Αυγούστου 1962, υποφάκελος 2: Περιλήψεις ομιλιών, ΕΜΙΑΝ.

[176] Βλ. Προκήρυξη, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 1, φάκελος 3: Α' Πανσπουδαστική Συνδιάσκεψη, 17 - 18 Αυγούστου 1962, υποφάκελος 3: Επιτροπή Αγώνα Α' Πανσπουδαστικής Συνδιάσκεψης, ΕΜΙΑΝ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Α. ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΜΑΖΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Μετά τις κινητοποιήσεις των αγροτών των Νομών Ηρακλείου και Αιτωλοακαρνανίας για την επίλυση των οικονομικών τους προβλημάτων και τις συγκρούσεις που ακολούθησαν με τις δυνάμεις της χωροφυλακής, το επίκεντρο της κοινωνικής διαμαρτυρίας μετατοπίστηκε εκ νέου στα πανεπιστήμια. Οι αγροτικές κινητοποιήσεις που ξέσπασαν τον Ιούλιο του 1962 και κορυφώθηκαν τον Σεπτέμβριο και οι φοιτητικές που τις διαδέχτηκαν στα τέλη του έτους επέτρεψαν στην ηγεσία της ΕΚ να επανακαθορίσει την τακτική του εγχειρήματος του "Ανένδοτου αγώνα". Άλλωστε στα τέλη καλοκαιριού του 1962 η αποκαλούμενη "πορεία του Παπανδρέου προς το λαό" φαινόταν να εξαντλεί τη δυναμική της και η επαναλαμβανόμενη χρήση ταυτόσημων επιχειρημάτων εκ μέρους της ηγεσίας της ΕΚ σχετικά με το αποτέλεσμα των βουλευτικών εκλογών του 1961 καθιστούσε υπαρκτό τον κίνδυνο απαξίωσης του εγχειρήματος. Με τις κινητοποιήσεις αρχικά των σταφιδοπαραγωγών του Ηρακλείου και στη συνέχεια των καπνοπαραγωγών της Αιτωλοακαρνανίας, η κοινωνική διαμαρτυρία που μέχρι τότε ήταν ορατή στους πανεπιστημιακούς χώρους, διαχύθηκε για πρώτη φορά στην αγροτική ύπαιθρο.

Η ατμόσφαιρα στα χωριά του νομού Αιτωλοακαρνανίας ήταν ηλεκτρισμένη. Κυριαρχούσαν αισθήματα οργής και αγανάκτησης του αγροτικού κόσμου τόσο για τη διαχείριση των αιτημάτων τους από την κυβέρνηση όσο και εξαιτίας της δολοφονίας του νεαρού καπνοπαραγωγού Δημήτριου Βλάχου στη γέφυρα της Σφήνας, κοντά στο Αγρίνιο, κατά τη διάρκεια συμπλοκών με τις δυνάμεις της χωροφυλακής. Την ίδια περίοδο που οι φοιτητές περιορίζονταν να αποστείλουν υπομνήματα προς τον αρμόδιο υπουργό Συγκοινωνιών, ζητώντας τη βελτίωση του θεσμού του φοιτητικού εισιτηρίου και την εξεύρεση ευνοϊκότερων λύσεων,[1] με πρωτοβουλία της εκτελεστικής επιτροπής της ΟΤΣΣΕ και πρωτοβάθμιων "εθνο-τοπικών" σπουδαστικών συλλόγων[2] διοργανώθηκε μετάβαση στα χωριά της επαρχίας Βάλτου - Ξηρόμερου όπου διαδραματίζονταν τα γεγονότα. Οι αντιπροσωπείες της ΟΤΣΣΕ και

[1] Βλ. Υπομνήματα φοιτητικών συλλόγων προς τον υπουργό Συγκοινωνιών για το φοιτητικό εισιτήριο, 20 Σεπτεμβρίου 1962, Συλλογή Ξενοφώντα Γιαταγάνα, κουτί 5, φάκελος 24: 1958 - 1963, υποφάκελος 1: Αγώνες για φοιτητικό εισιτήριο 1962, ΕΜΙΑΝ. Βλ. πληροφορίες Βία Λειβαδά (προέδρου Συλλόγου Σπουδαστών ΑΣΟΕΕ) για το θέμα, Αρχείο ΕΔΑ, Αρχεία Νεολαίας, Φοιτητικό κίνημα, τεκμήρια φοιτητικού κινήματος, κουτί 290: Πανσπουδαστικά Συνέδρια - Συνδιασκέψεις, ΑΣΚΙ.

[2] Οι τοπικοί σύλλογοι που απέστειλαν εκπροσώπους στα καπνοχώρια του Νομού Αιτωλοακαρνανίας ήταν οι Σύλλογοι Κρητών, Λευκάδιων, Πειραιωτών, Επτανήσιων και Νίκαιας Αττικής.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

των "εθνο-τοπικών" σπουδαστικών συλλόγων θέλησαν με αυτόν τον τρόπο να παράσχουν έμπρακτη ηθική και υλική στήριξη στους καπνοπαραγωγούς της Αιτωλοακαρνανίας.[3] Το γεγονός άλλωστε ότι η ΟΤΣΣΕ ανέλαβε την πρωτοβουλία για τη μετάβαση και κάλυψε τα έξοδα της μετακίνησης δεν θα πρέπει να προκαλεί αίσθηση αφού αρκετοί φοιτητές προέρχονταν από αγροτικές οικογένειες και οποιοδήποτε πρόβλημα παρουσιαζόταν στην απόδοση των καλλιεργειών επηρέαζε τις συνθήκες σπουδής και διαβίωσης. Η αντιπροσωπεία της ΟΤΣΣΕ, επικεφαλής της οποίας τέθηκε ο πρόεδρος της ΔΕΣΠΑ, φοιτητής της Ιατρικής σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Γιώργος Φερεντίνος διένειμε φαρμακευτικό υλικό και παρέδωσε δέμα με σχολικά βιβλία στα παιδιά των τραυματισμένων καπνοπαραγωγών. Παράλληλα η αντιπροσωπεία των φοιτητών πρόσφερε αίμα σε μια συμβολική κίνηση για την κάλυψη των αναγκών των τραυματιών και παρέστη στην κηδεία του Βλάχου, καταθέτοντας στεφάνι στον τάφο του.[4] Επρόκειτο για προσπάθεια σύνδεσης του αγώνα των φοιτητών με αυτόν των αγροτών και για πρωτοβουλία που απέβλεπε στην ενδυνάμωση των μεταξύ τους σχέσεων και τη διεύρυνση της βάσης του κινήματος διαμαρτυρίας. Στην προσπάθεια αυτή υπήρξε καταλυτική η συμβολή των "εθνο-τοπικών" σπουδαστικών συλλόγων.[5]

Τον Νοέμβριο του 1962 η ένταση μεταφέρθηκε για άλλη μια φορά στα πανεπιστήμια. Αφορμή για το νέο κύκλο αντιπαράθεσης που ξέσπασε μεταξύ της φοιτητικής νεολαίας και της κυβέρνησης της ΕΡΕ αποτέλεσε το νομοθετικό διάταγμα που ψηφίστηκε από τον υπουργό Παιδείας Γρηγόρη Κασιμάτη με τη συναίνεση όμως όλων των πολιτικών κομμάτων.[6] Ειδικότερα με βάση το άρθρο 2 του Ν.Δ. 4263/1962 προβλεπόταν "αύξηση του ορισθέντος αριθμού εισακτέων φοιτητών στα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα για το ακαδημαϊκό έτος 1962 - 1963 μέχρι και του ημίσεως

[3] Στην πλατεία του χωριού Λεπενού της επαρχίας Βάλτου φοιτητής προέβη σε συμβολική αγορά ενός χιλιόγραμμου καπνού στην τιμή των 55 δραχμών που ζητούσαν οι καπνοπαραγωγοί. Το ποσό κατατέθηκε στην εκκλησία αντί μνημοσύνου του Βλάχου.

[4] Βλ. Ανακοίνωση ΟΤΣΣΕ για τη μετάβαση στην Αιτωλοακαρνανία, 11 Σεπτεμβρίου 1962, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 6, φάκελος 43: Ομοσπονδία Τοπικών Σπουδαστικών Συλλόγων Ελλάδος (ΟΤΣΣΕ), υποφάκελος 2: Συμπαράσταση στους καπνοπαραγωγούς Αιτωλοακαρνανίας, ΕΜΙΑΝ.

[5] Χαρακτηριστικό παράδειγμα "εθνο-τοπικού" σπουδαστικού συλλόγου που επιδείκνυε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα προβλήματα των αγροτών ήταν ο Σύλλογος Κρητών Σπουδαστών. "Η δίκη των αγροτών μας", *Ξαστεριά*, τχ. 1 (Ιανουάριος 1963), οπ.π. Ο Σύλλογος Κρητών Σπουδαστών εκδήλωσε τη συμπαράσταση του στους δικαζόμενους σουλτανοπαραγωγούς μέσω της διεξαγωγής εράνου για την κάλυψη των δικαστικών εξόδων και της προσφοράς τροφίμων και τσιγάρων στους υπόδικους αγρότες.

[6] Κώστας Βεργόπουλος, "Περί των 50%, 30%, 15%", *Ο Φοιτητής της Νομικής*, τχ. 4 (7 Δεκεμβρίου 1962), οπ.π., σελ. 1. "Φέτος η ίδια κυβέρνηση έρχεται και ψηφίζει και μαζί της όλα τα κόμματα (καταληφθέντα προφανώς είτε εξ' απήνης είτε εκ προχειρολόγου δημοκοπίας) Ν.Δ. δια του οποίου αναιρούνται τα περυσινά".

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

αυτού".[7] Η εισαγωγή επιλαχόντων φοιτητών κατά 30% - 50%, επιπλέον των ήδη εισαγομένων, χωρίς ανάλογη χορήγηση αντίστοιχων πιστώσεων για την αντιμετώπιση των οξύτατων προβλημάτων που παρουσιάζονταν τόσο στο επίπεδο των υλικών υποδομών όσο και στο επίπεδο των παρεχόμενων γνώσεων και των διδακτικών μέσων επέτεινε αντί να επιλύσει το πρόβλημα. Οι φοιτητές μέσω των συλλόγων τους, των δευτεροβάθμιων συνδικαλιστικών οργάνων αλλά και νέων οργανωτικών σχημάτων (συντονιστική επιτροπή αγώνα στην Αθήνα,[8] επιτροπές αγώνα κατά σχολές[9] και κοινό συντονιστικό όργανο στη Θεσσαλονίκη[10]) αντέδρασαν αποφασιστικά.

Όπως διευκρίνιζαν οι εκπρόσωποι των φοιτητών σε σπουδαστικά έντυπα και σε κατ' ιδίαν επαφές τους με τους αρχηγούς των κομμάτων της αντιπολίτευσης, δεν διαφωνούσαν με την αύξηση του αριθμού των εισακτέων στις σχολές. Απαιτούσαν όμως να εξασφαλιστούν οι στοιχειώδεις προϋποθέσεις που θα επέτρεπαν την απρόσκοπτη εφαρμογή του συγκεκριμένου - ευεργετικού κατά τα άλλα - μέτρου και που θα διασφάλιζαν την ομαλή λειτουργία των σχολών. Με άλλα λόγια έπρεπε πρώτα να αναδιαρθρωθεί η παιδεία και μετά να αυξηθεί ο αριθμός των εισακτέων. Όπως ανέφερε σχετικά με το νομοθετικό διάταγμα ο πρόεδρος του Συλλόγου Φοιτητών Νομικής "η Θέμις" Κώστας Βεργόπουλος στο δελτίο του συλλόγου, "οι φοιτητές όχι μόνο δέχονταν 30% επιπλέον που προέβλεπε το ψηφισμένο διάταγμα για λόγους αρχής να μπορούν να σπουδάσουν αλλά απαιτούσαν και το υπόλοιπο 70% να κάνει χρήση αυτού του δικαιώματος".[11] Ακόμη πιο σαφής ήταν η θέση του γενικού γραμματέα της "Θέμιδας" Γιάννη Τζανετάκου που διευκρίνιζε: "Αύξηση του αριθμού εισακτέων. Για να έχουμε πιο πολλούς επιστήμονες. Όχι όμως για να έχουμε πιο πολλούς θλιβερούς πτυχιούχους βιοπαλαιστές. Γιατί όταν ακόμη και με τους σημερινούς αριθμούς των φοιτητών, βγαίνουν από τις θετικές σχολές του πανεπιστημίου πλημμελέστατα ασκημένοι πτυχιούχοι, τι θα συμβεί όταν ο αριθμός

[7] Βλ. Νομοθετικό Διάταγμα 4263/1962 "Περί εισιτηρίων διαγωνισμών εις άπαντα τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα και άλλων τινών διατάξεων".
[8] Στη Β' Πανσπουδαστική Συνδιάσκεψη που συγκλήθηκε ύστερα από πρωτοβουλία του ΣΣΕΜΠ στις 19 Νοεμβρίου 1962 αποφασίστηκε η σύσταση Επιτροπής Αγώνα των ανωτάτων σχολών της Αθήνας.
[9] Στη Θεσσαλονίκη αρκετές σχολές διέθεταν ξεχωριστές επιτροπές αγώνα (πχ. επιτροπή αγώνα φοιτητών Πολυτεχνικής, επιτροπή αγώνα φοιτητών Φυσικομαθηματικής, επιτροπή αγώνα φοιτητών Ιατρικής, επιτροπή αγώνα φοιτητών Γεωπονοδασολογικής).
[10] Υπήρχε όμως και κοινή Επιτροπή Αγώνα στην οποία εκπροσωπούνταν το σύνολο των σχολών του ΑΠΘ.
[11] Κώστας Βεργόπουλος, "Περί των 50%, 30%, 15%", *Ο Φοιτητής της Νομικής*, τχ. 4 (7 Δεκεμβρίου 1962), οπ.π.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

αυτός αυξηθεί κατά 50%;".[12] Οι φοιτητές αναγνώριζαν ότι το δικαίωμα στην μόρφωση θα έπρεπε να παρέχεται σε όλους τους νέους ανεξάρτητα από κοινωνικά και οικονομικά κριτήρια. Γι' αυτό ο πρόεδρος της "Θέμιδας" προέτρεπε χαρακτηριστικά τον Υπουργό Παιδείας "να φέρει όλο τον κόσμο να σπουδάσει γιατί το δικαιούται".[13] Ωστόσο οι φοιτητές θεωρούσαν ότι για να είναι αποτελεσματική οποιαδήποτε νομοθετική παρέμβαση, αυτή θα έπρεπε να λαμβάνει υπόψη της τα συσσωρευμένα προβλήματα που ήταν ορατά στο χώρο της ανώτατης εκπαίδευσης και θα έπρεπε να συνοδεύεται και από αντίστοιχη γενναία αύξηση των κρατικών δαπανών που προορίζονταν για τον χώρο της παιδείας. Η διαφωνία τους με την πρωτοβουλία του Κασιμάτη έγκειτο στο γεγονός ότι έπρεπε να έχει προηγηθεί προγραμματισμός σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης έτσι ώστε να αντιμετωπιστούν με αποτελεσματικό τρόπο τα προβλήματα που υποβάθμιζαν το επίπεδο των σπουδών.[14]

Η νομοθετική παρέμβαση του Υπουργού Παιδείας χαρακτηρίστηκε τελικά ως κίνηση εντυπωσιασμού και ως επιπόλαιη και βεβιασμένη πράξη αφού δεν λήφθηκαν υπόψη οι σοβαρές ενστάσεις που διατύπωσε η πλειοψηφία των συγκλήτων των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων για το ζήτημα της αύξησης του αριθμού των εισακτέων.[15] Επιπλέον η χορήγηση υψηλής προίκας που άγγιζε τα 9.000.000 δραχμές (300.000 δολάρια) εκ μέρους του ελληνικού δημοσίου στην πριγκίπισσα Σοφία ως δώρο για τον εκθαμβωτικό γάμο της με τον διάδοχο του Ισπανικού Θρόνου, πρίγκιπα των Αστουριών, Juan Karlos, η χλιδή που κυριάρχησε κατά την τελετή των βασιλικών γάμων και η απόφαση της κυβέρνησης Καραμανλή να προχωρήσει σε αύξηση της χορηγίας προς τον βασιλιά Παύλο και τον διάδοχο Κωνσταντίνο χωρίς τη σύμφωνη γνώμη των κομμάτων της αντιπολίτευσης - που απείχαν από τη σχετική ψηφοφορία στη βουλή[16] - πυροδότησαν την αντίδραση αρκετών κοινωνικών στρωμάτων που πλήττονταν από τη δημοσιονομική πολιτική της κυβέρνησης της ΕΡΕ.

---

[12] Γιάννης Τζανετάκος, "Ο κ. Υπουργός σπάει το θερμόμετρο", *Δημοκράτης*, Αρ. φύλλ. 3 (Δεκέμβριος - Ιανουάριος 1963), οπ.π., σελ. 3.
[13] Κώστας Βεργόπουλος, "Περί των 50%, 30%, 15%", *Ο Φοιτητής της Νομικής*, τχ. 4 (7 Δεκεμβρίου 1962), οπ.π.
[14] Γιάννης Τζανετάκος, "Ο κ. Υπουργός σπάει το θερμόμετρο", *Δημοκράτης*, Αρ. φυλλ. 3 (Δεκέμβριος - Ιανουάριος 1963), οπ.π.
[15] Οι Σύγκλητοι των περισσότερων σχολών δεν δέχτηκαν την αύξηση του αριθμού των εισακτέων. Υπήρξαν όμως και ιδρύματα που τάχθηκαν υπέρ.
[16] Στις 11 Σεπτεμβρίου 1962 η κυβέρνηση με υπουργική απόφαση διπλασίασε τη βασιλική χορηγία. *Ελευθερία*, 12 Σεπτεμβρίου 1962, οπ.π., σελ. 1.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Στις κινητοποιήσεις που εκδηλώθηκαν σποραδικά και κατά σχολές από τα μέσα Νοεμβρίου του 1962 για να ενταθούν τον Δεκέμβριο του ιδίου έτους, το σύνθημα που κυριάρχησε ήταν να δοθεί "15% Προίκα στην Παιδεία και όχι στη Σοφία".[17] Οι φοιτητικές συγκεντρώσεις συνεχίστηκαν τον Ιανουάριο του 1963 και τον Φεβρουάριο αυτές απέκτησαν ρητό πολιτικό χαρακτήρα με την εφαρμογή του μέτρου της πολιτικής επιστράτευσης των εκπαιδευτικών από την κυβέρνηση και την παράταση του σχολικού έτους κατά τρεις εβδομάδες, τις παρεμβάσεις στις φοιτητικές αρχαιρεσίες και τη νέα επίθεση κατά των ακαδημαϊκών ελευθεριών.[18] Το αίτημα του διπλασιασμού των δαπανών για την παιδεία είχε ένα σημαντικό πλεονέκτημα καθώς "έδειχνε λιγότερο πολιτικό από το 114 και επέτρεπε σε πολλές κατηγορίες εργαζομένων να συμμετέχουν χωρίς να εκτεθούν υπερβολικά".[19] Οι φοιτητές εκτιμούσαν ότι υπήρχε σημαντικό περιθώριο αύξησης του κονδυλίου που προβλεπόταν να αποδεσμευτεί από τον κρατικό προϋπολογισμό για την εκπαίδευση. Η κυβέρνηση όμως προτιμούσε να διαθέτει υψηλότερα κονδύλια για τις αμυντικές δαπάνες της χώρας, επηρεασμένη προφανώς από την αύξηση των αντίστοιχων δαπανών στη γειτονική Βουλγαρία.[20] Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία του ΟΟΣΑ, η Ελλάδα κατατάσσονταν στην τελευταία θέση στο ετήσιο κατά κεφαλήν δαπανώμενο

[17] Βλ. Εταιρεία Μελέτης της Ιστορίας της Αριστερής Νεολαίας (ΕΜΙΑΝ), *Τα Αρχεία της ΕΜΙΑΝ. Γενικό Ευρετήριο*, οπ.π., σελ. 28. Όπως παρατηρούν οι Ζήσιμος Συνοδινός και Στέφανος Στεφάνου, "με την ποσοτική διατύπωση 15% επί των δαπανών του κρατικού προϋπολογισμού για την παιδεία, δηλαδή τον ποσοστιαίο υπερδιπλασιασμό τους και τον κατηγορηματικό προσδιορισμό (προίκα) που παραπέμπει σε αντιδυναστικά προτάγματα (με το εναντιωματικό συμπλήρωμα και όχι στη Σοφία) συνδέεται το συγκεντρωτικό εκπαιδευτικό αίτημα με τη δημοκρατία, ενώ προοπτικά υπαινίσσεται και στην πράξη αναδεικνύεται ένα όλως διάφορο, αντίθετο στην κυριολεξία, πρότυπο δημόσιας επενδυτικής πολιτικής".

[18] Βλ. Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 6, φάκελος 43: Ομοσπονδία Τοπικών Σπουδαστικών Συλλόγων Ελλάδος (ΟΤΣΣΕ), τοπικοί σύλλογοι, 1960 - 1963, υποφάκελος 2: Τοπικός Σύλλογος Κρητών, 13 Φεβρουαρίου 1963, ΕΜΙΑΝ.

[19] Συνέντευξη Γιάννη Γιανουλόπουλου στον Πέτρο Μακρή, "η γενιά του 114", συνέχεια 30η, *οπ.π.* Σε άρθρο στην *Πανσπουδαστική* ο Γιάννης Καλεώδης υποστήριζε ότι "το αίτημα για το 15% εκτός από τον εγγενή κοινωνικό, τον 'αφηρημένα' πολιτικό χαρακτήρα του έχει και στενώτερη πολιτική σημασία υπό την έννοια ότι α) στρέφεται αυτόματα και a posteriori εναντίον του κόμματος που κυβερνά και αρνείται και β) αποβαίνει, πάλι αυτόματα και a posteriori υπέρ των κομμάτων που συμπαρίστανται και ωφελώντας, ωφελούνται με τη σειρά των". Γιάννης Καλιόρης, "Φοιτητές και Πολιτική", *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 45 - 46 (Μάρτιος - Απρίλιος 1963), οπ.π., σελ. 8.

[20] Ο Σχολιαστής, "Νέο ράπισμα εναντίον των ταραχοποιών", *Η Ηχώ των Σπουδαστών*, Αρ. φυλλ. 36 - 37 (Δεκέμβριος 1962), οπ.π., σελ. 3. "Ο φοιτητικός κόσμος γνωρίζει καλώς ότι περικοπή των στρατιωτικών δαπανών σημαίνει να ανοίξωμεν τας πύλας των εθνικών συνόρων εις τους σλαυοκομμουνιστάς ιμπεριαλιστάς και να κύψωμεν δουλοπρεπώς ενώπιον της εγκληματικής μανίας των εγκληματιών του ΚΚΕ". Οι χώρες που δαπανούσαν σημαντικά ποσά για την παιδεία ήταν το Ιράν (15% εκ του κρατικού προϋπολογισμού) και η Τουρκία (12,5%). Η Ελλάδα διέθετε 43% για τα στρατιωτικά υπουργεία, 45,2% για άλλα υπουργεία και μόλις 6,8% για την παιδεία. *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 31 (19 Οκτωβρίου 1961), οπ.π., σελ. 5.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

ποσό για την παιδεία.[21] Η ζοφερή πραγματικότητα αναγνωρίστηκε από τον ίδιο τον Υπουργό Παιδείας με την ανάληψη των καθηκόντων του όπως επίσης και από τους προκατόχους του.[22] Ο Γρηγόρης Κασιμάτης χαρακτήριζε την παιδεία ως τον μεγάλο ασθενή της χώρας και παραδεχόταν ότι οι κρατικές δαπάνες για την εκπαίδευση θα έπρεπε να αυξηθούν σημαντικά για να αντιμετωπιστούν οι ανάγκες των γυμνασίων και των πανεπιστημίων. Προκειμένου να αμβλύνει τις διαμαρτυρίες των φοιτητών, ο Κασιμάτης σε κατ' ιδίαν συνάντηση του με επιτροπή φοιτητών δεσμεύτηκε για τη χορήγηση από την επόμενη χρονιά ποσοστού 10,2% από τον κρατικό προϋπολογισμό για την παιδεία.[23] Διευκρίνισε όμως ότι την απόφαση για την αύξηση ή όχι του σχετικού κονδυλίου θα την λάμβανε ο ίδιος ο Καραμανλής σε συνεργασία με τον υπουργό Οικονομικών Σπύρο Θεοτόκη σταθμίζοντας τις αντικειμενικές δυνατότητες του προϋπολογισμού.

Την ίδια στιγμή η κυβέρνηση της ΕΡΕ έδειχνε να ευνοεί τις μεγάλες επενδύσεις στον χώρο της βαριάς βιομηχανίας και του τουρισμού και έθετε ως πρώτη προτεραιότητα της την ολοκλήρωση "έργων βιτρίνας" που εκτιμούσε πως θα αναβάθμιζαν την αισθητική εικόνα της Αθήνας και θα ενίσχυαν σημαντικά την τουριστική βιομηχανία.[24] Έτσι προχώρησε στην ανέγερση πολυτελέστατου ξενοδοχειακού συγκροτήματος στην Πάρνηθα (το ξενοδοχείο - καζίνο Mont Parnes που συγκέντρωνε όλη την κοσμική κοινωνία[25]), στην ανέγερση αλυσίδας ξενοδοχειακών μονάδων (Ξενία) σε όλη την επικράτεια, στην κατασκευή γηπέδου golf στη Γλυφάδα και στην τοποθέτηση κυλιόμενων σκαλών στην πλατεία

[21] Το ετήσιο κατά κεφαλή δαπανώμενο ποσό για την παιδεία ήταν Ρωσία 3.500 δραχμές, Αμερική 2.760 δραχμές, Καναδάς 1.740 δραχμές, Ισλανδία 1.290 δραχμές, Νορβηγία 1.230 δραχμές, Βέλγιο 1.170 δραχμές, Αγγλία 1.140 δραχμές, Γαλλία 1.050 δραχμές, Δανία 990 δραχμές, Γερμανία 840 δραχμές, Ολλανδία 710 δραχμές, Λουξεμβούργο 470 δραχμές, Ιταλία 390 δραχμές, Τουρκία 300 δραχμές, Ελλάς 150 δραχμές και Πορτογαλία 120 δραχμές. Στοιχεία Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης, *Ακρόπολις*, οπ.π., 20 Απριλίου 1962.

[22] Ο τέως υπουργός Παιδείας Καλλίας εκτιμούσε ότι "μόνον η Ελλάς διαθέτει το πλέον μικρόν ποσοστόν επί του προϋπολογισμού για την Παιδεία εξ' όλων των ευρωπαϊκών και βαλκανικών χωρών".

[23] "Ως ανακοινώθη ήδη αρμοδίως. Αυξάνονται γενικώς σε 10,2% αι πιστώσεις υπέρ της Παιδείας. 2.400.000.000 δραχμές θα διατεθούν υπό του νέου προϋπολογισμού. Θα αντιμετωπισθούν προοδευτικώς όλαι αι ανάγκαι υπόσχεται η κυβέρνησις", *Η Ηχώ των Σπουδαστών*, Αρ. φυλλ. 36 - 37 (Δεκέμβριος 1962), οπ.π., σελ 11.

[24] "Από τα γεγονότα του μήνα. Ο οικισμός του Άγιου Σώστη. Μια πρότυπος πόλη", *21ος Αιών*, τχ. 22 (Νοέμβριος 1962), οπ.π., σελ. 14. Παράλληλα με τα "έργα βιτρίνας" η κυβέρνηση Καραμανλή έδωσε έμφαση στην υλοποίηση έργων κοινωνικής πρόνοιας. Τέτοιο έργο θεωρήθηκε η ανέγερση του οικισμού του Άγιου Σώστη όπου εγκαταστάθηκαν παραπηγματούχοι πρόσφυγες από τη Μικρά Ασία.

[25] Για την κατασκευή του Mont Parnes δαπανήθηκαν ποσά που θεωρήθηκαν σκάνδαλο για την εποχή. *Ελευθερία*, 19 Μαρτίου, 29 Μαρτίου 1963, οπ.π., σελ. 1. Δύο συνθήματα στις κινητοποιήσεις για το 15% ήταν "Μάθημα στο Μον Παρνές" και "Σχολεία και όχι Μον Παρνές".

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Ομονοίας.[26] Όμως τα ποσά που δαπανήθηκαν για τα συγκεκριμένα έργα ήταν υπέρογκα και επιβάρυναν δυσανάλογα τον κρατικό προϋπολογισμό.

Οι φοιτητικές κινητοποιήσεις για το 15% χαρακτηρίστηκαν ως ένα από τα εντυπωσιακά ξεσπάσματα της δεκαετίας του 1960. Στις 16 Νοεμβρίου 1962 οι φοιτητές της Φυσικομαθηματικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών προχώρησαν σε τετράωρη προειδοποιητική αποχή από τα μαθήματα και εργαστήρια τους σε ένδειξη διαμαρτυρίας για την αύξηση κατά 50% του αριθμού των εισακτέων φοιτητών στις φυσικομαθηματικές σχολές καθώς και για τη δραματική κατάσταση που επικρατούσε στη Φυσικομαθηματική Σχολή του Πανεπιστημίου με την έλλειψη βοηθών και επιμελητών, την ανεπάρκεια μέσων που παρουσίαζαν τα εργαστήρια και την καθυστέρηση στην αποπεράτωση του κτηριακού συγκροτήματος του Χημείου. Σε μια συμβολική πράξη οι φοιτητές της Φυσικομαθηματικής κατέλαβαν το ημιτελές κτήριο του Χημείου και πρόσφεραν εθελοντική εργασία, προσκαλώντας συναδέλφους τους από άλλες σχολές να συμβάλλουν στην αποπεράτωση του.[27]

Παρόμοια με τη Φυσικομαθηματική Σχολή ήταν τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι σχολές του ΕΜΠ.[28] Στις 19 Νοεμβρίου 1962 με πρωτοβουλία του ΣΣΕΜΠ συγκλήθηκε η Β' Πανσπουδαστική Συνδιάσκεψη, η οποία θέλησε να κωδικοποιήσει τα επιμέρους προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι σχολές του Πανεπιστημίου και του Πολυτεχνείου έτσι ώστε να βρεθεί πεδίο συνεννόησης μεταξύ των φοιτητών και να διατυπωθεί ένα συνεκτικό πανσπουδαστικό αίτημα που θα συμπεριλάμβανε όλα τα επιμέρους ζητήματα. Κατά τη διάρκεια των εργασιών της συνδιάσκεψης εκλέχτηκε επιτροπή αγώνα, η οποία προκήρυξε τετράωρη προειδοποιητική αποχή.[29] Όπως επισήμαινε ο φοιτητής της Σχολής Πολιτικών

---

[26] Βλ. Αρχείο Ιδρύματος *Κωνσταντίνος Καραμανλής*, *Αρχείο*: *Γεγονότα και κείμενα*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1997, τ. Β′. Για τις κυλιόμενες σκάλες της πλατείας Ομονοίας "Το υπ' αριθμόν 1 θέμα: Η Παιδεία", *Φοιτητικοί Αντίλαλοι* της ΕΚΟΦ, Έτος Β', τχ. 3 - 4 (Μάρτιος - Απρίλιος 1963), οπ.π., σελ. 3 - 5. "…Και είναι αίσχος ότι σήμερα στην Ομόνοια τσουλάμε με κινητές σκάλες ενώ υπάρχουν χωριά ή πόλεις (μερικές μάλιστα όχι μακριά από την Αθήνα) όπου τα παιδιά κάνουν μάθημα κάτω από τενεκεδένια στέγη ή στερούνται και αυτή". Βλ. Αλίκη Χατζοπούλου - Στέφανος Γερασίμου, "Η συμβολή του Κωνσταντίνου Καραμανλή στην εξέλιξη του πολεοδομικού θεσμικού πλαισίου που επηρέασε το αστικό τοπίο της νεοελληνικής πόλης" στο Ίδρυμα Κωνσταντίνος Καραμανλής *Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής στον Εικοστό Αιώνα*, διεθνές επιστημονικό συνέδριο, Ζάππειο Μέγαρο, 5 - 9 Ιουνίου 2007, τ. Γ′, σελ. 360.

[27] *Ελευθερία*, 15 Νοεμβρίου 1962, οπ.π., σελ. 8.

[28] Βλ. Επιστολή ΣΣΕΜΠ προς τον Υπουργό Εθνικής Παιδείας, Συλλογή Ξενοφώντα Γιαταγάνα, κουτί 3, φάκελος 13: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, υποφάκελος 1: Επιτροπές και σύλλογοι ΕΜΠ. Υπομνήματα, ανακοινώσεις, ψηφίσματα, επιστολές, φέϊγ - βολάν, 1961 - 1966, ΕΜΙΑΝ.

[29] Βλ. Ψήφισμα Β' Πανσπουδαστικής Συνδιάσκεψης, 19 Νοεμβρίου 1962, Αρχείο ΕΔΑ, Αρχεία Νεολαίας, Φοιτητικό κίνημα, τεκμήρια φοιτητικού κινήματος, κουτί 290: Πανσπουδαστικά Συνέδρια - Συνδιασκέψεις, ΑΣΚΙ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Μηχανικών και γραμματέας της Σπουδάζουσας της Ν.ΕΔΑ στο ΕΜΠ, Γιάννης Μπανιάς, στην επιτροπή αγώνα συμμετείχαν εκτός από τους φοιτητές που ήταν ενταγμένοι στις πολιτικές νεολαίες και αρκετοί που δεν ήταν οργανωμένοι. Η επιτροπή λειτουργούσε καθημερινά φτιάχνοντας πλακάτ, συνθήματα και τρικ για τις εκδηλώσεις.[30]

Ανάλογο ήταν το κλίμα που επικρατούσε στη Θεσσαλονίκη, ενώ παράλληλα εκκρεμούσε το θέμα της καθιέρωσης μειωμένου φοιτητικού εισιτηρίου στις αστικές συγκοινωνίες της πόλης. Η ΦΕΑΠΘ περιορίστηκε αρχικά στην υποβολή σχετικών υπομνημάτων στον Υπουργό Βορείου Ελλάδος και σε παραστάσεις διαμαρτυρίας προς τη Σύγκλητο του ΑΠΘ.[31] Στη συνέχεια όμως με αφορμή το θέμα του εισιτηρίου οι πρόεδροι των πρωτοβάθμιων φοιτητικών συλλόγων της Νομικής, της Ιατρικής, της Φυσικομαθηματικής, της Οδοντιατρικής, της Πολυτεχνικής και της Φιλοσοφικής πρότειναν να προχωρήσουν σε μια παράτολμη ακτιβιστική ενέργεια. Ομάδες φοιτητών υλοποιώντας τελικά την πρόταση της ΦΕΑΠΘ επιβιβάστηκαν σε αστικά λεωφορεία και με την επίδειξη της φοιτητικής ταυτότητας αξίωσαν να πληρώσουν μειωμένο αντίτιμο ενημερώνοντας επιβάτες και εισπράκτορες για το δίκαιο του αιτήματος τους. Η κατάληξη όμως της συγκεκριμένης κινητοποίησης ήταν επεισοδιακή αφού οι οδηγοί των λεωφορείων ζήτησαν τη συνδρομή των αστυνομικών δυνάμεων και αρκετοί φοιτητές οδηγήθηκαν στα αστυνομικά τμήματα.[32]

Η σχολή όμως στην οποία ήταν εμφανή τα προβλήματα τόσο σε επίπεδο υλικών υποδομών όσο και σε επίπεδο εποπτικών οργάνων και μέσων διδασκαλίας και η οποία πρωτοστάτησε στις φοιτητικές κινητοποιήσεις ήταν η Οδοντιατρική Αθηνών. Επρόκειτο για αξιοσημείωτη εξέλιξη αφού το διοικητικό συμβούλιο του ΣΦΟΑ αποτελούνταν επί το πλείστον από μέλη της ΕΚΟΦ και στις προηγούμενες φοιτητικές μαζικές κινητοποιήσεις του 1-1-4 (πέραν της συμμετοχής μεμονωμένων ατόμων)

[30] Βλ. Κατερίνα Σαιν Μαρτέν, *Λαμπράκηδες. Ιστορία μιας γενιάς*, Πολύτυπο, Αθήνα 1984, μετάφραση Χαρά Ντάλη, σελ. 32.

[31] Το μέλος του διοικητικού συμβουλίου της ΦΕΑΠΘ, φοιτητής της Γεωπονοδασολογικής Αθανάσιος Δεσλής επέμεινε στη συνέχιση της υποβολής υπομνημάτων προς τη σύγκλητο του ΑΠΘ και τον ΥΒΕ. Εμφανίστηκε βέβαιος ότι θα προκαλούνταν επεισόδια σε περίπτωση διεξαγωγής συγκέντρωσης.

[32] Βλ. Επιστολή Κωστή Μοσκώφ προς Γιανουλόπουλο, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 7, φάκελος 50: Πολιτικές νεολαίες, κινήσεις και οργανώσεις νεολαίας, υποφάκελος 2: Λοιπές πολιτικές οργανώσεις της νεολαίας, ΕΜΙΑΝ. Κατά την επιβίβαση στα λεωφορεία τραυματίστηκε σοβαρά στο κεφάλι το μέλος του Γραφείου Σπουδάζουσας της Ν.ΕΔΑ Θεσσαλονίκης, φοιτητής Νομικής Μάκης Τρικούκης. *Μακεδονία*, 22 Νοεμβρίου 1962, οπ.π., σελ 3. Σύμφωνα με ανακοίνωση της ΦΕΑΠΘ, "ο αντιπρόεδρος της ΕΚΟΦ Ηλίας Λαμπρόπουλος παρέδωσε εις τα αστυνομικά όργανα τον γενικό γραμματέα του Συλλόγου Φοιτητών Πολυτεχνικής Στέφανο Ιωακειμίδη. Μέλη της ΕΚΟΦ (Δεσλής, Μπαλαφούτης) υπεδείκνυον εις τους αστυνομικούς φοιτητάς προς σύλληψιν".

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

απείχε. Πάντως για την καλύτερη προβολή των αιτημάτων και την ευελιξία των σχετικών αποφάσεων συστάθηκε επιτροπή αγώνα των φοιτητών της σχολής, η οποία ανέλαβε να φέρει σε πέρας την αποχή διαρκείας που κηρύχθηκε στις 24 Νοεμβρίου 1962 και η οποία διήρκεσε μέχρι τα τέλη Ιανουαρίου 1963.[33] Η επιτροπή ανέλαβε να διοργανώσει συνέντευξη τύπου και συγκέντρωση διαμαρτυρίας στο χώρο γύρω από το κτήριο της Οδοντιατρικής Σχολής στην οδό Χαλκοκονδύλη με σκοπό να ενημερώσει τους φοιτητές των υπόλοιπων σχολών και την κοινή γνώμη για τα προβλήματα που αντιμετώπιζε. Η επιτροπή αγώνα πρότεινε να εκδώσει ο Υπουργός νομοθετικό διάταγμα που θα προέβλεπε την απόλυτη ανεξαρτητοποίηση του Οδοντιατρικού τμήματος από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών.[34] Στις 27 Νοεμβρίου 1962 στη συγκέντρωση που πραγματοποιήθηκε - παρουσία φοιτητών και άλλων σχολών - σημειώθηκαν επεισόδια με τις δυνάμεις της αστυνομίας που είχαν περικυκλώσει τον προαύλιο χώρο του κτηρίου της Οδοντιατρικής, προσπαθώντας να εμποδίσουν τη μαζική προσέλευση φοιτητών. Οι φοιτητές φωνάζοντας συνθήματα που αφορούσαν αποκλειστικά τα προβλήματα της σχολής τους, αποπειράθηκαν να σπάσουν τον κλοιό που είχαν σχηματίσει οι αστυνομικές δυνάμεις με αποτέλεσμα να σημειωθούν περιορισμένες συμπλοκές και τραυματισμοί φοιτητών.[35]

Με ανακοινώσεις τους η ΔΕΣΠΑ και η ΔΑΣ - 114 καταδίκασαν τα όσα συνέβησαν στη συγκέντρωση των φοιτητών της Οδοντιατρικής.[36] Οι καθηγητές της σχολής, Μαυροκορδάτος και Αιλιανός, στάθηκαν στο πλευρό των διαμαρτυρομένων.

---

[33] Η αποχή διαρκείας των φοιτητών της Οδοντιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών διήρκεσε μέχρι τις 31 Ιανουαρίου 1963. Κράτησε εβδομήντα μέρες (περίπου δύο μήνες). Πρόεδρος της επιτροπής αγώνα ανέλαβε το τέως μέλος του διοικητικού συμβουλίου της ΔΕΣΠΑ, Ανδρέας Παρισινός.

[34] *Σπουδαστική Σκέψη*, τχ. 1 (Νοέμβριος 1966), οπ.π.. Η ανεξαρτητοποίηση του Οδοντιατρικού τμήματος της Ιατρικής Σχολής ψηφίστηκε από την Επιτροπή Εξουσιοδοτήσεως στις 21 Οκτωβρίου 1966. Η καθυστέρηση στη ψήφιση του νομοσχεδίου οφειλόταν στη στάση του αρχηγού της ΕΡΕ Παναγιώτη Κανελλόπουλου που αρνούνταν η Οδοντιατρική να χαρακτηριστεί αυτόνομη σχολή. Η σχολή απέκτησε επιστημονική, διοικητική, οικονομική αυτοτέλεια από την Ιατρική.

[35] Βλ. Υπόμνημα Συλλόγου Φοιτητών Οδοντιατρικής Αθηνών, 24 Νοεμβρίου 1962, Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 4, φάκελος 10: Πανεπιστήμιο Αθηνών, Σχολές 1958 - 1967, υποφάκελος 4: Οδοντιατρική Σχολή Αθηνών 1959 - 1962, ΕΜΙΑΝ. Τα αιτήματα των φοιτητών ήταν ενοικίαση χώρου για την επέκταση των εργαστηρίων Προσθετικής, αύξηση βοηθητικού προσωπικού και ταχεία αποπεράτωση του ανεγειρόμενου κτηρίου της Οδοντιατρικής Σχολής. Τα συνθήματα που φώναζαν οι φοιτητές ήταν "Αγώνας", "Βοηθούς", "Ανεξάρτητη Σχολή", "η Σχολή μας γέρνει". Μεταξύ των κακοποιημένων ήταν ο συντάκτης των *Νέων* Μηνάς Παπάζογλου. *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 42 (Δεκέμβριος 1962), οπ.π., σελ. 25.

[36] Βλ. Ανακοίνωση διαμαρτυρίας ΔΕΣΠΑ για την επίθεση της αστυνομίας εναντίον των φοιτητών και των πανεπιστημιακών βοηθών της Οδοντιατρικής, 28 Νοεμβρίου 1962, Φοιτητικό κίνημα, τεκμήρια φοιτητικού κινήματος, κουτί 291: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), ΑΣΚΙ. Για την ανακοίνωση της ΔΑΣ βλ. Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 7, φάκελος 24: Δημοκρατική Αντίσταση Σπουδαστών (ΔΑΣ) - 114, 1962 - 1963, υποφάκελος 1, ΕΜΙΑΝ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Ο πρώτος από το μπαλκόνι του γραφείου του ζήτησε την αποχώρηση των αστυνομικών δυνάμεων από τον χώρο του πανεπιστημίου και συνέστησε στους φοιτητές να διαλυθούν ησύχως. Η έκκληση του καθηγητή είχε ως αποτέλεσμα την αποκλιμάκωση της έντασης. Ο δεύτερος ανέστειλε τις παραδόσεις του εργαστηρίου του ζητώντας την παρέμβαση του υπουργού Παιδείας στο θέμα της ολοκλήρωσης των εργαστηρίων του μαθήματος της Προσθετικής.[37]

Οι φοιτητές εξέφραζαν την ικανοποίηση τους για τη συγκρότηση κοινού μετώπου καθηγητών - φοιτητών και εκτιμούσαν ότι το γεγονός αυτό θα μπορούσε να συμβάλλει στην επίλυση των προβλημάτων. Όπως υπογραμμιζόταν σε ανακοίνωση της ΔΕΣΠΑ, "ο αγώνας για καλύτερους όρους σπουδής, επαρκή και συγχρονισμένα εργαστήρια, βοηθούς και επιμελητές, κτιριακές εγκαταστάσεις, επιχορήγηση των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων, δικαιότερη και ικανοποιητική μισθοδοσία του επιστημονικού προσωπικού, αύξηση του κονδυλίου για την παιδεία από 7% σε 15% των δαπανών του κρατικού προϋπολογισμού αφορούσε εξίσου φοιτητές και καθηγητές".[38] Πάντως θα πρέπει να επισημανθεί ότι αρκετοί ήταν οι πανεπιστημιακοί καθηγητές που αντιδρούσαν στις φοιτητικές κινητοποιήσεις για το 15% καθώς θεωρούσαν ότι αυτές απέβαιναν εις βάρος της επιστημονικής κατάρτισης των σπουδαστών και της ομαλής παρακολούθησης των παραδόσεων.[39]

Ο αναβρασμός που επικρατούσε μεταξύ των φοιτητών της Οδοντιατρικής γρήγορα εξαπλώθηκε και σε άλλες σχολές. Εξαίρεση αποτέλεσαν οι δύο Θεολογικές σχολές, η ΠΑΣΠΕ και η ΑΒΣΠ. Το αγωνιστικό και διεκδικητικό κλίμα ήταν διάχυτο. Από εδώ και πέρα τα γεγονότα ήταν πυκνά και η συλλογική δράση του φοιτητικού κινήματος συνεχής και έντονη. Σε έκτακτη συνεδρίαση που διεξήχθη στις 3 Δεκεμβρίου 1962 η ΔΕΣΠΑ αποφάσισε να ηγηθεί της κινητοποίησης και να ενοποιήσει τα επιμέρους προβλήματα των σχολών σε ένα αίτημα που θα εξελίσσονταν σε επιδίωξη όχι μόνο του φοιτητικού κινήματος αλλά όλης της ελληνικής κοινωνίας. Επρόκειτο για τον διπλασιασμό του κονδυλίου του κρατικού

[37] Βλ. Ανακοίνωση για εργαστήρια Προσθετικής της Οδοντιατρικής Σχολής, Αρχείο ΕΔΑ, Αρχεία Νεολαίας, Φοιτητικό κίνημα, τεκμήρια φοιτητικού κινήματος, κουτί 291: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), ΑΣΚΙ.

[38] Βλ. Ανακοίνωση διαμαρτυρίας ΔΕΣΠΑ για την επίθεση της αστυνομίας εναντίον των φοιτητών και των πανεπιστημιακών βοηθών της Οδοντιατρικής, 28 Νοεμβρίου 1962, Αρχείο ΕΔΑ, Αρχεία Νεολαίας, Φοιτητικό κίνημα, τεκμήρια φοιτητικού κινήματος, κουτί 291: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), ΑΣΚΙ.

[39] "Οι καθηγηταί Πανεπιστημίου ομιλούν για τα ζωτικά προβλήματα της παιδείας", *21ος Αιών*, τχ. 25 (Μάρτιος 1963), οπ.π., σελ 5 - 6. Ο συνδιευθυντής του *21ου Αιώνα*, φοιτητής της Θεολογικής Αθηνών Ιωάννης Χρυσικόπουλος παίρνει συνέντευξη από τους καθηγητές Ιωάννη Θεοδωρακόπουλο και Γεράσιμο Κονιδάρη.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

προϋπολογισμού για την παιδεία. Με το αίτημα του εκσυγχρονισμού της παιδείας οι φοιτητές θεωρούσαν ότι ενεργούσαν εν ονόματι της κοινωνίας και αποκτούσαν συνείδηση ότι συνιστούν την πρωτοπορία της. Το αίτημα απηχούσε τις ανάγκες των ασθενέστερων κοινωνικών στρωμάτων που έβλεπαν την εκπαίδευση σαν μηχανισμό κοινωνικής ανόδου και απόκτησης κοινωνικού κύρους. Είχε διατυπωθεί για πρώτη φορά στο Β' Πανσπουδαστικό Συνέδριο του 1959, ενώ μνημονευόταν και σε υπόμνημα της ΔΕΣΠΑ τον Οκτώβριο του 1961.[40] Η ΕΔΑ ήταν εκείνη που ανέδειξε το ζήτημα έγκαιρα και προσέδωσε ακριβές περιεχόμενο στη διεκδίκηση. Πιο συγκεκριμένα, σε προεκλογικά δίπτυχα του συνδυασμού του ΠΑΜΕ γινόταν λόγος για την αύξηση του κονδυλίου για την παιδεία στο 15%.[41] Με το διπλασιασμό του κονδυλίου στο 15% του κρατικού προϋπολογισμού παρέχονταν η δυνατότητα να βελτιωθούν οι υποδομές και να ενισχυθούν οι σχολές με τη συμπλήρωση των κενών εδρών και την πρόσληψη επαρκούς αριθμού βοηθών και επιμελητών έτσι ώστε να μπορούν να λειτουργήσουν τα εργαστήρια των σχολών και να διεξαχθούν τα μαθήματα κάτω από φυσιολογικές συνθήκες. Το πρόβλημα της χρόνιας υποχρηματοδότησης της εκπαίδευσης και η προοδευτική αύξηση του φοιτητικού πληθυσμού έδωσαν το έναυσμα για να εκδηλωθούν οι μαζικές κινητοποιήσεις του φοιτητικού κινήματος με επίκεντρο το 15%.

Επιπλέον οι φοιτητικές κινητοποιήσεις για την "Αναγέννηση της Παιδείας" συμπέσανε χρονικά με την εφαρμογή της συμφωνίας σύνδεσης της Ελλάδας με την ΕΟΚ που υπογράφτηκε στις 9 Ιουλίου 1961 και επικυρώθηκε από τη βουλή τον Φεβρουάριο του επόμενου χρόνου.[42] Η εξέλιξη αυτή που μπορεί να αποτιμηθεί με θετικό τρόπο συνδέεται άρρηκτα με τη φοιτητική κινητοποίηση καθώς διάχυτη ήταν η αγωνία που εξέφραζαν οι φοιτητές για τον ανταγωνισμό που θα προέκυπτε από τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Οι εύλογοι αυτοί φόβοι καθίσταντο φανεροί ακόμη και στα

[40] Βλ. Υπόμνημα ΔΕΣΠΑ, 13 Οκτωβρίου 1961, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 2, φάκελος 11: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), εξερχόμενα, 1949 - 1951, 1957 - 1963 και αχρονολόγητα, υποφάκελος 8: 1961, ΕΜΙΑΝ. Το υπόμνημα κατέληγε ως εξής: "Πάντα ταύτα είναι απολύτως δυνατά και πραγματοποιήσιμα δια της αύξησης του κονδυλίου του προϋπολογισμού δια το Υπουργείο Παιδείας από 6,8% εις 15%".

[41] Βλ. Προεκλογικά δίπτυχα ΕΔΑ, Συλλογή Στέφανου Στεφάνου - Αλέκου Γρίμπα, φάκελος 1: Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά (ΕΔΑ). Φυλλάδια και προεκλογικό υλικό, υποφάκελος 3: ΠΑΜΕ (εκλογές 1961), ΕΜΙΑΝ. Το φυλλάδιο του ΠΑΜΕ πρότεινε "αύξηση του κονδυλίου για την Παιδεία από το 6,8% στο 15%".

[42] Βλ. Παναγής Παπαληγούρας, "Η κύρωση της Συμφωνίας Σύνδεσης της Ελλάδας με την ΕΟΚ (1962)", *Τετράδια Κοινοβουλευτικού Λόγου*, εισαγωγή - ιστορικός σχολιασμός: Κωνσταντίνα Ε. Μπότσιου, τχ.7, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία, Αθήνα 2010, σελ. 10 - 16.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

φιλοκυβερνητικά φοιτητικά έντυπα.[43] Η φοβική αντίδραση απέναντι στην Ευρώπη δεν ήταν αδικαιολόγητη αφού στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα συμμετείχαν χώρες με σαφώς πιο αναπτυγμένη οικονομία από την ελληνική. Η οικονομία της χώρας εξακολουθούσε να στηρίζεται στην αγροτική παραγωγή. Το φοβικό σύνδρομο οφειλόταν στον κλειστό και εσωστρεφή χαρακτήρα της κοινωνίας. Η παιδεία επιβαλλόταν να αναβαθμιστεί για να λειτουργήσει ως η βάση της προσδοκώμενης οικονομικής ανάπτυξης.[44] Στο πλαίσιο αυτό οι φοιτητές πρότειναν η παιδεία να θεωρηθεί παραγωγική επένδυση, εξέλιξη που θα συνέβαλε καίρια στην οικονομική ανασυγκρότηση της χώρας. Το αίτημα των φοιτητών για "Αναγέννηση της Παιδείας" έθετε το ζήτημα της αλληλεξάρτησης μεταξύ παιδείας και οικονομίας.[45] Άλλωστε σύμφωνα με τον Στέφανο Στεφάνου, "η διεκδίκηση του 15% διατυπώνει τα πρώτα ψήγματα μιας διαφορετικής δημοσιονομικής αντίληψης και, προφανώς, μιας άλλης επενδυτικής πολιτικής: με κέντρο τον άνθρωπο, τον πνευματικό εξοπλισμό του, την ανάπτυξη των δυνατοτήτων του, την εύρυνση των οριζόντων του".[46]

Η θέση περί του κοινωνικού χαρακτήρα του 15% θα πρέπει να συνδεθεί και με την απαίτηση να δημιουργηθεί κοινωνικό κράτος που θα έδινε έμφαση σε ζητήματα παιδείας και πρόνοιας και θα επέβαλε ισότητα ευκαιριών στην εκπαίδευση και σε άλλους τομείς και φυσικά κοινωνική δικαιοσύνη. Τέλος, σε άρθρο - αποτίμηση στην *Πανσπουδαστική* για το 15%, ο πεζογράφος Αντώνης Σαμαράκης με έντονα αυτοκριτική διάθεση απέναντι στη γενιά του διευκρίνιζε ότι "ο αγώνας του 15% είναι αίτημα για να αυξηθεί το ποσοστό ζωής στον ηθικό και πνευματικό προϋπολογισμό του Έθνους".[47] Στα πανσπουδαστικά συνέδρια που θα ακολουθούσαν, οι φοιτητές θα αναδιατύπωναν το αίτημα τους ζητώντας η παιδεία να προσαρμοστεί στις απαιτήσεις της εποχής. Όπως αναφερόταν στην εισηγητική έκθεση της Προπαρασκευαστικής Επιτροπής του Δ' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου, "επιβάλλεται ο άμεσος διπλασιασμός

---

[43] "Ευρύτερες προσπάθειες", *21ος Αιών*, τχ. 23 - 24 (Δεκέμβριος - Ιανουάριος 1963), οπ.π., σελ 5.

[44] Βλ. Έκκληση Επτανήσιων Σπουδαστών προς τον Επτανησιακό Λαό, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 6, φάκελος 43: Τοπικοί Σύλλογοι, υποφάκελος 2, ΕΜΙΑΝ. Χαρακτηριστικό είναι το ακόλουθο απόσπασμα "Αν δεν αναγεννηθή η Παιδεία μας, όχι μόνον δεν θα αναπτυχθή η οικονομία μας, όχι μόνον οικονομικώς θα μας συνθλίψουν τα μεγαθήρια της Κοινής Αγοράς αλλά θα κινδυνεύση η Εθνική μας αυτοτέλεια".

[45] Βλ. Ενημερωτικό Σημείωμα, "Η Αναγέννηση της Παιδείας και ο Νέος Προϋπολογισμός του 1963", Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 6, φάκελος 40: Σύλλογος Φοιτητών Φυσικομαθηματικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών "ο Αριστοτέλης", υποφάκελος 1: Φυλλάδια, 1963, ΕΜΙΑΝ.

[46] Στέφανος Στεφάνου, "Η νεολαία το 1963: 40 χρόνια τώρα"…., *Το δελτίο της ΕΜΙΑΝ*, τχ. 1 (Φεβρουάριος 2005), σελ. 8.

[47] Αντώνης Σαμαράκης, "Ευρέθη Ελπίς", *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 43 - 44 (Ιανουάριος - Φεβρουάριος 1963), οπ.π., σελ. 4.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

των δαπανών για την Παιδεία και η ετήσια αύξηση τους κατά ποσοστό 5% ανώτερο από την ετήσια αύξηση του εθνικού εισοδήματος".[48]

Οι αποχές των φοιτητών από τα μαθήματα και τα εργαστήρια εμπλουτίστηκαν με μαζικές συγκεντρώσεις στα προαύλια των σχολών (κυρίως του ΕΜΠ και του Χημείου) και στον χώρο των Προπυλαίων του Πανεπιστημίου. Ωστόσο οι συγκεκριμένες συγκεντρώσεις διέφεραν από εκείνες που είχαν πραγματοποιηθεί τον προηγούμενο χρόνο αφού σε αυτές δεν έγιναν επεισόδια με τις αστυνομικές δυνάμεις. Παράλληλα καινούργιος παράγοντας που θα έπαιζε καθοριστικό ρόλο στην επιτυχία και τη μαζικοποίηση των εν λόγω συγκεντρώσεων θα αναδεικνύονταν οι μαθητές των γυμνασίων. Πράγματι, η οργανωτική επιτροπή (ΔΕΣΠΑ και ενίοτε Συντονιστική Επιτροπή Αγώνα) δεν επιδίωξε τη σύγκρουση με την αστυνομία και περιορίστηκε στο πλαίσιο των συγκεντρώσεων και όχι των διαδηλώσεων που η κατάληξη τους ενδεχομένως να ήταν αντίστοιχη με τις φοιτητικές διαδηλώσεις και τις εκτεταμένες συγκρούσεις που σημειώθηκαν στο κέντρο της Αθήνας την άνοιξη του 1962. Οι οργανωτές θεωρούσαν ουσιαστικά ότι η καταστολή θα λειτουργούσε διαλυτικά και όχι ενισχυτικά για το κίνημα και γι' αυτό επέλεγαν μορφές που βοηθούσαν αντικειμενικά σε συσπείρωση δυνάμεων. Από τις συγκεντρώσεις του Δεκεμβρίου του 1962 μόνο μια κατέληξε σε μαζική σιωπηλή πορεία διαμαρτυρίας προς το υπουργείο Παιδείας. Πιο συγκεκριμένα, στις 7 Δεκεμβρίου οι φοιτητές κρατώντας πλακάτ που ανέγραφαν συνθήματα, διέσχισαν το ιστορικό κέντρο της πόλης (Κοραή - Σταδίου - Πλατεία Συντάγματος - Μητροπόλεως) και κατέληξαν έξω από το υπουργείο Παιδείας που φυλασσόταν από ισχυρές δυνάμεις της αστυνομίας. Η εξέλιξη της πορείας παρακολουθούνταν από τις εισαγγελικές και αστυνομικές αρχές, οι οποίες και προπορεύτηκαν της πορείας.[49] Παρ' όλα αυτά η στάση της αστυνομίας απέναντι στη διοργάνωση ανοιχτών συγκεντρώσεων δεν μεταβλήθηκε αφού οι διαδηλώσεις εξακολουθούσαν να απαγορεύονται για λόγους δημόσιας τάξης και ασφάλειας.[50]

[48] Βλ. "Μέρος Δεύτερο: Το εκπαιδευτικό μας πρόβλημα. Κεφάλαιο Πρώτο. Γενική Τοποθέτηση από την άποψη της οικονομίας". *Τέταρτο Πανσπουδαστικό Συνέδριο. Κείμενα και Αποφάσεις*. Α' Εισηγητική Έκθεση της Προπαρασκευαστικής Επιτροπής, ΕΜΙΑΝ, Αθήνα 2010, σελ 18.
[49] *Ελευθερία*, 8 Δεκεμβρίου 1962, οπ.π., σελ. 1.
[50] Βλ. Διαταγή αστυνομικού διευθυντή Ιωάννη Καραχάλιου εν' όψει της συγκέντρωσης της 7ης Δεκεμβρίου 1962. "απαγορεύεται κατά την αυριανή υφ' υμών οργανωθείσαν παμφοιτητικήν συγκέντρωσιν εις Προπύλαια Πανεπιστημίου, πάσα απόπειρα συγκροτήσεως διαδηλώσεως εκτός των Προπυλαίων δια λόγους Δημοσίας Τάξεως και Ασφαλείας".

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Όπως επισημαινόταν σε φιλοκυβερνητικό φοιτητικό έντυπο, τα κύρια χαρακτηριστικά της συγκέντρωσης της 7ης Δεκεμβρίου ήταν ο ενθουσιασμός και η τάξη, η αποφυγή προκλήσεων εκ μέρους των διαδηλωτών, ο απόλυτος σεβασμός προς τις οδηγίες της αστυνομίας, η απήχηση της πορείας, η άψογη στάση της αστυνομίας και ο πρωτότυπος κόσμιος διάλογος που διεξήχθη μεταξύ του υπουργού Παιδείας και των διαδηλωτών στην πλατεία Μητροπόλεως.[51] Οι παραπάνω διαπιστώσεις επαναλαμβάνονταν σταθερά από συμπολιτευόμενες και αντιπολιτευόμενες εφημερίδες, οι οποίες επαινούσαν τη συμπεριφορά που επιδείκνυε η φοιτητική νεολαία κατά τη διάρκεια των κινητοποιήσεων εκτιμώντας ότι οι φοιτητές είχαν ωριμάσει και αυτός ήταν ο βασικός λόγος για τον οποίο δεν προκλήθηκαν ανάλογες σκηνές με αυτές που διαδραματίστηκαν την περασμένη άνοιξη στους δρόμους της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης. Άλλωστε σύμφωνα με τον Τύπο, "οι φοιτητές για πρώτη φορά δεν κατέβηκαν στο πεζοδρόμιο διευθυνόμενοι, αλλά διευθύνοντας τα Συμβούλια τους σε ένα ευγενές και δίκαιο αίτημα".[52] Όπως σχολίαζε χαρακτηριστικά η Ελένη Βλάχου στη *Μεσημβρινή* "στη νεολαία αξίζουν πολλά συγχαρητήρια διότι διαδήλωσε με λονδρέζικο στυλ".[53] Οι εγκωμιαστικές αναφορές του Τύπου για την υπευθυνότητα που επιδείκνυαν οι φοιτητές στη διάρκεια των κινητοποιήσεων για το 15% αξίζουν σχολιασμού. Υποστηριζόταν η άποψη ότι το αίτημα διπλασιασμού του κονδυλίου έπρεπε να υλοποιηθεί σε αντιδιαστολή με το 114 που αποσκοπούσε στην ανατροπή της κυβέρνησης και εξυπηρετούσε ταυτιζόμενο με τον "Ανένδοτο" την πολιτική στρατηγική των κομμάτων της αντιπολίτευσης. Η αναφορά της Βλάχου ήταν επιπλέον διαποτισμένη από την οριενταλιστική λογική. Σύμφωνα με τις αναφορές του Τύπου, οι φοιτητές αποδείκνυαν ότι μπορούσαν να διεκδικήσουν την πραγματοποίηση των αιτημάτων τους με ειρηνικό και πολιτισμένο τρόπο, όπως ακριβώς άρμοζε δηλαδή σε νέους που λάμβαναν πανεπιστημιακή μόρφωση. Επιπλέον μέσω της εκφοράς του πατερναλιστικού λόγου καταβαλλόταν προσπάθεια να ελεγχθούν οι αντιδράσεις της νεολαίας και να περιχαρακωθεί η διαμαρτυρία στα φοιτητικά πλαίσια.

Κατά τη διάρκεια της σιωπηλής πορείας διαμαρτυρίας της 7ης Δεκεμβρίου 1962 προς το υπουργείο Παιδείας, ο Κασιμάτης δήλωσε στην επιτροπή φοιτητών και

[51] "Αφού αποδοκίμασαν τους αντιφοιτητές. Με πολιτισμό, ευπρέπεια και πατριωτική έξαρση οι σπουδαστές αγωνίζονται για το μέλλον. 7 Δεκεμβρίου. Ημέρα ενός μεγάλου θριάμβου. Μετά ειρηνική αλλά ενθουσιώδη διαδήλωση. Επέτυχε η φοιτητική πορεία", *Η Ηχώ των Σπουδαστών*, Αρ. φυλλ. 36 - 37 (Δεκέμβριος 1962), οπ.π.
[52] "Άλλοτε και τώρα", *21ος Αιών*, τχ. 23 - 24 (Δεκέμβριος - Ιανουάριος 1963), οπ.π., σελ. 2.
[53] Ελένη Βλάχου, "Μπράβο Παιδιά", *Μεσημβρινή*, 10 Δεκεμβρίου 1962.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

στη συνέχεια και στο συγκεντρωμένο πλήθος ότι οι ανάγκες της παιδείας θα αντιμετωπίζονταν προοδευτικά και διατύπωσε την ευχή το κονδύλι για την εκπαίδευση να φτάσει τα επόμενα χρόνια 17% και 20%. Οι συγκεντρωμένοι όμως δεν πείστηκαν από τις υποσχέσεις Κασιμάτη και επέμειναν εμφατικά στη χορήγηση του 15%, αξιώνοντας παράλληλα την παραίτηση του αρμόδιου υπουργού. Ο υπουργός φανερά ενοχλημένος από την αξίωση σύστησε στους συγκεντρωμένους να "μην παρασύρονται και να μην επιτρέψουν στους εγκάθετους της Αριστεράς να προβούν σε πολιτική εκμετάλλευση του θέματος της παιδείας".[54] Με την αποστροφή αυτή ο Κασιμάτης υποδείκνυε ως υποκινητές της κινητοποίησης τους προσκείμενους στην ΕΔΑ φοιτητές. Ήταν η συνήθης κατηγορία που διατύπωναν τα κυβερνητικά στελέχη κάθε φορά που ξεσπούσαν κινητοποιήσεις, οι οποίες λάμβαναν γενικευμένο πολιτικό (αντικυβερνητικό) χαρακτήρα. Την επόμενη μέρα ο αντιπρόεδρος της κυβέρνησης Παναγιώτης Κανελλόπουλος εξηγούσε με σαφήνεια ενώπιον της βουλής ότι "αντιστρεφόταν η ιεραρχία των γενεών όταν ένας εικοσάχρονος μας υποδεικνύει τι να κάνουμε για την παιδεία".[55]

Στη συγκέντρωση της 12ης Δεκεμβρίου δίπλα στους φοιτητές, έκαναν αισθητή την παρουσία τους οι μαθητές των νυχτερινών και των ημερήσιων γυμνασίων της Αθήνας και του Πειραιά, συστρατευόμενοι στον αγώνα για το 15%. Ύστερα όμως από προτροπή του προέδρου της ΔΕΣΠΑ Γιώργου Φερεντίνου, οι μαθητές και οι φοιτητές διαλύθηκαν χωρίς να προβούν σε διαδήλωση. Αντίστοιχη κατάληξη είχαν η συγκέντρωση της 17ης Δεκεμβρίου 1962 στην οποία συμμετείχαν και άλλοι φορείς σε μια κίνηση έμπρακτης συμπαράστασης προς τους φοιτητές και τους μαθητές των γυμνασίων και αυτή της 10ης Ιανουαρίου 1963. Ενώ η συγκέντρωση της 17ης Δεκεμβρίου 1962 είχε απαγορευτεί από τις αρχές, τελικά η απαγόρευση ήρθη κατόπιν έντονου διαβήματος διαμαρτυρίας εκπροσώπων της ΔΕΣΠΑ προς τον εισαγγελέα. Ο εισαγγελέας έθεσε ως όρους για να χορηγήσει τη σχετική άδεια, η συγκέντρωση να μην επεκταθεί πέραν του συνηθισμένου χώρου των Προπυλαίων, της Ακαδημίας και της Βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Αθηνών και να μην προσέλθουν οι φοιτητές συντεταγμένοι σε διαδηλώσεις. Η πρόταση του εισαγγελέα έγινε δεκτή από την οργανωτική επιτροπή και έτσι αποφεύχθηκαν τα επεισόδια. Πράγματι, λίγο πριν από το τέλος των ομιλιών των διοργανωτών και παρά το γεγονός ότι ακούστηκε το

[54] "Διάλογος Υπουργού - Φοιτητών από τον Εξώστη", *Ελευθερία*, 8 Δεκεμβρίου 1962, οπ.π., σελ. 3.
[55] Γιώργος Φερεντίνος, "Στοιχεία ιστορίας του φοιτητικού κινήματος την περίοδο του 114 και του 15% για την παιδεία", *Αναδρομές*, 1 (Δεκέμβριος 2010), σελ. 39 - 41.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

σύνθημα "πορεία", ύστερα από σύσταση του προέδρου της ΔΕΣΠΑ το συγκεντρωμένο πλήθος διαλύθηκε χωρίς να προχωρήσει σε διαδήλωση και σύγκρουση με τις αστυνομικές δυνάμεις που είχαν παραταχθεί στη γύρω περιοχή και που ήταν έτοιμες να επέμβουν δυναμικά για να απωθήσουν τους διαδηλωτές και να αποτρέψουν πιθανά επεισόδια.[56]

Τις επόμενες μέρες αντιπροσωπεία της ΔΕΣΠΑ επισκέφτηκε τους πολιτικούς αρχηγούς των κομμάτων της αντιπολίτευσης, προκειμένου να τους ενημερώσει για τα φοιτητικά αιτήματα και προσδοκώντας έμμεση ή άμεση υποστήριξη στις κινητοποιήσεις τους. Είχε προηγηθεί κυβερνητική ανακοίνωση που υπογράμμιζε ότι το αίτημα των φοιτητών δεν μπορούσε να υλοποιηθεί καθώς οι ανάγκες του κρατικού προϋπολογισμού ήταν εξαιρετικά περιορισμένες και δεν επέτρεπαν οποιαδήποτε σκέψη για αύξηση του σχετικού κονδυλίου. Οι προσπάθειες που κατέβαλε αντιπροσωπεία της ΦΕΑΠΘ να συναντηθεί με τον πρωθυπουργό Κωνσταντίνο Καραμανλή απέβησαν άκαρπες.[57] Αντίθετα οι αρχηγοί των κομμάτων της αντιπολίτευσης διαβλέποντας προφανώς την ευρεία αποδοχή του αιτήματος από την κοινωνία εξέφρασαν την ανεπιφύλακτη στήριξη τους στο πλευρό των φοιτητών.[58] Ο αρχηγός της ΕΚ συνέδεσε το θέμα της παιδείας με την ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ και υποστήριξε ότι απαιτούνταν συνολική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, η οποία θα αντιμετώπιζε τα προβλήματα που ενδεχομένως θα παρουσιάζονταν από τη σύνδεση με την ΕΟΚ.[59] Σε ανάλογες τοποθετήσεις προχώρησαν ο αρχηγός του ΚΠ [60] και ο πρόεδρος της ΕΔΑ.[61] Σε συνεδρίαση της εκτελεστικής επιτροπής της ΕΔΑ που πραγματοποιήθηκε στις 31 Δεκεμβρίου 1962 με θέμα την παιδεία τονίστηκε ότι "το αίτημα του 15% είναι πραγματοποιήσιμο και ότι απαιτείται συνέχιση της πάλης με βασικούς στόχους να πολιτικοποιηθούν οι μάζες και να κατακτηθεί η νεολαία".[62] Η Αριστερά αντιλήφθηκε ότι η παιδεία μπορούσε να αποτελέσει προνομιακό

[56] *Ελευθερία*, 18 Δεκεμβρίου 1962, οπ.π., σελ 1.
[57] Η αντιπροσωπεία της ΦΕΑΠΘ που επισκέφθηκε τον Καραμανλή και κατόπιν τον αρχηγό της ΕΚ Γεώργιο Παπανδρέου αποτελούνταν από τον πρόεδρο της ΦΕΑΠΘ Δημήτριο Κελέκη, τον εκπρόσωπο της επιτροπής αγώνα και Οργανωτικό Γραμματέα ΟΝΕΚ Βορείου Ελλάδος, Κωνσταντίνο Τριαρίδη και τους εκπροσώπους της φυσικομαθηματικής Καρκαγιάννη και Μπίρδα.
[58] *Ελευθερία,* 12 Δεκεμβρίου 1962, οπ.π., σελ. 1.
[59] *Οπ.π.* Ο αρχηγός της ΕΚ ενημέρωσε τους φοιτητές ότι θα ζητούσε προ ημερησίας διατάξεως συζήτηση στη βουλή με θέμα την παιδεία.
[60] Σπύρος Μαρκεζίνης, "Κράτος και Παιδεία το πρώτον μας μέλημα, Ταχείαι Εκλογαί με Απλήν Αναλογικήν", Ειδική Έκδοσις *Προοπτική*, Αρ. φυλλ. 32 (7 - 8 Αυγούστου 1963). "Αι δαπάναι της παιδείας είναι αι περισσότερον παραγωγικαί δαπάναι".
[61] *Ελευθερία,* 12 Δεκεμβρίου 1962, οπ.π., σελ. 1.
[62] Βλ. Τάσος Τρίκκας, *ΕΔΑ 1951 - 1967. Το νέο πρόσωπο της Αριστεράς*, Θεμέλιο, Αθήνα 2009, τ. Β′ σελ. 931.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

αντιπολιτευτικό πεδίο, η διαχείριση του οποίου θα της επέτρεπε να διευρύνει την επιρροή στη νεολαία. Στην τοποθέτηση του προέδρου της, η "αναγέννηση της παιδείας" συνδυαζόταν με την αναγέννηση του έθνους.

Επιπροσθέτως ο κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος της ΕΔΑ Ηλίας Ηλιού κατέθεσε σχετική ολοκληρωμένη πρόταση νόμου που είχαν συντάξει οι φοιτητές. Η πρόταση νόμου αναφερόταν στην "ίδρυση ειδικού αυτόνομου οργανισμού ανάπτυξης και ανύψωσης της εθνικής παιδείας, οι πόροι του οποίου αποχωριζόμενοι των λοιπών πέραν του προϋπολογισμού δεν δύνανται να διατεθώσι προς εξυπηρέτηση άλλων σκοπών".[63] Στο πλαίσιο αυτό προτείνονταν η προικοδότηση της παιδείας με το 15%, η μεταφορά κονδυλίων 20% του προϋπολογισμού από το Υπουργείο Εθνικής Αμύνης και το Υφυπουργείο Εσωτερικών και η αναδιανομή των πιστώσεων του προϋπολογισμού που προβλέπονταν για τα υπόλοιπα υπουργεία.[64] Η πρόταση νόμου που συνέταξαν οι φοιτητές υπογράφτηκε από τους βουλευτές των κομμάτων της αντιπολίτευσης. Δινόταν έτσι πολιτική διάσταση στο θέμα και συγκροτούνταν ένα αντιδεξιό μέτωπο με άξονα την παιδεία. Η διαχωριστική γραμμή μεταξύ Δεξιάς και Αντιδεξιάς που επιβλήθηκε με την κήρυξη του "Ανένδοτου αγώνα" ανανεωνόταν και περνούσε πλέον και στις μαζικές κινητοποιήσεις για το 15%.

Η κινητοποίηση για την αποκαλούμενη "αναγέννηση της παιδείας" είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός δυναμικού και ενιαίου πανεκπαιδευτικού μετώπου (με την κήρυξη αποχών των μαθητών των ημερήσιων και νυχτερινών γυμνασίων και των σπουδαστών των μέσων τεχνικών σχολών[65] και τη συνακόλουθη εικοσαήμερη απεργία των εκπαιδευτικών).[66] Φοιτητές, μαθητές γυμνασίων, εκπαιδευτικοί και σύλλογοι γονέων συγκλίνανε σε ένα μέτωπο που θα ασκούσε συντονισμένη πίεση

[63] Βλ. Πρόταση Ειδικού Νόμου για το 15%. "Περί Ιδρύσεως ειδικού αυτόνομου οργανισμού αναπτύξεως και ανυψώσεως της Εθνικής Παιδείας. Άρθρον Μόνον", Συλλογή Ξενοφώντα Γιαταγάνα, κουτί 4, φάκελος 22: Νόμοι, διατάγματα, συντακτικές πράξεις, νομοθετικά κείμενα για την Παιδεία, υποφάκελος 1: 1962, ΕΜΙΑΝ.

[64] Βλ. Πρόταση Ειδικού Νόμου για το 15% "Περί Ιδρύσεως ειδικού αυτόνομου οργανισμού αναπτύξεως και ανυψώσεως της Εθνικής Παιδείας, Άρθρον Μόνον", Συλλογή Ξενοφώντα Γιαταγάνα, κουτί 4, φάκελος 22: Νόμοι, διατάγματα, συντακτικές πράξεις, νομοθετικά κείμενα για την Παιδεία, υποφάκελος 1: 1962, ΕΜΙΑΝ.

[65] Βλ. "Ψήφισμα της εις το θέατρον Αθηνών συγκεντρώσεως των απεργών σπουδαστών Εργοδηγών Τεχνικών Σχολών Αθηνών - Πειραιώς προς την Κυβέρνησιν, την Βουλήν των Ελλήνων, τα Πολιτικά Κόμματα, τον Τύπον, τους Εκπαιδευτικούς και Πνευματικούς παράγοντας του τόπου", 9 Δεκεμβρίου 1962, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 6, φάκελος 44: Εργαζόμενοι μαθητές, σπουδαστές και φοιτητές, 1960 - 1964, υποφάκελος 2: Σπουδαστές εργοδηγοί, ΕΜΙΑΝ.

[66] Βλ. Ανακοίνωση ΟΛΜΕ, 1963, Συλλογή Ξενοφώντα Γιαταγάνα, κουτί 5, φάκελος 24, υποφάκελος 3: Αγώνας εκπαιδευτικών, καθηγητών και δασκάλων, ΕΜΙΑΝ. Στις 18 Ιανουαρίου 1963 κηρύχθηκε αποχή δασκάλων και καθηγητών για αιτήματα που σχετίζονταν με τη μισθολογική εξίσωση τους με τους γεωπόνους και τους τεχνικούς που αμείβονταν με το διπλάσιο από αυτούς μισθό. Η αποχή έληξε με πολιτική επιστράτευση των απεργών στις 7 Φεβρουαρίου 1963.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

στην κυβέρνηση. Στο χώρο της μέσης εκπαίδευσης οι πρώτοι που κινητοποιήθηκαν ήταν οι μαθητές των νυχτερινών γυμνασίων της Αθήνας και του Πειραιά που είχαν δημιουργήσει δικό τους συντονιστικό όργανο από τον Μάιο του 1961. Οι μαθητές των νυχτερινών γυμνασίων ήταν ριζοσπαστικοποιημένοι και αναδεικνύονταν στο πιο δυναμικό τμήμα της εργαζόμενης νεολαίας, φέρνοντας σε άμεση επαφή και οργανική διασύνδεση τον χώρο της εκπαίδευσης με τον χώρο της εργασίας.[67] Η Συντονιστική Επιτροπή Εργαζόμενων Μαθητών Σπουδαστών - Φοιτητών αποτελούνταν από μέλη που ανήκαν στη Ν.ΕΔΑ,[68] ενώ η δημιουργία του "Συλλόγου Εργαζόμενων Μαθητών Μέσης Εκπαίδευσης" (ΣΕΜΜΕ) και η έκδοση της *Μαθητικής* τον Νοέμβριο του 1962 λειτούργησαν για την ενδυνάμωση του κινήματος στα νυχτερινά γυμνάσια.[69]

Παράλληλα όμως με τη Συντονιστική Επιτροπή Εργαζόμενων Μαθητών Φοιτητών - Σπουδαστών στα νυχτερινά γυμνάσια έκανε αισθητή την παρουσία της ως αντίβαρο (από τον Νοέμβριο του 1961 με τις κινητοποιήσεις για την αποτροπή προσθήκης έβδομου έτους) η "Οργάνωση Σπουδαζούσης Εργαζόμενης Νεολαίας" (ΟΣΕΝ). Η ΟΣΕΝ ήταν παρακλάδι της παρακρατικής "Οργάνωσης Εθνικής Νεολαίας" (ΟΕΝ)[70] και αποτελούσε την αντίστοιχη οργάνωση της ΕΚΟΦ στο μαθητικό χώρο. Τα μέλη της διατηρούσαν επαφές με γυμνασιάρχες[71] και αστυνομικά όργανα. Τύπωναν και διένειμαν προκηρύξεις σε ανυποψίαστους μαθητές και λειτουργούσαν ως εντεταλμένοι της ασφάλειας και των γυμνασιαρχών στα νυχτερινά γυμνάσια. Για να αποκτήσουν έρεισμα στο μαθητικό χώρο τα μέλη της ΟΣΕΝ

[67] Τα μέλη που συμμετείχαν στη Συντονιστική Επιτροπή Εργαζόμενων Μαθητών Φοιτητών - Σπουδαστών δούλευαν κυρίως σε οικοδομές και το βράδυ παρακολουθούσαν μαθήματα.

[68] Η επιτροπή προκήρυξε αποχή από τα μαθήματα από τις 8 μέχρι τις 17 Δεκεμβρίου 1962. Τα μέλη της επιτροπής είχαν επαφές με τη "Συντονιστική Επιτροπή μαθητών Ημερησίων Γυμνασίων Αθηνών" και με συνδικαλιστές του φοιτητικού κινήματος. Στη δεύτερη φάση (από τις 19 Ιανουαρίου 1963) η επιτροπή προέτρεψε τους μαθητές των νυχτερινών σχολείων να κατέλθουν σε αποχή διαρκείας σε ένδειξη συμπαράστασης προς τους απεργούς εκπαιδευτικούς, αποχή που έληξε ύστερα από την κήρυξη της πολιτικής επιστράτευσης των εκπαιδευτικών. Η αστυνόμευση στους "μαθητές της νύχτας" ήταν έντονη, γεγονός που αποδεικνύει την ανησυχία του κράτους και επιβεβαιώνει τους κινδύνους από τη ριζοσπαστικοποίηση τους.

[69] Συνέντευξη Διονύση Παπαδάτου στην *Εποχή*, 2005. Ο Παπαδάτος αναφέρει ότι "βγάλαμε την *Μαθητική* σε μια περίοδο έντονης βίας και αστυνομοκρατίας. Ήταν ένα βήμα για να μπορούμε να επικοινωνούμε με τα παιδιά στα νυχτερινά γυμνάσια. Πηγαίναμε στα σχολεία και κουβεντιάζαμε με τα παιδιά. Δίναμε την εφημερίδα, κάναμε συσκέψεις".

[70] Για την ΟΕΝ και την ΟΣΕΝ βλ. Ανδρέας Λεντάκης, *Παρακρατικές οργανώσεις και 21η Απριλίου*, οπ.π., σελ. 297 - 319, 347 - 350, για τον Φαντάκη σελ. 320 - 342. Η ΟΣΕΝ στεγαζόταν στα γραφεία της ΟΕΝ - ΣΕΝ στη Στοά Φέξη, στην οδό Γλάδστωνος 7. Τον εσωτερικό κανονισμό της (30 Μαρτίου 1960) υπέγραφε το στέλεχος της ΟΕΝ Ιωάννης Φαντάκης που έφερε τον βαθμό του Γενικού Επιθεωρητού. Τα στελέχη της γύριζαν με μαύρες κούρσες και μοίραζαν προκηρύξεις. Πρόεδρος της ήταν ο Μιχ. Μιχαλακόπουλος που σπούδαζε στο νυχτερινό ιδιωτικό γυμνάσιο Παπαϊωάννου στην οδό Κομνηνών στα Εξάρχεια.

[71] Οι Λυκειάρχες είχαν υπό την προστασία τους τα μέλη της ΟΣΕΝ. Ο Πετρούνιας (πρόεδρος των Λυκειαρχών) μιλά στους μαθητές (2 Δεκεμβρίου 1961). "Μόνο η ΟΣΕΝ είναι εθνική οργάνωσις. Όλες οι άλλες είναι αντεθνικές. Η Συντονιστική Επιτροπή είναι Κομμουνιστική".

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

παρουσίαζαν ένα υποτιθέμενο φιλο - μαθητικό προσωπείο, υποστηρίζοντας με θέρμη τις διεκδικήσεις και την αποστολή υπομνημάτων προς τους αρμόδιους κυβερνητικούς παράγοντες.[72] Στην πραγματικότητα με τη στάση τους τα μέλη της ΟΣΕΝ αποσκοπούσαν να διασπάσουν τους μαθητές, ενώ δεν δίσταζαν να εφαρμόζουν ακόμη και τρομοκρατικές μεθόδους για να επιτύχουν τους σκοπούς τους.

Αλλά στην κινητοποίηση για το 15% συμμετείχαν και οι μαθητές των ημερήσιων γυμνασίων της Αθήνας και του Πειραιά. Η εξέλιξη αυτή θεωρείται πολύ σημαντική αφού υπήρχαν πολλά εμπόδια προς την πορεία πολιτικοποίησης των μαθητών. Ειδικότερα το κλίμα δεν ήταν ευνοϊκό για την ανάληψη συλλογικής δράσης εξαιτίας των απειλών των γυμνασιαρχών που έφταναν μέχρι και την αποβολή από τα σχολεία, της παρουσίας αστυνομικών με πολιτική περιβολή, οι οποίοι προέβαιναν σε καταγραφή στοιχείων, επισήμανση των πιο δραστήριων πολιτικά μαθητών, μετάβαση τους σε αστυνομικά τμήματα και συστάσεις να μην εμπλέκονται σε "ανατρεπτικές ενέργειες" και να ασχολούνται μόνο με τα μαθήματα τους. Επιπλέον η απαγόρευση του μαθητικού συνδικαλισμού εκ του νόμου αφού δεν υπήρχαν θεσμοθετημένα μαθητικά συμβούλια φαίνεται ότι απέτρεπε τους μαθητές των ημερήσιων γυμνασίων από την ανάληψη συλλογικής δράσης.[73] Εντούτοις, παρά την ύπαρξη του ασφυκτικού αυτού πλαισίου, οι εκπρόσωποι των μαθητών εξήντα ημερήσιων γυμνασίων της Αθήνας προχώρησαν στην εκλογή στα μέσα Δεκεμβρίου Συντονιστικής Επιτροπής. Αυτή διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην ενεργοποίηση των μαθητών στην κινητοποίηση για το 15% και επιδίωξε την έναρξη επαφών τόσο με τη Συντονιστική Επιτροπή που είχαν συγκροτήσει οι μαθητές των νυχτερινών γυμνασίων όσο και με την ηγεσία του φοιτητικού κινήματος.[74] Η Συντονιστική Επιτροπή Μαθητών των Ημερήσιων Γυμνασίων Αθηνών - τα μέλη της οποίας επίσης ανήκαν κατά βάση στη Ν.ΕΔΑ - συνεδρίαζε κάθε Σάββατο απόγευμα στα γραφεία

[72] Βλ. Συλλογή Ξενοφώντα Γιαταγάνα, κουτί 3, φάκελος 19: Εργαζόμενοι μαθητές, σπουδαστές και φοιτητές. Αγώνας υπομηχανικών, 1959 - 1964, υποφάκελος 1, Οργάνωσις Σπουδαζούσης Εργαζομένης Νεολαίας (ΟΣΕΝ), 1964, ΕΜΙΑΝ.

[73] Πρέπει να διευκρινιστεί ότι στην πρώτη φάση για το 15% συμμετείχαν οι μαθητές των ημερήσιων γυμνασίων Αθήνας, Πειραιά και Θεσσαλονίκης και όχι των γυμνασίων της επαρχίας. Στη δεύτερη φάση γυμνάσια της επαρχίας (Κομοτηνή, Λάρισα, Μυτιλήνη, Πάτρα) προχώρησαν σε αποχές σε ένδειξη συμπαράστασης προς τους εκπαιδευτικούς.

[74] *Ελευθερία*, 15 Δεκεμβρίου 1962, οπ.π., σελ. 8. Οι μαθητές των τριών τελευταίων τάξεων των ημερήσιων γυμνασίων προκήρυξαν αποχή από τις 12 μέχρι τις 15 Δεκεμβρίου 1962. Η ΔΕΣΠΑ πρότεινε τη σύσταση επιτροπών σε κάθε γυμνάσιο για να υπάρξει επιτυχία στο "δημοψήφισμα για την αύξηση των κονδυλίων για την Παιδεία στο 15% του Κρατικού Προϋπολογισμού".

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

της Παγκρητίου Ένωσης.[75] Μέλη της επιτροπής μαζί με φοιτητές περιέρχονταν γυμνάσια της Αθήνας, του Πειραιά και άλλων πόλεων, ενημέρωναν τους μαθητές για τη σημασία του αγώνα και προσπαθούσαν να κινητοποιήσουν τους πιο διστακτικούς.[76] Παράλληλα, μέλη της Συντονιστικής Επιτροπής μαθητών διέρχονταν γήπεδα, θέατρα, κινηματογράφους, εργοστάσια και χώρους δουλειάς για να συλλέξουν υπογραφές υπέρ του 15%.[77] Σημαντική πρωτοβουλία για την ενίσχυση των οικονομικών εσόδων του αγώνα ήταν τα κάλαντα της παιδείας που έψαλαν μαθητές μαζί με φοιτητές, την παραμονή της Πρωτοχρονιάς του 1963.[78] Επιπλέον για να ενισχυθούν οι εισπράξεις, διοργανώνονταν από τις επιτροπές των μαθητών και από συλλόγους γονέων απογευματινά και χοροί, ενώ φοιτητικοί σύλλογοι διεξήγαν εράνους για να συγκεντρώσουν χρηματικά ποσά που διέθεταν για την κάλυψη των απεργιακών αναγκών των εκπαιδευτικών.[79] Όπως υπογραμμιζόταν σε σχετική ανακοίνωση του Συνδέσμου Φοιτητών - Σπουδαστών Βόλου "Άνθιμος Γαζής", υπήρξαν "συγκινητικές περιπτώσεις συμπαραστάσεως και προσφοράς, ηθικής και

[75] Στη "Συντονιστική Επιτροπή Μαθητών Ημερησίων Γυμνασίων" εκλέχτηκαν ως αντιπρόσωποι οι Γιώργος Προβελέγγιος (πρόεδρος), Κώστας Αλαβάνος (αντιπρόεδρος), Αλέκα Δρόσου (γενική γραμματέας), Ιωάννα Οικονόμου, Βασίλης Ζωάκος (ταμίας), Αθανάσιος Καρίνος (υπεύθυνος δημοψηφίσματος), Παναγιώτης Ιατρόπουλος, Κατερίνα Κωτσάκη, Σπύρος Βέργος (υπεύθυνος γυμνασίων), Α. Σταθάκης (υπεύθυνος τύπου), Σ. Ζαμπρούδης και Ν. Χριστοφορίδου (σύμβουλοι).

[76] Βλ. Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 6, φάκελος 19, υποφάκελος 4: Κίνημα 15%, δημοψήφισμα για την παιδεία, ΕΜΙΑΝ. Ο συνδικαλιστής της Φυσικομαθηματικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Λευτέρης Τσίλογλου αναφέρει ότι "ήδη συγκεντρώσαμε 500 υπογραφές μεταξύ των οποίων ο Πρόεδρος και ο Γ. Γραμματέας του Εργατικού Κέντρου Βόλου. Μέσα σε 15 μέρες συγκεντρώσαμε 10.000 υπογραφές από το Βόλο. Ανάμεσα τους κι η υπογραφή του δημάρχου Νέας Ιωνίας". "Δημοψήφισμα δια την Παιδεία εις Βόλον και Μαγνησίαν", *Ταχυδρόμος* και "Προκήρυξη των Φοιτητών δια το θέμα της Παιδείας", *Θεσσαλία*.

[77] Βλ. Ανακοίνωση "Συντονιστικής Επιτροπής Μαθητών Ημερήσιων Γυμνασίων Αθηνών", 18 Ιανουαρίου 1963. Στην ανακοίνωση αναφέρεται ότι "ομάς μαθητών μετέβη εις Ελευσίνα και συνέλεξε υπογραφάς (περί τας χίλιας 1.000). Επίσης ομάδες μαθητών συνέλεξαν υπογραφάς από τας εγγύς συνοικίας των Αθηνών. Οι μαθηταί του πρώτου δημοσίου δημοτικού γυρίζουν τον δρόμον φωνάζοντες Ζήτω το 15%".

[78] Τα κάλαντα της Παιδείας έλεγαν: "Χριστούγεννα, γιορτή χαράς, Χαρά και αγιοσύνη, τα αστέρια ψάλλουν Ωσαννά και επί γης Ειρήνη. Το δεκα - πέντε άστρο μας, χωρίς να λείψη ώρα, μας οδηγεί να φέρουμε, το φώς, σ' όλη τη χώρα. Οι φοιτητές θέλουν σχολειά, οι μαθητές θρανία, ο κόσμος θέλει μόρφωση, ειρήνη και ευτυχία. Και η καρδιά μας ταπεινά, η σκέψη, η ματιά μας, ψάλλουν Ειρήνη επί γης, μόρφωση στα παιδιά μας. Αρχιμηνιά και Αρχιχρονιά, οι σπουδαστές θέλουν σχολεία, Ειρήνη! Ευτυχία!, μόρφωση, χαρά, βιβλία. Από επτά τοις εκατό να αυξηθή το ποσοστό σε δεκαπέντε μόνο μέσα στον καινούριο χρόνο. Αρχιμηνιά και Αρχιχρονιά, για μας της νιότης τη γενιά, πρέπει το εξηντατρία ναναι έτος για Παιδεία".

[79] Ο Σύλλογος Φοιτητών Φυσικομαθηματικής "ο Αριστοτέλης" διεξήγε έρανο, συγκεντρώνοντας 1.000 δραχμές για το απεργιακό ταμείο των εκπαιδευτικών και προκήρυξε τριήμερη αποχή από τα μαθήματα και τα εργαστήρια σε ένδειξη συμπαράστασης.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

υλικής από συλλόγους, οργανώσεις, μεμονωμένα άτομα από τον πλούσιο επιχειρηματία μέχρι τον φτωχό εργάτη".[80]

Επιπλέον με τη διενέργεια του "δημοψηφίσματος για την παιδεία" στα αστικά κέντρα και στην επαρχία, τις υπογραφές από προσωπικότητες της τέχνης και του πολιτισμού, από ακαδημαϊκούς και από αρχηγούς πολιτικών κομμάτων,[81] η κινητοποίηση για το 15% απέκτησε μεγάλη κοινωνική απήχηση (με τη διοργάνωση ενημερωτικών συνδιασκέψεων και ημερίδων από επιστημονικούς συλλόγους και φοιτητικές οργανώσεις με θέμα την παιδεία,[82] τη διεξαγωγή θεατρικών παραστάσεων και τη διάθεση των εσόδων από τα εισιτήρια για τις ανάγκες του αγώνα,[83] την αποστολή τηλεγραφημάτων και ανακοινώσεων συμπαράστασης από οργανώσεις εσωτερικού και εξωτερικού προς την ΔΕΣΠΑ και κυρίως τη συγκέντρωση υπογραφών πολιτών και κοινωνικών φορέων που έδειχναν να συμμερίζονται την φοιτητική αξίωση).[84] Πάντως η πρωτοβουλία του φοιτητικού κινήματος να προχωρήσει στη συλλογή υπογράφων δεν επικροτούνταν από όλους.[85]

Με την απεργία των εκπαιδευτικών το τελευταίο δεκαήμερο του Ιανουαρίου 1963 ο αγώνας για το 15% έλαβε σαφή πολιτικό χαρακτήρα. Σε ανακοίνωση της ΔΕΣΠΑ, εκφραζόταν η θέση ότι "η απεργία του εκπαιδευτικού κόσμου δεν είναι αγών για την απλή βελτίωση αποδοχών, αλλά αγών Εθνικός για την εξύψωση της διδακτικής στάθμης της Κατωτέρας και Μέσης Παιδείας, για την εξύψωση του μορφωτικού επιπέδου των μαθητών, μια βασική δηλαδή προϋπόθεση για την Αναγέννηση της Εκπαιδεύσεως στη χώρα μας".[86] Γινόταν προσπάθεια να συνδεθεί η

---

[80] Βλ. Ψήφισμα Συνδέσμου Φοιτητών - Σπουδαστών Βόλου "Άνθιμος Γαζής", 4 Φεβρουαρίου 1963, Συλλογή Ξενοφώντα Γιαταγάνα, κουτί 3, φάκελος 18: Ομοσπονδία Τοπικών Σπουδαστικών Συλλόγων Ελλάδος (ΟΤΣΣΕ), Σύνδεσμος Φοιτητών - Σπουδαστών Βόλου, 1963, ΕΜΙΑΝ.

[81] Το άτυπο δημοψήφισμα υπέγραψε ο συναρχηγός της ΕΚ Σοφοκλής Βενιζέλος.

[82] Βλ. Α' Πανελλαδική Πανεπιστημονική - Πανσπουδαστική Συνδιάσκεψη, 20 και 21 Δεκεμβρίου 1962, Διοργανωτής: ΦΕΑΠΘ. Στη συνδιάσκεψη συμμετείχαν φοιτητικοί σύλλογοι της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, επιστημονικές οργανώσεις, καθηγητές μέσης εκπαίδευσης, μαθητές και γονείς. Το παρών έδωσε και ο πρύτανης του ΑΠΘ Νίκος Ανδριώτης.

[83] *Ελευθερία*, οπ.π., 19 Δεκεμβρίου 1962, σελ. 8. Ο θίασος του Αλέκου Αλεξανδράκη ύστερα από πρωτοβουλία του Συλλόγου εργαζομένων σπουδαστών - μαθητών διέθεσε τις εισπράξεις των εισιτηρίων της παράστασης "Ιστορία του Ιρκούτσκ" που παιζόταν στο θέατρο *Άλφα* για την κάλυψη των κινητοποιήσεων για το 15%.

[84] Βλ. Αποφάσεις επιστημονικών συλλόγων, εργατικών σωματείων, δημοτικών συμβουλίων Αθήνας, Ζωγράφου, Καισαριανής, Πειραιά, Θεσσαλονίκης, Ηρακλείου, Βόλου, Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 6, φάκελος 19: Παιδεία, υποφάκελος 4: Κίνημα 15%, ΕΜΙΑΝ.

[85] Ο Παύλος Παλαιολόγος έγραφε στον *Ταχυδρόμο*: "Δεν γίνεται με δημοψηφίσματα και υπογραφές ο αγώνας του 15%". *Ο Φοιτητής της Νομικής*, τχ. 4 (7 Δεκεμβρίου 1962), οπ.π. "Ο αγών δια την Παιδείαν", *21ος Αιών*, τχ. 23 - 24 (Δεκέμβριος - Ιανουάριος 1963), οπ.π.

[86] Βλ. Ανακοίνωση ΔΕΣΠΑ για την απεργία των εκπαιδευτικών, 21 Ιανουαρίου 1963, Αρχείο ΕΔΑ, Αρχεία Νεολαίας, Φοιτητικό κίνημα, τεκμήρια φοιτητικού κινήματος, κουτί 291: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), ΑΣΚΙ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

απεργιακή κινητοποίηση των εκπαιδευτικών που διαμαρτύρονταν για μισθολογικά ζητήματα με το αίτημα που είχε διατυπωθεί από τη φοιτητική και τη μαθητική νεολαία για το διπλασιασμό του κρατικού κονδυλίου που προβλεπόταν να καλύψει τις ανάγκες της εκπαίδευσης.

Η καμπάνια για το 15% που πραγματοποιήθηκε κάτω από την αιγίδα της ΔΕΣΠΑ και της ΦΕΑΠΘ δεν περιορίστηκε μόνο στα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας αλλά έφτασε και στα πιο απομακρυσμένα σημεία της Ελλάδας (ακόμη και στα χωριά της ακριτικής υπαίθρου).[87] Κλιμάκια σπουδαστών και μαθητών με τα λεγόμενα "πούλμαν της παιδείας" βρέθηκαν στην περιφέρεια και ζήτησαν τη συνδρομή των τοπικών κοινωνιών. Οι περιοδείες των κλιμακίων στην ύπαιθρο απέβλεπαν στην ενημέρωση του πληθυσμού για το θέμα της παιδείας και στην ενεργοποίηση της κοινωνίας που όφειλε να αντιληφθεί τον κοινωνικό χαρακτήρα της διεκδίκησης. Η κινητοποίηση απέκτησε δυναμική και δεν περιορίστηκε μόνο στα στενά πλαίσια της παιδείας. Η κινητοποίηση της κοινωνίας για το 15% εξέφραζε την αντίδραση της απέναντι στο μετεμφυλιακό πλέγμα εξουσίας και δήλωνε την ανάγκη για εκσυγχρονισμό της. Συνδεόταν έτσι οργανικά το πολιτικό αίτημα των φοιτητών για την εκπαίδευση με το μαζικό κίνημα και την κοινωνία. Η απόφαση της ΔΕΣΠΑ τόνιζε ότι ο κάθε φοιτητής όφειλε με την έλευση του στον τόπο καταγωγής με την ευκαιρία των διακοπών των Χριστουγέννων να συμβάλλει στην επιτυχία του εγχειρήματος για τον διπλασιασμό του κονδυλίου στο 15% και να καταστήσει τους συντοπίτες του κοινωνούς της προσπάθειας.

Οι περιοδείες στην ύπαιθρο, σε πόλεις και χωριά στέφθηκαν από επιτυχία αφού συγκεντρώθηκαν συνολικά 1.000.000 υπογραφές και δημιουργήθηκαν τοπικές επιτροπές αγώνα για την αναγέννηση της παιδείας με τη συμμετοχή δημάρχων και προέδρων κοινοτήτων, δημοτικών συμβούλων και λοιπών τοπικών φορέων.[88] Ιδιαίτερης βαρύτητας ήταν η συγκέντρωση υπογραφών πολιτικών εξόριστων και κρατουμένων καθώς με αυτόν τον τρόπο η κοινωνική αυτή ομάδα έβγαινε από τον αποκλεισμό που της είχε επιβληθεί και δήλωνε και εκείνη παρούσα στην αξίωση της

[87] Βλ. ψηφοδέλτια με 88 υπογραφές κατοίκων του χωριού Ποταμιάς Θάσου υπέρ του 15%, 22 Μαρτίου 1963, Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 6, φάκελος 19: Παιδεία, γενικά, υποφάκελος 4: Κίνημα 15%, δημοψήφισμα για την παιδεία. Ψηφοδέλτια, εκδηλώσεις συμπαράστασης ποικίλων φορέων, τοπικές επιτροπές, διαμαρτυρίες για παρεμπόδιση δημοψηφίσματος, ΕΜΙΑΝ.

[88] Βλ. Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 6, φάκελος 19: Παιδεία, γενικά, υποφάκελος 4: Κίνημα 15%, δημοψήφισμα για την παιδεία, τοπικές επιτροπές, εκδηλώσεις συμπαράστασης ποικίλων φορέων, ΕΜΙΑΝ. Για ένα κατατοπιστικό ρεπορτάζ σχετικά με τη συλλογή υπογραφών από πόλεις και χωριά, Γ.Μ., "Λεωφορείο ο πόθος…… για την Παιδεία", *Δρόμοι της Ειρήνης*, Αρ. φυλλ. 60 (Ιανουάριος 1963), σελ. 14 - 16, 44.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

κοινωνίας για "καλυτέρευση της παιδείας". Όπως επισημαινόταν στο περιεκτικό κείμενο που συνόδευε τις υπογραφές των ασθενών πολιτικών κρατουμένων των φυλακών του πρεβαντόριου Άμφισσας "με καρδιά και με νου παραστεκόμαστε στην υπέροχη εθνική και βαθιά ουμανιστική διεκδίκηση για μόρφωση, για γνώση, για παιδεία".[89] Ανάλογη ήταν και η ανακοίνωση των πολιτικών κρατουμένων των φυλακών Αλικαρνασσού.[90] Πιο σημαντική ήταν η υποστήριξη των επιστημονικών συλλόγων στη διεκδίκηση. Οι εκπρόσωποι τους σε σύσκεψη που πραγματοποίησαν, αποφάσισαν να ηγηθούν του θέματος μέσω της συγκρότησης μόνιμης "πανεπιστημονικής" επιτροπής που θα αναλάμβανε να καταθέσει σχετικές προτάσεις.[91]

Η καμπάνια όμως των φοιτητών συνάντησε και εμπόδια και η υποδοχή τους δεν ήταν ευμενής σε όλες τις περιοχές. Στα γραφεία της ΔΕΣΠΑ έφταναν τηλεγραφήματα που αναφέρονταν στην παρεμπόδιση συλλογής υπογραφών, σε συλλήψεις φοιτητών από τις τοπικές αστυνομικές αρχές, σε συμπλοκές με μέλη της ΕΚΟΦ και με "αγανακτισμένους πολίτες" και σε φραστικούς διαπληκτισμούς με βουλευτές της ΕΡΕ.[92] Με την άφιξη των "πούλμαν της παιδείας" στα χωριά της Λακωνίας, της Μεσσηνίας, της Πιερίας και άλλων περιοχών όπου κυριαρχούσαν αντικομμουνιστικά και φιλοβασιλικά αισθήματα, οι φοιτητές δέχτηκαν επιθέσεις με πέτρες και ξύλα από "αγανακτισμένους πολίτες" και μέλη της ΕΚΟΦ που είχαν επιστρέψει στις επαρχίες τους για τις διακοπές των Χριστουγέννων.[93] Τέλος δεν έλειπαν οι δημόσιες αντεγκλήσεις των κλιμακίων των φοιτητών με τοπικές αρχές.[94]

---

[89] Βλ. Κείμενο και υπογραφές 77 ασθενών πολιτικών κρατουμένων φυλακών πρεβαντόριου Άμφισσας, Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 6, φάκελος 19: Παιδεία, γενικά, υποφάκελος 4: Κίνημα 15%, δημοψήφισμα για την παιδεία, ΕΜΙΑΝ.

[90] Βλ. Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 4, φάκελος 22: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), δημοψήφισμα για το 15% και την απεργία των εκπαιδευτικών στοιχειώδους και μέσης εκπαίδευσης, ψηφοδέλτια δημοψηφίσματος υπογεγραμμένα από 194 πολιτικούς κρατουμένους φυλακών Αλικαρνασσού, ΕΜΙΑΝ.

[91] *Ελευθερία*, 13 Δεκεμβρίου 1962, οπ.π., σελ. 8. Την ανακοίνωση συνυπέγραφαν εκπρόσωποι του ΙΣΑ, του ΤΕΕ, του Συνδέσμου Χημικών Μηχανικών, του ΔΣΑ, της Πανελλήνιου Ενώσεως Φαρμακοποιών, του Οδοντιατρικού Συλλόγου Αττικής, του Συλλόγου Αρχιτεκτόνων, του Συλλόγου Πολιτικών Μηχανικών Αθηνών, της Ένωσης Ελλήνων Χημικών, της Ελληνικής Μαθηματικής Εταιρίας, του Συνδέσμου Πτυχιούχων ΑΣΟΕΕ και του Συνδέσμου Πτυχιούχων Ανωτάτης Βιομηχανικής.

[92] *Οπ.π.*, 28 Δεκεμβρίου 1962, σελ. 8. Βλ. Τηλεγραφήματα διαμαρτυρίας για παρεμπόδιση δημοψηφίσματος, Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 6, φάκελος 19: Παιδεία, γενικά, υποφάκελος 4: Κίνημα 15%, δημοψήφισμα για την παιδεία, ΕΜΙΑΝ.

[93] Συνέντευξη Διονύση Σαββόπουλου στον Πέτρο Μακρή, "η γενιά του 114", συνέχεια 26η, *οπ.π.* "Στη Μακεδονία στην ύπαιθρο πετούσαν πέτρες στα πούλμαν, έδερναν τους φοιτητές. Στο Αιγίνιο Κατερίνης μας πετροβόλησαν".

[94] "Η παιδεία είναι παρασιτισμός, φρονεί ο δήμαρχος", *Ελευθερία*, 8 Ιανουαρίου 1963, οπ.π., σελ. 8. Ο δήμαρχος Σοφάδων Ιατρού αρνήθηκε να υπογράψει και διαπληκτίστηκε με τους φοιτητές.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Στις συγκεντρώσεις για το 15% εκτός από τους φοιτητές - μέλη των πολιτικών νεολαιών των κομμάτων της αντιπολίτευσης συμμετείχαν και φοιτητές που ήταν ιδεολογικά προσανατολισμένοι προς την ΕΡΕ. Ενδεικτικό της καθολικής συμμετοχής στην κινητοποίηση για το 15% ήταν το γεγονός ότι τα φιλοκυβερνητικά φοιτητικά έντυπα αφιέρωναν αρκετές σελίδες για το θέμα και πραγματοποιούσαν ειδικά αφιερώματα, αντίθετα με την εκκωφαντική αποσιώπηση των προγενέστερων κινητοποιήσεων του 1-1-4. Στην *Ηχώ των Σπουδαστών* ο Παπαπαναγιώτου παραδεχόταν ότι "η στάθμη της παιδείας στην Ελλάδα δεν είχε φτάσει στο ύψος που απαιτούσαν οι ραγδαίες εξελίξεις της εποχής και χρειάζονταν διαρκής και επίπονη προσπάθεια για την καλυτέρευση της παιδείας".[95]

Οι προσκείμενοι στην ΕΡΕ φοιτητές ανίχνευσαν πολιτική υποκίνηση όταν στην κινητοποίηση για το 15% άρχισαν να παίρνουν μέρος μαθητές γυμνασίων, οι οποίοι "παρασύρονταν από ινστρούχτορες της Αριστεράς που εκμεταλλεύονταν την απειρία των". Κατά τις ίδιες πηγές, "ψευτοσυνδικαλιστές, δήθεν φοιτητές πρωτοστατούσαν σε συγκεντρώσεις, οι οποίες δεν ελέγχονταν από την Επιτροπή Αγώνα και την ΔΕΣΠΑ".[96] Επιπλέον η επίσκεψη της αντιπροσωπείας της ΔΕΣΠΑ στον πρόεδρο της ΕΔΑ προκάλεσε την αντίδραση των κυβερνητικών συνδικαλιστών, οι οποίοι διένειμαν σχετικές ανώνυμες προκηρύξεις σε χώρους εντός αλλά και εκτός των πανεπιστημίων με τη συνδρομή του σπουδαστικού τμήματος της ασφάλειας.[97] Την ίδια περίοδο κυκλοφορούσαν αντικομμουνιστικές προκηρύξεις από συλλόγους και οργανώσεις που αμφισβητούσαν το ενδιαφέρον της Αριστεράς για την παιδεία και χαρακτήριζαν άστοχη την ενέργεια της ΔΕΣΠΑ να επισκεφτεί τον πρόεδρο της ΕΔΑ προκειμένου να παρασχεθεί υποστήριξη για την αναδιάρθρωση της παιδείας.[98]

Η συμπαράταξη των φοιτητών που ανήκαν στην ΕΡΕ στις κινητοποιήσεις μπορεί να εξηγηθεί - πέρα από την πεποίθηση ότι τα αιτήματα ήταν δίκαια καθώς και

---

[95] "Η αρχή έγινε. Αισιοδοξία για την παιδεία μας. Και νέες μεγάλες πιστώσεις. Ευρύτατος Προγραμματισμός", *Η Ηχώ των Σπουδαστών*, Αρ. φυλλ. 38 - 39 (Φεβρουάριος 1963), οπ.π., σελ. 1.

[96] "Παιδεία. Το χρονικό ενός δυναμικού πανσπουδαστικού αγώνος. Εθνικού - Δημοκρατικού - Ευπρεπούς - Δίκαιου - Αποδοτικού", *οπ.π.*, Αρ. φυλλ. 36 - 37 (Δεκέμβριος 1962).

[97] Βλ. Αντικομμουνιστική προκήρυξη προς φοιτητές - σπουδαστές - μαθητές για το 15% για την παιδεία, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 4, φάκελος 21: Αντικομμουνιστικά, υποφάκελος 2: φέϊγ - βολάν κατά της ΔΕΣΠΑ που διακινούσαν στα πανεπιστήμια τα όργανα του Σπουδαστικού της Ασφάλειας, ΕΜΙΑΝ. "Αποκαλυπτήρια των αντιφοιτητών. Φοιτητική ανακοίνωση επισημαίνει τους κινδύνους που απειλούν την ελληνική σπουδάζουσα νεολαία και καταγγέλλει τη δράση πρακτόρων της ΕΔΑ", *Η Ηχώ των Σπουδαστών*, Αρ. φυλλ. 36 - 37 (Δεκέμβριος 1962), οπ.π. Βλ. Προκήρυξη "Συντονιστικής Επιτροπής Μαθητών Ημερήσιων και Νυχτερινών Γυμνασίων", Αρχείο Περικλή Πάγκαλου, κουτί 1: ΕΦΕΕ, ΕΛΙΑ.

[98] Βλ. Προκήρυξη "Συντονιστικής Επιτροπής Πολεμιστών Επιστημόνων και Αναπήρων του Αντισυμμοριακού Αγώνος", Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 6, φάκελος 19: Παιδεία, γενικά, υποφάκελος 4: Κίνημα 15%, ΕΜΙΑΝ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

οι ίδιοι αντιλαμβάνονταν και βίωναν καθημερινά τις ανεπάρκειες και παθογένειες του εκπαιδευτικού συστήματος - και από τη σοβαρή κρίση που είχε αρχίσει να εκδηλώνεται στους κόλπους της ΕΚΟΦ. Ίσως έτσι εξηγείται και η μη σύμπραξη τους (τουλάχιστον στην Αθήνα) με τις αστυνομικές δυνάμεις κατά τη διάρκεια των κινητοποιήσεων. Πράγματι υπήρξαν μεμονωμένες περιπτώσεις συλλήψεων φοιτητών ύστερα από υπόδειξη μελών της ΕΚΟΦ κατά τη διάρκεια διανομής των ψηφοδελτίων για τη συλλογή υπογραφών[99] αλλά σίγουρα δεν επαναλήφθηκε το προηγούμενο των εκτεταμένων συλλήψεων καθ' υπόδειξη μελών της ΕΚΟΦ κατά τη διάρκεια των διαδηλώσεων για το 1-1-4. Άλλωστε από την προηγούμενη χρονιά η ΕΚΟΦ είχε υποστεί καίριο πλήγμα στις καθιερωμένες αρχαιρεσίες των φοιτητικών συλλόγων κυρίως των σχολών του Πανεπιστημίου Αθηνών, ενώ έντονος υπήρξε ο προβληματισμός στις τάξεις της ΕΡΕΝ για την αποτελεσματικότητα των πρακτικών της ΕΚΟΦ και επισημαινόταν η ανάγκη αλλαγής και ανανέωσης της φυσιογνωμίας της οργάνωσης.[100] Τα στελέχη της ΕΚΟΦ που είχαν πρωτοστατήσει στις δυναμικές λύσεις της προηγούμενης περιόδου αποφοιτούσαν από τις ανώτατες σχολές και αποχωρούσαν από την οργάνωση για να υπηρετήσουν τη στρατιωτική τους θητεία.

Τις θέσεις τους θα καταλάμβανε μια νέα γενιά στελεχών που χαρακτηριζόταν από τελείως διαφορετική φιλοσοφία. Τα στελέχη αυτά τάσσονταν υπέρ της ριζικής ανανέωσης της φυσιογνωμίας της ΕΚΟΦ και της αντιπαράθεσης αποκλειστικά με πολιτικά και δικαστικά μέσα που δεν θα έπληττε περισσότερο το κύρος της οργάνωσης στις φοιτητικές συνειδήσεις και που θα οδηγούσαν στην αντιστροφή της αρνητικής εικόνας που είχε σχηματιστεί για αυτή.[101] Ορισμένα από τα ιδρυτικά στελέχη της ΕΚΟΦ μετά την εκπλήρωση των στρατιωτικών τους υποχρεώσεων με τη συμβολή της ΚΥΠ και της αστυνομίας προτίμησαν να ιδρύσουν την "Κοινωνική Ένωση Νέων Σπουδαστών Επιστημόνων" (ΚΕΝΣΕ) που φιλοδόξησε να καλύψει συνολικά την εθνικόφρονα νεολαία. Η οργάνωση αυτή πραγματοποιούσε διαλέξεις, θεατρικές παραστάσεις, συναυλίες, χοροεσπερίδες και θεωρητικές συζητήσεις πνευματικού, φιλολογικού και επιστημονικού περιεχομένου με επίκεντρο την ελληνική νεολαία και τα προβλήματα της.[102] Η δημιουργία της ΚΕΝΣΕ μπορεί να

[99] *Ελευθερία*, 6 Δεκεμβρίου, 12 Δεκεμβρίου 1962, οπ.π., σελ 8.
[100] "Εξεδηλώθη κρίσις εις την νεολαίαν της ΕΡΕ", *Δημοκράτης*, Αρ. φυλλ. 4 (Ιανουάριος 1963), οπ.π., σελ. 6.
[101] Μετά την αποχώρηση του ηγετικού πυρήνα της ΕΚΟΦ, πρόεδρος της οργάνωσης ανέλαβε ο φοιτητής της ΠΑΣΠΕ, Αντώνης Στάθης.
[102] Βλ. Πρόσκληση ΚΕΝΣΕ στη διάλεξη του Κωστή Μεραναίου με θέμα "Οι Νέοι και τα προβλήματα τους" και του δικηγόρου και εκ των ιδρυτικών μελών της Ένωσης Τάκη Καβουρόπουλου με θέμα "Η

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

ερμηνευτεί ως μια προσπάθεια διεύρυνσης της επιρροής της Δεξιάς στα μορφωμένα κοινωνικά στρώματα, στα οποία η Αριστερά και ιδίως το Κέντρο διέθεταν αυξημένη επιρροή αλλά και ως μια προσπάθεια εμφανούς αποπολιτικοποίησης και "απομαχητικοποίησης" της νεολαίας. Όπως άλλωστε υπογραμμιζόταν στην ιδρυτική διακήρυξη της οργάνωσης, η ΚΕΝΣΕ "επιδιώκει τον συντονισμό των δυνάμεων της ελληνικής σπουδαζούσης και επιστημονικής νεολαίας ώστε να καταστεί ευχερέστερη η επίλυση των προβλημάτων που την απασχολούν. Παράλληλα φροντίζει να αναπτυχθεί η πνευματική και κοινωνική δραστηριότητα και η αλληλεγγύη μεταξύ των μελών της".[103]

Η απεργία των εκπαιδευτικών με αιτήματα μισθολογικής αναβάθμισης, η αποχή φοιτητών και μαθητών από τα μαθήματα σε ένδειξη συμπαράστασης προς τον αγώνα των δασκάλων και των καθηγητών, κατόπιν προτροπής των Συντονιστικών Επιτροπών των μαθητών και η πολιτική επιστράτευση των απεργών που κηρύχθηκε στις 7 Φεβρουαρίου 1963 από την κυβέρνηση μετέβαλαν τα δεδομένα. Αντιδρώντας στο μέτρο της πολιτικής επιστράτευσης, οι φοιτητές συγκεντρώθηκαν στα Προπύλαια του Πανεπιστημίου για να διαμαρτυρηθούν. Την ευθύνη της κινητοποίησης ανέλαβαν από κοινού οι σύλλογοι των φοιτητών της Φιλοσοφικής[104] και της Φυσικομαθηματικής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Οι φοιτητές διατύπωσαν συνθήματα με σαφές αντικυβερνητικό περιεχόμενο.[105]

Η απόφαση του αστυνομικού διευθυντή να μην επιτρέψει στους φοιτητές να προχωρήσουν σε σιωπηλή πορεία με προορισμό το Υπουργείο Παιδείας προκειμένου να επιδώσουν ψήφισμα διαμαρτυρίας ενάντια στην πολιτική επιστράτευση των εκπαιδευτικών, τους ανάγκασε να αναστείλουν την προγραμματισμένη πορεία για τις 15 Φεβρουαρίου 1963. Την 15η Φεβρουαρίου παρά την απαγόρευση, η Συντονιστική Επιτροπή Αγώνα αποπειράθηκε να πραγματοποιήσει πορεία από τα Προπύλαια του

Ένωσις μας και οι Νέοι", τέλη 1962, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 4, φάκελος 21: Εθνική Κοινωνική Οργάνωσις Φοιτητών (ΕΚΟΦ), υποφάκελος 2, ΕΜΙΑΝ. Μέλη της ΚΕΝΣΕ ήταν οι Αθανάσιος Μουρτζίνης, Παναγιώτης Καβουρόπουλος και Ιωάννης Φαρμακίδης.

[103] Βλ. Ιδρυτική διακήρυξη ΚΕΝΣΕ, 1962 - 1963, Συλλογή Ντούνιας Κουσίδου, Πολιτικά και Κοινωνικά Κινήματα 1950 - 1967, ΑΣΚΙ. Η κίνηση ατόνησε γρήγορα και είχε περιορισμένη απήχηση στη νεολαία.

[104] Βλ. φέϊγ - βολάν και ανακοίνωση Παμφιλοσοφικού Φοιτητικού Συλλόγου "ο Πλάτων", 24 Ιανουαρίου 1963, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 6, φάκελος 36: Παμφιλοσοφικός Φοιτητικός Σύλλογος "ο Πλάτων", 1956 - 1957, 1960 - 1963, υποφάκελος 1: Ανακοινώσεις, αλληλογραφία, φέϊγ - βολάν, ΕΜΙΑΝ.

[105] Βλ. Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 6, φάκελος 41: Σύλλογοι εξωπανεπιστημιακών σχολών, υποφάκελος 1: Σύλλογος Σπουδαστών Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου (ΣΣΕΜΠ), φέϊγ - βολάν, ΕΜΙΑΝ. Τα συνθήματα ήταν "Πολιτική Επιστράτευση ίσον Φασισμός", "Κάτω ο Καραμανλής", "Δεν περνά ο φασισμός" και "Δημοκρατία".

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Πανεπιστημίου προς το Υπουργείο Παιδείας. Ενώ η φοιτητική συγκέντρωση αναμενόταν ότι θα αποκτούσε πανηγυρικό χαρακτήρα η επίθεση των αστυνομικών αναβίωσε τις δυσάρεστες εικόνες των διαδηλώσεων της άνοιξης του 1962. Έγινε απόπειρα να συγκροτηθούν διάσπαρτες διαδηλώσεις ταυτόχρονα σε πολλά μέρη του κέντρου της Αθήνας με αποτέλεσμα να σημειωθούν συγκρούσεις με τις αστυνομικές δυνάμεις.[106] Σύμφωνα με ρεπορτάζ των εφημερίδων, "αστυνομικοί εξορμούσαν κατά των φοιτητών με υψωμένα τα γκλόμπς, πολλοί φοιτητές εγκλωβίστηκαν σε στοές και εισόδους, τα γκλόμπς, οι γρόνθοι, οι παλάμες των αστυνομικών ανεβοκατέβαιναν άνευ οίκτου, τζάμια έσπασαν, διαβάτες που έτυχε να περνούν από την περιοχή κακοποιήθηκαν και φοιτητές εξέρχονταν αιμόφυρτοι". Η βάναυση μεταχείριση των διαδηλωτών από την αστυνομία προκάλεσε την αντίδραση του βουλευτή Κεφαλληνίας της ΕΚ Χαράλαμπου Ρουχωτά, ο οποίος είχε επιφορτιστεί από την ηγεσία του κόμματος να παρακολουθήσει την εξέλιξη της φοιτητικής πορείας. Ο Ρουχωτάς διαμαρτυρήθηκε στον προϊστάμενο της εισαγγελίας πλημμελειοδικών Θωμά Χατζίκο υποστηρίζοντας ότι "η επιδρομή των αστυνομικών κατά αόπλων εφήβων φοιτητών του ενεθύμιζε την επιδρομή των Ιταλών καραμπινιέρων την περίοδο της Κατοχής". Στη συγκέντρωση κυριάρχησαν συνθήματα για την υπεράσπιση του συνταγματικά κατοχυρωμένου δικαιώματος του "συνέρχεσθαι", τη δημοκρατία και το "1-1-4". Οι φοιτητικοί σύλλογοι, η Συντονιστική Επιτροπή Αγώνα και η ΔΕΣΠΑ έκαναν λόγο για "αστυνομική επιχείρηση παμφοιτητικού ξυλοδαρμού". Σε ανακοίνωση της Συντονιστικής Επιτροπής Αγώνα διατυπωνόταν η εκτίμηση ότι "η αστυνομική επίθεση απέβλεπε στην εξουδετέρωση του κινήματος για την παιδεία και την ακλόνητο πίστη της σπουδάζουσας νεολαίας στα δημοκρατικά ιδεώδη".

Ο υφυπουργός Εσωτερικών Δημήτριος Δαβάκης έκανε λόγο για μετάλλαξη του χαρακτήρα των φοιτητικών κινητοποιήσεων και επικαλέστηκε την ησυχία και τη γαλήνη της πρωτεύουσας και την αναγκαιότητα περιφρούρησης της ομαλής λειτουργίας του Πανεπιστημίου για να εξηγήσει τη βάναυση συμπεριφορά της αστυνομίας. Επικαλούμενος το δόγμα της μηδενικής ανοχής και της διαφύλαξης της

[106] *Ελευθερία*, 16 Φεβρουαρίου 1963, οπ.π., σελ 1, 8. Διαδήλωση στην Πανεπιστημίου έναντι του Μεγάρου του ΟΤΕ, διαδήλωση επί της Πανεπιστημίου στη διασταύρωση της με την Μπενάκη, διαδήλωση στην Ιπποκράτους έναντι του θεάτρου *Διάνα*, διαδήλωση στις Σίνα και Ακαδημίας, μεγάλη συγκέντρωση στην πλατεία Κοτζιά έναντι του Ταχυδρομείου, μεγάλη διαδήλωση στην Αιόλου, διαδήλωση στην Μητροπόλεως. Παρά την επίθεση της αστυνομίας μεγάλη ομάδα φοιτητών κατόρθωσε να φτάσει προ του Υπουργείου Παιδείας. Διαδήλωση στην πλατεία Συντάγματος και διαδήλωση στην Χαριλάου Τρικούπη. Οι συγκεντρώσεις διήρκεσαν μέχρι τις 4 το μεσημέρι σε διάφορα σημεία και διαλύονταν από την αστυνομία με τη βοήθεια του μηχανοκίνητου της Ασφάλειας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

κοινωνικής ειρήνης, ο Δαβάκης απέδιδε εμμέσως - χωρίς πάντως να το δηλώνει ευθαρσώς - τα επεισόδια σε οργανωμένο σχέδιο των κομμουνιστών για πρόκληση γενικευμένης κοινωνικής και πολιτικής αναταραχής. Οι φοιτητές κατηγορούνταν για άλλη μια φορά ως αναρχικοί που επιδίωκαν τη διασάλευση της τάξης και η κυβέρνηση εμφανιζόταν σε πλήρη αντιδιαστολή ως προστάτιδα της κοινωνικής ευρυθμίας. Το γεγονός άλλωστε ότι η κυβέρνηση "εχλευάζετο επί 4ωρον υπό του οχλοκρατούμενου πλήθους" αποδείκνυε σύμφωνα με τον Υφυπουργό ότι το άλογο συναίσθημα κινούσε τους διαδηλωτές. Σύμφωνα με τον ισχυρισμό του Δαβάκη, το ενστικτώδες, το άλογο, το οχλοκρατικό δεν είχαν θέση στη δημόσια ζωή και συνιστούσαν ευθεία και απροκάλυπτη διατάραξη της. Με βάση την ερμηνεία του υφυπουργού το πλήθος μετονομαζόταν σε όχλο, δηλωτικό γεγονός της αντίληψης που είχαν διαμορφώσει οι ιθύνοντες για το δημοκρατικό πολίτευμα και για την εκδήλωση κάθε κοινωνικής διαμαρτυρίας.

Η παραπομπή του τέως γενικού γραμματέα της ΔΕΣΠΑ, Γιάννη Γιανουλόπουλου στο πειθαρχικό συμβούλιο του Πανεπιστημίου Αθηνών με την κατηγορία της "ανάρμοστης συμπεριφοράς εναντίον οργάνου της τάξης στην κεντρική είσοδο του πανεπιστημίου" όξυνε την ήδη τεταμένη ατμόσφαιρα και επανέφερε στο προσκήνιο το θεμελιώδες ζήτημα της διαφύλαξης των ακαδημαϊκών ελευθεριών. Κατά τη διάρκεια της συνεδρίασης του πειθαρχικού συμβουλίου των καθηγητών του πανεπιστημίου Αθηνών, οι φοιτητές της Φυσικομαθηματικής Σχολής και της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών (ΑΣΚΤ) διοργάνωσαν κοινή σιωπηλή συγκέντρωση στα Προπύλαια του Πανεπιστημίου, στην οποία δεν σημειώθηκαν επεισόδια, διαμαρτυρόμενοι για την παραπομπή του συναδέλφου τους. Ο Γιανουλόπουλος, όπως και ο φοιτητής της Γεωπονοδασολογικής Σχολής του ΑΠΘ Λεωνίδας Κοντουδάκης, είχαν επισημάνει αστυφύλακες με πολιτική περιβολή εντός των πανεπιστημιακών χώρων και είχαν υποδείξει σε στελέχη του σπουδαστικού τμήματος της ασφάλειας να αποχωρήσουν άμεσα από αυτούς.[107] Τα αστυνομικά

[107] Βλ. Έκκληση Κοντουδάκη προς τη ΔΕΣΠΑ, Θεσσαλονίκη, 20 Ιανουαρίου 1963, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 4, φάκελος 24: Διώξεις φοιτητών συνδικαλιστών, 1963, υποφάκελος 1: Υπόθεση παραπομπής στο πειθαρχικό συμβούλιο του Πανεπιστημίου Αθηνών του Γ.Γ. (δημοσιεύματα τύπου και τεκμήρια υπεράσπισης - συμπαράστασης), 1 Μαρτίου 1963, ΕΜΙΑΝ. Σύμφωνα με το έγγραφο Ρακιντζή, ο Γιανουλόπουλος προειδοποίησε το όργανο του σπουδαστικού τμήματος της ασφάλειας Βασιλάκη στο χώρο του θυρωρείου του κεντρικού κτηρίου του Πανεπιστημίου Αθηνών λέγοντας του "Εσύ δεν έχεις καμιά δουλειά εδώ. Εδώ έρχονται μόνο φοιτητές." Ο φοιτητής Γεωπονοδασολογικής σχολής του ΑΠΘ, Λεωνίδας Κοντουδάκης με επιστολή προς τη ΔΕΣΠΑ ανέφερε ότι στις 22 Μαΐου 1962 παρακολουθούνταν μέσα στη σχολή από όργανο της ασφάλειας που κατέγραφε τα στοιχεία όσων συνομιλούσαν μαζί του. Ο Κοντουδάκης απευθυνόμενος στο μυστικό

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

όργανα όμως υπέβαλαν μήνυση εναντίον τους και έτσι οι δυο φοιτητές βρέθηκαν απολογούμενοι. Η κλήση σε απολογία του Γιανουλόπουλου έγινε κατόπιν εγγράφου που απέστειλε ο αρχηγός της αστυνομίας πόλεων Θεόδωρος Ρακιντζής προς τη Σύγκλητο του Πανεπιστημίου Αθηνών. Ο πρύτανης του Πανεπιστημίου Ευγένιος Φωκάς με τη σειρά του απέστειλε το έγγραφο στον πρόεδρο του Πειθαρχικού Συμβουλίου του ιδρύματος ζητώντας την σύγκληση του οργάνου και την κλήση του φοιτητή σε απολογία.[108]

Το πειθαρχικό συμβούλιο έκρινε τελικά με επιείκεια. Ο Γιανουλόπουλος τιμωρήθηκε μόνο με επίπληξη. Ωστόσο μέχρι την έκδοση της απόφασης, δεν έλειπαν οι αιχμές των φοιτητών για τους καθηγητές τους και για τη στάση που τηρούσαν απέναντι στα κορυφαία θέματα που απασχολούσαν το φοιτητικό κίνημα. Σε σχετικό σχόλιο στην *Πανσπουδαστική* οι φοιτητές διατύπωναν το παράπονο τους "γιατί οι καθηγητές τους - πνευματικοί ηγέτες αυτοί - δεν κατέβηκαν στα Προπύλαια να ενώσουν τη φωνή τους με τη δική μας όταν αγωνιζόμαστε για το πανεπιστημιακό άσυλο και τις ακαδημαϊκές ελευθερίες ή για το 15%;".[109] Η ολομέλεια του πειθαρχικού συμβουλίου του Πανεπιστημίου Αθηνών, συνυπολογίζοντας τις άριστες επιδόσεις του Γιανουλόπουλου στα μαθήματα εκτίμησε ότι ο φοιτητής όφειλε να απευθυνθεί στη Σύγκλητο που θα επιλαμβάνονταν του θέματος.[110] Ωστόσο η πράξη τόσο του Γιανουλόπουλου όσο και του Κοντουδάκη συνιστούσε για τους φοιτητές έμπρακτη υπεράσπιση του θεσμού του ακαδημαϊκού ασύλου. Η ΔΕΣΠΑ σε ανακοίνωση που εξέδωσε εν όψει της παραπομπής Γιανουλόπουλου στο πειθαρχικό συμβούλιο εξέφραζε την πάγια θέση του φοιτητικού κινήματος: Η παρουσία μυστικών αστυνομικών στους πανεπιστημιακούς χώρους θεωρούνταν απαράδεκτη και οι φοιτητές ανέμεναν από τους "σεβαστούς καθηγητές του πειθαρχικού συμβουλίου να ενώσουν τη φωνή των με τη δικήν τους φωνή".[111]

αστυνομικό τον προειδοποίησε ότι θα ειδοποιούσε τον Πρύτανη αν δεν έφευγε. Ο αστυφύλακας αποχώρησε και υπέβαλε μήνυση εναντίον του φοιτητή.

[108] Βλ. Παραπεμπτικό πρύτανη Ευγένιου Φωκά προς τον πρόεδρο του πειθαρχικού συμβουλίου των φοιτητών του Πανεπιστημίου Αθηνών, 8 Αυγούστου 1962, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 4, φάκελος 24: Διώξεις φοιτητών συνδικαλιστών, 1963 υποφάκελος 1: Υπόθεση παραπομπής στο πειθαρχικό συμβούλιο του Πανεπιστημίου Αθηνών του Γ.Γ., ΕΜΙΑΝ.

[109] "Σχόλια περί πνευματικής ευθύνης", *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 45 - 46 (Μάρτιος - Απρίλιος 1963), οπ.π., σελ. 36.

[110] Το πειθαρχικό συμβούλιο του Πανεπιστημίου αποτελούνταν από τους καθηγητές Ιωάννη Χρυσικό (Ιατρική), πρόεδρο, Ιωάννη Παπασταύρου (Φιλοσοφική), Αναστάσιο Χριστοφιλόπουλο (Νομική), Μάρκο Σιώτη (Θεολογική) και Αναστάσιο Γεωργιάδη (Φυσικομαθηματική).

[111] Βλ. Ανακοίνωση ΔΕΣΠΑ για την υπόθεση παραπομπής του Γιανουλόπουλου, 27 Φεβρουαρίου 1963, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 4, φάκελος 24: Διώξεις φοιτητών συνδικαλιστών, 1963,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Στις 10 Φεβρουαρίου 1963 σημειώθηκαν σοβαρά επεισόδια κατά τη διάρκεια της απολογιστικής γενικής συνέλευσης του διοικητικού συμβουλίου του συλλόγου σπουδαστών της ΠΑΣΠΕ μεταξύ υποψηφίων μελών της "Εθνικής Κίνησης Αναδημιουργίας Παντείου" (ΕΚΑΠ) - παράταξης της ΕΚΟΦ στη σχολή - και υποψήφιων του κεντρώου συνδυασμού "Νίκη".[112] Ένα μήνα περίπου αργότερα, το κλίμα πόλωσης θα μεταφέρονταν στη Θεσσαλονίκη, όπου κατά τη διάρκεια απολογιστικής συνέλευσης της ΦΕΑΠΘ τραυματίστηκε από μέλη της ΕΚΟΦ ο φοιτητής της Πολυτεχνικής Σχολής Αλέκος Περτσινίδης. Παράλληλα στις αρχαιρεσίες της Φιλοσοφικής Σχολής του ΑΠΘ μέλη της ΕΚΟΦ επιτέθηκαν εναντίον αντιπάλων τους.[113] Η προετοιμασία για τη διεξαγωγή του επερχόμενου Δ' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου και η ολοκλήρωση της οργανωτικής ανασύνταξης του φοιτητικού κινήματος συνιστούσαν πλέον τις προτεραιότητες της σπουδαστικής νεολαίας το επόμενο δίμηνο.

Προχωρώντας σε μια αποτίμηση σχετικά με τις κινητοποιήσεις του φοιτητικού κινήματος που είχαν ως κεντρικά τους προτάγματα τον διπλασιασμό του κρατικού κονδυλίου που προοριζόταν να δοθεί στην εκπαίδευση και την ιεράρχηση των εκπαιδευτικών ζητημάτων ως βασικής προτεραιότητας του κράτους, τα συμπεράσματα που προκύπτουν, εμπεριέχουν θετικές και αρνητικές παραμέτρους. Παρά τις διακηρύξεις του Γεωργίου Παπανδρέου, το κρατικό κονδύλι για την παιδεία δεν έφτασε ποτέ το 15%, ούτε και το προσέγγισε. Βέβαια επί διακυβέρνησης της χώρας από την ΕΚ αυτό ανήλθε στο 10,7%.[114] Η θετική διάσταση της κινητοποίησης

υποφάκελος 1: Υπόθεση παραπομπής στο πειθαρχικό συμβούλιο του Πανεπιστημίου Αθηνών του Γ.Γ., ΕΜΙΑΝ.

[112] Αν. Μέξιας, "Προσχεδιασμένα τα επεισόδια της Παντείου. Πρωτοφανής η κινητοποίησις ΕΚΟΦ, ΕΡΕ, παρακρατικών οργανώσεων. Ουσιαστικοί νικητές οι Δημοκράτες της Νίκης", *Ο Δημοκράτης*, Αρ. φυλλ. 4 (Ιανουάριος 1963), οπ.π., σελ. 6 - 7. Στην ΠΑΣΠΕ ήταν εγγεγραμμένοι αστυφύλακες που παρακολουθούσαν εργαζόμενους σπουδαστές. Την παραμονή των φοιτητικών εκλογών για την ανάδειξη διοικητικού συμβουλίου, κατά τη διάρκεια της γενικής συνέλευσης, οι υποψήφιοι του κεντρώου συνδυασμού "Νίκη", Κώστας Τσιγαρίδας και Δημήτρης Σκαμνάκης δέχτηκαν επίθεση από μέλη της ΕΚΟΦ και αστυφύλακες. Ο Τσιγαρίδας μεταφέρθηκε με αφασία στον Ευαγγελισμό. Το κλίμα είχε δυναμιτιστεί πριν με την αποκάλυψη φοιτητή - αστυνομικού, ο οποίος οπλοφορούσε. Οι κεντρώοι υποψήφιοι μετά το συγκεκριμένο περιστατικό, ζήτησαν να γίνει έλεγχος ταυτοτήτων, πριν ξεκινήσει η διαδικασία εκλογής προέδρου. Το απερχόμενο διοικητικό συμβούλιο υπό τους εκοφίτες Αλέξανδρο Ρωσσέτη και Λουκά Παπαγγελή αρνήθηκε και έτσι σημειώθηκαν επεισόδια.

[113] "Εκοφίται επροκάλεσαν επεισόδια εις αρχαιρεσίας φοιτητών Θεσσαλονίκης", *Ελευθερία*, 19 Φεβρουαρίου 1963, οπ.π., σελ. 8.

[114] Γρηγ. Κασιμάτης, "Εκπαιδευτικά θέματα: 15%", *Πρωτοπόρος*, εφημερίς των Νέων της ΕΡΕ, Αρ. φυλλ. 1 (Σεπτέμβριος 1964), σελ. 6 - 7. Ο τέως υπουργός Παιδείας Γρηγόρης Κασιμάτης αποκάλυψε ότι "αι τακτικαί δαπάναι παιδείας ήταν 2.890 εκατομμύρια επί συνόλω δαπανών 25.214 εκατ. Ποσοστόν κάτω του 11,5%. Δαπάναι επενδύσεως παιδείας: 554 εκατομμύρια επί συνόλου 7.000 εκατ. Ποσοστόν κάτω του 8%. Συνολικαί δαπάναι παιδείας, τακτικαί και επενδύσεων: 3.445 εκατ. επί συνόλου προϋπολογισμού εξόδων 32.214 εκατ. Ποσοστόν 10,7%"

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

όμως έγκειτο στο ότι για πρώτη φορά η φοιτητική νεολαία σε συνέργεια με τη μαθητική και τα συνδικαλιστικά όργανα των δασκάλων και των καθηγητών μέσης εκπαίδευσης κατόρθωσε να αναγορεύσει το θέμα της παιδείας σε υπ' αριθμόν ένα ζήτημα της μετεμφυλιοπολεμικής κοινωνίας. Παρείχε έτσι στον Γεώργιο Παπανδρέου τη δυνατότητα να εξαγγείλει τον επόμενο χρόνο μια ριζοσπαστική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση που εντούτοις δεν έμελλε να εφαρμοστεί εξαιτίας των ραγδαίων πολιτικών εξελίξεων που ακολούθησαν την ανατροπή της κυβέρνησης της ΕΚ. Ενδεικτικές των παραπάνω διαπιστώσεων είναι δύο εκτιμήσεις που εντοπίστηκαν σε έντυπα της περιόδου, που αποτυπώνουν τη συνεισφορά του φοιτητικού κινήματος στις κινητοποιήσεις για τον διπλασιασμό του κρατικού κονδυλίου για την παιδεία. "Η πορεία του φοιτητικού αγώνος για την αναγέννηση της Παιδείας προώθησε και το γενικό πρόβλημα της κοινωνικής θέσεως των εκπαιδευτικών".[115] Επιπλέον η άποψη που διατύπωνε ο αρθρογράφος του περιοδικού *Σύγχρονα Θέματα* ήταν ενδεικτική της συμβολής της φοιτητικής νεολαίας στην οικειοποίηση και αποδοχή του εκπαιδευτικού ζητήματος από την κοινωνία αφού "ανέκαθεν ο σπουδαστικός κόσμος ζητούσε τη συμπαράσταση του λαού, χωρίς όμως πάντοτε να το κατορθώνει. Αλλά τώρα είχε δημιουργηθεί μια αναγκαιότητα που επέβαλε την άμεση συμμετοχή όλων των Ελλήνων".[116]

[115] Γ. Μικέλης, "Το χρονικό της Παιδείας", *Σύγχρονα Θέματα*, τχ. 2 (Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1962), σελ. 220 - 221.
[116] Λ. Παναγής, "Το 15% πανεθνικό αίτημα", *οπ.π.*, σελ. 221 - 222.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Β. ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΕΦΕΕ ΣΤΗΝ ΗΤΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕ

Μετά τη λήξη των κινητοποιήσεων με αίτημα τον διπλασιασμό του κρατικού κονδυλίου για την παιδεία, η συλλογική δράση του φοιτητικού κινήματος παρουσίασε ύφεση. Πως όμως μπορεί να εξηγηθεί η συγκεκριμένη εξέλιξη; Τον Μάρτιο του 1963 οι φοιτητές εστίασαν την προσοχή τους στη διεξαγωγή των αρχαιρεσιών για την ανανέωση των διοικητικών συμβουλίων των πρωτοβάθμιων συλλόγων και στον ορισμό των μελών της Προπαρασκευαστικής Επιτροπής του Δ' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου, που είχε δημιουργηθεί με απόφαση της Α' Πανσπουδαστικής Συνδιάσκεψης του 1962. Ένα μήνα πριν από την πραγματοποίηση του Δ' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου, εγκρίθηκε ο κανονισμός εργασιών του,[117] γνωστοποιήθηκαν οι αντιπρόσωποι των φοιτητικών συλλόγων που θα έπαιρναν μέρος στο συνέδριο,[118] συγκεντρώθηκαν τα νομιμοποιητικά έγγραφα των εκπροσώπων και διευθετήθηκαν οργανωτικά ζητήματα που σχετίζονταν με την έκθεση των θεμάτων που θα θίγονταν στο συνέδριο.[119]

Η πολιτική επιστράτευση των εκπαιδευτικών και η αποχώρηση των μαθητών από την κινητοποίηση για το 15% εξαιτίας της σκλήρυνσης της κυβερνητικής στάσης συνέβαλαν στην ύφεση της συλλογικής δράσης. Όμως η καθοδική πορεία στη συλλογική δράση του φοιτητικού κινήματος θα πρέπει να συνδεθεί παράλληλα με την κρίση που εκδηλώθηκε στο εσωτερικό του και με τις πολιτικές εξελίξεις που δρομολογήθηκαν την επομένη της δολοφονίας Λαμπράκη στη Θεσσαλονίκη στις 22 Μαΐου 1963. Τέλος, τα αισθήματα κόπωσης και φυσικής εξάντλησης που είχαν αρχίσει να γίνονται ορατά ύστερα από δύο εντατικά χρόνια φοιτητικών κινητοποιήσεων θα πρέπει προφανώς να συνυπολογιστούν για να ερμηνευθεί η ύφεση της συλλογικής δράσης.

Παρόλα αυτά η συγκυρία ήταν μάλλον ευνοϊκή για την εκδήλωση κινητοποιήσεων στον χώρο των πανεπιστημίων αφού επιβεβαιωνόταν η εκτίμηση ότι "όλοι σχεδόν οι φοιτητικοί σύλλογοι βρίσκονται σε χέρια ανθρώπων που δεν θα

---

[117] Βλ. Κανονισμός Εργασιών Δ' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου, Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 2, φάκελος 4: Δ' Πανσπουδαστικό Συνέδριο, 22 - 28 Απριλίου 1963, υποφάκελος 3, ΕΜΙΑΝ.

[118] Οι αντιπροσωπείες των φοιτητικών συλλόγων των σχολών που θα λάμβαναν μέρος στις εργασίες του συνεδρίου ορίστηκαν από τον Φεβρουάριο μέχρι το πρώτο δεκαήμερο Απριλίου του 1963. Βλ. Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 2, φάκελος 4: Δ' Πανσπουδαστικό Συνέδριο, 22 - 28 Απριλίου 1963, υποφάκελος 2: Αντιπρόσωποι Σχολών, ΕΜΙΑΝ.

[119] "Αφιέρωμα στην Παιδεία", *Πανσπουδαστική*, Αρ. φυλλ. 43 - 44 (Ιανουάριος - Φεβρουάριος 1963), οπ.π., σελ. 5.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

φοβηθούν να εκθέσουν την κατάσταση όπως ακριβώς είναι και δεν θα λιβανίσουν (όπως κάποτε άλλοτε) τους άμεσους υπαίτιους της κατάντιας της παιδείας μας".[120] Πράγματι το Δ' Πανσπουδαστικό Συνέδριο θα διεξαγόταν σε διαφορετικό κλίμα από τα προηγούμενα (κυρίως από το Γ' Συνέδριο που πραγματοποιήθηκε στη Θεσσαλονίκη και το οποίο στιγματίστηκε από αντεγκλήσεις και συμπλοκές μεταξύ των συνέδρων). Για την καλύτερη προβολή των υπό συζήτηση θεμάτων του συνεδρίου συστάθηκαν ειδικές επιτροπές.[121] Οι αποφάσεις του συνεδρίου θα λειτουργούσαν ως πυξίδα για την παραπέρα πορεία του φοιτητικού κινήματος, ενώ παράλληλα θα τίθονταν προς επίλυση το εκκρεμές ζήτημα των σχέσεων της ΕΦΕΕ με τις διεθνείς φοιτητικές οργανώσεις.[122]

Η μόνη αξιοσημείωτη πρωτοβουλία της περιόδου αναλήφθηκε από την ΟΝΕΚ ως αντίδραση στη σχεδιαζόμενη αναθεώρηση μη "θεμελιωδών διατάξεων του Συντάγματος του 1952" από την κυβέρνηση Καραμανλή. Στις 4 Μαρτίου 1963, τα στελέχη της ΟΝΕΚ οργάνωσαν μαζική συγκέντρωση στο θέατρο *Χατζηχρήστου* με κεντρικό ομιλητή τον Γεώργιο Παπανδρέου για να εκφράσουν την αντίθεση τους στην πρόθεση του πρωθυπουργού να προβεί σε αναθεώρηση του συντάγματος και κυρίως να παρέμβει σε εκείνες τις διατάξεις που προέβλεπαν περιστολή των ατομικών δικαιωμάτων και έθεταν περιορισμούς στη συλλογική διαμαρτυρία.[123] Προβλέπονταν η ενεργοποίηση των συνταγματικών διατάξεων που αφορούσαν την απαγόρευση του δικαιώματος της απεργίας των δημοσίων υπαλλήλων, τα απαιτούμενα για την έκδοση εφημερίδων προσόντα και τα κατασταλτικά μέτρα εναντίον των αδικημάτων του τύπου, η συνταγματική απαγόρευση της καταχρηστικής άσκησης των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων όπως επίσης και η δημιουργία ενός ανωτάτου συνταγματικού δικαστηρίου, κατά το πρότυπο του δυτικογερμανικού Bundesverfassungsgericht, το οποίο θα μπορούσε να απαγγέλει τη

[120] Δ. Ράπτης, "Δ' Πανσπουδαστικό Συνέδριο", *Δημοκράτης*, Αρ. φυλλ. 4 (Ιανουάριος 1963), οπ.π., σελ. 10.

[121] Βλ. Εγκύκλιοι Προπαρασκευαστικής Επιτροπής Δ' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου, Γραφείο Εισηγήσεων, 27 Μαρτίου 1963, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 1, φάκελος 2: Δ' Πανσπουδαστικό Συνέδριο - Ίδρυση ΕΦΕΕ, 22 - 28 Απριλίου 1963, υποφάκελος 2, ΕΜΙΑΝ.

[122] Βλ. Ειδική συνεδριακή απόφαση για τις σχέσεις διεθνούς και ελληνικού φοιτητικού κινήματος και για την ενότητα του παγκόσμιου φοιτητικού κινήματος, Απρίλιος 1963, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 1, φάκελος 2: Δ' Πανσπουδαστικό Συνέδριο - Ίδρυση ΕΦΕΕ, 22 - 28 Απριλίου 1963, υποφάκελος 3: Αποφάσεις, ΕΜΙΑΝ. "Διακηρύσσουμε και εφαρμόζουμε την αρχή των ισότιμων σχέσεων προς τα δύο Διεθνή Φοιτητικά Σώματα, τη Διεθνή Φοιτητική Συνδιάσκεψη (ISC) και τη Διεθνή Ένωση Φοιτητών (IUS)".

[123] Βλ. Έκθεση - Εχτίμηση Ν.ΕΔΑ για το δίμηνο Μάρτης - Απρίλης 1963, Απολογισμός δράσης. Συλλογικό κείμενο με τελική γραφή Τ. Μπενά, Αρχείο ΕΔΑ, Αρχεία Νεολαίας, κουτί 268: Κεντρικό Συμβούλιο Ν.ΕΔΑ, ΑΣΚΙ. Ανακοίνωση ΟΝΕΚ ενάντια στην Αναθεώρηση του Συντάγματος, *Δημοκράτης*, Αρ. φυλλ. 5 (Φεβρουάριος 1963), οπ.π., σελ. 1.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

στέρηση των δικαιωμάτων αυτών και να διαλύει - να θέτει εκτός νόμου "πολιτικά κόμματα, η οργάνωσις των οποίων, οι σκοποί των ή τα υπ' αυτών χρησιμοποιούμενα μέσα κατατείνουν εις την ανατροπήν των θεμελιωδών αρχών του πολιτεύματος".[124] Για την επίτευξη του προσδοκώμενου στόχου (την ακύρωση της διαδικασίας αναθεώρησης του συντάγματος) δημιουργήθηκε "Πανσπουδαστική Επιτροπή για την Αποκατάσταση των Δημοκρατικών Θεσμών" με τη συμμετοχή φοιτητών από όλες τις σχολές των ιδρυμάτων της Αθήνας. Η επιτροπή αυτή ανέλαβε να διοργανώσει από κοινού με την "Επιτροπή Δικηγόρων για την αποκατάσταση των δημοκρατικών θεσμών" εκδήλωση στο Θέατρο *Ακροπόλ* με ομιλητή τον δικηγόρο, τέως υπουργό και βουλευτή Αρκαδίας της ΕΚ Νικόλαο Μπακόπουλο.[125] Παράλληλα με τη συμβολή στελεχών της Ν.ΕΔΑ, η ΔΑΣ - 114 ανέθεσε σε επιτροπή σπουδαστών τη μελέτη και επεξεργασία των υπό αναθεώρηση άρθρων του Συντάγματος για να υπάρξει ενημέρωση των πολιτών.[126] Όμως η πρόθεση του Καραμανλή να αναθεωρηθεί το σύνταγμα του 1952 δεν είχε συνέχεια αφού δεν εξασφαλίστηκε η ψήφος της ΕΚ και η προσπάθεια δεν τελεσφόρησε.

Παράλληλα, στις αρχές Ιανουαρίου 1963 κυκλοφόρησε με πρωτοβουλία του φοιτητή της Νομικής σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Μιχάλη Περιστεράκη διακήρυξη που καλούσε τους "Έλληνες νέους ανεξαρτήτως ιδεολογικής τοποθέτησης, μόρφωσης ή επαγγελματικού προσανατολισμού" να συμμετάσχουν στην κινητοποίηση ενάντια στην θερμοπυρηνική απειλή και στην υπεράσπιση της παγκόσμιας ειρήνης.[127] Η διακήρυξη υπογράφτηκε μαζικά από τους φοιτητές των σχολών του πανεπιστημίου Αθηνών και των "εξωπανεπιστημιακών σχολών". Η συγκεκριμένη πρωτοβουλία θα πρέπει να συσχετιστεί με τις εξελίξεις σε διεθνές επίπεδο, την κρίση των πυραύλων της Κούβας που εκδηλώθηκε τον Οκτώβριο του 1962, τον πυρηνικό ανταγωνισμό μεταξύ των ΗΠΑ και ΕΣΣΔ και την ανάπτυξη

[124] Βλ. Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922 - 1974. Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, Θεμέλιο, Αθήνα 1995, σελ. 542 - 554.

[125] Βλ. Προκήρυξη "Πανσπουδαστικής Επιτροπής Αποκαταστάσεως Δημοκρατικών Θεσμών", Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 7, φάκελος 24: Δημοκρατική Αντίστασις Σπουδαστών (ΔΑΣ) - 114, Πανσπουδαστική Επιτροπή Αποκαταστάσεως Δημοκρατικών Θεσμών, 1962 - 1963, υποφάκελος 2, ΕΜΙΑΝ.

[126] Βλ. Ανακοίνωση ΔΑΣ - 114, Μάιος 1963 και Διακήρυξη, 1962, Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 7, φάκελος 24, υποφάκελος 1, ΕΜΙΑΝ. "Η ΔΑΣ - 114 ανέθεσε σε επιτροπή σπουδαστών την μελέτη και επεξεργασία των σημείων του Συντάγματος που η κυβέρνηση θέτει υπό αναθεώρηση". Σε διακήρυξη της οργάνωσης "καλούνται τα μέλη της ΔΑΣ ν' αναλύουν στο κοινό την έννοια του άρθρου 114 του Συντάγματος που αναγνωρίζει το δικαίωμα της νομίμου αμύνης κατά των παρανομούντων οργάνων του Κράτους και να το εφαρμόζουν παντού και πάντοτε".

[127] Βλ. Ιδρυτική Διακήρυξη "Συνδέσμου Νέων δια τον Πυρηνικό Αφοπλισμό Bertrand Russell", 1963, Αρχείο ΕΔΑ, Τμήματα και Βοηθητικά Γραφεία, Κίνημα Ειρήνης, Κινήσεις για την Ειρήνη, κουτί 261: "Σύνδεσμος Νέων δια τον Πυρηνικό Αφοπλισμό Bertrand Russell", ΑΣΚΙ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

κινημάτων ειρήνης σε χώρες της Δυτικής Ευρώπης με βασικό αίτημα την επιβολή πλήρους και ελεγχόμενου πυρηνικού αφοπλισμού από όλους.[128] Εκτός όμως από τις γενικότερες διεθνείς εξελίξεις θα πρέπει να επισημανθεί ότι το ζήτημα της ειρήνης είχε τεθεί με σαφήνεια στο Β' Συνέδριο της ΕΔΑ που πραγματοποιήθηκε τον Δεκέμβριο του 1962. Η επιδίωξη να συνδυαστούν τα ζητήματα της δημοκρατίας και της προάσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων με το θέμα της ειρήνης αποτέλεσαν προτεραιότητες της Αριστεράς. Επιπλέον το ζήτημα της ειρήνης συνδεόταν ευθέως με την αποτροπή εγκατάστασης βάσεων πυραύλων στο ελληνικό έδαφος και τη ματαίωση της δημιουργίας πυραυλικού κέντρου στην Κρήτη, τη δημιουργία αποπυρηνικοποιημένων ζωνών στη Μεσόγειο, την αναγκαιότητα μείωσης της στρατιωτικής θητείας των φοιτητών στους δώδεκα από τους εικοσιτέσσερις μήνες, τη μείωση των αμυντικών δαπανών και την αντίστοιχη αύξηση τους για την παιδεία που προβλέπονταν στον κρατικό προϋπολογισμό του 1963 και την αποτροπή γενικευμένης σύρραξης στα πλαίσια του Ψυχρού Πολέμου.[129] Όπως επισημαίνει η Αργυρώ Ρεκλείτη, το κίνημα για την ειρήνη έδωσε μια διαφορετική διάσταση στα ενδιαφέροντα της νεολαίας.[130] Η πρωτοβουλία συνάντησε πρόσφορο έδαφος επειδή συνέπεσε με τη δεύτερη φάση της κινητοποίησης για το 15% και την κορύφωση της φοιτητικής διαμαρτυρίας. Εκτός από το θέμα της παιδείας στο προσκήνιο ερχόταν πλέον δυναμικά το ζήτημα της ειρήνης. Με την αξιοποίηση της αγωνιστικής διάθεσης της νεολαίας δημιουργούνταν οι προϋποθέσεις για τη δημιουργία μαζικού φιλειρηνικού κινήματος. Το θέμα της ειρήνης αναδεικνυόταν ως κεντρικό πολιτικό ζήτημα και συνδεόταν με τη δραστηριότητα του Russell γύρω από το θέμα των πολιτικών κρατούμενων, την υπεράσπιση των ατομικών ελευθεριών και των πολιτικών δικαιωμάτων και τον εκδημοκρατισμό του πολιτικού συστήματος.[131] Η δραστηριοποίηση μέσα από τις τάξεις του "Συνδέσμου για τον Πυρηνικό Αφοπλισμό

[128] Βλ. Μήνυμα Ράσσελ προς τον Πρόεδρο της Ελληνικής Κινήσεως Νέων για τον Πυρηνικό Αφοπλισμό, Αρχείο ΕΔΑ, Τμήματα και Βοηθητικά Γραφεία, Κίνημα Ειρήνης, Κινήσεις για την Ειρήνη, κουτί 261: "Σύνδεσμος Νέων δια τον Πυρηνικό Αφοπλισμό Bertrand Russell", ΑΣΚΙ.

[129] Βλ. Άρθρο Οι αγώνες της Νεολαίας, Δεκέμβριος 1962, Αρχείο ΕΔΑ, Αρχεία Νεολαίας, Νεολαία ΕΔΑ, κουτί 269, σελ. 2, ΑΣΚΙ. "Η τελευταία κρίσις από την επιθετική δράση των ΗΠΑ κατά της Κούβας πρέπει να αποτελέση αφετηρία πραγματικού συναγερμού και μέσα στη νεολαία, για την υπεράσπιση της ειρήνης, να αποσυρθούν οι βάσεις από τη χώρα μας". Επίσης βλ. Έκκλησις προς την Ελληνική Νεολαία, 1963 - 1967, Αρχείο ΕΔΑ, Τμήματα και Βοηθητικά Γραφεία, Κίνημα Ειρήνης, Κινήσεις για την Ειρήνη, κουτί 261: "Σύνδεσμος Νέων δια τον Πυρηνικό Αφοπλισμό Bertrand Russell", ΑΣΚΙ.

[130] Συνέντευξη Αργυρώς Ζαννή - Ρεκλείτη στην Ιωάννα Παπαθανασίου, *Η Νεολαία Λαμπράκη τη δεκαετία του 1960*, οπ.π., σελ. 397 - 400.

[131] Για την ανάμιξη Ράσσελ στο θέμα της απελευθέρωσης των πολιτικών κρατουμένων βλ. Γιώργος Καλπαδάκης, *Ο Μπέρτραντ Ράσσελ και η μετεμφυλιακή Ελλάδα*, Οι Εκδόσεις των Συναδέλφων, Αθήνα 2012, σελ. 8 - 9, 24 - 27.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Bertrand Russell" συνιστούσε χαρακτηριστική περίπτωση αναζήτησης νέων πεδίων και εναλλακτικών τρόπων πολιτικής έκφρασης της φοιτητικής, πολιτικά ριζοσπαστικοποιημένης, αριστερής νεολαίας. Στις αποφάσεις του Δ' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου υπήρχε άλλωστε ειδική μνεία στο θέμα της ειρήνης.[132]

Στις 8 Μαρτίου 1963 το προεδρείο του "Συνδέσμου Νέων για τον Πυρηνικό Αφοπλισμό Bertrand Russell"[133] παραχώρησε μαζί με πρωτοβάθμιους φοιτητικούς συλλόγους και δευτεροβάθμιες οργανώσεις συνέντευξη τύπου στα γραφεία της Παγκρητίου Ένωσης για να ανακοινώσει την πρόθεση του Συνδέσμου να διοργανώσει την Α' Μαραθώνια Πορεία Ειρήνης στις 21 Απριλίου 1963.[134] Το ελληνικό τμήμα του "Συνδέσμου Νέων για τον Πυρηνικό Αφοπλισμό" που έλαβε το όνομα του από τον βρετανό ειρηνιστή, μαθηματικό, φιλόσοφο και συγγραφέα Bertrand Russell, προώθησε το ζήτημα της παγκόσμιας ειρήνης μέσα από τη διεξαγωγή ετήσιων μαραθώνιων πορειών, συγκεντρώσεων και διαλέξεων.[135] Όπως επισημαίνει ο γενικός γραμματέας του ελληνικού τμήματος του "Συνδέσμου Νέων για τον Πυρηνικό Αφοπλισμό Bertrand Russell", φοιτητής της Φυσικομαθηματικής σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Νίκος Κιάος, το ειρηνιστικό κίνημα αποκτούσε μια νέα ποιοτική και ποσοτική διάσταση καθώς έπαυε "να μένει μαντρωμένο στα γραφεία οργανώσεων", έβγαινε από τις κλειστές αίθουσες, περνούσε "στο δρόμο" και τελικά διαχεόταν στην κοινωνία.[136] Από τη συλλογή υπογραφών για την υπεράσπιση της ειρήνης πραγματοποιούνταν η μετάβαση σε μια καινούργια, πιο ουσιαστική φάση μέσα από την καθιέρωση του θεσμού των ετήσιων μαραθώνιων πορειών ειρήνης. Με την οργανωτική υποστήριξη της ΕΔΑ τέθηκαν οι προϋποθέσεις για τη συγκρότηση ενός μαζικού και δυναμικού κινήματος ειρήνης στη μετεμφυλιακή Ελλάδα. Η Γενική

---

[132] Η Ειρήνη στον κόσμο, Αποφάσεις Δ' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου, 22 - 28 Απριλίου 1963, *Πανσπουδαστική* (έκτακτη έκδοση), Αρ. φυλλ. 47 (Ιανουάριος 1964), οπ.π., σελ. 18. "Το Δ' Πανσπουδαστικό Συνέδριο, απηχώντας τα αισθήματα, τις ανησυχίες και την αγωνία της νεολαίας για την κάθε μέρα ογκούμενη απειλητική σκιά του Μαραθωνίου των εξοπλισμών και το φάσμα του ολοκληρωτικού αφανισμού από έναν πυρηνικό πόλεμο, αποφασίζει να διατρανώσει το παγκόσμιο - παλλαϊκό αίτημα του καιρού μας, για την ανάγκη να εδραιωθεί η Ειρήνη στον κόσμο, για τον πλήρη και ελεγχόμενο αφοπλισμό, για την κατάπαυση των πυρηνικών δοκιμών".

[133] Πρόεδρος του Ελληνικού τμήματος του "Συνδέσμου Νέων για τον Πυρηνικό Αφοπλισμό Bertrand Russell" ήταν ο Μιχάλης Περιστεράκης, αντιπρόεδρος ο Αλέκος Λάιος και γενικός γραμματέας ο Νίκος Κιάος. Η οργάνωση απέκτησε αποδοχή στην φοιτητική και μαθητική νεολαία.

[134] Βλ. Πρόσκληση "Συνδέσμου Νέων δια τον Πυρηνικό Αφοπλισμό Bertrand Russell" σε Press Conference, 8 Μαρτίου 1963, Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 7, φάκελος 30: Κίνημα Ειρήνης, 1957, 1963 - 1964, ΕΜΙΑΝ.

[135] Βλ. Διακήρυξις "Συνδέσμου Νέων δια τον Πυρηνικό Αφοπλισμό Bertrand Russell", Ιανουάριος 1964, Αρχείο Ντούνιας Κουσίδου - Σταύρου Σταυρόπουλου, Κοινωνικά και Πολιτικά Κινήματα (1950 - 1967), Κίνημα Ειρήνης, κουτί 5.2, ΑΣΚΙ.

[136] Νίκος Κιάος, "Είναι πάντα νεανικό το κίνημα ειρήνης. 42 χρόνια από την Α' μαραθώνια πορεία", *Το δελτίο της ΕΜΙΑΝ*, τχ. 1, οπ.π., σελ. 15 - 18.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Διεύθυνση Τύπου και Πληροφοριών είχε χαρακτηρίσει τον "Σύνδεσμο Νέων για τον Πυρηνικό Αφοπλισμό Bertrand Russell" κομμουνιστική οργάνωση.[137] Σε άρθρο του στελέχους της ΕΚΟΦ Χρήστου Καρίφαλη στους *Φοιτητικούς Αντίλαλους* επισημαινόταν ότι οι "Φίλοι της Ειρήνης Μ. Ράσσελ" και η "Επιτροπή δια τον Αφοπλισμό" συνιστούσαν "οργανώσεις ελεγχόμενες ή και εξ' ολοκλήρου απαρτιζόμενες από κομμουνιστές".[138] Πάντως ο "Σύνδεσμος Νέων για τον Πυρηνικό Αφοπλισμό" είχε πολύ πιο χαλαρή εξάρτηση από την ΕΔΑ σε σχέση με την "Ελληνική Επιτροπή για τη Διεθνή Ύφεση και Ειρήνη" (ΕΕΔΥΕ) που είχε ιδρυθεί στα μέσα της δεκαετίας του 1950 και η οποία ήταν προσδεμένη στις θέσεις της ΕΣΣΔ. Εντούτοις, η ΕΔΑ διαβλέποντας την επιτυχία του εγχειρήματος, έσπευσε να ελέγξει τον "Σύνδεσμο Νέων για τον Πυρηνικό Αφοπλισμό Bertrand Russell" και έδωσε εντολή σε μέλη της νεολαίας της να ενταχθούν στο διοικητικό συμβούλιο της οργάνωσης και να αναλάβουν καθοδηγητικό ρόλο.[139]

Στις 22 Απριλίου 1963, μια μέρα μετά την παρεμπόδιση της προγραμματισμένης μαραθώνιας πορείας ειρήνης[140] ξεκινούσε το Δ' Πανσπουδαστικό Συνέδριο από το οποίο αναδείχθηκε η ΕΦΕΕ και ψηφίστηκε ο λεγόμενος "Χάρτης του Σπουδαστού" που συμπεριλήφθηκε στο επίσημο καταστατικό του τριτοβάθμιου συνδικαλιστικού οργάνου του φοιτητικού κινήματος.[141] Η οργανωτική συγκρότηση του φοιτητικού κινήματος, η συμμετοχή εκπροσώπων από όλες τις σχολές της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης και η ανάδειξη του κεντρικού συμβουλίου της ΕΦΕΕ με διαπαραταξιακή εκπροσώπηση αφού αυτό απαρτίστηκε

[137] "Ερώτησις εις την Βουλήν δια τον χαρακτηρισμόν της Οργανώσεως Ράσσελ", *Ελευθερία*, 2 Απριλίου 1963, οπ.π., σελ. 8.

[138] Χρήστος Καρίφαλης, "Θέλουν να μονοπωλήσουν τον φοιτητικό συνδικαλισμό", *Φοιτητικοί Αντίλαλοι* της ΕΚΟΦ, τχ. 3 (19) (Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1964), οπ.π.

[139] Με εντολή της Ν.ΕΔΑ συμμετέχει στο Δ.Σ. του Συνδέσμου ως αντιπρόεδρος ο φοιτητής της ΑΣΟΕΕ Αλέκος Λάιος. Βλ. Μιχάλης Περιστεράκης, "Κίνημα ειρήνης στη δεκαετία του 60" στο Ίδρυμα Πολιτισμού και Εκπαίδευσης Ανδρέας Λεντάκης *Δρόμοι της νεολαίας στη δεκαετία του 60: Πολιτικές δράσεις και πολιτισμικές παρεμβάσεις*, οπ.π., σελ. 121 - 125.

[140] 2.000 προσωπικότητες της διανόησης και της τέχνης και ξένες αντιπροσωπείες ειρηνιστών συνελήφθησαν στους Αμπελοκήπους, ενώ ανέμεναν την άφιξη των λεωφορείων για να αναχωρήσουν για τον Μαραθώνα. Η πορεία κάλυπτε 42 χιλιόμετρα με αφετηρία τον Μαραθώνα και τερματισμό τον λόφο της Πνύκας (Ακρόπολη). Με την κάλυψη που του παρείχε η βουλευτική ασυλία, ο Λαμπράκης έφτασε στο Μαραθώνα από όπου ξεκίνησε μόνος κρατώντας το πανό που είχε φέρει από το Aldermaston. Στο ύψος της Παλλήνης, η πορεία του Λαμπράκη διακόπηκε και ο ίδιος κρατήθηκε για λίγες ώρες από τις δυνάμεις της χωροφυλακής.

[141] Βλ. Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 1, φάκελος 2: Δ' Πανσπουδαστικό Συνέδριο - Ίδρυση ΕΦΕΕ 22 - 28 Απριλίου 1963, υποφάκελος 2: Καταστατικό ("Προοίμιον - Χάρτης Σπουδαστού"), ΕΜΙΑΝ. Ο Χάρτης Σπουδαστού αποτελούνταν από οκτώ άρθρα και καταλάμβανε τη θέση προοιμίου στο καταστατικό της ΕΦΕΕ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

από φοιτητές της Αριστεράς, του Κέντρου και των Προοδευτικών[142] συνιστούσαν αξιοσημείωτες εξελίξεις που άπτονταν του φοιτητικού χώρου. Οι προσκείμενοι στην κυβερνητική παράταξη φοιτητές δεν συμμετείχαν στις εργασίες του συνεδρίου, αμφισβητώντας τη σύγκληση του και κατηγορώντας τους συμμετέχοντες για κομματισμό.[143] Η κυβέρνηση Καραμανλή δεν χρηματοδότησε το συνέδριο και ο υπουργός Παιδείας αρνήθηκε να παραστεί, επικαλούμενος τη μη συμμετοχή συγκεκριμένων φοιτητικών συλλόγων, όπου η ΕΚΟΦ διατηρούσε σταθερά την πλειοψηφία.[144] Το συνέδριο όμως κατόρθωσε να υπερκεράσει τις δυσκολίες και πραγματοποιήθηκε με τη διεξαγωγή εράνων από ιδιώτες και τη συνδρομή της εφημερίδας *τα Νέα*.[145] Παράλληλα εμφανίστηκαν τα πρώτα (ισχνά) σημάδια κρίσης του φοιτητικού κινήματος με την προοδευτική αύξηση της έντασης μεταξύ των μέχρι πρότινος συμμάχων και πλέον αντιπάλων φοιτητικών παρατάξεων.[146] Τα σημάδια της κρίσης δεν έγιναν ορατά στην ΕΦΕΕ την πρώτη χρονιά. Αντίθετα, βαρόμετρο αποτέλεσαν οι αρχαιρεσίες στις σχολές του πανεπιστημίου Αθηνών και στη ΔΕΣΠΑ. Στην τελευταία, οι εκλογές που διεξήχθησαν στις αρχές Ιουνίου ανέδειξαν ένα αμιγώς κεντρώο προεδρείο ύστερα από την αποχή των αριστερών φοιτητών.[147] Όμως η πιο σημαντική εξέλιξη δεν ήταν η συγκρότηση ενός κεντρώου προεδρείου αλλά το κλίμα στο οποίο διεξήχθησαν οι αρχαιρεσίες. Οι εκλογές πραγματοποιήθηκαν μέσα σε κλίμα ανταλλαγής σκληρών ανακοινώσεων και καταγγελιών, αμοιβαίας καχυποψίας

---

[142] Η αναλογία στο κεντρικό συμβούλιο της ΕΦΕΕ ήταν 7 αριστεροί, 6 κεντρώοι και 2 μαρκεζινικοί.

[143] Βλ. "Απάντηση εις Απολογίας". Κείμενο των συντηρητικών σπουδαστικών συλλόγων κατά της Προπαρασκευαστικής Επιτροπής του Δ' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου, 22 Απριλίου 1963, Συλλογή Ξενοφώντα Γιαταγάνα, κουτί 1, φάκελος 3: Δ' Πανσπουδαστικό Συνέδριο, 1963, ΕΜΙΑΝ.

[144] Βλ. Ανακοίνωση Προπαρασκευαστικής Επιτροπής Δ' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου, 11 Απριλίου 1963, Αρχείο ΕΔΑ, Αρχεία Νεολαίας, Φοιτητικό κίνημα, τεκμήρια φοιτητικού κινήματος, κουτί 290: Πανσπουδαστικά Συνέδρια - Συνδιασκέψεις, ΑΣΚΙ. Ο Υπουργός Παιδείας αρνήθηκε να παραστεί στο συνέδριο γιατί όπως υποστήριξε "ενδεχόμενη παρουσία του θα δημιουργούσε την εντύπωση ότι μεροληπτεί υπέρ των συλλόγων που συμμετέχουν".

[145] Βλ. Μηνάς Παπάζογλου, "Τύπος και Δικτατορία: Το παιχνίδι της γάτας με το ποντίκι" στο Μορφωτικό Ίδρυμα Ένωσης Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Μακεδονίας - Θράκης, *Δικτατορία 1967 - 1974. Η έντυπη αντίσταση*. Θεσσαλονίκη 2010, σελ. 147. "Η στήλη της *Νέας Γενιάς* ξεκίνησε τον Ιούνιο του 1962 από τον Αστέρη Στάγκο, με βοηθούς εμένα και, κατά διαστήματα, τους Κ. Σκούρα, Λίνα Αλεξίου και Μιχ. Παπαγιαννάκη". Βλ. "Απάντηση εις Απολογίας". Κείμενο των συντηρητικών σπουδαστικών συλλόγων κατά της Προπαρασκευαστικής Επιτροπής του συνεδρίου, 22 Απριλίου 1963, Συλλογή Ξενοφώντα Γιαταγάνα, κουτί 1, φάκελος 3: Δ' Πανσπουδαστικό Συνέδριο, 1963, ΕΜΙΑΝ.

[146] Κώστας Βεργόπουλος, "Οι εκλογές της Νομικής", *Ο Φοιτητής της Νομικής*, τχ. 5 (3 Απριλίου 1963), οπ.π., σελ. 1.

[147] *Ελευθερία*, 4 Ιουνίου 1963, οπ.π., σελ. 8. Πρόεδρος της ΔΕΣΠΑ εκλέχτηκε ο Νίκος Κωνσταντόπουλος (Νομική), αντιπρόεδρος ο Ιωάννης Χατζηλίας (Θεολογική), γενικός γραμματέας ο Γεώργιος Κιντής (Ιατρική), ειδικός γραμματέας ο Ιωάννης Μάνος (Νομική) και ταμίας ο Καρμής (Ιατρική). Οι αριστεροί φοιτητές απείχαν επειδή η θητεία του απερχόμενου προεδρείου της ΔΕΣΠΑ έληγε στις 4 Ιουλίου 1963. Επιπλέον οι υπόνοιες των κεντρώων φοιτητών για συνεργασία μελών της ΕΚΟΦ και αριστερών φοιτητών πυροδότησαν αντιδράσεις.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

μεταξύ κεντρώων και αριστερών υποψηφίων και έντονης εσωστρέφειας.[148] Η κατάσταση στη ΔΕΣΠΑ αντικατόπτριζε πλήρως τις εξελίξεις που ήδη είχαν συμβεί σε πρωτοβάθμιο επίπεδο, όπου η Αριστερά είχε κυριαρχήσει στη Φιλοσοφική και στη Φυσικομαθηματική,[149] το Κέντρο στη Νομική και στην Ιατρική και η ΕΚΟΦ στην Οδοντιατρική και στη Θεολογική.[150] Είχε σημειωθεί δηλαδή απόλυτη ισοψηφία μεταξύ των παρατάξεων. Επρόκειτο για ζήτημα που άπτονταν των πολιτικών συσχετισμών και της ηγεμονίας των παρατάξεων στον φοιτητικό συνδικαλισμό.

Η δολοφονία του συνεργαζόμενου με την ΕΔΑ βουλευτή Γρηγόρη Λαμπράκη στη Θεσσαλονίκη από μέλη παρακρατικών οργανώσεων στις 22 Μαΐου 1963 λειτούργησε ως θρυαλλίδα στο πολιτικό σκηνικό συντελώντας στην επιτάχυνση των εξελίξεων που θα ακολουθούσαν σε κεντρικό πολιτικό επίπεδο. Όπως ήταν αναμενόμενο η δολοφονία Λαμπράκη επηρέασε σημαντικά τη στρατηγική του φοιτητικού κινήματος και προσέδωσε πολιτικό χρώμα στη φοιτητική συλλογική δράση. Η δολοφονία μπορεί να βρήκε την ΕΦΕΕ στα πρώτα της βήματα αλλά καθόλου απροετοίμαστη. Ειδικότερα η δολοφονία παρείχε τη δυνατότητα στην ΕΦΕΕ να εκδηλώσει την πρώτη αξιοσημείωτη παρέμβαση της σε ένα μη φοιτητικό και κατεξοχήν πολιτικό θέμα. Διευκόλυνε αντικειμενικά τον αγώνα που ανέλαβαν οι φοιτητές για την προάσπιση των δημοκρατικών ελευθεριών και τη διάλυση των παρακρατικών οργανώσεων, οι οποίες ενισχυόμενες, χρηματοδοτούμενες και αυτονομούμενες θεωρούσαν ότι μπορούσαν να υποκαταστήσουν τον ρόλο του κράτους. Η δολοφονία Λαμπράκη συνιστούσε την πλέον ενδεδειγμένη απόδειξη της ασύδοτης δράσης παρακρατικών ομάδων που βρίσκονταν σε υπόγειες ή απροκάλυπτες επαφές με τον κρατικό μηχανισμό τόσο στο φοιτητικό όσο και στον ευρύτερο κοινωνικό χώρο.[151] Δύο μέρες μετά τη δολοφονική επίθεση και τη διακομιδή του Λαμπράκη στο νοσοκομείο ΑΧΕΠΑ, εκδηλώθηκαν στη Θεσσαλονίκη και στην Αθήνα μαζικές αντιδράσεις, στις οποίες πρωτοστάτησαν οι φοιτητές.

[148] Βλ. Ανοικτή επιστολή αντιπροσώπων των συλλόγων Φιλοσοφικής και Φυσικομαθηματικής στη ΔΕΣΠΑ, Ιούνιος 1963, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 2, φάκελος 11: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), εξερχόμενα, 1949 - 1951, 1957 - 1963 και αχρονολόγητα, υποφάκελος 10: 1963, ΕΜΙΑΝ.

[149] Οι εκπρόσωποι της Φυσικομαθηματικής στη ΔΕΣΠΑ ήταν οι Μενέλαος Κόκοβας, Λευτέρης Τσίλογλου και Ιωάννης Σπυρόπουλος. Από τη Φιλοσοφική οι Γιάννης Γιανουλόπουλος, Μάριος Μοθωναίος και Σ. Ψαρράς.

[150] Στην Οδοντιατρική ξεχώριζαν οι προσωπικότητες των Πατσόγιαννη, Σμυρλή, Λέκκα, Κούταλου, Ρηγόπουλου και Κούκλα. Στη Θεολογική κυριαρχούσαν οι Φραγκομίχαλος, Βέργαδος, Μισιχρόνης, και Μασσαράς.

[151] Για τις παρακρατικές οργανώσεις στη Θεσσαλονίκη και τη συνεργασία τους με τις αστυνομικές αρχές βλ. Στράτος Δορδανάς, *Η γερμανική στολή στη ναφθαλίνη. Επιβιώσεις του δοσιλογισμού στη Μακεδονία, 1945 - 1974*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 2011, σελ. 285 - 351.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Φοιτητικοί σύλλογοι και άλλες οργανώσεις εκδώσαν ανακοινώσεις απερίφραστης καταδίκης της δολοφονίας.[152] Επίσης το προαύλιο του νοσοκομείου είχε γεμίσει από φοιτητές και φοιτήτριες των σχολών του ΑΠΘ που ζητούσαν να πληροφορηθούν για την πορεία της υγείας του βουλευτή και οι οποίοι - σύμφωνα με τον Μίκη Θεοδωράκη - "παρέμεναν σιωπηλοί στο προσκέφαλο του κλινικά νεκρού Λαμπράκη".[153]

Το απόγευμα της 24 Μαΐου 1963 με πρωτοβουλία του "Συνδέσμου Νέων για τον Πυρηνικό Αφοπλισμό Bertrand Russell" έγινε απόπειρα συγκέντρωσης διαμαρτυρίας για τα γεγονότα της Θεσσαλονίκης στα Προπύλαια του Πανεπιστημίου Αθηνών. Σε έκτακτη συνεδρίαση που πραγματοποίησε ο σύνδεσμος καλούσε τον "φιλειρηνικό λαό της πρωτεύουσας να συμμετάσχει μαζικά στη συγκέντρωση και ζητούσε την αυστηρή και παραδειγματική τιμωρία των υπευθύνων αποδοκιμάζοντας τους οργανωτές του στυγερού εγκλήματος".[154] Η αστυνομία που είχε απαγορεύσει τη συγκέντρωση βρισκόταν σε γενική επιφυλακή. Αστυνομικές δυνάμεις είχαν καταλάβει πλήρως τον χώρο των Προπυλαίων και τους γύρους δρόμους, καθιστώντας αδύνατη την πρόσβαση για τους φοιτητές που αναγκάστηκαν να συγκεντρωθούν στην φοιτητική λέσχη. Παράλληλα διάσπαρτες μικρές ομάδες φοιτητών διερχόμενες από την οδό Ακαδημίας και πάντοτε υπό το βλέμμα ισχυρών αστυνομικών δυνάμεων φώναζαν συνθήματα κατά της κυβέρνησης.[155] Για ένα δίωρο οι δρόμοι γύρω από το κεντρικό κτήριο του Πανεπιστήμιου και ειδικότερα το τρίγωνο Ακαδημίας - Ιπποκράτους - Μαυρομιχάλη κατέστησαν το επίκεντρο της αντιπαράθεσης. Οι φοιτητές εμφανίζονταν σποραδικά παραταγμένοι σε μικρές ομάδες στους παραπάνω δρόμους προκειμένου να αιφνιδιάσουν τις αστυνομικές δυνάμεις. Ωστόσο η αντίδραση των αστυνομικών ήταν ακαριαία καθώς καταδίωκαν και διέλυαν τις ομάδες εν τη γενέσει τους. Μετά τη διάλυση τους, οι φοιτητές προσπαθούσαν να ανασυγκροτηθούν και εμφανίζονταν σε διαφορετικό κάθε φορά σημείο.

---

[152] Βλ. Ανακοίνωση διαμαρτυρίας του Συλλόγου Φοιτητών Φυσικομαθηματικής "ο Αριστοτέλης" του Πανεπιστημίου Αθηνών, 28 Μαΐου 1963, Αρχείο ΕΔΑ, Αρχεία Νεολαίας, Φοιτητικό κίνημα, τεκμήρια φοιτητικού κινήματος, κουτί 295: Φοιτητικοί Σύλλογοι Πανεπιστημίου Αθηνών, ΑΣΚΙ.

[153] Βλ. Γεώργιος Μαλούχος, *Μίκης Θεοδωράκης. 85 χρόνια. Άξιος Εστί. Ο συνθέτης αφηγείται τη ζωή του και μιλά για την ιστορία της νεότερης Ελλάδας. Από τον Μεσοπόλεμο στη Χρεοκοπία*, Κυριακίδης, Αθήνα 2010, σελ. 364 - 365. Η αντιπροσωπεία της ΕΔΑ που πήγε να επισκεφτεί τον Λαμπράκη, έπρεπε να διασχίσει ένα δάσος μέχρι την είσοδο του νοσοκομείου όπου βρίσκονταν "αγανακτισμένοι πολίτες" και μέλη παρακρατικών οργανώσεων που δεν θα δίσταζαν να χτυπήσουν την αντιπροσωπεία. Τη μαρτυρία Θεοδωράκη επιβεβαιώνει το μέλος της ΦΕΑΠΘ Παντελής Λαζαρίδης. Χριστόφορος Μαρίνος, Η αρχιτεκτονική μιας σκόρπιας ζωής. Μια συζήτηση με τον Παντελή Λαζαρίδη, Ιστοχώρος Π. Λαζαρίδη, www.arch.uth.gr: 8080/lazaridis.parkour/texts/4PL/Marinos.asp.

[154] *Ελευθερία*, 25 Μαΐου 1963, οπ.π.

[155] Τα συνθήματα που φώναζαν ήταν "Δημοκρατία", "Κάτω ο Καραμανλής".

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Καταδιωκόμενοι από τους αστυνομικούς αναζητούσαν καταφύγιο σε παρακείμενα (στην φοιτητική λέσχη) κτήρια και σε εμπορικά καταστήματα. Εντούτοις, οι αστυφύλακες συνεπικουρούμενοι από μέλη της ΕΚΟΦ και του "Σώματος Ελπιδοφόρων Νέων" εισέρχονταν εντός των κτηρίων και ξυλοκοπούσαν τους φοιτητές.[156]

Την επόμενη μέρα η ΕΦΕΕ εξήγγειλε συγκέντρωση διαμαρτυρίας για τη δολοφονία Λαμπράκη στα Προπύλαια και παράλληλη συγκέντρωση στη Θεσσαλονίκη, οργανωμένη από το τοπικό κλιμάκιο της ΕΦΕΕ. Σε έκτακτη συνεδρίαση του κεντρικού συμβουλίου που συγκλήθηκε για να εξετάσει την αντίδραση του φοιτητικού κινήματος στη δολοφονία Λαμπράκη αποφασίστηκε να παραστεί αντιπροσωπεία της ΕΦΕΕ στη κηδεία, να διοργανωθεί συγκέντρωση στα Προπύλαια στις 1 το μεσημέρι, να αποσταλούν τηλεγραφήματα στις διεθνείς φοιτητικές οργανώσεις για την "εκδήλωση αλληλεγγύης και συμπαράστασης του διεθνούς φοιτητικού κινήματος στον αγωνιζόμενο ελληνικό λαό κατά του φασισμού για τη δημοκρατία" και να τεθεί το θέμα της διάλυσης των παρακρατικών οργανώσεων.[157]

Όμως η συγκέντρωση της ΕΦΕΕ στα "Προπύλαια ή σε οποιοδήποτε ανοιχτό χώρο" απαγορεύτηκε από τις αρχές για λόγους δημόσιας τάξης και ασφάλειας, υπό τον φόβο πρόκλησης επεισοδίων.[158] Ο πρόεδρος και ο γενικός γραμματέας της ΕΦΕΕ Γιάννης Τζανετάκος και Γιάννης Γιανουλόπουλος διαπίστωναν ότι "είναι τραγελαφικό το φαινόμενο άνθρωποι που με την πολιτεία τους συνεχώς παραβιάζουν την τάξη και την ασφάλεια των Ελλήνων, να τις επικαλούνται για να πνίξουν τη δίκαιη φωνή διαμαρτυρίας των φοιτητών".[159] Στην αρχική ανακοίνωση που εξέδωσε η ΕΦΕΕ αμέσως μετά τη δολοφονία Λαμπράκη, επιλεγόταν σκληρός τόνος απέναντι στην κυβέρνηση Καραμανλή που κατηγορούνταν ότι "εκκόλαπτε τον νεοφασισμό και υπέθαλπε εγκληματικές ενέργειες".[160]

Ουσιαστικά στη συγκέντρωση της 25ης Μαΐου επαναλήφθηκαν οι εικόνες της προηγούμενης μέρας. Αστυνομικές δυνάμεις κατέλαβαν και πάλι τους χώρους γύρω από το Πανεπιστήμιο Αθηνών και δεν επιτράπηκε στους φοιτητές να προσεγγίσουν

---

[156] *Ελευθερία,* 25 Μαΐου 1963, οπ.π.
[157] Βλ. Πρακτικά σύσκεψης Κ.Σ. ΕΦΕΕ, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 4, φάκελος 26: Εθνική Φοιτητική Ένωση Ελλάδος (ΕΦΕΕ), υποφάκελος 1: 1963 - 1965, ΕΜΙΑΝ.
[158] *Ελευθερία*, 26 Μαΐου 1963, οπ.π.
[159] Ανακοίνωση Κ.Σ. ΕΦΕΕ για τη δολοφονία Λαμπράκη, *Ξαστεριά*, τχ. 2 (Ιούνιος - Ιούλιος 1963), οπ.π.
[160] *Οπ.π.*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

τα Προπύλαια. Τότε ορισμένα μέλη του κεντρικού συμβουλίου της ΕΦΕΕ, συνδικαλιστές της Νομικής Σχολής Αθηνών και της ΠΑΣΠΕ πήραν την απόφαση να κλειδωθούν στα κεντρικά γραφεία της οργάνωσης που βρίσκονταν απέναντι από το Πανεπιστήμιο στην οδό Κοραή και από μεγαφώνου άρχισαν να απευθύνονται στους φοιτητές που προσπαθούσαν να προσεγγίσουν (χωρίς επιτυχία) τον χώρο της συγκέντρωσης.[161] Σε μια έντονα συναισθηματική και καταγγελτική ομιλία, ο πρόεδρος της ΕΦΕΕ, Γιάννης Τζανετάκος καταφέρθηκε με οξείς χαρακτηρισμούς κατά της κυβέρνησης Ο πρόεδρος της ΕΦΕΕ ανέδειξε τις στενές επαφές μελών συγκεκριμένων παρακρατικών οργανώσεων με υπηρεσίες του κρατικού μηχανισμού: "Οι Γκοτζαμάνηδες με το λοστό και τις μοτοσικλέτες, οι Ελπιδοφόροι, οι Εκοφίτες και τα καθάρματα του υποκόσμου είναι οι δήθεν αγανακτισμένοι πολίτες - οι προστατευόμενοι της Αστυνομίας, οι πρόξενοι των ταραχών, οι εμπρηστές της γαλήνης της Ελλάδος".[162] Ο Τζανετάκος απαιτούσε να διαλυθούν οι παρακρατικές οργανώσεις και ζητούσε από την κυβέρνηση να κινητοποιηθεί προς αυτή την κατεύθυνση.[163]

Η ομιλία Τζανετάκου θεωρήθηκε προκλητική και η αντίδραση των αρχών ήταν μάλλον αναμενόμενη αν κρίνουμε από την ύπαρξη του ασφυκτικού θεσμικού και παρασυνταγματικού πλαισίου λειτουργίας της "καχεκτικής δημοκρατίας". Οι αστυνομικοί ζήτησαν από τους φοιτητές να αποχωρήσουν άμεσα από τα γραφεία της ΕΦΕΕ και να παραδοθούν. Οι φοιτητές απάντησαν ότι δεν είχαν αντίρρηση να πειθαρχήσουν στις συστάσεις του επικεφαλής της αστυνομικής δύναμης Τασιγιώργου, αρκεί να παρευρίσκονταν εισαγγελέας που θα επέβλεπε την όλη

[161] Οι φοιτητές που κλείστηκαν στα γραφεία της ΕΦΕΕ ήταν οι Γιάννης Τζανετάκος (πρόεδρος ΕΦΕΕ), Δημήτρης Σκαμνάκης (αντιπρόεδρος οικονομικών ΕΦΕΕ, φοιτητής ΠΑΣΠΕ), Νίκος Αρχανιώτης (μέλος Δ.Σ Θέμιδας στη ΔΕΣΠΑ), Κώστας Βεργόπουλος (φοιτητής Νομικής), Σπύρος Κάζος (φοιτητής Νομικής), Θανάσης Τσιώκος (φοιτητής ΠΑΣΠΕ). Επίσης δυο μαθητές Γυμνασίων, ο Σταμάτης Συρέλης και ο Σπύρος Βέργος που είχε διατελέσει μέλος της "Συντονιστικής Επιτροπής Αγώνα Ημερησίων Γυμνασίων Αθηνών".

[162] Βλ. Συνθήματα συγκέντρωσης 25ης Μαΐου 1963, Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 3, φάκελος 9: Εθνική Φοιτητική Ένωση Ελλάδος (ΕΦΕΕ), υποφάκελος 1: Ανακοινώσεις, συνθήματα, ψηφίσματα, δελτία τύπου, λόγοι, εγκύκλιοι, 1963 - 1965, ΕΜΙΑΝ. Για τη δολοφονία Λαμπράκη και τον τραυματισμό του βουλευτή της ΕΔΑ Γιώργη Τσαρουχά κρίθηκαν προσωρινά προφυλακισμένοι μεταξύ άλλων οι Σπύρος Κοτζαμάνης (χειριστής τρίκυκλου), Εμμανουήλ Εμμανουηλίδης (συνεπιβάτης τρίκυκλου), Ξενοφών Γιοσμάς, πρόεδρος παρακρατικής οργάνωσης, Χρήστος Φωκάς, λιμενεργάτης, Αντώναρος (Αντώνιος) Πιτσώκος, οπωροπώλης και μπράβος καθώς και πέντε αξιωματικοί της Χωροφυλακής Θεσσαλονίκης (Μήτσου, Καμουτσής, Διαμαντόπουλος, Παπατριανταφύλλου και Καπελώνης).

[163] Βλ. Συνθήματα συγκέντρωσης 25ης Μαΐου 1963, Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 3, φάκελος 9: Εθνική Φοιτητική Ένωση Ελλάδος (ΕΦΕΕ), υποφάκελος 1: Ανακοινώσεις, συνθήματα, ψηφίσματα, δελτία τύπου, λόγοι, εγκύκλιοι, 1963 - 1965, ΕΜΙΑΝ. "Η ΕΚΟΦ……. Η ΟΕΝ, το ΣΕΝ και οι Ελπιδοφόροι. Τα 3 Έψιλον. Η Ναζιστική Οργάνωση Αθηνών (ΝΟΑ). Η ΟΣΕΝ, η Βασιλική Νεολαία, η Κυανή Φάλαγξ, το Μαύρο Γάντι και δεκάδες άλλες".

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

επιχείρηση και θα διασφάλιζε τη σωματική ακεραιότητα τους από τον υπερβάλλοντα ζήλο των αστυνομικών δυνάμεων. Ο πρόεδρος της ΕΦΕΕ δεν πρόλαβε να ολοκληρώσει την ομιλία του και αστυνομικές δυνάμεις παρουσία του αντεισαγγελέα Νικολοδήμου έσπασαν την πόρτα και εισέβαλαν στα γραφεία της οργάνωσης. Συνελήφθησαν οκτώ φοιτητές με τις κατηγορίες της "διέγερσης των πολιτών σε διχόνοια" και "της απείθειας κατά της Αρχής".[164]

Προσωπικότητες του κύρους του υφηγητή του Ποινικού Δικαίου της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών Γεώργιου Μαγκάκη που είχε αναλάβει την υπεράσπιση των κατηγορουμένων μαζί με άλλους κορυφαίους δικηγόρους[165] και του συγγραφέα Άγγελου Τερζάκη στάθηκαν στο πλευρό των φοιτητών. Ο Μαγκάκης επανέλαβε ουσιαστικά τη θέση που είχε διατυπώσει νωρίτερα η ίδια η ΕΦΕΕ: "Ήταν υποχρέωση των νέων να αντιδράσουν σε ενέργειες που απέβλεπαν στην κατάλυση των δημοκρατικών θεσμών".[166] Με τη θέση αυτή ο Μαγκάκης επικροτούσε την παρέμβαση των φοιτητών σε κορυφαία θεσμικά και πολιτικά ζητήματα. Οι διεκδικήσεις πλέον δεν αφορούσαν καθαρά φοιτητικά - συντεχνιακά αιτήματα αλλά ανάγονταν σε μια πολύ πιο σπουδαία υπόθεση που αφορούσε την υπεράσπιση του Συντάγματος, την αύξηση των δαπανών για την παιδεία, την υπεράσπιση της δημοκρατίας και την απαίτηση να διαλυθούν οι παρακρατικές οργανώσεις. Σχολιάζοντας τη δολοφονία Λαμπράκη και την εμπλοκή σε αυτή παρακρατικών οργανώσεων, ο Μαγκάκης θεωρούσε αδιανόητο "να υπάρχουν κύκλοι πολιτών που επιδοκιμάζουν τη δολοφονία και που ταυτίζονται ηθικώς με τους δράστες".[167] Ανάλογη ήταν και η τοποθέτηση του συγγραφέα Άγγελου Τερζάκη.[168] Οι φοιτητές καταδικάστηκαν πρωτόδικα σε πέντε μήνες φυλάκιση χωρίς αναστολή.[169] Άσκησαν έφεση και αφέθηκαν προσωρινά ελεύθεροι μέχρι την εκδίκαση της δίκης.

Η προσαγωγή των μελών της ΕΦΕΕ σε δίκη προκάλεσε το ενδιαφέρον των διεθνών φοιτητικών οργανώσεων που με τηλεγραφήματα εκφράσανε την αλληλεγγύη τους στα υπόδικα μέλη της ΕΦΕΕ και γνωστοποίησαν ότι θα αποστέλλονταν

[164] *Ελευθερία*, 26 Μαΐου 1963, οπ.π.
[165] Συνήγοροι υπεράσπισης ανέλαβαν οι Γεώργιος Μαγκάκης, Ευάγγελος Γιαννόπουλος, Κώστας Στεφανάκης, Κώστας Τσιριμώκος, Δημήτρης Μπέης, Αλέξανδρος Λυκουρέζος και Δημήτρης Παπασπύρου.
[166] Βλ. Ανακοίνωση ΕΦΕΕ για τη δίκη των φοιτητών. "Πιστεύουμε ότι αποτελεί υποχρέωση των νέων να αντιστέκονται σε κάθε προσπάθεια που αποβλέπει στην κατάλυση των δημοκρατικών θεσμών".
[167] *Ελευθερία*, 14 Αυγούστου 1963, οπ.π.
[168] *Οπ.π.*, 20 Αυγούστου 1963.
[169] Οι ποινές ήταν εξαγοράσιμες προς 100 μεταλλικές δραχμές ημερησίως για κάθε κατηγορούμενο.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

παρατηρητές που θα παρακολουθούσαν την ακροαματική διαδικασία.[170] Αίσθηση προξένησε η απάντηση του τέως υπουργού Προεδρίας Αχιλλέα Γεροκωστόπουλου στο τηλεγράφημα διαμαρτυρίας που είχε στείλει η Εθνική Φοιτητική Ένωση Ισραήλ ύστερα από τα γεγονότα της 25ης Μαΐου 1963 στο κέντρο της Αθήνας. Ο τέως υπουργός Προεδρίας κατηγόρησε τα μέλη της Εθνικής Φοιτητικής Ένωσης Ισραήλ και δήλωσε ότι "δεν υπήρξε κακοποίηση φοιτητών εκ μέρους της αστυνομίας αλλά αντιθέτως κακοποίηση των αστυνομικών οργάνων εκ μέρους ατόμων που προσπάθησαν φανερά να δημιουργήσουν κράτος αναρχίας στην ελληνική πρωτεύουσα".[171] Ο Γεροκωστόπουλος αναδιατύπωνε την κυβερνητική θέση για οργανωμένο σχέδιο των κομμουνιστών που επιδίωκαν την καλλιέργεια κλίματος αναρχίας και πολιτικής αστάθειας και αποσιωπούσε τις ευθύνες για τη διαχείριση της διαμαρτυρίας από την αστυνομία και κατ' επέκταση από την κυβέρνηση. Ο πρόεδρος της Εθνικής Φοιτητικής Ένωσης Ισραήλ επέμεινε στις κατηγορίες κατά της κυβέρνησης και εκτιμούσε ότι "η αυστηρή ετυμηγορία κατά των φοιτητών έθεσε αυστηρό έλεγχο εις την ελευθερία της εκφράσεως των Ελλήνων σπουδαστών".[172] Η ΕΦΕΕ με τη σειρά της υπογράμμιζε ότι η επιστολή Γεροκωστόπουλου συνιστούσε "κατάπτυστο κείμενο που απέβλεπε στη δυσφήμηση του φοιτητικού κινήματος στο εξωτερικό".[173] Στην ανακοίνωση της ΕΦΕΕ, ο τέως υπουργός χαρακτηριζόταν "υπόδικος στη συνείδηση του φοιτητικού κόσμου", ενώ η οργάνωση επιφυλασσόταν να προβεί στις ενδεδειγμένες νομικές ενέργειες προκειμένου να διαφυλάξει το κύρος της (υποβολή μήνυσης κατά του τέως υπουργού για συκοφαντική δυσφήμηση).[174]

Η πρωτόδικη καταδικαστική απόφαση των μελών της ΕΦΕΕ ελήφθη στον απόηχο της παραίτησης της κυβέρνησης Καραμανλή εξαιτίας της διαφωνίας του πρωθυπουργού και του βασιλικού ζεύγους για την επίσκεψη του τελευταίου στο Λονδίνο. Ειδικότερα ο Καραμανλής συνέστησε στον Παύλο να ματαιώσει το

[170] Βλ. Ανακοίνωση Γραφείου Διεθνών Σχέσεων ΕΦΕΕ, 11 Ιουνίου 1963, Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 7, φάκελος 28: Καταστολή, υποφάκελος 2: 1963 - 1964, ΕΜΙΑΝ.
[171] Βλ. Έγγραφο Υπουργείου Προεδρίας προς Εθνική Φοιτητική Ένωση Ισραήλ, Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, 11 Ιουνίου 1963 κουτί 7, φάκελος 28: Καταστολή. υποφάκελος 2: 1963 - 1964, ΕΜΙΑΝ.
[172] Βλ. Έγγραφο - απάντηση προέδρου Εθνικής Φοιτητικής Ένωσης Ισραήλ Γκάμπυ Βάντερμπουργκ προς υπουργό Προεδρίας Κυβερνήσεως, 27 Ιουλίου 1963, Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 7, φάκελος 28: Καταστολή, υποφάκελος 2: 1963 - 1964, ΕΜΙΑΝ.
[173] Η *Ηχώ του Αμβούργου* αναφερόταν στην αποβολή τεσσάρων μελών του περιοδικού *21ος Αιών* που επιχείρησαν να πάρουν μέρος στις εργασίες της Διεθνούς Συνδιάσκεψης Φοιτητικού Τύπου του Αμβούργου από τις 26 μέχρι τις 29 Ιουλίου 1963. Την αντιπροσωπεία αποτελούσαν άτομα που παρίσταναν τους φοιτητές που διατηρούσαν δεσμούς με το Υπουργείο Προεδρίας. Ο εκπρόσωπος της ΕΦΕΕ Μιχάλης Παπαγιαννάκης δεν κατέστη δυνατό να παραστεί στη Συνδιάσκεψη γιατί οι αρχές αρνήθηκαν να εκδώσουν το διαβατήριο του.
[174] *Ελευθερία*, 27 Αυγούστου 1963, οπ.π., σελ 8.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

προγραμματισμένο ταξίδι στο Λονδίνο επειδή το κλίμα παρέμενε τεταμένο μετά τα γεγονότα της Θεσσαλονίκης και ήταν ορατός ο κίνδυνος να ξεσπάσουν επεισόδια εξαιτίας της δολοφονίας Λαμπράκη. Το βασιλικό ζεύγος όμως επέμεινε στην πραγματοποίηση του ταξιδιού.

Πέρα όμως από τη διαφωνία πρωθυπουργού και Ανακτόρων για τη διεξαγωγή ή όχι του συγκεκριμένου ταξιδιού, η κυβέρνηση Καραμανλή εξαναγκάστηκε σε παραίτηση κάτω από το βάρος της κοινωνικής κατακραυγής και του σφυροκοπήματος που υπέστη από τα κόμματα της αντιπολίτευσης για τη δολοφονία Λαμπράκη. Την επομένη της δολοφονικής επίθεσης στον Λαμπράκη, η κυβέρνηση της ΕΡΕ βρέθηκε σε δύσκολη θέση αφού φάνηκε η αδυναμία της να ασκήσει αποτελεσματικό έλεγχο σε υπηρεσίες της κρατικής διοίκησης.[175] Ιδιαίτερα ο αρχηγός της ΕΚ διέβλεψε ότι ήταν η κατάλληλη στιγμή για να κεφαλαιοποιήσει την κοινωνική δυσαρέσκεια, γι' αυτό προχώρησε σε προσωπική επίθεση στον Καραμανλή τον οποίο κατηγόρησε για ηθική αυτουργία στο έγκλημα της Θεσσαλονίκης. Προφανώς οι κατηγορίες περί ηθικής αυτουργίας ήταν υπερβολικές, ωστόσο εντάσσονταν στη γενικότερη στρατηγική που είχε επιλέξει να ακολουθήσει ο αρχηγός της ΕΚ προκειμένου να αποδομηθεί η ισχυρή προσωπικότητα του Καραμανλή, να οδηγηθεί η χώρα σε πρόωρες βουλευτικές εκλογές και να ανοίξει ο δρόμος για την άνοδο της ΕΚ στην εξουσία. Οι αποκαλύψεις για σχέσεις των δολοφόνων του Λαμπράκη με την ηγεσία της χωροφυλακής Θεσσαλονίκης και οι κατηγορίες για συνέργεια σε ανθρωποκτονία εκ προθέσεως και παράβαση καθήκοντος που απαγγέλθηκαν από τον ανακριτή Χρήστο Σαρτζετάκη κατά ανωτάτων αξιωματικών της Αστυνομίας ανάγκασαν τον Καραμανλή να παραιτηθεί.[176] Ο πρωθυπουργός, αντιλαμβανόμενος το βαρύ και μη αναστρέψιμο κλίμα που είχε δημιουργηθεί για την κυβέρνηση του αναζητούσε την κατάλληλη αφορμή για να υποβάλλει την παραίτηση του στο βασιλιά προκειμένου να αποκλιμακωθεί η ένταση.

Η έφεση των μελών της ΕΦΕΕ εκδικάστηκε την 19η Αυγούστου 1963 και ενώ είχε αναλάβει νέα κυβέρνηση με μεταβατικό πρωθυπουργό τον πρώην υπουργό Εμπορίου της κυβέρνησης της ΕΡΕ, Παναγιώτη Πιπινέλη, πρόσωπο που διατηρούσε

[175] Ο υπουργός Εσωτερικών Γεώργιος Ράλλης ανεβαίνοντας στη Θεσσαλονίκη διαπίστωσε τη διάλυση του κρατικού μηχανισμού στη Βόρεια Ελλάδα και επέρριψε την ευθύνη στον επιθεωρητή της χωροφυλακής Κωνσταντίνο Μήτσου. Οι παρακρατικές οργανώσεις στη Θεσσαλονίκη είχαν διακριθεί για τη δωσίλογη στάση τους την περίοδο της Κατοχής.

[176] Η *Ελευθερία* αποκάλυψε τις σχέσεις των δολοφόνων του Λαμπράκη με τον επιθεωρητή Χωροφυλακής Κεντρικής Μακεδονίας, υποστράτηγο Κωνσταντίνο Μήτσου και τον υπομοίραρχο Δημήτριο Κατσούλη.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

στενούς δεσμούς με τα Ανάκτορα. Οι φοιτητές σε διαφορετικό κλίμα απαλλάχθηκαν των κατηγοριών με ομόφωνη απόφαση των δικαστών.[177] Οι κατηγορίες που τους αποδίδονταν ήταν στην ουσία αβάσιμες αφού διέγερση των πολιτών σε διχόνοια ήταν δυνατή μόνο εφόσον υπήρχε αντισυγκέντρωση, η οποία εξ' ορισμού θεωρούνταν παράνομη και η αστυνομία όφειλε εκ των πραγμάτων να μην την επιτρέψει.[178] Από την ακροαματική διαδικασία και παρά τις αιτιάσεις των αστυνομικών - μαρτύρων κατηγορίας και τις πανομοιότυπες καταθέσεις τους δεν προέκυψε η ύπαρξη αντισυγκέντρωσης.[179] Αλλά ούτε και η δεύτερη κατηγορία, αυτή της απείθειας κατά της Αρχής δεν φαίνεται να ευσταθούσε αφού οι φοιτητές στις εκκλήσεις των αστυνομικών να ανοίξουν την πόρτα των κατειλημμένων γραφείων της ΕΦΕΕ, απάντησαν ότι θα άνοιγαν σε περίπτωση που παρίσταντο εισαγγελέας και δικηγόρος που θα επέβλεπαν την αστυνομική επιχείρηση. Ο Δρούζας δικαιολόγησε τη στάση των μελών της ΕΦΕΕ υποστηρίζοντας ότι η ύπαρξη εισαγγελικού λειτουργού διασφάλιζε την ακεραιότητα τους αφού υπήρχε φόβος ότι θα υφίσταντο ανηλεή ξυλοδαρμό από τα αστυνομικά όργανα με την εισβολή των τελευταίων στα γραφεία της ΕΦΕΕ.[180]

Οι βραχύβιες κυβερνήσεις Πιπινέλη και Μαυρομιχάλη είχαν χαρακτήρα προετοιμασίας για τη διεξαγωγή σε καθορισμένο χρονικό διάστημα βουλευτικών εκλογών. Ιδιαίτερα η κυβέρνηση Πιπινέλη είχε να αντιμετωπίσει την απόλυτη άρνηση του αρχηγού της ΕΚ, ο οποίος θεωρούσε ότι στελέχη της "μεταβατικής κυβέρνησης" είχαν άμεση εξάρτηση από την ΕΡΕ,[181] ενώ υπουργοί είχαν αξιοποιηθεί στην υπηρεσιακή κυβέρνηση Δόβα που θεωρούνταν υπεύθυνη για το λεγόμενο "όργιο βίας και νοθείας" των εκλογών του 1961.[182] Ο υπηρεσιακός χαρακτήρας των κυβερνήσεων Πιπινέλη και Μαυρομιχάλη και η τοποθέτηση του βιομήχανου Χριστόφορου Στράτου και στη συνέχεια του καθηγητή της έδρας του Αστικού Δικαίου της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών Ιωάννη Σόντη στο

[177] Βλ. Ανακοίνωση ΕΦΕΕ μετά την αθωωτική απόφαση των φοιτητών από το Εφετείο Αθηνών, 20 Αυγούστου 1963.
[178] Βλ. Πρόταση Εισαγγελέα Εφετών Παύλου Δελαπόρτα προς το Συμβούλιο Εφετών Θεσσαλονίκης, *Δολοφονία Λαμπράκη*: *Ανέκδοτα Ντοκουμέντα* (*1963 - 1966*), Προσκήνιο, Αθήνα 1995, σελ. 168. Στην περίπτωση της δολοφονίας Λαμπράκη το δικαίωμα της συγκέντρωσης έγινε "θεωρητικά σεβαστό" από τις αστυνομικές αρχές αλλά πρακτικά εξουδετερώθηκε μέσω της δράσης παρακρατικών μηχανισμών.
[179] *Ελευθερία*, 20 Αυγούστου 1963, οπ.π., σελ. 7.
[180] *Ο.π.*
[181] Υπουργοί της κυβέρνησης Πιπινέλη είχαν διατελέσει γενικοί γραμματείς υπουργείων στην απερχόμενη κυβέρνηση Καραμανλή (Δημήτριος Ταλέλης, Χαράλαμπος Παγουλάτος, Π Μαυρίκης). Επίσης ο πρωθυπουργός ήταν Υπουργός Εμπορίου στην κυβέρνηση Καραμανλή.
[182] Άλλοι υπουργοί είχαν διατελέσει μέλη της υπηρεσιακής κυβέρνησης Δόβα, όπως οι Χριστόφορος Στράτος, Αθανάσιος Κανελλόπουλος και Κάρολος Αρλιώτης.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Υπουργείο Παιδείας λειτούργησαν κατευναστικά και δεν εκδηλώθηκαν ουσιαστικά κινητοποιήσεις εκ μέρους της φοιτητικής νεολαίας. Οι φοιτητές περιορίστηκαν στην υποβολή υπομνημάτων και σχεδίου νόμου για το φοιτητικό εισιτήριο[183] - το οποίο έθεσαν υπόψη του υπηρεσιακού υπουργού Συγκοινωνιών Αναστάσιου Ποταμιάνου - και στη διεξαγωγή επαφών με τους αρμόδιους υπουργούς Παιδείας και Κοινωνικής Πρόνοιας (για την έγκριση της σύμβασης για τη λειτουργία δεύτερου φοιτητικού εστιατορίου και τη χορήγηση συμπληρωματικής πίστωσης για τη βελτίωση του συσσιτίου) και με τον πρύτανη του Πανεπιστημίου Αθηνών, τακτικό καθηγητή έδρας της Γλωσσολογίας στη Φιλοσοφική Σχολή, Γεώργιο Κουρμούλη. Οι φοιτητές κατόρθωσαν να αποσπάσουν θετικές απαντήσεις στα αιτήματα τους.[184] Ωστόσο ο προσωρινός χαρακτήρας των κυβερνήσεων και οι εναλλαγές των κυβερνητικών σχημάτων δεν επέτρεπαν τη λήψη τελεσίδικων αποφάσεων.

Ταυτόχρονα όμως με την υποχώρηση των κινητοποιήσεων του φοιτητικού κινήματος βρίσκονταν σε εξέλιξη πολιτικές διεργασίες στον χώρο της νεολαίας που δεν ήταν δυνατό να μην επηρέαζαν την πορεία του φοιτητικού κινήματος και κατ' επέκταση την εξέλιξη της συλλογικής δράσης του. Επρόκειτο για την οργανωτική ανασυγκρότηση της νεολαίας που σηματοδοτήθηκε με τη δημιουργία της "Δημοκρατικής Νεολαίας Λαμπράκη". Λίγες μέρες μετά τον θάνατο του Λαμπράκη, ξεκίνησαν ζυμώσεις που σύντομα θα οδηγούσαν στην ίδρυση μιας νέας πολιτικής νεολαίας που δεν θα λειτουργούσε με στενά κομματική λογική. Πράγματι στους κόλπους της ΔΚΝΓΛ θα εντάσσονταν μαζικά νέοι και νέες που ανήκαν ιδεολογικά στον ευρύτερο χώρο της Αριστεράς.[185] Σκοπός της ΔΝΛ ήταν να δημιουργηθεί ένα αξιόλογο, μαζικό νεολαιίστικο πολιτικό και πολιτιστικό κίνημα. Για τον σκοπό αυτό μέλη της οργάνωσης δημιούργησαν πολιτιστικές λέσχες σε όλη την επικράτεια και

[183] Βλ. Σχέδιο Νόμου ΔΕΣΠΑ για βελτίωση θεσμού φοιτητικού εισιτηρίου στον υπουργό Συγκοινωνιών, 14 Σεπτεμβρίου 1963, Συλλογή Ξενοφώντα Γιαταγάνα, κουτί 1, φάκελος 7: Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), 1951, 1955 - 1963, υποφάκελος 2: 1963, ΕΜΙΑΝ. Στο άρθρο 2 του Σχεδίου Νόμου της ΔΕΣΠΑ αναφερόταν ότι "Το φοιτητικό εισιτήριο ισχύει δια τη σπουδαστική περίοδο από 1ης Οκτωβρίου μέχρι 30ης Ιουνίου εκάστου έτους, ανεξαρτήτως αριθμού διαδρομών".

[184] Ο πρύτανης αποδέχτηκε το αίτημα για έγκριση συμπληρωματικής πίστωσης για το φοιτητικό συσσίτιο και υποσχέθηκε να ενεργήσει για την εκταμίευση του ποσού στη συνάντηση που θα είχε με τον υπηρεσιακό υπουργό Κοινωνικής Πρόνοιας Νικόλαο Σμπαρούνη - Τρίκορφο.

[185] Βλ. Προκήρυξη Ν.ΕΔΑ, Μάιος 1963, Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 7, φάκελος 21: Νεολαία ΕΔΑ, 1959 - 1964, υποφάκελος 1: Προκήρυξη για δολοφονία Λαμπράκη, ΕΜΙΑΝ. Στην προκήρυξη αναφερόταν "εμπρός όλοι μαζί με μια καρδιά, σαν ένας άνθρωπος να δώσουμε σάρκα σ' αυτή την υπόσχεση, να συνεχίσουμε το έργο του Αθάνατου Λαμπράκη. Κάθε Νέος και Λαμπράκης".

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

ενώ δόθηκε μεγάλη έμφαση στη λειτουργία πολιτιστικών κέντρων, τοπικών βιβλιοθηκών και δισκοθηκών κλασικής μουσικής.[186]

Η εξάπλωση της οργάνωσης στα αστικά κέντρα και στη συνέχεια και στην αγροτική ύπαιθρο ήταν ραγδαία και εντυπωσιακή. Η πρώτη συγκέντρωση της ΔΚΝΓΛ πραγματοποιήθηκε στο θέατρο *Ακροπόλ* στις 18 Ιουνίου 1963 με κύριο θέμα τη συμπαράσταση στους δικαζόμενους φοιτητές - μέλη της ΕΦΕΕ. Η ισχυρή παρουσία της οργάνωσης οδήγησε σε συντονισμένες προσπάθειες δαιμονοποίησης από τους αντιπάλους της. Η εφημερίδα *Πρωτοπόρος* της ΕΡΕΝ δημοσίευσε έρευνα για την οργάνωση και επισήμανε τον κίνδυνο η ΕΔΑ να φέρει σε πέρας την επιχείρηση "η Νεολαία στον Κομμουνισμό". Στην εφημερίδα διατυπωνόταν η άποψη ότι "η δολοφονία του Βουλευτού Λαμπράκη έδωσε την ευκαιρία την οποία ανεζήτει επί μακρόν ο ξενοκίνητος κομμουνιστικός μηχανισμός της χώρας μας. Βοηθούντος του θλιβερού Ανένδοτου κατέβαλε συντόνους προσπάθειες να αποδώση την θλιβερά πράξιν μερικών αλητών εις ολόκληρον το τότε Κυβερνών Κόμμα της ΕΡΕ".[187] Πάντως η εφημερίδα της ΕΡΕΝ δεν επιχειρούσε να δικαιολογήσει το έγκλημα που είχε διαπραχθεί στη Θεσσαλονίκη και εξαπέλυε επίθεση κατά όσων εμπλέκονταν στη δολοφονία. Επρόκειτο για αξιοσημείωτη μεταστροφή στο ύφος που υιοθετούσε η συντηρητική παράταξη, μεταστροφή που αποδιδόταν εν πολλοίς στην υιοθέτηση της ήπιας πλέον αντιμετώπισης των πολιτικών αντιπάλων που διακήρυσσε ο διάδοχος του Καραμανλή και νέος αρχηγός της ΕΡΕ Παναγιώτης Κανελλόπουλος. Το 1965 επί κυβέρνησης ΕΚ με την καθιέρωση της εγκυκλίου 1010 έγινε προσπάθεια να ανακοπεί η δυναμική της ΔΝΛ και η πολιτικοποίηση των μαθητών των γυμνασίων προς την Αριστερά. Ο Παπανδρέου επέλεξε να σκληρύνει τη στάση του απέναντι στη ΔΝΛ με σκοπό να ενισχύσει την επιρροή της ΕΔΗΝ που είχε ιδρύσει λίγο νωρίτερα ως αντίβαρο απέναντι της.[188]

---

[186] Βλ. Kostis Kornetis, *Children of the Dictatorship*, οπ.π., σελ. 22. Για τις λέσχες πολιτισμού, Κώστας Τσουράκης, "Λέσχες πολιτισμού στον Πειραιά", *Τα Τετράδια της Δημοκρατίας*, α' περίοδος, τχ. 4 (Δεκέμβριος 1964), οπ.π., και επιστολή Θανάση Καλαφάτη (οργανωτικού στελέχους και μέλους του πρώτου εκλεγμένου Κ.Σ. της ΔΝΛ που αφορά τη λέσχη στο χωριό), *οπ.π.*, τχ. 1 (Μάρτιος 1965), β′ περίοδος.

[187] "Λαμπράκηδες: Ο Δούρειος Ίππος του Κομμουνισμού", έρευνα γραμμένη για τον *Πρωτοπόρο* από επιτελείο εκλεκτών συνεργατών του, *Πρωτοπόρος*, Αρ. φυλλ. 2 (Οκτώβριος 1964), οπ.π., σελ. 3 - 4. Για το ίδιο θέμα "Ποίος ήταν εις την πραγματικότητα ο Γρηγόρης Λαμπράκης", μια συγκλονιστική αποκαλυπτική έρευνα του Αντώνη Στάθη, Δημοσιογράφου, Προέδρου του Συλλόγου Φοιτητών Αττικής, *Φοιτητικοί Αντίλαλοι*, τχ. 3(19) (Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1964), οπ.π., σελ. 25 - 35.

[188] Βλ. εγκύκλιος 1010/11-3-1965, προς τους Γενικούς Επιθεωρητές Μ.Ε., Προσωπικό Αρχείο Γιώργου Χατζόπουλου. Επίσης Συλλογή Αλέκου Σόφη, φάκελος 1: Διώξεις φοιτητών, υποφάκελος 2: Εγκύκλιος 1010/Απρίλιος 1965 και αποβολές μαθητών στα Ιωάννινα (φωτοτυπίες αποκομμάτων εφημερίδας *Ηπειρωτική*), ΕΜΙΑΝ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Ωστόσο, η συγχώνευση της Ν.ΕΔΑ και της "Δημοκρατικής Κίνησης Νέων Γρηγόρης Λαμπράκης" και η δημιουργία της ΔΝΛ δεν έγιναν με ομαλό τρόπο. Υπήρξαν διαφωνίες από σημαντικό αριθμό στελεχών του γραφείου Σπουδάζουσας της Ν.ΕΔΑ που δεν επιθυμούσε τη διάλυση της κομματικής νεολαίας και αντιστεκόταν στην ενσωμάτωση της στη ΔΝΛ, εκτιμώντας ότι σε μια ενδεχόμενη συγχώνευση θα εξέλιπε ο "πρωτοποριακός" χαρακτήρας της οργάνωσης. Οι εκφρασμένες διαφωνίες αφορούσαν την πολιτική φυσιογνωμία της οργάνωσης. Ενδεικτικές ήταν οι τοποθετήσεις δύο στελεχών του φοιτητικού κινήματος που κατείχαν κομβικές θέσεις στο γραφείο Σπουδάζουσας της Ν.ΕΔΑ. Ο Ανδρέας Λεντάκης διέβλεψε τον κίνδυνο με τη συγχώνευση να "κομματικοποιηθεί" και να "στενέψει" το κίνημα που θα μπορούσε να διαμορφωθεί από τη ΔΚΝΓΛ. Αλλά και ο τέως γραμματέας του Γραφείου Σπουδάζουσας της Ν.ΕΔΑ και μέλος της διοικούσας επιτροπής του κόμματος Αριστείδης Μανωλάκος πίστευε ότι θα έπρεπε να εξαιρεθεί από τη συγχώνευση ο φοιτητικός χώρος, που χαρακτηριζόταν, στη φάση αυτή, από έντονη πολιτικοποίηση και ριζοσπαστικοποίηση. Ο Μανωλάκος διατύπωνε την άποψη ότι επιβάλλονταν η λειτουργία κομματικών οργανώσεων της ΕΔΑ, με ενιαίο κέντρο, συστοιχούμενων με τις σπουδαστικές συνδικαλιστικές οργανώσεις (δηλαδή την ΕΦΕΕ) υπό την άμεση καθοδήγηση της Εκτελεστικής Επιτροπής.[189] Ίσως οι διαφωνίες των στελεχών της σπουδαστικής οργάνωσης για την πολιτική φυσιογνωμία της κίνησης να εξηγούν την απότομη ύφεση της συλλογικής δράσης της νεολαίας που ακολούθησε ύστερα από τη δολοφονία Λαμπράκη.

Μετά τις αποκαλύψεις της *Ελευθερίας* για τις παρακρατικές οργανώσεις,[190] τη δράση και τη χρηματοδότηση της ΕΚΟΦ από τα Υπουργεία Προεδρίας και Βορείου Ελλάδος,[191] οι φοιτητές μέσω των συλλόγων και των συνδικαλιστικών τους οργάνων επικέντρωσαν τις προσπάθειες τους στην αναγκαιότητα διάλυσης των παρακρατικών οργανώσεων. Το θέμα αυτό εξελίχθηκε σε υπ' αριθμόν ένα ζήτημα του φοιτητικού κινήματος. Οι φοιτητικοί σύλλογοι της Νομικής, της Φυσικομαθηματικής και του Πολυτεχνείου διοργάνωσαν εκδήλωση στο θέατρο *Πορεία* ζητώντας τη διάλυση της

[189] Βλ. Τάσος Τρίκκας, *ΕΔΑ. Το νέο πρόσωπο της Αριστεράς, 1951 - 1967*, οπ.π., τ. β, σελ. 1132.
[190] Η *Ελευθερία* δημοσίευσε στοιχεία για την "Αντικομμουνιστική Σταυροφορία Ελλάδος" (ΑΣΕ) στο φύλλο της 9ης Ιουνίου 1963 και για την "Πανελλήνια Εθνική Σταυροφορία" (ΠΕΣ) στις 11 Ιουλίου 1963. *Ελευθερία*, 9, 11 Ιουλίου 1963, οπ.π., σελ 1, 1. Για την ΑΣΕ βλ. Αρχείο Μιχαήλ Νικητιάδη (αρχηγού Αντικομμουνιστικής Σταυροφορίας), ΕΛΙΑ.
[191] *Οπ.π.*, "Η ΕΡΕ με τα μυστικά κονδύλια αγωνίστηκε να υποδουλώσει τις οργανώσεις των φοιτητών", 14 Ιουλίου 1963, σελ. 8.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

ΕΚΟΦ.[192] Αντίστοιχη πρωτοβουλία ανέλαβε ο ΣΕΦΣ, ο οποίος κάλεσε την κυβέρνηση Πιπινέλη να δώσει εντολή στο νομάρχη Αττικής Μπότση να προχωρήσει στη διάλυση της ΕΚΟΦ.[193] Με την ίδια πρόθεση ο πρόεδρος της ΟΝΕΚ, Απόστολος Κακλαμάνης κατ' εντολή του Παπανδρέου επισκέφτηκε τον εισαγγελέα καταθέτοντας φάκελο με αναλυτικά στοιχεία που αφορούσαν τη δράση της ΕΚΟΦ τα προηγούμενα χρόνια και ζήτησε να υπάρξει παρέμβαση της δικαιοσύνης.[194] Πρέπει να επισημανθεί ότι οι εισαγγελικές και οι δικαστικές αρχές μετά τη δολοφονία Λαμπράκη και τις αποκαλύψεις της *Ελευθερίας* για ορισμένες παρακρατικές οργανώσεις, διέταξαν προκαταρκτική εξέταση με σκοπό να διαπιστωθεί ποιες από αυτές είχαν παρεκκλίνει των καταστατικών σκοπών τους έτσι ώστε να διαλυθούν.[195] Τέλος, η ΠΕΝ εξέδωσε ανακοίνωση με την οποία διέψευδε κατηγορηματικά τους ισχυρισμούς της ΕΚΟΦ ότι μέλη της συνεργάζονταν μαζί της.[196] Η κατηγορία που διατυπώθηκε από την ηγεσία της ΕΚΟΦ έδειχνε με τον πιο ανάγλυφο τρόπο την πολιτική απομόνωση και τη δεινή θέση στην οποία είχε περιέλθει η οργάνωση. Η αντίδραση της ΕΚΟΦ υπήρξε άμεση. Σε μια εμφανή κίνηση αντιπερισπασμού ο νέος πρόεδρος της οργάνωσης, Αντώνης Στάθης κατέθεσε μήνυση για συκοφαντική δυσφήμηση κατά των φοιτητικών συλλόγων της Νομικής, της Φυσικομαθηματικής, του Πολυτεχνείου και του ΣΕΦΣ ζητώντας από τη δικαιοσύνη να προβεί στη διάλυση τους. Ο Στάθης υποστήριξε ότι οι παραπάνω σύλλογοι λειτουργούσαν ως παραρτήματα πολιτικών κομμάτων και ότι είχαν εκτραπεί των σκοπών που διατυπώνονταν στα καταστατικά τους.[197]

Στα μέσα Σεπτεμβρίου 1963 συγκλήθηκε η Γ' Πανσπουδαστική Συνδιάσκεψη που ήλθε να εμπλουτίσει τις θέσεις του Δ' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου. Η συνδιάσκεψη συγκαλούνταν στην αρχή του ακαδημαϊκού έτους 1963 - 1964 για να διευκολύνει τον προγραμματισμό δράσης της φοιτητικής νεολαίας την τρέχουσα

[192] *Οπ.π.*, "Οι φοιτητικοί σύλλογοι της Νομικής, της Φυσικομαθηματικής και του ΕΜΠ συγκαλούν συγκέντρωση με θέμα τη διάλυση της ΕΚΟΦ στις 6 Αυγούστου", 30 Ιουλίου 1963, σελ. 8.
[193] *Οπ.π.*, "Οι φοιτητές καταγγέλλουν τη δράση της ΕΚΟΦ και ζητούν την άμεσο διάλυση της διότι αποτελεί το τρομοκρατικό όργανο της ΕΡΕ. Εκδήλωση του ΣΕΦΣ", 27 Ιουλίου 1963, σελ. 8.
[194] *Οπ.π.*, "Η Νεολαία της ΕΚ ζητεί από τον Νομάρχη Αττικής την άμεσο διάλυση της ΕΚΟΦ", 7 Αυγούστου 1963, σελ. 8.
[195] Στην έκθεση του αντιεισαγγελέα εφετών μνημονεύονταν το "Σώμα Ελπιδοφόρων Νέων" (ΣΕΝ) , η ΕΚΟΦ, η "Οργάνωσις Εθνικής Κοινωνικής Εξορμήσεως" (ΟΕΚΕ), η "Εθνική Κοινωνική Δράσις", η "Αντικομμουνιστική Σταυροφορία Ελλάδος" (ΑΣΕ), η "Πανελλήνιος Ένωσις Αγωνιστών Εθνικής Αντιστάσεως", η "Εθνική Φάλαγξ" και άλλες οργανώσεις. Ο αντιεισαγγελέας αποφάνθηκε ότι καμία δεν είχε παρεκκλίνει των σκοπών της παρά το πλήθος των καταγγελιών.
[196] "Διάλυση της ΕΚΟΦ ζητεί η Νεολαία Μαρκεζίνη", *Ελευθερία*, οπ.π., 21 Ιουλίου 1963, σελ. 8.
[197] Βλ. Ανακοίνωση ΕΚΟΦ, 19 Ιουλίου 1963, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 4, φάκελος 21: Εθνική Κοινωνική Οργάνωσις Φοιτητών (ΕΚΟΦ), 1961 - 1963, υποφάκελος 1: Ανακοινώσεις, ψήφισμα ΕΚΟΦ, 1961 - 1963, ΕΜΙΑΝ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

χρονιά. Βασικά ζητήματα που εξετάστηκαν κατά τη διάρκεια της συνδιάσκεψης ήταν το πρόβλημα του αναλφαβητισμού και η καμπάνια που είχε ξεκινήσει η ΕΦΕΕ για την καταπολέμηση του από τα μέσα του καλοκαιριού με το μικρό "Λεωφορείο της παιδείας" - δωρεά των Ελλήνων φοιτητών και εργατών Δυτικής Γερμανίας - η τραγική κατάσταση στην οποία βρίσκονταν οι υλικές και κτηριακές υποδομές, το φοιτητικό εισιτήριο και συσσίτιο, τα πανεπιστημιακά συγγράμματα, οι επεμβάσεις του σπουδαστικού τμήματος της ασφάλειας και της ΕΚΟΦ στον φοιτητικό χώρο και οι παρακρατικές οργανώσεις.[198] Η εκτίμηση που διατυπωνόταν ήταν ότι με συντονισμένες πιέσεις στους υπηρεσιακούς υπουργούς θα εμφανίζονταν ικανοποιητικά αποτελέσματα. Είναι εντυπωσιακό το γεγονός ότι η ΕΚΟΦ την ημέρα που θα συζητούνταν το θέμα των παρακρατικών οργανώσεων, εξέδωσε - σε προσπάθεια αντιπερισπασμού - ανακοίνωση με συγκεκριμένες θέσεις για όλα τα προβλήματα που απασχολούσαν τους φοιτητές. Ξεχώριζε το αίτημα να αυξηθεί το κονδύλιο της παιδείας σε 20% μέχρι το 1965.[199]

Το κλίμα επιδεινώθηκε μετά την επερώτηση για την υπόθεση Λαμπράκη του βουλευτή της ΕΡΕ Νικόλαου Φαρμάκη προς τον υπουργό Δικαιοσύνης της υπηρεσιακής κυβέρνησης Μαυρομιχάλη και πρώην αντεισαγγελέα του Αρείου Πάγου, Βασίλειο Σακελλαρίου. Ο Φαρμάκης, γνωστός για τους δεσμούς του με αρκετές παρακρατικές οργανώσεις και την ΕΚΟΦ,[200] θιασώτης των δυναμικών λύσεων και συνομιλητής ακροδεξιών κύκλων σε Δυτική Ευρώπη και Αμερική,[201] δεδηλωμένος αντικομμουνιστής (υπήρξε μέλος της οργάνωσης Χ κατά την περίοδο της Κατοχής) και ένθερμος φιλοβασιλικός, εξαπέλυσε επίθεση κατά του ανακριτή Σαρτζετάκη και των εισαγγελέων που χειρίζονταν την υπόθεση, αφήνοντας αιχμές για

[198] Βλ. Πρόγραμμα Εργασιών Γ' Πανσπουδαστικής Συνδιάσκεψης, Αθήνα 16 - 17 Σεπτεμβρίου 1963, Αρχείο ΕΔΑ, Αρχεία Νεολαίας, Φοιτητικό κίνημα, τεκμήρια φοιτητικού κινήματος, κουτί 290: Πανσπουδαστικά Συνέδρια - Συνδιασκέψεις, ΑΣΚΙ. Οι φοιτητές απαιτούσαν τη διάλυση του σπουδαστικού τμήματος ασφάλειας, την απομάκρυνση των Καραπαναγιώτη και Μητρομάρα (επικεφαλής σπουδαστικού τμήματος γενικής ασφάλειας Θεσσαλονίκης), τη διάλυση της ΕΚΟΦ και άλλων οργανώσεων.

[199] Βλ. Ανακοίνωση που τοιχοκόλλησε η ΕΚΟΦ στο Πανεπιστήμιο στις 17 Σεπτεμβρίου 1963, τη μέρα που η Γ' Πανσπουδαστική Συνδιάσκεψη συζητούσε το πρόβλημα Παρακρατικές Οργανώσεις, Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτί 4, φάκελος 21: Εθνική Κοινωνική Οργάνωσις Φοιτητών (ΕΚΟΦ), 1961 - 1963, υποφάκελος 1: Ανακοινώσεις, ψήφισμα ΕΚΟΦ, 1961 - 1963, ΕΜΙΑΝ.

[200] "Η Ελληνική Νεολαία υπό την ηγεσία ενός δυναμικού και εμπνευσμένου νέου μαχητού είναι βέβαιο θα δοξασθεί", *Η Ηχώ των Σπουδαστών*, Αρ. φυλλ. 38 - 39 (Φεβρουάριος 1963), οπ.π., σελ. 7.

[201] Ο Φαρμάκης είχε επισκεφθεί τον Οράτιο Σέρμαν Μίλλερ και τον Ζίγκφριντ Ζόλγκερμαν. Σε σχόλιο της εφημερίδας *Δημοκράτης* αναφέρεται ότι "ο Μίλλερ κατάγεται από τη Νέα Υόρκη και είναι τελειόφοιτος του αμερικανικού κολλεγίου. Το 1963 προσλαμβάνεται ως έκτακτος συνεργάτης της Αμερικανικής ΚΥΠ και σύμβουλος της Νεολαίας της Κου - Κλούξ - Κλάν!".

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

το φιλο-βενιζελικό και εαμικό παρελθόν τους.[202] Με αυτόν τον τρόπο ο Φαρμάκης επέλεγε να απαντήσει στην έκδοση των προσωρινών ενταλμάτων σύλληψης και προφυλάκισης τεσσάρων αξιωματικών της χωροφυλακής μέχρι τη διεξαγωγή της δίκης για τη δολοφονία Λαμπράκη, γεγονός που επιβεβαίωνε τις σχέσεις στοργής που επικρατούσαν μεταξύ ανωτάτων στελεχών της τοπικής χωροφυλακής και παρακρατικών οργανώσεων και συμμοριών που είχαν αυτονομηθεί και είχαν διακριθεί για παράνομες ενέργειες υπό την κάλυψη των αρχών.[203]

Ο επόμενος μήνας ήταν προεκλογικός και η ΕΦΕΕ ενεπλάκη ενεργά στην πολιτική αντιπαράθεση αφού διοργάνωσε πανσπουδαστική συγκέντρωση στο θέατρο *Διάνα,* στην οποία παρέστησαν υποψήφιοι βουλευτές των κομμάτων της αντιπολίτευσης. Πάντως θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι στην εκδήλωση της ΕΦΕΕ είχαν προσκληθεί αλλά αρνήθηκαν να παραστούν εκπρόσωποι της ΕΡΕ. Ο ΣΕΦΣ και πρωτοβάθμιοι φοιτητικοί σύλλογοι κάλεσαν τα μέλη τους να παραστούν μαζικά στην εκδήλωση της ΕΦΕΕ για να μην ξανάρθει στην εξουσία ο "νεκροθάπτης της παιδείας".[204] Σχολιάζοντας την προεκλογική ομιλία Καραμανλή - που είχε επιστρέψει από τη Ζυρίχη - η ΕΦΕΕ σε υψηλούς τόνους κατηγόρησε τον τέως πρωθυπουργό ως "υπεύθυνο για την κατάργηση της Δημοκρατίας και τον προγραμματισμένο μαρασμό της Παιδείας" και σύστησε στους ψηφοφόρους να καταψηφίσουν την ΕΡΕ, "για να αποκτήσουν νόημα οι αγώνες για τη Δημοκρατία και την Εκπαιδευτική Αναγέννηση".[205] Από τα βέλη των φοιτητών δεν ξέφυγε ο τέως υπουργός Παιδείας

---

[202] "Οι Δικαστικοί της Υποθέσεως Λαμπράκη", *Ορμή*, 15 Ιουνίου 1965. Ο Φαρμάκης σε επερώτηση προς τον υπουργό Δικαιοσύνης κατηγορούσε τον ανακριτή Χρήστο Σαρτζετάκη ότι "έχει πατέρα αποταχθέντα εκ του Σώματος της Χωροφυλακής δια συμμετοχήν του εις το βενιζελικόν κίνημα του 1935 και θείον μετασχόντα εις τη δολοφονίαν του αειμνήστου Ίωνος Δραγούμη". Ο εισαγγελέας Νίκος Αθανασόπουλος "ήτο κατά την κατοχή διαφωτιστής της ΕΠΟΝ, απέσχε από τις εκλογές του 1946, εκλείσθη εις Μακρόνησο από όπου απελύθη ως κομμουνιστής β' κατηγορίας και έχει πατέρα καταδικασθέντα εις ισόβια δια κομμουνιστικήν δράσιν". Ο εισαγγελέας Δημήτριος Παπαντωνίου "υπήρξε διαφωτιστής του ΕΑΜ", ενώ ο εισαγγελέας Στυλιανός Μπούτης "ήτο πρόεδρος του λαϊκού δικαστηρίου Ζίτσης Ηπείρου κατά τα έτη 1942 - 1943, υπαγόμενος εις τον ΕΛΑΣ και εξέδωσε πλήθος καταδικαστικών αποφάσεων εναντίον εθνικοφρόνων πολιτών".

[203] Οι προφυλακισμένοι αξιωματικοί ήταν οι Κωνσταντίνος Μήτσου, υποστράτηγος, επιθεωρητής χωροφυλακής Βορείου Ελλάδας, Ευθύμιος Καμουτσής, συνταγματάρχης, τέως αστυνομικός διευθυντής Θεσσαλονίκης, Μιχάλης Διαμαντόπουλος, αντισυνταγματάρχης, τέως υποδιευθυντής αστυνομικής διεύθυνσης Θεσσαλονίκης και Τρύφων Παπατριανταφύλλου, μοίραρχος, τέως διοικητής Β' αστυνομικού τμήματος Θεσσαλονίκης. *Ελευθερία*, 15 Σεπτεμβρίου 1963, οπ.π., σελ. 1.

[204] Η εκδήλωση της ΕΦΕΕ πραγματοποιήθηκε στις 16 Οκτωβρίου 1963 στο θέατρο *Διάνα*. Βλ. Πρόσκληση ΣΣΕΜΠ για συμμετοχή στην εκδήλωση της ΕΦΕΕ, Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 5, φάκελος 13: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ), υποφάκελος 2: Ανακοινώσεις, υπομνήματα, 1963 - 1964, ΕΜΙΑΝ. Βλ. Ανακοίνωση ΣΕΦΣ για συμμετοχή στη συγκέντρωση της ΕΦΕΕ, Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 5, φάκελος 16: Σύλλογος Εργαζόμενων Φοιτητών - Σπουδαστών (ΣΕΦΣ), ΕΜΙΑΝ.

[205] Βλ. Διακήρυξη ΕΦΕΕ, 12 Οκτωβρίου 1963, Αρχείο ΕΔΑ, Αρχεία Νεολαίας, Φοιτητικό κίνημα, τεκμήρια φοιτητικού κινήματος, κουτί 292: Εθνική Φοιτητική Ένωση Ελλάδος (ΕΦΕΕ), ΑΣΚΙ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

και εκ νέου υποψήφιος βουλευτής της ΕΡΕ, Γρηγόρης Κασιμάτης,[206] ο οποίος σε προεκλογικό φυλλάδιο - απολογισμό που κυκλοφόρησε ενόψει των βουλευτικών εκλογών της 3ης Νοεμβρίου 1963 αναφερόταν αναλυτικά στις παρεμβάσεις στις οποίες προέβη κατά τη διάρκεια της θητείας του στον χώρο της παιδείας.[207] Ο Κασιμάτης υποστήριζε ότι επί θητείας του "οι πιστώσεις του Υπουργείου Παιδείας αυξήθηκαν κατά 50% (1.700 εκατομμύρια ανέγραφε ο προϋπολογισμός για το 1961 - 2.500 για το 1963"). Ωστόσο διατύπωνε την άποψη ότι "αυτές εξακολουθούσαν να μην είναι επαρκείς" και εκφραζόταν η εκτίμηση ότι "θα έπρεπε να αυξηθούν παραπάνω από 15%". Τον Νοέμβριο του 1963 η ανάληψη της διακυβέρνησης της χώρας από την ΕΚ γέννησε προσδοκίες για τη σταδιακή υλοποίηση των φοιτητικών διεκδικήσεων που όμως διαψεύστηκαν από την ανατροπή της κυβέρνησης τον Ιούλιο του 1965.

[206] Βλ. Ανακοίνωση ΕΦΕΕ, 25 Οκτωβρίου 1963, Αρχείο ΕΔΑ, Αρχεία Νεολαίας, Φοιτητικό κίνημα, τεκμήρια φοιτητικού κινήματος, κουτί 292: Εθνική Φοιτητική Ένωση Ελλάδος (ΕΦΕΕ), ΑΣΚΙ.
[207] Βλ. Ανοικτή επιστολή Γρηγόρη Κασιμάτη, 1 Οκτωβρίου 1963, Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, κουτί 7, φάκελος 27: Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση (ΕΡΕ), ΕΜΙΑΝ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ολοκληρώνοντας τη συγγραφή της παρούσας διδακτορικής διατριβής μπορούμε να καταλήξουμε σε βασικά συμπεράσματα που σχετίζονται με τη συλλογική δράση που παρουσίασε το φοιτητικό κίνημα κατά τη μετεμφυλιοπολεμική περίοδο.

Μέχρι τουλάχιστον τα μέσα της δεκαετίας του 1950 η δημόσια εκδήλωση συλλογικής δράσης και διαμαρτυρίας αποτελούσε έκτακτο, περιθωριακό και ασυνεχές γεγονός ως προς τις ευρύτερες πολιτικές και κοινωνικές διεργασίες. Οι χώροι εμφάνισης συλλογικών διεκδικήσεων βρίσκονταν υπό καθεστώς ασφυκτικής επιτήρησης και κηδεμόνευσης από το κράτος. Η λειτουργία ενός νομοθετικού πλαισίου "έκτακτης ανάγκης" που βασιζόταν στη συστηματική δίωξη πολιτικών φρονημάτων και ιδεών (επιβάλλοντας αθρόες συλλήψεις και εκτοπίσεις αντιφρονούντων, ασκώντας τρομοκρατικές, εκφοβιστικές πρακτικές και θεσμοθετώντας αποκλεισμούς από τον κρατικό μηχανισμό με την απαραίτητη επίδειξη του πιστοποιητικού κοινωνικών φρονημάτων) και η αστυνόμευση των συνδικαλιστικών χώρων (σχολές, εργατικά σωματεία) που θα μπορούσαν να αναγορευτούν υπό φυσιολογικές συνθήκες σε πεδία διοχέτευσης και έκφρασης της συσσωρευμένης δυσαρέσκειας σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο καθιστούσαν απαγορευτική οποιαδήποτε σκέψη για εκδήλωση κινητοποιήσεων.

Το θεσμικό πλαίσιο που ίσχυε, ευνοούσε τη λειτουργία ενός δισυπόστατου καθεστώτος: Από τη μια υπήρχε το σύνταγμα που τέθηκε σε εφαρμογή από την 1η Ιανουαρίου 1952, οι διατάξεις του οποίου - με τον έντονο ιδεολογικό χρωματισμό τους - απευθύνονταν στους εθνικόφρονες, από την άλλη το λεγόμενο "παρασύνταγμα" (ή "παράλληλο σύνταγμα") που είχε καθιερωθεί την περίοδο του Εμφυλίου και είχε πλήρως προσαρμοστεί στις έκτακτες συνθήκες και στους περιορισμούς που υπαγόρευε η διαμάχη. Στο "παρασύνταγμα" υπόκειντο κυρίως οι οπαδοί του ηττημένου ΚΚΕ και οι "συνοδοιπόροι".[1] Απέναντι στην κυρίαρχη κατηγορία των πολιτών με "υγιή εθνικά και πολιτικά φρονήματα" κατασκευάστηκε σε αντίστιξη ένας όρος που θα περιλάμβανε όλους όσους δεν συμμερίζονταν την πολιτική ιδεολογία των νικητών του Εμφυλίου. Επρόκειτο για τους μη εθνικόφρονες ή "αντεθνικώς δρώντες" πολίτες. Όπως υποστηρίζει εύστοχα η Νένη Πανουργιά, το

[1] Βλ. Νίκος Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα και οι Εχθροί του στη Νεοελληνική Ιστορία 1800 - 2010*, Πόλις, Αθήνα 2011, σελ. 387 - 396.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

μετεμφυλιακό κράτος με αυτόν τον τρόπο κατασκεύαζε τη γκρίζα ζώνη του αριστερού, "του επικίνδυνου", του πολιτικά και κοινωνικά μη αποδεκτού πολίτη".[2]

Στις ανώτατες και ανώτερες σχολές το περιγραφόμενο πλαίσιο καταστολής έβρισκε απόλυτη εφαρμογή. Η δημιουργία ειδικού τμήματος στην ασφάλεια, του σπουδαστικού, η επιτήρηση και παρακολούθηση των φοιτητών σε καθημερινή βάση εντός και εκτός πανεπιστημιακών αμφιθεάτρων και αιθουσών από αστυφύλακες που έφεραν πολιτική περιβολή και υποδύονταν τους φοιτητές, η ενισχυμένη παρουσία των κατασταλτικών και παρακρατικών μηχανισμών και η ρευστή κατάσταση στην οποία βρισκόταν ο φοιτητικός συνδικαλισμός ενίσχυαν την αδράνεια των φοιτητών στις σχολές και συνιστούσαν αποτρεπτικούς παράγοντες για την ανάληψη συλλογικής δράσης. Η ανασυγκρότηση του φοιτητικού κινήματος μετά το τέλος του Εμφυλίου Πολέμου εξελίχθηκε σε σύνθετη διαδικασία και η πορεία της θα πρέπει να συναρτηθεί με τις εξελίξεις που σημειώθηκαν την ίδια περίοδο σε κεντρικό πολιτικό επίπεδο.

Τα χρόνια της Κατοχής και του Εμφυλίου Πολέμου που είχαν προηγηθεί, είχαν αποδιαρθρώσει σε σημαντικό βαθμό τις υπάρχουσες οργανωτικές δομές του φοιτητικού συνδικαλισμού. Επιπλέον εξαιτίας των έκτακτων συνθηκών του Εμφυλίου οι αναβολές στράτευσης για λόγους σπουδών είχαν ανακληθεί. Αρκετοί φοιτητές αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν προσωρινά τα πανεπιστημιακά αμφιθέατρα και να στρατευθούν για να αντιμετωπίσουν την υποτιθέμενη ανταρσία. Μετά τη λήξη της εμφύλιας σύγκρουσης, οι φοιτητές άρχισαν προοδευτικά να επιστρέφουν στις σχολές για να συνεχίσουν τις σπουδές τους. Όμως οι χρόνιες ανεπάρκειες του εκπαιδευτικού συστήματος και η ανάγκη διευθέτησης εκκρεμών ζητημάτων που συντηρούνταν από την εποχή του Εμφυλίου και της Κατοχής, τα οποία διογκώθηκαν με την αναγκαστική επιστράτευση, καθιστούσαν εκρηκτική την κατάσταση στον χώρο των πανεπιστημίων. Η ανυπαρξία οργανωμένου συνδικαλιστικού φοιτητικού κινήματος που θα διεκδικούσε την ουσιαστική βελτίωση των συνθηκών στα πανεπιστήμια και οι στενές επαφές που διατηρούσαν μέλη των φοιτητικών διοικήσεων με την ασφάλεια και άλλες κρατικές υπηρεσίες (ΚΥΠ) δεν πρόσφεραν αισιόδοξες προοπτικές για τον φοιτητικό συνδικαλισμό. Σε επίπεδο ανασύστασης των οργανωτικών δομών του κινήματος, παρατηρήθηκε κάποια κινητικότητα. Το καθεστώς ανάδειξης των εκπροσώπων των φοιτητών άλλαξε και

[2] Βλ. Νένη Πανουργιά, *Επικίνδυνοι πολίτες. Η ελληνική αριστερά και η κρατική τρομοκρατία*, Νεκτάριος Καλατζής μετάφραση, Καστανιώτης, Αθήνα 2013.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

άρχισαν να σχηματίζονται μόνιμα ενιαία συνδικαλιστικά όργανα εκπροσώπησης. Την άνοιξη του 1949 καθιερώθηκε το σύστημα εκλογής των αιρετών οργάνων. Στα μέσα της δεκαετίας του 1950 καινούργια αναστάτωση θα επικρατούσε στα πανεπιστήμια καθώς πολλοί φοιτητές, εμφορούμενοι από εθνικά συναισθήματα θα εγκατέλειπαν εκ νέου τις σπουδές τους και θα συμμετείχαν στις ένοπλες επιχειρήσεις της ΕΟΚΑ με στόχο τον τερματισμό της βρετανικής αποικιοκρατίας στην Κύπρο.

Σε αυτό το κλίμα η αιφνίδια ανάδυση του Κυπριακού Ζητήματος μετέβαλλε τα δεδομένα. Σηματοδότησε την απαρχή της φοιτητικής διαμαρτυρίας και της ανασυγκρότησης του φοιτητικού κινήματος. Το συγκεκριμένο ζήτημα με την εθνική και αντιιμπεριαλιστική του διάσταση λειτούργησε ως το κατεξοχήν πεδίο ενεργοποίησης της μετεμφυλιακής κοινωνίας μετά μάλιστα από μακρά περίοδο αδράνειας. Η παραπάνω διαπίστωση δεν φαίνεται να επιβεβαιώνει τη θεωρητική παραδοχή του Peter Eisinger, ο οποίος μελετώντας το πολιτικό σύστημα σε πόλεις των ΗΠΑ, εκτίμησε ότι η διαμαρτυρία έχει περισσότερες πιθανότητες να εκδηλωθεί σε πολιτικά συστήματα που βρίσκονται σε διαδικασία ανοίγματος, που διακρίνονται για το μικτό τους χαρακτήρα, δηλαδή για την ταυτόχρονη παρουσία στοιχείων αποκλεισμού και ενσωμάτωσης. Όπως επισημαίνει ο Eisinger, πρόκειται για συστήματα όπου οι διαδικασίες ανοίγματος δεν έχουν ολοκληρωθεί και έναντι των οποίων εκδηλώνονται προσδοκίες που δεν είναι εφικτό ακόμα να απορροφηθούν.[3] Αποδεικνύεται ότι τα θεωρητικά μοντέλα για τη συλλογική δράση και τα κοινωνικά κινήματα δεν βρίσκουν αυτούσια εφαρμογή σε όλες τις εξεταζόμενες περιπτώσεις. Αντίθετα τα μοντέλα αυτά μπορούν να χρησιμοποιηθούν για συγκεκριμένες μόνο περιπτώσεις κοινωνικών κινημάτων και δεν θα πρέπει να γενικεύονται. Στην περίπτωση που εξετάζουμε, δεν μπορεί να υποστηριχθεί ότι παρατηρήθηκε κάποια διαδικασία ανοίγματος του πολιτικού συστήματος τη δεκαετία του 1950. Όμως η όξυνση του εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος στην Κύπρο (από την 1η Απριλίου 1955 με την έναρξη της ένοπλης δράσης της ΕΟΚΑ και τους απαγχονισμούς μελών της) φαίνεται ότι επέτρεψε τη μερική μεταβολή στο κοινωνικό επίπεδο. Την επόμενη δεκαετία με τη διαμόρφωση ενός αντιδεξιού μετώπου σε επίπεδο βάσης παρατηρήθηκε ένα σταδιακό άνοιγμα του πολιτικού συστήματος. Στην εξέλιξη αυτή

[3] Βλ. Doug McAdam, John McCarthy, Mayer Zald, *Comparative Perspectives on Social Movements*, οπ.π., σελ. 23. Peter Eisinger, "The Conditions of Protest Behavior in American Cities", *The American Political Science Review*, 67 (1973), σελ. 11 - 28. Το 1973 ο Eisinger χρησιμοποίησε για πρώτη φορά τον όρο "δομή πολιτικών ευκαιριών" κατά τη σύγκριση των αποτελεσμάτων εκδηλώσεων διαμαρτυρίας σε 43 πόλεις της Αμερικής, εστιάζοντας στο βαθμό ανοίγματος ή κλεισίματος του τοπικού πολιτικού συστήματος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

φαίνεται ότι συνέβαλε το κλίμα που καλλιεργήθηκε με την έναρξη του "Ανένδοτου αγώνα" της Ένωσης Κέντρου. Είναι η εποχή που κεντρώοι και αριστεροί νέοι στα πανεπιστήμια επιδίωξαν να συγκροτήσουν κοινό αντιδεξιό μέτωπο. Απέναντι στον "διμέτωπο αγώνα" της ηγεσίας της ΕΚ, η νεολαία θα αντιπαρέβαλε την ανάγκη ενός "μονομέτωπου αγώνα" κατά της δεξιάς παράταξης.

Η προβολή του Κυπριακού ζητήματος στηρίχθηκε από δυνάμεις με ισχυρά ερείσματα και νομιμοποίηση στο μετεμφυλιακό κράτος έκτακτης ανάγκης. Ο ρόλος της Εκκλησίας της Ελλάδος, ενός κατεστημένου θεσμού με απήχηση στην ελληνική κοινωνία συνέβαλε στην πύκνωση της συλλογικής δράσης, στον καλύτερο συντονισμό των εμπλεκομένων και στη διαχείριση της διαμαρτυρίας γύρω από το ζήτημα. Θα πρέπει όμως να διευκρινιστεί ότι η συμμετοχή της νεολαίας στις συγκεντρώσεις για την Κύπρο δεν αφορούσε μόνο την επίτευξη του επιδιωκόμενου στόχου της "Ένωσης" αλλά απέκτησε βαθύτερο πολιτικό περιεχόμενο. Οι μαζικές συγκεντρώσεις της νεολαίας για το Κυπριακό και οι συχνές συγκρούσεις με την αστυνομία δεν θα πρέπει να εκληφθούν μόνο ως εκδηλώσεις συμπαράστασης στον ελληνοκυπριακό λαό ή ως πράξεις διαμαρτυρίας για την ασκούμενη πολιτική των ελληνικών κυβερνήσεων επί του ζητήματος. Οι συγκεντρώσεις παρείχαν την ευκαιρία στη νεολαία να εκφράσει δημόσια τη δυσαρέσκεια της σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο για την καταστολή και για τον αποκλεισμό που υφίστατο. Οι φοιτητές μέσω των διαδηλώσεων για την Κύπρο προέβαλαν την κύρια επιδίωξη τους που ήταν ο εκδημοκρατισμός της κοινωνίας. Μέσω του Κυπριακού αμφισβητούνταν εμπράκτως λίγα χρόνια μετά το τέλος του Εμφυλίου Πολέμου οι κυρίαρχες διαχωριστικές γραμμές μεταξύ εθνικοφρόνων και μη εθνικοφρόνων πολιτών, ενώ παράλληλα αναδεικνυόταν η αντιπαλότητα συμφερόντων μεταξύ της Ελλάδος και ισχυρών δυτικών συμμάχων της, δηλαδή της Μεγάλης Βρετανίας και των ΗΠΑ.

Οι συγκρούσεις της νεολαίας με την αστυνομία κατά τη διάρκεια των συλλαλητηρίων για την Κύπρο υπογράμμιζαν τον πολιτικό χαρακτήρα της κινητοποίησης αφού το Κυπριακό αντιμετωπιζόταν ως εθνικό ζήτημα με ευρύτατη κοινωνική αποδοχή και επιπλέον ο υπερβολικός βαθμός καταστολής των διαμαρτυρομένων θεωρούνταν αδικαιολόγητος. Έτσι η κοινωνική δυσαρέσκεια διογκωνόταν, η κινητοποίηση αποκτούσε την απαραίτητη ηθική νομιμοποίηση και επερχόταν γεφύρωση των φοιτητικών απόψεων με αυτές του κοινωνικού συνόλου (η διαμαρτυρία διεξαγόταν με όρους δικαίου και αδίκου), ενώ η δημόσια εικόνα των κυβερνήσεων επιδεινωνόταν. Τον Μάιο του 1956 η δολοφονία τριών νέων κατά τη

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

διάρκεια συγκέντρωσης διαμαρτυρίας έτεινε να μεταθέσει το πρόβλημα στην καταγγελία διαχείρισης της διαμαρτυρίας από την αστυνομία και σηματοδότησε την αλλαγή στάσης εκ μέρους των διοργανωτών (η εκκλησία προσανατολίστηκε σε μη βίαιες, συμβατικές μορφές διαμαρτυρίας, ενώ οι φοιτητικοί σύλλογοι επέμειναν στη γραμμή διεξαγωγής των συλλαλητηρίων).

Εκτός από τις κινητοποιήσεις με αιχμή το Κυπριακό που είχαν παρατεταμένη διάρκεια μέχρι και τα τέλη του 1958, η φοιτητική νεολαία πρόταξε διεκδικήσεις που αφορούσαν τη βελτίωση των συνθηκών σπουδών και διαβίωσης. Οι διεκδικήσεις αυτές που εκδηλώθηκαν σε δυο διαφορετικές φάσεις (αποτροπή αύξησης διδάκτρων το 1956, καθιέρωση φοιτητικού εισιτηρίου στις συγκοινωνίες, επαναφορά ατελών εγγραφών και καθιέρωση μεταφοράς μαθήματος το 1959) εγγράφονταν στις κινητοποιήσεις του φοιτητικού κινήματος για παροχές και διευκολύνσεις στο πλαίσιο των σπουδών. Τα αιτήματα αυτά αποτύπωναν τις αλλαγές που σταδιακά επέρχονταν λόγω της μαζικοποίησης της παιδείας και της ραγδαίας αύξησης του φοιτητικού πληθυσμού αφού νέοι λαϊκών κοινωνικών στρωμάτων επιζητούσαν να αποκτήσουν πανεπιστημιακή μόρφωση. Μέσω της απαίτησης για τη διατήρηση του συστήματος των τεσσάρων εξεταστικών περιόδων στα τέλη του 1955 και κυρίως για την αποτροπή διπλασιασμού των διδάκτρων, μέτρα που έπληττων ιδιαίτερα τους φοιτητές που προέρχονταν από τα ασθενέστερα στρώματα της επαρχίας, επιδιώκονταν η επιβολή ίσων ευκαιριών στην εκπαίδευση και η επικράτηση κοινωνικής δικαιοσύνης με ταυτόχρονη άρση των ταξικών φραγμών.

Οι σπουδές στα πανεπιστήμια ήταν απαγορευτικές για νέους που προέρχονταν από μικροαστικά και εργατικά στρώματα. Το ίδιο ίσχυε και για τα αγροτικά στρώματα της κατεστραμμένης από την Κατοχή και τον Εμφύλιο επαρχίας. Η πρόσβαση στην ανώτατη εκπαίδευση συνιστούσε προνόμιο των ελίτ, αναπαράγοντας τις οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες. Η μείωση ή η κατάργηση των επιβαρύνσεων θα επέτρεπε προοπτικά την κοινωνική κινητικότητα και θα επέφερε τη βελτίωση της οικονομικής θέσης των ασθενέστερων κοινωνικών στρωμάτων. Οι πολιτικές ευκαιρίες για την εκδήλωση συλλογικής δράσης φάνταζαν ευνοϊκές. Επρόκειτο για τη συνεργασία σε εκλογικό επίπεδο των κομμάτων του Κέντρου και της Αριστεράς που οδήγησε στη συγκρότηση της Δημοκρατικής Ένωσης και στην επιτυχή της παρουσία στις βουλευτικές εκλογές (αφού αναδείχθηκε πρώτη δύναμη σε ψήφους όχι όμως και σε έδρες) αλλά υπήρχαν και ενδογενείς εξελίξεις στις σχολές με

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

την έγκριση των καταστατικών των φοιτητικών συλλόγων και την ενεργοποίηση των πολιτικών νεολαιών για την αποτροπή διπλασιασμού των διδάκτρων.

Η τριετία 1958 - 1961 χαρακτηρίστηκε επίσης από περιορισμένη συλλογική δράση. Η αξιοσημείωτη εκλογική επιτυχία της ΕΔΑ και η δυναμική επανεμφάνιση της Αριστεράς μια μόλις δεκαετία περίπου μετά το τέλος του Εμφυλίου Πολέμου, τη στρατιωτική ήττα και την ιδεολογική και πολιτική της απομόνωση δεν συνοδεύτηκαν από την εκμετάλλευση θετικών πολιτικών ευκαιριών που θα μπορούσαν να μεταβάλλουν την πορεία της συλλογικής δράσης του φοιτητικού κινήματος. Αντίθετα η αύξηση των ποσοστών της ΕΔΑ στις βουλευτικές εκλογές της 11ης Μαΐου 1958 και η ανάδειξη της σε αξιωματική αντιπολίτευση συσπείρωσαν τις κυρίαρχες πολιτικές δυνάμεις των εθνικοφρόνων και ενεργοποίησαν σειρά παρακρατικών μηχανισμών που επιδόθηκαν σε συστηματική άσκηση βίας κατά των πολιτικών τους αντιπάλων. Η κυριαρχία της ΕΡΕ ήταν δεδομένη και δεν μπορούσε να αμφισβητηθεί.

Στον φοιτητικό χώρο η ηγεμονία της δεξιάς παράταξης επιβεβαιώθηκε με την ίδρυση της ΕΚΟΦ τον Δεκέμβριο του 1959. Η πόλωση μεταξύ των αντίπαλων παρατάξεων ενδυναμώθηκε και οι εντάσεις που κυριαρχούσαν στο πολιτικό πεδίο μεταφέρθηκαν στις αίθουσες και τα αμφιθέατρα. Στα πανεπιστήμια αναπαράχθηκαν οι κυρίαρχες διαχωριστικές γραμμές ανάμεσα σε κομμουνιστές και αντικομμουνιστές. Με ευθύνη συλλογικών οργάνων του φοιτητικού κινήματος που είχαν στελεχωθεί με φίλα προσκείμενους στην κυβέρνηση συνδικαλιστές τυπώθηκαν προκηρύξεις, διοργανώθηκαν επετειακές εκδηλώσεις για τα Δεκεμβριανά και αναζωπυρώθηκε ο αντικομμουνιστικός λόγος. Μέσα σε αυτό το κλίμα, η επικράτηση της ΕΚΟΦ στις φοιτητικές αρχαιρεσίες στο σύνολο των πανεπιστημιακών σχολών το 1960 θεωρήθηκε αναμενόμενη εξέλιξη.

Όμως ο βίαιος ακτιβισμός της ΕΚΟΦ εναντίον προσκείμενων στην Αριστερά φοιτητών και η σταδιακή γενίκευση των εκφοβιστικών πρακτικών εναντίον εθνικοφρόνων νέων ανέτρεψαν τα δεδομένα. Συγκροτήθηκε ένα ισχυρό αντι-εκοφίτικο μέτωπο που κατήγγειλε με ένταση τις κυβερνητικές παρεμβάσεις στον φοιτητικό συνδικαλισμό και δεν δίστασε να αντιπαρατεθεί ανοιχτά με την ΕΚΟΦ προκειμένου να μετριάσει την παρουσία της. Τον Δεκέμβριο του 1960 τα γεγονότα που εκτυλίχθηκαν στο Γ' Πανσπουδαστικό Συνέδριο της Θεσσαλονίκης, τα οποία επαναλήφθηκαν στο *Νέο Θέατρο* στις 29 Απριλίου 1961 πυροδότησαν την έκρηξη της φοιτητικής διαμαρτυρίας. Το πρώτο δεκαήμερο του Σεπτεμβρίου του 1961 η σύγκρουση μεταξύ της κυβέρνησης της ΕΡΕ και του φοιτητικού κινήματος

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

κλιμακώθηκε με αφορμή την υπόθεση της θεμελίωσης της πανεπιστημιούπολης Αθηνών στη θέση Κουπόνια και της συμμετοχής ή της αποχής των εκπροσώπων των φοιτητών από την τελετή. Είχε προηγηθεί σημαντική μεταβολή (για πρώτη φορά) στους συσχετισμούς εξουσίας στο φοιτητικό κίνημα υπέρ των συνασπισμένων αντικυβερνητικών δυνάμεων που προϊδέαζε για τις εξελίξεις που θα ακολουθούσαν.

Η διαμαρτυρία στα πανεπιστήμια άρχισε να αποκτά ιδιαίτερο δυναμισμό μετά τις βουλευτικές εκλογές του 1961. Η κλιμάκωση της δράσης των κατασταλτικών μηχανισμών, η ύπαρξη ρηγμάτων στο εσωτερικό της παράταξης των νικητών του Εμφυλίου, η κρίση νομιμοποίησης της νεοεκλεγμένης κυβέρνησης με την αμφισβήτηση της εγκυρότητας του εκλογικού αποτελέσματος από τα κόμματα της αντιπολίτευσης και η κήρυξη του "Ανένδοτου αγώνα" τον Μάρτιο του 1962 τροφοδότησαν τη συλλογική δράση του φοιτητικού κινήματος. Οι παραπάνω παράγοντες αποτέλεσαν σαφώς ευνοϊκό πολιτικό πλαίσιο για υποκείμενα (φοιτητές, μαθητές νυχτερινών γυμνασίων) που προσλαμβανόμενο ως τέτοιο επηρέασε καταλυτικά τις διεργασίες ανάληψης συλλογικής δράσης. Τα ρήγματα στο εσωτερικό της παράταξης των εθνικοφρόνων είχαν διττό θετικό αποτέλεσμα στην επανεμφάνιση και την κορύφωση της κοινωνικής διαμαρτυρίας: Ενθάρρυναν την ανάληψη συλλογικής δράσης από τους φοιτητές και υπέδειξαν στην ΕΚ να αναλάβει ρόλο "συμπαραστάτη" και να προσφέρει υλική υποστήριξη και ηθική νομιμοποίηση στις φοιτητικές κινητοποιήσεις του 1962.[4]

Στα τέλη Μαρτίου - αρχές Απριλίου 1962 οι φοιτητές, επικαλούμενοι το "συνταγματικό πατριωτισμό", ερμήνευαν το ακροτελεύτιο άρθρο του συντάγματος του 1952 ως το δικαίωμα των πολιτών να ενεργούν και να αντιδρούν σε περιπτώσεις κατά τις οποίες παραβιαζόταν "το γράμμα και το πνεύμα" του καταστατικού νομικού κειμένου της χώρας. Η επίκληση του ακροτελεύτιου άρθρου 114 του συντάγματος απελευθέρωσε κοινωνική και πολιτική δυναμική, νομιμοποίησε αγωνιστικά το δικαίωμα αντίστασης στις θεωρούμενες ως παράνομες και αντισυνταγματικές μεθοδεύσεις και ενεργοποίησε ένα ευρύτερο κίνημα αμφισβήτησης των κυρίαρχων συσχετισμών εξουσίας και των ιδεολογιών που είχαν επιβληθεί. Το αίτημα του 114 υπογράμμιζε την ανάγκη διαφύλαξης των (συνταγματικά κατοχυρωμένων) ατομικών ελευθεριών των πολιτών που βάλλονταν από την παράλληλη εφαρμογή του παρασυντάγματος. Ο πολιτικός χαρακτήρας των φοιτητικών κινητοποιήσεων με

[4] Βλ. Μιχάλης Ψημίτης, *Εισαγωγή στα σύγχρονα κοινωνικά κινήματα*, οπ.π., σελ. 268 - 270. Sidney Tarrow, *Power in Movement*, οπ.π., σελ. 86 - 89.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

άξονες τη διαφύλαξη των ακαδημαϊκών ελευθεριών και του πανεπιστημιακού ασύλου προέκυψε μετά τη βάναυση μεταχείριση των φοιτητών θεολογίας και φυσικής που διαδήλωναν για την επαγγελματική τους αποκατάσταση και την αθρόα εισβολή των αστυνομικών δυνάμεων εντός των πανεπιστημιακών χώρων. Αντικείμενο των φοιτητικών κινητοποιήσεων δεν συνιστούσε τόσο η επίλυση των προβλημάτων επαγγελματικής αποκατάστασης όσο η καταγγελία της καταστολής της διαμαρτυρίας και της αντιμετώπισης των φοιτητών ως αναρχικών στοιχείων που επιδίωκαν τη διασάλευση της τάξης και την αποσταθεροποίηση της κυβέρνησης.

Προς το τέλος του 1962 η φοιτητική διαμαρτυρία αναζωπυρώθηκε. Η άμεση συσχέτιση του διπλασιασμού του κρατικού κονδυλίου για την παιδεία στο 15% με τον πριγκιπικό γάμο αποτύπωνε την άθλια κατάσταση στο χώρο της εκπαίδευσης και αποκάλυπτε το χρόνιο πρόβλημα υποχρηματοδότησης της παιδείας. Το ζήτημα ήταν κατά βάση κοινωνικό και πολιτικό. Στον πολιτικό χαρακτήρα του ζητήματος συνέβαλε η πολυήμερη αποχή των εκπαιδευτικών από τα καθήκοντα τους με αίτημα μισθολογική αναβάθμιση. Για πρώτη φορά διαμορφώθηκαν ευρύτερες συμμαχίες στο χώρο της εκπαίδευσης με τη συμμετοχή φοιτητών, μαθητών γυμνασίων και εκπαιδευτικών και γενικεύτηκε η δημιουργία των "Επιτροπών Αγώνα" (που είχαν εμφανιστεί την προηγούμενη χρονιά στην περίπτωση των Θεολόγων και των Φυσικών), υποσκελίζοντας τις παραδοσιακές μορφές οργάνωσης και καθιερώνοντας εναλλακτικές οργανωτικές δομές.

Στις αρχές του 1963 η συλλογική δράση κορυφώθηκε. Από τον Μάρτιο παρατηρείται μια περίεργη μετατόπιση της φοιτητικής δραστηριότητας γύρω από τα ζητήματα της ειρήνης. Η νεολαία αναζητούσε νέους τρόπους πολιτικής έκφρασης μέσω καινούργιων οργανωτικών σχημάτων. Η κινητοποίηση με άξονα το 15% δεν είχε διάρκεια. Πρόκειται για παράδοξη εξέλιξη αν αναλογιστούμε τη δυναμική που είχε δημιουργηθεί μέσα στις σχολές. Η ύφεση της διαμαρτυρίας μπορεί να ερμηνευθεί ως αποτέλεσμα της φυσικής εξάντλησης των κινητοποιούμενων και του αισθήματος απογοήτευσης από τη μη ανταπόκριση της κυβέρνησης στα προβαλλόμενα αιτήματα. Επιπλέον η καταστολή της Α' μαραθώνιας πορείας ειρήνης και η δολοφονία του βουλευτή της ΕΔΑ Γρηγόρη Λαμπράκη στη Θεσσαλονίκη επηρέασαν την εξέλιξη της συλλογικής δράσης. Την ίδια περίοδο η οργανωτική ολοκλήρωση στο επίπεδο του φοιτητικού συνδικαλισμού που επήλθε με την ίδρυση της "Εθνικής Φοιτητικής Ένωσης Ελλάδος" (ΕΦΕΕ) αποτέλεσε τη σημαντικότερη εξέλιξη της περιόδου. Από εδώ και πέρα η ΕΦΕΕ θα γινόταν ο φορέας έκφρασης και

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

διοχέτευσης της φοιτητικής διαμαρτυρίας, υποσκελίζοντας ουσιαστικά τον ρόλο της ΔΕΣΠΑ και προσδίδοντας σαφές πολιτικό χρώμα τόσο στις διαδηλώσεις διαμαρτυρίας εναντίον της δολοφονίας Λαμπράκη όσο και αργότερα με την έκρηξη των Ιουλιανών γεγονότων.

Παράλληλα η δολοφονία Λαμπράκη λειτούργησε ως καταλύτης εξελίξεων στον χώρο της νεολαίας. Στις 8 Ιουνίου 1963 ιδρύθηκε μια πολιτική οργάνωση νέων που έφερε το όνομα του, η ΔΝΛ. Σύμφωνα με τον Κωστή Κορνέτη, οι Λαμπράκηδες ήταν κατά βάση νέοι και νέες που είχαν γεννηθεί περίπου μεταξύ των ετών 1944 και 1949.[5] Επιδίωξη της ΔΝΛ αποτέλεσε η δημιουργία ενός μαζικού πολιτικού και πολιτιστικού νεολαιίστικου κινήματος με ριζοσπαστικά χαρακτηριστικά, ενός κινήματος που δεν θα περιλάμβανε μόνο τους "ανήσυχους" νέους των αστικών κέντρων αλλά και τους νέους της αγροτικής υπαίθρου. Πράγματι η ΔΝΛ κατάφερε να σπάσει τα όρια των αστικών χώρων και έδωσε λόγο και ταυτότητα στον ανήσυχο νέο της ελληνικής ενδοχώρας και της υπαίθρου. Έτσι η διαμαρτυρία και η ανάγκη χειραφέτησης των νέων στην ύπαιθρο αποκτούσε πολιτική έκφραση και οργανωτική υπόσταση. Η δολοφονία Λαμπράκη απέφερε στο οργανωμένο και δυναμικό, αλλά χωροταξικά εντοπισμένο και αριθμητικά σχετικά περιορισμένο, νεολαιίστικο κίνημα, νέα στοιχεία: Το πρώτο συνίσταται στη μαζικοποίηση του και στη νέα δυναμική. Το δεύτερο στην εξάπλωση του στην περιφέρεια, σε περιοχές εκτός των καθιερωμένων ορίων ζύμωσης και οργανωμένης παρουσίας της νεολαίας. Το τρίτο αφορά σε μια αντίληψη διευρυμένης πολιτισμικής παρέμβασης και σε επεξεργασίες για τον "κοινωνικό ρόλο" που καλούνταν να διαδραματίσει η νεολαία.[6] Επρόκειτο για μια οργάνωση που όχι μόνο λειτουργούσε με διαφορετικούς όρους από τις μέχρι τότε οργανωμένες πολιτικές νεολαίες αλλά που καθιέρωσε καινούργιες αντιλήψεις για την καταλυτική και ευεργετική παρέμβαση της νεολαίας στην πολιτική και πολιτιστική ζωή της δεκαετίας του 1960.

Η περίοδος δεν ήταν τυχαία και οι διεργασίες σε πολιτισμικό επίπεδο δεν ήταν ανεξάρτητες από τις πολιτικές εξελίξεις. Η ανάπτυξη των κινηματικών διεργασιών στους κοινωνικούς χώρους συνοδεύτηκε από παράλληλη άνθηση στον χώρο των εκδόσεων, των περιοδικών, της μουσικής σκηνής και ευρύτερα των διεργασιών στη

[5] Βλ. Μίκης Θεοδωράκης, *Το μανιφέστο των Λαμπράκηδων. Ποιοι είμαστε, τι θέλουμε, γιατί μας πολεμούν*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σελ. 50. "Γεννήθηκε μέσα στην Κατοχή. Μεγάλωσε μέσα στις φλόγες του εμφυλίου πολέμου. Ανδρώθηκε μέσα στον καραμανλικό μεσαίωνα".

[6] Βλ. Ιωάννα Παπαθανασίου, "Η Δημοκρατική Νεολαία Λαμπράκη: Μύθοι και πραγματικότητες" στο Ίδρυμα Πολιτισμού και Εκπαίδευσης Ανδρέας Λεντάκης *Δρόμοι της νεολαίας στη δεκαετία του 60*, οπ.π., σελ. 148 - 149.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

σφαίρα του πολιτισμού και της κουλτούρας, όπου βρήκαν έκφραση άτομα και ομάδες με διακριτές αντιλήψεις, πρακτικές και νοηματοδοτήσεις.[7] Η ελληνική κοινωνία βίωνε τη δεκαετία του 1960 μια πολιτιστική αναγέννηση. Στα μέσα της δεκαετίας εμφανίστηκαν νέα καλλιτεχνικά πρωτοποριακά ρεύματα στον κινηματογράφο, στη μουσική, στο θέατρο, στις καλές τέχνες, στη λογοτεχνία που συγκλίνανε με τις ιδέες και τις αξίες της Αριστεράς.[8]

Η απόφαση για συγχώνευση της Ν.ΕΔΑ και της ΔΚΝΓΛ δεν έγινε χωρίς κραδασμούς και διαφωνίες. Στελέχη της Σπουδάζουσας, κυρίως από την οργάνωση της Αθήνας, εξέφραζαν φόβους ότι η απόφαση για τη δημιουργία της ΔΝΛ θα λειτουργούσε ανασταλτικά στην εξελισσόμενη πολιτική ριζοσπαστικοποίηση της φοιτητικής νεολαίας. Οι εκφραζόμενες διαφωνίες φανέρωναν την πολύπλοκη σχέση που καλλιεργούνταν μεταξύ νεολαίας και κόμματος. Είναι ενδιαφέρον το γεγονός ότι οι εξελίξεις που σημειώθηκαν στη ΔΝΛ συμπέσανε με την περίοδο κρίσης του αριστερού φοιτητικού κινήματος και την εμφάνιση αποκλινουσών τάσεων που διαφωνούσαν με τη στοχοθεσία της ΔΝΛ. Μετά τη νίκη της ΕΚ στις διαδοχικές εκλογικές αναμετρήσεις της 3ης Νοεμβρίου 1963 και της 16ης Φεβρουαρίου 1964 οι προσδοκίες που είχαν καλλιεργηθεί για πολιτική και κοινωνική αλλαγή διαψεύστηκαν. Η κυβέρνηση της ΕΚ δεν προχώρησε σε γενναίες αλλαγές στο πεδίο του εκδημοκρατισμού και η απογοήτευση οδήγησε σε πτώση της συλλογικής δράσης.

Η φοιτητική νεολαία χρησιμοποιώντας οικείες από το παρελθόν μορφές δράσης από τις αρχές της δεκαετίας του 1950 μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του 1960 και με τη συνδρομή παλαιών ή καινούργιων δομών κινητοποίησης που αποσκοπούσαν στην οργάνωση της διαμαρτυρίας δεν παρέκλινε του σκοπού της, που υπήρξε σταθερά ο εκδημοκρατισμός σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο. Προκειμένου να προωθήσουν την επιδίωξη τους οι φοιτητές δεν δίστασαν να συγκρουστούν με τις

[7] Βλ. Ευριπίδης Γαραντούδης, "Τα μεταπολεμικά Λογοτεχνικά Περιοδικά. Λογοτεχνία, Κριτική και Ιδεολογία" στο Εταιρία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας *1949 - 1967 Η Εκρηκτική Εικοσαετία*, 10 - 12 Νοεμβρίου 2000, σελ. 313 - 337. Από τα περιοδικά της εποχής ξεχωρίζουν το *Πάλι*, η *Επιθεώρηση Τέχνης* και οι *Εποχές*. Δημήτρης Παπανικολάου, "Σχηματίζοντας τη Νεολαία: Ο Θεοδωράκης, ο Σαββόπουλος και του ‘60 οι εκδρομείς" στο Ίδρυμα Πολιτισμού και Εκπαίδευσης Ανδρέας Λεντάκης *Δρόμοι της νεολαίας στη δεκαετία του ‘60*, οπ.π., σελ. 272 - 285. Όπως επισημαίνει ο Παπανικολάου "η δεκαετία του ‘60 επαναπροσδιόρισε σε μεγάλο βαθμό την κουλτούρα ως πραγματικότητα. Ίσως αυτό συμβαίνει γιατί στη δεκαετία του ‘60 μορφές τέχνης λειτούργησαν περισσότερο από άλλοτε όχι μόνο αναπαραστατικά, αλλά και με τρόπο επιτελεστικό, έγιναν πράξεις, δημιούργησαν πραγματικότητες".

[8] Βλ. Kostis Kornetis, *Children of the Dictatorship*, οπ.π., σελ. 23 - 24. Ο Κορνέτης υποστηρίζει ότι η μελοποίηση της ποίησης και η λαϊκή μουσική του Μίκη Θεοδωράκη όπως και οι καινοτομίες στη ζωγραφική, στον κινηματογράφο και στο θέατρο μπορούν να συνδεθούν με τις πολιτιστικές αξίες της ΔΝΛ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

αστυνομικές δυνάμεις στους δρόμους και με την ΕΚΟΦ στα πανεπιστήμια δοκιμάζοντας έτσι τα όρια αντοχής και ανοχής του μετεμφυλιακού κράτους "έκτακτης ανάγκης". Η απάντηση σε αυτή τη "σύντομη άνοιξη"[9] δεν θα αργούσε να έρθει. Στις 21 Απριλίου 1967 επιβλήθηκε στη χώρα δικτατορία.

[9] Παραφράζω τον τίτλο του γνωστού λογοτεχνικού έργου του Στρατή Τσίρκα *Χαμένη Άνοιξη* που εκδόθηκε το 1976.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΙΣ ΠΗΓΕΣ

Ι. Αδημοσίευτο Υλικό

Α. Συνεντεύξεις

Γιώργος Χατζόπουλος, 16 Ιουνίου 2013.

Απομαγνητοφωνημένη μαρτυρία Γιώργου Χατζόπουλου στην Καίτη Τοπάλη, 24 Ιουνίου 2008.

Β. Αρχεία

Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας

Αρχείο ΕΔΑ, Αρχεία Νεολαίας, Φοιτητικό κίνημα, κουτιά 290-299.

Αρχείο ΕΔΑ, Αρχεία Νεολαίας, Εργαζόμενη Νεολαία, κουτί 300-301.

Ελληνικό Λογοτεχνικό Ιστορικό Αρχείο

Αρχείο Κωνσταντίνου Γρανιτσιώτη, 1 φάκελος

Αρχείο Μιχαήλ Νικητιάδη (Αντικομμουνιστική Σταυροφορία Ελλάδος)

Αρχείο Περικλή Πάγκαλου, κουτιά 2

Αρχείο Τρύφωνος Τριανταφυλλάκου. Έγγραφα ΓΔΤΠ (1958-1961)

Εταιρεία Μελέτης της Ιστορίας της Αριστερής Νεολαίας

Αρχειακές Συλλογές

Ξενοφώντα Γιαταγάνα, κουτιά 1-5, φάκελοι 1-33

Αριστείδη Μανωλάκου, κουτιά 1-7, φάκελοι 1-31

Φιλοποίμενος (Μάκη) Παπούλια - Σπύρου Βεντουράτου, κουτιά 1-4, φάκελοι 1-27

Γιάννη Γιανουλόπουλου, κουτιά 1-7, φάκελοι 1-51

Γιώργου Χατζόπουλου, κουτί 1, φάκελος 1-7

Στέφανου Στεφάνου - Αλέκου Γρίμπα, κουτί 1, φάκελος 1, φάκελος 7

Αλέκου Σόφη, φάκελος 1

Γ. Τηλεοπτικές αφιερωματικές εκπομπές

Ρεπορτάζ χωρίς σύνορα, Τα δικά μας 60ς, Νίκος Φαρμάκης, 19 Απριλίου 2007

Ρεπορτάζ χωρίς σύνορα, Τα δικά μας 60ς, Λάκης Ιωαννίδης, 19 Απριλίου 2007

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

II. Δημοσιευμένο υλικό

Α. Εφημερίς της Κυβερνήσεως, ΕΤ

Νόμος 4000/1959 "Περί καταστολής αξιοποίνων τινών πράξεων και συμπληρώσεως του άρθρου 6 του ΚΠΔ", ΦΕΚ 233^{Α}, 31 Οκτωβρίου 1959

ΝΔ 283/1947 "Περί ατελών εγγραφών"

Σχέδιο Νόμου "Περί ενοποιήσεως των υπό των διατάξεων του Α.Ν. 1556/1950 και του Ν.Δ. 2663/1953 προβλεπομένων τελών", 22 Αυγούστου 1956

ΝΔ 3974/1959 "Περί μεταφοράς μαθημάτων"

Νόμος 4053/1960 "Περί οργανώσεως του αντιφυματικού αγώνος"

ΝΔ 4263/1962 "Περί εισιτηρίων διαγωνισμών εις άπαντα τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα και άλλων τινών διατάξεων"

Β. Εφημερίδες και έντυπα (φοιτητικός - ημερήσιος τύπος)

Δελτίο Τύπου και Πληροφοριών Συλλόγου Σπουδαστών ΠΑΣΠΕ, *Δημοκράτης, Δημοκρατική Φωνή, Διάλογος, Δρόμοι της Ειρήνης, Εθνικός Κήρυξ, Ελευθερία, Εμπρός, Επιθεώρηση Τέχνης, Η Αυγή, Η Συναδελφική, Η Φωνή μας, Η Ηχώ των Σπουδαστών, Λεβεντιά, Μακεδονία, Μεσημβρινή, Ξαστεριά, Ο Παλμός του Γένους, Ορμή, Ο Σπουδαστής, Ο Φοιτητής, Ο Φοιτητής της Νομικής, Πανσπουδαστική, Προοπτική, Πρωτοπόρος* (ΕΡΕΝ), *Πυρσός της Νεολαίας, Σπουδαστική Σκέψη, Σπουδαστικός Κόσμος, Στόχοι, Σύγχρονα Θέματα, Τα Τετράδια Δημοκρατίας, Τα Φοιτητικά Γράμματα της Θεσσαλονίκης, Ταχυδρόμος, Το Βήμα, Το Παρόν, Φοιτητικά Γράμματα, Φοιτητικές Σκέψεις, Φοιτητική Επιθεώρησις, Φοιτητικοί Αντίλαλοι, Φοιτητικοί Αντίλαλοι Θεσσαλονίκης, Φοιτητικός Αγών, 21^{ος} Αιών*.

Γ. Κείμενα δημοσιευμένα στο διαδίκτυο

Γιάννης Τζανετάκος, "Η παρουσία της ΟΝΕΚ τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1960. Κεντρώα ανεμομαζώματα". Ιστολόγιο Χ.Μακρυγιώργου, 4 Σεπτεμβρίου 2012, toxamenotmhma.blogspot.gr/2012/09/3html.

Χριστόφορος Μαρίνος, "Η αρχιτεκτονική μιας σκόρπιας ζωής". Συζήτηση με Παντελή Λαζαρίδη. Ιστοχώρος Π.Λαζαρίδη, www.arch.uth.gr:8080/lazaridis.parkour/texts/4PL/Marinos.asp.

Συνέντευξη Διονύση Παπαδάτου στην *Εποχή*, 2005

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΕΙΣ ΠΗΓΕΣ

Τα 114 άρθρα του Συντάγματος, χ.χ.

Τι είναι, τι πιστεύει, τι επιδιώκει η ΕΚΟΦ, 1961.

Τσιριμώκος Ηλίας, *Λόγος προς τους νέους για τη δημοκρατία, τις αρρώστιες και τις ελπίδες της*, 1962.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Ελληνική και μεταφρασμένη στα ελληνικά

Αβδελά Έφη, *Νέοι εν κινδύνω*: *Επιτήρηση, αναμόρφωση και δικαιοσύνη ανηλίκων μετά τον πόλεμο*, Αθήνα 2013.

Αλεξανδρόπουλος Στέλιος, *Θεωρίες για τη συλλογική δράση και τα κοινωνικά κινήματα.*, Αθήνα 2001 (τ. Α').

Αλιβιζάτος Νίκος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922 - 1974. Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, Αθήνα 1995.

-, *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία 1800 - 2010*, Αθήνα 2011.

Αναστασιάδης Γιώργος, "1912 - 2012. Ο τύπος της πόλης ως κιβωτός της μνήμης: Θεσσαλονίκη. Με τα σημάδια της ιστορίας στις παλιές εφημερίδες της" στο *Θεσσαλονίκη 1912 - 2012*: *Μεγάλα γεγονότα στον καθρέπτη του τύπου*, Θεσσαλονίκη 2012.

Αργυρός Αντώνης, "Το πανεπιστημιακό άσυλο", *Εδώ Πανεπιστήμιο. Το Καποδιστριακό* 180 (Δεκέμβριος 2011).

Αρχείο Ιδρύματος Κωνσταντίνος Καραμανλής, *Αρχείο*: *Γεγονότα και κείμενα*, Αθήνα 1993, (τ. 2ος).

Βόγλης Πολυμέρης, *Η εμπειρία της φυλακής και της εξορίας. Οι πολιτικοί κρατούμενοι στον εμφύλιο πόλεμο*, Αθήνα 2004.

Γαραντούδης Ευριπίδης, "Τα μεταπολεμικά λογοτεχνικά περιοδικά. Λογοτεχνία, κριτική και ιδεολογία" στο *Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, 1949 - 1967 Η εκρηκτική εικοσαετία*, Αθήνα, 10 - 12 Νοεμβρίου 2000, σελ. 313 - 333.

Γιάνναρης Γιώργος, *Φοιτητικά κινήματα και Ελληνική παιδεία*, Αθήνα 1993 (τ. Β').

Γιανουλόπουλος Γιάννης, "Ενθουσίαζε τους νέους και όχι μόνο. Λαμπράκηδες", *Ελευθεροτυπία*, 12 Φεβρουαρίου 2005.

-, "Λήμμα Πανσπουδαστική" στο Λουκία Δρούλια, Γιούλα Κουτσοπανάγου (επιμ.) *Εγκυκλοπαίδεια Ελληνικού Τύπου* (*1770 - 2000*), σελ. 424 - 426.

Crouzet Francois, *Η Κυπριακή διένεξη* (*1946 - 1959*), Αριστοτέλης Φρυδάς, μετάφραση, Αθήνα 2011 (τ. Β').

Δολοφονία Λαμπράκη: *Ανέκδοτα ντοκουμέντα* (*1963 - 1966*), Παύλος Πετρίδης, Άγγελος Σιδεράτος (επιμ.), Αθήνα 1995.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Δορδανάς Στράτος, *Η γερμανική στολή στη ναφθαλίνη. Επιβιώσεις του δοσιλογισμού στη Μακεδονία 1945 - 1974*, Αθήνα 2011.

Della Porta Donatella, Diani Mario, *Κοινωνικά κινήματα. Μια εισαγωγή*, Σεραφείμ Σεφεριάδης (επιμ.), Ξενοφών Γιαταγάνας μετάφραση, Αθήνα 2010.

Εταιρεία Μελέτης της Ιστορίας της Αριστερής Νεολαίας, *Τα αρχεία της ΕΜΙΑΝ. Γενικό Ευρετήριο*, Στέφανος Στεφάνου, Ζήσιμος Συνοδινός (επιμ.), Αθήνα 2010, σελ. 13 - 36.

-, *Τέταρτο Πανσπουδαστικό Συνέδριο. Κείμενα και αποφάσεις. Α' Εισηγητική Έκθεση της Προπαρασκευαστικής Επιτροπής* (αναστατική έκδοση), Αθήνα 2010, σελ. 4 - 44.

Ζαφείρης Χρίστος, *Εμείς του΄60 οι εκδρομείς*, Αθήνα 2000.

Ζήλιας Σύλλας, Ιερεμίας Αλέκος, Καρατζάς Χρήστος, *Ιστορία του φοιτητικού μας κινήματος*, Αθήνα 1975.

Ζουρνατζής Σπύρος, *Εναντίον του ρεύματος*, Αθήνα 2012.

Ηρακλείδης Αλέξης, *Κυπριακό πρόβλημα* (*1947 - 2004*). *Από την Ένωση στη διχοτόμηση*; Αθήνα 2006.

Hobsbawm Eric, *Η εποχή των άκρων. Ο σύντομος εικοστός αιώνας* (*1914 - 1991*), Βασίλης Καπετανγιάννης μετάφραση, β' έκδοση αναθεωρημένη, στ' ανατύπωση, Αθήνα 2003.

Θεοδωράκης Μίκης, *Το μανιφέστο των Λαμπράκηδων. Ποιοι είμαστε, τι θέλουμε, γιατί μας πολεμούν*, Αθήνα 2003.

Θέος Ζήσης στο Ίδρυμα Πολιτισμού και Εκπαίδευσης Ανδρέας Λεντάκης *Δρόμοι της Νεολαίας. Από τη δεκαετία του '60 ως τη μεταπολίτευση*, Πρακτικά Β' Συνεδρίου, Αθήνα 2009, σελ. 143 - 145.

Ιστορικό - Πολιτικό Συμπόσιο ΟΝΕΚ - ΕΔΗΝ, *Γεώργιος Παπανδρέου και νεολαία. 35 χρόνια ΟΝΕΚ - 30 χρόνια ΕΔΗΝ*, Αθήνα 1997.

Ιωαννίδης Θεόφιλος (Λάκης), *Το κίνημα της ελληνικής νεολαίας*, Θεσσαλονίκη 1973.

Καζάκος Πάνος, *Ανάμεσα σε κράτος και αγορά*, Αθήνα 2001.

Καλαφάτης Θανάσης, *Από το Λυκόφως στο Λυκαυγές 1944 - 1959, Κοινωνική και πολιτική στράτευση*, Αθήνα 2014.

Καλπαδάκης Γιώργος, *Ο Μπέρτραντ Ράσσελ και η μετεμφυλιακή Ελλάδα*, Αθήνα 2012.

Καραμανλής Νίκος, "Πρόσωπα και αναμνήσεις από το κίνημα του 114" στο Ίδρυμα Πολιτισμού και Εκπαίδευσης Ανδρέας Λεντάκης *Δρόμοι της Νεολαίας τη δεκαετία*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

του ̓60: *Πολιτικές δράσεις και πολιτισμικές παρεμβάσεις*, Πρακτικά Α' Συνεδρίου, Αθήνα 2006, σελ. 138 - 142.

Καράογλου Χαραλάμπος, "Προλεγόμενα. Από την αλληλογραφία Ρόδη Ρούφου και Θ.Δ. Φραγκόπουλου", *Νέα Εστία*, 1856 (2006).

Κατηφόρης Γιώργος, *Η νομοθεσία των βαρβάρων*, Αθήνα 1975.

-, "Το ιδιότυπο ξεκίνημα του φοιτητικού κινήματος", *Βήμα Ιδεών*, Νοέμβριος 2007.

Κεφαλέας Παναγιώτης, "Αχ αυτές οι αναμνήσεις, δεν σ' αφήνουν να ξεχάσεις" στο Ίδρυμα Πολιτισμού και Εκπαίδευσης Ανδρέας Λεντάκης *Δρόμοι της Νεολαίας. Από τη δεκαετία του ̓̓60 ως τη μεταπολίτευση*, Πρακτικά Β' Συνεδρίου, Αθήνα 2006, σελ. 138 - 142.

Κιάος Νίκος, "Είναι πάντα νεανικό το κίνημα της ειρήνης. 42 χρόνια από την Α' μαραθώνια πορεία", *Το δελτίο της EMIAN*, 1(Φεβρουάριος 2005), σελ. 15 - 18.

Κουσίδου Ντούνια - Σταυρόπουλος Σταύρος, *Αριστερή νεολαία Ελλάδος* (*1950 - 1953*). *Απόπειρα ιστορικής καταγραφής*, Αθήνα 1993.

Λάζος Χρήστος, *Ελληνικό φοιτητικό κίνημα* (1821 - 1973). *Κοινωνικοί και πολιτικοί αγώνες*, Αθήνα 1987.

Λαμπίρη - Δημάκη Ιωάννα, *Προς μια ελληνική κοινωνιολογία της παιδείας*, Αθήνα 1974 (τ. 2).

Λαμπροπούλου Δήμητρα, *Οικοδόμοι. Οι άνθρωποι που έχτισαν την Αθήνα 1950 - 1967*, Αθήνα 2009.

Λεντάκης Ανδρέας, *Παρακρατικές οργανώσεις και 21η Απριλίου*, Αθήνα 1975.

Μακρής Πέτρος, "Η γενιά του 1-1-4. Τι απέγινε η νεολαία του 1955 - 1967", *Ελευθεροτυπία* (28 Φεβρουαρίου - 17 Απριλίου 1982).

Μαλούχος Γεώργιος, *Μίκης Θεοδωράκης. 85 χρόνια Άξιος εστί. Ο συνθέτης αφηγείται τη ζωή του και μιλά για την ιστορία της νεότερης Ελλάδας. Από το Μεσοπόλεμο στη Χρεοκοπία*, Αθήνα 2010.

Μαντζούφας Π.Γ., "Ακαδημαϊκή ελευθερία: Από το δημοσιοϋπαλληλικό εναγκαλισμό στην οργανωτικο-διαδικαστική διάσταση και στο πανεπιστήμιο - επιχείρηση" στο Μιχάλης Τσαπόγας, Δημήτρης Χριστόπουλος (επιμ.), *Τα δικαιώματα στην Ελλάδα 1953 - 2003. Από το τέλος του Εμφυλίου στο τέλος της Μεταπολίτευσης*, Αθήνα 2004, σελ. 339 - 351.

Μελετόπουλος Μελέτης, "Ο έσχατος της γενιάς του τριάντα. In Memoriam Δήμης Πουλάκος (1922 - 2006)", *Νέα Κοινωνιολογία* 43 (Χειμώνας 2006 - 2007), σελ. 18 - 19.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Μεταλληνός Γεώργιος, "Ο αγώνας των φοιτητών της θεολογίας το 1962 και το φοιτητικό κίνημα" στο *Πανεπιστήμιο. Ιδεολογία και παιδεία*: *Ιστορική διάσταση και προοπτικές*, Πρακτικά Συμποσίου ΙΑΕΝ, Αθήνα 1989, σελ. 289 - 298.

Μυλωνάς Γιώργος, *Απόδραση από την Αμοργό*, Αθήνα 2015.

Νικολακόπουλος Ηλίας, *Η καχεκτική δημοκρατία. Κόμματα και εκλογές 1946 - 1967*, Αθήνα 2000.

Ξηρός Θανάσης, *Κηδεμονευόμενος και προκρούστειος κοινοβουλευτισμός. Από το Σύνταγμα του 1952 στη δικτατορία των συνταγματαρχών*, Αθήνα 2008.

Παναγιωτόπουλος Βασίλης, "Μιχάλης Παπαγιαννάκης: Ευρωπαϊστής, αριστερός και δημοκράτης", *Ενθέματα Αυγής* (23 Μαΐου 2008).

Πανουργιά Νένη, *Επικίνδυνοι πολίτες. Η ελληνική αριστερά και η κρατική τρομοκρατία*, Νεκτάριος Καλατζής μετάφραση, Αθήνα 2013.

Παπάζογλου Μηνάς, "Τύπος και Δικτατορία: Το παιχνίδι της γάτας με το ποντίκι" στο Μορφωτικό Ίδρυμα Ένωσης Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Μακεδονίας - Θράκης *Δικτατορία 1967 - 1974. Η έντυπη αντίσταση*, Θεσσαλονίκη 2010, σελ. 147 - 149.

Παπαθανασίου Ιωάννα, "Η Δημοκρατική Νεολαία Λαμπράκη: Μύθοι και πραγματικότητες" στο Ίδρυμα Πολιτισμού και Εκπαίδευσης Ανδρέας Λεντάκης *Δρόμοι της Νεολαίας στη δεκαετία του ̓60*: *Πολιτικές δράσεις και πολιτισμικές παρεμβάσεις*, Πρακτικά Α' Συνεδρίου, Αθήνα 2006, σελ. 146 - 153.

-, *Η Νεολαία Λαμπράκη τη δεκαετία του 1960*: *Αρχειακές τεκμηριώσεις και αυτοβιογραφικές καταθέσεις*, Αθήνα 2008.

Παπαληγούρας Παναγής, "Η κύρωση της Συμφωνίας Σύνδεσης της Ελλάδος με την ΕΟΚ (1962)", *Τετράδια Κοινοβουλευτικού Λόγου*, τχ. 7, Αθήνα 2010.

Παπανικολάου Δημήτρης, "Σχηματίζοντας τη νεολαία. Ο Θεοδωράκης, ο Σαββόπουλος και του ̓60 οι Εκδρομείς" στο Ίδρυμα Πολιτισμού και Εκπαίδευσης Ανδρέας Λεντάκης *Δρόμοι της Νεολαίας στη δεκαετία του ̓60*: *Πολιτικές δράσεις και πολιτισμικές παρεμβάσεις*, Πρακτικά Α' Συνεδρίου, Αθήνα 2006, σελ. 272 - 285.

Παπαστάμου Στάμος, Με τη συνεργασία των Σ. Αντωνίου, Ι.Δ. Κατερέλου, Α. Μαντόγλου, Γ. Προδρομίτη, Α - Β. Ρήγα, Μ. Σακαλάκη, *Εισαγωγή στην κοινωνική ψυχολογία. Επιστημολογικοί προβληματισμοί και μεθοδολογικές κατευθύνσεις*, Αθήνα 2001, (τ.Α'), σελ. 132 - 138.

Πασχαλούδη Ελένη, *Ένας πόλεμος χωρίς τέλος. Η δεκαετία του 1940 στον πολιτικό λόγο 1950 - 1967*, Θεσσαλονίκη 2010.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Πεπονής Αναστάσιος, *Προσωπική μαρτυρία*, Αθήνα 2001.

Περιστεράκης Μιχάλης, "Κίνημα Ειρήνης στη δεκαετία του᾽60" στο Ίδρυμα Πολιτισμού και Εκπαίδευσης Ανδρέας Λεντάκης *Δρόμοι της Νεολαίας στη δεκαετία του᾽60*: *Πολιτικές δράσεις και πολιτισμικές παρεμβάσεις*, Πρακτικά Α' Συνεδρίου, Αθήνα 2006, σελ. 121 - 125.

Σαιν-Μαρτέν Κατερίνα, *Λαμπράκηδες. Ιστορία μιας γενιάς*, Χαρά Ντάλη μετάφραση, Αθήνα 1984.

Σαρίπολος Ι. Νικόλαος, "Η συνταγματική κατοχύρωση του δικαιώματος του συνέρχεσθαι (1864)", *Τετράδια Κοινοβουλευτικού Λόγου* (*2*), Αθήνα 2013.

Σερντεδάκις Νίκος, "Ζητήματα μεθόδου στη μελέτη των κοινωνικών κινημάτων και της συλλογικής δράσης" στο Σκεύος Παπαϊωάννου (επιμ.), *Ζητήματα θεωρίας και μεθόδου των κοινωνικών επιστημών*, Αθήνα 2007, σελ. 381 - 395.

-, "Συλλογική δράση και φοιτητικό κίνημα την περίοδο 1959 - 1964: Δομικές προϋποθέσεις, πολιτικές ευκαιρίες και ερμηνευτικά σχήματα" στο Άλκης Ρήγος, Σεραφείμ Σεφεριάδης, Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η σύντομη δεκαετία του 60*: *Θεσμικό πλαίσιο, κομματικές στρατηγικές, κοινωνικές συγκρούσεις, πολιτισμικές διεργασίες*, Αθήνα 2008, σελ. 241 - 263.

-, "Η διαδρομή του φοιτητικού κινήματος στη μετεμφυλιακή Ελλάδα" στο Βαγγέλης Καραμανωλάκης, Εύη Ολυμπίτου, Ιωάννα Παπαθανασίου (επιμ.), *Η ελληνική νεολαία στον 20ο αιώνα. Πολιτικές διαδρομές, κοινωνικές πρακτικές και πολιτιστικές εκφράσεις*, Αθήνα 2010, σελ. 160 - 182.

-, *Θεωρίες κοινωνικών κινημάτων* (υπό έκδοση- σημειώσεις).

Σοφοκλέους Θάσος, "Η δράση και η προσφορά των Κυπρίων φοιτητών στον αγώνα της Κύπρου κατά την περίοδο 1948 - 1959" στο ΣΙΜΑΕ *Η νεολαία στον απελευθερωτικό αγώνα της ΕΟΚΑ 1955 - 1959, μελέτες - γεν. επισημάνσεις - προσωπικές μαρτυρίες*, Λευκωσία 2000, σελ. 30 - 51.

Στεφανίδης Ιωάννης, "Η Δημοκρατία δυσχερής; Η ανάπτυξη των μηχανισμών του αντικομμουνιστικού αγώνος 1958 - 1961", *Μνήμων* 29 (2008), σελ. 199 - 239.

-, *Εν ονόματι του Έθνους*: *Πολιτική κουλτούρα, αλυτρωτισμός και αντιαμερικανισμός στη μεταπολεμική Ελλάδα 1945 - 1967*, Θεσσαλονίκη 2010.

Στεφάνου Στέφανος, "Η νεολαία το 1963: 40 χρόνια τώρα", *Το δελτίο της ΕΜΙΑΝ* 1 (Φεβρουάριος 2005), σελ. 7 - 10.

-, "Ο Οδυσσέας Αγγελής και η νεολαία τον Μάιο του 1967. Το Σταυράκι και η Μεραρχία Ηπείρου", *Αρχειοτάξιο* 8 (Μάιος 2006), σελ. 105 - 108.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

-, *Ένας από τους πολλούς της ελληνικής Αριστεράς 1941 - 1971*, Χριστίνα Αλεξοπούλου: Καταγραφή και σχόλια, Αθήνα 2013.

Τζανετάκος Γιάννης, "Στη Νομική του᾽60", *Εδώ Πανεπιστήμιο, Το Καποδιστριακό* 175 (3 Μαΐου 2011).

Τρίκκας Τάσος, *ΕΔΑ* (*1951 - 1967*). *Το νέο πρόσωπο της Αριστεράς*, Αθήνα 2009 (τ. Β').

Τσίλογλου Λευτέρης, *Κι όμως ήταν όμορφα. Μαρτυρίες*, Αθήνα 2010.

Τσουκαλάς Κωνσταντίνος, "Η ελληνική δεκαετία του᾽60: Σύντομη ή μακρά" στο Άλκης Ρήγος, Σεραφείμ Σεφεριάδης, Ευάνθης Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η σύντομη δεκαετία του᾽60*: *Θεσμικό πλαίσιο, κομματικές στρατηγικές, κοινωνικές συγκρούσεις, πολιτισμικές διεργασίες*, Αθήνα 2008, σελ. 41 - 46.

Τσούπρας Βασίλειος, "Οι φοιτητικοί θεολογικοί αγώνες 1962", *Επάλξεις* (ανάτυπο), Αθήνα 1987, σελ. 5 - 23.

Φερεντίνος Γιώργος, "Στοιχεία ιστορίας του φοιτητικού κινήματος την περίοδο του 114 και του 15% για την Παιδεία", *Αναδρομές* 1 (Δεκέμβριος 2010), σελ. 35 - 45.

Χατζοπούλου Αλίκη - Γερασίμου Στέφανος, "Η συμβολή του Κωνσταντίνου Καραμανλή στην εξέλιξη του πολεοδομικού θεσμικού πλαισίου που επηρέασε το αστικό τοπίο της νεοελληνικής πόλης" στο Ίδρυμα Κωνσταντίνος Καραμανλής *ο Κωνσταντίνος Καραμανλής στον Εικοστό Αιώνα*, διεθνές επιστημονικό συνέδριο, Ζάππειο Μέγαρο, 5 - 9 Ιουνίου 2007 (τ. γ′), σελ. 356 - 377.

Ψημίτης Μιχάλης, *Εισαγωγή στα σύγχρονα κοινωνικά κινήματα*, Αθήνα 2011.

<u>Β. Ξενόγλωσση</u>

Coleman James, *Foundations of Social Theory*, Κέμπριτζ 1990.

Della Porta Donatella, "Social Movements and the State" στο Doug McAdam, John McCarthy, Mayer Zald (επιμ.) *Comparative Perspectives on Social Movements. Political opportunities, mobilizing structures and cultural framings*, Νέα Υόρκη 1996, σελ. 62 - 92.

Diani Mario, "Networks and participation" στο David Snow, Sarah Soule, Hanspeter Kriesi (επιμ.), *Blackwell Companion to Social Movements*, Οξφόρδη 2004, σελ. 341 - 359.

Eisinger Peter, "The Conditions of Protest Behavior in American Cities" *The American Political Science Review* 67 (1), 1973, σελ. 11 - 28.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6

Fox Piven Frances, Cloward Richard, *Poor People's Movements. Why they Succeed. How they Fail*, Νέα Υόρκη 1977.

Gamson A. William, Meyer David, "Framing political opportunity" στο Doug McAdam, John McCarthy, Mayer Zald (επιμ.), *Comparative Perspectives on Social Movements. Political opportunities, mobilizing structures and cultural framings*, Νέα Υόρκη 1996, σελ. 275 - 290.

Goffman Erving, *Les cadres de l' experience*, Νέα Υόρκη 1974.

-, *Frame analysis*, Νέα Υόρκη 1974.

Kornetis Kostis, *Children of the Dictatorship. Student resistance, cultural politics and the Long 1960s in Greece*, Νέα Υόρκη 2013.

McAdam Doug, *Freedom summer*, Οξφόρδη 1988.

-, Tarrow Sidney, Tilly Charles, *Dynamics of Contention*, Κέμπριτζ 2001.

McCarthy John, Zald Mayer, *The Trend of Social Movements in America. Professionalization and Resource Mobilization*, Νιού Τζέρσι 1973.

-, "Resource Mobilization and Social Movements. A Partial Theory", *American Journal of Sociology* 82, 1977, σελ. 1212 - 1241.

Stefanidis D. Ioannis, "Pressure groups and Greek foreign policy 1945 - 1967", *Discussion Paper 6* (Δεκέμβριος 2001), London School of Economics and Political Science, σελ. 7 - 45.

Tarrow Sidney, *Democracy and Disorder. Protest politics in Italy 1965 - 1974*, Οξφόρδη 1989.

-, *Power in Movement. Social Movements, Collective Action and Politics*, Κέμπριτζ 1994.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/02/2018 12:52:46 EET - 137.108.70.6